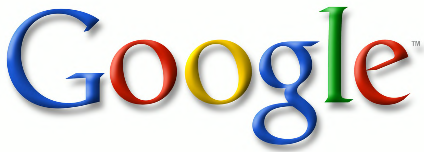
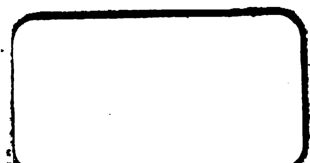

A. KLUIT,

HISTORIE

DER

HOLLANDSCHE STAATSREGERING,

TOT AAN HET JAAR 1795.

OF

GESCHIED- EN STAATKUNDIG ONDERZOEK, IN WELKEN ZIN DE STATEN VAN HOLLAND, GEDURENDE DE REPUBLIKEINSCHE REGERING, ZIJN GEWEEST DE WETTIGE SOUVEREINE VERTEGENWOORDIGERS VAN 'T GANSCHE VOLK VAN HOLLAND, OF DER GEHEELE NATIE.

MET VELE ONUITGEGEVEN

BIJLAGEN.

VIJFDE DEEL.

Te AMSTERDAM, bij
WOUTER BRAVE,
Boekverkoper op den Nieuwendijk schuins over de Ramskooy, in No. 165.
MDCCCV.

GUNSTIGE LEZER!

Een vijfde Deel, enkel gevuld met Bijlagen over een vierde Deel, moge een vreemd Verschijnsel zijn. Zie hier de ontwikkeling!

Nimmer dacht ik, bij den aanvang van een Werk over het Geschied- en Staatkundige gedeelte der Hollandsche Staatsregering, mij te verdiepen in het onderzoek van de opkomst en den voortgang der Hollandsche Natie, en in 't breede te ontvouwen den ouden toestand der Vrije en Onvrije bewoners dezes Lands; de daaruit opgerezene Edelen; de geboorte der Steden, hare trapswijze vergrooting; regeringsinrichting; zachte vorming van vaste Vroedschapslighamen; de daaruit ontstane Staats- of Statenvergaderingen; benevens de Rechten en Domeinen der oude Landsheeren en Graven; sedert deze Landen onder de macht der Frankische en Duitsche Keizers geraakten; en zulks alles met den toenmaligen toestand van Europa in verband en zamenhang te brengen. Noch minder dacht ik, dat de beschouwing van alle deze gewichtige Onderwerpen, in 't IVde Deel beknoptlijk voorgesteld, mij aanleiding geven, en noodzaken zoude, om onder de eenvoudige benaming van BIJLAGEN, op 't voorbeeld van den Gel. Heer W. ROBERTSON, breeder uit te weiden over de gewichtige gevolgen, die de Volksverhuizingen der uit het Noordwesten opgerezen Frankische Volkeren, met hunne gewapende veroveringen der Westersche Landen van Europa, langs geheel andere Grondbeginselen dan te voren, op de instelling, verderen voordgang en vestiging der Europische Staten, Koningrijken, Vorstendommen, Hertogdommen en Graafschappen, gehad hebben; noch ook, dat ik bij die gelegenheid zoude ontwikkelen het tot heden weinig bekende Domaniale Staatstelsel, uit die Land- en Volksverove-

ringen geboren, en het daarop gebouwde, en zich allengskens vaster zettende Leenroerige Stelſel, *en de daarmede zamenhangende Oorzaak, waarom alle Europiſche Vorſten en Beheerſchers, te voren gewoon van hunne ruime inkomſten te leven, en land en volk te onderhouden, in latere tijden zich genoodzaakt vinden, hunne toevlucht te nemen tot* Onderſtandgelden *en tot* Staten, *of bijeenroeping van dus genoemde* Volksvertegenwoordigers. *Ik hope die denkbeelden in deze Bijlagen, vooral van bl. 109—280. meer uit een gezet, met overtuigende Bewijzen bevestigd, en hierdoor vele Vooroordeelen in de Geſchied- en Staatkundige wereld weggenomen te hebben, die door vele achtbare Schrijvers, vooral in onzen leeftijd, zijn ingeboezemd, doch wier namen ik zoo ſpaarzaam mogelijk genoemd hebbe, als ziende meer op de zaken dan op de perſoonen. Ik voege bl. 380—487. nopens ons Land, hier nog bij, een gewichtig en uitgebreid, doch nimmer in 't licht gegeven* Hervormings-Edikt, *'t welk* Philips de Schoone, *Zoon van* Maria, *en Vader van Keizer* Karel, *in 't jaar 1495. den 6 Mei, als Graaf van Holland en Zeeland, tot herſtel of verbetering der Domeinen vervaardigd, en tot bezuiniging veler Uitgaven voor zijne Hofhouding, en voor de Behoeften van de Landen van Holland en Zeeland heeft uitgegeven, en 't welk een verbazend licht zal verſpreiden over de Regeringsinrichtingen van dien tijd, en vele dwalingen onzer Geſchiedſchrijvers kan wegnemen.*

De Lijst der Drukfeilen *en* Verbeteringen *over de Vijf Deelen is achter den* Bladwijzer *der zaken geplaatst.*

Geſchreven in 't LXXI jaar mijns Ouderdoms.

A. KLUIT.

***

BIJLAGEN

Op 't jaar 800. bl. 64.

Sedert den val van 't Roomsche Keizerrijk, welks ingezetenen overal vele Slaven op hunne akkers en in de huizen onderhielden, en de vermeestering dezer Westelijke Landen door de Noordsche Volkeren en hunne verspreiding over die Landen, door Vrankrijk, Italie, Duitschland; is het aantal van Slaven niet verminderd geworden; zelfs de Christelijke Godsdienst, bij de Franken onder Koning Clovis ingevoerd, heeft hierin geene verzachting of verbetering in de eerste Eeuwen aangebracht; maar heeft veeleer ten dekmantel tot Veroveringen gestrekt."

De Historische waarheden, hier voorgesteld, zijn te bekend, om bewijs te behoeven; maar minder bekend zijn de gevolgen, die de veroveringen der Landen van ons Vriesland en Nedersaxen door de Frankische Natiën, en vooral onder Keizer *Karel den Grooten*, gehad hebben, op den stand der ingezetenen. Ik spreke hier niet van de stichting van den Bisschoplijken zetel te Utrecht, waarin de Frankische Regeerder Pipinus den Heiligen *Willebord* in 't jaar 696. geplaatst heeft; noch van de pogingen van den H. *Bonifacius*, in 't bekeeren der *Heidensche Friezen* en *Nederlanders*, en andere hooger opgelegen Volkeren, waardoor hij den eertitel van *den Apostel der Duitschers* bekwam; noch van zijn Martelaarschap te Dokkum in Vriesland; noch van 't vertelsel van 't doopen van den Frieschen *Koning Radboud*: ik bepale mij alleen bij *Karel den Grooten*, die na het overlijden van zijnen Vader Pipinus, in 't jaar 768. en van zijnen

Broeder *Karolomannus* in 771. de Alleenheerfching van dat machtig en wijduitgestrekt Frankische Rijk bekwam; zoodat zijne Heerschappij van *den Weisselstroom* af tot in het binnenste gedeelte van Spanje toe zich uitstrekte (1). Alleen deerde Hem, dat hij, een Vorst, met zoo groote macht bedeeld, en met zulk eenen ijver voor den Christengodsdienst, en 't bekeeren der Heidensche Volkeren, bezield, gedogen moest, dat *de Saxen*, en denklijk ook nog een deel der aangrenzende *Friezen*, of de tegenwoordige Nederlandsche Gewesten van Holland en Zeeland, zich zoo hardnekkig tegen hem verzetteden. De Saxen en Friezen waren in de VIIIste Eeuw echter nog de eenige Duitsche Natiën, die tegen de alles overweldigende Veroveringszucht der Frankische Krijgsbenden zich bij hunne Vrijheid en Onafhanglijkheid gepoogd hadden te handhaven, en den Christengodsdienst niet zoo gemaklijk wilden verwisselen met hunnen voorvaderlijken Heidenschen Godsdienst: op welke hunne verwisseling Karel de Groote echter zoozeer gezet was: de Saxen, zoo als zij van de Elve over de Wezer, tot aan den Rijn en IJssel, en de Friezen, zoo als zij aan de andere zijde dier Stroomen tot aan en over de Schelde in Zeeland lagen uitgebreid. Te recht zegt daarom de geleerde HEINECCIUS, dat alle de Frankische Instellingen uitliepen, om door middel der wapenen de landen onder allerlei voorwendsel te veroveren, oorlog uit oorlog te verwekken, en onder den naam van *Vrijheid* den volkeren te toonen, dat zij verwinbaar waren; wel is waar, dat, sedert de Franken den Christelijken Godsdienst onder Clovis omhelsd hadden, de zachtmoedigheid van dien Gods-

(1) Men heeft van deze wijduitgestrekte Heerschappij van Karel den Grooten eene afzonderlijke Kaart, vervaardigd door *Petrus Bertius*, en daarna naaukeuriger uitgegeven in het kostbare Werk van BOUQUET, *Corpus Histor. Scriptorum Francicorum*, T. V. in fol.

Godsdienst bij hun die woestheid der zeden en barbaarsheid had moeten ter nederzetten; maar juist die Godsdienst gaf hun een voorwendsel te meer aan de hand; want (zegt hij) 't verschilde zooveel, dat zij van hunne geaardheid afzagen, dat zij juist dien Godsdienst gebruikten tot eenen dekmantel voor de meest verwoestende, ja tot de onrechtvaardigste oorlogen. Want waar zij Volkeren aantroffen, die nog den Heidenschen Godsdienst aankleefden, en de Afgoden dienden, was dit reden genoeg, om hun den oorlog aantedoen, hen te dwingen tot omhelzing van den Christengodsdienst, en anders hen, als ketters, uitteroeien. Onder dit voorwendsel hebben zij veroverd en onder hunne heerschappij gebracht de *Thuringers*, *Wisigothen*, *Burgundiers*, en anderen; eindelijk ook *de Saxen* en *Friezen*. De Saxers vooral hielden het nog langen tijd uit, en langer dan een groot gedeelte der Friezen, die reeds bedwongen waren. Hun kon *geen Godsdienst behagen*, zegt de Heer SCHRÖCKH (2), volgens welken een plechtig gezalfd Koning zoovele macht uitoefende, leven en dood in handen had; gehoorzaamheid, onderwerping, en Tienden vorderen kon. Het scheen hun onverdragelijk, dat iemand eenen *schimp*, *smaad*, of *onrecht* niet zelve kon wreeken; en dat een groot Krijgsheld zijn' afzonderlijken hemel niet hebben zoude. Zij moesten eerst door macht der wapenen hunne vrijheid en Staatkundige onafhanglijkheid verliezen, eer de Christelijke Godsdienst (3) bij hun eenigen voordgang

(2) Ik hebbe deze Schilderij, wier juistheid straks blijken zal, gevolgd naar 't schoone H—D. Werk van JO. MATTH. SCHRÖCKH, *Christliche Kirchengeschichte*, XIX D. Leipz. 1794. bl. 151—250. die ook gevolgd heeft A. MOSER, *Osnabruckische Geschichte*, D. I. bl. 195. Men vergelijke hiermede EGINHARD, *Vit. Car. M.* c. VII.

(3) HEINECC. *Antiq. German. Jurisprudentiam patriam illustrantes*, T. I. p. 205. sq.

gang maken konde. Men zocht de Volkeren te gelijk te bedwingen en te bekeeren; hen te overmeesteren en hen den *Christengodsdienst* te doen aannemen: deze Natie, wier Godsdienst, of Heidensche Afgodsdienst, zoo vast met hunne Regering verbonden was, teekende zich door hunnen hartnekkigen ijver voor dien Godsdienst zoo sterk, dat de Frankische Schrijvers hen daarom met den naam van *paganissimi*, dat is, allerafgodisch, bestempelden. *Karel de Groote* dan dit niet kunnende dulden, besloot met zijne Rijksgrooten of eerste Rijksdienaren in 't jaar 772. hun den oorlog aan te doen; of liever, onder 't voorwendsel van hen *te bekeeren*, hun land te vermeesteren; waartoe hij ook in zijn allesoverwinnend Leger (4) vele Bisschoppen, Abten en Priesters medenam (5). De uitslag was toen, dat hij alles, wat weêrstand bood, te vuur en te zwaard verwoestede, en de Saxers aan zich onderwierp.

Maar hunne hardnekkigheid was hiertegen zoo geweldig sterk, dat er jaren benoodigd waren, om hen geheel ten onder te brengen; hij nam hierom 't besluit, den oorlog tegen de Saxen zoolang voort te zetten, totdat zij of *zich geheel aan 't Christendom onderwierpen*, of *geheel uitgedelgd wierden*. Hij zette hiertoe in 't jaar 776. en 777. den krijg geweldig voord: de Saxers werden verwonnen, duizenden van hun gedood, of gevangen, en tot Slaven gemaakt, met de overigen werd gedadigd, en zeervelen gedoopt; en zij, die zich onderwierpen, en 't Christendom omhelsden, beloofden gehoorzaamheid en trouwe; met bijgevoegde Voorwaarden, dat, indien zij wederom hun-

(4) Voeg hierbij HERTIUS, Opp. T. II. *de antiquis populis German.* P. III. c. 5. §. 6. p. 90.

(5) Zie SCHRÖCKH, ald. bl. 256. Men leze verder hierover POËTA SAXO *Annal. Car. M.* a. 772. in SCHILTER. *Scriptt. Rer. Germ.* P. 2. 1702. p. 3. et G. G. LEIBNITII, *Scriptor. Rerum Brunsvic.* T. I. p. 121.

hunne belofte braken, zij van *Vaderland en vrijheid* beroofd, en dus uit goed en land gezet zouden worden; dat is, dat zij zich der *Slaafsche dienstbaarheid* onderwierpen, en elders heen vervoerd zouden worden. En die rampspoed overkwam hun al spoedig! Want toen zij op 't aandrijven van hunnen Hoofdaanvoerder, den beroemden Saxischen Hertog Widekindus, op nieuw ontrouw geworden waren, en den Franken eenig nadeel toegebracht hadden: verbitterde dit den Frankischen Koning Karel zoodanig, dat er op zijn bevel, in eens, 4500 Saxische Gevangenen, op eene gruwzame wijze, op eene plaats onthoofd wierden: doch welk ontmenscht bedrijf, verre van vrees, hun eerder verwoedheid inblies. Nadat nu *Widekind* en *Albion* zijn strijdgenoot in 't jaar 785. den Christen-Godsdienst (uit wat beweegreden dan ook,) omhelsden; hadden zij, na gedane overgaaf, eenige rust voor 8 jaren. Maar zij vielen daarna weder af (6). Men leest (7), dat Karel in 't jaar 799. een groot getal Saxers met *Vrouwen en Kinderen* uit hun land vervoerde, hen over zijne heerschappijen verspreidde, en hun land onder zijne getrouwen verdeelde. Dit zelfde was reeds in de VIIde Eeuw het lot der ongelukkige, doch hartnekkige Saxers geweest, die onder de Frankische Koningen, met heele *troepen* of *herden* als *Slaven* of tot Slaven gemaakte *Gevangenen*, 't Frankisch land waren in- en weggevoerd, en die in Vlaanderen door den Heiligen Eligius waren opgekocht; en vrijgemaakt, gelijk verhaald wordt in *'t Leven van dien Heilig*, die zooveel gezag hadde in het *Hof van der Franken Koning*, dat niemand ligtlijk uit eenige Provincie of Land zich ten Hove be-

(6) EGINHARD. *Vita Car. M.* p. 46. *Annal. Eginhard.* p. 247. et POËTA SAXO, p. 19—29.

(7) *Chronic. Moissiac.* 799. bij BOUQUET, *Corp. Histor.* T. V. p. 77.

begaf, voordat hij *Eligius* begroet hadde; maar die ook teffens zoodanig in barmhartigheid en medelijdendheid uitmuntede, dat hij, vernemende, waar er *Slaven* aankwamen, de gevangenen *voor geld* vrijkocht, fomtijds tot 20, 30, 50, ja wel eens eene geheele bende tot 100 zielen toe; van Romeinen, van Galliers, van Britanners, vooral uit *het Volk der* SAXEN, die in menigte ten dien einde, als kudden, uit hunne woonplaatzen weggerukt, en overal heengedreven wierden (8).

Het flot van alles ten tijde van Karel was, dat de Saxers, na ruim 30 jaren oorlogs, zich in de jaren 802. 803. geheel overgaven en onder de Frankifche Natie geraakten, op voorwaarden, dat zij *Christenen* zouden worden, den Koning geene *cijns* of *fchatting* betalen, maar alleen *de Godlijke Tienden* jaarlijks voldoen; den Bisfchoppen en Priesters, over hun gefteld, gehoorzamen; en dus gebracht onder *Richters* en *Bevelhebbers* des Konings, zouden zij hunne *Vaderlijke Wetten* en *Vrijheid* behouden, en eindelijk *een Volk met de Franken* uitmaken, en hunnen Koning gehoorzamen. Zij verloren dan hiermede hunne *Staats-* of *Staatkundige Vrijheid*; zij onderwierpen zich aan het gebied en den dwang der Frankifche Natie; zij werden zelve op den naam van *Vrijheid* haar ingelijfd; en hunne *bekeering*, door de wapenen bewerkt, fteunde dan op vrij losfe gronden. Om dit Christendom te vestigen, waren zeker kort daaraan in 't jaar 803. zeerftrenge, ja zelfs een deel wreede Wetten noodig (9). Waaronder vooral dezen waren. Art. 8. beval Karel, dat een niet gedoopte Saxer, die, om den doop te ontgaan, zich verftak, en *Heidensch* blijven wil-

(8) Zie de *Acta Sanctorum Belgii Selecta*, Studio JOS. GHESQUIERI, T. III. in *Vita S. Eligii*, cap. X. p. 702.

(9) *Capitulatio de partibus Saxoniae* p. 251. in BALUZ. *Capitular. Reg. Franc.* T. I. Par. 1677. et FURSTENBERG, *Monum. Paderbornensia*, p. 329. fqq. Vergelijk SCHRÖCKH D. XIX. bl. 264.

wilde, met den dood gestraft zoude worden. Art. 7. wie 't Lighaam eens afgestorvenen op Heidensche wijze verbrandde, aan 't leven gestraft wierd; en Art. 4. dezelfde straf werd gedreigd aan hun, die in de groote Vasten, met verachting van 't Christendom, *Vleesch* aten; doch de Bisschop mogt onderzoeken, of dit uit nood van lighaamlijke zwakheid geschied wáre. Op die wijze is 't minder te verwonderen, dat Hij ook de Doodstraffe vastftelde Art. 3. tegen hen, die Kerkenroof begingen of Kerken in brand staken; Art. 5. die Bisschop, Priester of Kerkendienaren ombrachten, of Art. 6. 8. 9. 11. van den Duivel bedrogen, met de Heidenen geloofden, dat er Tovenaars of Heksen waren, welke menschen aten, of die menschen den duivel opofferden, of zich tegens Christenen, en bijzonder tegen den Koning verzwoeren. Maar ook liet hij den Bisschoppen vele verzachtingen over, en zocht den nieuwbekeerden Saxen ook eerbied voor het Christendom intepreнten, door dat hij Art. 1. beval, den Christelijken Kerkgebouwen meer eerbieds te bewijzen dan den Tempelen der Afgoden. Art. 2. wie in de Kerk vluchtte, mogt daarin verblijven, tot den naasten rechtdag. Art. 16, 17. De *Tienden* moesten aan de Kerken, op Gods bevel, opgebracht worden van elks goederen en arbeid, zoo van *Edelen*, als *vrijen*, en *latenluiden*. Art. 14, 15. Zeker aantal van *Edelen*, *vrijen*, en *laten*, moest der Kerke een' Slaaf en Slavin schenken; en van *alle tijnsen*, die aan 's Vorsten Schatkist vervielen, moest hun de tiende toekomen. Art. 18. op Zon- en Feestdagen mogten geen open Landdagen noch Gerichten gehouden worden, dan in tijden van nood; Art. 19. wie zijne kinderen binnen 't jaar niet doopen liet, zoude aan 's Vorsten Schatkist eene geldboete betalen, een Edelman 60, een vrije 30, een laat 15 *schellingen* (10); zoo ook Art. 21. die Heidensche diens-

(10) Zoo vertaalt men gemeenlijk 't Latijnsch *solidus*,

diensten verrichteden; maar kon iemand dat geld niet betalen, moest hij tot aan de betaling toe, zoolang der *Kerke* dienstbaar zijn. En eindelijk §. 34. verbood hij de Saxers eenige openbare Algemeene Verzameling te houden, dan wanneer zijn *Missi* of buitengewone *Afgevaardigde* op zijn bevel hen bijeen riep; maar de *Graven* moesten, elk in zijnen kring, hunne Landdagen en Rechtsplegingen waarnemen." Ik haal dit zoobreed aan, om de zeden van dien tijd, en den aard der *Vrijheid*, die de Saxen bekwamen, en met de Friezen deelden, beter te leeren kennen.

Men vertelt ons wel bij vele Schrijvers, dat de *Saxers*, zoo ook de *Friezen*, onder en door Karel den Grooten *hunne Vrijheid* bekomen hebben. Maar men ziet hieruit, welke bittere *Vrijheid* dit geweest zij, en in wat zin zij verstaan moet worden, wanneer in dien tijd een geheel Volk gezegd wordt *vrijheid* te bekomen, zonder dat hierbij het minste denkbeeld inkomt van die staatkundige Vrijheid, waarmede latere Schrijvers ten aanzien van de *Saxen* en *Friezen* zooveel op gehad hebben. Doch om dit stuk uit de gedenkschriften van die tijden buiten alle bedenklijkheid te stellen; zien we dit wat nader in, eerst ten aanzien der *Saxers*, daarna der *Friezen*.

Waarin bestond dan toen die zoohoog opgehemelde *Vrijheid der Saxen?* Dit is aanstonds klaar, als men let op de ruwe zeden van dien tijd, en op de *Verdragen*, die de hardnekkige Saxers, gedurende den 33 jarigen oorlog met Karel den Grooten, verduurden. *Vrijheid*, *vrij zijn*, en *vrijheid genieten*, waren in dien tijd, geene woorden, zoo als nu, die beteekenden, onafhanglijk te

dus, waarbij dan ook *denarius* gevoegd wordt. Maar daar van *solidus* het Fransche *sol*, *sou*, en van *denarius* het Fr. *Denier* afkomt: kon men het ook in 't N—D. *stuivers* en *penningen* noemen. Doch het geld had in dien tijd veel grooter waarde dan daarna.

te gebieden, of aan eens anders gebied of oppermacht niet te zijn onderworpen, en dus *vrijheid* in eenen Staatkundigen zin: maar die woorden werden gesteld tegen over *slavernij*, *slaaf zijn*, hun *vrijheid* of *welgeborenschap verliezen*. De Frankische Gebeurtenissen nemen het in dien zin altijd op. En hierover kan geene twijfeling vallen, als men in 't eerste Verdrag der Saxen met Karel op 't jaar 777. leest, dat Hij een algemeene Vergadering zijner Rijksgrooten te Paderborn bijeen riep, en dat aldaar (met uitzondering van Widekind, die naar de Deenen gevlucht was) *de aanzienlijkste Saxen* met het *Saxische Volk* bijeen gekomen zijnde, dezelven zich aan 's Konings oppermacht onderwierpen, en van hem vergiffenis verwierven, onder voorwaarde, dat, wanneer zij weder Karels Verordeningen en gehoorzaamheid schonden, en hun woord verbraken, zij *van Vaderland en vrijheid beroofd zouden worden* (11). Op die Voorwaarde onderwierpen zij zich, en 't grootste gedeelte van hun werd gedoopt. De woorden *Vaderland en vrijheid verliezen*, (in 't Latijn, *patria et libertate privari*) vergeleken met andere Schrijvers en gevolgde Verdragen, laten hier geen twijfel over. Het woord *Vrijheid verliezen* beteekende in dien tijd niet hunne *Staatkundige Vrijheid*, (want die verloren zij reeds bij 't Verdrag, zoodra zij zich aan de Frankische wapenen onderwierpen,) maar hunne *personeele Vrijheid*, of den stand van een *vrij man* gesteld tegen over den *Slavenstand*; zoodat zij van *ingenui* (vrijen, of welgeborenen) zouden worden *mancipia*, of *servi*, met verlies van *goed* en *eigendom* en betaling van *cijnsen*. Het *Vaderland verliezen* geschiedde, als zij, tot straffe van ongehoorzaamheid of weerspannigheid, naar elders overgevoerd wierden. Dat dit de meening zij, behoeft weinig betoog. Men zie van het eerste den

(11) STRUV. *Corp. Hist. Germ.* T. I. p. 154. sq. 4°.

den *Saxischen Jaarboekschrijver* op 't jaar 777. (12) *De menigte der Saxen is gedoopt, en heeft zich naar gewoonte bij eede verbonden, dat zij hun* WELBORENSCHAP (*persoonlijke vrijheid*), *en al hun erfgoed zouden verbeuren, indien zij niet volharden bij den aangenomen Christengodsdienst, en bij de getrouwheid, beloofd aan den Koning en zijne Zoons, en 't Rijk der Franken.* Zie hier, hoe de Saxische Opperhoofden zich met hun Volk onderwierpen. Dit nu wordt bevestigd uit het geen een ander Schrijver op 't jaar 775. (13) van Karels oogwit getuigt, van *zoolang te volharden*; om het *trouwlooze* en *bondbreukige Volk* der Saxen met de wapenen te dwingen, totdat zij, overwonnen, zich aan den Christelijken Godsdienst *onderwierpen*, of *geheel uitgedelgd wierden.* Daar nu de Saxen daarna dikwils weder afvielen; zoo leeren de gevolgen ook de kracht dier bewoording. Ik toonde reeds boven 't ijsselijk tooneel van 4500 menschen op eenen dag daarna omgebracht. Hoe dikwils zijn daarna hunne Landen niet te vuur en te zwaard verwoest (14). Ja zij werden uit hun *vaderlijk Erfgoed*, zelfs uit hun *Vaderland*, uitgezet, toen Karel in 't jaar 794. uit geheel *Saxenland* den *derden* man, dat is, uit elke 3000 een ge-

(12) ANNALISTA SAXO a. 777. *Multitudo Saxonum beptizata est, et Sacramenta, secundum* CONSUETUDINEM, *dederant, ut perderent ingenuitatem et omnem hereditatem, nisi servarent susceptam Christianitatem et promissam fidelitatem Regi et filiis eius et Regno Francico.* Zie ook vele andere Schrijvers, op dat jaar aangehaald bij STRUV. *Corp. Hist. Germ.* p. 155. (93).

(13) *Annal. Laurisham.* a. 775. *donec aut victi Christianae Religioni subjicerentur, aut omnino tollerentur.* De POËTA SAXO noemt het:

Requies ut nulla daretur,
Donec gentili ritu cultuque relicto,
Christicolae fierent, aut delerentur in aevum.

(14) Men zie de *Annales* van dien tijd, op de jaren 774. 782. 784. 794. 798.

getal van 1000 wegnam, en die met vrouwen en kinderen uit *Saxenland* naar elders overbracht (15); toen hij, volgens *Eginhardus* (16), van hun, die de beide oevers der Elve tot aan de Wezer bewoonden, met vrouw en kinders een getal van *tiendvizend* liet wegvoeren, en over Gallie en Germanie tot in Vlaanderen toe op velerlei wijze verdeelde; toen hij hunne Landen aan de *Abotriten* uitdeelde (17), en hen in verscheiden landstreken aan de grenzen plaatste, en derzelver *landbezittingen onder zijne Getrouwen, dat is, onder de Bisschoppen, Priesters, Graven, en andere zijne Bedienden (Vassi)* uitdeelde en weggaf (18). En 't zijn deze, als *Lijfeigenen* weggevoerde *Saxen*, zoo wel als *Friezen*, gelijk wij nader zien zullen, van welken de Schrijvers van dien tijd, en na hen de geleerde ECCARDUS (19), getuigt, dat zij door Keizer *Lodewijk den Vroomen*, Zoon van Karel den Grooten, naderhand zachter zijn behandeld, zoodat hij aan vele Vrijgemaakten het recht op *hun Vaderlijk Erfgoed* terug gaf. Wanneer derhalve gelezen wordt, dat Karel eindelijk, na 33 jaren oorlogs, hen overwonnen, en met hun in 't jaar 802. een Verdrag heeft aangegaan, waarbij zij met de Franken *één volk* wierden; zoo kan men de kracht hiervan uit de omstandigheden genoeg opmaken.

En

(15) *Annales Fuldens.* a. 794. en *Annal. Lambec.* h. a.
(16) *Vita Caroli M.* c. VII.
(17) *Annal. Saxo* a. 804.
(18) *Annal. Franc.* bij LAMBEC. *Operr.* T. II. p. 380.
(19) ECCARD. *Rer. Franc. Oriental.* T. II. p. 115. en STRUV. *Corp. Histor.* T. I. p. 158. 14. Vergel. FURMER. *Annal. Phrisic.* L. IV. p. 72, 73. De Hr. *Struvius* en anderen verstaan dit niet van *de Landen* zelf, maar alleen van de verdeeling in Bisschoplijke Zetels. Doch de geest dier tijden, en het verhaal dier Schrijvers strijdt hiertegen. En van waar anders naderhand die rijke bezittingen van Landen door de Geestelijken?

En was dit zoo met *de Saxers*; het was het zelfde geval met *de Friezen*. Dezen waren reeds vroeger onder het Gebied der Frankifche Koningen gebracht. Op welke Voorwaarden wordt wel nergens, met eenigen grond van hiftorifche zekerheid, door gelijktijdige Schrijvers gemeld. Maar daar men in die tijden onderfcheid maakte tusfchen *bello vinci*, *et ex pacto fe tradere*, dat is, tusfchen: *door de wapenen overmeesterd te worden*, en *door Verdrag zich overtegeven*, waarvan het eerfte veel zwaarder voor de Verwonnelingen viel dan het laatfte: en daar wij van *de Friezen* niet anders lezen, dan dat zij door het zwaard verwonnen zijn; zoo dunkt mij, dat ik die verwonnen Friezen *niet* bezware, wanneer ik hun met de *Saxers* en hunne beloofde en bekomen *Vrijheid* gelijk ftelle, zoo verre de Gefchriften, de bekende gebeurtenisfen, en de Wetten, bijzonder onder Karel den Grooten, zelfs medebrengen, en zij geen benaauwder denkbeelden omtrent het lot der Friezen en onzer Voorvaderen, verwekken. Dan waarin beftonden nu de bekomen Saxifche Vrijheden? Beftonden die daarin, dat zij voortaan *een vrij en onafhanglijk Volk* zouden zijn, en naar hun *eigen wetten*, die zij zich zelf voorfchreven, leven zouden? Dit bleek boven geheel anders. *Karel* vergunde hun

1°. Dat zij der Frankifche Natie werden ingelijfd; dat zij op de wijze der Franken door den Koning en zijne Ambtenaars geregeerd, en door *Rechters*, *Graven* en *Bisfchoppen*, bij den Koning gefteld, zouden beftierd worden (20); dat zij in dien zin *vrij* zouden zijn, en hunne oudvaderlijke Verordeningen en Wetten volgen mogten. Hoe dit laatfte optevatten zij, zal ftraks blijken.

2°.

(20) Men wil zelfs, dat *Widekindus* naderhand met teruggave zijner *erfgoederen* ook den titel van *Hertog*, evenwel flechts eershalve, gevoerd hebbe. Men zie STRUV. *Corp. Hiftor. Germ.* T. I. p. 157. not. (4).

2°. Zij zouden voortaan bevrijd zijn van alle *cijns en schatting* (*census et tributum*). Dit was juist dat gene, 't welk van gene *vrije lieden*, maar van *slaven*, of *cijnsschuldigen*, gevorderd wierd; waarom ook *libertate donari* en *censu tributario exsolvi* als gelijknamige woorden overal voorkomen. Maar zij moesten *de tienden* van hunne Inkomsten en bezit aan de Kerken en Kerklijken betalen. Dit betaalden ook de Franken zelve, als ware het een *Godlijk* recht! dat is, als van God of de Kerk gevorderd.

3°. Zij bekwamen of behielden 't recht op hunne Erfgoederen en voorouderlijke bezittingen, zoo als alle Franken.

4°. En daar zij den Heidenschen Godsdienst moesten afzweren, en het Christendom omhelzen, zoo werden hun Bisschoppen en Priesters gegeven, die hen in den Godsdienst verder zouden onderwijzen. Met welk eenen dwang dit evenwel gepaard ging, toonde ik boven breeder.

Dit alles nu stelle ik vast, dat bij onze Friezen plaats hadde. Zij geraakten onder 't bewind der *Frankische*, en hierdoor naderhand, onder dat der *Duitsche* Vorsten. Om hiervan volledig overtuigd te zijn, behoeft men slechts op te slaan het Charterboek van *Holland*, door den Hr. MIERIS vervaardigd, van den jare 723. af. Deszelfs eerste bladzijde bevat reeds eene gifte van *Sloten*, *Landerijen* en *Rechten* van 's Konings *Schatkist*, aan den Heiligen Willebrord, den eersten Bisschop dezes Lands, wiens Zetel door den Frankischen Koning, met oogmerk om de Heidensche Friezen te bekeeren, is opgericht. De Gever is de *Koning* der Franken, of zijn Maiordomus (Groot-Hofmeester, of Groot-Vizir) *Karel Martel*. Het geen hij geeft, is het *Slot Trajectum* en 't Slot *Fethna*, (versta *Utrecht*, naderhand een Stad, en 't Kasteel *Vechten* in de nabuurschap, bij velen voor *Wiltenburg* gehouden, met alles wat de Koninglijke Schatkist (*Fiscus*) daarin bezit, in zijn geheel,

heel, met alle de landerijen, boerenhoeven, gebouwen, bijwoners, latenlieden, flaven, weiden, beemden, bosfchen, wateren, kudden, herderen, vaste en losse goederen, om die met vollen rechte te bezitten. Zoodanige rijke giften meer volgen er bl. 2, 5, 6, 7. Men vindt er de fchenkende Koningen genoemd *Pipinus*, bl. 5. *Karel den Grooten*, bl. 7. *Lodewijk*, zijn Zoon, bl. 11. op 't jaar 815. *Lotharius*, bl. 13. *Lotharius II*, bl. 16. 't jaar 858. *Lodewijk den Duitscher*, bl. 16. 't jaar 861. enz. Men vindt er des Konings *tollen*, *rechten*, *rechters*, 's Konings *getrouwen*, 's Konings *angetrouwen*, wier goederen daarom verbeurd verklaard, en aan 's Konings Schatkist gebracht worden, bl. 2. en 7. den Graaf *Wiggerus*, bl. 7. Men vindt er gegeven de hoeve (*villa*) *Elst in pago Batua*, (dat is, het dorp *Elst*, in 't Landfchap *de Betuwe* gelegen,) 't welk bl. 2. met al zijn recht, eigendom, en rechtsdwang, wordt op- en overgedragen, bl. 3. a. r. 11. de *Villa* (Hoeve of Dorp) *Leusden*: bij den Eemftroom, met al zijn toebehooren, landen, huizen, lijfeigenen, (*mancipia*) bl. 7. De Koning geeft weg vier zoo genoemde *Foreesten* (bosfchen of wouden) *aan wederszijden den Eemftroom*, bl. 7. De Kerk in *Duurftede* met alle zijne bijbehoorende landen, weiden, wateren, en visfcherijen, bl. 7. 17. a. 't recht van *tol*, *oevertol* genoemd, op de rivier de Lek, en het eiland tusfchen *Rijn en Lek*, bl. 7. a. Voords wordt gewaagd van alle *de tienden* van Lijfeigenen, landen, tollen, en van alles, waar de Koning of zijne Schatkist eenigen tol pleeg te ontvangen, bl. 11. De grond en wijze, van bezit, kwam bl. 3. uit 's Konings *gezag* en *milddadigheid*; bl. 3. om hetzelve *in eigendom te bezitten*; bl. 7. b. om het recht en eigendom voor zijne Nazaten te behouden, en wel zoo, dat geene *Koninglijke Rechters* of Graven op derzelver bezitters en hunne landen voortaan eenige aanfpraak, bewind of recht mogten oefenen, maar

de

de begiftigden die goederen zelf beheeren mogten. Alle die Giftbrieven en andere Stukken bewijzen, buiten de Geschiedschrijvers, overtuigend de onderworpenheid dezer Landen aan de Frankische Koningen. Dit zelve leeren wij uit het *Charterboek van Gelderland* van den Hr. P. BONDAM, waar ook alle de verdeelingen van het *Hertogdom en 't Land van Friesland*, bij vervolg van tijd, onder de Zoons en Nakomelingen van Keizer Karel sedert 814. met vele historische Ophelderingen voorkomen.

Onder deze Regering nu van Karel den Grooten, verkregen de Friezen, uit kracht van den Regeringsvorm

1°. *Richters* en *Graven* in 't wereldlijke, en *Bisschoppen* en *Priesters* in 't geestelijke Regeringswezen.

2°. Zij werden of waren *vrije Friezen*, dat is, vrij van alle cijnsen en schattingen.

3°. Zij verkregen of behielden 't recht op hunne *Erfgoederen*, en daar zij het verloren hadden, kregen zij 't weder.

4°. En eindelijk, de *Christen Godsdienst* werd meer en meer in deze Landen voordgeplant, gelijk hij reeds vroeger door den Heil. *Willebrord* en *Bonifacius*, schoon met veel tegenstrevens, aan de Heidensche Friezen verkondigd was; blijvende echter, even als bij de Saxen, het onderscheid van standen, tusschen *Vrijen* en *Slaven*, ook zelfs bij de latere *Friesche Wetten*, nog in wezen en in voorddurend gebruik.

Maar daar ik hier te doen hebbe met vele vooroordeelen, die onze Geschiedschrijvers hebben voordgeplant, ten aanzien der oude Friesche Vrijheid, de vrije Wetgeving, en 't volgen van hunne eigen wetten: zoo verdient dit stuk eenige nadere opheldering. Hiertoe is in de eerste plaats noodig optemerken het groot onderscheid, dat er in die tijden gemaakt wierd tusschen de bekende *Capitularia Regum Francorum*, of de Alge-

gemeene *Lands-* of *Rijkswetten*, die de Koningen gewoonlijk bij zamenroepinge van alle zijne Rijksgrooten of Vorstelijke Ambtenaren, en na alle benoodigdheden en behoeftens zijns wijduitgestrekten Rijksgebieds vernomen te hebben, met rijpen rade verordende; en tusschen de afzonderlijke of burgerlijke Wetten van deze of geene Landschappen, over hunne bijzondere zaken en behoeftens (21). Gelijk de eerste genoemd wierden *Capitularia* (22): zoo werden de anderen, naar de bijzondere Natiën, geheeten *Leges Salicae, et Ripuariae*, de *Salische* en *Ripuarische Wetten*, *de Burgundische*, *Alemannische*, de *Saxische Wetten*; en zoo ook de *Friesche Wetten* (*Lex Frisionum*) welke laatste met al hare ruwheid nog in we-

(21) Vergel. HERTIUS, *Operum*, T. II. P. 1. p. 256. sq.

(22) Vele en zelfs zeerachtbare Schrijvers maken hiervan Openbare Volksvergaderingen, (*Comitia Populi*); even als of de Rijksgrooten en Vorstelijke Ambtenaren, uit naam en van wege *het Volk*, of *als Volksrepresentanten*, ook ten tijde van Karel den Grooten bijeenkwamen, en alzoo eene *Statenvergadering* (in 't Fransch *des Etats Generaux*) uitmaakten. Ik behoore tot die Schrijvers niet; en begrijpe voor mij, dat, als bij voorbeeld, de Keizer van Rusland, heden ten dage eens goedvond, om uit zijn ontzachlijk wijd uitgestrekt Rijk, jaarlijks eene Oproeping te doen van alle zijne Rijksgrooten en Hooge Ambtenaren, zoo Geestlijken als Wereldlijken, om van hun te vernemen, welke de behoeften en benoodigdheden van zoovele onderscheiden Gewesten waren; en hij met *raad* en *inlichting*, ja zelfs met *goedkeuring* van die Grooten (*Proceres Regni* genoemd) *algemeene Wetten* verordende, en den Volkeren voorschreef; zulks wel eenen goeden, geregelden, en bestendigen Vorm aan de Regering konde geven; maar nochtans geen bewijs zoude opleveren voor eenen gemengden Regeringsvorm, noch minder, om daaruit afteleiden eene Vergadering van *Staten Generaal*, die het gansche Volk vertegenwoordigen. Doch ik late hierover ieders oordeel vrij.

wezen, en uitgegeven zijn door de geleerde *Heroldus*, *Lindenbrog*, *Heineccius* (23), *Schwarzenburg* (24), en met geleerde Aanteekeningen opgehelderd door *Sibr. Siccama*, 4°. 1617. en 1710.

Ik stemme derhalve volmondig toe, dat de Friezen, onder welken men ten tijde van Karel den Grooten, van wien die bijzondere wetten hare afkomst rekenen, te verstaan heeft, niet het tegenwoordig *Vriesland* tusschen 't *Vlie* en de *Lauwers*, maar de wijduitgestrekte Landen van Holland en Zeeland ter eener, en de Wezer ter andere zijde, naar hunne *eigen wetten* geleefd hebben, ja zelfs keuze hadden, naar welke Wetten zij leven wilden. Maar de vraag is, wat beteekende in die tijden *het leven naar eigen wetten*, *en keuze hebben van wetten?* Dit wel te verstaan, zal veel duisterheids ophelderen! Wil dat zeggen, dat zij eene *eigen wetgeving* hadden, en een vrij of onafhanglijk Volk uitmaakten? Geenszins! Dit stelt, geloof ik, thans niemand. De geleerde *Heineccius*, van die *Friesche* Wetten sprekende, zegt er van, dat *niemand twijfelt*, of die Wetten zijn afkomstig van de *Frankische Koningen*. En zelfs de geleerde UBBO EMMIUS, de groote Voorstander van de oude Friezen-Vrijheid (25), maakt hier geene bedenking over, doch voegt er naar zijne bevatting bij, „ dat *de wijze van die wetten* te maken, hierin bestond, dat er XII *van de kundigsten* uit den Volke gekozen werden — die — de Inzettingen der Voorouderen 't best kenden, en die Wetten opstelden, maar dat de Keizer der Franken aan die opgestelde Wetten zijne bekrachtiging gaf, en dezelve als altijddurende Wetten beval te onderhouden." Te recht spreekt hij dus, maar door een

(23) *In Corpore Legum Germanic.* Ed. *Georgisch* p. 409.
(24) *Charterb. van Friesl.* D. I. bl. 40.
(25) *Histor. Frisic.* L. V. p. 71.

een te ver gedreven, of harsenschimmig denkbeeld van Volks Vrijheid, of door verkeerd vooroordeel van woorden vervoerd, noemt hij aldaar *Vrijheid*, 't geen een sterk bewijs van *Onderworpenheid* oplevert. Om dit te verstaan, lette men op 't volgende. 't Was eene instelling en gewoonte bij de Koningen der Franken, vooral bij Karel den Grooten, dat zij niet ligtvaardig de huishoudelijke Frankische Wetten, (de *Salische* en *Ripuarische*) die de binnenlandsche burgerlijke zaken regelden, en vooral de misdaden door straffen beteugelden, aan de overwonnen Volkeren opdrongen of opleiden; maar hun de keuze lieten, naar welke burgerlijke en lijfstraffelijke Wetten zij wilden geregeerd worden. Wegens de *Saxen* is dit zeker (26). Of ook, dat zij hun vrijlieten, naar hunne *oude Gewoontens* of *Costumen* te leven (27) of dat zij de Wetten, die geschreven waren, door hun gezag vooraf bekrachtigden, of verbeterden, of, zoo er naar de eenvoudigheid dier tijden nog geene geschreven Wetten bestonden, in geschrift lieten stellen, dragende evenwel zorg, dat in dezelven niets ingebracht of gehouden wierd, 't geen tegen der Vorsten algemeene *Landswetten*, of *Oppermacht*, of *Vorm van Bestuur* eenigszins strijdig ware. Deze manier, om de Wetten onder Keizer Karel den Grooten of intestellen of te bekrachtigen, wordt ons naauwkeurig beschreven door eenen gelijktijdigen Schrijver, die hier bijzonder te passe komt (28):

„ De

(26) Erkend en bewezen door LUDWIG, *Germania Princeps*, p. 368. 487. *Hertius* en *Heineccius*, enz.

(27) Dit erkent ook de geleerde SELCHOW, *Elem. Hist. Juris Univ. per German.* §. 87. p. 72. *Longobardi aeque ut alii populi Germanici, quem libet qua vellet lege vivere sinebant.* En hij haalt hiertoe aan de *Lex Longob.* L. I. tit. 57. *Volumus, ut cunctus populus Romanus interrogetur quali lege vult vivere, ut tali lege, quali vivere professi sunt, vivant.*

(28) In *Chronico Moissiacensi* op 't jaar 802. bij BOUQUET,

„ De Koning zond door zijn gansche Rijk Bisschop- „ pen, Hertogen, Graven, om aan de Kerken, „ aan Weduwen en Weezen, aan Armen, en het „ gansche Volk, recht en gerechtigheid te doen „ wedervaren. — — Ook vergaderde hij de Her- „ togen, en al het Christenvolk met *de Wetten-* „ *opstellers* (*Legislatores*, *Wetgevers*); en beval „ alle de Wetten in zijn Rijk voortelezen; elk en „ ieder *zijne Wet* aftegeven, en dezelve overal, „ waar 't noodig was, *te verbeteren*, en *de Wet* „ *verbeterd* in geschrift te stellen, opdat de Rech- „ ters bij geschreven Wetten zouden vonnissen, en „ geene geschenken aannemen; maar aan alle men- „ schen, rijken en armen, in zijn Rijk gerechtig- „ heid doen." Eene aanmerkelijke plaats voorzeker van een deskundigen Schrijver; zeerweinig verschilt hiervan EGINHARDUS, de Schrijver van 't leven van KAREL (29): „ Van alle de Natiën, „ die onder zijne Heerschappij stonden, heeft hij „ de Rechten, die niet beschreven waren, laten „ beschrijven, en belast in geschrift te stellen." Daar nu de Friezen onder zijne Heerschappij stonden, zoo volgt, dat, indien de *Friesche Wetten* te voren niet in geschrift gesteld waren, dezelve dàn in even dit jaar 802. geschreven zijn, volgens de opmerking van den geleerden ECCARD (30), of ten minste, dat zij vermeerderd en verbeterd zijn, en zulks wel op bevel van Karel den Grooten, als Souverein en Opperstẽn Wetgever; maar niet *door het Volk* zelve, noch door de *aanzienlijksten* uit den Volke; maar met vele Frankische Staatsvoorzichtigheid, en naar gewoonte der tijden, na inroeping en raadpleging door den Koning met eenige voornamen *uit den Volke*; welke persoonen diens-

QUET, *Corpore Historico Scriptt. Francicorum*, Tom. V. p. 80. Ed. Paris.

(29) *Vita Caroli M.* c. 29.

(30) *Rerum Franciae Oriental.* T. II. p. 13.

diensvolgens bij den boven gewaagden gelijktijdigen Schrijver (31) in 't Latijn genoemd worden *Legislatores*, *Wetopstellers*, en in de *Salische Wet*, als mede in *de Wet der Friezen*, *Sapientes* en *Prudentes*, dat is, *Vroeden*, *Verstandigen* en *Zaakkundigen*. Ik zegge met vele *Staatsvoorzichtigheid* en *naar gewoonte*. De Koning toch kon alles niet weten; hij bediende zich hierom altijd van-, en gebruikte zoodanige kundige en aanzienlijke mannen uit de verwonnen Volkeren, die met de gewoonten en zeden van hun Land en Volk bekend, daarover 't best bericht konden geven. Deze uitmuntende Inrichting der Frankische Koningen, door velen zoo verkeerd begrepen, die wel bewijst hun voorzichtig Staatsbeleid in 't maken der Wetten, maar geene mededeeling hunner Macht aan zoodanige aanzienlijke Mannen, noch aan de bijeengeroepen Rijksgrooten of Staatsbedienden op de zoogenoemde Rijks-Vergaderingen (of *Comitia Regni*, zelfs bij anderen, *Comitia Populi*, genoemd) bewijs ik niet alleen uit *de Salische Wet* zelf, in de *Voorrede* bl. 5. waar gezegd wordt: *Thierri*, *Koning der Franken — verkoos zich eenige Verstandige Mannen*, (*Viros Sapientes*) *die in zijn Rijk der oude Wetten kundig waren: en dezelve hun opgevende, beval hij ze in geschrift te stellen:* maar ook leest men in de *Wetten* der *Westergothen*, dat de Koning *Ataulphus* (Adolf) zich bediende van 't voorzichtig beleid en den raad van deskundige Mannen (32). In de *Longobardische* Wetten van Koning Rotharius leest men: *Hier begint het Bevel of Wet*, *'t welk ik vernieuwd hebbe met mijne voornaamsten*, *of aanzienlijke Rechters* — (33). Ja zulks geschiedde in 't bijzijn van *'t gansche Volk*

(31) *Chronic. Moissiac.* a. 802.
(32) *Corpus Juris Germ.* Georg. p. 1853.
(33) P. 946. *Incipit Edictum*, *quod renovavi cum Primatibus meis Judicibus*, et p. 1027.

Volk (34). Van hier worden de Wetten elders genoemd *vastgesteld te zijn met zijne Rijksvorsten, Bisschoppen, Hertogen, Graven*, ja *met het overige Volk* (35), of in *tegenwoordigheid van* (*coram*) *onze Aanzienlijken of Rijksgrooten* (36). Wat gezond verstand zal zeggen, dat alhier bedoeld wordt een *deelgenootschap* aan de Wetgevende Macht of Wetgeving, berustende bij 't gansche Volk of bij alle de Rijksgrooten. Heeft hier wel iets anders plaats, dan weleer bij den Roomschen Keizer en Wetgever *Justiniaan*, die in het verzamelen en 't volmaken van *zijn Wetboek* zich bediende van deskundigen, *Tribonianus*, *Theophilus* en anderen, zonder dat ooit iemand gedroomd heeft van beperkte Macht in de Wetgeving, of Mededeelgenootschap van anderen aan die Wetgeving.

En past men dit alles toe op de bovengemelde *Friesche Wetten*; dan zal men de volledigste gelijkheid ontwaren: en alles zal zich gemaklijk ontwikkelen. Want

1°. In die Friesche Wetten komen ook voor bewijzen van zulke Raadpleging van deskundigen. Op p. 434. vindt men eene *bijvoeging van deskundigen* (*Additio sapientum*); p. 415. *Dit heeft Wulemarus er bij gedaan* (*Haec Wulemarus addidit.*) en bl. 439. een ander formulier: *Deze beoordeeling heeft Saxmundus opgegeven* (*Haec iudicia Saxmundus dictavit*), dat is, aan den Koning voorgedragen.

2°. In de *Bijvoegsels der Wet* Tit. I. §. 2. p. 433. wordt gewaagd van *geldboete* of *mulcta* aan den *Koning* of zijne *Schatkist* te betalen, (*mulc-*

(34) P. 1027. *Cuncto Populo assistente.* add. p. 1115. 1175. 1190. Voeg er bij OL. VRED. *Flandria*, Prodrom. II. p. 425. Vergel. mij, D. IV. bl. 373. enz.

(35) *Lex Alamannorum*, p. 195.

(36) *Lex Burgund. Regis Gundebaldi*, p. 337. 338. *coram Optimatibus nostris.*

(*mulcta ad partem Regis solvenda*) *voor de verzoening van een gekwetst Man*. De geheele Wet door worden voords de geldboeten aan 's Konings Schatkist, voor 't grootste deel, toegekend.

3°. Van hier ook menigvuldig gewag van *den Koning*, van *den Heere*, van *'s Heeren afgezondenen* (*legati Dominici*), en van *den Hertog*. Want *Friesland* maakte in dien tijd een Koninglijk *Hertogdom* uit; 't welk onwederspreeklijk blijkt uit een' Giftbrief van zijnen Zoon, *Lodewijk den Vroomen* (37).

4°. Eindelijk vindt men *Tit*. VII. §. 2. p. 418. uitdruklijk gezegd: *Deze vastftelling komt uit het Koninglijk Bevelschrift:* wordende dit dan gesteld tegen die vroegere bevelen, welke de Koning, of eenvoudig bekrachtigde, of verbeterde, of op *raad der zaakkundigen* vastftelde.

Eindelijk, 5°. vindt men op 't slot een Artikel, 't welk zijne betrekking heeft op de Heidensche Afgodstempels, en den voorddurenden Eeredienst der Heidensche Friezen.

Door deze aanmerkingen kan men vierderlei hoofdzaken in die Wetten onderscheidenlijk onderkennen:

1°. Het geheele Lighaam der *Wet*, of die hoofddeelen, welken na ingenomen raad (*advis*) *der Wijzen* uit de oudere wetten of gewoontens van dat Volk, beschreven of niet beschreven, door den Koning zijn vastgesteld, of overeenkomstig den toestand dier tijden en der Frankische Regeringswijze, door zijn Gezag bekrachtigd.

2°. Zulke Verordeningen, welken uit de bijvoegsels der Zaakkundigen voordvloeiden.

3°. 't Geen uit 's Konings bevel regelrecht voordsproot,

(37) Die in 't jaar 839. eenige Koninglijke *Domeingoederen* wegschonk aan zijnen *getrouwen* man, *Gerulf*, waaronder ook 't goed *Kamminga*, *gelegen in 't Hertogdom van Friesland*, *in 't rechtsgebied van Westergou*. Zie mijn *Codex Diplomat* in *Histor. Critic. Com. Holl.* T. II. P. I. p. 2.

ſproot, en mogelijk wel tegen den zin dier Zaakkundigen er bijgedaan wierd.

4°. Dat gene, 't welk Karel, als een voorzichtig Wetgever, oordeelde niet te kunnen of te mogen veranderen ten aanzien van den Heidenſchen Afgodsdienst, niettegenſtaande den ingevoerden Christengodsdienst, 't zij om hen niet te verbitteren, of aan de bijgelovigheid iets toetegeven. Ingewortelde vooroordeelen toch, of gewoontens, hoe ongerijmd, zijn dikwils bij de menſchen van dien aard, dat het niet altijd in de macht eens Wetgevers is, om die te veranderen, of door ſtrafwetten tegentegaan. Men denke ſlechts op *de tweegevechten*, ook nog in onze dagen, om beledigingen te wreeken. Hierover klaagde reeds in zijnen tijd de Koning der Longobarden, Luitprandus (38). Of men moet denken, dat dit Artikel nopens de Heidenſche Afgodstempels er in later tijd is bijgevoegd, en niet tot dit Ligbaam der *Wetten* behoort.

Hieruit ziet men, dat de *Friezen*, en dus ook alle onze Nederlanders, aan deze en gene zijde van het *Vlie*, hunne eigen Wetten hadden, en leefden naar die afzonderlijke Wetten, waarvan de Koning hun de keuze overliet, zooverre die Wetten gingen. En die vrijheid hadden alle Volkeren, die zich aan de Franken onderwierpen. Maar dan verſtaat men ook in wat zin zulks moet opgenomen worden (39). Geenszins is dit dan zoo te verſtaan, dat zij een *vrij Volk* waren, of wierden; maar dat zij vrijheid hadden, om naar zulke weinige Wetten, die nog heden bekend zijn, en die meest *Strafwetten* en *Geldboe-*

(38) *Corpus Juris Germ.* p. 1089. Hij noemt het eene *heilooze wet*, of inrichting over *de duellen*, welke (zegt hij) wij wegens de gewoonte van ons Volk niet kunnen beletten. Zie ook *de Lex Salica*, p. 5.

(39) Breeder is dit betoogd door MURATORIUS, *Antiquit. Italicarum*, T. II. p. 239.

boetens bepaalden, zich te gedragen; maar zoo, dat zij buiten dat ook gebonden waren aan de Algemeene Frankifche *Land-Wetten* en *Capitularien*, in al dat gene, wat bij de Friefche Wetten niet bepaald was, en 't welk betrof de Landzaken, de Rijksverplichtingen, de Landsaangelegenheden, het gehoorzamen aan de bevelen van hunne Hertogen en Graven, de rechtsplegingen, enz. waarin zelfs de Vorstelijke Dienaren en Ambtenaren geen letter veranderen mogten; ook zelfs in 't burgerlijke. Waarvan men een aanmerklijk voorbeeld vindt, 't welk alles, ook ten aanzien der Friezen, afdoet, in de *Capitularia* of *Rijksgezetten* van Karel den Grooten (40), waar hij, ten opzichte van de inroeping eener *Wet* uit het *Codex Theodosianus*, dus fpreekt: *Wij willen en bevelen, dat allen, die door Gods genade aan ons Rijksgebied onderworpen zijn, zoo Romeinen* (41) *als Franken, Alemannen, Bajuwaren,* SAXEN, FRIEZEN, *Gallen, Burgundiers, en alle die ons onderdanig zijn, aan wat* VERBAND *van* WET *of* GEWOONTE *zij ook mogen gehecht zijn, — voortaan voor eene altijddurende Wet zullen volgen — —.* En in 't *Capitulare* van Karel den Grooten, of de dus genoemde *Rijkswet* van 't jaar 807. waarbij Hij te Aken, om 's Lands noodbehoefte, beveelt, dat allen, die tot over de Rivier *de Seine* woonden, en die krijgsdiensten deden (42), opzitten moesten, vindt men, *tit.* 5. p. 736. dat, als er hulp aan Spanje moest verfchaft worden, er door de vijf Saxers een zesde man, en

(40) *Capitular.* L. VI. cap. 366. p. 1585.

(41) Deze toch volgden anders van zelfs de Romeinfche Wetten, bijzonder die van 't *Codex* van *Theodofius:* zijnde toen het *Corpus Juris Justinianeum* nog niet uit de vergetelheid te voorfchijn gebracht.

(42) *De Fresonibus volumus ut Comites et Vafalli nostri, qui beneficia habere videntur et Caballarii, omnes generaliter ad placitum nostrum veniant bene praeparati, reliqui vero pauperiores, — —*

en aan Boheme door 2 man een derde moest geleverd worden; en *tit.* 6. belast hij aan de *Friezen*, „ dat zijne *Graven* en *Leenmannen*, „ en allen, die te paard krijgsdiensten doen, „ (*Caballarii*, van waar 't verbasterde woord „ *Cavallerij*) gezaamlijk ter bestemde plaats, „ wel toegerust, opkomen: maar de overigen, „ minder gegoed, zullen van de zes een' zeven- „ den man toerusten, en zoo tot de aangewe- „ zen plaats (*placitum*), ten krijg wel toege- „ rust, opkomen." (43) Dit nam evenwel niet weg, dat de verwonnen Volkeren, bij hunne keuze ook andere afzonderlijke of Burger-Wetten konden volgen, en wilden zij, bij voorbeeld de *Salische* of *Ripuarische* Wet, in 't *burgerlijke* inroepen, dat zij dit konden en mogten doen; maar die keuze eenmaal gedaan zijnde, moesten zij ook bij dezelve verblijven. In dien zin is 't, dat men leest, dat *de Salische Wet* daar ook in gebruik was. Een sterk bewijs hiervan levert een Giftbrief op van 't jaar 855. (44), waarbij een rijk gegoed man, met name *Folkerus*, toen, naar 't schijnt, woonachtig in 't dorp *Laren*, (dicht bij Amesfoort, aan den Stroom de Eem) zeer- vele zijner Goederen en Landen aan 't Klooster *Ver-*

(43) Deze strenge Wet, spruitende uit den Krijgsstand van die tijden, schijnt de *Saxers* en *Friezen* door de algemeenheid nog zwaarder gedrukt te hebben dan de overige Franken, alzoo aan dezen werd toegestaan, dat elk *vrij man*, die *vijf*, *vier*, *of drie mansus in eigendom bezat*, (dat is, 80, 64, 48 morgen) moest opkomen; maar die minder bezat: konden naar evenredigheid *een man* uitleveren; maar die zoo arm waren, dat *zij zelf* noch slaven noch eigen land in bezit hadden, moesten voor de vijf een' zesden man uitmaken, en van zulken, die kleiner landbezitting hadden, voor de twee een' derden man; doch allen moesten *tit.* 3. zorgen, dat *zij op half Augustus* zich aan *den Rijn* bevonden."

(44) BONDAM, *Charterb. van Gelderl.* D. I. bl. 31.

Verden wegschenkt, welke gelegen waren in *Batua*, (heden de *Betuwe*) in Hameland (nu *Zutphen*) in *Kinheim* (nu *Kennemerland*) in de *Veluwe*, te *Rhenen*, *Tiele*, in *Westergou*; en die giften, zegt hij, te doen *secundum Legem Ripuariam et Salicam*, *nec non secundum Euua* (*legem*) *Fresonum*, dat is, overeenkomstig de voorschriften der *Ripuarische* en *Salische Wet*, als ook *de Wet der Friezen*. Op die zelfde wijze schonken in 't jaar 834. twee aanzienlijke mannen in de plaatsen *Praast* en *Oosterbeek* in Gelderland, alles wat (*sub lege Francorum*) naar de Frankische Wet, in hunnen Eigendom was met de *Slaven*, of *lijfeigenen* (*mancipia*) *rentehoeven*, *bosschen*, *beemden*, *weiden*, *water*, enz. (45).

Zie daar de echte wijze van het *kiezen*, en 't maken van *Keuren*, waarmede de oude Friezen en latere Schrijvers zooveel op hadden; zelfs voor den tijd, dat in de XIII–XVde Eeuw de Frieschen over het Vlie zich eenen meer onafhanglijken Staat gevormd hebben: grondende zich op het oud gebruik der woorden *keuren*, *keuen*, *willekeuren*, ja ik leze, tot mijne verwondering, bij een geacht en kundig Schrijver, dat dit woord *keuren*, *willekeuren* beteekende eene door 't Volk verkozen inzetting uit vrijen wil, en dat daaruit volgt, dat *het recht van Keuren te maken oorspronglijk bij 's Lands ingezetenen*, *of ten minste bij derzelven Hoofden berustende is geweest*. Hij tracht dit te bewijzen, zelfs nog later in Holland, uit de Zeeuwsche Keure van Florens den Voogd (46) op 't jaar 1256. Men kan zeker het vooroordeel niet hooger drijven. In die *Keur* voor de *Zeeuwsche Edelen* wordt zeker door Florens gezegd, *ut hanc Legem sive Institutu sive Cho-*

(45) BONDAM, *Charterb.* D. I. bl. 17. c. n. (1). *Batavia Sacra*, p. 104.

(46) MIERIS, *Charterb.* D. I. bl. 302.

Choram eligerent, dat is, *dat zij deze Wet*, *of Instellingen of Keure voor zich verkiezen*; maar wat wordt er bij gedaan: *sibi concessi*, *ik heb hun dit veroorloofd*, en wel *in terminum duraturam*, dat is, *voor een' tijd gedurende*. Juist dat gene, 't welk bewijst, dat *het recht van Keuren maken niet was bij 's Lands Ingezetenen noch bij hunne Hoofden*, *maar bij den Vorst*, *die hun dit veroorlofde*; zelfs met bijvoeging, *quam ego et — Castellanus Zeelandiae confirmamus*, dat is, *'t welk ik en de Kastelein* (of Ondergraaf) *van Zeeland bevestigen*. Maar wat bepaaldelijk die *oude Friezen* aangaat! Die woorden zijn van lateren tijd, en waarschijnlijk overblijfsels van die oude Frankische inzetting, om vooraf te verkiezen naar wat bijzondere Wetten zij wilden leven: en 't welk dan niet verre afwijkt van 't gene later in Holland plaats had, ten aanzien der verkiezing van het recht van Opvolging in Erfgoederen, volgens *het Aasdoms- en Schependoms-recht*; 't welk daarna van de woonplaats afhing: zonder dat dit iets aan 't recht der Wetgevende Macht benadeelde. Zelfs leest men in de *oude Friesche Wetten*, bl. 12. dat de naam van *Willekeuren* overgebracht wordt op het Roomsche Recht van *Keizer Justinianus*.

Uit dit alles nu wordt ook verstaanbaar de kracht en meening van de woorden in den zoo beruchten Vrijheidbrief, dien Karel de Groote in 't jaar 802. of daaromtrent, aan de Friezen zoude geschonken hebben, waarbij men vertelt, dat Hij de Friezen voor een *vrij* en *onafhanglijk Volk* verklaard zoude hebben (47). Ik behoeve hier niet te zeggen, dat alle kundige Schrijvers dit stuk als geheel verzon-

(47) MIERIS, *Charterb. van Holland*, D. I. bl. 10. SCHWARZENB. *Charterb. van Friesl.* D. I. bl. 44. De onechtheid van dit stuk lijdt thans geen twijfel bij deskundigen; maar om ook minkundigen in staat te stellen, om zelf te oordeelen, zal ik achter deze *Bijlage* over hetzelve en den tijd der Opstelling eenige *Aanmerkingen* mededeelen.

zonnen en onecht beschouwen. Dit kon waar zijn, en evenwel de zaken, in 't zelve bevat, overeenkomen met de ware gesteldheid van die tijden (48). Maar stellen wij voor een oogenblik, dat die Giftbrief echt ware, zoo zouden zeker *de Nederlanders*, die onder dien naam van *Friezen* destijds algemeen begrepen wierden (49), niet veel reden hebben, om met dien Brief zoo-veel op te hebben, alzoo daarbij door den Koning niets gegeven zoude zijn, dan het geen wij reeds boven erkenden, ja misschien nog minder. Men behoeft hiertoe slechts de woorden, waarbij zij deze hunne Vrijheid verkrijgen, intezien. Zij luiden in 't oorspronglijk dus: *Praeterea autoritate Regia indulsimus iisdem, ut cum omni prole sua, nata, vel nascitura, in perpetuum* LIBERI *permaneant, et a* SERVITUTE PROPRIETARIA *penitus absoluti*. Bij MIERIS wordt het aldus vertaald: *Wij hebben hen door ons Koninglijk vermogen toegestaan, dat zij, met al de kinderen, uit hen geboren, of die geboren zullen worden, in eeuwigheid vrij zullen zijn, en van* ALLE LIJFEIGENDOM *te eenemaal ontslagen*.

't Is onbegrijplijk, dat verstandige lieden met zulk eene gift zooveel op gehad hebben, om daaruit eene Staatkundige Vrijheid der Friezen te halen; in plaatze van uit die woorden (gesteld de Echtbrief van dien Brief,) te beweren juist dat gene, 't welk de geest van die tijden medebracht, dat zij wel degelijk onder Karels beheersching geweest zijn, en verre van *vrijheid*, zelfs onder de *Lijfeigenschap* gelegen, en in *persoonele* dienstbaarheid geweest zijn, totdat zij daarvan door Karel den Grooten zouden zijn ontslagen geworden;

(48) Dit getuigt FURMER. *Ann. Fris.* L. IV. p. 108. en L. VI. p. 225—247. van den geleerden *Ubbo Emmius*. Waarvan hierna.

(49) Dit erkennen de Heeren *Mieris* en *Schwarzenburg* volmondig.

den; evenwel zoo, gelijk die Giftbrief dit ook medebrengt (50), „ dat, willende ten krijg trekken, zij *hunne hairen* mogten *afgesneden* dragen, om hiermede hunne gegeven Vrijheid te toonen." 't Welk dan ten bewijze zoude strekken, dat zij niet langer *Lijfeigenen*, maar *vrije lieden* waren. 't Is bekend, dat in die Middeleeuwen het *harenscara*, of 't geheel *hairscheren der slaven* gesteld werd tegen over de lange hairendracht der vrije Franken en hunne Vorsten. En dat dit de meening dier woorden zij, blijkt uit het overoude Rijmgedicht, waarin dit Diploma in 't oude *Landfriesch* in de XIIIde of XIVde Eeuw is overgestort, dat aldus luidt (51):

That ief se thet ne welde nowet dua,
Ut mostin se him ihera her leta frilike waxa,
Thet hit alle liude tha sian,
Thet hi se, FRI *hede gedan;*

dat is: „ indien zij niet wilden geschoren zijn, „ zoo mogten zij hun hairen vrij laten wassen, opdat alle menschen mogten zien, dat „ Hij ze VRIJ gemaakt hadde."

Vergelijkt men verder hiermede *de oude Friesche Wetten*, niet de vorige gemelden van Karel, maar *de oude Friesche Wetten* in hunne *eigen Landtaal*, en hoe zij zelve over Karel en zijne vrijlating gesproken hebben: zoo zal men niet alleen de volkomenste gelijkheid met de zeden van dien tijd, en de ruwheid der Volken ontdekken, maar uit het fabelachtige van 't Verhaal zelf opmaken, dat de Friezen, als nog harder behandeld, aldaar voorgesteld worden. Men leze slechts de bekende *oude Friesche Wetten*, in wier Inleiding

(50) *Statuimus, ut Frisones militare volentes, sint usque ad summitatem aurium circumcisi, si facere id velint,* —

(51) Uit het *Codex Hunsingoënsis*, bij VON WICHT *Vorberichts*, bl. 59.

vorderd wierd, zoodat *libertate donare et censu liberare* gelijknamige woorden waren.

2°. Dat zij hunne afzonderlijke Wetten mogten volgen, behoudens de algemeene Frankische Landwetten of *Capitularia*, en de Wetgevende Macht der Frankische Koningen.

3°. Dat zij hunne goederen en inkomsten terug bekwamen, en die als andere Franken *vrij* bezaten.

4°. Dat zij in 't Frankische Rijk ingelijfd, hierdoor geraakten onder die Regering, waardoor Friesland tot *een Hertogdom* verheven (57) wierd, en onder toenmalige *Graven* geraakte.

Alléen rijzen hierbij eenige bedenkingen, en wel vooreerst, of de Friezen nog wel eene zoodanige algemeene vrijheid van Karel bekomen hebben, dat zij tot aan zijnen dood het volle recht van beschikking over *hunne Erfgoederen* verkregen of behouden hebben? De reden van twijfeling is bij mij eene aanmerklijke en zonderlinge plaats uit een echt en gelijktijdig Schrijver onder Karels Zoon, *Lodewijk den Vroomen*, die dus luidt (58): *Keizer Lodewijk heeft aan de* SAXEN *en* FRIEZEN *'t recht op hun voorouderlijk Erfgoed* (*jus paternae hereditatis*), *'t welk zij onder zijnen Vader, om hunne trouwloosdeid, wettig verloren hadden, uit Keizerlijke goedgunstigheid teruggegeven: 't welk sommigen aanmerken als* LIEFDADIGHEID, *anderen als* ONVOORZICHTIGHEID, *alzoo die Volkeren, aan hunne natuurlijke woestheid gewoon, door zulke teugels moesten gebreideld worden, om niet wederom toomeloos voordtehollen; maar de Keizer hen meer door*

(57) Dit in 't breede te bewijzen, zoude geen moeite in hebben. Zie nu alleen de *Rijksverdeelingen* sedert Karel den Grooten onder zijne Zoons en Opvolgeren, waar het *Hertogdom van Friesland* hun toebedeeld wordt. Waarvan in 't vervolg.

(58) *Anonymus Vit. Ludovici* a. 814. ECCARD. *Rer. Franc.* T. II. p. 115. BOUQUET, *Scriptt.* T. VI. p. 98. B.

door gunsten aan zich willende verbinden, heeft zich in zijne hope niet bedrogen: want sedert die daad heeft Hij die Volkeren zeer aan Hem verbonden. Zie hier den lof en laak onzer Voorouders, in dien tijd, bijeen gevoegd! Te recht verstaat de Heer ECCARDUS, door *paterna hereditas* die vaderlijke erfgoederen, die menschen van vrijen en welgeboren staat bezaten en tot hunne *Erfgenamen overbrachten, terwijl de goederen van slaven, na hunnen dood, tot hunne Heeren terug vielen* (59). Alleen kan men vragen, hoe dit bestaanbaar zij met de persoonele vrijheid, die Karel schonk, zoo aan *Saxen* als aan *Friezen*. Men zoude dan moeten denken, of dat dit een gedeelte *Saxers* en *Friezen* maar betrof (60); of dat na den tijd, dat Karel den Saxen en Friezen in 't jaar 802. die vrijheid gaf en hun wetten stelde, beide die volken bij zijn leven weder *ontrouw* geworden, en zoo zwaar gestraft zijn. Zulk een gedrag leest men ten minste van de *Saxen*, die in de jaren 804. 806. door de wapenen op nieuw bedwongen, en in 't Frankisch Gebied bij duizenden zijn overgebracht, verspreid, en tot lijfeigendom vervallen (61). Hierin komen de Geleerden overeen! De gelijktijdige Schrijvers verklaren ook allen uit eenen mond, dat *Lodewijk de Vroome* aanstonds na zijns Vaders overlijden het lot van vele ongelukkigen willende verzachten, zoo wel

(59) FURMER. *Ann.* IV. 72, 73. 113—125. kende reeds deze plaats; ook VON WICHT, *Voorber.* bl. 76. maar zij verstaan er slechts een klein *gedeelte Friezen* door, *aan de Elve* wonende, die tusschen de Schelde en lager waren weggevoerd; doch dit daar gelaten, is het besluit bl. 125. bij FURMER. toch richtig: zoo zij door Keizer *Lodewijk* in vrijheid gesteld zijn, zoo waren zij die te voren kwijt: en verloren zij die onder Karel, zoo hadden zij die Vrijheid voor dien tijd.

(60) Zie de vorige Aanteekening (59).

(61) Zie de *Annal. Metens.*, *Loiselliani*, a. 804. ECCARD. *Rer. Franc. Orient.* T. II. p. 32, 35.

wel die moedwillig zich der ſtraffe waardig maakten, als die door onderdrukking en onrechtvaardigheid geleden hadden, en uit *hun goed en have* gezet waren, hiertoe buitengewone Afgezondenen door zijn geheel Rijk afvaardigde, en hun zelfs een Formulier van handelen en vrijmaken voorſchreef, waarbij Hij beval de zoodanigen (*ab jugo iniquae ſervitutis abſolutis priſtinam reddere libertatem*) van 't juk van onwettige ſlavernij te ontheffen, en hun de oude vrijheid weder te geven: of wanneer zij onrechtvaardig uit *het Erfgoed* hunner Ouders gezet waren, het terug te geven. Van dezen nu vonden zij een onnoemelijk getal (*innumeram multitudinem*) zoo als elders gezegd wordt (62). Aanmerklijk is bijzonder een Brief, aan Keizer *Lodewijk* zelf gezonden (63), waarin de Steller klaagt, „ dat *zijn Erfgoed* hem onrechtvaardig was af„ genomen; hij verhaalt er bij, dat wegens de „ woe-

(62) De plaatzen, die dit buiten alle bedenking ſtellen, zijn aanmerklijk; onder anderen eene zeer ſterkſprekende in *Chronic. Moiſſiac.* a°. 815. p. 171. *Mandavit Miſſis et Comitibus ſuis, ut juſtitias facerent in Regno ſuo, et, ſi aliqui homines injuste privati fuisſent de* HEREDITATE *parentum per cupiditatem Comitum — ut reddere facerent; nec non et ſi — injuste in* SERVITUTE *redacti erant, ut iterum acciperent Libertatem.* THEGANUS *Vit. Car.* p. 77. A. *Egreſſi* (Legati) *invenerunt innumeram multitudinem oppresſorum aut ablatione patrimonii aut exſpoliatione Libertatis — omnia deſtruere jusſit acta, quae impie in diebus patris ſui per iniquorum miniſtrorum ingenia facta ſuerant. Patrimonia oppresſis reddidit, injuste ad* SERVITIUM *inclinatos abſolvit.* Zie het Edict hiervan bij BOUQUET D. VI. bl. 655. en 't *Formulier*, daartoe hun medegegeven, bl. 657. f. 658. B. en SCHATEN. *Annal. Paderborn*, p. 65. En dat dit geheele Volkeren raakte, vindt men (buiten dat der Saxen en Friezen) ook bij BOUQUET D. VI. bl. 653. Van zulken, die ook maar *vrijgelatenen* waren, bl. 659.

(63) Men vindt dien onder de *Epiſtolae Bonifacii*, bij DU CHESNE, *Corpor. Scriptt. Franc.* T. II. p. 724.

„ woede der Saxers, die 's Vorsten Afgezon„ denen en Graven omgebracht hadden, zijn „ Vader met zijne Vrouw heimlijk naar Marst„ heim gevlucht was op het moederlijk Erf„ goed, en aldaar gebleven, totdat op be„ vel des Keizers de Saxers bij gedeeltens uit „ *Saxenland* waren uitgevoerd; en toen ook wa„ ren zijn Vader en Moeder met hun wegge„ voerd: zijn Vader was in die ballingschap „ overleden; hij, en Moeder en Zuster waren „ wel overgebleven, maar zij hadden hun vader„ lijk erfgoed niet terug bekomen: hij smeekt „ derhalve den Keizer, om daarin hersteld te „ worden." De Heer ECCARD (64) brengt dit tot den tijd, dat de Saxen en Friezen in hun *recht van vaderlijk Erfgoed* door Keizer *Lodewijk* zijn hersteld. En besluit er bij: *zoo dan is door Lodewijk de Friesche Vrijheid op vasten voet gebracht, over welke zoovele latere Schrijvers vele fabelen verteld hebben.* En de Friezen, nu een *volk met de Franschen geworden*, (dat is, aan 't Frankische Rijk en deszelfs Regering ingelijfd,) hebben van dien tijd hunne volledige *persoonele Vrijheid* en *goederen* terug bekomen.

Eene tweede bedenking is deze: dat zij wel van *cijns* en *schatting* zijn *vrijgemaakt* (en dus meer naar mijn inzien bekomen hebben, dan de *Heeren* EMMIUS en VON WICHT (65) hun op dat tijdstip toekennen, die de Friezen als *tributair* of *schotschuldig* aan de Franken blijven aanmerken:

(64) ECCARD. p. 115. *Nunc ergo libertas Frisonum a Ludovico stabilita est, de qua tot recentiorum fabulae circumferuntur.* Zie ook VON WICHT, *Voorber.* p. 77.

(65) UBB. EMMIUS, *Histor. Frif.* L. V. en VON WICHT, *Vorber. up das Ostfriesch Landrecht*, p. 50. (d). doch 't welk ik meer van de latere tijden of de *Huisschatting* (*Huslage* of *Huslade*) zoude verstaan. Zie VON WICHT, *Landr.* L. I. c. 52. p. 96. (x).

ken:) maar dat de Franken evenwel bij de oude Karolingische Wetten, in 't betalen van boeten, en prijswaarde van 't geld eenig voorrecht boven de Friezen onder Lodewijk gehad hebben. Dit schijnt men niet te kunnen ontkennen. De *Salische* Wet, door Karel den Grooten verbeterd, eischte, dat de boetens zouden betaald worden in schellingen van 40 deniers. Zie *Tit.* I. sqq. Maar hiertegen verordende *Lodewijk* (66), dat alle betaling en geldafkoop (*compositio*), die in de Salische Wet onder de Franken gold, zoude berekend worden op *schellingen van XII deniers, uitgezonderd als er twisten oprezen tusschen Saxen en Friezen.* „ Dan *willen* wij, dat een *schelling* „ gerekend worde op 40 deniers, welke een *Sax* „ of *Fries* betalen zal ten behoeve van eenen „ *Salischen Frank, die met hem twistede.*" Hiertegen werd in de Karolingsche Friesche Wet een schelling geheel anders berekend, en wel op *drie* deniers. Evenwel niet overal. Men vindt de geldboete (67) bepaald *op XII schellingen, dat is XXXVI deniers.* En (68), *hij zal boeten XXX schellingen, welke schelling op drie deniers komt.* Waartegen weer elders (69) gewaagd worden *XXV schellingen en V deniers.*

Maar dit alles daargelaten: zoo is 't uit die Karolingsche Wet der Friezen, indien zij in 't jaar 802. mogt bekrachtigd zijn, zeker, dat noch de Vrijmaking door Karel, noch de Wet zelve, hiermede vernietigd heeft het onderscheid van *rangen*, en den stand van persoonen. Dezen wor-

(66) *Ludovici Pii Leges* apud *Georg.* p. 1191.
(67) P. 419. tit. VIII.
(68) P. 425. tit. XVI.
(69) P. 433. Maar hiertegen ook wordt p. 424. tit. XV. gesproken van *veteres denarii*, dan weder p. 440. en 441. van een *solidus ad novam monetam*, die tusschen *'t Vlie* en *de Lauwers* 2½ denier, en tusschen de Lauwers en de Wezer 3 *deniers* maakte.

worden in die Wetten, (even als bij de Saxen) verdeeld in Edelen (*Nobiles*); Vrijen (*Liberi*; *Latenlieden* of vrijgemaakten (*Liti*), en *slaven* of lijfeigenen (*servi*); hoedanigen er overal waren; 't was toch in die tijden eene onbekende zaak, dat een *vrij man*, of een *vrije Fries*, of een Edele vrije *Fries*, zijne *eigen landen of akkers* zelf bewerkt of beploegd zoude hebben. Dit geschiedde door de *Servi*, of misschien ook wel door de *Liti*, *latenlieden*, die altijd in waardij minder dan de *vrijen*, doch meerder dan de *Lijfeigenen* waren. Het onderscheid der waarde tusschen die vier soorten van persoonen wordt best gekend uit de Geldbetalingen of Boetens, die voor misdaden, tegen hen bedreven, betaald werden! In de Saxische Wetten verminderden dezen naar den rang op de helft, zoodat een Edelman of *Edelingus* op 40 solidi, een *Liber* op 20, een *Litus* op 10 gerekend wierd: maar de *Frische Wet* bepaalde en verminderde die Geldboeten slechts op een derde, een *Nobilis* op 80, een *Liber* op 53⅓, een *Litus* op 26⅔. Hiervan leest men *Titulo* I.

Si nobilis nobilem occidit, *solvet* 80 *solidos*.
Si nobilis liberum . . . 53⅓.
Si nobilis litum . . . . 26⅔.

En omgekeerd:

Si liber novilem . . . . 80 *solid*.
Si liber liberum . . . . 53⅓.
Si liber litum . . . . 26⅔.

En nog:

Si litus nobilem occidit . 80 *solid*.
— *litus liberum* . . . . 53⅓.
— *litus litum* . . . . 26⅔.

Men ziet hieruit, dat *Doodslagen* in dien tijd met geldboeten werden afgekocht, en op welke waarde het menschenvleesch geschat wierd, zoodat een Edelman een derde meer waardij had dan een enkel *vrijman*, en een vrijman een derde meer dan een *litus*, of vrijgelaten. Maar hoe met de

Slaven? Daarover zijn vele Wetten, als over 't dooden van *slaven*, tit. I. Art. XI, XII. *si qui, seu Nobilis, seu liber, seu litus, sive etiam servus alterius servum occiderit, componat eum iuxta quod fuerit adpretiatus, — — pretium occisi mancipii*, zoodat, wie eens anders *slaaf* doodde, die moest den Heer of Eigenaar daarvoor betalen de waarde, of zooveel hij hem gekost hadde; en daar mede afgedaan. Hiertegen, als een *slaaf* §. XIII. eenen *Edelen*, een *vrijen* of een *vrijgelatenen* doodsloeg, zoo moest de Heer des slaven zweren, dat hij 't niet bevolen hadde, en dan voor zijnen *slaaf* boeten het *dubbel* van het gewone *Boetgeld*; of zou 't bleek, dat de slaaf zulks deed op last zijns Heeren, zoo zou de Heer daarvoor boeten, als of hij het met eigen hand gedaan hadde. Evenwel schijnt de waardij elders, overeenkomstig de Saxische Wet, geweest te zijn, b. v. *tusschen Laubachi et Sincfalam*, (dat is, tusschen de *Lauwers* en Vlaanderen., *bij 's Swin*). Want daar leze ik, dat een' Edele geschat wierd op XI librae, een *vrije* op $5\frac{1}{2}$, een *litus* op $2\frac{2}{3}$, een *servus* op $1\frac{1}{8}$ £. Ik ga zeervele andere gevallen en zware misdaden voorbij, die op hooger boete stonden, gelijk onder anderen, *op 's Konings bevel*, in de bijvoeging van *Wulemarus tit.* VII. gezegd wordt, dat, „ wie een' Heer of Eigenaar van een huis door „ 't zelve in brand te steken dwingt uit te ko„ men, en uitgekomen zijnde, hem om hals „ brengt, die zal negendubbel de boete betalen, „ 't zij hij *edel*, of *vrij*, of *vrijgelaten* zij ".

Waarin nu eigenlijk het onderscheid bestaan hebbe tusschen een' *Edelen* en een *enkel vrijen*, is mij duister. Hier kan men niet denken op de oude Romeinsche *Nobilitas*, die *persooneel* was, en aan *geene vaste Erfgoederen* verbonden; ook niet aan die *Nobilitas*, die na 't invoeren van 't Erflijk Leenstelsel zich door middel van vaste goederen, en krijgsdienst bij 't Leenrecht vormde,

de, en erflijke waardigheid bekwam, die door middel van Leenbrieven kennelijk voordduurde. Ook is 't mij duister, hoeverre de later Frieſche Groetenis, *Ela fria Fresena* of *eela* (edele) *vrije Fries* hier in aanmerking komt. Ik meende hieromtrent licht te halen uit de Aanteekeningen van *Sibrandus Siccama* op deze *Wetten*, doch die laat mij geheel in 't onzeker. Zoo ik giſſen mogt: zoude ik denken, dat zij, die of aanzienlijke Ambten bekleedden, of in krijgsdienst een' hoogen graad bekomen hadden, of ambtenaren des Keizers geworden waren, en dus *Graven*, *Ondergraven*, *Honderdmannen* en *Tienmannen* hieten; ſchoon allen uit *vrijen* en *welgeboren* afkomstig, dien titel van *Edelen* bij uitnemendheid bekwamen, en die achting tot hunne nazaten overbrachten, even gelijk naderhand bij ons. Doch dit gaf geene erflijkheid van Adeldom! ten zij er die toen nog af ware. Ik hebbe omtrent die *Edelen* en *Vrijen* ook geene volledige uitſluiting, gelijk ik hoopte, aangetroffen bij den Heer *Halſema*, in zijne ſchoone Verhandeling *over den ouden Groningſchen Regeringsvorm*. Hij zegt alleen bl. 63–66. dat 's Lands Inwoners omtrent de VIIIſte en volgende Eeuwen verdeeld waren in *vrijen* en *dienstbaren*; dat verders de *Vrijen* waren of *Edelen* of *Burgerlijken* (*plebeji*), en de *dienstbaren* waren *Lijfeigenen* of *Slaven*. Alle dezen (zegt hij) worden dikwils in *de oudſte Frieſche Wetten* aangehaald, onder den naam van *Nobiles*, *liberi*, *liti* en *ſervi*. Maar waarin waren dan de *Nobiles* onderſcheiden van de enkele *Liberi?* Hij zegt alleen, dat *eene aanzienlijke geboorte* zonder twijfel den *adeldom* uitmaakte. Maar dan blijft de vraag: waarin? of in wat kenſchetzend teeken beſtond dat meer aanzienlijke der geboorte? Immers niet in 't enkel bezit van vrije *ſtamgoederen*, of landeigendom; want dit hadden zij met alle *de vrijen* gemeen. Ook niet in 't bezit van vaste *ſtinſen*, of *ſteenhuizen*; oudtijds

tijds *keminas*, *keminades* (70) genoemd; want zulken bezaten ook enkel *vrijen*. Ook niet van de onderſcheiding in den *Landbouw*, waarmede hij meent, dat niet de *Adel*, of de *Edele Vrijen*, maar de enkel *Vrijen* zich bezig hielden; want dit deden (zoo ik meene) de eenvoudig *Vrijen* ook niet; die hadden insgelijks hunne *liti* en *ſervi*; en die *vrijen* werden ook tot *den krijg* geroepen, zoodat ook in den krijgsdienst dit onderſcheid niet te zoeken zoude zijn. Die Heer komt bl. 197. eenigzins nader, als hij het innig wezen van dien Adel (veronderſteld het erflijke) meent te vinden in eene vrije en onbeſproken geboorte van Voorouderen, die in den burgerſtaat, zoo in vrede als oorlog, boven hunne medegenoten zich hadden voorgedaan." Wanneer ik hier nu bijvoege, die door *Ambtsbedieningen*, zoo in 't regeringsbeſtuur als rechterlijke waardigheid, boven anderen uitmuntenden, of welligt Ambten aan hunnen vrijen grond vast verbonden hadden, zoodat zij, die eenen *vrijen* eigen grond bezaten, zonder daarmede iets anders verbonden te bezitten, enkel *vrijen*, maar hierentegen de anderen *vrijen* en *edelen*, of *ele vrie frieſen* waren: als dan zoude men mogelijk het ſpoor vinden, om de *edelen* en *vrijen* beter te onderſcheiden. En wat de *Liti* betreft, elders ook *litones*, *lidones*, *lati*, *lazzi* genoemd! Ik vertale dezen met SICCAMA (71) door *vrijgelatenen*. En dit heeft zijnen grond in de *Lex Friſica* (72), uit welke klaar blijkt, dat, ſchoon zij

(70) Zoude het Fransch woord *Cheminé* hiervan afkomstig zijn, gelijk dit van *Caminus* in 't Latijn.

(71) *Not ad L. Friſ.* p. 72, 73.

(72) *Addit. Wulemari*, tit. IX. Art. 2. p. 420, 421. de Lito: *Si Litus ſemet ipſum propria pecunia a Domino Suo redemerit, et unum, vel duos — annos in* LIBERTATE *vixerit, et iterum a Domino de capitis ſui conditione fuerit calumniatus, dicente ipſi domino: non te redemisti, nec ego te libertate donavi* —.

zij een middelslag tusschen *de slaven en vrijen* uitmaakten; zij echter nog een' Heer of Eigenaar erkenden, en eene blijkbare volledige Vrijlating behoefden, wilden zij tot den rang der *Vrijen* geraken.

Ondertusschen is het zeker genoeg, dat alles, wat boven in die *oude Friesche Wet*, gelijk ook in den gewaanden Giftbrief van Karel van de Friezen gezegd wordt, dat dit betreklijk is geweest tot alle Nederlandsche Gewesten, daaronder begrepen *Holland* en *Zeeland* tot aan *het Zwin* bij *Sluis* in *Vlaanderen*, beginnende van den Wezerstroom af; gelijk dit genoeg bewezen is door den Heer VAN WYN (73). Dit wijzen de *Friesche Wetten* duidlijk uit, die dan eens spreken van Verordeningen bl. 411. *tusschen de Lauwers* en *de Wezer*, en aan deze of aan gene zijde van *het Vlie*; bl 417. *tusschen de Lauwers en Sincfala* (*'t Zwin*); bl. 423. *tusschen 't Vlie en Sincfala*; bl. 439. *de Westelijke Friezen tusschen 't Vlie en Sincfala*, en bl. 441. *tusschen de Lauwers en 't Vlie.*

En zoo heb ik dan bewezen, dat de Friezen, die onder Karel stonden, ook zelfs na hunne zoogenoemde *vrijmaking*, onder hunne medelandgenoten, ook nog daarna, eenen stand van menschen gehad hebben, die *slaven* waren en bleven; en hoe ook, in den tijd van Karel den Grooten, de Godsdienst zelf ten dekmantel verstrekte, om de Volkeren zich te onderwerpen, zonder dat hiermede de slavernij ophield. 't Is waar, de Christelijke Godsdienst, ja zelfs de bijgeloovige Kruisvaarten, hebben in de volgende Eeu-

(73) *Aanmerkingen op* WAGENAAR, D. I. bl. 83. enz. waar hij toont, dat door *Sincfala*, in de *Friesche Wet* voorkomende, niet anders kan verstaan worden dan de stroom, die naderhand *het Zwin* genoemd is. Zie ook de Aanteek. op *de oude Friesche Wetten*, D. I. bl. 113.

Eeuwen wel medegewerkt, om de woeste zeden der Natiën in Europa te beschaven, en ook daardoor vele verzachting toegebracht aan het lot der Europische Lijf-eigenen, slaven en landbebouwers onder hunne Heeren, en langs verscheidene wegen hunnen stand gewijzigd en verbeterd; maar de slavernij in Europa is daarmede niet geheel uitgeroeid. En dit aangemerkt zijnde, behoeft niemand zich te verwonderen, dat in de XIIIde en XIVde Eeuwen, toen de Steden, en hare Municipale Inrichtingen, uit dien slavenstand te voorschijn traden, hieruit een zoo groote toevloed ontsproot van *onvrije menschen*, *landbouwers*, *cijns- en tijnsschuldigen*, naar de toen opgerichte Steden of vrijgemaakte plaatzen, dat die Steden hierdoor al spoedig eenen voornamen rang in de Maatschappij bekleedden, gelijk ik in 't IVde Deel, bl. 62. enz. getoond hebbe.

AANMERKINGEN

Over de onechtheid van den Vrijheidsbrief, door Keizer Karel den Grooten aan de Friezen of Nederlanders gegeven, in 't jaar 802.

Ik behoef mij tot staving der onechtheid dezes Briefs niet optehouden met gezag van Schrijvers, zoo buiten als binnen 's Lands (74). De Brief zelf moet volgens de regelen der Diplomatiek onderzocht worden. En dan brengt hij zijne eigen onechtheid mede. De teekenen van valschheid, of vervalsching eens Briefs zijn, even als die der echt-

(74) Zie SCHOTANUS, *Friesche Histor.* bl. 63. *Beschrijving van Vriesland*, 4°. bl. 67. 336. *Oudheden van Friesl.* D. I. bl. 76. 112. FOKKE SJOERDS, *Friesche Jaarb.* D. I. bl. 467. enz. Van de Buitenlanders zie JO. HEUMANN, *de Re Diplom. Imp.* p. 160. VON WICHT, *Oostfr. Landrecht*, Voorbericht, bl. 55. enz. die vele Schrijvers hiertoe aanhaalt. LUDEWIG, *German. Princeps*, p. 140.

echtheid, of *uit-* of *inwendigen*. Daar nu de Giftbrief van Karel den Grooten oorspronglijk niet aanwezig is, noch ook het stuk, het welk voor het oorspronglijke zoude kunnen gehouden worden: zoo kan men van de *uitwendige* teekens niets zeggen. De Historiegronden geven ook niets aan de hand, 't welk iets uitdoet. Men leest alleen, dat in 't midden der XIIIde eeuw, in 't jaar 1248. de Hollandsche Graaf Willem II. als Roomsch-Koning (75), den Friezen in algemeene bewoording bevestigd hebbe alle de rechten, vrijheden en Privilegien, die hun Keizer *Karel de Groote* gegeven had; welken Brief van Willem de schrandere Heer VON WICHT (76) ook wel voor onecht houdt; doch waarvoor de gronden, naar mijn inzien, zeer zwak zijn. De woorden nu van dezen Brief spreken algemeen, en niet van eenig *Diploma* van Karel, noch minder van dit *Diploma*; ook bevat hij niet, naar 't gebruik van die tijden, en zoo als anders bij het bevestigen van vorige Brieven, zoo zij bij de hand zijn, de inlassching van den vorigen Brief zelve, bij wijze van *Vidimus*, gelijk men 't noemt. Maar ook, offschoon al de Friezen toen ter tijd den Koning te Aken helpende en tegenwoordig zijnde, op eenigen Giftbrief, ruim vijfdehalf honderd jaren oud, bij Koning Willem beroep gedaan hadden, en Hij dit ter goeder trouw, zonder den brief te zien, of meer vaste verzekering van zijne aanwezigheid en echtheid te hebben, om hunne diensten heeft willen aannemen; zoo zoude zulks nog niets op zich zelve bewijzen, en op geene hooger waarde te schatten zijn, dan op een te ligt vertrouwen eens Vorsten, en op de bevestiging van iets, 't welk geen aanwezen had gehad, en, zoo als de tijden en omstandigheden in

(75) MIERIS, *Charterb.* D. I. bl. 252.
(76) *Oostfriesisch Landrecht*, Voorbericht, H—D. bl. 55. enz.

in de IXde Eeuw waren, toen hebben konde; noch ook eenig meer geloof verdienen dan andere zoodanige Brieven, waarop men in de onkunde dier Middeleeuwen beroep deed, en welke door Koningen en Keizers, op goed geloof, bevestigd zijn. Gelijk er zoodanigen zijn, waarbij door Koning *Henrik* aan 't *Huis van Oostenrijk* bevestigd worden de *Rechten* en *Privilegien*, die aan dat Huis zouden geschonken zijn door *Julius Caesar* en *Claudius Tiberius Nero* (77). Dezen toch heeft Koning Henrik IV. in 't jaar 1058. en nog later in 't jaar 1283. *Keizer Rudolph* (78) bevestigd. Ook hebben de Friezen zelf later Keizerlijke Brieven gesmeed (79). De Friezen dit nu aan Koning Willem II. vertellende, en door Hem geloofd; zoo heeft die Bevestiging wel aanleiding kunnen geven tot het verdichten van zulk stuk. Want na dien tijd kan men de aanwezigheid eerst met zekerheid berekenen. In een *MS. Register* op de Hollandsche *Leenkamer*, 't welk in 't jaar 1316. op bevel van Graaf Willem van Henegouwen begonnen is, vindt men dit stuk, te gelijk met de afzonderlijke bovengemelde *Bevestiging* van Koning Willem van 1248. met veel meer franjes er bij (80). Hij wordt ook gewaagd bij onzen inlandschen Dichter *Maarlant*, die in 't jaar 1300. gestorven is (81).

Maar

(77) Zie J. P. LUDEWIG, *German. Princeps*, p. 140. en BARINGIUS, *Clavi Diplomat.* p. 26.

(78) Zie DU MONT, *Corps Diplomat. Supplem.* T. II. p. 142. gewaagd bij VAN WYN, D. I. bl. 110.

(79) Zie de Aanteek. op de *oude Friesche Wetten*, D. I. bl. 113.

(80) Ter Leenkamer van Holland *E.* • *L.* 10. fol. 3. 't welk overeenkomt met een tweede *Register E. L.* 12. van denzelfden tijd, bij den Heer VAN WYN, *Aanm. op* WAGENAAR, D. I. bl. 107. vermeld.

(81) Zie VAN WYN, *Aanmerk. op* WAGENAAR, D. I. bl. 109.

Maar dit daargelaten; zien wij de inwendige kenteekens zijner onechtheid. Deze betreffen 1) den gewonen aanvang van Karels Gunstbrieven; 2) de gewone slotformulieren, onderteekeningen en de jaarmerken; en 3) den inhoud en stijl van 't stuk zelve. Wat den gewonen *aanhef* betreft; daar zijn van Karel den Grooten zeervele Gunstbrieven voorhanden (82), maar geen een is er, die zulk eenen aanhef heeft, als hier voorkomt (83); ook is de uitdrukking, *Semper Augustus* ten dien tijde een geheel onbekend ding geweest, en, schoon in vroeger tijden gebruikt, in dezen tijd onder de Carolingsche Koningen niet bekend (84). In de *Jaarmerken* leest men: *a*°. 802. *Indict. X. a°. Regni II.* Deze tijdteekening komt geheel niet overeen met zijne gewoone jaarteekeningen (85). Het jaar 802. was het 34ste jaar van zijne Frankische, en 't 29ste jaar zijner Regering in Italie; en als Keizer het 2de of 3de jaar. Nu was in dat jaar 802. zijne vaste gewoonte te schrijven: *Anno II°.* (of III°.) *Christo propitio gloriosi imperii nostri, et* 34 *Regni nostri in Francia.* Maar ook in *de Hollandsche Registers*, boven gemeld, vindt men zeerongerijmd: a°. CCCCLIX. het welk eene verbazende lompheid of onkunde verraadt. Daarenboven geven die zelfde Registers ons eene lijst van aanzienlijke *Getuigen* of Onderteekenaars des Briefs, wier namen of waardigheden toen ter tijd onbekend en valsch waren, gelijk ook deze namen gelezen worden achter den Brief, zoo als hij voorkomt bij M. HAMCO-

(82) Allen bijeen verzameld door BOUQUET, *Corp. Histor. Scriptt. Franc.* T. V. p. 717—778.

(83) Vergel. HEUMANN. *de Diplomatibus Imper.* p. 160.

(84) DOM. DE VAINES, *Dictionnaire Diplomatique*, T. *II.* p. 374. sq.

(85) Bij BOUQUET, bl. 767—776.

CONIUS in 't jaar 1609. (86), en in 't Hunsingoër-Landrecht bij VON WICHT, bl. 56. Zie hier dezelven:

„ Huius igitur facti nostri testes sunt,
„ Wenezlaus Rex Bohemie,
„ Wennardus dux Bauwarie, (bij Hamcon. *Warnardus*)
„ Lupoldus dux Meranensis, (Hamc. *Moravensis*).
„ Henricus dux Austrie,
„ Conrardus Marcgravius Mysnensis, (Hamc. *Meisonensis*)
„ Harboldus Lantgravius de Thuringia, ac alii
„ et plures viri probi et honesti, (Hamc. *alii Principes et viri honesti*)
„ Actum et datum Lateranis, c
„ Anno Dominice Incarnationis CCCC. LIX.
„ Indictione decima." (Hamcon. *Octingentesimo secundo, indictione sexta Regni nostri secundo*).

En bij VON WICHT bl. 56. CCCCCLIX°. Dus dan was die Brief bekend voor 't jaar 1316.

Hieromtrent is zeeropmerklijk, dat de Heer P. BONDAM (87) ons heeft medegedeeld eenen Giftbrief van 't jaar 1182. waarbij *Frederik*, Koning van Duitschland, aan Graaf *Otto van Gelre* den Burg van Nimwegen uitgeeft, aan welker echtheid hij om vele redenen zeer twijfelt, en waar ook vele zulke Onderteekenaars en Getuigen voorkomen, die op dien tijd onbekend waren, en wel onder anderen juist twee, die in Karels Giftbrief verschijnen (88), met name *Wenceslaus Dux Bohemiae, Otto Dux Sueviae.*

Wat

(86) MART. HAMCONII, *Frisia seu de viris rebusque Frisiae illustribus*, 4°. achteraan.

(87) *Charterb. van Gelderl.* D. I. bl. 236—239.

(88) Doch niet in de Charterboeken van *Mieris* en *Schwarzenburg*; 't welk echter te verwonderen is, dewijl *Hamconius* die Namen toch reeds uitgegeven had, als tot den Brief behoorende.

Wat nu de *Getuigen* in Karels Brief betreft, en wel 1°. *Wenceslaus Rex Bohemiae.* Men kent wel tot het jaar 1086. een *Hertog* van Boheme, wiens Hertogdom toen tot een *Koningrijk* verheven werd, en wiens Koning den naam van *Wratislaus* voerde; doch 't welk daarna wederom door *Hertogen* werd geregeerd tot aan 1198., toen Koning wierd *Premislaus* of *Ottocarus I.*, waarna in de XIIIde Eeuw het Rijk eenen Koning *Wenzeslaus* ontving, die van 't jaar 1230. tot 1253. regeerde. Doch onder Karel was er noch *Wenzeslaus* noch *Koningrijk van Boheme* bekend.

2°. *Weinardus* of *Warnardus Dux Bavariae.* Nooit is er een *Hertog van Beieren* van dien naam bekend geweest. Alleen was er toen een *Werinarius*, Hertog van de Oost-Mark van Beieren. Onder Karel had Beieren *Thasfilon* tot Hertog, die, tegen Karel opstaande, zijn Hertogdom in 't jaar 778. verloor; dit werd toen een Frankisch Wingewest, en heeft geene afzonderlijke Hertogen meer gehad tot aan *Liutpold*, die in 't jaar 889. Hertog werd.

3°. *Lupoldus Dux Meranensis*, is een onbekend wezen.

4°. *Henricus Dux Austriae.* Zoodanig een was ook niet bekend. Ten tijde van Karel waren dit *Markgraven.* De eerste *Henrik* van dien naam en titel was in 't jaar 994. en de eerste Henrik Hertog *van Oostenrijk* regeerde van 1142—1177.

5°. *Otto Dux Sueviae.* Er leefde wel een *Otto Dux Sueviae* van 't jaar 973—982. en een tweede en derde 1045—1057. maar geen van dezen naam onder Karel.

6°. *Conradus Marchio Misniae.* De naam van *Misnia* werd in de Xde Eeuw bekend, en de eerste van dien naam regeerde van 1123—1157.

7°. *Harboldus Landgrave de Thuringia.* De naam van Thuringe komt eerst voor in 't jaar 1130. en *Harbold* is daar een onbekend wezen.

't

's Is dan alleen de onkunde, of wel de onbeschaamdheid van die tijden, die dit ſtuk zulke namen heeft durven aanplakken!

Maar zien we den *inhoud* des Briefs in; deze is even zoo een meesterſtuk van ongerijmdheid. Men vindt er eenen *Hertog van Saxen*, *Leodegarius* of *Lutgerus*, als die onder Karel den Grooten aanwezen had; ook die naam is in de heele Saxiſche Hiſtorie onbekend. Men leest er bij, dat die Hertog zijne waardigheid of het Hertogdom ontvangen had van het Keizerrijk, en dit te leen hield *jure feudali*; ſchoon het woord *feudum*, en even zeer de woorden *jus feudale* toen ter tijd nog geheel in geen gebruik waren. De naam van *beneficium*, en *in beneficium dare* of *habere* was de gewone uitdrukking van die dagen, waar mede toen het *vruchtgebruik*, onder verplichting van *krijgsdienst*, bedoeld wierd. Men leest verder, dat *hun de ſchatting bij raad en toeſtemming der Rijksvorsten* (*ex conſilio, et conſenſu Principum Imperii*) *is kwijtgeſcholden*; hoedanige *Principes Imperii* en *hunne toeſtemming*, van veel latere tijden is. De Roomsch-Keizer *Augustus* zoude hun die ſchatting hebben opgeleid tot XX mark gouds. Welke ongerijmdheid! De Brief ſtelt ook eenen *Perſoon* of *jaarlijkſchen Poteſtaat* in, aan *wiens Heerſchappij*, *bewind* en *macht* geheel Vriesland onderdanig zoude zijn, en wien zij in alles moesten gehoorzamen. Ook zouden zij, willende ten krijg trekken, aan 't uiterſte der ooren geſchoren zijn, als zij wilden. 't Welk meer een bewijs van *onderdanigheid* zoude medebrengen; dewijl het lang hair dragen den Franken tot eer en ſieraad verſtrekte. Met zulke en diergelijke beuzelklap is de Brief opgevuld.

En de vraag is nu alleen, wanneer die Brief, wiens ongerijmdheid zelfs door den Heer UBBO EMMIUS (89) er-

(89) *Hiſtor. Friſic.* L. V. f. 71. p. 157. Vergel. FURMER. *Ann. Friſic.* L. IV. p. 108.

erkend wordt, (schoon hij vasthoudt, dat de Friezen vele Vrijheden van Keizer Karel bekomen hebben, die van de opgegevenen niet of weinig verschilden,) gesmeed kan zijn? Hierin nu loopen de Geleerden zeer uit een; sommigen brengen hem tot de XIde Eeuw, onder de Germaansche Regeringen der *Henriken;* anderen tot den tijd, dat Koning *Willem* Graaf van Holland, hun de zoogenoemde Vrijheden van Karel in 't jaar 1248. bevestigde; anderen tot den aanvang der volgende Eeuw. Indien men naaukeurig kon bepalen, wanneer de titels en uitdrukkingen van *Semper Augustus*, van *consilium et consensus Principum Imperii*, van *jus Feudale*, in Duitschland, in de *Staatscharters* het eerst voorkwamen, en wanneer 't woord *Potestaat* voor 't eerst in echte schriften gelezen wierd, zoude men den *vroegsten termijn* hier van kunnen berekenen. Thans kan gissen missen. Evenwel komen de waarschijnlijkste gissingen hierop neder, dat het een monsterachtig gewrocht is van de XIIIde Eeuw.

Het moet zeker bijeen geflanst zijn, nadat de Friezen, of bewoners van het tegenwoordige Vriesland reeds waren afgescheiden van de Westfriezen of Noordhollanders, alzoo die eersten bij de *Bevestigingsbrief* van Willem II. in 't jaar 1248. zich die Privilegien alleen toeëigenen; en welke afscheiding men eerst in 't laatst der XIIde en 't begin der XIIIde Eeuw berekenen kan (90).

Het moet eerst bijeen geflanst zijn, toen zij met het denkbeeld van eenen *Potestaat*, of *algemeen Regeringshoofd* meerder bekend geraakten; zulk eenen op de Italiaansche wijze wel wilden hebben; en evenwel nog erkenden, dat niet *zij*, maar *de Keizer* het recht van dien *Potestaat* aantestellen, bezat (91). Men vindt Schrijvers, en hier-

(90) Mijne *Histor. Crit. Com. Holl.*, *Excurs.* VIII. p. 407. sqq.

(91) Bij VAN WYN, *Aanmerk. op* WAGENAAR, D. I. bl. 109.

hieronder de geleerde Uitgevers *der oude Friesche Wetten* (92), die verklaren, dat de naam van *Potestas* of *Potestaat* in echte schriften niet gevonden wordt voor de XVde Eeuwe, schoon zij niet ontkennen, dat hij vroeger vermeldt wordt. Zeker is het, dat de Latijnsche *Friesche Wet*, wier opstel of goedkeuring wij boven plaatsten op 't jaar 802. geen woord gewaagt van dien *Potestaat*, maar integendeel de namen kent van *Rex*, *Dux*, *Missi*, *Legati*. En 't trekt mijne aandacht, dat de kundige Heer HALSEMA in zijn schoon werk over den *Groningschen Regeringsvorm*, waarin hij dien der oude Friezen ook vermeldt, (zie hierboven), nergens, zoo veel ik weet, van dezen *Potestaat*, wien anderen met een' *Hertog* gelijk stellen, gewaagt, daar hij toch erkent, dat Vriesland, nog na Karels tijd, onder *Hertogen* gestaan heeft: 't welk de Rijksverdeelingen onder Karels nakomelingen op den naam van *Ducatus Frisiae* volkomen bewijzen. Maar hier komt nog eene andere, mijns bedunkens, gewichtige aanmerkinge bij. Namelijk, als Karel den Friezen vrijheid geeft, om zich eenen *Persoon* te kiezen, wien zij moesten gehoorzamen: zoo laat hij onmiddelijk volgen: *quae Persona* POTESTAS *Frisiae* DEBET *appellari*; letterlijk *die persoon* MOET *Potestaat van Vriesland heeten*. In welke uitdrukking dan schijnt opgesloten te zijn, dat hij te voren zoo niet genoemd wierd; men zoude anders niet zeggen, *die persoon*, *wiens verkiezing ik u vergunne*, *moet* Potestaat *heeten*, maar veeleer, *ik vergun u de verkiezing van den persoon*, *die Potestaat heet*. En hieruit zoude men opmaken, dat de smeeder of smeeders van dezen Giftbrief dien naam eerst hebben ingevoerd, of dat men hiermede openlijk te voorschijn trad, toen die Brief gesmeed is. Maar deze persoon krijgt nu alhier een groote *macht*, en

(92) In 4°. bl. 118.

en 't is deze *macht*, die vooral in aanmerking dient te komen, om iets naders van den *tijd* der Opstelling van dezen gewaanden Brief te gissen. Men kan toch niet vermoeden, dat de smeeders bedoeld hebben, den Friezen in hunne voorrechten te verkorten, maar veeleer te vestigen. Nu laat men Karel zeggen, dat de Friezen *Consules* (Burgemeesters of Raden) mogen kiezen, zooveel zij willen, om hunne Rechters te wezen, en die Burgemeesters (of Raden) zullen naar de Romeinsche gewoonte, *jaarlijks verkiezen* een bekwaam en bescheiden Persoon, *onder wiens heerschappij* (*dominium*), *regimine* (*regering*) *en potestate* (*macht*) *geheel Friesland zal gesteld en onderworpen* (*subjecta*) *zijn, en welken zij, als hunnen Heer* (*suo Domino*) *in en omtrent alles — verplicht zullen zijn te gehoorzamen* (*teneantur obedire*). *Wie* kunnen dat gezegd hebben, en op wat *tijdstip* kunnen zij dat gezegd hebben? Zeker niemand dan zaakkundige *Friezen*; en op geen ander tijdstip, dan toen de Friezen nog wel de Opperhoogheid des Keizers erkenden, ('t welk zij trouwens als Leenroerig aan 't Duitsche Keizerrijk altijd daarna bleven doen,) maar ook, toen zij de *verkiezing* van zulk Inlandsch Opperhoofd van Hertog of Graaf, onder den naam van *Potestaat*, aan zich zochten te trekken; doch zoo, dat zij aan dat *gekozen Opperhoofd*, als aan *hunnen Heer*, nog volkomene *gehoorzaamheid* en *onderwerping* beloofden, of liever *erkenden*. Dat is dan op dien tijd, toen de Friezen zelve nog niet dachten, om eene zoodanige *Aristo-Democratische Regering* (indien ik ze zoo mag noemen), interichten, zonder gebiedend Opperhoofd. Zij laten dan *Karel* zeggen, dat zij dien *Potestaat* gehoorzamen moeten, als *aan hunnen Heer*, wien zij het *dominium*, *regimen* en *potestas over geheel Friesland* toeschrijven. 't Welk zeker niet strookt met de gewaande *Volksvrijheid*, die zij kort daarna zich

toeschreven, en 't welk reeds na 't midden der XIIIde Eeuw begon. Dewijl nu zulk een *Potestaat*, op de Italiaansche wijze, jaarlijks gekozen wierd, en zij daartoe hunne *Consules* gebruikten: zoo kan het ligtlijk geschied zijn, dat dit verkiezen, maar eene enkele reis nagelaten, aanleiding gegeven heeft, om, vooral gedurende de twisten en verwarringen der Tusschenregering van 't Duitsche Rijk, zich van zulken *Potestaat* of *Heerschapper* te ontslaan, of eene meer Aristocratische Regering interichten, en alles te schoeien op de leest, zoo als de latere *Friesche Regering* sedert de XIVde, of 't einde der XIIIde Eeuw reeds was ingericht. En de zaak in dien zin opgevat, zal die Giftbrief moeten gegeven zijn of kort voor of na den Brief van Koning Willem in 't jaar 1248. Vast gaat het ten minste, dat hij bekend is geweest bij den Vlaamschen Dichter MAARLAND, en dat mogelijk ook iets ter oore gekomen zij van den Hollandschen Dichter M. STOKE. De Dichter *Maarland* stierf in 't jaar 1300., en uit zijne woorden, schoon duister, zoude men schier besluiten, dat hij wist, dat men met zulken brief pronkte, of dat hij, schoon een Vlaming, het stuk zelve, schoon *zonder zegel*, gezien; of vernomen had, dat het *ongezegeld* was, offschoon de Brief van eene *goudene bulle* gewaagde. Hij spottede toch met de zegeling van de *gouden bulle*, en hij wilde die eerder voor *eene boterbulle in de zonne gesmolten* aangemerkt hebben; *anders* (zegt hij) zouden zij die *Bulle* of dat *zegel* wel getoond hebben; hij spreekt hierop de *Friezen* dus aan:

Nv ghi Vriesen laet v genoeghen,
Leert v onder die HEREN *voeghen.*
V Priuilegie es spot ende sceren,
Voor alle Princen vor alle Heren.

Waaruit genoeg schijnt te blijken, dat hij die Privilegie gekend heeft, doch toen reeds voor een valsch stuk hield.

Daar

Daar hij nu in 't jaar 1300. overleed, en dit stuk te voren kende, kon het wonder schijnen, dat M. STOKE (93), zijn tijdgenoot die onder Graaf Florens V. tot aan Graaf Willem III. geschreven heeft, wel gewaagt van de voorgevens der Friezen, dat Karel de Groot hun vele *vrijheden* gaf, nadat zij zoo *eigen* waren geweest, *dat zij stroppen* om den hals droegen; doch dat hij hunne vrijheid ontkent, en verwijt dat zij *vrij wilden wezen, en zonder* HEER *'t land houden* (94), alzoo dit *anders* wel *beschreven zoude zijn*, en hij 't *nooit beschreven vond.* Hij verwonderde zich, dat *dit onscamel Vriesche Diet* (Volk) *Hem beroemt ende seghet — dat Kaerl — ghevriet soude hebben hoer lant.* Hij toont hierom overal zich zeergebeten op de Friezen, en dit is de reden, waarom hij, bij 't vermelden van Keizer *Otto's Giftbrief* van 985. die zijne Giften aan Graaf Dirk II. tot *Texel* toe uitstrekte, nog eenmaal op de Friezen schimpende zegt: B. I. r. 7.

Wes bewinden hem de Vriesen,
Wanen si verdullen ende verriesen,
Die ghene die dat waer weten,
Dat si hem vriheden vermeten,
De hem Kaerle de Grote gaf,
Daer men NIET *en* VINDET *af,*
En dit was hondert ende seventich jaer
Na den Groten Karel — —
Hier endt op den Vriesen mijn scelden.

Waarvan de meening deze schijnt te zijn: ,, Wat ,, onderwinden zich dan de Friezen? Meenen zij ,, den onbedachtzamen wat wijs te maken, en te ,, vertellen aan hun, die beter weten, dat zij ,, zich vermeten *vrijheden* te hebben, die hun ,, Karel de Groote zoude geschonken hebben; ,, waar-

(93) M. STOKE, *Rijmkron.* B. I. vs. 242. 309. 530.
(94) r. 258. *Het. waer beschreven, waert oec iet.* En r. 312. *Dat ic beschreven noyt en vant.*

„ waarvan men niets vindt, en zulks 170 jaren „ na Karels dood. — En hiermede eindige ik „ mijn schelden op- of bestraffen van de Vrie„ zen; of, ik scheide nu hiervan af, en kome „ terug tot Graaf Dirk."

Hieruit moet men besluiten, dat die *Giftbrief* wel bekend was bij *Maarland*, die voor 't jaar 1300. geleefd en geschreven heeft, doch dat hij nog niet onder *Stoke's oog gekomen ware*. Ja mogelijk kan zulk schamper verwijt: *Gij, Friezen, zegt dit, maar zonder bewijs*, wel aanleiding gegeven hebben, om 't stuk zelf te smeden.

Het schijnt mij echter toe, bijeen geraapt te zijn na 't overlijden van den gewaanden getuigen, *Wenceslaus, Koning van Boheme*, die in 't jaar 1253. overleed. 't Komt toch onwaarschijnlijk voor, dat men den achtbaren naam eens Konings bij zijn leven daarin gewaagd zoude hebben; evenwel is 't mogelijk, dat zulk een werk der duisternis gesmeed zij gedurende zijne Regering, welke begon met het jaar 1230., ten minste niet vroeger, alzoo voor dien tijd de naam van *Wenceslaus* als Koning niet bekend was. 't Is onbeschaamd genoeg, dat zij zulke namen als getuigen ingeroepen hebben. Wist men evenwel den ouderdom van den *Anonymus Trajectensis* (95), dien de Heer HALSEMA, een tijdgenoot van EMO den *Abt van Wittewyrum* noemt (96), dan kon men mogelijk met meer schijns dien brief voor vroe-

(95) De uitgave van *A. Matthaeus Anonym. de rebus Trajectensibus*, aangehaald door den Hr. VAN HALSEMA, 2de Deel van 't *Groningsche Genootschap pro Excol. Jure Patrio*, bl. 181. waar de woorden staan: *ad quam nostri Frisones — non ex jure, cum sint homines* LIBERI, ET AB OMNI JUGO SERVITUTIS *et cuiuslibet pertinentis Dominii exuti — evocantur.*

(96) Dees Abt stierf in 't jaar 1237. en de *Anonymus* eindigde met het schrijven zijner Chronijk in 't jaar 1232.

vroeger houden, in veronderstelling, dat de door hem gebruikte woorden uit dien Giftbrief ontleend zijn, als hij zegt: *Tot dien krijg werden ook onze Friezen — opontboden, niet van rechtswege, dewijl zij* VRIJE *lieden zijn, en van alle* JUK VAN SLAVERNIJ *en van eenig daartoe behoorend Eigendom ontheven.* Als dan zoude men den Hr. VAN WYN kunnen toevallen, die hem gesmeed acht voor den tijd van Graaf Willem II. (97), of den Hr. VON WICHT (98), die de smeeding iets later stelt, in de XIIIde Eeuw, ten tijde van de noodlottige Tusschenregering (99) der Duitsche Keizers; toen de Hertogen, Graven, Bisschoppen, gedurende de regeringloosheid en de troebelen door het geheele Rijk, het hoofd opstaken, zich meer verhieven, meerdere rechten zich aanmatigden, terwijl ook de Friezen allengskens, niemand, dan den Keizer, boven zich wilden erkennen, en zich van hunne Heeren, Bisschoppen en Graven meer onafhanglijk zochten te maken, waarop dan ook de woorden van M. STOKE slaan: *zij wilden vrij wezen en zonder* HEER *het land houden*, en 't zeggen van MAARLANT: *Leert u onder de Heeren voegen.* Met dit opzet kunnen zij dan wel zoodanigen Brief gesmeed hebben, waarin zij den *Roomschen Keizer* als hun *Hoofd* en *Begiftiger* erkennen, ja Hem zelfs nog de macht toeschrijven, om over hun eenen *Potestaat* of *Hertog* aantestellen, met erkentenis hunner verplichting, om, door Hem ten krijg geroepen, het Duitsche Rijk te dienen; maar verder niets: latende de onkundigen voords in den waan, dat de *schenking van Vrijheid* niet was eene *persoonele Vrijheid*

(97) *Aanmerk. op* WAGENAAR, D. I. bl. 107—110.
(98) *Oostfriesch Landrecht*, *Vorbericht*, bl. 55. not. (f).
(99) Geëindigd in 't jaar 1273. doch 't begin door sommigen geplaatst op 1245. of 1250. of 1254. Zie B. G. STRUV. *Corpus Histor. German.* 4°. T. I. p. 585.

heid of ontflag van *flavernij*, maar dat zij in ruimer zin moest genomen worden voor eene Vrijheid, zoo als zij toen zelve begonden uit te oefenen door het houden van *Bijeenkomften* of *Landdagen*, door hunne *Hoofden*, *Abten*, enz. waarvan 't *Hunfingoër-Landrecht* ten bewijze ftrekken kan.

Of dan die Giftbrief voor of na de Bevestiging hunner Rechten door Willem II. a. 1248. gegeven zij, laat ik in 't midden. Zelfs houdt de Heer VAN WICHT dien Bevestigingsbrief van WILLEM II. als mede een' lateren van Koning RUDOLF van 1276. voor verdacht (100); maar naar mijn inzien met geenen genoegzamen grond. Doch ook zoude dit laatfte weinig tot de zaak doen. Dat de Friezen den Duitfchen Koning *Willem* treflijk in de belegering van Aken geholpen hebben, is zeker. Een gelijktijdig Schrijver, *Menco*, Abt van *Wittewirum* in Friesland, die daar ook bij was, of bij kwam (1), verhaalt zelf, dat de Friezen na de verovering dier Stad met moeite hun ontflag bekwamen, om naar hun land te keeren; hij voegt er bij, dat zij met *vele eere en dankzegging* door den Koning en den Kardinaal zijn terug gezonden, en *boven andere Natiën eenen bijzonderen roem behaald hebben.* Hij zwijgt, wel is waar, van eenigen *Giftbrief* van Willem II. Maar de woorden toonen toch, dat de Friezen een bijzonder gunstig affcheid van Koning Willem ontvingen. En daar Karels Brief vele blijken draagt, dat de Opfteller een' Geestlijke of een Abt geweest zij, bij wien toen ter tijd de meeste kundigheden huisvesteden: zoude het niet onmogelijk zijn, dat die Abt *Menco* zelf hierin de hand voor zijne Friezen gehad; en met zulk eenen Gunstbrief van Willem of bevestiging van Privilegien van Karel, fchoon maar alge-

(100) Men zie de redenen bl. 59, 60.

(1) Zie MEERMAN, *Gefchiedenis van Graaf Willem*, D. I. bl. 298.

gemeene woorden behelzende, naar huis gekeerd, hieruit verdere aanleiding genomen hebbe, om met zijne Mede-Abten of Friesche Geestlijkheid, 't zij gedurende 't leven 't zij na den dood van *Wenceslaus*, die er als getuigen bij vermeld wordt, zulk kunststuk van Priesterbedrog in de wereld te brengen. Het geen sommigen ontleenen uit dit *Hunsingoër-Landrecht*, als ware dit geschreven in 't jaar 1252. en 't welk dien Brief zoude gewagen, is weêrlegd door de geleerde Uitgevers der *oude Friesche Wetten*, D. I. bl. 110. 113. die ons doen opmerken, dat het bewijs door den Heer VON WICHT, hieruit gehaald, voor eene vroegere smeeding van den Brief voor 1252. niets uitdoet, alzoo die Dagteekening geene betrekking heeft op de gansche verzameling, maar alleen op het laatste stuk, daarin voorkomende, zijnde *de Keuren der Abten en der verstandigsten van Hunsingo-Land*. Men vindt in dit *Codex Hunsingoënsis* de Lijst der Keizers van Julius Caesar af tot Henricus VI. en zijn Zoon *Frederik*, die overleed in 't jaar 1250. En zoo het *Hunsingoër-Landrecht* (2) met al wat daarbij gevonden wordt, ook met invoeging van Karels Brief in 't oud Landvries, reeds in 't jaar 1252. opgesteld zij: kon men hieruit besluiten, dat die van *Hunsingo* zelve, en met name de Abten *Eilward* van *Accward*, die in 't jaar 1255. overleed, en *Haiko* van *Rottum* en *Frederik* van *Merne*, niet vreemd van dien Gunstbrief geweest zijn, schoon zij eerst later er openlijk mede voor den dag kwamen, zoodat *Stoke* hem in zijnen tijd nog niet met oogen schijnt gezien te hebben, en dat *Maarlant* mogelijk vernomen had, dat er zulk een Brief was, maar dat de *gouden bulle* of het zegel er aan ontbrak. Misschien heeft men in latere tijden daar-

(2) Waarvan zie VON WICHT, *Voorber.* bl. 56. en 146 – 158.

daarvoor een Zegel gesmeed. De Heer H. VAN WYN heeft mij bericht, dat hij, op de *Charterkamer* van Holland, onder eenige losse Zegels, van welken hij de Chartren zelve nog niet gevonden hadde, een zegel had ontmoet, op welks randschrift gewag gemaakt wierd van dat vrijmaken der *Friezen* door Keizer Karel. 't Is een groot dik zegel, van groen wasch, doch slecht van teekening. Het verbeeldt een zittend, gekroond, persoon, voor wien staan twee mannen met ongedekten hoofde en gebogen knien, met dit omschrift: *Sigillum C....lum* [denklijk *Consulum* of *Raden*] *in Franekere. Rex. Karol'. Frisones. liberos. facit.* Of er meer zoodanigen elders voorkomen, is onzeker. De Hr. VAN WYN houdt dit, met reden, „ voor een *Zegel* van den Raad der Stad *Franeker*, doch onzeker van wat tijd; echter niet voor de XIIde Eeuw, als vindende geen blijk, dat Franeker reeds toen Stadsrechten heeft verkregen." Maar 't is hier duidlijk genoeg, dat de Friezen, vooral die van Franeker, nog in latere tijden, het denkbeeld levend hielden, dat *Karel de Groote* den Friezen de *vrijheid* schonk, in dien zin namelijk, waarin zij in latere dagen 't woord *vrijheid* opnamen voor eene *Staatkundige vrijheid*, zonder verder op den letterlijken zin van dien ongerijmden Giftbrief acht te slaan. Ondertusschen is het te verwonderen, dat de anders kundige Schrijver UBBO EMMIUS door eenen verkeerden vrijheidsijver zich zooverre heeft laten vervoeren, dat hij, water en vuur in de handen dragende, ter eener zijde, met alle overige Schrijvers, dezen Gunstbrief van Karel den Grooten, zoo als hij daar ligt, voor onecht en voor een ongerijmd gewrocht houdt; maar niet te min, ter andere zijde, deszelfs *inhoud* niet alleen voor echte ware erkent, en nog meer rechten den Friezen toekent, en Karels Grootvader, *Karel Martel*, aanmerkt als de bron en oorsprong van al het Friesche Landrecht, volgens de opmerking

van

van *Purmerius* en *Von Wicht*, bij welke ongerijmdheid ik mij niet ophoude.

BIJLAGE 1266. den 24 Decemb. op bl. 131.

Florens V. Graaf van Holland, vergunt aan zijnen getrouwen Leenman HENRIK, *Kastelein van Leiden, tot meer gerustheid zijner getrouwe Stedelingen van Leiden, dat, als er door buiten-lieden, binnen de Stad of op marktdagen tweegevechten mogten geschieden, de Stads Vrijheid, voor de Burgers ingericht, hun niet helpen zal, maar zij naar het Landrecht met X ₤ zullen beboet worden, met de wijze van beboeting; en offchoon al de Graaf zijne twee deelen der Boete kwijtfchold, behoefde de Kastelein zijn derde deel daarom niet kwijt te fcheiden: gevende Hem daarvan dezen openen Brief* (3).

Bij Vidimus van den Magiftraat van Brugge in Vlaanderen, 1424. den 24 Julii.

Vniuerfis prefentes literas Infpecturis vel audituris, *Burgimagiftri* fcabini et confules ville Brugenfis falutem in Domino, Noueritis nos anno dni

(3) Dit ziet duidlijk op het kort te voren gegeven Privilegie van Florens V. 1266. den 19 Dec. bij MIERIS h. a. waarbij hij de Inwoners van Leiden onder zijne bijzondere befcherming neemt, en onder anderen bepaalt, 1°. *quicumque requifitus per nuntium Comitis, vel Judicem Castellani, advocatis Juratis, treugas dare renuerit, fi convictus fuerit cum duobus de Octo juratis, X librarum est poena plectendus*, en 2°. *quicumque ex opidanis in opido pugnaverit, extra opidum contra voluntatis fuae beneplacitum nusquam nec in opido contra ve-*

dni millesimo quadringentesimo vicesimo quarto die XXVIJ mensis Julii vidisse, legisse, ac diligenter inspexisse quasdam literas patentes sigillatas vt prima facie apparebat sigillo quondam Illustris ac potentis principis et domini, Domini *Florentij* Comitis Hollandie in *cera crocea* et duplici cauda, quarum tenor sequitur, et est talis, „ Ego *Florentius Comes* Hollandie, Notum facio vniuersis presentes literas inspecturis, quod dilectos et *fideles oppidanos meos in Leyden* omnimoda uolens et pacis et *quietis securitate gaudere*, ne infra * *terminos libertatum suarum diuersorum pugnantum insolentijs* perturbentur dilecto ac fideli meo *Henrico Castellano de Leyden* concessi presentium testimonio literarum, ut si qui *extranei* infra limites opidi de Leyden aut in *nundinis* pugnando *pacem libertatis sue* violauerint, eis non *profit libertas* pro *oppidanorum* commodo introducta, sed secundum *communem legem patriae* decem ℔. pena mulctentur ita videlicet vt si *nobiles* fuerint dictus *castellanus* eos cum *duobus nobilibus* undequaque in suo *districtu* * sumptis legitime conuincat, et *ignobiles*, sicuti *tributarios*, suus *sculteius* cum duobus *tributarijs* undequaque *extra oppidum* in suo *officio* sumptis predicto modo probet reos, et licet ego per me vel per balgiuum meum duplam partem pene pecuniarie mihi debite reo relaxauerim occasione Relaxationis huiuscemodi non relaxabitur pars *tertia castellani*, dans eidem presentes litteras in testimonium super eo. Datum anno Domini M°.CC°.LX°. sexto in vigilia natiuitatis Domini." Nos autem Burgi-

* i. e. *intra*

* i. e. *jurisdictione*

voluntatem suam ponetur, si in opido habuerit, unde possit satisfacere. Hoe woest intusschen toen nog de zeden waren; leeren de woorden, *qui alterum per capillos traxerit, et cum duobus de juratis convictus fuerit, X solidorum poenam incurrit* — — dat is, die een ander bij de hairen trekt, en bij twee Gezworens, (of Schepens) daarvan overtuigd wordt, zal *tien schellingen* boete betalen.

gimagistri scabini et consules predicti, quod vidimus testamur et in huiusmodi visionis testimonium presentes litteras super hoc per modum transsumpti confectas sigillari fecimus sigillo ad causas prefate ville Brugensis datum anno et die superius primo declaratis.

(In plica:)

Collatio facta est per me Jo. Mil. —

Hangende aan twee francijnen staarten het Zegel van *Brugge*, een Leeuw, met een balk er door; 't Contrazegel kleiner; de *tenants* van voren *twee dieren*, van achter *een engel*.

* * Deze Brief is nog oorspronglijk bij *Vidimus* in wezen, in de Archiven der Stad Leiden, in de Secretarie in de Lade van 't Burggraafschap; maar komt nergens anders voor, ook niet in de Laden, waar alle de Oorspronglijke Brieven bewaard worden, noch ook in het Oudste *Perkamenten Privilegieboek* A. 't welk zeer te verwonderen is.

BIJLAGE 13¼⅘. den 24 Febr. op bl. 164.

Oudste en ruw Accijsopstel der Stad Middelburg.

Dat sijn die Asijnze van der *port* van Middelburgh (*a*), die ghemaket waren bi ghemeenen Scepenen (*b*), dat was jnt jaer ons Heeren M°.CCC. XX°V. vp sente Mathijs dach.

(§. 1.)

Sowie die asijns copet, besie hem zelven wel hoe die lande gaen staen men beterd hem niet bliue vp sine auenture copet hi wel die bate sijn

sijn (c) (4). Ende men sal gheene voerboede laten te makene .....tsasijns wille die der port orbare sijn ende Scepenen ende Raet maken. Ende desen asijns salmen betalen elke .....it met sulken paymente als ... o... *wijn*, *vleesch* ende *visch* mede copet in Middelburgh, [of met goeden payment al .... lande] *.

* mogelijk dus: *maent* *men bier*

* Dit van een andere hand

(§. 2.)

So wie die asijns copet, hi sal winnen vp den eersten nacht IIJ. dz Ende die port IIJ. d. ende v. ... anderen nacht VI. d. entie port VI. d. van elken ponde.

vp den anderen

(§. 3.)

Allen die ghene die asijns gesekerd hebben jof zekeren zullen hebben. hem verwilcord ende zullen hem. verlijen. datme mach varen vp haer lijf ende vp haer goed telker maent ghelijc iof zi banlinghe waren van ghesekerder scout. ghelden zi niet. Ende so wanneer dattie *Burghmeester* met *drien Scepenen* jof meer den asijns inmaent so salt hem die *Clerc* zegghen tote haren. huse iof elre daer bise vindet ghelden si niet zo zullen zi gaen anden steen vp X. ℔. ghenghen zire wut eer zi betaelt hadden zo verborden zi X. ℔. van deser boeten so zal hebben onse vrouwe een dordendeel. die port een dordendeel. ende Scepenen een dordendeel. Ende die Baeliu sijn gheborchte vp dat hi. beleed Soe wie die asijns ontseyt den gheenen diene ghesekerd. hebben. hi verbord XXX. *s*. ende asijns vierscatte. wort hijs bedraghen van eetzwere jof van *Scepenen*. van deser boete den *Heere* een dordendeel. der *port* een dordendeel Ende *Scepenen* een dordendeel So wie die beraet ma-

d. i. pachten

d. i. hun goed aanspreken

d. i. zoo ze niet betalen

d. i. Lieve Vrouwe, Marie, en 't Convent der Abdije

Wie den accijs den pachter weigert

(4) De meening is: zoo wie accijns koopt, die zie wel toe, hoe de landen hem aanstaan: men zal hem geen afslag geven; maar 't blijft op zijn avontuur; doch koopt hij wel en tot zijn voordeel; de *bate is zijn*, of 't voordeel is voor hem.

maket. hi verbord die zelue boete wort hijs bedraghen van eetswere iof van Scepenen so wie die zinen eet ontseyt hi verboerd. X. *s*. word hijs bedraghen van eetzweren jof van Scepenen. So wie die onrechten. asiins nemet hi verbord. XX. *s*. (5) Ende dien asijns vierschatte. word hijs. bedraghen van eetzweren jof van Scepenen Soe wie die asijnsenaers tote hem roepen * als zi haren asijns vp yemen toghen willen. die daer nyet toe en came. hi verborde. X *s*. worde. hijs. bedragen van eetzweren jof van Scepenen. Ende van al desen boeten. den. Heere een. dordendeel. der port een. dordendeel Ende Scepenen een. dordendeel. Ende so wie die die Clerc ghebied ter vierscaerne te comene omme ghetughe te segghene van asijnse. die daer niet en quame. hi verborde. X. *s*. enden sinen ban. van. IJ. *s*. van deser boeten den. Heere een dordendeel. der port een dordendeel. Ende den asijnsenaers een dordendeel. Ende alle die asijns sekeren dats elc ouer al. ware an eenich ghebrec maer haer lijf ende hare goed zal pand bliuen toter tijd dat die leste penninc vergouden es.

* te hulp roepen

(§. 4.)

So wat dat *die Graue* toe behoerd Ende tser *Jans* porten van Henegouwen. boester mase. (*d*) *den Heere van Voerne* * jof der pord jof den. helyghengheest jof onser vrouwen jof der minderbroeders jof den augustinen (*e*) dat en gheuet gheenen asijns sonder in den poynten daert hem gheorlooft es. Die van Dorderecht ende die van. Zerycee ende alle tsgrauen porten boester mase noch tser Ians porten van Henegouwen en gheuen gheenen asijns Ende so wat die Moenken * jof ander lieden van prouenden jof omme gode gheuen dat en gheuet gheenen asijns jof wat dat zi zel-

* doorgeschrapt

* dat is Munniken

(5) *Dit schijnt een solidus of schelling te beteekenen, bij ons een stuiver.*

zelue draghen willen dat en gheuet gheenen asijns Ende vercochten die moenken. beesten binder pord daer of zouden zi gheuen asijns. Ende zo wat dat die liede van buten copen jof vercopen binder iaermarct dat en gheuet gheenen asijns sonder tsgrauen rechte toelne Ende so wat dattie lombaerden copen. jof vercopen daer of zullen zi gheuen asijns ghelijc onsen porters het en ware van haren panden ende van haren daghelijcsen neringhen ende behouden harer priuilegyen die zi

* van een andere hand bijgevoegd

hebben * [alle die ghene die der Stede cleene asijnse copen zullen ze versekeren te betaelne te {tween / *drien*} tiden bin den iare. den eersten dach vp sinte Marien Magdalenen dach den anderen dach te sinte Martijns misse *den derden dach te jngaende marte* * vp alsulke pene. als die Stede hare lijfrenten te Antwerpen sculdich is. dat is van elken ponde gr. sdaechs VI. gr. van also menighen daghen. alsmen tachter ware van betaelne ende men ouer den dach ghenghe van betaelne.]

* doorgeschrapt

(§. 5.)

Van elken stope rijns wijns (*f*) die men tappet

IIIJ.

VI.

in Middelburgh zalme gheuen VIIJ. d. te asijnse jof waer dattene onse porters tappen in Zeland. hen zi * in hereuaerden wijn van rutsele * ghelt ghelijc den rijnschen wine van elken stope zuders

VIIJ. D. (6)

IIIJ

VI

wijns zalme gheuen VIIJ te asijnze alrande asijn van.

* d. i. het en zij

* f. riitsel d. i. rijssel

(6) Het alhier *onderschrapte* is in het oorspronglijk geschrift doorgeschrapt, ten bewijze, dat hierover bij de Raadplegingen veranderingen gemaakt zijn.

IIIJ.
Van. wine. ghelt van elken stope VI d. te asijns
Ende so wat asijne datmen. bi groten vercopet
VIIJ.
zalmen gheuen VIIJ d. van der ame. So wat
wine diemen. gheheel vercopet of speet daer of

zalme gheuen van elker ame IIJ. d. te asijnse: So
wie die den. wijn vercopet die ghelt den asijns
Waer dat onse porters wijn copen omme vord te
vercopene gheheel buten zi zullen gheuen vanden
ponde. VI. d. ten asijnse also als zine eerst wat-
uen copen so wat wine diemen speet eermer tap
insteket. daer of zalmen gheuen vander ame.
VI. gr.
XXXII. d. te asijnse ende diemen daerna vte tap-
pet daer of zalmen gheuen asijns, ghelijc den an-
deren wine het en ware datter yet vp bleue En-
de doet die pord wijn tappen jof gheheel verco-
pen jof anderen dranc zoe sal gheuen asijns ghe-
lijc anderen porters Ende so wat wine dieme
draghet vten cloestre van Middelburgh kelnare
diemen vercopet. dien zalmen verassijnsen ghelijc
onsen porters het en. ware jof zine hare mone-
ken vercochten jof den ghenen die sine van pro-
uenden sculdich sijn ende buten wonen Ende ds-
den die lombaerden wijn tappen si zouden gheuen
asijns ghelijc anderen porters Ende so wat vrem-
der manne die wijn vp tland leyde ende bi sticke
vercochte die soude gheuen . . . . grote vander
Amen vp tland jof in twater Ende lieden die bin-
nen Walcheren wonen vercopen si wijn in Mid-
delburgh si zouden gheuen asijns ghelijc onsen
porters.

(§. 6.)

Van elker brouten biers diemen brouwet in
Middelburgh sonder * in den cloester ten augus-
IIIJ.
tinen ende tote onser vrouwen salmen { IIJ } d.
* d. i. uitgezonderd

te asijnse tote. XIJ. vaten toe Ende brouwet ye-
VIIJ
men bouen. XIJ. vaten hi sal gheuen IIIJ. δ. te
asijnse tote. XXIIIJ. vaten Ende brout hi daer
XII.
bouen. hi sal gheuen VI. δ. te asijnse. Van asine
van. biere salmen gheuen van. J. stopen. I. d. te
asijnse *Item van mede van ale van duusbarchsen biere Ende van hoemburchsen biere salmen gheuen van elken stope. I. d. te asijnse van allen anderen vutlanschen biere van elken. II. stopen. I. d. te asijnse.* Ende van elken. vate ommelants biers. IIJ. δ. te asijnse Ende so wat ommelanscher biere datme gheheel vercopet salme gheuen. XVIIJ. d vanden. vate te asijnse Ende van. biere datmen. binnen Walgheren brouwet ende in Middelburgh vercoept of tapt salmen gheuen IIIJ. δ. vanden. vate So wat voer tappere die bier copet hi trauelvaten omme te vercopene hi sal ghenen vanden. vate VIIJ. d. te asijnse So wat ale diemen gheheel vercoept of speet. eermen tap in steket daer of salmen gheuen vanden veerdere. IJ. d te. asijnse Waer dat onse porters tappen jof ghe heel vercopen. bier. mede. ale. bin Walgheren si zullen gheuen asijns ghelijc jof zij in Midd. tappede ende vercopen sijt weder buten lande zi zullen gheuen vanden ponde. IJ. d te asijnse het en ware iof zijt. in herevaerden tappeden Ende so wie die bier bringhet in Middelburch omme te tappene jof omme voerd te vercopene hi zal gheuen asijns ghelijc onsen porters yest datment vercoept vutghenomen alst vorseyt es. Zerixee ende alle tsgrauen. pomen boester mase Ende tser Jans porten. van Henegouwen boester mase Ende so wie dat hoppin bier binder aerne bin onser vrieheden brochte iof binder vtersten. vesten hi zal gheuen. VIIJ. δ. vanden. vate ten asijnse wat dat hijs in elke maent tappet dat zal hebben die ghone in wiens maent dat ghetappet zal worden

den Ende yest dat hijt niet en vercoepet zo machijt weh voeren sonder asijnse.

(§. 7.)

So wie die broet backet omme te vercopene hi zal gheuen van elken achtendeele corens IJ d te asijnse die van buten gheuen asins ghelijc onsen porters van den mele gheeftme ghelijc den brode vanden. vutlanschen. brode zalmen gheuen van. elken. V. ♄. IJ. d te asijnse. 7

(§. 8.)

Alle die vleesch houwers van Midd. die vleesch vercopen tebanken sullen gheuen vanden ponde. I♄ d * te asijnse also als dat quic * waerd es als mense doot slaet Ende die asijnsenaers zullen nemen. hem. IIJ. vanden Ambochte dien zi wille dat quic te waerdeerne bi hem diet hem weder. seyde hi verborde. XX. ♄ Die van buten gheuen asijns ghelijc onsen porters Sowie die baken coept omme voerd te vercopene hi zal gheuen vanden ponde. IJ. d. te asijnse Ende vercochten lieden van buten vleesch te banken si zouden gheuen asijns ghelijc onsen porters diet peninghen. biderhand. vutghenomen die baken vercochten die zi selue ghemest hadden die sieders ende braders zullen gheuen van vlesche dat si copen omme vord te vercopene. J. d vanden ponde also alst zijd eerstweruen vercopen. [Ende en men en moet negheene baken sniden te vercoepene danne *ter marcke* * jnt vleeshuis]

no

* d. i. 1½ deniers

* d. i. levend

overtollig

* doorgeschrapt

(§. 9.)

Elc mensche die visch vercopet in Middelburgh. hi sal gheuen vanden ponde. I. d te asijnse also als hine eerstweruen copet Die paeldinghe copen omme vord te vercopene die zullen gheuen asijns ghelijc den anderen viscopers. Die ghe-

no

5

zieders entie braders zullen gheuen van. visſche die zi copen omme vord te vercopene vanden ponde. I. d alſo als zine eerst weruen copen.

(§. 10.)

So wie ſoe bin Middelburgh wolle of vachte of vlieſe copet zi zullen gheuen vanden ponden IJ. d te aſijnſe Ende ſo. waer dat onſe porters bute Middelburgh wolle of vachte of vlieſe copen zi gheuen vanden ponde IJ. d. te aſijnſe dats te verſtane die varen. in Jngheland in Scotland iof in Yerland comen zi behouden tote huus Ende hoe luttel wollen dat elc menſche kochte hi ſoude gheuen IJ. d te aſijnſe vanden ponde Ende copen liede van buten Middelburgh wolle binder ſtede zi ſullen. gheuen van elker ſcarpelgieden die weghet bouen. XXX. nag. ſalmen gheuen VI. d grte Ende die weghen. XXX. naghelen of derbeneden ſalmen gheuen. IIJ. ♁. Ende van elken. hondert vachten IIIJ. d grte [Item zullen die vlaminghe gheuen aſijns ghelijke onſen porters die binnen der ſtede vier ende kaerſen bornen *ende*
d. i. vloot *gheuielt dat een vloet came van wollen ſoe zoude*
.c.
den aſijnſenaer volghen ..... zacke, Ende waert datter wolle came vute Jnghelant ende vute Scotlant hoe vele datter camen den aſijnzenaers en ſoude nemer volgen dan. c. zacke, En daerna
d. i. niet meer mochten die ſcepen vphouden vp dat zi wouden.

(§. 11.)

— no So wie die onſe portere es ende hout ende huusſeel copet omme voerd te vercopene hi ſal gheuen. vanden. ponde I. d te aſijnſe arrende ghelt. ghelijc den. houte die copet die ghelt aſijns. Arme lieden die zelue huusſeel maken die en ghelden nyet. So wie die arrende copet. hi zal gheuen waertoe dat menſe beſeghet vanden. pon-
d. i. bezigt de. J. d. te aſijnſe ſonder wtlanſche liede ende liede die butet pord in Zeeland wonen *Ende ſo*

wie

wie die hout in Middelburgh Ende so wie die hout in Midd. bringhet omme vord te vercopene ende in Walgheren. woend hi zal gheuen asijns ghelijc onsen. porters Ende so wat vutlanscher manne die hout vercochte bider hand hi soude gheuen. asijns ghelijc onser porters van dat hijs bider *hant* vercochte Ende onghewrochte maste behoren tote desen asijnze.

(§. 12.)

Alle die in Middelburgh hout copen ende dat selue werken Ende diet vort vercopen zullen gheuen. vanden ponde. I. d te asijnse allso alsijt eerst weruen copen. no

(§. 13.)

So wat portere die turve vpleyt. omme vord te vercopene die sal gheuen vanden. ponde. VI. d. te asijnse Ende leyden. vremde liede turven over vp omme te vercopene si zouden gheuen asijns tollig ghelijc onsen porters Ende so wie die turve bringhet in Middelburgh ende onse portere es omme voerd te vercopene hi sal gheuen. vanden ponde. I. d te asijnse als die turve sijn vercocht so zalmen ghelden. den asins. Ende fosfeel hout ghelt ghelijc den turven So wie die turve copet binder hauenen omme voerd te vercopene hi sal gheuen vanden ponde. VI. d te asijnse. no

(§. 14.)

Copen onse porters hude jof leder so waer dat es. si zullen. gheuen vanden ponde IJ. d te asijnse also als sijt eerst weruen copen So wie dat in Middelburgh bringhet cordewaen jof bazaen of eeneghérande ghevet leder omme te vercopene. hi zal gheuen vanden ponde. IJ. d te asijnse. Van allen gheuetten ledere dat zi nv onder hem hebben ende vercopen bin desen asijnse so zullen si gheuen vanden ponde II. d te asijnse also als

 sijt

fijt vercopen elc mensche mach hem zeluen claerssen met sinen eede hoe vele dat hijs copet jof vercopet Ende elke mensche die van. buten in Midd. coemt ende hude copet hi sal gheuen vander dakeren XIJ d te asijnse (I. gr.) ende van ghedrog huden salmen gheuen. vander dakeren. VI. d te asijnse (XIJ) Ende vanden. hertshuden ende vanden reehuden ende hijnden salmen gheuen. IJ groten vanden honderde.

(§. 15.)

Groene bruun moreyt Ende alrande ghesoden lakene Elc ghelt IJ. ꝭ. te asijnse (IIIJ. gr.). blawe lakene van steenser wollen ende van yerser wollen ghelden. XIJ. d. te asijnse (I. gr.). blawe lakene van Scotser wollen ghelde VI d. te asijnse (II. ꝭ.). blawe lakene van Inghelscher wollen ghelden. XVI. d te asijnse (IJ. ꝭ). Wlblaeu strijpt van Zeeuser wollen jof van Yerscher wollen. ghelden. VIIJ. d te asijnse (IJ. ꝭ) Wolblaeu strijpt van Jnghelscher wollen jof van Scotser wollen ghelde XIJ d te asijnse (IJ. ꝭ), Stripede lakenen met witten velde ghelden. VIIJ d te asijnse (IJ. ꝭ), lange stripede ghemenghede ende onghemenghede ghewr cht inden pistelare Ende saere lakene ghelden VIIJ. d te asijnse (IJ. ꝭ) Corte cuunblawe witte lakene Ende wit voeder laken ghelden .... d te asijn-

f. seeuser

asijnse Van allen lakenen te asijnse diemen vercoept in Midd. sonder in die iaermarct *ende die liede van buten* sullen gheuen vanden ponde. IIJ. d te asijnse Die me copet omme vord te vercopene eist cort eist lanc diese vercopet die ghelt den asijns Al dat laken dat nv in Midd. ghemaket es Ende datme maken sal bin desen asijnse dat sal gheuen alsst. ghetiert uitlaken Alle die lakene die hier vorscreuen sijn die moetmen. loyen Ende van elker loye salmen gheuen IJ. d. van J. wllen lakene ende datmen ouer sticwerc maket salmen gheuen. I. d vanden loije Ende so wie dat scaerlaken maket of grayn hi sal gheuen. X. *s*. van elken. lakene Ende so wie dat ongheloyde lakene snede. hi verborde. XX. *s*. van elken lakene ende dat soudemen vp hem. bedinghen met eetsweren ende met Scepenen Ende so wat lakene dat an die rame staet ende vp ghereet es dat sullen hebben die oude asijnsenaers Ende dat nyet also verre ghereet en es dat zullen. hebben. die niewe asijnsenaers Ende so wat portere bin Midd. in die jaermarck laken kochte omme vord te vercopene hi sal gheuen vanden ponde. IIJ. d te asijnse *ghelijk of hijt buten lande cochte* Ende die selue lakene mach hi weder vord vercopen sonder te verasijnse *Ende die Scotten sullen vri wesen vanden laken asijnse* [en ware dat die asijnzenaers enighe lakene van butlants onder de drapeniers vonden die in die jaermarckt niet ghecocht en waren zi zouden gheuen van den. ponde. VI. d te asijnze. vutghesteken Jnghelse zacke Ende camen lieden van buten die laken vercochten binder stede zi zouden. gheuen. VI. d van den ponde.]

dus overtollig

XX. *s*

(§. 16.)

Van allen bonten. werke Ende van allen. lammerin Ende van allen ghewrochten werke dat onse

ſe porters copen omme vord te vercopene ſullen ſi gheuen vanden ponde. IJ. d te aſijnſe alſo als ſijt eerstwaruen copen Ende van allen dien werken dat zi zelue werken ſullen ſi gheuen vanden ponde. IJ. d. te aſijnſe alſo als ſijt vercopen Ende al dat werc dat van. buten comet dat ſalmen ſeghelen Ende van elken ſeghele ſalmen gheuen. IJ. d te aſijnſe ende alle die lammerin werkers ſullen legghen ſcapen werc bi hem. lammerin werc bi hem. Ende hoekin werc bi hem Ende ſo wie dat dit werc anders makede jof vercochte dant vorſ. es hi verboerde. XXX. ſ. van deſer boete den heere een dordendeel den deken een dordendeel ende den vinders een dordendeel Ende ſo wie dat niewe voederſe jof niewe pelſen vercochte die niet in die halle en ſtonde des markedaghes hi verborde, XX. ſ. van deſer boeten den heere een dordendeel Ende der pord die twee deel Ende liede van buten moghen ſtaen in die halle omme. VIIJ. d elkes markedaghes Ende dat ghelt ſal die pord alleene hebben.

(§. 17.)

10 Van ouden cleeden Ende van buden werken waer dat onſe porters copen zullen ſi gheuen vanden ponde. I. d te aſijnſe van allen tulkleeden van allen wamboyſen ſalmen gheuen vanden ponde. J. d te aſijnſe. Van ouden bedden van niewen bedden die ſe copet omme vord te vercopene hi ſal gheuen vanden ponde. I. d te aſijnſe. So wat vremder manne iof ſo wat vremder wiue die oude cleeder copet bin Midd. omme vord te vercopene zi ſullen gheuen. I. d vanden ponde te aſijnſe So wat dat die lombaerde vercopen dat en gheuet gheenen aſijns Ende comen vutlantſche liede te ſtalle ſtaen jof in cramen ende cleeder vercopen willen zi zi ſullen gheuen aſijns ghelijc onſen porters.

(§. 18.)

10 So wat ſmede van Middelburgh copet jeghens eenen

eenen vremden man ijser of stael of colen die smet sal gheuen vanden ponde IJ d te asijnse also als hijt eerstweruen copet Wat portere van Middelburgh die vercopet ijser of stael of colen of zekelen of ghewrocht ghewerc of onghewrocht werc hi zal gheuen vanden ponde IJ. d te asijnse also als hijt eerstweruen copet. Ende die potghieters ende die ketelboeters die gheuen vanden ponde IJ. d te asijnse alsoe als sijt vercopen. Wie dat sekelen vercopet hi gheuet asijns ghelijc onsen porters. d. i. sikkelen

(§. 19.)

Alle die ghone die case of botre sticken vptte marct of in haer huus zullen gheuen. IJ. d vanden ponde te asijnse. Ende alle die case ende alle die botre dieme vercoept bi waghen ende bi haluen die boren tote desen asijnse so wie dat vercopet sonder liede van buten hen ware of sijt vp die marct stickeden [dats te verstane vercochten liede van buten suuel bi ponden of half ponden soe sullen zi gheuen asijns ghelijc onsen porters.] d. i. *beboren of beuren*

(§. 20.)

Alle die maersenaers van Middelburgh Ende alle die cleene ende grote penwaerde vercopen bider hand io haren veynsteren Ende vp tie marct si zullen gheuen vanden ponde IJ. d te asijnse also alsijt eerstwaruen copen So wat portere die land copet of huus waer dat hijt copet. hi sal gheuen vanden ponde. IJ. d te asijnse. Vremde marsemanne beneden ponde en gheuen negheenen asijns So. wat vremder manne of so wat vremder wiue bin Middelburgh coren copen of doen copen omme vord te vercopene zi sullen gheuen vanden ponde. IJ. d te asijnse Waer dat onse porters coren copen vptselt iof in scouen zi sullen gheuen vanden ponde I. d te asijnse also alst sijt eerst weruen copen Waer dat onse porters bedorschen coren copen omme vord te vercopene eerst IIJ eerst IJ

 si

eerst IJ si sullen gheuen vanden ponde J. d. te asijnse al-
so als sijt eerstwaruen copen Wat portere die zee
ghewant copet omme te vord te vercopene. hi
eerst IIJ sal gheuen vanden ponde. IJ. d te asijnse Wat
portere die scepinghe vercoept eenen anderen por-
tere diese vercoept die sal gheuen vanden ponde
IJ d te asijnse Wat portere die copet jeghens
eenen landman scepinghe of zeghewand die por-
eerst IJ tere die sal gheuen vanden ponde. J. d te asijnse
Wat portere die vercopet eenen landman scepin-
ghe of zeghewand die portere sal gheuen vanden
eerst IJ ponde J d te asijnse Wat manne van buten ver-
copet eenen anderen man van buten of eenen
portere bin Middelburch zeghewand biderhand
diet vercopet hi sal gheuen vanden ponde. IJ. d
te asijnse Wie dat in Middelburgh copet huus of
land die sal gheuen asijns ghelijc onsen porters
Ende so wat dat die niewe asijnsenaers onder die
coopmans vinden in hoeken of in cramen dat
nye verasijnzet en was dat salmen hem verasijnsen
ende anders gheene coepmansscepe Die van Dor-
derecht ende die van Zerixee ende alle tsgrauen
porten boester mase ende heere Jans porten van
Henegouwen boester mase en gheuen ne gheenen
asijns Ende so wat portere die loec ende juun
ende asschen copet in Midd. iof buten Middel-
burch omme vord te vercopene hi sal gheuen.
IJ. d vanden ponde te asijnse Ende vercochten
liede van buten loec ende juyn dat buter pord
laghe in Midd. dat en soude nyet gheuen het en
ware dat tgoet in Midd. laghe So wat portere
die copet lijnsaet of meede omme vord te verco-
pene hi sal gheuen IJ. d vanden ponde ende co-
pen lude van buten lijnzaed of meede in Midd.
zi sullen gheuen. IJ. d vanden ponde. [So wat
vremde mannen in Middelb. came. om enighe-
rande Pennewarden te copen. die den vors. asijn-
se toe behoren soe waer dat zijt copen ende bin
der port bringhen si zullen gheuen asijns ghelijc
of sijt in die port cochten soe wie ijser of smeds
co-

colen coept om vort te vercopen die zal gheuen van den ponde. I. d te asijnse.]

(§. 21.)

So wat portere die eenigherhande quic vercopet hi zal gheuen vanden ponde. I. d te asijnse waer dat hijt vercopet sonder vp dat marct velt. d. i. levend gedierte

(§. 22.)

Wie dat onse portere.es ende mout maket omme te vercopene hi sal gheuen vanden ponde. I*, d te asijnse waer dat hijt vercopet. no

(§. 23.)

Waer dat onse porters niewe scoen vercopen of doen vercopen zi sullen gheuen vanden ponde. IJ. d te asijnse So wie dat in Midd. niewescoen vercopet hi sal gheuen vanden ponde IJ. d te asijnse ende blocscoen ledere behoren tote desen asijnse. no ? im

(§. 24.)

So wie die in Middelburgh harinc bringhet omme te vercopene vord hi es sculdich vander dusent IIIJ d te asijnse Wat portere van Midd. die harinc vercoept hi es sculdich van der dusent II d te asijnse Waer dat hine vercopet sonder die visschere diene vercoept vp die zee So wat vremder manne die harinc vercopet bin Middelb. hi sal gheuen asijns ghelijc onsen porters. *die harinc en gheuet elne gheenen asijns danne vander dusent. I. d. die asijnse* Wie dat onse portere es ende harinc copet omme vord te vercopene hi es sculdich vander dusent I. d. te asijnse. Waer dat hine vercopet. [En waer dat onse porters harinc copen omme voert te vercopene zi zullen gheuen IIII gr. vander last te asijnze.] ite

last IIIJ gr.

last IIIJ gr.

(§. 25.)

(§. 25.)

no Wie dat onse portere es ende oeft vercoepet in Middelb. hi sal gheuen vanden ponde. IJ. d te
ita asijnse Wie dat in Midd. oeft penneghet bi der hand hi sal gheuen vanden ponde. IJ. d te asijnse ghelijc onsen porters. Vighen ende rosinen die behoren tote desen asijnse.

(§. 26.)

Elc pond renten so wie dat in Midd. heeft sal gheuen elcs jaers. I. d te asijnse vanden ponde. Alle scepen diemen verhuerd salmen gheuen elcs jaers. I. d te asijnse vanden ponde comen zi behouden tote huus. ghelijc der renten dat dorde dordendeel quite alsο alst ghetierd in tjaer Alle scepe dieme verhuerd in Midd. sonder harinscepe die sullen gheuen die twee deel vander rente dat ander dordendeel gaet ieghens den cost alsoe alst ghetiert in tjaer.

(§. 27.)

no Elke cupe weeds sal gheuen. IJ. d. te asijnse wie dat onse portere es ende weet copet omme
ita vord te vercopene hi sal gheuen vanden ponde IJ. d te asijnse So wat dat die varwars zieden daer of zullen si gheuen IJ. d. te asijnse So wat vremde man die weet vercopet in Midd. bi groten vaten hi sal gheuen. IIJ. grte vanden vate ende van anderen vaten alsoet daer na ghetiert.

(§. 28.)

no So wat dat die vulre vollet bi sticken daer of zal die weuere gheuen. I. te asijnse van elker elne Ende dit zullen ghelden dies die sticken sijn ende dit moeten si zoeken onder die weuers jof te haren scoensten.

(§. 29.)

no Alle die waghenaers die bin onser pord wonen sul-

sullen gheuen elke weke IIIJ. d. te asijnse van haren. waghenen. Waghenaers die buten wonen ende bin onser pord mennen willen omme hure sullen gheven elcs daghes. IJ. d te asijnse Als sire in comen hen zi met lieden varen sire ghelađen wijt, soe gheuen zi. IJ. d te asijnse. karren. sladen. dossenaers dies ghelike. waghenaers die buten wonen ende hem in Midd. gheneren willen si. moghen quite wesen met IIIJ. d die weke comen zi voer Scepenen ende doens ghewes. mecken zi twee te gadere elc pard sal gheuen. IJ d die weke te asijnse het en ware of si menden met eenen paerde zo souden zi gheuen vollen asijns Elc mensche die in Middelb. ment sal gheuen IIIJ. d elke weke te asijnse het en ware of zi camen voor Scepenen ende vertiede hem dat hi nemmer en wilde mennen binden jare. mende hi daer tenden so goude hi vullen asijns.

(§. 30.)

So wie so eijere copet omme vord te vercopene ende voerd jof draghet vte Middelb. hi sal gheuen van elken honderde. VI. d te asijnse So wie die kapoene voerd of draghet vte Middelb. of copet in Middelb. omme voerd te vercopene hi sal gheuen. van elken capone. IJ. d te asijnse ende van allen anderen hoenen salmen gheuen van elken. hoene. I. d te asijnse So wie in Midd. woend ende buten copet hoenre of eijeren omme vord te vercopene hi sal gheuen van elken honderde VI. d te asijnse het en ware of hise penneghede biderhand. die sieders ende die braders en gheuen ne gheenen asijns vanden hoenen het en ware of zise leuende vercochten vutghenomen. lijskin die ende haykinswijf die een goed mate wijf es met vele costs ende van kindren. no

(§. 31.)

Van elken scape datme vercoept vp dat marct velt salmen gheuen IIIJ. d te asijnse van eenen lam-

lamme gheuen IJ. d te aſijnſe. van eenen varkine dat. XX. *ð*. ghelt of daerbeneden ſal gheuen IIIJ. d te aſijnſe. ghelt het bouen XX. ſcellinghen ſo ſalt gheuen VIIJ. d te aſijnſe van eenen een wijnteren rende of daer beneden ſalmen gheven VI. d te aſijnſe Een twee wijnter rend of daer bouen tote drien wijnteren toe ſalmen gheuen VIIJ. d te aſijnſe Ende die daer bouen ſijn ſullen gheuen XII.

d. i. eenjarig rund

VIIJ. d te aſijnſe So wat manne buten Midd. die cochte leuende beesten in Midd. vp dat marct velt ende hiſe buten Walgheren voerde omme vordte vercopene hi ſoude gheuen aſijns ghelijc den vercoepene.

(§. 32.)

So wat vremder manne die beesten vp die ſtalle cochte of vp die ſtrate hi ſoude gheuen aſijns van elker beesten als hier vorſcreuen es ende van
IIIJ.... gr.
elken parde XVI. d. te aſijnſe ende die aſijnſenaers ſullen ſelue dat marctvelt ſcone houden ſonder der pord cost *ende me ſal hem eene half maent of ſlaen vander jaer marct ende daer bi ſo es die jaermarck van den aſijnſenaers vri* So wat beesten diemen brochte vp dat marck velt ende niet vercochten worde eer menſe thuus voerde die en ſouden niet gheuen maer worden ſi vercocht vp die marct jof daer buten ſo ſouden zi gheuen van elker beesten als vorſ. es eerſt thuus camen ghelijc of zi binder ſteden worden vercocht Ende tgesthuus en ſal niet gheuen.

* *

Uit de Archiven der Stad Middelburg, op een *lankwerpig Perkament*, ineengerold; Lade XI. N°. 465.

AAN-

AANMERKINGEN
Op voorgaanden Accijsbrief van Middelburg.

Dit aanmerklijke stuk der Oudheid levert vele aanmerkingen op ter lering, 't zij men zie op deszelfs oudheid, taal, inhoud, tijd, wijze, gevers, enz. waarvan deze Aanmerkingen ter harer plaatze spreken. Vooraf moet ik waarschuwen, dat het Geschrift van dien tijd zij, doch door ouderdom gesleten en op sommige plaatzen of moeilijk of geheel niet leesbaar ware; waardoor de teekens ..... veroorzaakt zijn; ook is de taal veeltijds, bij gebrek van onderscheidsteekenen, of verkorte wijze van spreken, zwaar te verstaan. Zie §. 1.

(*a*) Zooveel ik weet, zijn er geene bewijzen, dat onder de Graven van den eersten stam, dat is, voor 't jaar 1300. ooit door hun aan eenige Steden vergunning gedaan zij, om accijsen op *Waren* te stellen. De oudste vergunning daartoe komt ons voor bij MIERIS II. D. bl. 49. aan de poorteren van *Zierikzee*, a. 1305. hun *magt gevende accijsen te stellen tot heurer poorte behouf, ende die te meerderen ende minderen nae heuren wille, als sij te raede werden, of te leggen ende op te leggen nae heuren wille, als sij te raede werden, of te leggen ende op te leggen nae heuren wille, als sij te doene hebben, het waere, dat ons de poorteren daer over croonden* [dat is, klaagden], *dat wij dan afleggen souden, vonden wijts te raede.* Waaruit wij deze drie dingen mogen opmaken:

1°. Dat de oorsprong der accijsheffingen moet gezocht worden in 't Henegouwsche Huis.

2°. Dat de macht tot Accijnsheffing bij den Graaf berustte, en door hem aan sommige Steden vergund is geworden, om ten haren behoef dezelven voor zich te ligten.

3°. Dat de poorters of burgers in dezelven moesten bewilligen, of dat zij anders bij den Graaf hun beklag inbrachten.

Pas

Pas ik deze aanmerkingen toe op dezen brief; wij zien er dit alles in, en blijkt genoegzaam ook hieruit, dat die van Middelburg in dezen tijd van den Henegouwschen Grave Willem den III. die vrijheid van pachten gekregen hebben; waarom zij ook den Graaf zelf, en de Stedelingen van *Jan van Henegouwen*, 's Graven broeder, bij name uitzonderen. En wat de toestemming der Poorters betreft; uit het gansche beloop des handschrifts van dezen Accijsbrief, komt het mij voor, dat dit meer is geweest een Opstel of Ontwerp tot het heffen der Accijsen, zoo als zij *door Schepenen aan de Gemeente* zijn voorgedragen, *om* of goed- of aftekeuren; *om* nader te overwegen; *om* de nodige veranderingen, verminderingen of vermeerderingen daarin te maken. Hier aan schrijve ik toe, dat elk Artikel tegen de gewoonte van dien tijd zooveel opene schrijfruimte tusschenbeide heeft. Let ik op den tekst zelfs; daar vinde ik 1°. in de prijsbepalingen naderhand veel doorgeschrapt en veranderd, en het geld verhoogd of verlaagd; 2°. vele zinsneden en bijvoegsels doorgehaald, en alhier met curcive letters geteekend; en 3°. bij sommige artikels door een tweede, schoon zoo in schrift als taal, gelijktijdige hand, nadere bijvoegsels, welke tusschen twee haakjens gezet zijn. Let ik op de kantteekeningen; men vindt daar vijfderlei geval: 1°. artikels, waar niets bij staat, deze denke ik dat eenvoudig zijn goedgekeurd; 2°. zulken, waar een teeken ℱ bij staat, deze zullen ter nadere overweging gebleven zijn, bij wijze van *Loquaturs*, zoo als men spreekt; 3°. zulken, waar *no̅*, dat is, *non*, (neen) bij staat, welken ik acht, dat afgekeurd zijn; 4°. waar *no̅*, en dichter bij *ita*, dat is, *ja*, gevoegd is, aanduidende dat afgekeurd, maar na tusschentalle eindlijk met de daarin gemaakte verbeteringen goedgekeurd zijn. En 5°. waar alle drie de teekens gevonden worden: gevende al het voorgevallene, achtervolgens, te kennen.

Dus

Dus dat dit Accijsopstel in zijn volste eenvoudigheid ook mag gehouden worden voor het oudste van dien aard, dat Holland en Zeeland oplevert. Want gelijk dat van Zierikzee, boven gemeld, wel in 't jaar 1305. gegeven is: en ook den 20 Maart 1323. (bl. 305.) door 's Graven *Zoon* en Erfvolger bevestigd is: zoo schijnen toch die van *Holland* allen later opgekomen, en door de Graven aan de Steden opgedragen te zijn. Ik zal er eenige van opgeven. In het jaar 1317. MIER. D. II. bl. 191. kreeg Schiedam verlof om *een assise* te leggen *tot wederzeggen.* Dit zelfde geeft hun Gravinne *Margariet* a. 1346. MIER. D. II. bl. 714. maar ook slechts tot *wederzeggen.* De Ambachtsheeren van *Emelissen* stellen met goedvinden van Graaf Albert a. 1358. een accijs op vele dingen, *totdat* Emelisse zoude gestraatweegd zijn, op een schaap 2 mijten, zout 2 mijten, enz. met magt om de weigerigen *in te winnen, gheliken als in andere Steden recht is, daer men sens pleckt te ghevenne, ende alle punten — — behoudelic onsen vrijen Steden, ende poerteren hoers rechts ende vrijhede.* MIER. D. III. bl. 68. Dezelfde Albert veroorlooft den 1 Oct. 1398. Amsteldam, dat zij, om de kosten, in den Friesen oorlog gemaakt, *accijsen* mogen *zetten* op alle goederen, die 't hun gelust, *totdat* zij 9000 Holl. schilden, hem geleend, ontvangen hadden. MIER. D. III. bl. 686. Zoo zegt ook Albert, (die wel 't meest, voordeelshalve, deze accijnsheffingen van de Tolkoopmanschappen tot de Eetwaren en andere goederen bij koop en verkoop in de Steden, schijnt overgebracht te hen) *dat die Raede* (van Amsteldam) *setten moghen ende ordineren tot onsen Stede behoef enen redelijcken excijse — dats te weten op elcs vat biers 6 Holl. gr. ende niet daer en boven.* Zoo verkoopt Alberts Zoon *Willem de VI.* (MIER. D. IV. bl. 151.) aan Gouda a. 1410. de Accijsen en 't recht van zetten voor 82 oude Vrank. schil-

den. Vergel. MIER. bl. 63. op 't jaar 1407. Dezelfde geeft a. 1413. aan Oudewater *excijns op wijn en bier te zetten*, MIER. D. IV. bl. 232. En aan Alkmaar bl. 239. a. 1413. *machtigt* hij *bynnen der Stede excijnse te zetten up alle wijn, bier, ende andere goederen ende provanden — in sulken schijn, als — Hairlem, Delf, Leyden, ende anderen horen excijnse hebben ende opbueren.* Dat deze Excijnsen haren oorsprong dus verschuldigd zijn aan voorgemelde XIVde Eeuw, leeren wij nog klarer uit PHIL. VAN LEID. *de Cura Reip.* waar hij van Utrecht ad a. 1375. handelende p. 212. dus spreekt: *Et quod durius visum est. Exactiones* NOVAS *imposuit diversis mercaturis et* INAUDITAS *prius, cuilibet imposuit molere volenti et farinam petenti de quolibet maldro duos grossos.* En, wanneer hij dit voorstel doet: *Quaestio vulgaris: in aliquo oppido ad negotia publica expedienda quandoque dabantur Scotationes sive contributiones — — Deinde aliqui* EXCOGITANTES *dederunt viam, ut de quolibet vase* VINI, CERREVISIAE *vel alterius potus venditioni expositi daretur unus denarius sive duo; unus sterlingus sive duo: alii* CONTRADICUNT, *innuentes, hoc esse et huiusmodi impartitiones de genere* EXACTIONUM. 't Welk genoeg bewijst den laten oorsprong dezer Stadsaccijnsen. Vergelijk P. PAULUS, *Unie van Utrecht*, I. D. bl. 207. Evenwel vinde ik, dat ook in dit jaar 1325. Graaf Willem den Schepenen in den *Hage* vergund heeft *alsulker gratie*, om met zijnen Hofbewarer *voorboden op wijn, brood, bier en voeder* te maken. Maar dit van Middelburg strekte zich verder uit.

(*b*) De Opstellers worden in 't hoofd genoemd *de gemeenen Scepenen.* In §. 1. wordt gewaagd van *Schepenen en Raet*, maar de text is daar bedorven, en dus eenigzins onzeker.

(*c*) Dit levert bewijs, dat die Accijsen bij wijze van *koop* of *verpachting* gegeven zouden worden, ten gevare van den koper, en op zijn aven-

tu-

ture, om, die alle maent te verandwoorden.

(*d*) tser Jans porten.] Zoo ook boven §. 4. Lager §. 20. worden zij genoemd *heere Jans porten*. Vergel. §. 6. bl. 66. Versta 's Graven Willems broeder *Jan, Heere van Beaumont*, die ook bij MIER. D. II. bl. 76. genoemd wordt *Jan van Henegouwen ende van Hollant, Here van Bemont, onsen lieven broeder*. Die bl. 77. tot zijn vaderlijk erfdeel kreeg de goederen *van der Goude*; bl. 82. *Schoonhoven*; vergel. bl. 104. 125. 135. 144. 147. 228. 305. 356. Ook had hij vele goederen in Zeeland liggen a. 1312. bl. 126. Voords waren hem a. 1315. bewezen van zijnen broeder alle de verbeurde goederen van *Florens van Borselen in Zeeland*, bl. 163. Hier leeren wij, dat 's Graven Broeder, *Jan van Henegouwen*, *twee* of meer Steden in Zeeland bezat. *Boester Mase*, is *Be-woster Maze*, of *ten oosten der Maas*.

(*e*) Den Heere van Voerne.] Versta den *Kastelein* of algemeenen Rechter, die 's Graven Stedehouder over ganisch Zeeland was. Men schijnt, bij de nadere opneming dezer Accijnsen, die vergunning van vrijdom hem niet ingewilligd te hebben: waarom die woorden hier doorgeschrapt voorkomen.

(*f*) Merk uit dezen brief de oudheid der hier gemelde Kloosters, gelijk een weinig later de *Lombarden*, en 't verkoop van *Lijfrenten*. Ook §. 16. den *Deken* van de Bontwerkers, de *Halle*. En §. 30. het *Markveld*.

(*g*) Opmerklijk is het, hoe vroeg reeds alhier vele dingen aan accijns werden onderhevig gemaakt. Ik zal dezelven hier hoofdzakelijk bij elkander zamentrekken. Van 't eet- en drinkbare: *wijnen*, *wijnazijn*, *bieren* en *bierazijn*; waaronder *dausbargsch*, *hoemburgs-* en *ommelandsbier*, ook *mede*, *aal*, *broot*, *vleesch*, *visch*, *haring*, *kaas*, *boter*, *eieren*, *levende dieren*, alhier *quik* genoemd; *schapen*, *lammen*, *verkens*; *ooft*, *vijgen*, *rosijnen*, *look*, *juin*. Dit van 't eetbare! Van 't huishoudelijke en verder benodigde: *wollen*;

len, *vachten*, *vliezen*, *Schotsche*, *Engelsche*, *Tersche*; *allerlei lakenen*, *Middelburgsch laken*, *scharlaken*, *Zeeusche wolle*, *bontwerk*, *oude kleeren*, *tulkleeden*, *huden*, *leder*, *hout*, *turf*: voords waren ook belast, *ijzer*, *staal*, *kolen*, *asschen*, *lijnzaat*, *meede*, *potgieters*, *ketelboeters*, *moutmakers*, *nieuweschoenen*, *verwerskuipen*, *vollers*, *rijtuigverhuurders*; ja zelf *landen*, *huizen*, *renten*, *schepenhuurders*. Men konde hieruit ligt opmaken, dat zoodoende in dien tijd reeds alles bezwaard was. Maar deze volgende drie aanmerkingen zullen daaromtrent eenige ophelderingen kunnen geven. En wel 1°. al het hier genoemde schijnt niet in der daad en werklijk den accijs onderworpen te zijn gemaakt; maar, gelijk boven gezegd is, was 't meer een plan, waarvan door bijteekening van *non* (neen), en *ita* (ja), de goed- of afkeuring gemaakt is. En dit nagaande, zullen er veel dingen achtergebleven zijn.

2°. De heffing zelf van 1. 2. 3. of 4. ds. enz. of *Deniers* te ponde was zoo geringe last, dat hij naauwlijks aanmerking verdiende. Men vindt hier gewag van *Ponden*, (of dit *Vlaamsche* van 6 guldens van 20 schellingen, of van 40 grooten zijn, durf ik niet bepalen. Ik denk het laatste. *Schellingen*, *grooten*, en *d.* (waardoor ik deniers versta). Welke belastingen zeker weinig waren. Want wat zijn enkele *deniers*, hoe ook de prijs van 't geld toen ter tijd moge geweest zijn?

3°. Misschien, eindelijk, is deze belasting maar voor een tijd of jaar geweest, tot nader aankondiging. Het tijdbepalende tegenwoordige vind ik niet onduidlijk in 't slot van §. 29. waar van 't levend verkopen van hoenders in 't accijsgeven worden uitgezonderd *Lijsken* en *Haykenswijf*, *die een goed mate wijf es met vele costs ende van kindren*.

Men leert hier teffens uit, hoe vroeg en hoe gewichtig reeds de koophandel in Zeeland geweest zij, bijzonder met *Engelsche*, *Tersche*, *Schotsche Lakenen en Wollen*; *ook in Middelburgs Laken en Zeeuwsche Wolle*.

BIJ-

BIJLAGE op 't jaar 1328. op bl. 74—78.

„ *Keurmedische Persoonen, eene benaming van Eigenlieden, bij ons zeerbekend, maar weinig recht gekend.* — *Afkoop van Keurmede, geboren uit den oorspronglijken Slavenstand in Holland.* — — *De oude Gedenkstukken zijn vol van dezelven.*"

* *

Wat men onder de benaming van *Keurmedigen* verstaat, hebbe ik D. IV. bl. 74. aangetoond; ook heb ik (in deze Bijlagen bl. 41.) bewezen, dat (om den oorsprong van den *Slavenstand* hooger op te halen,) de Friezen, of de ingezetenen dezer lage landen, ook na hunne vrijmaking onder de Franken, hunne *slaven*, elk voor zich bezaten en behielden, even gelijk in alle andere Landen. Deze slaven waren daar denklijk van de oudste tijden, en hun slaafsche dienst strekte zich uit tot vrouwen en kinderen, en duurde dus voord. Men leest hierom reeds in een' Giftbrief van Graaf *Ebroinus* (7) aan *Willebrord*, voor de Kerk van *Reynare*, *van zijnen slaaf Folsarius, aldaar dienstbaar met vrouw en kinderen* —. In een' anderen Brief van *Gerwart van Heeze* (8), *de slaven (mancipia) Seginwerd en zijne vrouw* — *Albemard en zijne moeder* — *en zoon.* De Gravinne *Petronella* van Holland schonk nog in 't jaar 1113. aan de *Abdij van Egmond* (9) *een harer huisslaven (famuli) met huizing, land, en zijne geheele familie.* Elders worden aan den Heiligen *Maarten* te Utrecht

(7) Bij VAN LOON, *Oude Reger. van Holl.* D. III. bl. 38. BONDAM, *Charterb. van Gelderl.* D. I. bl. 2.
(8) Bij VAN HEUSSEN, *Batav. Sacra*, p. 183.
(9) JO. A. LEID. *Ann. Egmond.* p. 21.

trecht in eigendom overgedragen (10) *Tetta en haar zoon en drie dochters — Frithesuind met de kinderen.* Ook nog *Wiron* (mogelijk *Wieringe*) en een *mansus indominicatus met het Salisch land en met alle de slaven, op die hoeve verblijvende*, wier namen daar worden opgegeven, en de landen waren XII *mansus*, welken, elk op 16 morgen geschat, uitmaken 192 morgen lands. Gelijk nu de kinderen den lageren stand hunnes Vaders volgden: zoo volgden de *Vrouwen* dien der Mans. Dit bevestigt de *oude Friesche Wet*, tit. VI. §. 1, 2. waar bepaald wordt, dat, indien eene *vrije vrouw* met eenen (*litus*) *Latenman* trouwende, niet kon zweren, dat zij, na haar trouwen vernomen hebbende, dat hij van *slaafschen stand* was, niet bij hem geslapen hadde, zij als dan tot den *onvrijen* staat hares *mans* overging met hare kinderen. Naar de *Salische Wet* toch en die van *Karel M.* (11) verloor eene vrijgeborene vrouw (*ingenua*), zoo zij met haren wil eenen *slaaf* gevolgd was, hare *vrijgeborenschap*. In 't gemeen, geheel anders dan bij de Romeinen, werd de lager stand gevolgd, en dus ook verlaagde de vrouw den man; dit had ook bij ons plaats (12).

Nog dient tot opheldering van vele benamingen bij ons, dat, gelijk de stand van *vrijen* en *welgeborenen*, ten aanzien hunner Heeren, oudtijds zich verdeelde in drieërlei soorten, als de *Vorstelijke* of *Koninglijke*, de *Geestelijke*, en *Wereldlijke* persoonen: men ook zoo driederlei soort of rang van *slaven* vermeld vindt. De eersten hiet men toen in 't Latijn,

(10) HEDA, *Hist. Traj.* p. 66.
(11) *Leg. Salic. Car. M.* tit. XIV. 7. et 31. p. 37.
(12) Zie dit in een Brief van den Abt *van Egmond* 1230. bij MATTH. ad *Ann. Egmond* p. 202. l. 2. VAN LOON, *Aloude Reg. van Holl.* D. III. bl. 148. enz. Men leest hierom bij BOUQUET, *Corp. Histor. Francor.* T. XIII. *praefat.* p. XXXIV. *Lex erat in Flandria* [sec. XII.] *ut vir liber, serva uxore desponsa, nec intra spatium anni dimissa, libertatem amitteret.*

tijn, *servi regii*, *fiscalini*, *fiscales*, *homines fiscalini*, *coloni fiscales*, *servientes regii*, *homines regii*. Hunne diensten waren van driederlei aard. Zij waren

1°. *Servi palatii*, dat is, zulken, die in de Vorstelijke Paleizen dienden en daaraan gehecht waren, hoedanige Paleizen de Koningen ook hier te lande onderhielden, als te *Nimwege* (13) in Gelderland, te *Utrecht*, te *Bladelle*, 't zij afwezig, 't zij aanwezig; ook als zij aldaar hunne Landdagen hielden, of zich met de jacht vermaakten.

2°. *Servi beneficiarii*, of zulken, die te gelijk met de goederen en landen (*iure beneficii*) door de Koningen aan hunne Hertogen, Graven, of Hooge Ambtenaren ten leenrechte werden gegeven, of ook in eigendom overgingen. Hoedanigen in de Hollandsche Giftbrieven van Koning *Arnulf* en *Karel* den Eenvoudigen 889. 922. aan de Graven *Gerulf* en *Dirk I.* met het *Landgoed* werden weggeschonken, onder de namen: *Hobae, et mansus cum curtilibus et aedificiis*, MANCIPIIS, *campis*, *agris* — — dat is, *Hoeven en Landgoederen met de hoven en gebouwen*, *met de slaven*, *velden*, *akkers* enz.

3°. *Servi fiscalini*, bij uitnemendheid dus genoemd, omdat zij in de *Fiscus*, of Koninglijke Goederen en Landerijen, onder de algemeene benaming van *coloni* of *landbebouwers*, 's Vorsten Landerijen bewerkten, pootten, plantten, ploegden (14).

Den

(13) Dit *Slot* of *Paleis*, naderhand *het Valkenhof*, had *Karel de Groot* aldaar opgebouwd, volgens het duidlijk getuigenis van EGINHARDUS, *de vita Caroli M.*, een gelijktijdig Schrijver, cap. 17. p. 85. *Inchoavit et Palatia operis egregii* — — *alterum Noviomagi super Wahalim fluvium, qui Batavorum Insulam a parte meridiana praeterfluit.*

(14) Dezen, naarmate zij grooter Heeren dienden, schijnen ook zachter of gunstiger lot gehad te hebben. Zie HONTHEIM, *Histor. Trevir. Diplom.* T. I. p. 136. not.

Den tweeden ſtand maakten de ſlaven der *Geestelijkheid* uit. Zij hadden veelal den enkelen naam van *mancipia*, ook *coloni de casa Dei*, *homines of coloni ecclesiastici*, *servi dotales*, *oblatiarii*. Dezulken werden aan de Geestelijken geſchonken door *de Koningen*, ook wel door de *Graven*, of door enkele *Vrijen*; zelfs *vrije lieden* gaven, uit Godsdienstige begrippen, zich zelven als *ſlaven*, ten dienste der Kerke, vrijwillig over. De plechtigheid, waarmede dit geſchiedde, was, dat ten bewijze zijner aangenomen ſlavernij, hem het touw der Kerkklok om den hals gedaan wierd, of dat hij jaarlijks eenig geld of *deniers* op den Altaar leide. Dus leest men bij HEDA p. 118. *De Edele en Vrije Berta wijdde haar vrij hoofd aan 't altaar van St. Martijn, op dien voet, wet en voorwaarde*, (zegt zij), *dat ik en mijn ganſche naverwantſchap — jaarlijks vrijwillig zullen betalen voor cijns 2 deniers, — en zoo zullen wij hiermede vrij blijven van alle vlek van ſlavernij* (15). Zulke Kerkeigenen verſchilden misſchien van hun, die in den Giftbrief van Karel den Grooten in 't dorp Leusden, in de Gouw (*pagus*) *Flehite* aan de Utrechtſche Kerk geſchonken wierden: en die Graaf *Ebroinus* aan St. Willebrord met vrouw en kinderen wegſchonk.

De derde ſtand waren de ſlaven van afzonderlijke *vrijen* (16), dewijl elk *vrijman* zijne ſlaven had.

De eigenſchappen of de aankleef van alle die *ſlaven*, zonder onderſcheid, waren, dat zij als *Landvolgen*, of als *Land-eigenen*, van den eenen Eigenaar tot den anderen, even als onroerende goederen, met de Landen overgingen, weggeſchonken, verkocht, verwisſeld, verruild, verpand

(15) Dit was wel zeker een zacht of oneigen ſoort van *ſlavernij*, meer gelijk ſtaande met de latere *tijns-* of *cijnsſchuldigen*. En ſtrekte hun tot geen oneer. Vergelijk hierbij ROBERTSON, *Introd. Charles V.* T. II. p. 165. ſq.

(16) Zie breeder VAN LOON ald. D. III. bl. 60. enz.

pand of verzet wierden (17). Waarom zij ook in alle Gift- of Koopbrieven en andere ſtukken als *gevolgen* der Landerijen, veeltijds uitdruklijk opgeteld en *mancipia* genoemd, of onder den algemeenen naam begrepen werden van *dingen, daartoe behoorende*, of *van alle nutſchap, daaruit te halen* (18). De voetſtappen van 't *verkoopen* heeft men in de *Oud-Frieſche Wet*. 't Welk echter volgens de *Frankiſche Wet* niet geſchieden mogt (19), *dan in tegenwoordigheid of eens Biſſchops of des Graven, of van Getuigen*. Zij mogten gekocht of verkocht worden met *vrouw en kinderen* en de *huizinge*; gelijk dus Dirk van *Waſſenaar* (20) al zijnen rechtsdwang, dien hij had in den hove van Vrouwe *Meilindis* aan den Graaf van Holland verkocht *cum omnibus manſionariis* (21). Evenwel was 't den Friezen bij de *Oud-Frieſche Wet* §. 5. niet geoorloofd, hunne *ſlaven* aan Heidenſche Volkeren te verkoopen. Hier ſtond eene boete op, en de Koning ontving daarvoor zijn *Zoengeld* (*Weregildum*). Dit wordt in de *Capitularia* van Karel aº. 779. *cap*. 19. p. 546. genoemd *mancipium foras marcham vendere, een ſlaaf buiten de mark, of grenzen verkoopen*, en in de *Oud-Frieſche Wet*, tit. XXI. Art. I.

(17) Van dit wegſchenken, verruilen, koopen, verkoopen, verpanden, en te leen geven der dienstbaren, heeft de Heer G. VAN LOON in 't breede gehandeld, D. III. H. 6. bl. 181. Ik zal dit daarom maar met enkele voorbeelden ophelderen.

(18) Zie de Hollandſche Giftbrieven der Keizers 889. 922. 969. 985. in mijn *Codex Diplomaticus*, *Hiſtor. Crit. Comit. Holland.*

(19) *Capitul. Caroli M.* 779. c. 19. p. 545.

(20) MIERIS, *Chart.* D. I. bl. 204. a. 1229. en VAN LOON, D. III. bl. 195.

(21) Dus leze ik in de Hollandſche Registers, waarvoor MIERIS en VAN LOON *hominibus et manſionariis*. Doch 't komt op 't zelfde neder.

I. p. 425. *extra patriam*, *buiten 's lands verkoopen*. De Christen geworden *Friezen* waren nog wel gewoon, die den Heidenen te verkoopen, om dezelven aan hunne Goden opteofferen. Zulk een snoodheid had de H. Bonifacius reeds zoeken af te schaffen (22).

Van *wegschenkingen* dier *slaven* zijn er al vroeg voorbeelden (23). Aldus gaf Koning *Arnulf* aan Graaf *Gerulf* vele *hobae en mansus* (dat is, hoeven en landgoederen) *met al hun toebehoorte*, waarvan zulke slaven genoemd werden *servi hobarii* en *mansoarii* (24).

Van *verruiling* zijn ook voorbeelden; maar alzoo het verruilen van Kerklijke *slaven* den Bisschoppen niet vrijstond, zonder 's Konings oorlof, naar de Salische Wet, en zonder voor den vrijgelatenen 2 of 3 andere slaven in de plaats te geven, zoo verklaart zich hieruit het Diploma van Koning *Zwentibold*, gegeven in zijn Paleis te *Nimwegen*, op verzoek des Utrechtschen Bisschops, zeggende, dat hij eene Vrouw *Odburg*, uit de slaven der Kerk van St. Martijn te *Elst* (in de Betuw), volgens de *Frankische Wet*, den penning uit de hand sloeg, en met die plechtigheid haar van den slavenband bevrijdde, en haar in 't welborenschap bevestigde (*servitutis vinculo liberavit, et ingenuitatis ei confirmationem tribuit*), nadat zij vooraf *twee slaven* in de plaats gegeven hadde. De Heer BONDAM heeft die wijze van ruiling en vrijmaking zeernaauwkeurig beschreven, en met andere voorbeelden opgehelderd.

(22) Zie den Brief van Paus Gregor. II. aan Bonifac. *Hoc inter alia agi crimen in partibus illis dixisti, quod quidam ex fidelibus ad immolandum paganis* SUA *venundent mancipia.*

(23) Zie ze op de jaren 723, 726. van Karel Martel, bij HEDA bl. 29, 30. BONDAM, *Chart.* D. I. bl. 4. en later JO. A. LEID. *Ann. Egm.* p. 21.

(24) Zie DU CANGE, *Glossar. mediae Latin.* in *V. P.*

derd (25). De Oud-Friefche Wet tit. IX. §. 1. van *Wulemarus*, p. 442. fpreekt ook van het *verpanden* van *flaven*, *paarden*, enz. Tot dezen ftrekt zich dan ook uit dat volle formulier van *fchenking*, waarbij de *Frankifche Koningen* onze Graven 889. 922. begiftigden, *met vrije macht van bezitting, uitgifte, verkoop, verruil, en om volledige befchikking er over te maken, zonder iemands beletfel* (26).

Daar nu de Heeren of Land- en Goedbezitters zulk een recht op hunne *goederen* en *flaven* hadden of verkregen: zoo kon hier in 't voorbijgaan gevraagd worden, of zij ook het recht van *leven* en *dood* over hunne flaven konden oefenen? Men zoude dit fchier opmaken, omdat in de *Oud-Friefche Wet* wel zware geldboeten gefteld worden voor iemand, die *eens anders flaaf doodde*, *tit.* IV. Art. I. p. 417. ter waarde van den gedooden; maar niets tegen hem, die een eigen flaaf doodde. Doch het tegendeel is waar. Daar voor moest geboet, en 't kon niet gefchieden *buiten kennisneming des rechters*, of *zonder boete aan den Koning te betalen* (27). Weshalve in de Wetten gezegd wordt: „ zoo wie zijn' eigen flaaf doodt, zonder medebewustheid des Rechters, (*confcientia judicis*, dat is, *Comitis*) die zal de bloedfchuld boeten met *den Kerkban*, of *boetdoening van 2 jaar*. Over het *Zoengeld* handelt de *Oud-Friefche Wet*, *tit.* V. Art. I. p. 418. Deze fpreekt van zulken, die *zonder zoengeld vrij gedood mogten worden*, als *kampvechters*, *overfpelers*, *dieven*, enz. maar men zwijgt aldaar van *flaven*, wier dood dus moest gezoend worden, volgens *de Ripuarifche Wet*, tit. VIII, IX. p.

(25) BONDAM, *Chart.* D. I. bl. 4°.

(26) Zie hier de woorden: *cum libera fecuraque potestate tenendi, donandi, vendendi, commutandi vel quidquid exinde voluerit, faciendi, absque ullius impedimento.*

(27) *Addit. IV. ad Capitul.* c. 49. p. 1811.

p. 151. 't welk bevestigd wordt door de *Oud-Friesche Wet*, in de Aanteekening op *tit.* I. Art. 21. waar tusschen *de Lauwers en de Wezer* de Eigenaar van een' *slaaf* niet behoeft te zweren, maar voor een *Laten-man* boeten moet, even of hij zelf hem gedood hadde (28): ten zij men de vrijheid tot dooden met Zoengeld onder de Friezen afleide uit de Wet, tit. XV. Art. 4.

Wat den dienst der slaven betreft: deze was *land-* of *huisdienst.* De slaven moesten door hunne Heeren onderhouden worden (29). Dit was natuurlijk. Maar hiervoor moesten zij hun werk en dienst doen op 't land, en de akkers van hunne Meesters of Heeren bebouwen. Dit maakte in dien tijd de hoofdinkomst en 't levensonderhoud der vrije lieden uit. Die arbeid der slaven verschilde zeer, naar den aard der landen, gewoonten der volken, goedheid der Meesters. En die goedheid was grooter bij de Vorstelijke en Geestelijke slaven. Zulken, die bij huis waren, of de dicht bijliggende hoeven (*casatae*) bewerkten, noemde men veelal *casati.* Zoodanige *VIII. casatae* werden den H. Willebrord in de jaren 704. 706. geschonken *cum hominibus et* MANCIPIIS *et cum omni peculio suo* (30). Hiertegen zij, die op de *Mansi* woonden en dezelven bebouwden, noemde men *mansoarii* of *mansionarii.* Op de *Dominica* of den *dag* des Heeren vermogten zij niet te werken (31). Maar ook viel er an-

(28) Vergel. *Capitul.* L. VI. Art. II. p. 1513.

(29) *Capitul. V. Caroli M.* a. 806. c. 19. p. 732.

(30) MARTENE *Collect. Ampl. Vett. Scriptt. et Monument.* T. I. p. 14. 16. waar zekere Engelbertus aan Willebrord in *Taxandria* (de Meijerij) in 't Dorp *Alfheim* (*Alphen*) uit zijn vaderlijk erfgoed wegschenkt *elf casaten cum sala et curticle meo — — cum mancipiis et omni peculio eorum.*

(31) *Lex Frisio.* tit. XVIII. Art. I. p. 425. Vergel. *Lex Francorum de Capitular.* L. I. tit. 75. p. 1303.

ander buitenwerk. In zeker Verdrag (32) te Egmond wordt gewaagd van zulken, die bij *recht of gewoonte, de Abdij hunnen dienst weigerden*, 't zij in *zeevisch*, 't zij in *wagendiensten*, in *Wijk*, *Alkmaar* en *Hargen*. Daarbij had men *huislijke* ſlaven, ook *ministeriales* genoemd, even of wij zeiden *huisbedienden*. Zoude ook hiertoe behooren die in de *Oud-Frieſche Wet*, tit. XIII. heet (*ancilla, quae nec mulgere nec molere ſolet, quam bortmagad vocant,*) *eene meid, die noch melkt, noch maalt, bortmaagd geheeten*, ook bij anderen *hert-* of *heerdmaagd*, van den *haard* (33). De zoodanigen werden oulings genoemd *mancipia intra curtim*, elders *gaſindi* (34) (vanwaar denklijk ons woord *gezin* en *huisgezin*). Dezulken ſchijnen op meer waarde geweest te zijn. De Oud-Frieſche Wet ſtelt voor 't ſchenden eener *ancilla*, tit. IX. 3. tot boete IV ſchellingen, maar voor de *ancilla* (bortmaged) XII ſchell. tit. XIII. In een Verdrag tusſchen den Graaf van Holland en den Bisſchop van Utrecht 1204. (35) leest men van *alle de Ministeriales of ſervi, die het Bisſchopdom toebehoorden, en die op 't land van den Graaf van Holland zich ophielden*, en wederkeerig, die *den Graaf van Holland* behoorden. Deze werden te Egmond in minderen en in meerderen onderſcheiden, omtrent 't jaar 1213. (36), waar men leest van *manſionarii* en *ministeriales der Kerk*, en *famuli van den Abt*, *koks*, *bakkers*, *brouwers*, en waarbij bepaald wordt, dat *Willem*, de Advokaat der Abdij (37), geen *Dienstman*

(32) *Annal. Egm.* JO. A. LEID. c. 68. p. 86. a°. 1411.
(33) *Siccama* in not. p. 108.
(34) MARCULFH. *form.* II. 36. p. 166.
(35) W. HEDA, *Hiſtor. Episc. Traj.* p. 188.
(36) *Annal. Egmund.* c. 30. p. 37.
(37) Zie MIERIS, D. I. bl. 165. a. Dit was *Willem*, de Heer van Egmond, die, als *Advokaat* der Abdij, de wereldlijke zaken der Abten (die zich weleer hierme-

man der Abdij, naar zijn goedvinden mag gebruiken: en dat de hoogere *Diensimannen en Leenmannen der Kerk* (*Ministeriales et feodati*), ook zulken, die geene *Keurmede* betalen, als *koks*, *bakkers*, *brouwers*, en de overigen, die den Abt bedienden, van 't recht van Willem geheel ontheven zijn."

Deze flaaffche dienstbaarheid nu, wier oorfprong en voordduring wij van de Frankifche Overmeestering en hare gevolgen over alle deze Landen, kunnen afleiden, begon allengskens te verminderen en te verzachten. Langs welke verfchillende wegen dit gefchiedde, toonde ik boven, D. IV. bl. 103. De XIIde Eeuw gaf daartoe de meeste aanleiding. De geleerde Abt BESSELIUS (38) merkt op, dat vooral in die Eeuw de naam van *Mancipia* (*Slaven*) in de oude Charters en Giftbrieven begon te nijten, en eene zachtere benaming van *homines proprii* (*eigenluiden*) in de plaats kwam. Doch die vermindering of verzachting gefchiedde niet eensklaps, of op gelijke wijze en mate; het ging veelzins gepaard met bedingfels, fchattinge in vruchten, vee, of cijns, den vrijgemaakten of die tot beteren ftand geraakten, uit dien hoofde hiervoor opgeleid (39), om hunne Meesters te gemoet te komen. Er waren zelfs Vorsten, die tegen den ftroom der tijden in, hunne Land- en Onderzaten door een goed voorbeeld voorgingen, zooverre de belangen dit niet verhinderden. Hiervan zijn vele bewijzen in de volgende Eeuw. *Henrik*, Hertog van Brabant, bevrijdde, kort voor zijn overlijden, in 't jaar 1247. zijn geheel land zooverre 't hem betrof, (dus zijne Domeingoederen)

mede niet moeien mogten,) waarnamen: waaruit zij groote winsten trokken.

(38) *Prodromus ad* CHRONICON *Gottwic.* T. II. p. 126. f.

(39) Zie HONTHEIM, *Hist. Trevir.* in de Bijvoegfels, T. I. p. 54.

ven) van 't geen men noemde *de doode hand*(40). *Margareta*. Gravinne van Vlaanderen, liet al hare *slaven* en *slavinnen* over geheel Vlaanderen vrij, te weten, zulken, bij wier overlijden de Graven *de helft van de meubilen* gewoonlijk ontvingen (41). De meeste Vorsten behielden allengskens voor zich *het beste pand* van den overledenen. Dit droeg den naam van *Keurmede*, en de persoon werd *keurmedig* genoemd. Van welke *Keurmede* men zich daarna ook vrijkocht. En men verwondere zich dan niet, dat in deze Landen, bijzonder in Holland, zich in de volgende Eeuwen zoovele *keurmedische lieden* bevonden, wier *vrijmaking* voor eene somme gelds, onder zekere bedingen, geschiedde, en waartoe de Graven in Holland zelfs hunne *Ontvangers der Keurmede* hadden, bij de Geldersche Vorsten genoemd *Keurmeesters*, terwijl in 't Bisdom van Utrecht *de Schouten*, en op andere plaatzen de *Rentmeesters der Domeinen* tot de ontvangst gelast waren (42). Dit nu bewijzen die menigvuldige *Afkoopbrieven* van *Keurmede*, en zoovele persoonen en familien, in die Brieven gemeld, die naderhand *volvrijen* geworden zijn. Ik zal er hier tot bevestiging een goed deel laten volgen, alleen tusschen de jaren 1330—1345.

(40) MIRAEUS, *Opp. Diplom.* T. I. p. 203.

(41) MEYER. *Annal. Flandriae ad* a°. 1252. *Margareta — servos et ancillas, a quibus morientibus dimidium bonorum Mobilium Comites accipiebant, tota Flandria manumisit.*

(42) Zie hiervan breeder IDSINGA, *Staatsrecht der Vereen. Nederl.* D. I. bl. 184. enz.

Een aantal van persoonen en familien, die in Holland uit den staat van KEURMEDIGHEID *voor geld ontslagen worden, onder voorwaarde echter, van niet te verdieden (of zich wederom in eenen staat te brengen, waardoor zij zich dier Keurmede op nieuws onderworpen maakten,) gelijk in sommige brieven bijgevoegd wordt.*

Heer Jan van Polanen etc. verding.

a. 1330. Maand. na St. Jan, (d. 25 Jun.)

Pro litera XX. S. holl. Wij Will. Graue etc. Maken cond etc. Dat wi bi haren *Janne* van *Polanen*, *Will. van Otsoirne*, *Enghebrecht van Voirscoten* Willem den Cuser, ende Gheret Alewijnszone hebben laten verdinghen

E. L. 6. *Outshoirne* Teeten Allaert Bruninxs. weduwe, ende Jan Aue ende Grieteken hoer kinde, Aernelis Bruninxs. ende Zwaneld Jan Broins ende Grietekijn sijn kind', Andries Bruninxs. ende Stomme Dirx Aue ende Diedewi zine kindere, Barnt Bruninxs. ende Diederic Aue Aelbarne ende Aleyd zijn kind', Griete Bruninx dochter ende Hanne Witte die smit haer man, ende Jan Aue Jacob Allaert ende Grietekijn hoir kind' van zulker *coermede* als zi ons sculdich waren omme *hondert* ende *drie* pond holl. daer zi *Will. van Outsoren* ghenoech of ghedaen hebben, ende stelden hem ende horen nacomelingen van der *coermede* voirs. vrij ende quite, jn orkonde etc. Ghegh. des manend. na zente Jans dach mitzomer, int jaer ons Heren M°.CCC. ende dertich.

* * In de Leen- en Registerkamer van Holland, in Twee Registers, genoemd: E. L. 31. fol. 6. no. 4. E. L. 6. Amstell. fol. 7. vso. no. 1.

h. d. Wij Will. Graue etc. Maken cond etc. Dat wi bi heren *Janne van Pollanen*, *Will. van Outshoirne*, *Enghebr. van Voirscoten*, *Willem den Cuser ende Gher. Alewijnss.* hebben laten verdinghen *Jacob Grauwairt* van zulker coermede, als hi ons scul-

fculdich was, omme V. ℔ holl. daer hi Will. van Oatshoirne ghenoech of ghedaen heeft, En fcelden hem ende zine nacomelinghe van *der coermede* voirfz. vrij ende quite, In orkonde etc. ghegheuen des maendaghs na zente Jans dach midzomer jnt jaer XXX°. (43)

* * Aldaar, E. L. 31. fol. 6. n. 5. E. L. 6. Amftelland fol. 7. vfo. n. 3.

Volgen in dezelfde twee Registers nog ter Leenkamer zeervele foortgelijke *Contracten* of *Verdingen* van *koermedige luiden*, bijna van denzelfden inhoud en dag;

E. L. 31. fol. 6. n. 6. Aue Goidwijns dochter, Jacob Ghifens horen man, voor *f* 4 holl.

Fol. 6. n. 7. Ymme Taems Gherit Taemsf. Hanne Taemsf. Tammaes zijn kind. voor *f* 25 holl.

Fol. 6. n. 8. Boelkijn, Sijmon Pieter Biensz. voor *f* 8.

Fol. 6. n. 9. Diddekijn Allard Meijnardsz. Ave Arnelijs Bruninx docht. zijn wijf, en kind voor *f* 5 holl.

Fol. 6. n. 10. Ave Goedwijns dochter en Jacob Ghifenz. haar man voor *f* 4 holl. (dezelfde als n. 6.)

Fol. 6. vfo. n. 1. Griete Tidekijns van Aemfteltredamme, Reinier Tidekijnsz. en Hille zijn wijf, Hafe Hanne, en Griete, en Ludekijn haar kinderen, Jan Tidekijnsz. en Life zijn wijf, en Aleid haar dochter, Dirk Tidekijnsz. en Ymme zijn wijf, voor *f* 50.

Fol.

(43) Het verdient opmerking, vooral ten aanzien van de gelijktijdigheid en echtheid dezer twee Registers, dat deze Brief in beide Registers met *twee kruisfen* van inkt is doorgehaald, en met een gelijktijdige hand van dezelfde kleur van inkt als de kruisfen, daar onder gefchreven ftaat deze navolgende aanteekening: *Dit ghelt bleef onbetailt ende die brief was ghefcoert, ende hi bleef cois medich.*

Fol. 6. vso. n. 2. Walich Willem Veren Moederkinef, Wendelmoet zijn wijf, Willem Gherit Griete hoir kind. voor *f* 12.

Fol. 6. vso. 3. Teete Bruninx, *f* 3.

Fol. 6. vso. 4. Jan Willem Veren Moederkine f, Geertruyd zijn wijf, Wendelmoet en Willem hair kindren, voor *f* 8.

Fol. 6. vso. n. 5. Ave Jacob Raskiaerts dochter, voor *f* 3½

Fol. 6. vso. n. 6. Gherit Willem Veren Moederkijn f, Truden zijn wijf, Willem Jacob Clais Gherit ende Lobburch hoir kinder, voor *f* 20.

1331/1332. St. Pontiaan (14 Jan.) —— fol. 6. vso. n. 3. en E. L. 6. Amsteil. fol. 10. vso. n. 4. fol. 8. vso. n. 3.

Dezelfde Brieven, uitgezonderd, dat na *Enghebrecht van Voirscoten* 's Graven *Raad*, ook nog voorkomt *Henric Heren Dierix sone*, zijnde de vrijgekochten Alijd Willems van der Mole, Clays, Alijd, Dieric, Jan, en Ave, hoer kinderen, voor *f* 4.

Fol. 8. vso. n. 4. Lambrecht Gherardsz. Agathe Willem Moederkijns dochter, zijn wijf, Gherard, Jan, Arnd, Hille, en Diedewie hore kindere, Tideman Fekerdei, Diedewien man, voor *f* 50.

Fol. 8. vso. n. 5. h. d. Sijmon Ghisenz. Minnekijn zijn wijf, Jacob Robekijn, Jan Berchtgeer, Grietekijn, hore kindere, Grietekijn voorscr. en haar man Harman, Gherburch, en Dibbaren, hore kindere, Jacob voirs. en Griete zijn wijf, Ghisebrecht en Alijd, hore kindere, voor *f* 35.

Fol. 8. vso. n. 6. Alijd Jacobs wedewe, Ave hare dochter, Dibbaren Lisen z. Aven man, Jacob, haar zoon, Reynair Gherit Viskensz. Alijd zijn wijf, Ave, Henric, Alijd, Gherit, Jacob, Pieter, Jacob ende Grietekijn, hore kindre, Jacob, sijn keefs zone, Ghisebr. Gherit Viskensz. Baertraerd, zijn wijf, Gherit, Tideman, Jan, Hildebrand, en Alijd, hore kindre, Alebrecht, Gher. Viskensz. Benedicte sijn wijf, Gherit, Griete,

Li-

Lizebeth en Jan, hore kindre, Alebrecht sijn keefs zone, Trude Gherit Viskens docht. Zibranc hair man, Martijn, Gherit, Henric, Ludewe, Ave, Clemense ende Hille, hore kindre, Jan Martijnsz. voirscr. Roelof. Ludewen man voirn. en zijne kindre van Ludewe, en Willem Aven man voorn. en zijne kindre van Aven Arnoud Clemensen man voirn. en kindren van Clemensen Griete, Gherit Viskens docht. en Gherit Jacob Gherburch, Ave, Agniese, Alijd, Griete, en Lise, hare kindre, Nanne Gherit Viskens dochter, Gherit en Lizebet hare kindre, voor *f* 108.

Fol. 9. n. 1. h. d. Griete Jan Bens wedewe, Jan Clays, Rieghe, Clays Kippino, hore kindre, voor *f* 10.

Fol. 9. n. 2. h. d. Dirc Smaersfemansz. Aven zijn wijf, Fien zijn dochter, £ 5.

Fol. 9. n. 3. h. d. Clays de man, Matten zijn wijf, Truden, Alijd, Clays, en Alijd, zijne stiefkindre, £ 8.

Fol. 9. n. 4. h. d. Clays Gisenz., Ghizebrand, Trude, Nelle, Griete en Lobburch, zijn kindre, Jan van Namen, Lobburchs man, Jan hoir zoon, £ 35.

Fol. 9. n. 5. h. d. Willaem Jan Benetz. Artmoed zijn wijf, Jan en Clays, hore kindre, £ 6.

1333. Zond. na St. Bavo. (3 Oct.) fol. 10. n. 5. Pontiaen Vrankenz. Ansard Vranke, Hildegond en *Bartrad* Pontiaens kindre, voor £ 16. betaald aan *Willem den Custer*, tot 's Graven behoef, met quitschelding, *ten ware dat si hem verdieden.*

Op dezelfde manier:

Fol. 10. n. 6. h. d. Jacob Oeden zoon, Oede en Wendekijn, zijn kindre, Henric, Oeden man, voor £ 8.

Fol. 10. n. 7. h. d. Alijd Aybekijns, voor £ 8.

Vrijd. na St. Bav. (6 Oct.) fol. 10. n. 8. Eggebr. Jans Langhen zone, Niesen, sijn wijf, Stephaanijnen, Griete, Lizebet, Katrine en Janne, hoir wijf kindre, voor £ 46.

Fol. 10. vso. n. 1. h. d. Jan Eggaird Janslanghen zone, voor ℒ 70.

Fol. 10. vso. n. 2. h. d. Clays Ludolfsz. van Ottenwale, Alewaren sijn wiif, Goedevairde en Gheride. hoir kindre, voor ℒ 20.

1333. Vrijd. na St. Vict. (22 Jul.) fol. vso. n. 4. Deze Brief toont duidlijk, dat de persoonen, die aan 't hoofd voorkomen, *Graafelijke Raden* waren:

Willaem Graue etc. maken condt etc. dat wi *bi Willem van Outshoirne, Willem den Cuser ende bi anders onsen* RADE *hebben laten* verdinghen Willem den Ledighen, Truden sijn wijf, Dieric die Ledighe, Clays Hallinc sijn sone, Wouter Mudsen Bieren zijn zoon, Willem die Ledich sijn zoon, Ver aleijde Willems Ledighen dochter, Truden Willems Ledighen dochter, Lizebet Willems Ledighen dochter, Gertruid Willems Ledighen dochter, Alijt Willems Ledighen dochter, Jan Scouten zone, hoir man, Dieric Jan Scouten soonsz. Willem Jan Scouten soonsz. Ghisebr. Pontiaensz. en Hille sijn wijf, Jacob Ghisebrechts sone, Clays Hallinc Ghisebrechts zone, Pontiaen Ghisebrechts sone, Griete Ghisebrechts dochter, Lizebet Ghisebrechts dochter, Trude Ghisebrechts dochter, Clays Hallinc ende Griete sijn wijf, Jan Clays Hallinx sone, Lizebet Clays Hallinx dochter, Jan Hallinc en Luytgert zijn wijf, Clays Jan Hallincsf. en Trude Jan Hallinx dochter, Jan Clays Hallinx sone, Dieric Clays Hallinxf. Lize Moenen, Clays Hallinc hoir sone, Moene hoir sone, Jan Lize Moenen soon, Trude Lizen Moenen dochter, Alijt Lize Moenen dochter, Wendelmoet Lize Moenen dochter, Meynart Willem Nannetiaensz en Alijt zijn wijf, Jan Meynarts zone, ... Hallinc, Willem Fr..... Meynarts sone, en Willem Meynarts sone, Jacob Meynarts sone, Meynart Meynarts sone, Matte Meynarts dochter, Trude Meynarts dochter, voor ℒ 80.

1333. Sat. na St. Vict. (23 Jul.) fol. 10. vso. n. 5.

n. 5. Herman Roetards sone van Vtermere, Marie zijn wijf, Jan sijn sone, Alebrecht sijn sone, Lizebet sijn dochter, Clays Colle, Alijt sijn wijf, Griete sijn dochter, Ghertrud sijn dochter, Alijt sijn dochter, Lizebet ende Lizebet sine dochteren, *Jan* die Cleyne, Ave sijn wijf, Alebrecht *sijn sone*, Jacob sijn sone, Willem sijn sone ende *Lize* sijn dochter, voor ℒ 5c.

1333. Dond. na St. Lucia (14 Dec.) fol. 10. vso. n. 6. Jacob Clays sone van Campen, Wendelmoed Ruschen dochter zijn wijf, Cense hair soon, voor ℒ 40.

Alle deze Brieven behelzen de bepaling, *mits niet te verdieden.*

1336. Maand. na St. Mart. zom. (11 Jul.) In dit jaar, en dus 't laatste van 's Graven Willem III. leven, heeft hij weder vele *keurmedige lieden* vrijgemaakt; doch de Brieven daarvan zijn op een anderen leest geschoeit; ook andere *Raden* daarin genoemd. Ten voorbeelde zij deze Brief:

E. L. 31. fol. 12. n. 1. E. L. 6. Amstell. fol. 16. n. 1. Willaem Graue etc. maken cond etc. Dat wi bi Heren *Janne van Leyden*, onsen *Capellaen*, bi *Dieric van der Made*, *Willem den Cuser*, onsen *Baillu* ende *Rentmeester* van onsen lande van Aemstelle ende bi *Gherit Alewijns sone*, onsen luden *die wire toeghezet* hadden, hebben laten verdinghen Brechte Gherit, burghers dochter in Waueruene, haren sone, Griete sinen wiue, Clays ende Ave, hare kinderen, van der *coirmede* dair zi in besculdicht waren, omme tien pond holl. dair zi ons bi onsen Rentmeester voirs. ghenoch of ghedaen hebben diere ons goede Rekeninghe of doen sal en sceldense van der *Coermiede* quite met desen brieue ten sie dat sie, dat si hem namaels *verdieden*. In orconde etc. Ghegheuen des manendaghes na sinte Martijns dach in den somer, int jair ons Heren M°.CCC°. sesse ende dertich.

Volgen nog diergelijken:

Fol. 12. n. 2, 3, 4, 5. h. d. Wouter Heykkijns sone, Ermegairden sijn wijf, Gherit en Alebrecht hore kinderen, Wouter hair sone, Aliden Sinen Jacob hoir kint, Vranken Woutersz. Clemensen sinen wive, Trude Wouters dochter, Heyne Alebrechtssoon, hoir man, Ghisebrecht en Hille hore kindren, voor *f* 19.

Ghiben Hasenzoon, Matten zijn wijf, Aliden, Gherburch, Alebrecht Burgairt, hoir kinderen, voor *f* 3.

Ghisen Machtildenz. Aven zijn wijf, Reynier hoir zoon, Mense hoir dochter, Gheijekijn Bartoudsf. hoor man, Bartoude, Ghertrude, Vrouwekijn en Lisen, hoir kindren, Machtelden Ghisen dochter, Arnd Wiven suon hoor man, Gherit en Boene hoir kindren, voor *f* 8.

Bairten Andries Gherolfs soens wedewe, Alide, Hanne Gherolf Toete en Andries, hore kindren, voor *f* 16.

Fol. 12. vso. n. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7. h. d. Losfyen Scouten wedewe, Heyne Aliden, Elsebienen en Bijen, hore kindren, voor *f* 8.

Dieric Verfennen sone in Bartangen, Heinric sijn zone, Vrban en Gerrit Henr. kindre, en Ghertrud Henr. wijf, voor *f* 12.

Clays Kayskijn, Alide zijn wijf, Lizebette en Werans hoir kindre, voor *f* 3.

Will. Ghisebr. sone van Diemen, Verdewen sijn wijf, Ghisebr. ende Gherwairts hore kindren, Griete hoir dochter, Dieric Clays sone, haar man, Ouburch hair twier kint, Vranke Grietenz. voor *f* 64.

Meynard de Witte, Brechten zijn dochter, voor *f* 20.

Alide Allarts dochter, *f* 10.

Brechte Heineken, Alide haar dochter, Clays Waterlant, Hillen zijn wijf, Coppeken Nellen en Alide hore kinderen, Reynier Duinc en Alide zijn wijf, voor *f* 9.

Fol. 13. n. 1. h. d. Clays Pietersz. van Doeuen-

oendrecht, Bien, zijn wijf, Lizebetten, Jan, Nellen, Pieter, en Diedewien, hore kinderen, voor *f* 38.

Keurmede-Verding bi Heren Will. van Outsoirne, Heren Jacob van der Binchorst, Heren Gheride van Eemkerke, Janne van Zassenem, Heynric Here Dieriss ende Gher. Aelwijnszone,

1339. Dingsd. na St. Piet. ing. oogt (3 Aug.) E. L. 32. fol. 67, n. 5. Gherijt den smit Aelbrechts zone van der Anst, Ghijsbr. Akerman Gher. sone, voldaen aan *Gheride van Eemskerke* tot 's Graven behoef, voor *f* 5.

Fol. 67. vso. n. 1. h. d. Gheret den Zale, Bruninc zijn zoon, Coppekijn, Symon, Dieric, Enghebr. Leysen, Lisebetten, Grieten en Ymmekijn, Gherets Zalen kinderen, Grieten, Lysebetten en Diedewien Bruninex kindere, Benedict Coppekijns wijf en Symon Coppekijns kint, voor *f* 40.

Fol. 67. vso. n. 2. h. d. Meynarde Meynardsz. van Loenrevene, Aliden zijn wijf, Jacob, Aliden, Machtilden, Meynarde, Gherijden, Aven, Jucken, Pieter, Clayse en Willem, hore kindre, Aven Jacobs wijf, Lizebetten Jacobs dochter, Mairten Aliden man, Aliden Heynen Willaems en Bairten Aliden kindre, Heyne Brauwen Machtelden man; Aliden Machtilden dochter, voor *f* 50.

Bi Heren Janne van Polanen, Heren Jacob van den Binchorst, Ridderen, Janne van Zassenem, Arnde van den Darpe en Gher. Aelwijnsone, laten verdinghen:

13⅜. dertiendag. (6 Jan.) fol. 70. n. 1. Moederkijn Heyne Ellen zoons wijf, Nellen en Wendelmoet, Coppaird en Elle haire kinderen, Griete Coppairds wijf, Nyese, Heyne, Griete en Jutte, hare kindre, Jan Cravel Wendelmoeden man, Heine en Lubburch en hare kindren, Wendelmoet Ellen wijf, Lijsebrecht, Heyne, Lutgher, Hildebr. Griete ende Wendelmoet, hare kindre, voor *f* 80.

Fol. 70. n. 2. h. d. Bij dezelfde *Raden:* Dieric Hughen sone van Heemstede, Lijsbrecht Alijt en Hughezone kinderen, en Fijen Hughe Duys dochter zijn wijf, voldaen aan *Willem den Cuser*, onsen *Rentmeester* van Kennemerl. en Vriesland *f* 8.

1340. Vrijd. voor St. Lambr. (15 Sept.) fol. vso. n. 1. *Bij Heren Janne van Polanen onsen trouwen Ridder Janne van Zassenem ende Gherijt Alewijns sone* Willaem ende Cillen, Martijns ende Gheryts Vrederics soens kinder, Florys ende Boudijn Florys Seyen soens kinder van Sloten, aan *Willem den Cuser* betaeld *f* 32.

Fol. 70. vso. n. 2. h. d. Bij denzelden, als ook bij *Arnoud van den Dorpe Heynric Heren Dirx soen*, Walich Callen van Aelsmaer aan Willem den Cuser *f* 4.

Fol. 70. vso. n. 3. Bij dezelfden: Arnoud Aechtenz. van Ocstorp, Petronellen sijn wijf, Aghete, Aliden, Griete, Janne, Flor., Katrinen ende Dieduen, hore kinder, aan Willem den Cuser, Rentmeester, *f* 16.

1341. Maand. voor St. Mart. Zom. (2 Jul.) fol. 70. vso. n. 5. *Bij Heren Willem van Outshorne, Heren Symon van Theylinge, Heren Flor. van der Boechorst, Ridderen, ende bi Gherijt Alewijnssone* Diedairt Bruninxz., Gherburch zijn wijf, Bruning, Gherit, Diederic, Jane, Clayse, Jacop, Agete, Griete, Lise ende Grietekijn, hore kinder; Jan Egghebr. soen, Ageten man, Dieric, Jacop, en Eggebr. ende Ermegaird, hore kinder, Catrine Bruninx wijf en Niese hoir kinder, aan Florens van der Boechorst *f* 50.

1341. Dond. na St. Martijn, Zom. (5 Jul.) fol. 70. vso. n. 6. Bij dezelfden: Aerd Nanne soen, Jonghe Aernd, Ghijsbr. ende Alide sine kinder, Jacop Harair Aliden man, Hase, Gheertrud, Alijt en Dirc, hare kinder, Alijt Jonghe Aernds wijf voirs. Willem ende Alijt, hare kinder, aan Heer Florens van Boechorst *f* 16.

1341.

1341. Vrijd. na St. Mart. Zom. (6 Jul.) fol. 71. n. 1. Bij dezelfden: Eggebr. Woutersz. aan Heer Florens van der Boechorst, Rentmeester van Aemstell. *f* 16.

1341. Sat. na Vr. Asſumt. (18 Aug.) fol. 71. n. 2. Bij *Heren Janne van Polanen*, *Heren Willem van Outshoirne*, *Heer Florens van der Boechorst*, *Ridderen*, *en bi Gherijt Alewijnsz.* Willem Tinnaird, Truden zijn dochter, Willem Heynen ſoen hoir man, ende Heyne hoir kind, Ruyske Tinnaird, Brunaird, Nelleken, Griete, Risſend, en Lijsbr. ſine kinder, en Diedewi zijn wijf, Ruske Mens ſoen, Nelleken, Dirc, Matte, en Meus ſine kinder, *f* 48.

1341. Sat. na Vr. Asſ. (18 Aug.) fol. 71. n. 3. Bij dezelfden: Hannen Vogher Ghermoed zijn wijf, Clays Wincken, Alewaren, Hannen, Herburch ende Claiſekijn hoir kinder, ende Willem den man Alewaren man voirſ. ende Willem hoir kind, Aelbr. Hannen ſoen, Celie ſijn wijf, Pieter Alewair, Ziburch, hoir kindere, Dirc Grote Pietersz. Alvaren man, Hildegont, Wigger, Wijneken ſoens dochter, en Gerburch hoir kind, *f* 28.

1341. Vrijd. voor St. Lambr. (16 Sept.) fol. 71. n. 4. Bij Heren *Dirc van Brederode*, Heren *Symon van Theylinge*, enz. Tydeman Kerstiaensz., Kerstine zijn wijf, Heynen Scoten hoeren ſoen, ende Heyne Witte Thydemans Bastairdsz. *f* 10.

Fol. 71. n. 5. h. d. Bij dezelfden: Pieter Symonsz. van Yedamme, Nieubr. ſijn wijf, Jacop, Grieten, en Lijsbrecht hore kinder, Bairten Symons, Symon Andries ende Grieten hoir kinder, Jacob Symonsz. Katrinen zijn wijf en Lijsbrecht hoir dochter, Clays die Witte, Wendelmoet ſijn wijf, Simon ende Kerſtijn hore kinder, Adaman Coppairdsz. en Aven zijn wijf, Gherburch Harts ſoen, Pieter, Katrinen, Symon, Heynen, Hildebrand ende Symon Ludewen, Grieten, ende Aue ſine kinder, Meynaird Cuarden ſoen, Lubben ſijn wijf, Katrinen, Nellen ende Lucien hore kindere,

re, Pieter Clayaz., Ludewen sijn wijf, Ludewen, Ghertruid en Clays hore kindere, Jan Claysz. ende Dirc Jansz. aan onser Rentmeester Heren Florens van der Boechorst *f* 160.

1341. Sat. na St. Vict. (28 Jul.) fol. 71. vso. n. 1. Bij en aan denzelfden: Dirc Hannek. Gherarde ende Grieten, Dirc Burgherts kindere, *f* 10.

134½. 2 Mart. fol 71. vso. n. 2. Bij en aan denzelfden: Jacop Avenzoen, Catrinen sijn wijf, Vechter, Gherijt, en Dirc hoir kinder, Clays Avensoen, Ghertruit sijn wijf, Pieter, Jacop, Aliit, ende Griete hoir kindere, *f* 60.

Fol. 71. vso. n. 3. h. d. Bij en aan denzelfden: Aelways Ludolfs wedewe, Walich Janszoen hoir soen, Zuwe, Ghertruyt, Alijt, Willem en Alijt hoir kindere, die si bi Ludolf Ver Zuwen soen hadde, *f* 28.

1342. St. Catrinen d. (25 Nov.) fol. 71. vso. n. 4. Bij en aan dezelfden: Griete Heynric — —. (Deze Brief is door MIERIS gegeven, D. II. bl. 664.)

1343. Dond. na St. Vict. (24 Jul.) fol. 71. vso. n. 5.

Wi Jan van Heynn. Here van Bijaumond, *Stede houdende ons liefs* Heren ende Neuen 's Grauen van Heynn. ende van Hollant. Maken cond etc. Dat wi van ons Heren ende Neuen weghen voirs. bi den Here van *Egmonde*, Heren *Dirc van Brederode*, Heren *Symon van Theylingen*, Heren *Dirc van Mattenesse*, Heren *Florens van der Boechorst*, Ridderen, ende *Gherijt Alewijns sone*, hebben laten verdinghen, Hannen Ludolfs soen ende Hasen sijn wijf, van hore coermede, die si onsen Neue voirsz. sculdig waren omme XXIJ. ℔ holl. Dair si Heren *Florens van der Boechorst*, den Bailiu ende Rentemeester van Aemsterlant ende Waterlant ghenoech of ghedaen hebben tot ons Neuen behoef voirscr. Ende sceldense van ons Heren ende Neven weghen voirsz. van dier *coermede* vrij ende quite, ten ware dat si hem namaels *verdieden*. In orconde etc. Ghegh. des Donresdages na sinte Victoirsdach anno XLIIJ. (*f* 22)

„ Ge-

„ Een Gerechtlijk onderzoek, door 's Graven Raden, of *Thede Rasche* zich van de *Keurmede* vrijgekocht hadde, en daardoor Clays Niefenz. ook vrij was.

1344. Dond. na Pasch (8 Apr.) E. L. fol. 72. n. 1. Willem Graue van Heyun. etc. Maken cond etc. Dat wi bi Heren *Symon van Theylinghe*, Heren *Willem van Outshuern*, Heren *Florens van der Boechorst*, Ridderen, ende *Gher. Alewijns fone*, Ene *waryde* hebben doen *besoeken* (44), Ende in dier waryde *gheuonden* hebben dat *Thede Rasche* him seluen quite cofte van *alre Koermiede*, also dat wi *Clays den Hoefchen Niefen* zoen quite fcelden van diere coermiede, die hem ane comen mochten van *Thede Raschen* voirscr. In oreonde etc. Ghegh. in den Haghe des Donredaghes na Paisdach. Anno XLIIIJ. per prædictos.

S. Th. de Mathenesse.

1344. Dond. na Paschen (8 April) E. L. 98. fol. 34. vso. n. 4. Willem Graue v. H. etc. maken cond etc. dat wi bi den Here *van Egmonde*, Heren *Dirc van Brederode*, Heren *Dirc van Mattenesse*, Ridderen, ende *Gher. Aelwijnssone* hebben laten verdinghen Jan Jordainsf. Machtilt sijn wijf, Machtilt, Mergrete, Jordain ende Sijburch hare kinder, item Jan Soete Jordainsf., Aue Soete sijn wijf, Jan die Vos, Halekijn ende *Alijt* haire kinderen, van fulker kuermede als si ons fculdich waren, omme XX. ℔ holl. dair si Gher. Heynef. onsen Rentemeester van Noirtholl. ghenoech of ghedaen hebben tot onser behoef, ende fcelden hem van dier voirf. koermede vrij ende quite, ten ware dat si hem hier namaels verdieden. In oreonde etc. Gheg. in den Haghe des Donredaghes na Paisdach int jair XLIIII.

B 2

(44) Dat is: *Een gerechtelijk onderzoek hebben laten doen. En in der waarheid gevonden*, dat is, *bij dat onderzoek bevonden*; en hieruit komen de woorden: *bevondenis*, *vondenis*, VONNIS.

BESLUIT.

Behalve de groote menigte van zulken, die van dat laatste blijk der oude en oorspronglijke Landeigenschap, of vóórmalige slavernij, of hofhoorigheid, van *de Keurmede*, of afgifte van het beste kleed, of pand, zich vrijkochten, kunnen deze stukken ons nog vele opmerkingen aan de hand geven. En wel 1°. vindt men hier een goed getal van Graaflijke *Raden*, *Ridderen* en *Edelen* van dien tijd, ook zelfs een *Stadhouder* van den Graaf (bl. 106.); benevens de namen van *Graaflijke Ontvangers*, die of bepaaldlijk daartoe gesteld, of als Rentmeesters van Amstelland, enz. ook tevens *Ontvangers* dier Keurmede waren. Men ziet 2°. de eenvoudigheid dier tijden ten aanzien der *benamingen* van persoonen, die op het platte land verbleven, en zooveel overgegaderd hadden, dat zij voor zekere sommen gelds zich en de hunnen vrijkochten. Doch dit waren 3°. alleen zoodanigen, die aan geene bijzondere Heeren toebehoorden, maar die op 's Graven *Goederen* of *Domeinen* wonende, nu geheel vrijgemaakt wierden. Men ziet tevens 4°. dat de sommen gelds, die naar dien tijd meer waarde hadden, niet altijd in evenredigheid stonden met het getal der *vrijgemaakte* persoonen. Eindelijk 5°. leert men er uit, dat, daar anders de stroom of drift tot *Vrijheid* de onvrijen toen henen leidde naar de *vrijgemaakte Steden*: deze persoonen die gelegenheid, of niet hadden, of liefst verkozen op 't platte land te blijven wonen, en hun landerijen onder dien last te bewerken. 't Is ook aanmerklijk 6°. dat die drift van *afkoop* of *vrijlating* 't eerst of meest schijnt begonnen of in werking geraakt te zijn onder Graaf *Willem III.* bijgenaamd *den Goeden*, wiens gunstige beschikking hierin medegewerkt kan hebben, om hem dien bijnaam toeteleggen.

BIJLAGE op 't jaar 1354. bl. 535.
Vergel. bl. 462.

De oorsprong van 't DOMANIEEL *Leenstelsel door gansch Europa, afkomstig uit Vrankrijk, opgehelderd.*

„ Alle Europische Regeringsgronden, gebouwd
„ op het *Domaniele Stelsel*, zoo als het door de
„ Franken is ingevoerd, en het daarop ingeplan-
„ te *Leenstelsel*, brachten mede, dat de Opper-
„ vorsten, groot en klein, oorspronglijk genoeg
„ hadden aan hunne *Domeinen* en derzelver *In-*
„ *komsten*, en zij *derhalve*, hoe souverein en on-
„ afhanglijk anders in alles, [wat het volstrekte
„ denkbeeld van *Opperste Macht* medebrengt——]
„ geene bevoegdheid hadden, om bij te kortko-
„ ming, boven dien, hunnen Onderdanen, iets
„ uit derzelver eigen *Goederen*, *Bezittingen*,
„ *Renten*, of *Inkomsten*, bij vorme van *Belas-*
„ *ting* of eigenwillige schatting, aftevorderen."
En bl. 462. „ Dat nu de Onderstandgelden
„ of zoogenaamde *Beden* reeds in de XIVde
„ Eeuw in algemeen gebruik geraakten, leeren
„ ons alle de Geschied- en Staatsrecht-Schrijvers
„ van Europa, — — hoewel eerst onder Ko-
„ ning Philips den Schoonen gebruiklijk werd,
„ om *den Derden Staat* mede te roepen; 't welk
„ zelfs *een nieuwigheid* of *nieuw denkbeeld* ge-
„ noemd wordt bij den grooten voorvechter der
„ Algemeene Staten [van Vrankrijk] den Heer
„ *Boulainvilliers*, die er niettemin bij verhaalt,
„ dat die *derde Staat* toen zijn gevoelen, ge-
„ knield voor den Troon, bij vorme van *Requê-*
„ *te*, uitbracht."
Sommigen mijner Lezeren hebben mij doen op-
mer-

merken, dat ik hier, en elders (bl. 159. 448.) gewage van dit *Domaniele Staatsstelsel*; hierop bouwe, en er uit afleide de onverplichtheid der oude vrije Franken, om *belastingen* of schattingen optebrengen; zonder dit Stelsel nader te ontwikkelen en te bewijzen. Het is zoo; maar dit zoude mij te verre buiten 't spoor geleid hebben. Om een stuk van zulk een aanbelang, 't welk zoo veel omslags en geheele boekdeelen vereischt; 't welk uit de oudste Gedenkstukken en Schriften der Middeleeuwen moet opgedolven worden: over 't welk de Geleerden zooveel geschreven, en zoo weinig lichts verspreid hebben; dit in eens en als in 't voorbijgaan te verklaren, was ook geen gemaklijk werk. Evenwel de zaak is wichtig genoeg om nader ingezien te worden. Zij raakt niet minder dan de groote vraag, en een der belangrijkste Staatsverschillen, betreklijk de kennis en beoordeeling van den ouden Staatkundigen toestand en de Regeerwijze van Europa: en zonder welks recht verstand, de ware gedaante der Europische Rijken, Staten, en Vorstendommen, die uit de wijduitgestrekte Frankische Veroveringen en 't naderhand op vaster gronden gebouwde Rijksbestier, gesproten zijn, naar mijn inzien, niet recht gekend kan worden. Uit dit verzuim zijn gesproten zoovele Staatsstelsels en gevoelens van geleerde Schrijvers, zoo over de opkomst van alle die Europische Koningrijken en mindere Vorstendommen in de Middeleeuwen, als over den aard en oorsprong van alle die Rechten, welken zoovelerlei standen van menschen allengskens op onderscheidene Territorien verkregen hebben, en vooral over den echten oorsprong en aanvang der eigenlijke *Belastingen* in Europa, (in 't Hoogduitsch *Steuern*, in 't Fransch *Aides*, bij ons *Beden* genoemd). Ik zwijge van alle de gewichtige gevolgen, die zoo in de opdelving van het daaruit opgerezen *Leenstelsel*, als van vele andere *Rechten*, wier uitoefening

ning in de Middeleeuwen van onze tegenwoordige tijden zoozeer verschilde, daaruit zijn afgeleid geworden. Ik neme toch hier als een vast en onloochenbaar grondbeginsel aan, „ dat de oude Frankische Koningen, sedert zij als Koningen hunnen vasten zetel in Vrankrijk gevestigd hebben, lang voor de invoering van *de Leenroerigheid* enkel en alleen geleefd, en land en volk en hof onderhouden hebben uit hunne *Domeinen*, en dus nimmer bij wijze van eigendunklijke *schatting* of *belasting* iets getrokken hebben van het Volk of de vrije burgers en ingezetenen van den Landbodem, over welken en over wien zij het gebied voerden." Dit stel ik vooraf vast, en zal mij denklijk elk toestemmen, die met aandacht gelezen heeft den Heer MONTESQUIEU, die dan besluit: *het is zichtbaar, dat de Inkomsten der Koningen toen bestonden in hunne Domeinen* (45). Offchoon mogelijk die geleerde man de kracht dezer zijner opmerking zelve niet klaar doorzien moge hebben. Doch hiertoe zal het noodig zijn, vooraf zoo kort mogelijk iets te gewagen van de Veroveringen dier Landen door de *Franken* op de Romeinen en Gaulen, die deze Landen bewoonden; van den oorspronglijken Regeringsvorm; van de verschillende stammen der Koningen, van hunne macht en rechten; van den oorsprong der aanzienlijke en groote Heeren in Vrankrijk, en van den minderen *Adel* en vele andere onderwerpen.

Wat de Veroveringen der Franken betreft: ik beooge alhier het tijdvak, waarop het Westersche gedeelte van Europa, na de langzame verzwakking en verstrooijing van 't uitgebreide Romeinsche Gebied, door krijgszuchtige en half bar-

(45) *Esprit des Loix* XXX. 13. 25. *Il est visible, que les Revenues des Rois consistoient alors dans leurs Domaines.* Vergel. MOREAU, *Principes de Morale*, etc. T. XIII. p. 38.

barbaarsche Legerbenden, van verschillende benamingen, uit het Noorden of Noordoosten van Duitschland opgekomen, hunne macht vereenigende, en gewapend nieuwe woonplaatzen zoekende, eerst doordrongen tot aan den Rijnstroom, vervolgens over den Rijn de Romeinsche Provincien, en daaronder het uitgebreide *Gallie* veroverden: en met hunne menigte ook hunne macht toenemende, zich aldaar nederzetteden, zoodat zij eindelijk, na vele gevechten en gevaren, zich overal verspreidden, zoo door Duitschland en Gallie, als door Italie en Spanje — welke Volken, schoon zij in verschillende stammen of horden verdeeld waren, en van daar ook naderhand de verschillende benamingen behielden, met den algemeenen naam van *Franken* 't meest bekend zijn geworden; 't zij hun die naam gegeven zij van hunnen oorspronglijk *vrijwilligen Optocht*, 't zij van *de vrijdommen*, die zij naderhand tegen over de schot- en cijnsschuldigen verwonnelingen en slaven bekwamen (46).

Dit hieruit opgerezen Frankische Rijk of Volk, of liever Maatschappij van vele Frankische Volkeren, was oorspronglijk *Militair*, en stond onder hunne Krijgshoofden of *Koningen*, of veeleer onder een algemeen Krijgsbewind van een Hoogstopperbevelhebber, en zijne Onderbevelhebbers: dit bracht ten minste de natuur van eene optrekkende krijgsmacht mede. Zij besloegen met hunne wijd en zijd overwinnende wapenen allengskens alle die Gewesten, en vermeesterden die Volkeren, die men toen noemde *Thuringers*, *Bava-*

(46) Men zie de verschillende gevoelens over dien naam bij BOUQUET, *Rerum Gallicarum et Francicarum Scriptores*, of, *Recueil des Historiens des Gaules et de la France, par des Religieux Benedictins de la Congregations de S. Maar*, van welken de voornaamste Schrijver, BOUQUET, om die reden door mij aan 't hoofd geplaatst is. (Lat. et Gall.) T. II. *Praefat.* p. XXVII. fol. Paris. Het laatste is wel het gemeenste gevoelen.

varen, *Slavoniers*, *Sueven*, *Alemannen*, *Saxen*, *Friezen*, *Burgundiers*, *Gothen*, *Langobarden*. Zij brachten alle dezen onder één gebied, en ſtrekten den naam van 't Frankiſche Rijk of Rijksgebied bijna over geheel Europa uit (47), en voerden dit Rijk ten toppunt van grootheid, eer en luister; vooral nadat deszelfs Koningen den Christelijken Godsdienst aannamen, de zeden allengskens verzacht en de woestheid gebeterd wierden. Eindelijk werd dit Rijk, na vele lotwisſelvalligheden, onder de Koningen van den tweeden ſtam, bijzonder onder Keizer Karel den Grooten, nog onmetelijker uitgebreid, en ſtrekte na 't verwinnen, vooral van de *Frieſche* en de *Saxiſche* Landen, zijne grenzen uit van den ſtroom den Weixel in Polen tot in het Spaanſche Rijk (48), van waar dan ook in de *Capitularia* der *Frankiſche Koningen*, ten tijde van *Karel den Grooten* (49), onder de Natiën, die aan zijn Rijksgebied en Wetten gehoorzaamden, opgeteld worden, niet alleen de *Romeinen*, maar ook de *Franken*, afzonderlijk genoemd, benevens de *Alemannen* (naderhand *Swabenland*) *Bajuvaren* (Beijeren) *Saxones*, *Turingers* (*Frankonie* of *Frankenland* in Duitschland) de *Freſones* (de Friezen of de tegenwoordige Nederlanders in hunne grootſte uitgebreidheid (50) van Vlaanderen tot aan den Wezerſtroom), de *Galliers*, de *Burgundiers*, de *Britones* (Bas-Brétagners), *Langobardos* (Lombardijen), *Wascones* (de Gasconjers), *Beneventanen* (de Italianen ter ooster zijde), *de Gothen* (verdeeld in Ostrogothen en Westro- of Viſigothen), *de Spanjaards*, *en alle overige Natiën* (zegt hij), *die aan ons onderworpen zijn*. En dezen beveelt hij allen eene zekere

(47) HACHENBERG, *German. med.* I. 15. 18.

(48) Waarvan men leze EGINHARD. *Vita Caroli M.* p. 72. ſqq. Ed. Smiuckii.

(49) *Capitul.* L. VI. cap. 366. p. m. 1585. Ed. Georg.

(50) Zie hiervoren dit Vde Deel, bl. 17. en 41.

re Wet te achtervolgen, die uit het Wetboek van den Romeinschen Keizer Theodosius door Hem was overgenomen. Men vergelijke hiermede de groote Kaart van dat wijduitgestrekte Rijk, hiervoren gewaagd, bl. 2. en men zal er uit leeren, of OTHLONUS, een gelijktijdig Schrijver, in 't leven van den *H. Bonifacius* ten onrechte gezegd hebbe, dat Karel de Groot van Rome tot in Friesland, van Hungarije tot in Britannie alle de Koningrijken aan zijn Gebied onderworpen had (51).

Alle deze Gewesten werden vervolgens in twee Hoofdbenamingen onderscheiden, in *Austria* en *Neustria*, of het *Oostersche-* en *Westersche* Vrankrijk. Onder het Oostersche werden bevat alle de overwonnen Landen van Duitschland, waaronder *Saxen* en *Vriesland* tot aan *den Rijn en Maas*: waaruit de reden te halen is, dat in Duitschland de naam van *Franconie* of *Frankenland* nog overig is, en dat de geleerde ECCARD, onder den naam van *Res Franciae Orientalis*, de Duitsche Geschiedenis van die Frankische Koningen beschreven heeft. Waartegen men door *Neustrie* of *Neustrasie* of 't *Westersche* Vrankrijk verstond (52), dat ander Frankische Rijksgedeelte, 't welk van de *Maas* en *Schelde* tot aan de *Loire* zich uitstrekte, en in zich bevatte dat gedeelte van Nederland, 't welk van *Maas* en *Rijn* over Holland, Zeeland, Brabant en Vlaanderen henen strekte. Maar ook hierin is door tijdverloop vele verandering gekomen (53). De grenzen dier Rijken

(51) OTHLON in BOUQ. *Recueil*, T. III. bl. 667. D. vergel. T. II. p. 29-32. T. V. p. 94. *Praefat.*, PAGIUS *Annal. Baron.* ad. a. 800. n°. 11. G. CHR. CROLL. *Act. Histor. Acad. Theodoro-Palat.* T. III. p. 336.

(52) VALES. *Rer. Francic.* p. 68. et 372. HERTIUS *Opp.* T. II. P. I. p. 144. STRUV. *Corp. Histor. German.* T. I. p. 130.

(53) Eene beknopte geschiedenis van de opkomst en voortgang van het groote Frankische Rijk, kan men vin-

hem waren zoo vast en bestemd niet; de aanhoudende Rijksverdeelingen tusschen 's Konings Zoonen, Broederen of Neven; de uitwerksels van vele onder de Rijksgrooten en Koningen gevoerde Oorlogen, en de Eeuwen na elkander daarop gevolgde voorvallen, hebben dit wijduitgebreide Rijk naderhand binnen vaster palen gebracht: en de snipperingen van Landen en Volken hebben hierin oneindige veranderingen gemaakt, die hier niet te pas komen.

Dit vooraf van de uitgestrektheid van 't voormalig Rijksgebied. Zien wij nader de Regeringswijze! Deze was oorspronglijk *Monarchaal* en *Koninglijk*, en die duurde langs drie *Stammen* of *Dynastien* tot aan onzen tijd.

De eerste *Stam* of Familiehuis der Koningen noemde men den Merovingischen Stam. Hij ontleent dien naam van Koning *Meroveus*, als meer beroemd dan zijne Voorzaten *Pharamund* en *Clodion*. Zijn regerend Geslacht geraakte in 't jaar 750. te niet, in *Childerik III.*, die, van den troon gebonsd, in een Klooster opgesloten wierd (54).

De tweede Stam werd genoemd de *Karolingische*, wiens eerste Koning was *Pipinus*, te voren *Maior Domus* of *Groot Visir*, door den Paus gewijd

vinden bij HENAULT, *Abregé Chronolog. de l'Histoire de France* — PFEFFEL, *Abregé Chronolog. de l'Histoire et du Droit public d'Allemagne*, 8°. En wie hierbij leest STRUV. *Corp. Histor. Germ.* sub *Period. Francica*, et HERTIUS *Operr.* T. II. P. I. *Notit. Regni Veter. Fr.* p. 127. zal in de groote verscheidenheid der menigvuldige Schrijvers en hunner gevoelens weinig meer tot opheldering behoeven.

(54) Hoe dit zij toegegaan, berichten de Schrijvers, en van de zijde van 't *recht* is dit onderzocht door FONCEMAGNE, hierna te noemen, D. VI. p. 723—727. Vergel. MOREAU, *Principes de Morale, de Politique, et du Droit Public de France*, T. V. p. 125. 254.

wijd en ingezegend (55). Uit dezen Stam was de laatste, die regeerde *Lodewijk V.*, bijgenaamd *Faineant*, in 't N—D. *de Doeniet*, die zonder kinderen overleed, en wien naar den regel in 't jaar 987. had moeten opvolgen zijn Oom Karel, Zoon van *Lodewijk Transmarinus* (56). Maar dees van de hand, en 't Rijk in verwarring geraakt zijnde door vele Mededingers, hebben eenige Rijksgrooten toen voorgetrokken *Hugo Capet*, den magtigsten Vorst van dien tijd, en Hertog der Franken, van waar de derde of *Capetingtsche* Stam zijnen oorsprong heeft, en die, erflijk tot Lodewijk XVI., gedurende een tijdvak van VIII Eeuwen (57), voordgeplant is.

Maar hoe is dat Recht van *Opvolging* in het eerste tijdperk en vervolgens geweest? Dit is eene vraag van diep inzicht. De Rechtsgeleerden en Geschiedschrijvers zijn hierover zeerverdeeld. Ik zal 't geschiedkundig verhalen. De Benedictijners (58) geven ons *vier* uit elkander loopende hoofdgevoelens op (59).

Eer-

(55) Van den Overgang van de Kroon en alle zijne gevolgen in dit Stamhuis der *Karolingen* of Koningen, die den naam van *Karel* voerden, door *Charlemagne* wijd beroemd geworden, zie men EGINHARD. *Vita Caroli M.* c. 1. maar voornamelijk den geleerden FONCEMAGNE, *Memoires de l'Academie des Inscriptions — — de Paris*, T. VI. p. 680.

(56) Zie HENAULT, *Abregé*, p. 78. en *l'Art de verifier les Dates*, p. 542. Ed. 12.

(57) Van dezen *Capet* en zijne Opvolgers zegt BOUQ. *Praef.* T. XI. p. 132. *Hugoni Capeto ad regium solium evecto integrum perseveravit, inconcussumque quoad eius posteros permansit jus hereditariae successionis simul cum Monarchia natum.* Vergel. HENAULT, *Abregé*, p. 79. Hoe zich dit heeft toegedragen, zie men bij MOREAU, T. XIII. p. 1—50.

(58) BOUQ. *Recueil des Historiens — of Corp. Histor. Franc. Prefat.* T. II. p. 55.

(59) Ik zegge *hoofdgevoelens.* Immers dat van P. DANIEL,

Eerste Gevoelen. 't Fransche Rijk was *een Kiesrijk*, en de Opvolging kon niet bekomen worden dan door *stemming* en *verkiezing*.

Tweede Gevoelen. Het Fransche Rijk is van eerste af aan geweest *een Erfrijk*, en de *Opvolging* zeker en bestemd.

Het derde Gevoelen paart het *erflijke* en *verkieslijke* te zamen. Dit volgen de Abten *de Vertot* en *des Thuilleries*. Zij meenen, dat beiden, *erflijk* en *verkieslijk*, heeft plaats gehad, en denken hiermede de zwarigheden en twijfelachtige uitdrukkingen der oude Schrijvers te kunnen vereenigen. Doch door 't woord *verkieslijk* verstaan zij niet een en 't zelfde, en maken dus twee onderscheiden gevoelens uit. De geleerde Abt *des Tuilleries* meent, dat de Franken noodzakelijk verplicht waren, altijd hem tot Koning te kiezen, die door geboorterang daartoe gerechtigd was. Deze stelling wijkt dan niets of weinig af van dezulken, die eene zuiver *erflijke opvolging* omhelzen, uitgezonderd alleen, dat zij *verkiezing* noemen, 't geen eene bloote *toestemming*, bevestiging of goedkeuring was, enkel van de Grooten van het Rijk, en dus geenszins van 't *Volk*; hoedanige *toestemming* dus zelfs geen voorwerp van overweging uitmaakte. Maar de Abt *de Vertot* (60) stelt wel een *erflijk Rijk* van eerst af aan, doch meent teffens, dat door zulke *erflijke opvolging* niet is uitgesloten geweest een eigenlijk *Recht van Kiezing*; maar zoo, *dat die Verkiezing* zich moest *uitstrekken* tot- en zijn en blijven binnen de Prinsen van den Bloede, zelfs buiten

NIEL, die den eersten en derden stam *erflijk*, en den tweeden stam *verkieslijk* stelde, komt minder in aanmerking.

(60) *Academ. des Inscript.* — — *de Paris*, Dissert. T. IV. p. 672. sqq. waar hij het gevoelen van *des Tuilleries* p. 673. even zoo beschrijft.

ten het *Regerende Huis*, zonder eenige opzicht tot den oudsten Zoon der Regerende Familie.

Maar eindelijk is, naar mijn inzien, binnen weinige jaren dit Verschilpunt geheel uitgemaakt. De geleerde Heer DE FONCEMAGNE (61) heeft die zaak van eerst af aan in den grond onderzocht, en de uitslag van zijn onderzoek is zoodanig, dat duidlijk blijkt, dat het Frankische Rijk onder den eersten Stam is geweest een zuiver *Erfrijk* (62): iets 't geen voor Hem ook gesteld hebben de voornaamste Schrijvers, die hij opnoemt, *du Tillet*, *Fauchet*, *Bignon*, *de Bollandisten*, *le Cointe*, *Valesius*, *Père Daniel*. Maar alzoo de meeste dezer Schrijvers dit onderwerp maar in 't voorbijgaan hebben aangeroerd, en *Père Daniel* niet alles had aangevoerd: zoo heeft de Heer *Foncemagne* eenen anderen en veiliger weg gekozen, en de Geschiedenis van eerst af aan volgens de tijdorde doorloopende, alle de Vorsten, die over Vrankrijk geheerscht hebben, van hunne eerste nederzetting en verblijf in Gallie tot aan den met geweld onttroonden Childerik III. en hunne Opvolging nagegaan, en bevonden, dat die Opvolgingen van alle Geschiedschrijvers, zoo gelijktijdigen als kort gevolgden, zoo Franschen als Buitenlandschen, eenstemmig in zoodanige bewoordingen bevat zijn, die dat *Erfrecht* bewijzen niet enkel van eenen troonbeklimmer; maar eene erflijke opvolging van alle de wettige Zoons te zamen bij verdeeling des Rijks. Ook heeft hij vele gebeurtenissen en rijkszaken, die el-

(61) In zijne *Dissertatien* in de *Academ. des Inscriptions de Paris*, T. VI. p. 680. en T. VIII. p. 464. in welk laatste stuk hij bijzonder het gevoelen van den Heer *Vertot* bestrijdt.

(62) Hoe zulk *Erfrijk* in zijn' eersten aanvang uit de algemeene toestemming des Volks geboren zij geworden, en dit altijd als Grondwet der Natie gevolgd zij, komt hier minder te pas. Zie FONCEM. D. VI. bl. *682*.

elken Regeerder en elk Rijk bijzonder eigen waren, in tijdsorde opgegeven, die deze Erflijke Opvolging duidlijk aanwijzen; en welke gebeurtenisfen, noch in zich zelfs, noch in hare omſtandigheden op die wijze konden geweest zijn, indien er onder de *Merovingiſche* Koningen eenige Verkiesltjkheid had plaats gegrepen. Ik verbeelde mij, dat die Verhandeling de zaak tot *een betoog* gebracht heeft, ten minste voor zulken, die niet willens blind zijn, of door ſterke vooroordeelen beneveld! (63)

Maar als men ſpreekt van Opvolging onder de Zoons, zoo volgt 1°. dat dit niet moet uitgeſtrekt worden tot de Dochters, die altijd uitgeſloten waren. En hoe kwam dat? Men behoeft hiertoe niet de toevlucht te nemen tot de bekende *Saliſche Wet*, die de Vrouwen of Dochters van het Vaderlijke Erfgoed, om hunnen militairen ſtand en met zulk inzicht verkregen, uitſluit, welke ik hierna zal verklaren; maar het vloeide voord, zoowel als *de Wet* zelve, uit den aard en den oorſprong van het *Militaire* Regeringswezen, zoo als dat der Franken bij hunne aankomst oorſpronglijk was; 't welk *Mannen* tot den dienst vereischte, geene *Vrouwen*. De Dochters kregen haar Uitzet. Waarvan hierna.

Ook ziet men uit het vorige, 2°. dat die Opvolging niet den oudſten Zóon bij eersigeboorterecht betrof, en dat dees het geheele Rijk beërfde; maar dat alle de manlijke kinderen elk zijn Deel van 't Rijk, en van de Rijksgoederen en Domeinen, daaraan gehecht, verkreeg. Dus was het Frankiſche Rijk onder de Zoons, als *Erven* en als *Opvolgers* met alle de goederen, daaraan verbonden, *Verdeelbaar*. Deze Verdeelbaarheid is niet te ontkennen: zij wordt bevestigd door de oude Hiſtorie,

(63) Vergel. STRUV. *Corp. Hiſt. Germ.* T. I. p. 134. ſeqq.

rie, en geeft zelve een sterk bewijs aan de hand voor het *Erfrecht* en de *Wettige Opvolging*. *Il n'est pas douteux*, zegt PFEFFEL (64), *que le Royaume des Francs n'ait été succesif. Les partages faits par les Succesfeurs de Clovis en fournisfent une preuve certaine.*

Maar daarna heeft Karel de Groot (in den tweeden Stam) die het Rijk met zijnen Broedet *Karolomannus* nog gedeeld hadde, en na deszelfs spoedig afsterven, de *Alleenheersching* over alles bekwam, naar zijne schranderheid inziende de gevolgen van alle die smal-deelingen en onderdeelingen aan kinderen en kleinkinderen, reeds poging gedaan, ook zijn Zoon Lodewijk de Vroome, om het groot Rijksgebied, als eene wijduitgestrekte *Monarchie*, niet meer als *verdeelbaar* aan zijne kinderen, natelaten. Met *Lodewijk* gebeurde dit van zelf; die bleef alleen over; maar de Nazaten bekreunden zich des niet. Zelfs *Lodewijk*, die meer Zoons had, verdeelde zijn uitgestrekt Rijk tot tweemalen toe onder zijne Zoons, en maakte van dat Rijk drie groote Rijken, welken naderhand alweder (65) gesmaldeeld wierden: tot dat in de Xde

(64) *Abregé* T. I. p. 13. Vergel. HERTIUS *Opp.* T. II. P. 1. p. 214. sqq. Dit wordt breeder betoogd door FONCEMAGNE *Memoir.* T. VIII. p. 476. *Sur le partage du Royaume de France dans la prémiére Race.* Hij noemt het eene *Maxime du Gouvernement. Tous les fils d'un Roi avoient après la mort de leur Père un droit égal à son Royaume, & le partagoient entre eux.*

(65) Men leze hierover MOREAU, *Princ. de Morale, de Politique et du Droit Publ. de France*, T. VIII. p. 284. enz. T. X. p. 72—74. Men heeft de Bescheiden en echte bewijzen dier Rijks-Verdeelingen, door Hem en zijne Nazaten in hun geheel bij BONDAM, *Charterb. van Gelderl.* D. I. bl. 22. enz. en ook bij MIERIS voor een deel, die daar geplaatst zijn, om reden, dat in die Rijks-Verdeelingen altijd deze Nederlanden begrepen wierden, en wel met name *het Hertogdom van Vriesland*;

Xde Eeuw, gedurende de Troebelen onder de regerende Zoons, dit Rijk eerst in drien verdeeld, en kort daarop in twee afzonderlijke *groote Rijken* afgefcheiden gebleven is, namelijk het *Duitfche* en het *Franfche Rijk*, van welken het eerfte, het *Duitfche*, met den *Roomsch-Keizerlijken* titel naderhand vereerd, eene wijle tijds in 't Koninglijke Frankifche Huis, verkiesbaar-erflijk (66) geweest zijnde, eindelijk een geheel *verkieslijk Rijk* geworden en gebleven is, door het meer en meer toenemende gezag van eenige Rijksvorsten. Die Vorm en de gevolgen van dien Vorm eenmaal plaats grijpende, hebben toen aanleiding gegeven, dat dit verkieslijk Duitfche Rijk, allengskens aan naauwer banden van Regering heeft kunnen gelegd worden dan wel het *erflijk* gebleven *Frankrijk*, door middel van Vooruitbedingfelen (*Capitulatien*), die de verkiezende Duitfche Vorsten, zoo voor hunne belangen, als die van de mindere rangen, of wel voor 't geheele Volk, wisten te bekomen.

Onder den derden Stam, van *Capet*, heeft in Vrankrijk eerst recht plaats gegrepen het eerstgeboorte-recht, en de affchaffing van de Rijksverdeelingen (67), die zooveel rampen berokkend hadden; zoodat de oudfte Zoon met alle *de Domeinen* alleen *het Rijksbewind* bekwam, met uitzet aan de andere Zoons; waarvan hierna. De Be-

land, *de Betuwe*, *Teisterband*, en alle andere deelen van *Gelderland*, *Holland*, *Zeeland* enz. fchoon velen nog onder andere benamingen aldaar voorkomen.

(66) Hoe dit te verftaan zij en zich toegedragen hebbe, leert ons G. CHR. CROLLIUS, *Act. Hiftor. Acad. Theodoro-Palatin.* T. III. p. 392. fqq.

(67) Hierom zegt FONCEMAGNE te recht, D. VIII. bl. 484. *La coûtume de partager le Royaume entre plufieurs fils du même Roy fe renouvella dans la feconde: il etoit réfervé aux descendans de Hugues Capet de l'abolir entièrement.*

Benedictijners (68) hebben hierbij opgemerkt, dat de eerste Koningen uit dit Stamhuis, die in alle de Rechten hunner Voorzaten traden, zich tot eene gewoonte maakten, om hunnen *oudsten Zoon* tot *mede-Regent* aantenemen, en bij hun leven te laten kroonen; en dat zij zulks deden op eene hoogstsstatelijke wijze, *in eene plechtige bijeenroeping zijner Rijksgrooten, en met hunnen raad, gelijk ook dien der Bisschoppen* (69). Hij merkt er bij op, dat dit aan der Koningen voorzichtig en wijs beleid, maar aan geene noodzake of verplichting was toeteschrijven, of zonder door eenige *Staatswet* daartoe gedwongen te zijn (70); zij deden dit dan, om hierdoor zich en hunne Erflijke Opvolgers te beveiligen tegen alle heerschzuchtige pogingen, die door groote en aanzienlijke Rijksgrooten, ook door de Familie zelve, hiertegen in 't vervolg konden te werk gesteld worden, omdat, hoe nuttig ook het nalaten van die Rijksverdeelingen ware, het Rijk geheel aan den Eerstgeborenen overtelaten, op dien tijd voor de kinderen eene nieuwigheid was.

En zoo ziet men dan hier, welke de grondwetten in Vrankrijk geweest zijn ten aanzien van de Opvolging.

I. Namelijk, dat geene Vrouwen ooit in 't Rijksgebied opvolgden.

II. Dat het Rijk onder de Zoonen in 't eerst verdeeld zij.

III. Dat naderhand de eerstgeboren, of de oudste Zoon, of wie de naaste in rang hem volgde,

(68) BOUQ. *Recueil des Historiens*, T. XI. p. 132. Vergel. T. X. p. 169.

(69) *In sollemni Optimatium conventu, et ex eorumdem, Consilio — eiusdem praerogativae participes Episcopos.*

(70) *Neque ideo*, inquit, *concludendum est, penes Proceres fuisse jus, ut successorem et heredem Regni deligerent — — Magnatum Consiliis utebantur Reges, sed iis non nisi arbitratu suo obsequebantur.*

de, uit de Koninglijke Familie, zijn' Vader of den naastbestaanden overledenen Vorst opvolgde. En welke hiervan de kracht geweest zij, ten aanzien der zoogenoemde Rijksgoederen of Domeinen zal hierna blijken.

Mij is niet onbekend, dat, daar ik hier de *zuivere Monarchale Erf-Regering* in alles veronderstelle, ik hier te doen krijge met vele Schrijvers, zoo buiten als binnen Vrankrijk, die daartegen inbrengen het herhaalde gewag van *verkiezing*, *toestemming van 't Volk*, ja van den *wil des Volks*, en zelfs hierin mengen de *Volks-* of *Rijksvergaderingen*, *Comitia Regni*, of *Populi*; zonder welken de Koning niet doen, ja geene gewone Wetten konde maken; en die zelfs hiertoe misbruiken een gezegde van lateren tijd, *Lex fit consensu populi, et constitutione Regis.* Ik wil mij hier met geene Machtspreuken beneipen; ik konde anders met den geleerden GUNTHER (71) en anderen (72), eenvoudig zeggen: alle die woorden en benamingen moeten met behoedzaamheid, met bepaling, en in gezonden zin, overeenkomstig de zeden en begrippen van dien tijd, opgevat worden, als die bij de Schrijvers, die ze gebruiken, niet anders beteekenen dan de loutere toestemming van de Rijksgrooten, en de toejuichingen des Volks over het verrichte, en de blijde gezinning, waarin zij waren, als 's *Konings* opvolging bekend gemaakt, of zijne Kroonin plechtig verricht wierd: door welke daden zij niets meer deden dan het recht te erkennen, 't welk zij wisten, dat den Zoon of Erfgenaam toekwam, om zijnen Vader of den overledenen opvolgen; voords dat in de Groote Raadsverga-

(71) K. G. GUNTHER, *Europäisches Volkerrecht in Friedenszeiten nach Vernunft, Verträgen und Herkommen*, Altenburg, 1787. 8°.

(72) STRUV. *Corp. Hist. German.* T. I. P. I. p. 135-137. [illegible] *Opp.* T. II. P. I. p. 217—224.

gadering zulks alleen aanduidde de toestemming van de Hooge Koninglijke *Ambtenaren* en hunne medegebrachte Bedienden in 't Geestlijke en Wereldlijke, die door den Koning uit alle oorden zijns Rijks bij en om zich in eene Groote Land-Vergadering te zamen geroepen waren; om met hen te raadplegen over de benoodigde Wetten, die de Koning over zijn geheel Gebied voorschreef of goedkeurde; en wat die misbruikte w orden aangaat: *Lex fit consensu populi*, de Heer MOREAU (73) heeft duidlijk aangewezen, dat die woorden, ten tijde van Karel den Kalen in 't jaar 864. gebruikt zijn van zekere *Lex* of *Plebiscitum* (*Willekeur*), of liefst als een rechtsformulier, in zekere plaats of *Stad*, waarover niet het gansche Fransche Volk, maar 't volk of *de gemeente dier Stad*, volgens Stedenrecht, werd geraadpleegd, die dan werd opgesteld, en voords door den Koning, als de Oppermacht hebbende, bekrachtigd werd (74). Hij noemt het *une loi célèbre qui, depuis bien des années, a été citée à contre-sens dans une foule d'Ouvrages Polémiques.* En uit welke hij vlak het tegengestelde dier meening bewijst.

Doch

(73) MOREAU, *Princip. de Morale, du Droit public*, T. IV. p. 283. sqq.

(74) Men misbruikt hiertoe ook wel 't geen later in Italie door Keizer Frederijk in 't jaar 1158. met eenige Rijksgrooten verordend is: *in singulis Urbibus Praetores, Consules, ceterosque Magistratus,* ASSENSU POPULI, *per Imperatorem creari aportere, qui Sacramentum ei dicerent, ac jus civium regumque tueri scirent.* Maar behalve dat dit de nieuw opgekomen *Steden* van *Italie* raakt, zoo bewijst het niet anders, dan het geen ik in mijn IVde Deel bl. 129. enz. van den Invloed der Stedelingen, en de meer vrije inrichtingen der Steden in haar *binnenste Bestier* in Europa, bijzonder in Holland in lateren tijd, gezegd hebbe. Daarenboven blijkt uit die woorden zelf, wat macht aan de Keizers verbleef

in

Doch ik zal dit gewichtig ſtuk iets meer van nabij beſchouwen, en hiertoe de verſchillende gevoelens der Geleerden vooraf opgeven, en zien, of hier geen vaste weg te betreden zij. Ik ſtelle toch vast, dat, indien de laatſte tuimelgeest, die Vrankrijk en geheel Europa, kortsgeleden, op zoovele geld- en goedverſpillingen, op zoovele rampzaligheden, en op ſtroomen bloeds, heeft komen te ſtaan; waarbij vele Schrijvers de denkbeelden van Regering verbasterd en zelfs tot eene enkele *Volksregering* opgevoerd hebben: ik herzegge, dat, indien die tuimelgeest er niet tusſchen gekomen ware, dit verſchilſtuk thans denklijk reeds vereffend ware, en men niet meer in twijfel zoude gehangen hebben, welke de oudſte en vroegſte Regeringsvorm geweest zij, nadat de Franken zich het eerſte in die Landen nederſloegen, en eenen geregelden Vorm van Regeren aannamen.

Van de Monarchale Regering is wel bij weinigen twijfel. Maar de vraag is, of het geweest zij eene zoogenoemde 1°. *Volksmonarchie*, of wel 2°. eene *Staten-Monarchie*, of 3°. eene zuivere en onvermengde Alleenheerſching? Het eerſte kan men noemen eene *Monarchia Demo-Ariſtocratica*. Deze ſtelde de geleerde Preſident HOTOMANNUS (75), achtende, dat de oorſpronglijke Regering beſtaan hebbe uit de drie Hoofdvormen van Oppermacht, misleid door de voorkomende benamingen van *Placita Regis*, *Comitia*, *Conventus Procerum ac Populi*. Het tweede kan men noemen eene *Monarchia Ariſtocratica*, of Staten- of Adelregering met een Koning aan 't hoofd. Deze beweren pè-

in 't aanſtellen van *Schouten*, *Raden* en *Magiſtraten*, en het einde waartoe, om te handhaven de rechten *der Burgers* en *der Keizers*. Het innerlijk Beſtier toch des Rijks, gaf en liet in 't klein veel vrijheid aan de Stedelijke Ingezetenen: 't welk de Heer MOREAU zelf niet ontkent, D. XV. bl. 415. Vergel. D. IV. bl. 333-336.

(75) In Libro: *Franco-Gallia*, cap. VII. XII. ſqq.

PÈRE DANIEL en zijne volgers (76), en meenen, dat de oude Franken daarom *vrije Franken* genoemd wierden, omdat zij eene Vrije Republiek uitmaakten, met een Koning aan 't hoofd, maar dat die Koning zonder raad en toestemming van eene Groote Vergadering, waarin de Aanzienlijkften des Rijks verschenen, weinig of niets te zeggen had: misleid door het *gebruik* of de verkeerde *toepassing* der dubbelzinnige of veelzinnige woorden van *vrij*, *vrijheid*, *Vergaderingen*, *raadgevingen*, *toestemmingen*, ja zelfs van *Volkstoestemming*, *Volkskeuze*, *Volkswil*, en door het verhalen van vele gebeurtenissen en bedrijven, die gedurende de tijden van verwarring en verdeeldheden, op den *naam van de Grooten*, *de Edelen*, en van *het Volk*, of zelfs *door hun* gedaan wierden. Doch hiertegen heeft, naar mijn inzien, een' beteren en meer zekeren weg ingeslagen de Abt *de Bos* (77), die, hoezeer ook aan misvattingen onderhevig, de Monarchale Regering van den eersten aanvang aan genoegzaam heeft aangewezen, en daarin tot navolgers, ook in Duitschland, gehad heeft vele voorname Staatsrecht- en Historieschrijvers (78). En hoe zoude het anders mogelijk geweest zijn, als men acht geeft niet alleen op de gesteldheid van die ruwe tijden en volkeren, maar bijzonder op den aard eener *Militaire Inrichting* van de Frankische Natie of Natiën, die niet begrepen kan worden zonder gebiedend Opperhoofd, op wiens bevel zich allen in beweging moesten zetten, en zonder welk zij zoodanige heldhaftige Overwinningen en Overmeesteringen niet behalen konden. Gelijk dit gevoe-

(76) *Histoire de la Monarchie Françoise.*
(77) *Histoire de France*, *Discours Praeliminaire.*
(78) Waaronder ik noeme HERTIUS, *Notit. Regni Vet. Franc. Opp.* T. II. P. I. p. 217. STRUV. *Corp Histor. German.* T I. p. 134 4°. PFEFFEL, *Abregé Chronologique de l'Histoire & du Droit public d'Allemagne*, T. I. p. 13.

voelen en zijne gevolgen nader op vaste voeten gezet, breeder bewezen, en tegen alle wederfpraak, naar mijn inzien, genoeg verdedigd is in het fchoone, doch hier te lande weinig bekende Werk van den Heer MOREAU (79), wiens Werk zijne ernftige aanprijzing verdient bij alle waarheidzoekende Lezers, die het vroeger algemeene Staatsrecht van Europa en de echte beginfelen, waarop de rechten der Overheden en Onderdanen, en de echte gefteldheid der oude Frankifche Monarchie gebouwd zijn, grondig willen nafporen (80). Maar als dan moet hierbij vergeleken en ten grondflage gelegd worden het Staats- en Rechtskundig Gefchrift van eenen anderen Schrijver, ook BOUQUET, *Advokaat van 't Parlement* (81), die aangetoond heeft, hoe die oude Frankifche *Vrijheid*, die velen hiertegen inwerwerpen, te begrijpen zij geweest; en hoe *de Rechten*, die de dus genoemde *vrije* Franken, eertijds op hunne *vaste goederen* en *vrije landen* en *erven*, groot en klein, bezaten, beftaanbaar wa-

(79) *Principes de Morale, de Politique, et de Droit public, ou Discours fur l'Hiftoire de France*, à Paris 1777.

(80) Het is die zelfde MOREAU, die *les Devoirs d'un Prince*, in een afzonderlijk Fransch Werkjen, heeft gefchreven, naderhand in 't N—D. uitgegeven, *de Pligten der Overheden, of Vertoog over de Rechtvaerdigheid, als den grond van alle de Pligten van eenen Vorst* — vertaald door E. LUZAC, te Leiden, 1777. Men vindt den Schrijver op den titel dier Vertaling nader aangeduid, als *Raad in 't Hof der Aides in Provence; Eerfte Raad van Monfieur 's Konings Broeder; Hiftoriefchrijver van Frankrijk; Bibliothecaris van de Koninginne, en Lid der Hollandfche Maatfchappij van Haarlem*, enz. Van welk Werk de Heer LUZAC getuigt, dat *nergens de Plichten der Overheden, zoowel als hare rechten, met meerder bondigheid, kracht, oordeel en kennis, zijn voorgedragen* enz.

(81) *Le Droit public de France, éclairci par les Monumens de l'Antiquité*, Paris, 4°. 1756.

waren met die hoogste en *Monarchale* Koninglijke Macht, die zich over alle die Landen en wijduitgespreide Terreinen uitstrekte. Waarbij vooral in aanmerking moet komen de militaire geest der oude Franken, en de langzame opklimming of liever de afdaling van militaire Onderwerping of Krijgstucht, die bij de Franschen, eene krijgszuchtige Natie of Natiën, plaats greep; deze Onderwerping of gehoorzaamheid aan den Koning, als Opperften Bevelhebber, daalde als van den eersten en hoogsten schakel af, langs de aanzienlijkste en grootste Generaals, Onder-Generaals, Kollonellen, Kapiteinen, Korporalen (zoo als wij die thans zouden noemen) tot op de gemeene krijgslieden, die allen, als vrijwilligers, zich ten krijgsdienst verbonden en mede ten optocht begeven hadden, maar wier vrijwillige aanneming hun aanstonds de verplichting tot gehoorzaamheid opleide, zoodra zij zich tot dien dienst verbonden hadden; doch 't welk niet wegnam, dat, daar zij niet als *loontrekkende*, maar als *vrije knechten*, op hope van buit of voordeel te behalen, huis en haardstede hadden verlaten, zij eenmaal nu op vasten grond gezeten, en aan land en eigendommen gehecht, uit de overmeesterde landen hunne belooning bekwamen, en als *vrije landeigenaars*, alleen verplicht tot *den krijgsdienst*, doch ontheven van allen *slaafschen* dwang, onder een meer aan burgerlijke Wetten gebonden bestier, aan hunnen Koning, met algemeene toestemming onderhevig raakten; moetende daarbij elk *vrijman* voor zich hebben eenen *Senior* of *Olderman*, *Seigneur*, onder wien zij bij oproeping tot den krijg staan moesten, en uit welke *vrije Lieden* de latere *Land-Adel* in Vrankrijk is opgerezen. Hier kwam bij eene andere opmerking, tot heden weinig in acht genomen: de *verdeeling* namelijk, 't zij geheel 't zij gedeeltelijk, van de overmeesterde Landen en wijduitgestrekte Landgoederen, die den Koning en zijn Volk, dat is het overwinnende

Le-

Legér, ten deele vallende, in die woeste tijden, door ingevoerde zeden en krijgsgebruiken (reeds vroeger bekend) tusſchen den Koning, als den Opperſten Bevelhebber, tusſchen zijne grootere en mindere Generaals en lagere Bevelhebbers, en tusſchen het geheele Volk, of het gros der ſtrijdende manſchappen en vrije Franken, *bij lotingen* verdeeld wierden, en welke landgoederen naar evenredigheid van hunnen hoogeren rang grooter en uitgeſtrekter waren. Uit welke verdeeling onder *Koning* en *Volk*, dat is, tusſchen de *milites gregarii*, of de dienstdoende krijgslieden, de *duces militares minorum et majorum gentium*, of hoogere en lagere Krijgsbevelhebbers, en den *Koning*, als de *ſummus belli dux*, geſproten zijn alle die zoogenoemde *Domeinen* des Konings of der *Kroon*; alle die *Allodia* of *Alleux* der Groote Heeren of Nobles Barons; alle die *ſortes* of *terrae Salicae* of *manſi* van die *liberi homines*, die vrije ſoldaten, die zelf, vrij bezit van gronden verkrijgende, die akkers of *manſi* niet dan door verworven of daaraan gehechte *Boeren*, of *landhoorige Slaven* lieten bewerken. En welke Koninglijke *Domeinen* zoo groot en uitgeſtrekt waren, dat daaruit en daarop naderhand gebouwd is het geheele *Leenroerige Zamenſtel*, met alle de nieuwigheden en veranderingen, die hiermede gepaard gingen, toen de Koning, om zijne Rijksgrooten en minderen te meer aan zich te verbinden, hen daarenboven nog met gedeeltens van goederen, rechten en renten, uit die Domeinen, bij wijze van gunstbewijs (*in beneficium*) eerst op tijd, daarna voor hun leven, vervolgens erflijk, beſchonken, behoudende echter voor zich den Oppereigendom, of 't *Dominium directum*; welke uitgiften naderhand die Rijksgrooten, die oorſpronglijke *Nobles*, even zoo aan hunne onderhoorigen, uit hunne aanzienlijke goederen deden. Waaruit dan het latere Leenſtelſel ontſproot... Ziedaar in 't kort opgegeven en ont-

vouwd het Zamenstel van 't oorspronglijke Rijksgebied met zijne Domeinen en Eigendommen.

Als dit waar is, en bewezen kan worden, zouden hieruit vele twijfelachtigheden voor dien eersten tijd, of tijden, kunnen opgeruimd worden; zonder in aanmerking te nemen de veelvuldige veranderingen, die de latere Eeuwen in zulk eene groote Monarchie, in een' dus gevormden en geschakelden Staat, hebben aangebracht, dan voor zooverre die Veranderingen dienen mogen ter bevestiging van dit ontwikkelde Staatsgebouw, en dit zelf zijne verklaring hieruit ontvangt. Men heeft in Duitschland een' Schrijver, die in 't jaar 1795. te Helmstad een geschrift uitgaf, op den naam: *Versuch einer Geschichte der Franzoeicshen Constitution, von den eintritte der Franken in Gallien bis auf Ludwigs XVI. Regierung*, 8°. welke ons op eene vreemde manier elf afzonderlijke Tijdperken en Regeringswijzen opnoemt, en onder deze de allereerste stelt eene zoogenoemde *Democratische Monarchie* (*forma Democratico-Monarchica*). Ik ben het met hem niet eens, en denke op 't voorbeeld der beste Fransche Schrijvers alles tot IV verscheidenheden te mogen brengen; waarvan het eerste tijdperk, met alle de woelingen en beroeringen die er onderwijl plaats grepen, bevat heeft de vrije en volstrekte *Monarchale* regering onder zoovele Koningen en opvolgingen, tot aan den dood van Koning *Karel* den Kalen, uit den Carolingschen Stam, die in 't jaar 878. overleed. Hierop kan men 2°. sedert den aanvang der Xde Eeuw, in Vrankrijk stellen *drie Eeuwen*, of een tijdperk van omtrent 300 jaren, 't welk na de invoering der Leenen, en de meer toegenomen Leen-uitgiften meer verdient den naam van *Anarchia Feudalis*, of *Leen-Regeringloosheid*, dan wel den naam van Koninglijke Oppermogendheid; in welk tijdbestek, vol beroering, het *Leenstelsel* vooral bij de aanzienlijkste Leenmannen, gesteld tegen over hunnen

Leen-

Leenheer, den Koning, meer en meer zijne krachten ontwikkelde, en die Groote Heeren, zoo door de zwakheid der Regerende Koningen als door 't bekomen van nog grooter Domeingoederen, die hen tot den krijgsdienst wel meer verplichteden, maar ook hen meer in ftaat ftelden, om den krijgsdienst te misbruiken, de ruimfte gelegenheid verfchaften, om, wat *de macht* betreft, hunne macht en kracht te toonen, zoo tegen elkander, als tegen den Koning; zoodat men zeggen moge, dat de klem van zaken toen meer was in de handen van die *Nobles Barons*, groote Heeren, Rijksvorsten en Ambtenaren, zoo in 't Geestelijke als Wereldlijke; waarbij *het Volk*, als Volk, niets won. Immers werd toen ter eener zijde het Volk, dat is de groote menigte der vrije Landbewoners, (en hoe veel te meer de naderhand eerst vrijgeworden lieden, die met de Stedelingen *den Derden Staat* daarna hielpen uitmaken,) bijna ten eenemaal uit het oog verloren en verdrukt; en ter andere zijde de Koninglijke *Achtbaarheid* of *Majefteit* dikwils weinig geteld (82); zoodat de flavernij van den lageren volksftand op de landen hierdoor nog grooter en drukkender wierd, en zelfs vele *vrije* lieden, om aan hunne onderdrukkers zich te onttrekken, hunne veiligheid daarin vonden, dat zij zich aan de Kerklijken of andere groote Heeren verkochten (83), gelijk de onvrijen naderhand zich naar de Steden begaven. Welke nare en verwarde toeftand zoo voordgeduurd heeft tot aan 't jaar 1180, onder Koning *Philippus Augustus* en zijnen Zoon *Lodewijk VIII*. Een tijdftip, waarin de Rijksvorsten zoo veel aan *goed* en *recht* aan zich haal-

(82) Zie dit breeder bij MOREAU, T. XII. p. 268. 311. 372. fqq. T. XIII. p. 37. 42.

(83) Zie de bewijzen bij MOREAU, T. XIV. p. 100. fq. 118, 119.

haalden, als zij vangen of grijpen konden. Hierop is 3°. gevolgd een meer gevestigd Rijksbestier, of hoe men dit ook noeme, een meer gevestigde Opperhoofdige Leen-regering, of *Monarchia Feudalis*; waarbij alles naar meer bestemde en in gebruik gebrachte Grondbeginsels van het Leenroerig Zamenstel bestierd wierd; waar alles als bij raderen, of liever bij ketenen afliep, en van den hoogsten tot den laagsten schakel afhing, en de Koninglijke Majesteit hieruit, als de Opperste Schakel, wel meer bekrachtigd wierd, maar die Koninglijke Majesteit zelve, of de Koningskroon niet anders wierd beschouwd dan als het groote of 't grootste Leen, 't welk men zeide, dat de Koning *van God en de Zon* verhief; en van 't welk alle de overige Leenen, even als *Schakels* afhingen; waarvan de Plichten en Rechten der Leenmannen alleen geacht wierden ontleend en bepaald te worden (84). En 't is deze *Anarchia Feudalis* of Leenroerige Regeringloosheid, en het daarop gevolgde Leenstelsel, 't welk de latere Schrijvers, *Robertson*, *Mably*, en velen hunner volgelingen, ook in onze dagen, gretig hebben aangegrepen, en tot eenen leidraad genomen, om, zoo al niet eene loutere *Volksregering*, ten minste eenen gemengden Regeringsvorm, daaruit voortestaan en te beweren; welke veeleer losbandigheid of regeringloosheid en Volks-onderdrukking dan een goede en ware Regeringsvorm te noemen zij. Eindelijk 4°. begon er met Koning *Henrik IV*. iets beters optedagen. De Monarchie kreeg wederom nieuwe veerkracht; klem en roem; vele groote Ambten en Waardigheden, die allengskens *erfelijk* geworden waren, werden eenigzins tot hunnen vorigen stand terug geroepen; die Onderregeringen of *Provinciale* zoogenoemde *Prefecten* of *Intendanten* aan hunne

(84) Zie MOREAU Prefac. T. XI. p. 1 sqq. T. XII. p. 4. 372. sqq. T. XIII. p. 37. T. XV. p. 1.

ne beftemming meer bepaald, en van dien tijd af geraakte de Koninglijke Regering wederom vaast en beftemd tot op onzen leeftijd; zijnde de menigvuldige inrichtingen van *Parlementen*, als anderen, *Koninglijke*, maar geene *Volksverordeningen*, waarlangs de Koning regeerde. Dit is het begrip van den Heer MOREAU, wiens gefchriften en bewijzen mij bewogen hebben, om die denkbeelden de mijnen te maken. En fchoon ik weet, dat, wat den eerften oorfprong betreft, hiertegen uit de vroegfte Schrijvers vele *woorden* en *daden*, zoo van de Koningen zelf als van de Rijksgrooten en van het Volk, worden ingebracht, die tegen dit gevoelen aanloopen: dezen kunnen gemaklijk opgewogen worden tegen de *woorden* en *daden*, die niet minder gewichtig zijn tot bewijs van 't tegendeel. En hiertoe zal ik maar eene, doch een zeergewichtige plaats aanhalen van den Bisfchop *Gregorius van Tours*, een der eerfte en aanzienlijkfte Rijksgrooten uit den Geestelijken ftand (85), die den Koning dus toefprak: *fi quis de nobis, o Rex, juftitiae tramitem transcendere voluerit; a Te corripi potest. Si vero tu excesferis, quis te corripiet? Loquimur enim tibi; fed fi volueris, audis. Si autem nolueris, quis te condemnabit, nifi is, qui fe pronunciavit esse Justitiam!* De zin is deze: „zoo wie onzer, o „Koning, de grenzen der rechtmaatigheid over„treed, die kan van u te recht gebracht wor„den. Maar gaat gij dezelven te buiten, wie „zal u te recht brengen? Wij verklaren ons aan „u; en zoo gij wilt, gij hoort ons; maar zoo „gij niet wilt, wie zal u veroordeelen, dan al„leen Hij, die gezegd heeft: ik ben de recht„veerdigheid." Dus onderdanig fprak een Bisfchop!

(85) Die ook zelf dit vermeldt in zijn *Chronicon Francorum*, L. V. c. 19. bij BOUQUET, *Recueil des Historiens*, T. II. p. 244.

schop! Men moge dit voor *vleitaal* houden van eenen laagbukkenden Bisschop: maar ten bewijze, dat hij niet vleide, en 't hem aan geene vrijmoedigheid mangelde, hij laat er op volgen: *Habes Legem et Canones. Haec te diligenter rimari oportet: et tunc quae praeceperint, si non observaveris, noveris tibi Dei Judicium imminere:* dat is, „Gij hebt de Wet en de (Kerkelijke) *Ca-*
„*nons.* Deze behoort gij naarstig te onderzoe-
„ken: en, indien gij niet opvolgt, 't geen zij
„voorschrijven: weet dan, dat gij Gods oordeel
„te wachten hebt." (86)

Na dit vooraf gezegd te hebben, ga ik, volgens belofte, over tot het gewichtigste stuk, de ontwikkeling van het *Domaniële Staatstelsel. De Koningen* (zeide ik boven, bl. 109.) *leefden, niet uit de beurzen der Ingezetenen, maar alleen uit hunne Domeinen.* En dan komt de Vraag; en is deze Vraag, ten aanzien van Vrankrijk, wel immer grondig onderzocht? Namelijk; van waar, en op wat rechtstitel bekwamen de Koningen, bij de eerste veroveringen dier Landen, waarover zij heerschten, alle de wijduitgestrekte *Domeinen of Domeingoederen*; en alle de Rechten daaraan vast, waaruit zij naderhand zoovele heerlijke Begiftigingen deden, zoo vele Rechten aan anderen wegschonken; en een groot deel hunner onderdanen, klein en groot, verrijkten? dat is, zijn deze uitgestrekte *Domeinen* van eersten af aan geweest de ware eigendom of 't bezit der *Koningen*, of zijn zij 's Volks eigendom en bezit geweest, en hebben zij dezelven aan 't *Volk* van dien grond te danken? Met andere woorden: Zijn zij in hunnen oorsprong geweest *Goederen des Volks*, of *Goederen des Konings* en zijner familie, of van beiden *gelijk?*

Van deze Vraag, die louter Geschiedkundig is, (dewijl hier niet gevraagd wordt, hoe de zaak

had

(86) Vergel. HERTIUS l. l. p. 218.

had behooren te zijn, maar hoe zij geweest en begrepen zij,) hangen weder vele gewichtige Vragen, van veel invloed, af! Om van dat gewicht te oordeelen, zal ik er eenigen opnoemen.

1. Hebben weleer de Koningen der Franken over deze Domeinen, die men naderhand *Koninglijke Domeinen*, nog later *Domeinen van de Kroon*, dat is van Hem, die de Kroon draagt, genoemd heeft, wel en wettig beschikkingen kunnen maken?

2. Hebben zij die kunnen vervreemden, verdeelen, tot uitzettingen (*apanagia*) aan hunne Zoons geven, en de Dochters daarmede uithuwelijken, en huwlijksgoed afgeven?

3. Hebben zij tot dit alles de *toestemming* van het Volk of van de Voornaamsten uit den Volke moeten vragen en verkrijgen?

4. Hebben zij alle die Uitgiften gedaan van het hunne, *van hun goed*, of wel van *het goed des Volks?*

5. Hebben zij meer gegeven dan zij zelfs bezaten of konden geven?

6. Hebben zij, de Bedieningen en Ambtsbekleedingen van Bisschoppen, Hertogen, Graven, enz. in die Domeingoederen, erfelijk kunnen maken? Hebben zij dus Erflijke *Hertogdommen*, *Graafschappen*, *Heerlijkheden*, daaruit kunnen oprichten?

7. Hebben zij aan die Domeinen en uitgestrekte Landgoederen het *recht* van Bestier, en 't Bewind over de daarop wonende menschen kunnen hechten, of die Hertogdommen, Graafschappen, Vorstendommen of Heerlijkheden op die wijze, met het recht van bestier, kunnen geven?

8. Moet men alle die Bedrijven en Werkzaamheden, die de Koningen, gedurende den loop van vele Eeuwen achtereen, gedaan hebben, in 't gezicht van 't Volk, en met stilzwijgende toestemming van 't Volk, dat alles (zeg ik) aan ongeoorloofde aanmatigingen of *usurpatien* toeschrijven?

9. Eindelijk kon gevraagd worden, of die *aanmatigingen*, al eens toegestaan zijnde, hieruit een recht geboren wordt aan alle de onderdanen zamen genomen, (indien het immer mogelijk ware, dat alle daarin overeenkwamen) of, zoo als men nu spreekt, aan 't *Volk*, 't zij met 't zij zonder goedkeuring van den Vorst, de overige Domeimeinen aan zich te trekken, weggeschonkenen verbeurd te verklaren, of tot andere gebruiken, buiten 's Konings wil, aanteleggen?

Van deze *Domeinen* toch (en zie daar reeds hunne uitgestrektheid,) waren er in onze dagen nog overgebleven, en uit een Bericht in NECKERS *Compte rendu au Roi*, bleek dat, toen nog, alleen in de Koninglijke Bosschen of Wouden er overig waren *een millioen bunderen lands* (*arpents de terre*); en uit de *Registers der Nationale Conventie* is bekend, dat korten tijd, nadat *de Koninglijke Domeinen* van naam veranderd, en *Nationale Domeinen* genaamd zijn, er meer dan *voor tweeduizend millioenen* Livres uit verkocht zijn (87).

Ja, indien men op latere tijden en zeden acht slaat: kunnen er nog vele andere vragen uit voordspruiten; bij voorbeeld:

1°. Of die Domeinen altijd van dezelfde natuur gebleven zijn, met dien gevolge, dat, gesteld zijnde, den Koningen was die uitgifte of vervreemding zonder toestemming van Volk of Staten niet geoorloofd, (het welk nogtans voor de Wet van *niet te vervreemden* in de XIVde Eeuw gemaakt, altijd en duizendmalen plaats had, gelijk nader zal blijken,) zulks dan van rechtswege nietig en van onwaarde geweest zij, en dies de Koning zelf, of zijn Opvolger altijd gerechtigd ware, om al het dus gegevene, alle die *Domeinen*,

(87) Men heeft nog andere berekening van de uitgestrektheid der Bosschen bij YOUNG, ARNOULD, en *Dellay d'Agier*, opgegeven bij METELERKAMP, *Toestand van Nederland vergeleken*, D. I. bl. 171.

nen, *Rechten* en *Privilegien*, hieraan vast, dus mildelijk aan zijne Onderdanen, Burgers, Lighamen, Steden, Edelen, Geestelijken geschonken, alleen daarom te herroepen of krachteloos te verklaren, omdat zij het niet vervreemden mogten?

2°. Of niet insgelijks in alle mindere Vorstendommen, even als in Vrankrijk, ook in Duitschland, ongeoorloofd geweest zij, of nog zij alle Vervreemding of Giften van *Domeinen*, zonder toestemming van hun, die op deze Territorien of Domeingoederen of op een deel derzelven woonden? b. v. Of de Hertog van Brabant, toen hij uit zijne Domeingoederen in 't jaar 1350. aan den Edelen Heer *Johan van de Lekke* verkocht *de Stad van Breda en het daaronder gelegen Land en Baronnie* (88), naderhand het eigendom van de Prinsen van Orange-Nassau, hiertoe gerechtigd was, zonder toestemming van zijn Volk, ten minste van dat gedeelte des Volks van Breda?

3°. Of dit zelfde recht dan ook niet plaats hebben en gelden moest in andere mindere Heerlijkheden, die de Hertogen van Gelderland en Brabant en de Graven van Holland, Zeeland, Vlaanderen, enz. uit hunne *Domeinen*, *Gravelijke of Landsvorstelijke Domeinen* genoemd, zoo mildelijk hebben weggeschonken, of naderhand te leen uitgegeven, zonder daarin *Volk* of *Staten* te kennen? en of zij dan wel noodig hadden, om hiertoe Privilegien of Beloften *de non alienando* te geven? b. v. Daar de Heerlijke Goederen der Abten en Heeren van *Egmond* (89), die van *Wassenaar*, *Warmond*, *Katwijk*, uit de Domeinen der Hollandsche Graven gesproten zijn (90); of

(88) VAN GOOR, *Beschrijv. van Breda*, bl. 459.

(89) Zie D. IV. bl. 446. enz.

(90) Ik zal de Uitgiften van twee dezer Halsheerlijkheden, en de eenvoudige wijze, waarop dit geschiedde, alhier in de *Bijlagen* met eenige Aanmerkingen geven op 't jaar 1311.

of zij dit mogten doen zonder 's Volks toestemming? Daar zij toch naderhand Privilegien *de non alienando* uitgaven, die, alleen om de gedane beloften, hen verhinderden, om zulke Heerlijkheden uit hunne handen te geven, of van hunne Graaflijke Domeinen te vervreemden. Want indien die Domeinen naar den gemeenen regel *Volks Domeinen* waren: zoo konden dezelven niet verkocht of vervreemd worden, zonder 's Volks toestemming.

Ik geve dit alles maar in 't voorbijgaan op, om te zien van wat gewicht dit onderzoek zij, en hoe alles afhangt van de voorafgaande Vraag, die ik hier onderzoek, en die ten voorwerpe heeft eene geschiedenis of *Daadzaak*. Te weten: wat is er gedaan, of uitgevoerd bij *den Koning* of bij *het Volk*, of *bij beiden*, in de oorspronglijke Inrichting van het Frankische Rijk, nadat de Franken deze Landen door de wapenen vermeesterd hebben? Zie daar een gewichtig onderwerp!

Doch eer ik tot de beantwoording dezer belangrijke Vrage overga, zooverre de oudheid licht verschaft, en om teffens de wijduitgestrektheid van 't woord *Domeinen* te kennen: diene ik vooraf aantewijzen, wat men in Europa, Vrankrijk, Duitschland, Nederland onder den gebruikelijken naam van *Domeinen* versta.

In *Vrankrijk* lijdt dit geene bedenking. De geleerde R. CHOPPINUS, *sur la Domaine de France*, ook in 't Latijn vertaald, op den titel: *de Domanio Franciae*, fol. 1605. Edit. 3a. heeft hunnen geheelen omvang opgegeven, en de geleerde Graaf *de Boulainvilliers*, een Schrijver, die anderszins het volle Oppergebied des Konings zonder bijkomende *Staten Generaal* gansch niet toegedaan is, van die Koninglijke *Domeinen* of 't *Domein* sprekende (91), zegt, dat *het Domein*

(91) *Histoire des anciens Parlements de France, ou Etats Generaux du Royaume*, fol. 1737. p. 560.

mein bestaat in Hertogdommen, Graafschappen, Marquisaten, Heerlijkheden, Kasteelen, Huizingen, Erfenissen, Plaatzen, Leenen, Tijnzen, Eilanden, Waarden, Ponten, Schepen, Veergelden, Tollen, Kanalen, en zulke Plaatzen, die dienden voor muren en bolwerken der Steden des Rijks, rechten van Marktdagen, uitstallingen, vleeschhuizen, banwijnen, voordeelen van rechtsplegingen, boeten, visscherijen, gevangenissen, enz.

Wat men in Duitschland *Domeinen* noemt, hiertoe kan een voor allen dienen de geleerde PFEFFINGER op PH. R. VITRIARIUS (92), die ons opgeeft de beste Schrijvers, die over de *Domeinen*, vooral in Vrankrijk en Duitschland, opzettelijk geschreven hebben, waar hij dus spreekt: „ *Domeinen of Domeingoederen zijn alle die dingen, welke den Vorst als Vorst, toebehooren, en die bij ons Kroongoederen, Kamergoederen, en bij de Franschen Domeinen heeten.* De *Eigendom* van die goederen behoort den Vorst, bij Leenrecht, voor zoo verre hij door den Keizer daarmede beleend of *verlijd is*, of zoo verre hij die als *oudvaderlijke Familiegoederen bezit.*" Dus verre Hij. Maar wij hebben reeds in 't voorbijgaan gezien, en zullen 't nog verder zien, dat *het Leenrecht*, waaruit die Schrijver dit ontleent, ook zelve uit dit oude *Domeinrecht* oorspronglijk zij, en derhalve de bijvoeging, *bij Leenrecht* hierin zoozeer niet te pas komt, of liefst eene zaak van lateren tijd zij.

Wat bij ons in Nederland, en bijzonder in Holland, al begrepen zij onder die benaming, kan men, even als elders, vinden bij P. BORT (93). En deze Domeinen worden, zelfs tot op onzen leef-

(92) *Corp. Juris Public. ad ductum Juris Publ.* PH. R. VITRIARII, 4°, Tom. III. p. 1347. n°. 2.

(93) *Over de Domeinen, en de Hooge en Ambachtsheerlijkheden.*

leeftijd, van hunnen oorspronglijken bezitter, den *Graaf van Holland*, genoemd *'s Graven* of *'s Graafelijkheids Domeinen*, afkomstig van de Koningen van Vrankrijk en de Duitsche Keizers, die, volgens hun recht, die Domeinen en Territoriaalgoederen en rechten, bij milde schenking en uitgifte gegeven hebben aan de Graven van Holland en hunne Familie, om ze erfelijk te bezitten: zoo als dit te recht opgemerkt is door den Hr. H. VAN WYN (94): *Deze Landen*, zegt hij, *waren der Graven Erfgoed, en zij maakten er vrije beschikkingen over;* en (gelijk ik breeder in mijn IVde Deel bewezen hebbe,) zij gaven uit dezelve vele Goederen en Rechten aan anderen, 't zij in eigendom 't zij in leen. Waaruit men in 't voorbijgaan klaar ontdekt, hoe uit die gegeven Domeinen en dat erfbezit die Graven over de Domeingoederen vrijlijk hebben beschikt, en hoe uit hunnen boezem bij ons alle die mindere *Hooge*, *Middelbare* en *Lage* of Ambachtsheerlijkheden, en de Rechten, daaraan verbonden, gesproten zijn: totdat de Graven door alle die milddadigheden hunne inkomsten ten eenemaal verminderd zagen, en tot de *Onderstandgelden* hunner Ingezetenen de toevlucht moesten nemen; waarom te recht de geleerde BORT (95) gezegd heeft, dat de *Graaf van Holland* onmiddelbaar Eigenaar is geweest *van alle de Leenen, die tot 's Gravelijkheids Leen- en Registerkamer* behooren. Maar ook integendeel, daar alle die *Leenen* oorspronglijk zijn uit de Graaflijke *Domeingoederen*, zoo ziet men ook hier reeds, hoe die *Leenen* hunnen grondslag hebben op of in het oude Domaniele Stelsel; maar teffens tast en voelt men dan de grove dwaling van dien zelfden P. BORT en zijne aanhangers, die deze Domeinen voor *Volks Domeinen* aanzien, welken de Staten aan den Graaf

gou-

(94) *Aanmerk. op* WAGENAAR, D. V. bl. 19.
(95) Boven, D. IV. bl. 352, b.

zouden vergund hebben, omdat zij van zich zelf geene middelen hadden (96).

Ik ga voorbij de veelvuldige onderscheiden uitdrukkingen en gelijkduidende benamingen van *Domeinen* (97); en zwijge geheel van de verschillende zinsbepalinge (*definitio*); aangemerkt men eerst naaukeurig *de zaken* zelve kennen moet, eer men dezelven bepalen kan. Hoe gevaarlijk toch zij, *in 't onderzoek naar rechten*, met *zinsbepalingen* te beginnen; kan juist dit woord *Domeinen* ons leeren. Men is veel gewoon bij de Rechtsgeleerden, en vooral bij de Staatsrechtschrijvers die bepaling vooraf te laten gaan, en daaruit vele andere sluitredenen afteleiden. ,, *Domeinen*, zegt men, *zijn* ,, *zulke goederen en inkomsten, die door het Volk* ,, *den Vorst zijn toegelegd, om daaruit de lasten* ,, *van 't Bewind goed te maken.*"

Zoodan! (besluit men) ,, De Koningen van Vrankrijk hadden zulke *Domeinen*, *'s Konings* of *Kroondomeinen* genoemd."

Zoodan! ,, De Koningen van Vrankrijk hebben gehad goederen en inkomsten, hun door het Volk toegeleid."

Zoodan! (kon men verder zeggen) ,, Dit zijn *Goederen* van 't *Volk!*"

Zoodan! ,, *Het Volk* kon, of Volksvergaderingen, konden uit naam van 't Volk, hierover beschikken, ten zij bij *wet* of *zeden* daarin verhinderd."

Zoodan! ,, *Het Volk* kon dezelven, des noodig, tot 's Lands dienst, verkoopen, vervreemden," enz. of, zoo men 't zachter uitdrukte: ,, de Koningen en Vorsten konden deze Volks-Domeinen niet verkoopen of vervreemden, zonder toestemming des Volks of der Staten, als Volksvervangers."

Op

(96) Ik herhale dit uit D. IV. bl. 439. Verg. bl. 431. omdat het hieraan groot licht kan bijzetten.

(97) Bij PFEFFINGER, T. III. p. 1350.

Op die wijze zoude alles geregeld afloopen, als men *'t woord* zelf dus bepaalde; en ik vreeze, dat van die zinsbepaling dikwijls misbruik gemaakt is. Alles hangt hier af van die bepaling! Is deze nu valsch, of gaat zij mank, of is zij niet volledig: (zoo als ik hope te toonen,) zoo zal er uit volgen, dat alles, wat hierop gebouwd wordt, valsch of gebreklijk zijn zal.

Ik weet, hoe velen, en zelfs hoogberoemde, Geleerden, ziende, dat in 't Europeesch Staatsrecht *de Domeinen* niet altijd aan die benaming of *zinsbepaling* voldeden, en evenwel niet gaarn van hunne opgevatte denkbeelden willende afgaan; hierom een uitvlucht gezocht hebben in 't onderscheiden van *Domeinen*, in *eigenlijken* en *oneigenlijken* zin genomen: zij noemen dan *Domeinen* in eigenlijken zin dezulken, die naaukeurig met deze zinsbepaling van *Volksgoed* overeenkomen; maar *oneigenlijken*, dezulken, die men vindt, dat oorspronglijk geen *Volksgoed*, maar de Domeingoederen der Vorsten of Familiegoederen waren, hun van elders opgekomen. Ik mag dit zeerwel lijden! Maar, behalve dat ten aanzien der Inkomsten en de Rechten van 't Bestier hierin geene verandering is, en de uitwerkingen dezelfden zijn: zoo zoude dit slechts op een woordverschil of woordentwist nederkomen; en de geheele onderscheiding zoude berusten op het vooroordeel, dat *Domeinen* altijd zijn *Volksgoederen*.

Doch ik zie geene zwarigheid, om ook die eigenlijke beteekenisse toetegeven, als men spreekt uit de algemeene Grondbeginsels, die in de oorspronglijke Vestiging van Regeringen hadden plaats kunnen, of behooren te hebben: maar die daarom in Europa niet altijd plaats grepen: waarom te recht de geleerde HENR. COCCEJI (98) *de Domeinen* in 't Duitsche Rijk beschouwt als *in patrimonio vel populi vel principis*, dat is, dat zij zijn,

(98) COCCEJI, *Juris Publici Prudentia*, c. IX. Dict. MS.

zijn, of *'s Volks* of *'s Vorsten Goederen*. In welke bepaling ik beruste.

Maar nu kome ik tot de groote Vraag, uit de Historie en Oudheid optehalen! Wat heeft er ten aanzien dier *Domeinen* plaats gehad in de eerste vestiging of grondlegging der Frankische Monarchie? En is hiervan geschiedkundig iets bekend?

Hierover hebben bij de Staat- en Geschiedkundige Schrijvers *driederlei gevoelens* plaats. Ik zal ze kort opgeven.

Eerste Gevoelen. Alles wat door de gewapende benden der Frankische Volkeren in den oorlog vermeesterd is, kwam bij de vestiging des Rijksgebieds *den Volke* toe, en 't Volk heeft den Koning van dat veroverde een groot, ja 't grootst gedeelte toegelegd, om uit de inkomsten de in standhouding zijner Hofhouding, zoo wel als de Lasten van den Staat en zijn Bewind, goedtemaken.

Tweede Gevoelen. De Koning, of Koningen, als overwinnaars, hebben alles voor zich veroverd, en daaruit zijn geboren alle die Goederen en Domeinen, waarover zij naderhand hunne opperste macht, recht en gebied, geoefend hebben.

Derde Gevoelen. De Koningen hebben de vermeesteringen gedaan voor zich en voor het Volk: alles is naderhand verdeeld: het grootste gedeelte is den Koning en zijne opvolgers, als 't meest behoevende, bij de verdeeling te beurt gevallen, het overige aan het Volk toegewezen; waaruit dat Volk ook zijne *vrije bezittingen* bekomen heeft.

Het eerste gevoelen dient om de *rechten des Volks*, het tweede die *der Vorsten*, het derde, 't welk tusschen beiden gaat, om beider *rechten* op vaste gronden te zetten.

Zien we die gevoelens, elk wat nader en onderscheidenlijk in, met de gevolgen, die daaruit voordkomen.

Het eerste gevoelen stelt, dat *de Domeinen* oorspronglijk zijn geweest *de Eigendom des Volks* (*Patrimonium Populi*); en dat dezelven bij de eerste in-

inrichting der Frankische Burger-Maatschappij, of Staatsvorm, door het Volk den Koning zijn toegeleid, om uit de inkomsten zijne waardigheid en eere optehouden, en den last van 't bewind te dragen, en in 's Lands benoodigdheden te voorzien. Waarom dan ook dezelven, in onderscheiding der Goederen, die de Koning, afzonderlijk en niet als Koning, bezit, genoemd worden *Rijksgoederen*, *Rijkseigendom*, en van den kant des Gevers, *'s Volks goed*, *'s Volks eigendom*.

Indien dit gevoelen waarheid bevonden werd, of wierd: zoo zouden hieruit eenige Gevolgen (of *Corollarien*) afvloeien, die niet ontkend zouden kunnen worden.

En wel 1°. Indien de *Domeinen* niet zijn de eigendom des Vorsten, maar die *des Volks:* zoo mag de Vorst die goederen niet vervreemden, en *alle daad van Vervreemding, door den Vorst gedaan, is van rechtswege nietig*, of, gelijk de beroemde GROTIUS zegt (99): 't is *Volks Goed, waarvan de Vruchten* of *Inkomsten geschikt* zijn, om daaruit de Lasten van 't Gebied en van de Koninglijke Waardigheid goed te maken: 't welk door de Koning, noch geheel noch ten deele kan vervreemd worden.

2°. Een tweede Gevolg zoude zijn: dat evenwel de *Vruchten* of *Inkomsten* den Vorst geheel toebehooren; 't geen dan ook DE GROOT toestemt; schoon andere Geleerden, dit gevoelen omhelzende, hierover nog twijfelachtig hangen; 't welke evenwel meer betreft het misbruik dier Inkomsten, dan wel derzelver rechtmatig gebruik.

3°. Een derde Gevolg zoude zijn, dat die Domeinen, buiten of tegen den zin des Volks vervreemd, door den Opvolger altijd kunnen herroepen worden, en niemand hierbij verongelijkt worde. En dat dus de Koningen en Vorsten alle Brieven van Uitgiften, alle Privilegien, alle Verdra-

(99) *Jure Belli et Pacis*, T. II. 6. 11.

dragen, weder kunnen vernietigen of herroepen, wanneer zij zonder 's Volks toestemming zijn weggegeven (100).

4°. 't Zelfde Gevolg heeft dan plaats met de *Verjaring* of 't *Gebruikbezit* (*Praescriptio* en *Usucapio*), alzoo die *Domeinen* 's Volks goed zijnde, door geene Verjaring of Gebruikbezit, wettig aan enkele Burgers kunnen overgegeven worden l. (1) Zelfs geen kleen gedeelte (2).

5°. Zelfs kan men die ongeoorloofdheid uitstrekken tot de gevallen van Erfrijken, waarin men mogelijk zoude kunnen zeggen, dat, als *het Volk* daarna hierin toestemt, alsdan de Uitgift wettig ware. Maar alsdan bleef nog de vraag, van 't recht van den eersten Verkrijger in de Regerende Familie; doch ik dringe dit niet aan. Als *Vorst* en *Volk* eenstemmig zijn, verandert de zaak.

6°. Eindelijk kan men aannemen, dat den Vorsten hiermede de macht niet benomen wordt, om hunne kinderen en derzelver nageslacht heerlijk en eerlijk uitzet te geven of uittehuwelijken. Ziedaar de Gevolgen.

Zien wij vooraf 't Gevoelen zelf in.

„ De *Domeinen* (zegt men) zijn oorspronglijk geweest, en altijd gebleven 's Volks goederen en eigendom, maar aan de Koningen slechts ten gebruike gegeven."

Dit gevoelen omhelzen alle Geleerden, die uit algemeene Beginsels den oorsprong der Volksmaatschappijen bij wijze van Bespiegeling ophalen, en als dan dus redeneren:

„ Alle menschen worden vrij geboren; zij komen te zamen; zij vinden behoeften; zij maken Ver-

(100) Men gevoelt ligtlijk, dat ik dit slechts opgeve als een Gevolg, zonder dat ik dit Gevolg het mijne zoude willen maken.

(1) Men kan over deze Leer meerder lezen bij PFEFFINGER D. III. bl. 1353.

(2) Vergel. GROT. l. l.

Verdrag; zij overleggen, en kiezen iemand, die hen bestiere; zij schrijven hem de wijze en vorm van regeren voor; zij verdragen daarover; zij wijzen hem de goederen aan, daartoe benoodigd; uit die goederen of hunne *inkomsten* bestiert hij alles, onderhoudt alles, en wanneer die Inkomsten niet toereiken, kan hij onderstand vorderen."

Maar het zijn ook deze Wijsgeren en Staatsrechtschrijvers, die hier misschien zich te veel aan bespiegelingen overgeven in 't vormen van Maatschappijen. Ten minste deze Geleerden 1°. zien meer op de eerste mogelijke wijze van 't Gebied te bekomen door eene *vrije*, *bedaarde*, en *voorafgaande* raadpleging, kiezing en wilsbepaling van een Volk, dat is, van eene zaamgeschoolde menigte van menschen, over hunne onderscheiden belangen, schoon woest en onbedreven, bedaard te zamen sprekende: terwijl die Geleerden andere ondergeschikte manieren, waarop ook 't Gebied bekomen, en den Vorsten zulke Domeinen toegelegd kunnen worden, ten eenemaal voorbij zien. Het Gebied kan toch ook op andere wijze verkregen, en de Verplichtingen anders geregeld worden (3). De beroemde *Engelsman* BLAKSTONE, anders een groot ijveraar voor 's Volks Vrijheid, en kundig Wetverklarer, schertst aardig met de spitsvindigheden van die beschouwende Geleerden, die meenen, dat er eens een tijd geweest zij, waarop de Maatschappijen nog niet gevormd zijnde, de menschen vreedzaam op eene groote vlakte bijeen kwamen, zich vereenigden, en aldaar zich verbonden door een tweederlei Verdrag en tusschenkomend Overleg. Dit, zegt hij, is weinig overeenkomstig met de natuur; 't is al te ongerijmd, om in goeden ernst geloofd te worden.

Maar

(3) Men zie hierover S. STRYKIUS, *Operr.* T. II. Disput. XV. *de jure seipsum obligandi*; en J. H. BOEHMER, *Jur. Public. Univers.* p. 157. (k). *de dubici pacto.*

Maar dit daargelaten, merk ik op, 2°. dat deze Geleerden zeerwel en goed redeneren uit algemeene Grondbeginsels, wanneer men vraagt over het instellen van een Gebied, waarin alles overeenkomstig de gezonde reden en naar die gronden, die wij thans kennen en volgen, zoude kunnen en behooren vastgesteld te worden. Maar *dit is* hier het geval niet. De Vrage is niet, wat bij de eerste inrichting van 't Fransche Rijksgebied had moeten of kunnen beraamd worden naar zulke Regelen, die men zich voorstelt: maar wat er in der daad beraamd is. 't Is toch geheel iets anders, te vragen, wat behoorde bepaald te worden volgens algemeene Grondbeginsels; iets anders, wat bij afzonderlijk Staats- of Volkenrecht, of bij vervolg of bij gebruik bepaald zij (4).

3°. Men moet vooral ook het *rechte gebruik* van *dat Algemeene Staatsrecht*, 't welk hierbij ingeroepen wordt, wel onderscheiden van deszelfs *misbruik*, vooral in de toepassing op Onderwerpen, en dit niet overal ligtvaardig inmengen of verwarren met het gebruiklijk *Staatsrecht* van afzonderlijke *Volkeren*. Waarin de beste Geleerden zich dikwils vergissen (5).

De

(4) Men leze hier vooral het werk van den Geleerden SCHEIDEMANTEL, *Repertorium des Teutschen Staats- und Lehnrechts — — mit zusäzzen und neuen Artikeln — vermehrt — von D. C. Fr. Häberlin*, Leipz. D. III. bl. 57. op 't woord *Landesveräusserung*.

(5) Te recht aangemerkt door den Geleerden DE SELCHOW, *Elem. Jur. Publ. German.* T. I. p. 5. Vergel. HERTIUS, *de differentiis juris in statu naturali et adventitio* (Opp. T. II. P. III. p. 21.), en Dissertat. *de Collisione Legum*, T. II. p. 91. vooral zijnen Commentar. *de Jurisprud. Universali*, sect. II. p. 41. sqq. Men voege er bij J. H. BOEHMER, Introd. *in Jus Publ. Univers.* Parte Spec. *de Origine Imperii Civil.* L. I. c. 1, 2. p. 126. sqq. en HEINECC. ad PUFEND. *de Off. Hom. et Civ.* II. 5.

De vraag is dus niet, hoe had het met de Domeinen kunnen, of moeten zijn? maar alleen, hoe is het oorspronglijk er mede gesteld geweest? En dan durve ik gerustlijk zeggen, dat als men de oude en overgebleven Gedenkschriften der Frankische Monarchie en de Gebeurtenissen nagaat, zij met dit gevoelen geheel strijden: ten ware men deze allen uit de voet wilde zetten.

Evenwel men vindt Geleerden, die daaraan blijven hangen, en het Stelsel, dat de *Domeinen* altijd *'s Volks goed* zijn, opzetlijk verdedigen; waaronder ik vooral noeme een' geleerden Duitscher *Wedekindus*, die in eene Academie-Verhandeling, 1773. te *Manheim de Domaniis Dominorum Territorialium* dit gevoelen uit algemeene Gronden aandringt, en daarbij deze *vier* vereischten, als daartoe benoodigd, voorstelt, die ik voor mij ook geloove, dat plaats moesten grijpen, om daarvan blijk te hebben:

1°. Dat het Volk zulke Domeinen, en 't Vruchtgebruik van Landen en Goederen, den Koningen toegeleid, oorspronglijk gehad hebbe.

2°. Dat het Volk of de algemeenheid der Bewoners, dat Vruchtgebruik waarlijk op de Vorsten hebbe overgedragen.

3°. Dat evenwel zij den *Eigendom dier Domeinen* niet hebben op- of overgedragen, maar dien aan zich gehouden (6). En

4°. Dat, indien zulks ooit op die wijze heeft plaats gegrepen, men zekerlijk van zulk gewichtig Bedrijf wel voetstappen, of tijd, of plaats, of wijze van doen zoude aantreffen.

Ziedaar de vereischten, bij hem opgeteld; doch als 't op bewijzen aangaat, komt die geleerde Schrijver te huis, waar hij komen moet, en erkent oprecht, dat hem *deze Vereischten* niet zijn

(6) Want, zoo er Overdracht geschied zij, dan vervalt al 't vorig beweerde, en 't wordt een woordenstrijd.

zijn voorgekomen, *ja*, (zegt hij) *indien deze moesten aangewezen worden, zouden er in geene Koningrijken Domeinen gevonden worden*; dat wil dan zeggen, geene zoodanigen, die op deze wijze door het Volk den Vorst uitdruklijk waren toegeleid! Evenwel daar zijn *Domeinen!* Doch 't geen te verwonderen is, en aanwijst, hoe sterk de vooroordeelen bij menschen kunnen heerschen; die zelfde Geleerde beroept zich ten besluite op even dit Frankische Rijk. En 't is juist dit Rijk, waarvan ik hier de zaak ontkenne, en wel ontkenne, omdat er van zulke Overgifte of Toelegging door 't Volk niet alleen geen schijn of schaduwe in de oude Historie voorhanden is; maar alles veeleer het tegendeel ons toeroept, zoo in *de zaak* zelve (7), als in *de Gevolgen*, die hieruit zouden spruiten. Tot de overweging van welke Gevolgen ik nu overga.

I. Het eerste Gevolg zoude dan hebben moeten zijn: de Koningen mogten die Domeingoederen of *Kroongoederen niet vervreemden noch weggeven.* Dit is de gemeene stelling. Ik zal hierna het tegendeel in 't breede bewijzen; en nu alleen zeggen, dat het er zooverre af is, dat dit Leerstuk van *verboden* Vervreemding in het oude Frankische Rijk, ook zelfs in alle andere mindere Rijken en Vorstendommen uit dat groote Frankische Rijk in Europa oorspronglijk, ooit bekend geweest zij, dat integendeel alle Rechtsgeleerden en Geschiedkundigen, die met de oudste Gedenkstukken bekend zijn, uit eenen mond getuigen, dat er nergens, zelfs niet in het Duitsche Rijk, eene eenige grondstellige of algemeene Wet gevonden wordt, waarbij *de Vorstelijke Domeinen* voor

(7) Vergel. *Les Considerations sur l'Inaliénabilité de Domaine de la Couronne* in de *Mercure de France*, 1775. Nov. et METTING. *de Statu Milit. Germ.* 1760. p. 75. (e). 128. 214. 333. 472.

voor onvervreemdbaar, of onverjaarbaar verklaard zijn: maar dat integendeel alle de Brieven, Charters en Giften, die er van de Koningen en Landsvorsten nog in grooten getale overig zijn, de volledigste bewijzen medebrengen van volvrije en onbepaalde Uit- en Afgiften, langs alle de Eeuwen; ja, dat de Vorsten, Koningen, Keizers der Middeleeuwen, om verscheiden oorzaken, zoo ruimschotig waren met het uitgeven, beleenen, verpanden, verkoopen, of weg- of overgeven van Landen, Grondstukken, Goederen, Renten en Rechten, voornamelijk aan hunne Onderdanen, aan Geestelijken, Edelen, Hovelingen, Staatsbedienden, Steden en Leden, aan wien zij verplichtingen hadden, of die zij aan zich wilden verplichten: dat zij eindelijk zelve zich genoodzaakt vonden, om, tot voorkoming van geheele uitputting, daarin te voorzien, 't zij bij Privilegien en beloften van niet meer te zullen *vervreemden*, 't zij bij *Wetten*, waardoor zij hunne Hoven en Magistraten verboden, om geene Vervreemdingen, of Verpandingen, enz. meer te doen. Ik zal dit hierna in 't breede bewijzen.

II. Het tweede Gevolg heeft geen bezwaar. Niemand toch ontkent den Eigendom dier Renten en Inkomsten, of der Vruchten uit die Domeinen (8).

III. Maar het derde is van een' geheel verschillenden aard. Indien toch de Koningen die Vervreemdingen niet zonder 's Volks wil mogten doen, en het nogtans bleek, dat zij dit gedaan hadden: zoo zouden, alles gelijk staande, de Opvolgers dier Vorsten altijd gerechtigd zijn geweest, om die Uitgiften te herroepen, al waren zij anders wel en behoorlijk, en ter goeder trouwe gedaan, door den Vorst bekrachtigd, in 's Lands Registers op- en aangeteekend, met Brief en Zegel overgegeven, en hierdoor den begiftigden

(8) GROT. *Jure Belli et Pacis*, L. II. 6. 11, 12.

den een wettig recht verkregen. Dan zeker kon Koning Francois I., zonder schaduw van ontrouw of onwettigheid, het Verdrag van Madrit, met Keizer Karel aangegaan, waarbij *Burgundie*, een Koninglijk Domein, aan Karel werd opgedragen, alleen om die reden voor nietig verklaren, omdat *het Volk* of *de Staten*, ten minste die van Burgundie, daarin niet toegestemd hadden. Dan waren de Graven van Holland, alleen om die reden, gewettigd geweest, om alle Vergunningen en Privilegien, hiertoe betreklijk, te herroepen, zoo dikwijls zij of hun opvolger zulks goedvonden. — — Want indien die Vervreemdingen van Domeinen, als Volks goed, niet wettig waren, zoo geschiedde hierdoor den burgeren geen onrecht, dat de Vorsten terug namen, 't geen zij zonder toestemming des Volks of der Staten niet wettig konden geven. Maar wat zoude er dan heden geweest zijn van alle die Duitsche Rijksvorsten, Hertogen en Graven, van alle de Fransche Burgers, die nog heden, na den tuimelgeest der Omwenteling, van vorige Giften iets overhielden. En wat zoude onze Republiek ook eene droevige figuur maken, (ik spreke niet van 't verkoopen der tegenwoordige nog overgebleven Domeinen, die thans om Staatsredenen, op den naam van 't Volk, volgens de Staatsbesluiten, aan bijzondere Burgers worden uitverkocht met voorbehouding van vele rechten,) indien alles, wat de Hollandsche Graven uit hunne Domeinen, wat de Hertogen van Gelre, uit hunne Landsheerlijke goederen, wat de Bisschoppen van Utrecht, als Landsheeren, uit hunne Tafelgoederen, aan de Steden, of andere Lighamen, Standen of persoonen hebben weggeschonken, totdat zij bij Privilegien, Wetten, of Overeenkomsten daarin voorzagen, onwettig was. De ongerijmdheid dezer Stelling, als een gevolg uit het vorige, is dan tastbaar. Doch als men het tegendeel stelt: de Vorsten mogten hunne Domei-

 nen,

nen, als eigen goed, wel vervreemden; en mogten dat om die reden, als wettig gegeven, niet terug vorderen: zoo loopt alles geregeld af. De tegengestelde leer is dikwils misbruikt; en de Heer SELCHOW (9) merkt hierom te recht aan, dat zulke Leer of Wijsbegeerte van 't niet veroorloven van wegschenking bij sommige Vorsten en Hoven wel aangenaam is; doch hij vreest, dat zij geheel aanloopt tegen *onze Wetten*, *tegen de Geschiedenis*, *en tegen de openbare Trouw*, *die bij de Vorsten altijd geëerbiedigd moet worden*." En ik durf het zelfde ook wel stellen ten aanzien van het Rijk van *Vrankrijk* in vroegere dagen.

IV. Het vierde Gevolg raakt de *Verjaring* (*Praescriptio*), en 't *Gebruikbezit* (*Usucapio*). Dit heeft zeker geene plaats, als er geene *vervreemding* is. Maar vele Schrijvers hebben niet in acht genomen het onderscheid tusschen de vroegste tijden, toen er wel degelijk *Verjaring* plaats had, en de lateren, toen in Vrankrijk het Verbod van *Vervreemding* ook de *Verjaring* belette.

V. Het vijfde Gevolg is van dien aard, dat ja! Vorst en Volk wel kunnen overeenkomen, om geene Vervreemding toetelaten; maar dit eenmaal bepaald zijnde, 't zij bij gewoonterecht of wet, zoo is hieruit een verkregen recht bekomen, 't welk, volgens alle natuurlijke Staatsgronden, alleen aan eene zijde niet veranderd kan worden.

VI. Over het stuk van *Uitzet* en *Huwelijksgoed*, 't welk naderhand aan de Koninglijke Kinderen, Zoonen en Dochteren, uit die Domeinen altijd vrijlijk gegeven wierd, zal ik nader spreken. Die *vrijheid* alleen, toegestemd zijnde, gaf den Koningen en Vorsten de handen zoo ruim, dat uit deze Uitzetten geheele Vorstendommen, Hertogdommen, Graafschappen oprezen. Men denke slechts om 't Hertogdom *Burgundie*, en de Graaf-

(9) *Elem. Juris Publ. Germ.* 1769. §. 416.

Graaffchappen *Artois* en *Vlaanderen!* Ja, dat bijna het geheele Franſche Rijk, vooral na den tijd van Karel den Grooten, in vele kleiner Rijken voor een tijd onder zijne Zoons en Kleinzoons is verdeeld geworden, en daarvan als afgeſcheiden.

Ziedaar het eerſte *Gevoelen* en zijne *Gevolgen* ontwikkeld. Hetzelve wordt omhelst van alle zulke Staatsrechtſchrijvers, die, op algemeene gronden of voorſtellingen bouwende, de oorſpronglijke Inſtelling van Maatſchappijen allen op een en denzelfden voet inrichten, en daarbij vele redeneerkundige fijnigheden voegen, waarvan de Voorouders nimmer droomden, en die in de Frankiſche en Duitſche Rechten en Inrichtingen van geen gebruik kunnen zijn, ten zij klaarlijk blijke, dat zich de zaak aldus hebbe toegedragen; en ik omhelze dus alhier de uitſpraak van METTINO (10): *dat onze Voorouders zoo fijn niet geredeneerd hebben uit het oogmerk van de Burgermaatſchappijen, of het oogmerk om zich onder verplichtingen te brengen.*

Het beſluit nu, hieruit opgemaakt, is dit: „ In „ het toe- of aanwijzen van Domeinen aan den „ Koning hebben noch het Volk noch de Ko„ ning opgevolgd die Grondbeginſels, die men „ in lateren tijd, en heden, uit algemeene gron„ den hieromtrent zich heeft voorgeſteld!"

Ik kome tot het tweede Gevoelen; 't welk hierop nederkomt: „ De Koning of Koningen, als overwinnaars, hebben alles voor zich veroverd, en hieruit zijn geboren alle die goederen en Domeinen, waarover zij naderhand hunne opperſte macht, recht en gebied geoefend, en die aan anderen medegedeeld hebben." Dit is 't gevoelen, dat gevolgd wordt door de Franſche Schrijvers LOISEAU (11) en den Abt DU BOS (12), en hunne Aanhangers. De

(10) *De Statu Milit. Germ.* p. 13.
(11) LOYSEAU, *ſur les Seigneuries*, 4°.
(12) DU BOS, *Hiſtoire Critique de l'Etabliſſement de la Monarchie Françaiſe*, Ed. 4.

De kracht van dit Gevoelen komt neder op een *Cijns-rijk* (*Regnum Patrimoniale*, of wel *Censuale*). De Koning heeft dan de verovering voor zich gedaan, door behulp zijner Legers; Hij heeft de gehoorzaamheid, die hem zijne krijgsmachten bewezen, overgebracht op den Burgerstaat; en heeft den Grondeigendom der overwonnen Landen voor zich bekomen, en heeft een groot gedeelte van den bodem aan zijne Onderdanen, aan zijn Volk, 't zij onder betaling van zekere *cijnsen* of *schattingen*, of afgifte van eenige *vruchten*, of later onder *Leenvoorwaarden*, uitgegeven, behoudens aan zich, als Koning en Landeigenaar, zijn hoogste Eigendom over alles, waardoor ook dat alles zijne Opperregering onderworpen was.

Zie hier de beschrijving van een Oppermachtig Koningrijk, zoo als men die ook nog in de Oostersche Landen aantreft, en aldaar *Tributaire Rijken* noemt. Zoodanigen waren er oudtijds. Zoodanigen erkennen STRABO en DIODORUS SICULUS in de Indiën. Zoodanigen erkent nog de geleerde ROBERTSON (13) in alle *de Groote Monarchien van het Oosten*, waar de Souverein alleen den Eigendom van 't Territoir heeft als *Souverain Suzerain*; en die de landerijen en akkers uitgeeft en verpacht om ze te bebouwen, onder bepaalde verplichtingen van Cijnsen of Vruchten. Op die wijze wordt nog *de Keizer van China* beschouwd, als de eenigste Grondeigenaar: waar elk zijn evenredig aandeel opbrengt van de Vruchten, tot de onkosten der Regering; terwijl de rest of 't overblijfsel der Vruchten het volle eigendom is van den opbrenger; en welk evenredig aandeel der vruchten van den bodem dient in plaatze van belastingen of opbrengsten *in geld*, die in andere vrije Maatschappijen gevorderd en op

(13) ROBERTSON, *Recherches sur la connoisance des Anciens de l'Inde*, not. p. 208.

op den arbeid gelegd worden. Zonder dat juist die grondeigendom der Vorsten iets gemeens behoeft te hebben met die *despotique* macht, die op vele plaatzen in 't Oosten geoefend wordt: alzoo ook die een gevolg kan zijn van andere omstandigheden, dan juist van Grondeigendom (14). Uit dit Gevoelen nu kunnen deze drie Gevolgen afgeleid worden:

Eerste Gevolg. De Frankische Koningen hebben wettig, van eerst af aan, van hunne Franken of Fransche Onderdanen *Schattingen*, *Cijnsen*, of *Tributen* afgevorderd.

Tweede Gevolg. Alle Macht en Gezag, die de oude Frankische Aanzienlijke Edelen, *Magnaten*, en Groote Heeren, (die *Nobles Barons* en *Seigneurs*) in hunne Heerlijkheden daarna hebben uitgeoefend; zulks hebben zij bij Aanmatigingen verkregen.

Derde Gevolg. Alle Rechtsoefening en Macht van Regeren, door anderen geoefend, is afkomstig uit den boezem der Koningen; of heeft men aan hun te danken; of is hun afgenomen.

Wat het gevoelen zelf betreft: ik meene, dat de oude Gedenkstukken zulks wederspreken. Ik weet wel, dat de wijze van *Oorlogen* voorhenen geheel anders dan tegenwoordig gesteld was. Ik weet ook, dat ten tijde van het daarna ingevoerde *Leenroe-*

(14) Zie dit heele stuk, wegens de Oostindie, kort maar duidlijk aangestipt in de *Memorie* van Mr. G. H. VAN HOGENDORP, *over den tegenwoordigen Staat van den Handel en Culture in de Oost-Indische Bezittingen van den Staat*, bl. 155-159. waar hij opmerkt, dat zulke afgift van Vruchten *in natura*, in plaats van *in geld*, behoudens elks bijzonderen eigendom, niet verschilt van 't gene men gebeuren ziet *in alle eenigzins beschaafde Landen, waar een Staatsinkomen plaats heeft, en de Vruchten van den bodem verdeeld zijn tusschen den Vorst en den Ingezeten; waar een gedeelte van dezelve tot bijzonder gebruik, en een ander gedeelte tot algemeen gebruik* (als eene belasting voor den Staat) *dient.*

roerig Regeringswezen, de geest van het Leenrecht dezen Regel met zich bracht: ,, De Koning, of ,, Landsheer, geholpen van zijne Leenmannen, ,, voert zijne oorlogen, op zijne winst, op zijn ,, verlies. Men ſtaat zijnen Leenheer bij, naar ,, bepaalde mate, groote en waarde zijner Lee- ,, nen. Alles wat de Leenheer verovert, verovert ,, hij voor zich, en deelt daarvan mede bij beloo- ,, ning; maar alles wat zijne Leenmannen in zij- ,, nen krijg verliezen, dat vergoedt en betaalt ook ,, de Leenheer. Het verlies komt insgelijks voor ,, Hem op." (15). Maar dit kan hier geen plaats hebben, wanneer wij 't gemeenſte gevoelen volgen, dat de Invoering van 't Leenſtelſel van later tijd is, en nog niet bekend was bij de verovering der Frankiſche Landen. Het Franſche Rijk was in zijnen aanvang meer op eenen *Militairen* voet van gehoorzaamheid geſchoeid, maar niet op eenen *Leenroerigen*, noch naar den maatſtok van Burgermaatſchappijen. Alle de Franken waren bij de Verovering Soldaten en Krijgslieden; en gehoorzaamden naar de toenmalige Krijgsregelen. Die Krijgsregelen konden zeker niet medebrengen, dat het Krijgsopperhoofd (naderhand *Koning* genoemd) alles voor zich veroverde, en Hij alle de krijgsbenden, nu vredig nedergezeten, aan zich zoodanig onderwierp, dat zij, in plaatze van belooning, aan cijnſen en belastingen onderhevig geraakten. Indien al niet de gemeene ſoldaten, ten minste de Oppergeneraals en voorname Hoofden des Legers konden aanſpraak maken op hooge belooningen uit den verwonnen buit, en landgoederen verkrijgen.

En dat dit ook plaats gehad hebbe, zal ik bij de ontwikkeling van het derde Gevoelen trachten te bewijzen. Maar is dit Gevoelen valsch; zoo zijn ook de *drie* Gevolgen valsch.

Het

(15) Zie hiervan 't geen ik met enkele voorbeelden uit de Graaflijke Hollandſche Hiſtorie heb aangewezen in D. IV. bl. 448 - 452.

Het eerste was *de Cijnsbaarheid der Fransche Natie.* Deze durve ik gerust ontkennen, en de waarheid hiervan zal hierna overtuigend blijken. Zij waren Franken, vrije Franken, en betaalden nimmer eenigen *cijns* of *schatting*; zij ontleenden denklijk hieruit den naam van *vrij.* De *cijnsschuldigheid* liet men voor de *Slaven* en *landhoorige Boeren* over; en voor die Romeinen, die niet gevlucht, of omgekomen, onder hun verbleven.

Wat 2°. de *aanmatigingen* van de zoogenoemde *Nobles Barons* betreft; die erkenne ik voor de latere tijden. Deze berokkenden naderhand aan 't Fransche Rijk beroeringen en verwarringen genoeg.

Het derde Gevolg is, dat alle Rechtsoefening uit 's Konings boezem sproot. Doch dit kan zeerwel wezen, al ware het geen gevolg van een *cijnsbaar Rijk.* Daarbij moet men ook onderscheid maken tusschen *Imperium* en *Dominium*, tusschen 't recht om over vrije menschen en onderdanen te gebieden, en tusschen het bezit van *Domeingoederen* en vastigheden. Ook is 't iets anders, dat iemand alles bezit; of dat hij de Souvereiniteit uitoefent. De Koning had *de Oppermacht*, maar hij had die niet, omdat hij het *Domein* had, maar hij had het Domein om de Oppermacht, en hij had die Oppermacht met het *Domein* er bij Een *Koning* zonder *Domein* begreep men in dien tijd niet bestaanbaar.

Ik kome tot het derde Gevoelen; 't welk ik dus voorstelle:

„ De Frankische Koningen hebben, in de eerste Landveroveringen, de door hun en de hunnen vermeesterde Landen onder zich en de hunnen trapswijze verdeeld; van welken het grootste en aanzienlijkste gedeelte met alles wat men naderhand *Staatsgoederen* (*bona publica*) noemde, de Vorst voor zich verkreeg, of hem wierd toegekend of overgelaten, als op wiens schouders al de last van on-

onderhoud van *Hofhouding*, *Land* en *Volk* gelegd wierd; terwijl al het overblijvend Territoir den overigen Franken door Hem werd aanbedeeld, van 't welk elk, naar zijne waardigheid, bij afklimmende trappen, tot den geringsten Soldaat, Frank, of Vrijman, toe, bij 't lot een aandeel kreeg, als *eigen goed*, vrij van *alle cijns en lasten*, en met vollen eigendom en beheer."

Als dit gevoelen kan bewezen worden, (en dit hope ik te doen,) zal hetzelve met zich voeren vele Gevolgen, zoo ten aanzien des *Konings* als des *Volks*. Zien wij eerst die des *Konings*, en dan die des *Volks*. Aan de zijde van den *Koning*, dunkt mij, kunnen hieruit deze zes Gevolgen (of *Corollaria*) afgeleid worden.

I. De Koningen van Vrankrijk hebben, uit kracht van verdeeling, hunne *Domeinen* en de *Renten*, daarmede verbonden en verknocht, even gelijk alle onderdanen *hunne goederen* en bezittingen, van eerste af aan, en vervolgens, altijd, vrij kunnen *vervreemden*, *verdeelen*, *verminderen*, en over dezelven *beschikkingen* maken.

II. Deze Koninglijke *Domeingoederen* zijn, even als de Goederen van *Particulieren* of van de Onderdanen, aan *Verjaring* onderhevig geweest.

III. De *Inkomsten*, welke die Domeinen afgaven, waren insgelijks 's Konings goed, waarover hij volle beschikking had.

IV. De Koningen hebben de toestemming *van 't Volk* nooit behoefd, om het gene des Volks niet was, vrijlijk te vervreemden, en aan anderen mildelijk weg te schenken, 't zij om bewezen diensten, of om andere, hen bewegende, oorzaken.

V. De Koninglijke Domeinen, dus uit- of weggegeven, konden nimmer door de Opvolgers, dan met de grootste onrechtvaardigheid, om die reden, terug genomen of herroepen worden.

VI. Het heeft den Koningen altijd vrijgestaan, om uit dezelve te verordenen *Uitzetten* (*apanagia*)

gia) aan de Zoons, huwelijksgoed (*dotalicia*) aan de Vrouwen en de Dochters, en Weduwe-Bewijzen aan hunne nagelatene Weduwen (*vidualicia*), als zoovele middelen van onderhoud voor hunne Familien en Koninglijke Nabestaanden; en zij hebben dus kunnen vervreemden, begiftigen, verdeelen, bij uitersten wille of erfmakingen nalaten, 't geen zij goedvonden, van Domeinen, Heerlijkheden, Rechten en Gerichten.

Van de zijde des Volks en der Ingezetenen zijn de navolgenden:

Eenmaal verondersteld zijnde, dat de Franken, bij de eerste bezitneming der veroverde Landen en de vaststelling der Maatschappelijke Staatsregering, ook hunne *aandeelen* of hunne goederen bij lotuitdeelingen bekomen hebben: zoo volgt hieruit:

I. Dat deze vaste Goederen en Bezittingen der Franken, op dezelfde wijze, als de Koninglijke Domeinen, zijn geworden vrije bezitting of goederen van alle belastingen, aan den Staat of Koning optebrengen, ontheven; en dat diensvolgens de Koningen, die zulk eene rijke en ruime Schatkist hadden, niets behoefden te halen of te eischen uit de landen, inkomsten, of beurzen der Onderdanen, op den naam van eigenlijke Belasting (*cijns* of *tribuut*).

II. Dat die zelfde Franken die Landen en goederen met volle vrijheid en rechten hebben bezeten, zoo als die daaraan vastgehecht, en zooverre zij er aan vastgehecht waren.

III. Dat die Vrijheeren, die hieruit hunne Heerlijkheden (*des Seigneuries*) ontvingen, en daarvan niets betaalden, en alle verdere vrije Franken, tot de minsten toe, zijn aangemerkt als burgers en leden van een groot Huisgezin; welken als zoodanig, alleen maar verplicht waren tot *militairen Dienst* en *personeele Landsverdediging*, als de Koning die hulp behoefde; buiten de gehoorzaamheid aan de Wetten.

Wien moet ik hier als den eersten ontwerper van dit Gevoelen opgeven? Vindt men dit ergens als een vast aaneengeschakeld zamenstelsel voorgesteld? Dit durve ik niet zeggen. Evenwel, verre zij van mij die verwaandheid, dat ik mij hiertoe zoude opwerpen. Ik wil wel bekennen, dat het lezen en doorbladeren van de oudste Gedenkstukken, zoo in Vrankrijk, als Duitschland, en die der Nederlanden; het vergelijken derzelven met de Gebeurtenissen en Rechtszaken der Middeleeuwen; de overweging van den aard en natuur van 't naderhand opgekomen *Leenstelsel*; en de oorspronglijke hoedanigheid der groote grondstukken Lands, en de *Patrimoniele Jurisdictien*, daaraan gehecht en daarop geoefend, en die den grond geleid hebben tot de in Duitschland meer bekende *Superioritas Territorialis*, of *Landsvorstelijke Opperhoofdigheid*; met de hieruit gevolgde Verdeelingen van het Koningrijk en zijne Domeinen of vaste Goederen, waaruit allenskens zoovele kleinere Heerschappijen en Vorstendommen gesproten zijn: dat dit alles mij wel geleid heeft tot het omhelzen van zoodanig een Staatsgestel en beschouwing der oorspronglijkheid van die *Domeinen*; doch ik verklare er bij, dat mij de eerste aanleiding, om zulks tot een zoodanig *Systema*, als ik hier voorstelle en hope te bewijzen, gegeven is door het werk van den Heer Advokaat van 't Parlement te Paris BOUQUET (16), welke gevoegd met een ander Hoogduitsch Schrijver, den Heer B. CL. METTING (17), mij den weg gebaand, en de bewijzen aan de hand gegeven heeft; waaruit ik zulke oorspronglijke *Land-Verdeeling*, hoe ruw dan ook, meene gevonden te hebben tusschen *Vorst en Onderdaan*, waaruit en waar-

(16) *Le Droit Public de France, éclairci per les Monumens de l'Antiquité.*

(17) *Status Militiae Germanorum principalis et accesforiae medii aevi* — 4°. 1760. Lubek.

waarop naderhand in Europa een geheel nieuw Staatsgestel van Regeren en Geregeerd worden gesproten en geboren is; 't welk mogelijk vele duisterheden kan opklaren. Ik betuige dan hiermede mijne verplichting aan dien eersten Schrijver, die mij in staat gesteld heeft, om mijne gedachten, tot verklaring en staving van dit gevoelen, op de volgende wijze te leiden (18).

Bij de opkomst, verovering, en vestiging van het groot Frankisch Rijksgebied beschouwe ik alle de uit het Noorden opgeborrelde krijgslieden of soldatenbenden, die naderhand met den gemeenen naam van *Franken* veredeld werden, met hunnen Opperften Leidsman en Aanvoerder, en de ondergeschikte Opperhoofden, als eene *gewapende* en *overwinnende krijgsmacht*, maar die nog niet aanstonds en op eenen sprong tot eene *burgerlijke Maatschappij* en *zittend leven* overgingen: en hunnen *Koning*, schoon nog eigenlijk niet aanstonds den titel van *Koning* voerende, als het Opperste Krijgshoofd en Leger-Generaal; van wien en van wiens gebied alle die overigen naar den regel afhanglijk waren, en door trouw en belofte van Gehoorzaamheid en Militaire Onderwerping verbonden waren; maar die voor de rest als vrijwilligers tot den dienst zich verbonden hadden.

Deze Franken, naar de toenmalige ruw- en woestheid van tijden, zeden en landen overvielen, verwoesteden, veroverden deze Gewesten. Ongelukkig zij, die aan overwinnende gewapende benden gewapenden weêrstand boden. De overigen vluchteden of onderwierpen zich. Nadat nu die Franken zich in *Gallie* en in *Germanie* nederzetteden, hebben zij eene maatschaplijke veror-

(18) Ik hebbe dit Stelsel reeds voor 25 jaren, bij wijze van korte stellingen, in 't *Latijn* opengelegd in mijn werkje, *Element. Diplomat. Prim. Lin.* Cap. V.

ordening, met toestemming van alle de belanghebbenden, of van 't gansche Volk, ingericht. Gewoon aan een Hoofd te gehoorzamen, hebben zij die Opperste Macht blijven erkennen; en de oude wijze des Konings, om met zijne aanzienlijkste Veldheeren, en, des noodig, ook met de Onderbevelhebbers te raadplegen, als met zijne Raden, bleef insgelijks voordduren. Aan deze allen nu, en aan elk in 't bijzonder, bij afklimming, zelfs tot den minsten soldaat (*milites gregarii*) werden naar hunne meerdere of mindere graden of waardigheden, bij gemeene toestemming, door het Opperhoofd, *den Koning* (dat is, door den Koning aan hun, maar niet door hun of 't Volk aan den Koning), verdeeld en toebedeeld de ingenomen en veroverde Landen en bezittingen, welken zij onder het Koninglijke Gebied als vrije goederen, zonder eenige lasten, in eigendom verkregen; met bijvoeging van zoodanige mindere of meerdere, of zelfs geene Rechten of Rechtsoefeningen, als elk, onder den Koning, over zijne minderen te voren geoefend had: maar behoudens altijd de personeele krijgsverplichting, om den Koning en de Koninglijke Hoofden of Heirgeleiders in den oorlog te dienen; en behoudens ook den Koning over zijne afzonderlijke *Domeinen* zijne Souvereine Oppermacht, en het hoogste Bestier over 't geheel zich wijduitstrekkende Terrioir.

Alles bouwt dan hier op eene door den Koning gedane Landverdeeling tusschen Hem en 't Volk, en aanwijzing van elks aandeel. Dat er zulke Landverdeeling tusschen Vorst en Volk geweest zij, bewijst de Heer BOUQUET (19), wien METTING volgt (20), en ik met hem. Hiertoe ontleent Hij zijn

Eerste Bewijs! Uit de gewoonte der oude Germaansche Volkeren in 't verdeelen der veroverde Lan-

(19) Bl. 6. en volg.
(20) Bl. 25. sq.

Landen (21). Men leest bij TACITUS: „ de Akkers worden naar 't getal der landbouwers „ door de gemeente te zamen *bij beurten* (andere lezen bij buurten) bemachtigd; welken zij „ daarna, volgens de Rangen, verdeelen. Dat „ verdeelen gaat gemaklijk, uit hoofde der uitgebreidheid der velden," enz. Elders: „ de „ Vorsten vechten voor de overwinning; de Lijfjonkers (*Comites*) voor hunnen Vorst — en „ zij onderhouden een groot gevolg van zulke „ Lijfjonkers niet dan door macht van wapenen. „ Stof van milddadigheid verschaft hun 't oorlogen en roven." — — Men ziet hier de *milddadigheid* toegekend aan de Koningen, en welk groot aandeel zij eerst bekwamen, om daaruit hun Lijfgevolg, of Opperbevelvoerders rijkelijk te beloonen (22). Deze gewoonte schijnt de Hr. MONTESQUIEU (23) stilzwijgende toe te staan. 't Geen dan de beroemde GROTIUS (24) in zijn groot Werk opgeeft, als uit de oude Geschiedenis der Duitschers ontleend, even als of *de Germaansche* Volkeren in het toeleggen van Goederen aan hunne Koningen en Vorsten begonnen waren van zulken, die *zonder iemands* schade konden gegeven worden; hoedanigen waren alles waar niemand *eigenaar* van was geworden: hierin schijnt hij zich te vergissen of op twee valsche Veronderstellingen aantegaan: 1°. dat het Volk die Verdeeling deed, daar TACITUS zegt, dat de Koning zulks deed. 2°. Dat die goederen geen eigenaar hadden, daar toch de eigendom allen gemeen was; uit welke *Gemeenschap* zij

(21) TACIT. *de Mor. Germ.* c. 26. en c. 14. p. m. 394.

(22) Vergel. hierbij JUL. CAESAR, *Bell. Gall.* L. VI. c. 22. p. m. 314.

(23) *Esprit des Loix*, L. XXX. 4. en L. V. c. 4. p. 74.

(24) *De Jure Belli et Pac.* II. 8. 5. p. 479.

zij door de Verdeeling nu uitgingen (25). Doch hij verklaart zich elders beter (26).

Een tweede Bewijs ontleen ik met den Heer BOUQUET (27) uit het veelvuldig gewag van *Lot-uitdeelingen* of *lotingen* tot het verdeelen van Landen, die door de krijgsbenden veroverd, bij het Lot onder hen verdeeld werden. Waarvan de zoo bekende *Sortes Wandalicae*, *Longobardicae*, *Sabaudiae*, *Thuringiae*, *Saxonicae*, waarvan de latere Schrijvers vol zijn (28), en de vroegere getuigenis dragen (29). Offchoon misschien de wijze, hoe? en de reden, waarom? en de uitgestrektheid dier uitgedeelde Landen bij allen niet even klaar begrepen of uitgedrukt is. De Duitsche Hoogleeraar DE SELCHOW (30) komt zeernabij het echte begrip, als hij zegt: „ *Het was bij de meeste Germaansche Volkeren eene plechtstatige gewoonte*, *dat*, *als zij een Volk over-*

(25) Vergel. METTING, p. 76. not.
(26) *Jur. Belli et Pac.* II. 2. 4. Vergel. COCCEJI, p. 9'. en HERTIUS ad PUFENDORF, *Jur. Nat.* IV. 6. 3. sq.
(27) Bl. 349.
(28) Hiervan getuigen BOUQUET, *Recueil des Historiens*, T. III. p. 403. MONTESQUIEU, *Esprit des Loix*, XXX. 7. p. m. 338. En in Duitschland METTING, *Stat. Mil. Germ.* p. 73, 74. (b). DE SELCHOW, *Elem. Histor. Jur. Univ. per Germaniam*, §. 353, 354, 355.
(29) Men zie dit van de *Ostrogothen*, BARBEYRAC, *Anciens Traités*, P. II. p. 133. sq. Van de *Wisigothen*, *Lex Wisigoth.* L. X. tit. I. §. 5, 8. p. m. 2128. Tit. II. n°. 1. p. 2143. Tit. III. n°. 5. p. 2139. Van de *Sortes Sabaudiae*, BARBEYR. II. 88. PROSPERI, *Chronicon* in GRAEVII, *Thes. Ant. Rom.* XI. p. 328. b. SCHÖPLIN, Diss. *de Burgundia cis et transjurana*. Van de *Wandalen*, BOUQUET, *Recueil*, T. II. p. 53. Van de *Germanen* in 't gemeen WITICHIND. *Annal. Corbeiens.* L. I. p. 634. en HERTIUS ad PUFENDORF, *Jur. Nat.* L. IV. 6. 3. p. 551. a. Van de *Thuringers* in 't bijzonder BARBEYR. II. 143. 152. en BOUQ. *Recueil*, T. II. p. 188. en van *de Saxen*, *Ann. Fuld.* a. 777.
(30) Zie hem not. 28.

overwonnen, zij een gedeelte der Landerijen van 't vermeesterde Gewest voor zich behielden; zij gaven daarvan een deel aan den Koning, en deze kregen den naam van Fiscus of terra fiscalina (schatkistgoed of land); en een deel aan den soldaat, om hem te getrouwer en te verkleefder te maken. En dit zijn die oude SORTES *of Lotuitdeelingen, waarvan men vindt de namen van Sortes Romanae, Wandalicae, Burgundicae."* Ook schijnt mij toe, dit gebruik noch in *Engeland* noch in *Schotland* onbekend te zijn geweest. Ik vinde bij BLAKSTONE, *sur les Loix Angloises*, in 't Fransch, T. I. p. 415. (31) de woorden: *lors du partage primordial des Terres*, en T. VI. p. 455. telt hij vele rechten op, als: *fondées sur la Maxime, que toutes les Terres en Angleterre étoient tenues médiatement où immédiatement de la Couronne*, en T. II. p. 284. zegt hij met zoovele woorden, *le Chef suprême ou General* PARTAGEA *les terres conquises.* En hieruit vloeide dan de andere regel of Landswet, T. III. p. 89. *que toute terre — — sans proprietaire, appartient au Souverain:* offchoon hij dit uit het Leensystema afleidt, daar dit echter reeds vroeger plaats greep (32). Van de *Burgundiers* leest men meer bepaaldelijk, dat zij met de Verwonnelingen de *Landen en de Slaven* verdeelden; dat het recht van den langsten degen in die Verdeeling de balans wel wat deed overslaan naar de win-

(31) Edit. Brux. 8. 1774. *Les terres Domaniales (terrae Dominicales Regis) sont des portions de territoires, qui furent réservées pour la Couronne, lors du partage primordial des terres —.* Waar hij verhaalt, hoe die Domeinen door de Giften der Koningen ook zeer verminderd zijn.

(32) Wegens de Koningen van *Schotland* zie men HOUARD, *Coutumes Anglo-Normandes*, T. II. p. 1. *Dominus Rex Malcolmus dedit et distribuit totam terram Regni Scotiae hominibus suis.* —

winnende zijde. De Burgundiers kregen *een derde der Slaven, en tweederde der Landerijen*, die genomen wierden in zekere streken, die men hun aanwees, of die zij veeleer uitverkozen (33).

Dit kan ik alles toegeven, zoo 't algemeen beginsel maar vast sta. Doch 't is te verwonderen, dat de geleerde Benedictijnen (34) dit verdeelen juist bij de eigenlijke en strikt genomen *Franken* in twijfel trekken; daar zij even te voren, van de Romeinsche Keizers en van Koning *Chlovis* sprekende, zeggen: dat de Romeinsche Keizers vele Landen in de Gallien weggegeven hebbende, deze 'nu ledig achterlieten, welke *Chlovis* aan zijne Franken uitgaf; en dat hij in *terrae Salicae* veranderde vele Terreinen, die aan hem *vervielen*, 't zij omdat zij 's Keizers Domeinen waren geweest, of omdat zij verlaten of verbeurd verklaard waren, of om andere redenen. En mogelijk kan uit die bron wel voordgevloeid zijn, dat de Frankische Koningen, aan die verdeeling gewoon, ook hunne Landen en Rijken onder hunne kinderen verdeeld hebben (35).

Doch deze Landverdeeling heeft eindelijk eens opgehouden, en hieromtrent is lezenswaardig de Heer METTING (36), die aanmerkt, dat onder de Koningen van den tweeden of Carolingischen Stam, wanneer de Veroveringen ophielden, en er niet meer te verdeelen viel, dit een einde nam: hij erkent, dat aan de Saxers, Beierschen en den overigen Volkeren, aan het Frankische Gebied onderworpen geraakt, het grootste gedeelte hunner

(33) Zie *l'Art de vérifier les Dates*, Nov. Edit. T. II. p. 422. Die dit ontleende uit de *Lex Burgund.* tit. LIV. p. m. 379.

(34) BOUQUET, *Recueil des Historiens*, T. II. p. 53. vergel. p. 52.

(35) Vergel. MONTESQ. XXX. 7. p. 338. *Gregor. Turon.* L. III. c. 1. n. 511. BOUQUET, *Recueil*, T. II. p. 187. Vergel. BOUQ. *Droit Publ.* p. 7. 8.

(36) P. 126.

naar vooronderlijke bezittingen gelaten is, maar hij zondert er van uit de Domeinen, die hiervan den Koningen toekwamen; *van waar*, zegt hij, *zij in elke Provincie hunne Dominicalia bona verkregen:* en ijvert daarbij zeersterk tegen het denkbeeld, dat dit aan 't Fransche Volk zelf behoord hebbe.

Het derde Bewijs ontleen ik uit het onderscheid, dat de oude Wetten maken tusschen de Gallische Romeinen, dat zijn zulke Roomsche Burgers en Bewoners van 't oude Gallie, die toen die Landen bewoonden en verwonnen wierden, en tusschen de vrije overwinnende Franken (37). Want het zij de Franken die oude bewoners geheel verjaagden, 't zij hen geheel of deels tot *lijven* en *landeigenen* maakten, en bij zich behielden, of hen bij Verdrag onder de Landverwinners lieten wonen en hun vaste akkers vergunden, (waarover veel getwist is); 't zij dit alles te zamen, hier en elders, onderscheidenlijk, plaats greep; dit toch getuigen de Jaarboeken van dien tijd, dat aan vele overgebleven Romeinen, door de Franken, *bij verdeeling*, of *lotbedeeling*, zijn toegestaan zekere aandeelen van akkers ter bebouwing, onder vasten *cijns* of *tribuut*, waarvan de *Franken* geheel vrij waren, daar dezen hunne aandeelen uit de gedane Verovering, als vrije lieden, *volle vrij* bekwamen en bezaten. Van deze Verdeeling en onderscheiding tusschen de verwonnen Romeinen, als oude bewoners dier Landen, en de overwinnende Franken, spreken de Wetten der Wisigothen en Burgundiers zeerduidlijk. Een dier Wetten (38), die tweederde deel den overwinnaar toelegt, heeft dit opschrift: *De divisione Terrarum*

(37) Dit onderscheid leert ons MONTESQUIEU, *Espr.* XXVIII. ch. 3. en uit hem BOUQUET, *Droit Publ.* p. 8.
(38) Libr. X. tit. VIII. *L. Visigothicae*, p. 2125.

rum facta inter Gothum et Romanum, dat is, over de deeling der Landen tusschen de Visigothen en de Romeinen. De Koning beveelt, dat die verdeeling van Landen en Bosschen, eens gedaan zijnde, niet mag veranderd worden, en tit. IX. spreekt hij *van de Bosschen*, die nog *onverdeeld* mogten gebleven zijn. De Burgundische Wet (39) is nog duidlijker. Daarbij verbiedt de Wetgever den Romeinen ie's meer afhandig te maken, dan op h og gezag gedaan was. En waarin bestond dit gedane? ,, Ten tijde (zegt de Koning) dat ons Volk een derde der *slaven* en tweederde der *landen* bekwam, had hij teffens bevolen, dat, al wie eenen akker met zijne slaven, 't zij door *onze gunste* of die onzer *voorvaderen*, verkregen hadde, hij geene verdere eischen zoude hebben te doen — — ". Men ziet hier den Koning, na de reeds gedane Lot- en Landverdeeling, tusschen zijn Volk en de Verwonnelingen, zorgen tegen alle misbruiken. En schoon hier alleen van de landen der Inwoonenden, en niet van de *Koninglijke Domeinen*, of 's Konings aandeel *in landen en bosschen* gewaagd wordt: zoo spreekt het van zelf, dat die er ook waren. Van dezelve te gewagen, kwam daar niet te passe 40). Maar nog een klarer bewijs geeft ons aan de hand die *beruchte kostbare Kruik*, of *Vat*, dat met den lossen buit nog te verdeelen bleef: van 't welk de oudste Fransche Geschiedschrijver, de Bisschop GREGORIUS VAN TOURS (41) gewaagt. En dit geval verdient te meer aandacht en opheldering, alzoo de Heer ROBERTSON (42) zeerongelukkig die plaats heeft aangehaald, om daar-

(39) Tit. LIV. *L. Burgundion.* p. 379. ook bij BOUQUET, *Droit Publ.* p. 349 aangehaald.
(40) Vergel. D'EON, *dans ses Loisirs*, T XI. p. 115.
(41) GREGOR. TURON. L. II. c. 27. in BOUQUET, *Recueil*, T. II. p. 175.
(42) *Introd. de l'Histoire de Charles V.* T. II. p. m. 38.

daaruit zijn gevoelen van de *zeerbeperkte macht* der Fransche Koningen te staven, daar zij veeleer, zoo er van *macht* gesproken wierd, het tegendeel zoude leeren. Dit ten minste bewijst die plaats, dat zelfs de losse buit, of roerende goederen van eenige waardij, door de wapenen verroverd, verdeeld wierden, indien al niet onder 't geheele Leger, ('t welk onmogelijk was) ten minste onder den Koning en zijne Hooge Krijgsoversten. Ik zal 't verhaal van GREGORIUS, met eenige tusschengevoegde ophelderingen, in zijn geheel hier opgeven." „ De krijgsbenden van „ Koning *Chlovis* hadden vele Christenkerken uit„ geplunderd. Onder den buit bevond zich *eene* „ *Kruik van wonderbare grootte.* De Bisschop „ dier Kerk zendt boden aan den Koning, met „ verzoek, dat, indien hij van de gewijde vaten „ al niets mogte weêrom krijgen, zijne Kerk *die* „ *Kruik* ten minste mogte terug ontvangen." Wat antwoordt de Koning? „ De Koning zegt „ hierop tot den Bode: volg mij naar Soissons, „ alzoo alles wat bekomen is, aldaar zal moeten „ *verdeeld* worden; (zie daar duidlijk de Ver„ deeling!) en als het Lot mij die Kruik toebe„ deelt; zal ik het verzoek van den Bisschop „ inwilligen." „ Hierop komt men te Soissons, „ en al den buit voor 't oog uitgeleid zijnde, „ zegt de Koning: „ Dappere Krijgshelden, ik „ verzoek U, dat gij *deze Kruik* — — buiten „ mijn aandeel niet weigert mij te geven." Zie daar den Opperften Bevelhebber, nu reeds Koning, die zijn aandeel kreeg, maar die buiten dat aandeel ook die Kruik wenschte te hebben, zonder loting! En met wat oogmerk? Zulks blijkt klaar, om die Kruik den Bisschop weêrom te geven of te schenken. *Chlovis* was toen nog geen Christen geworden, zie Hoofdst. 31. En aan wien verzocht hij dit? Ongetwijfeld niet aan 't geheele leger, de gemeene soldaten; de plaats kon die niet bevatten; maar waarschijnlijk aan de

 in

in den kring rondom hem staande hooge Staatspersoonen en eerste Bevelhebbers. Wat antwoorden nu dezen? „ Zij, (zegt GREGOOR,) die van „ gezonder zinnen waren, [denklijk, in tegenstelling van zekeren onverlaat, dien wij straks „ aantreffen,] gaven ten antwoord: „ Roemruchtige Koning, alles wat wij hier zien, „ komt u toe; zelfs ook wij zijn uwer heerschappij (*dominio*) onderworpen. Doe hiermede, zoo 't u gelieven zal. Want niemand kan „ uwe macht wederstaan?" Zie daar 't getuigenis van de Macht, welke die Veldoversten en Krijgslieden in den Koning erkennen, zoodanig, dat men hieruit schier zoude opmaken, dat de Lotuitdeeling alleen afhing van 's Konings goedvinden, en dat hij die Kruik wel voor zich had kunnen *uitkiezen*, doch dit niet gewild hadde, om der gewoonte wille. Maar wat gebeurt hierop: „ Toen zij dit gezegd hadden, heft er een „ ligtvaardig en nijdig mensch, met een groot „ geschreeuw, zijnen Hellebaard om hoog, en „ drijft hem tegens die Kruik aan, zeggende; „ Gij zult hier niets van krijgen, dan 't geen u „ 't Lot zuiver toewijst." Ziedaar de buitensporigheid van eenen woesten Krijgsman of Veldoversten. 't Is toch niet denklijk, dat dit het bedrijf van een gemeen soldaat, maar wel van een' der aanzienlijkste Hoofden geweest zij. Wat volgt er? „ Allen stonden hierop ten uitersten „ verbaasd." En waarom? Zekerlijk, om de stoutheid en euvelmoed van eenen, die, in 's Konings tegenwoordigheid, alle eerbied voor hem uitschudde, en tot zulke buitensporigheid verviel, die hem 's Konings gramschap en straf onmiddelijk moest doen gevoelen! Maar wat gebeurt er? „ De Koning weet, door de zachtheid van „ geduld, deze verongelijking te leenigen, en de „ Kruik verkregen hebbende, geeft ze den Bo„ de, en verkropt de hem aangedane spijt of „ hartszeer (*vulnus*)." Dus dan blijkt, dat de

ove-

overigen, wegens de ſtoute daad verontwaardigd, des Konings voorſtel inwilligden. Maar zien wij nu dien zelfden Koning, of liever, dien opperſten Krijgsveldoverſten, na de opgekropte ſpijt, op zijne wijze, te voorſchijn treden als een verbolgen *Wreeker!* „ Een jaar daarna (vervolgt de Schrij-
„ ver) belast de Koning zijne geheele Krijgsmacht
„ (*Phalanx*), met al hunne wapenrusting ter
„ monstering te komen op het Krijgsveld (43),
„ en de ſchoonheid der wapenen te toonen. — Al-
„ daar beſluit hij, de ronde te doen; hij komt bij
„ den Kruikvernieler; en zegt tot hem: Niemand
„ heeft zulke ſlechte wapenrusting als gij. Uw
„ ſpies, uw zwaard, uw helmbijl deugen niet.
„ En dit zeggende, grijpt hij de helmbijl, en
„ werpt ze op den grond. De ander hierop een
„ weinig bukkende, om ze optenapen, zoo heft
„ de Koning met beide handen zijne eigen helm-
„ bijl op, en klieft hem den kop, en voegt er bij:
„ Zoo deed gij te Soisſons met de Kruik. Hierop
„ geeft hij de overigen hun affcheid, en brengt
„ hierdoor eenen grooten ſchrik voor zich te weeg."
Ziedaar den Koning, die zijne verongelijking met het zwaard wreekt. Deed hij wel? Geenszins! Hij was wel des Hopmans *Rechter*, maar hij mogt zijn *Beul* niet zijn! (44) Maar wat leert nu dit geval tot ons oogmerk? Wij vinden hier eenen Koning, wiens Oppermacht, of als Koning of als Hoogſte Krijgsgezagvoerder, erkend wordt over allen en over alles! Welke Macht echter niet belettede, dat hij eenmaal met zijn Krijgsopperhoofden over 't Buitverdeelen, zelfs van losſe goederen, afſpraak of verdrag gemaakt hebbende, door het

(43) *Campus Martius.* Anderen vertalen dit *het veld van Mars*, en vertellen, dat de Koning jaarlijks Volksvergaderingen hield *in 't kamp van Mars.* Ik beſlisſe die vertaling niet. Maar 't komt mij eigenaardiger voor, om hier aan eene *monſterplaats* van 't krijgsvolk te denken.

(44) MOREAU, *Principes*, T. I. p. 316.

het Lot nu elks aandeel liet aanwijzen. Wij vinden hier eenen Krijgsman, die, naar 't strengste recht die afspraak of gewoonte, òf, zoo men wil, 't *Verdeelingsverdrag* inroept; maar die dat doet op ongeschikte wijze, en die alleroneerbiedigst zijn recht, dat hij mogt hebben, vervolgt. Daarop vinden we een' Koning, die eerst zijne wraak verkropt, dan even zoo ongeschikt, een onrechtvaardige wraak neemt, naar de woestheid van die tijden en zeden, doch zonder iemands tegenmorren. Maar wat Besluit trok nu MONTESQUIEU hieruit (45). *Le tout se rapportoit en commune, et l'Armée le partageoit.* En dus bleef er niets meer in gemeenschap. Ik laat het oordeel aan den Lezer over!

Maar ook strekke 5°. ten bewijze de verschillende benaminge der Landen, zoo van den *Koning* als *van 't Volk*, na de gedane Verdeeling.

De Landen, goederen en rechten, die den Koning toevielen, voerden oulings de Latijnsche namen van *fiscus regalis*, *res fisci*, *res regiae proprietatis*, *regiae dominationis*, *bona regia*, en in 't generaal daarna *Domania*; wij kunnen die woorden moeilijk in 't N—D. uitdrukken met *Koninglijke Schatkist*, *Schatkistgoederen*, *Koninglijken Eigendom*, *Koninglijke Beheering*, *Konings-goederen*. Houden we ons bij den naam van *Domeinen*; *Koninglijke Domeinen*; en, dewijl ze den Koning, of Hem, die de Kroon droeg, toekwamen, daarom *Domeinen van de Kroon*. De naam van *Fisc*, *Fiscus* (*Schatkist*), had toen een andere beteekenis dan in later tijd, en oulings in 't Roomsche Recht. Men wist toen niet van de onderscheiding tusschen *Fiscus* en *Aerarium* (46). Hiertegen nu werden de Landen,

(45) L. XXX. c. 11. p. 345.

(46) BOUQUET, *Droit Publ.* p. 18. MOREAU, *Principes*, T. X. p. 291. sq. BOUQUET, *Recueil*, T. II. p. 53. préfac.

den, die aan het Volk, van hoogen en van lagen stand of aanzien, werden toegewezen, genoemd *Alodia* (*Alleux*), en *Terrae Salicae.*

De *Alodia* werden meest die grooter stukken Lands genoemd, die aan de Hoofden, de eerste Generaals, en Hoogste Krijgsoversten, werden toegeleid met alle recht en rechtsdwang (*jurisdictio*), ook over de genen, die onder hun bewind verbleven, gelijk zij in de Legerordening ook over hunne minderen het gebied gehad hadden, echter onder afhanglijkheid aan den Koning. Tot zulke *Alodia* werden, volgens *formulieren* van dien vroegsten tijd, gebracht en opgeteld, *terrae*, *mansi*, *domus*, *aedificia*, *mancipia*, *liti*, *liberti*, *accolae*, *vineae*, *olivae*, *sylvae*, *campi*, *prata*, *pascua*, *aquae*, *aquarumque decursus* — — (47).

Door de *Terrae Salicae* of *Salische Landen* verstond men eenvoudig die Landen, akkers, of vrije hoeven, die de mindere Franken, de gemeene soldaten, tot belooning hunner krijgsdiensten, bekwamen, en waarvoor zij ook aan den krijgsdienst verbonden bleven, doch zonder eenig gebied of rechtspleging er bijgevoegd, hoedanig zij zelven nooit bezaten.

Nu kon ik hier, 6°. bijvoegen een bewijs, ontleend uit de volle Vrijheid der Vorsten, om over hunne Domeinen, behoudens de bezittingen hunner onderdanen, te beschikken: maar dit zal ik liever aanmerken, als het eerste en gewichtigtigste *Gevolg*, ten aanzien der Vorsten, uit deze Leer afgeleid.

Immers eenmaal bewezen zijnde, dat de Fransche *Koning* en zijn *Volk*, deze Landen met de wapenen in de hand voor zich veroverende, alle die Gewesten en wijduitgestrekte Terreinen, 't zij onder zich alleen en geheel, met verdrij-

ving

(47) MARCULPHUS, *de Formulis* XLVII. BOUQ. *Recueil des Histor.* T. IV. p. 518. Vergel. BOUQ. *Droit Publ.* p. 357. SELCHOW, *Jus Univ. per German.* §. 355.

ving der oude bewoners, het zij met de verwonnelingen en overblijvenden voor een deel, bij loting en verdrag, verdeeld, en zich daarop nedergezet hebben: en dat de Koningen, behoudens de Oppermacht, die zij bezaten, voor hun aandeel bekomen hebben zulke Goederen, Landen, en uitgestrekte Terreinen, welken zij of verlaten van bewoners vonden, of met de wapenen overmeesterden, en de bewoners aan zich onderwierpen; en op welke Landen zij (even als de overige Franken op het hunne,) alle Rechten van Eigendom, van vrij eigen goed, als Landsheeren (*terrae domini*) daarna uitoefenden: zoo mag ik als een eerste Gevolg stellen:

I°. Dat de Frankische Koningen en hunne Opvolgers, als Koningen aangemerkt, deze hunne *Domeinen* en *Rechten*, daaraan vast, even als de overige Franken en Onderdanen, hebben kunnen *vervreemden*, onder de hunnen verdeelen, verminderen, en alle rechten van eigendom kunnen oefenen; zonder dat hier bij in aanmerking komt, wat benamingen men in lateren tijd daaraan hebbe toegevoegd; of men ze noeme *Koninglijke-* of *Kroongoederen*, of *Familiegoederen*, of *Patrimoniele Goederen*, of *Patrimoniele Landen*, of *Kamergoederen*, of anders.

Nu is de vraag! Hebben de Koningen dit voorhenen kunnen doen? Dit nu is eene Geschiedkundige Vraag, en zal met ja! beantwoord worden door allen, die maar een weinig in de oude Gedenkstukken der Franschen en Duitschers enz. bedreven zijn, en hunne oogen voor 't klare licht niet toesluiten; maar welke vraag, of stelling door de inmenging of verkeerde toepassing van het Algemeen Staatsrecht zeertwijfelachtig gemaakt is.

Ik zal derhalve nu mijn werk maken, om uit de oudheid te bewijzen:

1°. Dat de Koningen en Vorsten ten allen tijde alle die goederen, die men naderhand *Domeinen* genoemd heeft, vrijlijk hebben vervreemd.

2°. Trachten te toonen, *wanneer*, en op *wat wijze* eindelijk aan die *vervreemdingen* een einde gemaakt zij.

Wat het eerste betreft; voordat ik dit langs de bijzondere tijdvakken, zoo van de Frankische Koningen, als van de Duitsche Keizers bewijze; zal ik, om niet in woorden omtedwalen, hier herhalen, dat ik door *de Domeinen* niet versta die kleine, afzonderlijke Koningsgoederen, (die men anders *privata Regis bona* noemt, zoo als elk burger kan bezitten), maar die uitgestrekte goederen, die men heden ook *Lands-* of *Staatsgoederen* noemt, waaronder alles behoort, wat de Staatsrechtschrijvers onder den naam van *Domeinen* bevatten.

Zien wij de zaak zelve in. Van den eersten of *Merovingischen* Stam heeft dit de Hr. BOUQUET (48) reeds opgemerkt. Zulks getuigen duizenden Koninglijke Giftbrieven, Charters, en *Diplomata*, die men vindt in 't groote en schoone Werk der Benedictijners (49), en bij alle Verzamelaars van de Koninglijke Brieven, welken zijn opgegeven bij DE BREQUIGNY (50). Dit bewijzen alle de oude *Formulieren* van Uitgiften bij MARCULFUS (51), eenen Schrijver van de zevende Eeuwe; welke Formulieren hij denklijk ontleend heeft uit de oorspronglijke *Koninglijke Archiven*; waarbij de Vorsten geheele streken lands in *vollen eigendom* afgaven, met alle de daarbij behoorende *akkers*, *beemden*, *bosschen*, *wateren* enz.

Onder den tweeden of *Karolingischen* Stam heeft er niets in de Geschiedenis zoovele zekerheid, dan ook dit: die Koningen in het uitgeven van hun-

(48) *Drait Publ.* bl. 18—27.
(49) BOUQUET, *Recueil des Historiens*, T. IV.
(50) *Table Chronologique des Diplomes Chartes — concernant l'Histoire de France.* Par. 1769. 3 Voll. in folio. En l'Abbé DE FOY, *Notice des Diplomes des Chartes et des Actes relatifs a l'Histoire de France*, T. I. Paris 1765. fol.
(51) *De Formulis Donationum Regg.* 8°. p. 41. seq.

hunne veelvuldige Domeinen en Goederen der *Fiscus Regius*, met de daaraan verknochte of daarbij gevoegde Rechten en Rechtsvorderingen, gingen zeer ruimschoots te werk en volgden 't voetspoor hunner voorzaten. Van *Karel den Grooten* getuigen dit alle de uitgegeven en bekende *Diplomata* (52). Hoe milddadig hierin zijn Zoon *Lodewijk* geweest zij, voornamelijk jegens de *Geestelijken*, die hem daarom den toenaam van *den Vroomen* gaven, leert ons de Geschiedenis. Van 't Rijk van Aquitanie (daarna *Guienne*), waarover hij bij 's Vaders leven regeerde, wordt gezegd (53), dat Hij zoodanig milddadig was, dat *bijna alle zijne Domeinen in dat Rijk, nog bij 't leven van zijn' Vader in de handen zijner (Proceres) Aanzienlijksten geraakt waren:* doch welken zijn Vader wederom naar zich nam; niet daarom omdat zij niet vervreemd mogten worden; maar omdat zijn Zoon, als nog *minderjarig* zijnde, dezelven niet had mogen vervreemden. Men heeft slechts intezien wat Koning Karel, en zijn Zoon bij ons, en wat hun voorzaat Karolomannus in Duitschland afgaven (54). De eerste bladzijde van 't *Charterboek van Gelderland* van BONDAM vertoont der Franken Koning, als buiten vele andere Goederen, ook eenige anderen, in *de Betuwe* gelegen, wegschenkende aan 't Klooster van *St. Vaast in Arras*. En hoe kwam *Willebrord* en de Utrechtsche Bisschoplijke Stoel aan de meesten dier groote Bezittingen, anders dan door Koninglijke Begiftigingen uit 's Konings *Domeinen?* Koning Lotharius geeft in 't jaar 850. aan zijnen Graaf *Ansfridus* in eigendom eenige goederen in de *Gouw* (*Pagus*) of *Landstreek* van *Hattuarie*, (die tusschen Rijn en Maas bij de rivier de Niers ligt), met al hun toebehoo-

(52) Allen bij BOUQUET, *Recueil*, T. V. p. 712. sqq.
(53) DU CHESNE, *Collect. Scripp. Franc.* T. II. p. 89.
(54) MIERIS, *Charterb.* D. I. bl. 7.

hooren, bebouwd en onbebouwd, bosſchen, weiden, beemden, wateren, en de ſlaven van beider ſexe (55). Dezelfde geeft aan 't Klooster van Laurisham in eigendom (*iure proprietatis*) eenig Land te *Gent* in de Betuw, en noemt het *terram nostrae proprietatis* — (56). Koning *Arnulf* geeft in 't jaar 889. aan Graaf Gerulf (wien men voor den Vader van Dirk den Eerſten van Holland houdt (57), buiten nog vele andere goederen (*res juris nostri*), tusſchen den Rijn en Suithardeshage (58), in *Northa* (Noortwijk) en Osbrechtashem (Brechtkensweerd), een *Bosch* en een ſtuk ploegland; ook eene Hoeve in *Tiel*, *Aalburg*, *Huy*, enz. met al hun toebehooren van *woningen*, *huizen*, *ſlaven*, *akkers*, *weiden*, *beemden*, *bosſchen*, *molens*, *visſcherijen*, *gebaand en ongebaand*, *bebouwd en onbebouwd* — *met volle en vrije macht van die te bezitten*, *en alle rechten van eigendom daar op te gebruiken.* *Karel de Groot* zelf bevestigde omtrent het jaar 775. aan den Utrechtſchen Bisſchop Gregorius en zijne Kerk, alle de Giften, door zijne Voorzaten *Pipinus*, *Karel Martel*, en *Karolomannus* gedaan; daaronder alle de tienden van *landen*, *ſlaven*, *tollen*, enz. (59) en gaf twee jaren daarna aan die zelfde St. Martens Kerk, onder den Kerkvoogd *Albricus*, het Landſchap Liſiduna (Leusden), aan den ſtroom de Eems, met al *zijn aanhoorende en afhanglijke goederen*, met landen, woningen, huizen, ſlaven, bosſchen, velden, weiden, wateren — met nog 4 bosſchen aan beide zijden van de Eems (bij Amersfoort) (60).

Ko-

(55) BONDAM, *Charterb.* D. I. bl. 30.
(56) Bl. 34.
(57) BONDAM, D. I. bl. 42. en mijn *Codex Diplomat. Comit. Holland.* h. a.
(58) Zie mijn IV. Deel, bl. 44. enz.
(59) MIERIS, D. I. bl. 6.
(60) MIERIS, D. I. bl. 7.

Koning Lodewijk de Vroome heeft, een jaar voor zijn' dood, in 't jaar 839. aan eenen Graaf Gerulf, wien velen voor den Grootvader houden van den Eersten *Dirk*, Graaf van Holland, eenige goederen geschonken, met name *Kamminga*, *Hunder*, en vele anderen in 't *Hertogdom van Friesland*, in *Westergo*. Hij schenkt ze hem in die manier, dat de begiftigde dezelven in eigendom behouden, en er zijnen vrijen wille mede doen mag (61). In 't jaar 922. geeft de Frankische Koning, *Karel Simplex*, aan zijnen getrouwen *Dirk*, de Kerk van Egmond, met al haar toebehooren, tusschen *Suithardeshage*, *Fortrape* en *Kinheim*, met alle voordeelen, geheel en al, met slaven, beemden, bosschen, wateren — — (62). In 't jaar 969. geeft Koning Lotharius, op voorspraak zijner Gemalin, Hemma, aan zijnen getrouwen Graaf Dirk, het *Foreest Wasda*, ('t welk men houdt voor 't *land van Waas* in Vlaanderen). met alle toebehooren, liggende in zijn Graafschap, met de landen, weiden, wateren, enz. (63)

Dus ziet men, in 't voorbijgaan, hoe hierdoor, benevens de Utrechtsche Bisschop, ook de Graven van Holland en Gelderland enz. uit die Koninglijke Domeinen begiftigd en verrijkt zijn.

En vraagt men, hoe de Abten en Abdij van Fulda, (om een uitstap in Duitschland te doen), terwijl de Oostfrankische Koningen aldaar nog regeerden, en den naam van *Frankenland* daar overig lieten, hoe die aan die groote goederen geraakt zijn? Een gelijktijdig Schrijver der VIIIste Eeuw bericht, dat het *Saltus Buchoniae*, toen een uitgestrekt en ijsselijk Woud van vele dagreizen, en thans een heerlijk Land, door *Karolomannus*, op aandrang van eenen Abt Sturmius, ter bebouwing is uitgegeven, en dat aldaar,

(61) *Cod. meus Diplom.* p. 3. 4.
(62) Albier, IV. D. bl. 47.
(63) *Cod. meus Diplom.* p. 31.

daar, na het uitroeien van oneindige bosſchen, in de eenzaamheid de eerſte grondſlagen zijn gelegd van de Abdij *Fulda*, door den H. Bonifacius (64).

Zulke Landen, Bosſchen, Wouden, werden toch allen aangemerkt als Domeinlanden des Konings, welken door hem met zijn volk bemachtigd, ter zijner beſchikking ſtonden, en die de Koning aan zich kon behouden, of aan anderen op velerlei wijze uitgeven. Dat ondertusſchen alle die woest liggende of met bosſchen bezette Landen langzamerhand zijn gerooid en bebouwd geworden, heeft men aan die Koninglijke Uitgiften te danken, vooral ſedert zij den Christengodsdienst omhelsden, Kerken, Kloosters, Abdijen en Bisſchoplijke Zetels overal oprichteden, en met groote goederen voorzagen. Waardoor ook de krijgszuchtige Volkeren allengskens meer tot zachtheid nijgende, van dat wilde leven zijn afgetrokken, en aan vaster woonplaatzen en zamenleving verbonden geraakt, en de zoetheden des levens meer begonden te ſmaken. Men moet hierin, wel is waar, niet voorbijzien de bijgeloovigheid, die toen onder alle ſoort van menſchen heerschte, waardoor de Koningen en Keizers, 't zij uit godvruchtige beginſelen of andere redenen, in zulke woeste, eenzame of onbebouwde Landen die Stichtingen lieten doen en dezelven verrijkten; zoodat wij aan de Geestelijken van dien tijd, aan de Munniken, en hunne gezette bijeenwoning en voorddurend maatſchappelijk leven verſchuldigd zijn den eerſten Land- en Akkerbouw in Europa, de uitroeijing der Bosſchen, de bebouwing der woeste Landſtreken, de verfraaijing en opſiering van ſommige Landſchappen, de latere ſtichting veler ſteden in de Geestlij-

(64) SCHANNAT, *Corp. Tradit. Fuldenſ.* p. 319. *Vocatur hoc Patrimonium St. Bonifacii ſive Buchoniae Veteris Deſcriptio*, BOUQUET, *Recueil*, T. III. p. 674.

lijke Landen, en hare grootschheid en volkrijkheid (65). Doch dit in 't voorbijgaan.

Wat den derden Koninglijken Stam, of dien van 't Stamhuis van *Hugo Capet* betreft: die Begiftigingen bleven aanhoudend voordduren; maar kregen ook, langs andere wegen, nieuwen aanwas of aanvoer; doordien deze HUGO CAPET, die in zijn Frankisch Hertogdom ook zijne Domeinen als *Patrimoniele Erflanden* bezat, goedvond, deze zijne Goederen, als eigen goed, in de andere Domeinen *inzelijven*, of, gelijk men naderhand sprak, *aan de Domeinen van de Kroon* te hechten (66), en waarbij Koning ROBERT (67) nog voegde het geheele Hertogdom *Burgundie*.

Waar-

(65) Omtrent de verdienstelijkheid der Geestelijken in 't ontginnen en verbeteren van den Landbouw en 't geen hier aan vast was, zie men *le Nouv. Traité de Diplomatique*, T. IV. p. 269. HOUARD, *Coutumes Anglo-Normandes*, T. II. p. 560. en vooral MABILLON. *Annal. Bened.* §. V. p. XXXII. *de cultu soli Germanici per Benedictinos*, en L. T. SPITTLER, *Geschichte des Furstenthums Hanover*, 1786. 8°. p. 10, 11. die ons leert, hoe al het Land tusschen *de Leine* en *de Weser*, nog lang na Karel den Grooten, tot de XIde Eeuw toe, geheel woest en ledig lag, vol akelijke Wouden. En hoe was dit met onze Wouden en Bosschen? b. v. *den Haarlemmerhout* en 't *Haagsche Bosch!* Dezen schijnen zich van *Haarlem* langs *Teilinge*, *Voorhout*, tot aan *Loosduinen* uitgebreid, en te zamen een groot en woest Woud uitgemaakt te hebben, en thans bevatten zij heerlijke Landstreken, Beemden en Weiden, Buitenplaatzen, Hoven, Paleizen en Woningen. Men heeft een oud *Kaartje* van *'s Hage*, zoo als die Plaats in de XIIIde Eeuw nog was vol *Bosschen*, en waarin het Paleis van Graaf Willem II., nu *het Hof van Holland*, geplaatst is in 't midden van ontelbare Boomen en Bosschen, korteling opgehelderd door den Heer *W. H. J. van Westreenen*, 8°.

(66) BOUQUET, *Recueil*, T. XI. praef. p. CXL. sq.

(67) Ibid.

Waartegen ook de Benedictijners (68) te recht opmerken: dat *alle* de begiftigingen, die de Koningen deden, zoovele verminderingen bevatteden van dat *Koninglijk Goed*, waaruit zij zich en hunne landen en onderdanen gewoon waren te onderhouden." Het was hun familiegoed. Zij hadden niet anders.

Maar hieruit rezen naderhand grove misbruiken en moeilijkheden! Door zoo menigvuldige Schenkingen en Vorstelijke Giften werden wel de Rijksgrooten, die 't naaste bij de Koningen waren; de Geestlijkheid, die bij de Koningen veel invloed hadden; en de aanzienlijkfte Ambtenaren, Hertogen, Graven; maar niet het *Volk* of de *Gemeente* verrijkt; de Koninglijke Inkomsten verminderden, die van anderen vermeerderden; en ziedaar de redenen, die de Koningen zelf bewogen, om aan deze gevaarlijke misbruiken, die dikwils bij hunne eigen Hovelingen en Hooge Ambtenaren fchuilden, eindelijk paal en perk te ftellen, dewijl anders hunne Inkomsten, waaruit zij de Rijkslasten moesten goedmaken, geheel verloren zouden zijn gegaan. En zie daar ook de reden, dat Koning *Philips de Schoone*, die in 't jaar 1314 overleed, en de eerfte was, die eene Algemeene Bijeenkomst van Staten Generaal befchreef (69), ook de eerfte geweest is, die bij eene algemeene Wet verordende, dat de Koninglijke Domeinen of Kroongoederen voortaan niet meer zouden mogen *vervreemd worden* (70). Waaruit dan gefproten is, dat deze Verordening in vervolg allengskens voor eene Grond- of Rijkswet gehouden is, waarbij de *Domeinen* voor *onvervreemdbaar* zijn verklaard, ten minste niet dan langs naderhand daaromtrent gemaakte Regelen, zoo

(68) Ib. XI. p. CXLI. Vergel. mijn D. IV. bl. 447.
(69) Waarvan hierna breeder.
(70) BOUQ. *Droit Publ.* p. 25.

zoodat zulks niet gefchieden mogt zonder goedvinden van zijnen Raad, of van anderen (71). Waardoor dan ook Koning Karel VI. in 't laatst dier Eeuw zich gerechtigd oordeelde, om, uit kracht der Wet van zijnen Voorvader Philips den Schoonen, vele Giften te herroepen, en 't gegevene weder aan zich of aan zijne Schatkist te trekken.

Dit alles geeft aanmerklijk licht aan de Gefchiedenis in 't gemeen, en aan vele Rechtszaken van later tijd in 't bijzonder; doch ik hale er nu tot mijn oogmerk alleen dezen grondregel uit: „ De Franfche Koningen, van de eerfte vestiging der Franfche Monarchie af, hebben hunne Domeinen (verkeerdelijk *Volks-Domeinen* genoemd) wettig kunnen *vervreemden*, en aan anderen, 't zij in eigendom, 't zij in leen, of anders, mogen uitgeven, totdat zij door de verminderingen derzelven, en de misbruiken, daaruit ontftaan, gewaarfchouwd, zelve daartegen bij Wetten en Voorzieningen in de XIVde Eeuw begonden te zorgen."

Maar ook fprak ik van de *Duitfche* Koningen en Keizers! Zoo lang toch in Duitschland de Frankifche Koningen regeerden, werden aldaar dezelfde Grondbeginfelen gevolgd; 't welk zoo tot in de Xde Eeuw voortduurde, nadat het Rijk van Karel den Grooten, 't welk zich tot aan den Weisfelftroom had uitgeftrekt, tusfchen zijne Nazaten in meerder Rijken verdeeld geraakte. Uit die grondbeginfelen dan bleef ook den Koningen van Duitschland de vrijheid bij, om hunne aanbedeelde Domeinen even zoo vrij te vervreemden, zelfs nadat de *verkieslijkheid* van 't Duitfche Opperhoofd allengs werd ingevoerd (72). Ook

(71) LE BRET, *de la Souverainité du Roi*, p. 324. PAPON. *de Arrestis* — fol. 1624. L. V. tit. 10. n°. 2. et PFEFFING. ad VITRIAR. T. III. p. 1352. b.

(72) Hoe die invoering in haar werk gegaan zij, en hoe

Ook matigden die verkiezende Vorsten zich niet aan, om die *Domeinen*, die als 't goed van den Regerenden Vorst uit Frankischen Stam werden gehouden, aan zich zelven, of aan de Onderdanen of 't Volk te trekken: alzoo die *kiezing* niet anders was dan de aanwijzing des Persoons, op wien de vorige Regeringsrechten en 't bezit der Domeinen, die nu open stonden, overgingen, behoudens 't gene zij, die de keuze deden, naderhand bij die gelegenheid wisten te bedingen; waaruit lang daarna de Keizerlijke *Waal-Capitulatien* geboren zijn. Dit toch staat vast van de Vorsten, uit den eerst gevolgden *Saxischen* Stam, vooral onder de *Ottoos*, en nog meer bijzonder onder Keizer *Otto* den Grooten. Men heeft van hun *honderden* van *Diplomata* (73), die duidlijk leeren, dat Otto de Groot, uit zijne Rijken en Rijksgoederen, geheele *Hertogdommen* en *Graafschappen*, of zulke Landschappen en Streken, dus genoemd, omdat zij over dezelven een Persoon van dien *titel* stelden, uit- of weggaven, 't zij in eigen 't zij in leen, vooral aan Geestelijken, Bisschoppen, Abten; en hen en hunne Kerken, beschonken met heele *Vorstendommen*, en derzelver *wereldlijke Bezittingen*, *regale Rechten* en *Rechtsplegingen*; dat hieruit die Bisschoppen allengskens optraden als *Vorsten des Rijks* en *Groote Landsheeren*. Waarvan de oorzaak hierin lag; dat die Rechtsdwang, of *Jurisdictie*, die de Koning te voren in die Domeinen zelf uitoefende door zijne Ambtenaren, Graven en Hertogen, thans

hoe de Duitschers nog lange eenen Vorst van *Frankischen* Stam verkozen, en zij kwalijk namen, dat eenige partijdige Vorsten RUDOLF, Hertog van Swaben, verkozen, *qui erat Indigena Sueviae*, *quae Regalis omnino Stemmatis est aliena*, verhaalt ons G. CHR. CROLLIUS, *Act. Histor. Acad. Theod. Palatin.* T. III. p. 392.

(73) Opgesomd bij PFEFFING. T. I. p. 1143—1150 en T. III. p. 464.

thans wierd overgebracht op- en vrijgelaten aan zulk eenen Begiftigden, met verbod, dat geen Koninglijk Ambtenaar in die goederen en landen uit zich zelf komen mogt, om recht te plegen of heervaart te gebieden (74). Met dat alles bleven den Koningen nog onmetelijke *Domeinen* en *Inkomsten* overig. Maar onder den tweeden, of Frankifchen Stam, van 't jaar 1024. onder *Henrik IV.* waren, door 't uitgeven van zoovele Domeinen en Vorstendommen, met hunne Inkomften, die Koninglijke Stam- of Kroongoederen zoodanig verminderd, dat die zwakke en ongelukkige Koning (75) zich eens in dezen klaagtoon uitliet: *Ziedaar; dat zijn zij, die de fchatten mijns Rijks hebben; en mij en de mijnen in behoefte laten.*

Onder den *Swabifchen* Stam, die met 't jaar 1138. aanving, bleef die vrije uitgift voorddu-ren (76), en dit verminderde niet, gedurende de Be-

(74) Men zie de voorbeelden bij PFEFFING. not. (73) en de gewone uitdrukking, hiertoe gebezigd, in vele Giftbrieven bij W. HEDA, *Hiftor. Traj.* p. 53, 56, 71, 80, 82—84. *Ut nullus Iudex publicus, nec quislibet ex iudiciaria potestate aut ullus ex fidelibus nostris —. haec loca vel agros — — in territoriis illis — audeat ingredi.* Door welk formulier die Domeinen ontheven wierden van allen rechtsdwang van anderen, en die rechtsdwang overgebracht wierd op den Bisfchop en zijne Ambtenaten; 't welk dan ook ten gevolge had, dat op zulke Bisfchoplijke *Domein-* of *Tafelgoederen* (gelijk de Landfchappen *Drente* en *Twente* waren), niemand eenige *Rechtspleging* vermogt te oefenen, hoe *vrij* hij anders in 't bezit van eigen Erfgoederen ware, of hij moest een *Ministerialis* (een Dienstman) of *Vafallus* (een Leenman), of een *Officialis* (een Ambtenaar) van den Bisfchop zijn. Doch dit flechts in 't voorbijgaan ter opheldering onzer Hiftorie!

(75) BRUNO, *de Bello Saxon.* bij STRUV. *Scripp. Corp. Hiftor.* T. I. p. 196.

(76) URSTISII, *Collect. Scripp.* T. II. p. 38.

Beroeringen en de Tusſchenregering in de XIIIde Eeuw, en de Verſchillen onder de Mededingers naar 't Rijksbeſtier, en ook onder den Habspurgiſchen Stam, die ſedert 't jaar 1273. 't Rijksbewind in handen kreeg, en hetzelve, ſchoon enkel bij verkiesbaarheid, alsnog in handen heeft. Toen toch zijn uit velerlei noodzakelijkheden bijna alle de Rijksdomeinen in Duitschland zoodanig uitgeput geraakt, en in handen der Keurvorſten en andere hooge Wereldlijke Vorsten gekomen, dat, indien de tegenwoordig regerende Keizer van 't Duitſche Rijk uit andere titels of bijzondere Familiebetrekkingen en eigene Landen, die Hij beheert, (zoo als zijn het Oostenrijkſche Keizerrijk en de Koningrijken van Boheme, Hungarije, enz.) geene gewichtige Inkomsten trokken, zij zeker zonder *merklijken onderſtand* of zware *beden*, hunnen Staat en Waardigheid naar vereisch niet zouden kunnen ophouden (77).

Maar ook in Duitschland greep eene voorzorg plaats, die in Vrankrijk *door het misbruik*, en in Duitschland door de verkieslijkheid van een Rijkshoofd, noodig wierd, en ook opgemerkt is door BOUQUET (78). Zij beſtond hierin. Reeds in de XIIde Eeuw begon men onderſcheid te maken tusſchen de *Fiscus Regius* (de Koninglijke Schatkist), dat is, het bezit des Konings, als zoodanig, en tusſchen de *proprietas Regis*, den eigendom des Konings of der Koninglijke Familie. Koning *Lotharius de Sax* verorderde daarom in 't jaar 1125. dat de *praedia Imperii*, *de Rijkslandgoederen* of de vaste Goederen, die in Territorien beſtonden, wanneer zij om misdrijf der Bezitters verbeurd geraakten, niet meer zouden zijn de *eigendom* des Konings, maar bekeerd en gebracht worden tot den *Fiscus Regni* of

(77) Vergel. PFEFFEL, *Abregé*, T. I. p. m. 325. ſqq.
(78) *Droit Publ.* bl. 40—69.

of de Rijksschatkist (79). Met welke wijze Wet voorgekomen wierd, dat, als er een Koning uit een ander geslacht of stam gekozen mogt worden, de vorige Familie die goederen zich niet mogte toeëigenen, als behoorende dan niet meer aan die Familie, maar aan den Persoon, die de Kroon voerde en de Regering aanvaard had. Deze Wetten nu werden naderhand versterkt en vermeerderd. Onder Keizer Frederik II. werd in 't jaar 1212. verordend, dat, wat de groote Domeinen betrof, te weten, Prinsdommen en Hertogdommen, deze voortaan niet *zonder toestemming des Rijks*, dat is, van die Rijksvorsten, die voor zoodanig toen gehouden wierden, zouden mogen weggegeven worden; schoon er toen nog niets bepaald wierd omtrent mindere Rechten en kleiner Leenbezittingen (80). Deze Rijksvorsten hadden reeds toen zoöveel invloeds op het Rijksbestier bekomen, dat op den Landdag te Frankfort eene Wet gemaakt wierd, waarbij den Keizer belet wierd, om geene nieuwe Tollen meer te heffen in de Landen der Stenden van het Rijk. De geleerde PFEFFEL (81) bericht, dat men op den Rijksdag te Wurzburg in 't jaar 1216. de eerste plechtige Wet verordende, waarbij den Keizer wierd ontzegd het recht, om geene Vorstendommen of Landen, die onmiddelijk aan 't Rijk behoorden, te mogen vervreemden, zonder toestemming van den dadelijken Bezitter en zijne Leenmannen. En hieruit sproten eindelijk zeervele andere Verordeningen en Privilegien, (*de non alienando vel non oppignerando*) *van niet te vervreemden of te verpanden* (82): waarop de bijzondere Ingezetenen zeer gesteld waren, om niet

(79) PISTOR. *Corp. Histor.* T. I. p. 671. ed. STRUV.
(80) Men zie hiervan meer bij KEMMERICH, *Introd. ad Jus Public. Imperii*, L. V. c. X. §. 43. en een voor allen PFEFFING. ad VITRIAR. T. III. 1358. n°. 3.
(81) *Abregé*, T. I. p. 286.
(82) GUDENUS, *Cod. Diplom.* T. II. p. 1116.

niet zoodikwils blootgesteld te worden, om van Heer en Meester te veranderen. Uit welke gegeven Privilegien en Wetten de geleerde PFEFFINGERUS (83), mijns bedunkens, te recht besluit, dat, indien de Domeinen van zich zelf en in hunnen aard in Duitschland onvervreemdbaar waren, men zulke nieuwe Grondwetten niet behoefd hadde.

Dit alles greep ook weleer plaats in de Koningrijken van Engeland, Schotland, en de toenmalige Heerlijkheid (nu Koningrijk) van Ierland; maar dit Systema, niet wel begrepen zijnde, heeft den Heer ROBERTSON dikwils van den weg geleid.

Ook merk ik in 't voorbijgaan aan, dat, wat ik van de oude vrijheid der Fransche en Duitsche Keizers hebbe opgegeven; alle het zelfde in de mindere Staten, hieruit gesproten, zoo als Hertogdommen en Graafschappen, die met dezelfde Vrijheden van vervreemden begiftigd wierden, heeft plaats gehad (84). Waarvan Holland ten bewijze strekt.

En nu zal men in staat zijn, om uit elkander te zetten, alles wat de Geleerden door verkeerde toepassingen van de latere en hedendaagsche begrippen over de *Domeinen* op de vorige denkwijze, zoo verward en twijfelachtig voordragen, waarvan de bewijzen elders zijn (85).

Ik weet wel, dat er voorname Geleerden zijn, die, om niet te laten varen het eens ingezogen denkbeeld, door hun uit de begrippen van 't Algemeene Staatsrecht afgeleid, dat de Domeinen altijd van 't Volk afkwamen, hiertegen inbrengen, dat, als dit Stelsel doorging, de menschen, de

(83) Ad VITRIAR. T. III. p. 1359. *Si Domanium simpliciter et sua natura alienari vetitum esset in Germania, incassum latae forent tot Leges Imp. fundamentales.*

(84) Zulks getuigen KEMMERICH, L. VIII. c. X. §. 5–7. SELCHOW, *Juris Publ. Germ. Elem.* §. 416.

(85) PFEFFING. T. III. p. 1351–1359.

de vrije Franken, met de Domeinen vervreemd wordende, dan ook vervreemd- en verkoopbaar waren; 't welk ongerijmd is. Doch dit is gemaklijk te beantwoorden. *Vrije menschen*, zoo in Vrankrijk als in Duitschland, zijn nooit vervreemdbaar geweest, of aan vervreemding onderworpen. Ik zegge: *vrije menschen*. Want toen ter tijd hadden Vrankrijk en Duitschland ook eene menigte van *slaven*, hunne *landhoorige boeren*: en daar was zelfs geen *vrij man*, die akkers bezat, of hij had er zijne *landeigene landbouwers* op. Maar dit nam niet weg, dat *het Recht van Bestier*, aan die Domeinen en hunne bewoning gehecht, vervreemdbaar was. Dit recht van Bestier van vrije lieden, zegge ik, was aan die Domeinen gehecht. Dit recht ging mede over, en de rechtsdwang (*jurisdictie*), die daaraan vast was, werd daardoor overgebracht op de begiftigden; met dien gevolge, dat, daar te voren de bewoners van 't Domein allen onmiddelijk den Koning gehoorzaamden, of deszelfs Ambtenaar, Graaf of Hertog; zij nu middelbaar gehoorzaamden: en dit op die zelfde wijze, als nog heden ten dage, in kleiner Heerlijkheden plaats grijpt, waar de Algemeene Wet, onder welke geleefd wordt, dat voorschrijft. Wij hebben b. v. bij ons Hooge en Ambachtsheerlijkheden: aan welken vastgehecht is het recht van bewind over de vrije bewoners, en waar de *rechtspleging* (*jurisdictie*) is die van den Heer, over alle die daarin wonen, 't zij bij leen of eigen. Maar nu! die Heerlijkheden zijn vervreemdbaar; zij worden gekocht, verkocht, vervreemd; maar men *koopt* en *verkoopt* dies de *Ingezetenen* niet; maar 't staat daarom niet altijd aan die Ingezetenen vrij, te zeggen, wij willen niet, dat die of die Heer over ons het gebied hebbe, ten zij ze zulke Privilegien van *niet te vervreemden* hebben, of eene algemeene Landwet die vervreemding verbiedt; die bij ons nooit was.

Ve-

Velen dier Geleerden kunnen wel niet verduwen, dat het *recht van bewind* afhange van het bezit van *het Territoir*, en niet, gelijk zij zeggen, van de *vrije verkiezing* en *toestemming* der bewoners. Dit is ook zoo! Doch niemand ontkent hier die *toestemming*. Maar die toestemming was reeds vroeger; die wordt verondersteld, en steunde oorspronglijk op vorig *Verdrag*, waarbij die *vrije* lieden, welken die Territoiren en Domeinen bewoonden, en onder hunne Koningen, Groote Edelen, Barons, enz. leefden, ook hunne eigen goederen, akkers en rechten, voor zich vrij bezaten. Nu had het gansche Volk, bij de oorspronglijke Verdeeling, en uit kracht derzelve, noodzakelijk daarin toegestemd; en 't leefde naar die Wetten. En zelfs al stemde men het algemeen beginsel toe, dat het oorspronglijk goederen van *het Volk* zijn, het woord *Volk* in zijn' grootsten omvang genomen: zoo blijft toch altijd de vraag: Zijn die *Domeinen* al of niet door toestemming of afstand geworden *'s Vorsten goederen*, of zijn zij gebleven *'s Volks goederen*. Wij verkeeren hier in 't eerste geval. Maar nog meer! Wij zien die Vervreemdingen eeuwen achter den anderen gedaan. Stel er nu bij, dat de vervreemding zonder 's Volks toestemming niet mogt zijn. Stel er bij, dat *het Volk* altijd waarlijk gekend is. Speelt men dan niet eeuwig met het woord *Volk*, bij voorb. wanneer het *Volk* van Dauphiné of Languedok toestemde, dat de Ingezetenen van 't *Graafschap Vlaanderen* een ander en eigendomlijk Bestierder, op den naam van *Graaf*, ontvingen, zonder hunne eigen toestemming?

Ziedaar het eerste gevolg uit de Leere der Lotbedeeling, de vrije uitgift der Domeinen.

II°. Het tweede Gevolg is de *Verjaring* (*Praescriptio*). Die *Domeinen* konden ook bij *Verjaring* bekomen worden. De zaak is niet te ontkennen: want de leer van Bezit door *Verjaring* bouwt

bouwt op, of veronderstelt de *Vervreemding* (86). Maar kan dit van de Koninglijke Domeinen bewezen worden? Ja: zeerzeker. Van de Frankische Domeinen bewijzen dit de *Wetten* bij BOUQUET (87), die 30 jaren stellen; ook die der *Visigothen* en *Longobarden* (88). Ook erkent de geleerde PFEFFINGER (89), dat er in *Duitschland geene fundamentele Grondwet te vinden zij, waarbij Dominiale Goederen voor onverjaarbaar worden verklaard* (90). Hij zelve schijnt 40 jaren te stellen.

III°. Het derde Gevolg is zeereenvoudig en natuurlijk; dat de *Inkomsten van die Domeinen kwamen in 's Vorsten Kas.* En deze waren onbedenklijk groot. Maar ook konden de Koningen die renten, zonder weggeving hunnen Domeinen, bij *verpachting* of anderszins, aan verdienstlijke mannen geven; en dewijl dit vooral 't geval was van de *Leenen* en *Leengoederen*, waarvan de rechte Eigendom (*Dominium*) bij den Vorst verbleef, ter-

(86) *Quaecumque enim res de jure alienabilis, eadem et Praescriptioni obnoxia est*, zegt PFEFF. ad VITR. T. III. p. 1359. (10).

(87) *Droit Publ.* p. 4. 29. Dees Schrijver haalt uit de *Capitularia van Ludov. Pius* op 't jaar 829. aan (p. 900.) deze uitdrukkelijke woorden: *Ut de rebus Ecclesiarum quae ab eis per XXX annorum spatium sine ulla interpellatione possessae sunt, Testimonia non recipiantur, sed eo modo contineantur, sicut res ad* FISCUM DOMINICUM *pertinentes contineri solent.*

(88) *Lex Visigothor.* p. 2134. *Ut si per tricennii tempus — quislibet de* FISCI REBUS, *aliquid fortasse possederit, perenni sibi iure vindicet et retentet.* LUITPRAND *Lex Longob.* p. 1066. §. 24. *De possessione quam aliquis de publico habet et per XL. annos quietus possedit, liceat* — —. Dan hier wordt een tijdverloop van LX jaar vereischt, en dit gebracht tot de *possessiones et caussae* REGALES.

(89) Ad VITRIAR. III. 1358. b. et 1359. (14).

(90) Vergel. H. COCCEJI, *Disput. Curios.* T. II. p. 426. §. 76.

terwijl de Vruchten tot den Leenman overgingen, waarvoor zij krijgsplichten waarnamen: zoo was dit alleen genoeg, om hieruit den oorſprong der Leenen en Leenrechten afteleiden, die niet anders was, dan de overgifte van 't *utile Dominium*, dat is, die vruchten en inkomsten van dat Domein, met alle de rechten, daaraan vastgemaakt; met alle de plichten van den krijgsdienst; en met de gehoorzaamheid aan den Leenheer: maar behoudens den Oppereigendom dier Domeinen aan den Koning (91).

IV°. Maar waren die Domeinen vrij eigen goed der Koningen, zoo ziet men hier de reden, dat zij tot de vervreemding nooit behoefden de *toeſtemming* van *het Volk*, noch van de *Voornaamſten*, noch van *Staten*. Maar is dit wel waar? Tot bewijs beroep ik mij in Vrankrijk en Duitschland, op alle de Koninglijke Giftbrieven van eerst af aan, waarbij zij zonder eenig gewag van toeſtemming eeuwen lang, tot nog in de XIIde en XIIIde Eeuw, vrije uitgiften deden. De reden bleek boven, bl. 189. En wij behoeven hiertoe maar in te zien de Begiftigingen der Franſche Koningen in ons Land (92). Ook die der Duitſche Vorsten (93). Zonder eenig gewag van toeſtemming zeggen zij: *ex iure et dominatione nostra in ius et dominationem ipſius tranſfundimus*. Ja zij beroepen zich op *de gewone handelwijze* der Koningen. Een ſterk bewijs levert de wegſchenking der *Abdij* op *Eltenberg* met al zijn land, boven Arnhem, aan den Aarts-

(91) Over die verbazende Inkomsten ſpreekt BOUQ. *Droit Publ.* p. 36. ſqq. Al wie hierop niet gelet hebben, namen deze Inkomsten ten bewijze, dat de Franken *ſchattingen* betaalden. MONTESQ. *Eſpr.* T. XXX. 12. en 25. BOUQ. *Recueil*, T. II. praef. p. 53.

(92) Zie mijn *Codex Diplom. Comit. Holl.* p. 3. 11, 15. BONDAM, *Charterb.* D. I. bl. 33. enz.

(93) *Cod. Dipl.* op 't jaar 972. 985. bl. 38. 58.

Aartsbisschop van Hamburg (94), waar Koning Henrik zegt, dat hij dat groot stuk goed wegschenkt: (*eo more quo Reges et Imperatores solent*,) *op die wijze zoo als de Koningen en Keizers dat gewoon zijn.* En wat ging met die gift al gepaard? Wij schenken Hem die *Abdij met alle toebehoorten, met de dienstluiden, slaven van beider kunne, met markten, tollen, munten, erven, huizen, bebouwd en onbebouwd land, beemden, weiden, gebaand en ongebaand, uitgangen, inkomsten, bosschen, jacht, water, waterlozingen, molens, visscherijen, met Kerken, Kapellen, Tienden, en met alle recht — en nutschap.* — — Ziedaar groote giften uit de Koninglijke Goederen en Domeinen (95). En hieruit kan men gemaklijk ophelderen 't zeggen van sommige Geleerden, hiertegen ingebracht: dat de Koningen niet meer konden weggeven dan 't gene zij zelf hadden. Immers zij hadden het; zij gaven 't van 't hunne; en 't *Volk* had over die *Giften* niets te zeggen. En 't doet niets ter zake, dat, uit vorige aanmerking, allengskens in Duitschland is gevorderd geworden de toestemming, niet *des Volks*, maar van de hooge *Rijksmagnaten*, ten minste in 't weggeven van de grootere Domeingoederen en Vorstendommen; waarvan de voetstappen bij BESSELIUS (96); zoodat reeds in de XIIIde Eeuw de toestemming der Stenden hiertoe vereischt was (97); echter zoo, dat, volgens hem, dit toestemmen der Rijksvorsten, in die eerste tijden, de Oppermacht des Konings, ook in dezen, niet wegnam.

Vde Gevolg. Maar mogten dan de Koningen zulke eens gegeven *Domeinen* naar willekeur terug

(94) Bij LINDENBROG. *Scriptt. Septemtrion.* p. 144. en BONDAM, D. I. bl. 63.

(95) BESSEL. *Chronic. Gottwic.* Prodr. I. 289. 351.

(96) *Chronic. Gottwic.* p. 427.

(97) PFEFFEL, *Abregé*, p. 307.

rug roepen of weder eifchen? Zulk eene magt van herroeping ontkenne ik. Zulk herroepen, 't zij door den fchenker, 't zij door een' opvolger, of op voorwendfel van ontbrekende toeftemming, moge plaats hebben bij de voorftanders van 't eerfte Hoofdgevoelen (bl. 152.), die de Domeinen als 's Volks blijvend goed aanmerken: maar niet alhier. Indien de Koningen of hunne Opvolgers in vroeger tijd deze of gene *Domeinen* wettig terug genomen hebben, is zulks zekerlijk uit andere gronden gefchied, voornamelijk, nadat men andere grondregels begon te omhelzen; of dat *Wetten*, of *Verdragen* of *Privilegien de non alienando* die herroeping uitdruklijk veroorloofden of bevalen.

VIde Gevolg. Maar ook volgt uit dezen Regel natuurlijk, dat het den Koningen heeft vrijgeftaan, om uit hunne Domeinen aftegeven *Uitzetten* aan de jongere Zoons, *Huwlijksgiften* aan de *Vrouwen* en *Dochters*, en *Weduwegaven* aan de nagelatene Gemalinnen. Dat dit gefchied zij, zal niemand tegenfpreken: hoezeer hierin later vele verordeningen en rechten hebben plaats gegrepen. Hoe het in de vroegfte tijden daarmede gelegen ware, zal ik kortlijk opgeven.

Van de Zoons! Zoolang de Frankifche Koningen de gewoonte hadden, om hun Rijk of Rijken onder hunne Zoonen te verdeelen: waaruit dan zoovele Rijken, gefmaldeeld, ontftonden, als zij Zoonen nalieten; en waaraan de Rijken der Longobarden, Vifigothen, Burgundie, Lotharingie, veelal toetefchrijven zijn, fchoon fomtijds weder vereenigd: zoo kwam er geen Eerstgeboorterecht, noch *Uitzet* aan jongere Zoons te pas. Onder den derden Stam, dien van *Hugo Capet*, die zijn' oudften Zoon bij zijn leven nog kroonen liet, begon dit *Recht van Eerstgeboorte* eerst werkzaam te worden; en toen was er niets billijker en redelijker, dan dat de jongere Zoonen een Uitzet (*Apanage*) kregen, overeenkomstig

 hun-

hunnen ſtaat en afkomst. Dit geſchiedde uit de *Domeinen*. En daaruit wierd meest den jongeren Zoonen alles met alle rechten gegeven, alleen met uitzondering van twee zaken, die CHOPPINUS (98) opgeeft onder den naam van *le Resſort et la Souverainité* (99), dat is, het uiterſte Eindoordeel en de Souvereine Oppermacht. Hoe dit naderhand in mindere Vorstendommen, uit het Frankisch of Duitſche Rijk oorſpronglijk, heeft plaats gehad, behoeft niet aangewezen (100). Ik kon dit met honderd voorbeelden uit deze Schrijvers bewijzen; vooral uit onze Hollandſche Graaflijke Hiſtorie bevestigen; en hiertoe ook aanhalen de Testamenten van Hertog *Aalbrecht* en *Philips den Goeden*. Doch ik beſpare dit voor de *Bijlage* 13⁰⁰. over de Uitgiften van *Hooge en Ambachtsheerlijkheden*. Alleen kome hier in aanmerking de Gift van de Stad *Oudewater* aan zijnen Zoon JAN. Doch alzoo de Hertog bij het Privilegie *de non alienando*, aan die Stad te voren beloofd hadde, dat hij dezelve niet van zijne *Domeinen* zoude ſcheiden, maar onmiddelijk aan Hem en zijnen Opvolger, Willem VI., behouden, en niet vervreemden (1): welk Privilegie die van *Ou-*

(98) CHOPPINUS, *de Domaniis Coronae*, L. II. c. 3—5. en PFEFFINGER. ad VITRIAR. T. IV. p. 189. ſqq.

(99) CHOPP. L. IV. tit. VI. §. 1. Vergel. PFEFFING. p. 192.

(100) Hierover is in Duitschland veel geſchreven door de Geleerden SENCKENBERG, LUDOLPHUS, STRUVIUS, HEUMANN, PUTTER, SELCHOW, en anderen.

(1) Over dit geval weidt PHIL. DE LEYDEN, *de Cur. Reip.*, een Rechtsgeleerde van die Eeuw, bl. 247. zeer breed uit, om te toonen, dat de Vorst, die zijne Domeinen aan mindere Heeren overgeeft, zich zelf en zijne Onderdanen haat; en hij prijst daarom die van Oudewater, dat zij hieraan vasthielden, *ut per dominum Hollandiae ſemper regerentur*. Hij zegt onder anderen: *multum expedit ſubditis, Principes habere immediate Rec-*

Oudewater inriepen: zoo was Aalbert billijk genoeg, om dit te verbeteren, zelfs offchoon de gift aan zijn' Zoon, als aan familie, hierbuiten konde gerekend worden; en hij bewijst hem daarvoor in de plaats het geheele *Land van Voorn en den Briel*; 't welk van beter waardij was (2). Doch hoe dit zij, 't geval zelf toont, dat de Domeinen ook in Holland diezelfde regels volgden, en vervreemd, of tot *uitzet* gegeven konden worden.

Met dit Uitzet ftaat gelijk de Huwlijksgift (*dos*) aan de *Dochters*. Niets is gemeener, dan dat de Koningen, naderhand ook de mindere Vorsten, hunne Dochters een Uitzet gaven, en haar van Huwlijksgoed uit hunne Domeinen voorzagen. Zij gaven hiertoe vaste Goederen, Landen, Gewesten, zelfs daarna geheele Steden, uit wier inkomsten zij haar leven, overeenkomstig haren ftaat, konden onderhouden; maar welke Landen na haren dood meest aan de Koninglijke Domeinen terug keerden, en die zij niet zonder 's Konings toeftemming mogten vervreemden. En trouwden die Dochters, zoo kregen zij een Huwlijksgoed; doch trouwden zij buiten 't Rijk, zoo kregen zij geen Huwelijksgoed mede, als wordende door haren Man begiftigd (3). Men kan hierover nalezen de Schrijvers, die over *Hu-*

Rectores ipforum et protectores —. Incommodum magnum est fubditis, tot Dominorum fubesfe dominiis. Hij bestrijdt verder *contra Dominos et Principes temporales, qui advenientia fibi Dominia et folemnes Baronatus ftatim excutiunt de manibus fuis — nam cum multiplicantur Domini, gravantur fubditi.* Men leert er uit, dat men in Holland in de XIVde Eeuw nog gansch niet gefteld was, dat de Vorstelijke *Domeinen* in zoovele mindere *Heerlijkheden* gefmaldeeld maakten door Uitgiften, 't zij *in eigen* 't zij *in leen*, hoezeer 's Vorsten Souvereine Oppermacht daardoor niet wegraakte. Vergel. *Bijlage* $13\frac{98}{99}$.

(2) Bij MIERIS, D. III. bl. 606. 24 Maart $13\frac{23}{24}$.

(3) Zie BOUQUET, *Recueil des Hiftor.* T. II. Praefat. p. 58. en in 't werk, p. 290.

Huwelijksgiften van Vorstelijke Dochters geschreven hebben (4); en opzichtlijk die der Fransche Koningen, van de eerste tijden af, zijn de bewijzen bij FONCEMAGNE (5). Uit Holland kan ik zeersterke voorbeelden geven; maar beware die tot de *Bijlage* op 't jaar 13⅞.

Maar ook even zoo gaven de Koningen aan hunne Vrouwen groote Goederen of Giften, of zij bepaalden daarna derzelve *Weduwe-gaven*. Van het eerste heeft men een doorluchtig voorbeeld in Keizer OTTO II. in het Duitsche Rijk, het welk ik te meer aanhale, omdat er een gedeelte van ons Land in betrokken was: Keizer *Otto II.*, zullende trouwen met *Theophana*, Nicht van Keizer JAN uit het Oosten, begiftigt in 't jaar 972. zijne *Sponsa*, zijne Verloofde, met groote Domeingoederen overal door Italie en door Europa verspreid, en daaronder ook *de Abdij van Nivelle in Brabant*, *Tiele* in de Betuwe, *Herwarde* in 't Bommelsche, en de *Provincie Walacra* of het Eiland *Walcheren*, en alle de Landerijen, daartoe behoorende, die in den Brief tot 14000 *mansi* (6) berekend worden (7). Zeker een Koninglijke ja Keizerlijke Gifte, die den Rijkdom der Vorstelijke Domeinen nog in kracht vertoont, en waarvan de Brief dies ook met Oostersche pracht en praal met gouden letteren geschreven, gezegd wordt, nog voorhanden te zijn. En wel schenkt hij haar dit alles als eene *dos legitima*; hij geeft het haar *more maiorum nostrorum* — *in Regnis nostris* — *jure perpetuo possidenda* — en voegt er bij: *de nos-*

(4) *De dote filiarum illustrium*, aangehaald bij SCHEIDEMANTEL en HÄBERLIN, *Repertorium*, T. III. p. 494. en alle die opzettelijk handelen *de jure privato Principum*, DE SELCHOW, PUTTER, STRUVIUS, HEUMANN.

(5) *Memoires de l'Academ. de Paris*, T. VIII. p. 497. en BOUQUET, *Droit Publ.* p. 24.

(6) Als men een *Mansus* rekent op 16 morgen lands, zijn er meer dan 200000 morgen.

(7) Zie dit stuk in mijn *Codex Diplomat. Comit. Holland.* p. 33.

nostro jure et Dominio in eius Dominium jusque transfundimus et delegamus, — en wel, *cum Castellis, casis, servis et ancillis, terris, campis, vineis, pratis, silvis, montuosa planitiemque tenentibus, aquis aquarumque decursibus, molendinis, piscationibus, omnibusque rebus ad easdem curtes sive provincias vel abbatiam pertinentibus — — — sitque potestas donandi, vendendi, commutandi.* — En zulks, even gelijk zijne Grootmoeder, Keizerinne *Magtildis*, die goederen bij haar leven genoot, en die denklijk nu aan hem vervallen waren.

Wat dunkt den Lezer van zulke Domein-uitgiften? Bewijzen die niet krachtig de beweerde stelling, dat de Koningen van die Domeinen als van hun eigen goed hebben kunnen beschikken. *Otto* deed het wel met *raad* van zijnen *Vader*, en *de getrouwen van Gods Kerk en zijn Rijk*. Maar van *toestemming* kwam er nog niets in. En zulke toestemmers of *Raden*, zoo zij er al geweest waren, *representeerden* toch het Volk niet. Dit nu is die zelfde Keizerinne *Theophana*, die in onze Landen, als een rijke Eigenaresse, niet onbekend is, en op wier verzoek en tusschenkomst Graaf *Dirk* van Holland, door haren Zoon, Koning Otto III. die groote Goederen en Koninglijke Domeinen en Landen in eigendom verkreeg, gelegen tusschen de stroomen *de Lier* en *Tssel*, tusschen *Medenblik* en *Hemelummer-Oldevaart*, en in het Land van *Texel* (8); 't welk alles die Dirk te voren *te leen* of in *vruchtgebruik* gehad hadde (9). Door de tusschenkomst van deze zelfde

(8) Zie breeder, alhier D. IV. bl. 49.

(9) Dewijl de Leenen uit hunnen aard met den dood des *Leenmans* terug keerden; zoo werd hunne *Uitgift* en bezit meermalen genoemd *ad usum fructum possidere, sub usu fructuario accipere*; gelijk ook *usu beneficiario*, of *in beneficium*, en dit werd gesteld tegen over *in proprium tenere, in proprietatem habere.* Zie dit alles in dit Charter, en vergel. HERTIUS, *de Feudis Oblatis*, T. I. P. 2. p. 363.

de *Theophana*, bevestigde haar Gemaal Keizer *Otto* aan de Abdij van St. Pieter te Gent in Vlaanderen de vorige bezittingen, in 't jaar 977 (10). Gelijk ook in 't jaar te voren 976. Keizer Otto de Abdij van St. Bavo te Gent het bezit verzekerde harer groote goederen in de *Zeeuwsche* Eilanden, *Schouwen*, *Beveland*, *Walcheren*, *Borsele* en *Campeland* enz., met bijgevoegd verbod, dat geen *wereldlijk* Rechter op die Goederen eenige Rechtspleging doen zal, of over de persoonen van die Abdij, *'t zij vrijen 't zij slaven*, daarop wonende, iets gebiede.

Van het tweede geval, dat aan de Vrouwen ook naderhand *Weduwe-goederen* (*duaria* of *vidualicia* genoemd) werden toegeleid, behoef ik, buiten de vroegere bewijzen der Koningen (11), ook niet verder te gaan, dan tot ons eigen Land en onze Domeinen, daar Hertog *Aalbrecht*, bij 't bovengenoemd Testament (12), aan zijne Weduwe na zijn dood bespreekt zoodanig *duarie*, als hij haar had toegeleid in zijne Landen van Beijere, Henegouwe, Holland en Zeeland. Even zoo gaf de Hertog van Burgundie, *Philips de Goede*, Graaf van Holland, in 't jaar 1441. bij Testament aan zijne Weduwe, de Hertoginne, behalve de Voordeelen uit de Opvoeding zijns Zoons en der Regering gedurende zijne minderjarigheid, alles wat hij *van Landen en Heerlijkheden*, en ook van *haar Duarie*, haar *toegeleid hadde*, met *de macht om van die goederen bij Testament te beschikken* (13). Welke schatten hij ondertusschen uit zijne grondeigendommen en *Domeinen* naliet, en ook aan zijne Zoons en Dochters besprak, zoo aan wettige als aan bastarden, leert ook die Uiterste Wil.

En

(10) *Cod. m. Diplom.* p. 49.
(11) Bij FONCEMAGNE, hierboven,
(12) MIER, D. III. bl. 332. a. 333. b.
(13) AUB. MIRAEUS, *Operr. Dipl.* T. II, p. 1259.

En zoo besluit ik dan hieruit tot de machtig groote Goederen, die deze Frankische Koningen oorspronglijk of bij vroeger aanbedeeling bezaten. Wij zagen dit bl. 136. alleen van *de Bosschen.* En 't is dan mogelijk geene Vergrooting, dat de Ridder *d'Eon de Beaumont* (14), die dezelve ondernam te begrooten, rekende, dat de Goederen, die de Koning op naam van *Domeinen* bezat, wel bijna *de helft van het geheel* bevatteden. Ik zwijge van anderen, die zijne Domeinen brengen op tweederde deelen van alle de overmeesterde Landen van Europa, buiten dat gene, 't welk hun naderhand uit andere rechtsgronden op nieuw aankwam, of hun werd overgelaten, of zelf na de invoering der Leenen, bij Opdrachten (*Feuda Oblata*) hun werd opgedragen, om in leen terug te krijgen, of wederom in den boezem van den Koning, als den rechten eigenaar, met de Inkomsten, terug viel; 't welk dan weder *res regiae proprietatis* genoemd wierd (15). In dien zelfden zin zegt ADAM SMITH (16) van de Franschen, *que le Roi étoit alors le plus grand des propriétaires de son Royaume.*

Maar nu ontdekt men ook de reden, dat sommige Geleerden, inziende, welke onbegrijplijk groote bezittingen de Koningen oorspronglijk moeten gehad hebben, om uit dezelven op den duur, eeuwen lang, die gewichtige Uitgiften te doen, op de gedachten gevallen zijn, dat het Fransche Rijk in zijnen oorsprong een *regnum censuale*, of schot-

(14) *Dans ses Loisirs*, T. XI. p. 116. en 121.

(15) Zoo had *Lodewijk de Vroome* aan *Gerulf* in 't Hertogdom Vriesland vele goederen gegeven *res proprietatis nostrae.* Doch om zijn verzuim waren die goederen hem afgenomen, en aan *'s Konings Schatkist gehecht, fisco regio sociatae.* De Koning geeft hem die uit goedheid in 't jaar 839. terug met het volle bezit. *Cod. Diplom.* in *Historia mea Critica*, p. 3, 4.

(16) *Rijkdom der Natie*, fr. dr. D. III. bl. 71.

schotschuldig Rijk, geweest zij, waarin, op Oosterfche wijze, *de Grondeigendom* van 't Verwonnene alleen den Koning toekwam, met de daaruit spruitende dwaling, dat alles door den Koning *onder cijns* is uitgegeven, en vele Rijksgrooten *Usurpateurs* geweest zijn.

Men kan er nog meer uit ophelderen. Daar 't toch blijkbaar is, dat in de Lotbedeeling, door eene verstandige inrichting, als Domeinen of Konings Goederen aangemerkt, of tot *de Domeinen* gebracht wierden alle die goederen, die voor enkele persoonen van geen onmiddelijk, of oogenbliklijk gebruik of voordeel strekten, gelijk *Bosschen*, *Wouden*, *Stroomen*, *Rivieren*, *Bergen*, *Duinen*, *Moeren*, *Heiden*, met één woord, *al dat gene, waar niemand naar taalde*, noch 't voor zich van dienst rekende; en alles, wat in 't Roomsche Recht *res nullius* heet: daar 't ook bleek, dat dit alles in later tijd altijd onder de Vorstelijke *Domeinen*, ten minste, als zoogenoemde *Bona publica* (17) gerekend wierd: zoo is 't geen wonder, dat men, den waren oorsprong dier Domeinen niet wetende, dit tot het algemeen Beginsel gebracht, en *de Domeinen*, als door den Volke aan den Koning gegeven, volgens het eerste Gevoelen, bl. 145. heeft aangemerkt. 't Welk ook bestaanbaar is, als men het woord *Volk* of Natie (als 't *subjectum commune*) met den Koning vereenigd, opvat, zonder dat dit belette, dat de Koning de volvrije beschikking zoude gekregen of behouden hebben; daar het *Volk* toch zelf, of *de Onderdanen*, 't vrij bezit, elk van 't zijne, bekwam of behield.

Maar ook ziet men nu duidlijk, hoe het *Leenroerig Zamenstel* uit deze groote Grondeigendommen en Domeinen des Konings op eene zeergemaklijke en eenvoudige wijze, heeft kunnen geboren worden. De verdeeling toch tusschen *Koning* en *Onderdanen* was geschied met een militair inzicht.

Zij

(17) PFEFFING. ad VITR. III. 1360. (6).

Zij bracht dan de *militaire* verplichting mede. Niemand bleef hier vrij van. De Verdediging van 't nu veroverd Land, waar op elk zijne vaste woonplaats en eigen akkers kreeg, was elks verplichting. En van die verplichting, om door den Koning of zijne Bevelhebbers ten krijg opgeroepen, te dienen en optezitten, 't zij ze *middelijk* 't zij *onmiddelijk* gehoorzaamden, bleef niemand verschoond, zelfs geene Geestelijken. Maar die Krijgsdienst was zeerverschillende, naar mate van de verscheidenheid der standen van menschen, hunne bezittingen, middelen, aanzien, aard van dienst, en de rangen, die zij te voren hadden bekleed; en die last en eer klom bij trappen af, langs die hooge Barons, Hertogen, Graven, Honderdmannen (*Centuriones*), Tienmannen (*Decuriones*), (of, gelijk wij thans zeggen zouden, *Generaals*, *Kolonellen*, *Kapiteinen*, *Korporaals*) tot op den enkelen Soldaat, maar toch anders den *vrijen*, den landgezetenen, *Soldaat*, die, of wiens vader, medegedeeld hadde in de vrije Landsverdeeling, en 't bezit, al ware het slechts van eenige morgen lands tot zijn onderhoud, die als dan vrouw en kinderen te huis, en de slaven op zijne akkers ter bebouwing liet, ten ware ook de uiterste Landsnood hen ter verwering opeischte.

Konden nu de Koningen zoo vele Giften uit hunne Domeinen in eigendom geven aan hunne onderdanen van allerlei rang en trap; met vrijdom van Lasten, die op zulke Domeinen niet lagen, anders dan die den naam van *cijnsen* of *tijnsen* door de *landhoorige Boeren* hun zelf 't voordeel aanbrachten, en welke landhoorige boeren teffens met die Domeinen aan vrije of welgeboren lieden, naderhand *Edelen* genoemd, overgaande, de eerste en oorspronglijke Renten, Inkomsten, en voordeelen uitmaakten: geschiedde dit alles, om de Franken tot *den persoonelen krijgsdienst* gewilliger te maken, en de krijgsdapperheid in hun aantekweeken: hoe veel te ge-

makklijker viel het dan allengs den Koning, om met behoud van zijnen *Grondeigendom*, zeervele Goederen en Domeinen *bij Leen* uittegeven, waarvan de beleende of de Leenman alleen het *vruchtgebruik* zoude genieten, onder verplichting tot een meer bepaalden *krijgsdienst*. Men leert dan hieruit, hoe verkeerdlijk de meeste Schrijvers *den Krijgsdienst* afleiden uit *de Leenen* of uit het *Leensystema*. Want het is juist omgekeerd. Deze oorspronglijke *krijgsverplichting* heeft veeleer aanleiding gegeven tot de invoering der *Leenen*. De zaak is mij dus voorgekomen. De Koningen, ziende hoe slap de krijgsdienst, na 't gerust nederzitten ter landbebouwing, toeging; oordeelden hierin beter orde te moeten stellen. Om dan ter eener zijde den gezeten krijgsman, groot en klein, te wilvaardiger en onderworpener te maken; teffens om meer bepalingen in de wijze en de mate van den krijgsdienst te stellen naar de grootheid en waardij der uitgiften; ter andere zijde, om voortekomen, dat alle hunne groote Domeinen en Kroongoederen niet geheel weggeraakten, maar hun *dominium directum*, met het bijblijvend *Ressort*, *Souvereiniteit*, en *Leengericht*, aan hun verbleef, en alleen het *Dominium utile* of de *nuttige Eigendom* ten krijgsdienst afgezonderd wierd, met zulke Rechten, als zij goedvonden er bijtevoegen, of de inhaligheid der onderdanen, of andere omstandigheden hun afpersten: zoo gaven de Koningen allengskens op die wijze *te leen* groote stukken Lands of Gronden, met of zonder Rechtsplegingen daaraan verbonden of vastgemaakt, met bijvoeging van zoodanige regelen en bepalingen, waaruit naderhand het *Leenroerig Zamenstel* allengskens tot een vast lighaam van Rechten geworden is; en 't welk in latere tijden, mindere Vorsten, zelfs ook die hooge Fransche Edelen (die *Nobles. Barons*) elk in 't zijne, hebben nagevolgd. Deze Giften werden in de eerste tijden genoemd *beneficium*, *dare* of *concedere in beneficium*,

cium, en dewijl in het oud Longobardische en Angelsaxische het woord *fied* en *feod* beteekende *beneficium* of *weldadige schenking:* en de *dialecten* der middeleeuwen, *ie*, *eo*, en *eu* dezelfde uitspraak hadden: zoo is hieruit geboren, dat de woorden *fiedum*, *feodum* en *feudum* naderhand, de gemeene benaming van 't *jus feodale* of *feudale* gemaakt hebben (18). 't Is hieruit, dat naderhand Koning Otto aan *Graaf Dirk* van Holland in 't jaar 985. zijne Domeinen tusschen *Lier* en *Tsfel* (*in proprium*) in eigendom geeft, die hij tot nogtoe (*in beneficium — per fructuarium usum —*) *in leen — bij vruchtgebruik met alle nutschap —* bezeten had (19). Het is hieruit, dat bij ons de Nederduitsche woorden *leenen*, *te leen geven*, en 't *Leenrecht*, in dien bepaalden zin geboren zijn.

Daar nu deze Leen-uitgiften, en de wederzijdsche Verplichtingen zeeronderscheiden gewijzigd, en de *Opvolgingen* in die Leengoederen verbazend uiteenliepen, en eindelijk verbasterden van hunne oorspronglijke Instellinge: 1°. door diezelve Leenen op *Vrouwen* te doen overgaan; 2°. door de gevolgde invoering van *staande en besoldigde legermachten*; 3°. door de veranderde wijze van Oorlogen; 4°. door de allengskens gevolgde benoodigde *Beden* of *Onderstandgelden*; en 5°. door de langzame *onderwerping* van den *Adel*, of der oorspronglijke krijgsknechten, aan *die Beden* en Onderstandgelden, en 't geen verder door allerlei Be-

(18) Hiermede vervalt de gissing der *Etymologisten*, dat *feodum* afkomt van *fe* en *ode*. Ik heb dit bewezen in mijn *Historia Critica Comit. Holland.* in *Excursu* II. D. II. p. 19. en dit opgehelderd uit *Leodes*, *leudes*, *lieden*. *Theot*, *Theut*, *Diet* (Volk). *Theodericus*, *Theudericus*, *Thiederik*. *Neomagum*, *Neumagum*, *Niemagen*, en zeervele andere woorden, die niet dan in *dialekt* (taalvorm of uitspraak) verschillen.

(19) *Histor. Crit. Holl.* in *Cod. Diplom.* p. 58, 59. e. not.

Bedingfels, die naderhand *de Leenwetten* uitmaakten, hier bijkwam: zoo kan men nagaan, welke gewichtige veranderingen hieruit in het Europisch Regeringswezen zijn voordgevloeid; waarin ik niet trede: zijnde mij genoeg, dit gewichtig onderwerp van den aard en oorfprong der Leenen, in 't voorbijgaan, zoo ik hope, iets meer te hebben opgehelderd.

Ziedaar de gevolgen van de zijde der Koningen en Vorsten: en dit zoo kort mogelijk bewezen. Maar zien wij nu de gevolgen aan de zijde van het *Volk* of de Onderdanen; en welke Voordeelen ook hieruit voor dezelven in 't Europisch Staatswezen gefproten zijn. Want eenmaal bewezen zijnde, dat er eene *Landverdeeling* gedaan zij; zoo volgt er uit, dat alle de genen, die het Opperhoofd in den dienst geholpen hebben, en naderhand het *vrije Frankifche Volk* hielpen uitmaken, met gelijk recht, doch naar meerder of mindere trapklimming van *waardigheid* en hulpsbetoon, elk zijne goederen, elk zijn *lot* of aanbedeeling, en het vrije bezit zijner Landerijen, bekomen hebben, zonder eenigen *cijns* daarvoor te betalen. Hun oorfpronglijk bezit (na dat die medeftrijders een zittend leven aanvingen), beftond dan in *akkers*, als den grond van allen Rijkdom. De *Franken* hadden, zoo als daarna, geen geld of inkomsten van renten, waaruit zij leefden. Het Land ftrekte voor geld, en de Landbouw gaf hun de renten; de inkomst daaruit was voor elks behoefte in 't eerst genoeg. De *flaven*, die elk vrij man op zijn Land onderhield, voltooiden de rest.

Maar als dat zoo is: zoo zullen ook, (bl. 159.), hieruit deze gewichtige gevolgen afvloeien.

Eerfte Gevolg! De Frankifche Onderdanen hebben die goederen als belooningen ontvangen, en zij en hunne perfoonen zijn, even als de Koninglijke goederen en perfoonen, *vrij* geweest van *alle belastingen* of *cijnsfen*, en de Koningen, die

zelfs

zelfs zoo rijk waren, en een ruime schatkist (*fiscus*) hadden, hebben geen recht gehad, om iets uit de beurzen en landen der Ingezetenen, op den naam van *cijns* of *schatting*, aftevorderen. Ziedaar den oorspronglijken *vrijen Landadel*.

Deze stelling, dat de Franken oorspronglijk vrij van *schatting* waren, is geheel vreemd en onbekend bij zulke Schrijvers, die, als zij in de oude Gedenkschriften alomme gewaagd vinden van *cijnsen* en *schattingen* (die de slaven betaalden), dit niet kunnen plooien of overeenbrengen met dien *Vrijdom*. De vraag is dan: Is deze *Vrijdom* en onthef van Lasten bewijsbaar? Ik meene, ja! De Heer MONTESQUIEU heeft dien *Vrijdom* reeds tegen den Heer DU BOS en zijne aanhangers met opzet beweerd en verdedigd (20). Maar mogelijk heeft hij den waren grond, de *Land-Verdeeling* tusschen *Vorst* en *Volk*, niet zoo duidlijk opgespoord, als wel na hem is gedaan door den geleerden Advokaat BOUQUET (21), wiens voetstappen ik hier weder drukke, en mijn eerste bewijs van dien Vrijdom met hem ontleene:

1. Uit den aard en oorsprong van die aanbedeelde landen. Des Konings goederen hieten *Domeinen*; die der Ingezetenen *Alodia* (*des Alleux*) en *terrae Salicae* (*des terres Saliques*). De naam *Alodia* gaf men meesttijds aan wijduitgestrekte groote goederen, die der Aanzienlijkste Grooten en mindere Bevelhebberen, dat is, alle dezulken, die onder hun krijgsbewind bevorens in 't leger ook groote krijgsbenden hadden en bestierden, al-

(20) *Espr. des Loix*, XXX. 13. 25. Zijne woorden zijn merkwaardig: *Le public ne doit pas oublier qu'il est redevable a Mr. l'Abbé Dubos de plusieurs Compositions excellentes: c'est sur ces beaux Ouvrages, qu'il doit le juger, & non pas sur celui ici. Mr. l'Abbé Dubos y est tombé dans de grandes fautes, parcequ'il a plus eu devant les yeux Mr. le Comte de* BOULAINVILLIERS, *que son sujet.*

(21) *Droit Publ.* bl. 30—82.

alles naar trapafdaling; en aan welke *Alodia* daarom ook gemeenlijk een ondergeschikte rechtsdwang, of *jurisdictie* over hen, die op die *Alodia* zich geplaatst vonden, werd toegewezen, behoudens ter eener zijde 's Konings Oppermacht, ter anderer zijde de vrijdom der Opgezetenen. Door *terras Salicae* versta ik eenvoudig *praedia hereditaria, mascula, omni onere immunia*, dat is, *akkers, erfelijk aanbedeeld, alleen aan manshoofden, vrij van alle belasting.* Ik hebbe tot bewijs dier zinsbepaling de geleerde Benedictijners (22). Die beschrijven ze: „ als *landen* of „ *akkers*, die den Franken, naar mate dat ieder „ in de Gallische Landgewesten zijne woning „ gevestigd had, voor hunne in den krijg bewezen diensten, onder zulke voorwaarde werden „ aanbedeeld, dat zij altijd ten krijg gereed zijn „ moesten." Welke Verschillen hebben niet die *Salische* landen bij de Geleerden opgeleverd, die nu gemaklijk te vereffenen zijn. De krijgsdienst, waaruit en waarop het eerste Frankische Rijksgebied gegrondvest was, vorderde dan, dat die Landen aan 't manlijke Geslacht toekwamen. En nu wordt verstaanbaar de *Salische Wet* tit. 62. n. 6. p. m. 123. waarover zooveel geschreven is, en welke men als een *locus vexatissimus*, een allermoeilijkste plaats, bij de Geleerden plagt te houden: *De terra Salica nulla portio hereditatis mulieri veniat, sed ad virilem sexum tota hereditas perveniat*; dat is, van Salische Landen komt der Vrouwen geen aandeel toe; maar de geheele Erfenisse moet blijven aan het *mannelijk Geslacht*. Te recht voegen hier die Schrijvers bij: „ De Wet zegt, dat de Vrouwen geen aandeel in die gunstige beschikking (*beneficium*) toekomt; als welken de voorwaarde, waarop het goed aan derzelver *Vaders* toebedeeld is, niet konden voldoen."

Dit

(22) BOUQUET, *Recueil*, Praef. T. II. p. LVII.

Dit zelfde brengen ook de andere Wetten mede; die der *Ripuariers* p. m. 167. der *Anglen* p. 448. (23) der *Burgundiers* tit. 1. p. 341. die daarom den Vader de vrijheid laat, om over zijne verkregen goederen aan zijne kinderen beschikking te maken, maar hiervan uitzondert *de landen, bij 't Lot hem aanbedeeld,* (*absque terra sortis titulo acquisita*). (24) 't Is waar; MARCULPHUS *de formulis*, die ten zijnen tijde die Wet in werking vond, ten minste het gebruik er van ondervond, en mogelijk den oorsprong er niet van kende, noemde dit eene *langdurige* maar *godlooze gewoonte*, dat de Zusters met de Broeders niet deelen in het vaderlijke Erfgoed (25); maar de Geleerde PUTTER heeft dat verkeerde denkbeeld van MARCULPH. reeds wederlegd (26). Even zoo was het met de *Alodia* of Hooge Goederen (27).

Dit had dan plaats in alle de oorspronglijke Stam- en Landgoederen der Franken; gelijk ook dit van de Duitschen erkend wordt (28). En 't is uit deze grondstelling der Salische Wet, dat voorname Geleerden, waaronder MONTESQUIEU XVIII. 22. bij toepassing besloten hebben, dat de *Koninglijke Kroon* en de *bijgevoegde Domeinen* nooit

(23) *Hereditatem defuncti filius non filia suscipiat: si filium non habuit, qui defunctus est, ad filiam pecunia et mancipia;* TERRA *vero ad proximum paternae hereditatis consanguineum pertineat.*

(24) SELCHOW, *Elem. Hist. Jur. Univ. Germ.* §. 355.

(25) L. II. c. 12. *Diuturna, sed impia, inter nos consuetudo tenetur, ut de* TERRA PATERNA *sorores cum fratribus portionem non habeant.*

(26) Zie hiervan SCHEIDEMANTEL, *Repertor.* D. III. bl. 589. b.

(27) *L. Ripuar.* tit. LVI. p. 167. *De Alodibus: cum virilis sexus extiterit, femina in hereditatem aviaticam non succedat.*

(28) Zie SCHEIDEM. l. l. p. 589. a. op den titel: *Vorzug des Mannsstamms vor den Weibern in der Erbfolge.* —

nooit overgaan of erven konden op *de Vrouwen.* Doch deze *Salische* Wet spreekt van afzonderlijke of *private* goederen, maar geenszins van de Opvolging in 't Rijksbewind (gelijk reeds is opgemerkt door den Heer FONCEMAGNE); dan alleen bij zijdelingsch besluit of gevolgtrekking, uit den aard van 't oorspronglijke *Krijgswezen*, 't welk strijdbare *manschap*, geene zwakke Vrouwen, vereischte (29), en *bij gewoonte*, naderhand hierop t'huisgebracht; welke gewoonte als eene *Wet* is aangenomen; te meer, dewijl *de Domeinen* in hunnen aard om die zelfde reden ook *manlijk* waren; en *de Leenen*, daaruit afkomstig, even daarom in hunnen aanvang *mannelijke* of *rechte Leenen* waren; wier ontaarding tot *vrouwelijke* en *onversterflijke Erfleenen* een gewrocht van latere tijden is.

Ziedaar het eerste Bewijs. Het tweede leide ik af uit de zoo overgroote Domeinen en Inkomsten des Konings, dat Hij daarom uit de goederen der Onderdanen waarlijk niets behoefde.

Het derde Bewijs ontleen ik uit den oorspronglijken, persoonelen Krijgsdienst: die door alle Schrijvers erkend, maar door allen niet eveneens verstaan wordt. Deze *persoonele Krijgsdienst* was den *Franken* zeker een zware last, die waarlijk wel voor *cijns* of *tribuut* kon dienen, maar die meer aanzienlijk en geëvenredigd was met hunne geaardheid en oorspronglijke krijgszuchtigheid. Zij maakten een zoogenoemde Nationale Landmi-

(29) Over die uitsluiting der Dochters, oorspronglijk uit den Militairen stand, kan men, behalve SCHEIDEMANTEL, nog raadplegen de schriften van THOMASIUS, POLAK, LUDEWIG, BOEHMER, GUNDLING en H. CHR. SENCKENBERG, *de succesfione filiarum in Regnis et Principatibus.* En men behoeft hiertoe, in dien eersten tijd, zijn toevlucht niet te nemen tot den anderen grond, om de klem, waardigheid en luister der Regerende Familie te beter optehouden.

militie, zonder loon in geld. Het was eene *militie* van *vrije* Franken, tot eigen Landverdediging. 't Was de *Landadel*, die naderhand hier uit oprees. Blijvende het grondbeginsel van vrijdom hunner gronden daarom altijd en overal 't zelfde. Hierom is 't, dat men zelfs in Engeland (30) eene oude Engelsche Wet aantreft, die zegt: *Omnes* LIBERI *homines nostri Regni — in armis* OBEDIANT *Regi*, dat is, *alle de vrije lieden van ons Rijk moeten den Koning* GEWAPEND *ten dienste staan*. En ziedaar, waarom ook in Gelderland VAN DE SANDE zegt (31), dat *alle Landen van eerst af aan* VRIJ *waren*. En 't is deze Krijgsverplichting, waartoe alle vrije Franken gehouden, en zelfs geene *Geestelijken* vrij waren, doch allen naar de grootte of hoeveelheid hunner Landen; zelfs tot den geringsten *soldaat* (*miles gregarius*) nu een' gezeten man, die maar eenige morgen lands bezat. En 't is hieruit, dat, na de opkomst der Leenen, nog onder Karel den Grooten, de *liberi* en de *beneficiarii* onderscheiden gemeld worden in de *Capitularia* (32): *Quicumque* BENEFICIA *habere videntur* [i. e. *habent*], *omnes in hostem veniant. Quicumque* LIBER *mansos quinque de proprietate habere videtur, similiter in hostem veniat: qui quatuor mansos habet, similiter veniat.* — (33) De zin is: *Al wie* BENEFICIA (of leengoed) *hebben, moeten allen ten krijgsdienst tegen den vijand opkomen. Al wie* VRIJ *man is, en vijf mansi in eigendom bezit, moet ook opkomen; die vier mansi insgelijks.* — Men ziet hier duidlijk bijeengevoegd *een leenman* en *een eigenaar*, en wel als *vrijman* opgeroepen; zelfs wie maar een zeerklein gedeelte lands bezat; zoodat minder gegoeden, naar

(30) BLAKSTONE, *les Loix Angl.* T. II. p. m. 292.
(31) *Consuet. Feudal.* p. 1.
(32) GEORGISCH, *Corp. Jur. Germ.* p. 733. sq.
(33) Vergel. MONTESQ. XXX. 13. 17.

naar mate hunner landerijen, te zamen *één man* ten krijg moesten uitmaken en leveren; gelijk wij dit boven van de *Friezen* opmerkten, (bl. 25). En niemand mogt hem hierin hinderen, noch iets van hem vorderen, dan alleen, als hij tot 's Lands verdediging geroepen wierd (34).

Het vierde Bewijs voor der Franken oude Vrijheid ontleen ik van den waren aard van 't woord *cijns* (*census*). De *cijns* was een last op de *slaven* (35). De *cijns* werd van niemand afgevorderd of betaald dan van de *grondboeren*, dat is, van hun, die de *Akkers* of *Landen* bebouwden. Nu was er geen *Vrijman* of *Land-eigenaar* zonder *akker*; geen *akker* zonder *slaven* of *landbouwers*; waarvan Vrankrijk en Duitschland vol waren, als boven bleek (36). Geen landbouwer zonder *cijns* of zoodanige opbrengst, die voor *cijns* kon strekken, en die opgebracht werd aan den Landeigenaar, 't zij hij *Koning*, 't zij hij een der groote Heeren, 't zij hij een minder Eigenaar was. Zulken, die op 's Konings Domeinen woonden en zijne Landen bewerkten, hadden de namen van *servi Domaniales*, *Fiscalini*; anderen weer anders (37). Wanneer men dan vindt van *census regius*, *census regalis*, of *tributum*, die den Koning opgebracht wierd; zulks was geene belasting of *cijns*, die aan *den Koning*, als volksregeerder, wierd betaald; maar 't was een grondlast van de landbebouwers, een *cijns*, die door den Koning, als eigenaar van den grond, uit de Lijf- of Land-eigenen opgebeurd werd; welke *cijnsen* dus verkeerdlijk onder de *ju-*

(34) BALUS. *Capitul.* II. p. 264. bij BOUQUET, *Dr. Publ.* p. 73. sq.

(35) MONTESQ. XXX. c. XV. *Ce qu'on appelloit census ne se levoit que sur les serfs; et non pas sur les hommes libres.*

(36) D. IV. bl. 62.

(37) Zie vroeger, bl.

jura Regalia of *Koninglijke Rechten* of Inkomsten gesteld worden. En 't waren deze *slaven* of *landeigene* Boeren, die de Koningen met groote stukken lands, 't zij in eigen 't zij in leen, mede weggaven en vervreemden, en die in volgende Eeuwen *vrije* lieden wierden. Deze Aanmerking is in het oude Staatsrecht van veel gewicht; en 't onderscheid is reeds voor mij ten krachtigsten betoogd door den Geleerden MONTESQUIEU (38). De Heer WAGENAAR (39) heeft dit niet begrepen, en daarover den Heer G. VAN LOON ten onrechte berispt. Maar nu wordt ook klaar, hoe oudtijds Karel de Groot gezegd kon worden een geheel Volk *libertatem reddidisse et censu liberasse*, gelijk van *de Saxen* boven bleek (40), zonder dat hiermede eenige *Staatkundige Vrijheid* gepaard ging.

Eindelijk ontleen ik voor dien Vrijdom der Franken een bewijs uit de *Jaargiften* (*dona annua* genoemd). De Frankische Koningen hadden de gewoonte, jaarlijks alle hunne Magistraten, Hooge Edelen, Hertogen, Graven, Bisschoppen, tot eene plechtige Bijeenkomst opteroepen, en rondom zich te vergaderen, om met hun te raadplegen over de Rijksaangelegenheden en Behoeften. Men noemde dit *Comitia*. Deze kwamen op, willig of onwillig. 's Konings gebod was hun een wet. Zij brachten, als groote Heeren, hunne Volgelingen mede. Geheele drommen Volks maakten die Vergaderingen aanzienlijk. Die minderen stonden rondom in eenen kring; men noemde dit *toto adstante vel adsistente Populo*. Men gaf hieraan den naam van *het Volk*; en de Vergadering zelf hiet *Comitia Regni* of *Populi*. Alsdan vertoonde de Koning zich eens in 't jaar *aan 't Volk*; en 't was in die Vergadering, dat, op

(38) *Espr.* L. XXX. c. 12, 14, 15.
(39) *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 25.
(40) Bl. 5. en volg. Vergel. MOREAU, XII. 380.

op de wijze der oude Perſiaanſche Koningen, niemand tot den Koning naderen mogt, dan met hem een *Geſchenk* aantebieden. Welke Koninglijke Geſchenken den naam hadden van *dona annua.* En deze, hoe vrijwillig in hunnen oorſprong, waren toch een Gewoonte-recht, dienende eenigermate als eene erkentenis van 's Konings Opperſte Gebied (41); en van hier zijn mogelijk in latere eeuwen de *Dons gratuits* geboren.

Tweede Gevolg. De Landverdeeling, ook aan de Hooge Bevelhebbers in het Leger, elk naar *zijne waardigheid*, gedaan zijnde, en die waardigheid met *bevel* over de ondergeſchikte manſchap gepaard gaande: zoo is hun dit *bevel* niet afgenomen, maar verſterkt! En die daar dan den oorſprong van die machtig Groote Vrij-Heeren en Aanzienlijke Landbezitters onder den Koning, lang voor de invoering van 't *Leenſtelſel.* Men heeft in Vrankrijk zeer getwist, vanwaar toch alle die groote Heeren, die *Nobles Barons* of *Dynasten* van eerſte af aan hunne bezittingen en rechten hadden, die den naam voerden van *des hautes Seigneuries*, *des Justices Seigneuriales*, *Alodiales*, *Patrimoniales*, die als *Praerogativen* of *Regeringsrechten* aan hunne *Allodia* of vaste goederen gehecht waren. Vele Schrijvers hebben die met LOYSEAU en DU BOS afgeleid van ongeoorloofde onwettige aanmatigingen (*uſurpatien*). Anderen hebben den oorſprong in de *Leen-uitgiften* (42) gezocht, en dezen met den Heer MONTESQUIEU (43) ingeroepen; hoewel die ſchrandere Schrijver ook reeds opmerkte, dat zij afkwamen uit- en er reeds waren bij- de eerſte grond-

(41) BOUQUET, *Droit Publ.* p. 82. ſq.

(42) Ik heb reeds doen opmerken, dat die *Leenen* uit de *Koninglijke Domeinen* zelve, afgeſcheiden van de *Alodia* der groote Heeren, afkwamen: terwijl die *groote Dynasten* ook daarna zelve *Leenuitgiften* van 't hunne deden, of van de Koningen zelve ontvingen.

(43) *Eſpr.* XXX. 22.

grondlegging der Monarchie; *les Justices* [des Seigneurs] *ne doivent point leur origine aux usurpations; elles dérivent du* PREMIER *établissement; et non pas de sa corruption.* Dit zelfde heeft de Engelsche A. SMITH (44 gezien; Hij beschouwt het als een groote dwaling, dat sommigen den oorsprong van die *Justices Seigneuriales* in 't Leensystema zoeken. Deze *hooge Rechten*, zegt hij, dat is niet enkel de *burgerlijke en halsstraflijke Rechtspleging*, maar ook het recht en macht *om 't krijgsvolk ten strijde te voeren*, *het recht van munten*, zelfs om *Keuren en Wetten*, elk in zijn Territoir, te maken, waren *het eigendom* van die eerste en hooge Standspersoonen, die reeds eeuwen, voordat Europa den naam van *Leenwetten* kende, op hunne Landen die rechten oefenden; zijnde het bij hem buiten alle twijfel en eene Historische waarheid, dat in Vrankrijk de uitgestrektste *Jurisdictien* bezeten wierden, *Allodialement par les grands Seigneurs, longtems avant le Systême Feodal eut été introduit dans ce Royaume.* En 't is dan oneigen, op dien tijd van *Vasallen* en *Leenmannen* te spreken. Dit woord dan weglatende, is hiermede volmaakt overeenkomstig het zeggen der Benedictijners (45): *Le partage des fonds conquis sur les Romains, si comme on n'en peut douter, chaque homme* LIBRE *eut une portion Salique, celles des* PRINCES *furent relatives à leur* PRÉÉMINENÇE, *et assez étendues pour en entretenir leurs* VASSAUX. Men leze hier slechts *leurs sujets.* Doch waartoe meer? De Heer BOUQUET (46) heeft dit stuk, naar mijn inzien, zoo klaar en overtuigend bewezen, dat iemand, wiens verstand niet geheel door drift of vooroordeel overdwarst is, geen twijfel aan deze waar-

(44) D. III. bl. 71. *Richesse des Nations*, Ed. Gall.
(45) *l'Art de verifier les Dates*, T. III. p. 227.
(46) *Droit Publ.* bl. 130. sq. 204. 258. sqq.

waarheid ſtellen kan, dat in Vrankrijk er van eerst af zulke, naast bij den Koning grenzende, Heeren geweest zijn, die ook op hunne vaste goederen, in hooger en lager graad, bij verdeeling rechten bekomen en geoefend hebben, die de *Patrimoniele* en *Alodiale* Regeringsrechten over de Ingezetenen van hun Territoir uitmaakten, even als de Koning over de zijnen, en daaronder ook velen 't recht van Munten, Tollen, Wetten en Keuren, ſchoon alles behoudens 's Konings Oppermacht: waarvan hierna. En leefden wij niet in een tijdſtip, waarin men niet hooren wil van *Regeren* aan *Patrimoniele Goederen*, [zelfs aan *Grietenijen*, gelijk in Vriesland] vastgemaakt; en men daartoe gebruikt het gewone zeggen, *regeren is geen erfgoed;* en dus de regering niet aan den grond, waarop de menſchen wonen, maar enkel aan hunne *toeſtemming* verbindt: even als of men hiermede het *Dominium* ('t Goedbezit) en 't *Imperium* ('t Gebied) verwarde: zoo kan hier, bij opheldering, gezegd worden, dat er geen verſchil is over de toeſtemming. Ik omhelze van harte den regel van 's menſchen vrije toeſtemming, en houde zelf vast aan 't algemeene grondbeginſel, dat alle Opperbewind, alle Oppermacht ontſpruit uit aangegaan Verdrag tusſchen Regeerders en Geregeerden. Maar hier had men 't geval van toeſtemming, en dit is er altijd geweest. De Land-Verdeeling zelve ſproot uit Verdrag. Dit Verdrag bracht zulke Regering en onderwerping mede. De verwonnen Bodem werd verdeeld. Die er zit- en woonplaatzen op bekwamen, werden even als te voren geregeerd: en 't *recht* van *regeren*, en de daden en handelingen van de opgezetenen door Wetten te regelen, hing van dat Verdeelen af, waarbij elk vrijman ook zijn aandeel in de goederen bekwam. Hoe zij de overwonnelingen in die woeste tijden beſchouwd hebben, 't zij als ſlaven, of als half of heel vrijen, doet hier niets ter zake. De Heer

MON-

MONTESQUIEU (47), die ook wel wist, wat vrije menſchen toekwam, noemt dit overzulks *un Principe general, que les Juſtices ſont patrimoniales en France*, en merkt er bij op, dat het de Natien van Duitſche Afkomst zijn, *qui aient établi des Juſtices Patrimoniales.* 't Welk BOUQUET uitdrukt p. 3. *la Puiſſance publique derive de la proprieté du territoire.* Welk gezegde in een' gezonden zin moet opgevat worden. En dan verſtaat men mede den oorſprong van alle die wijduitgeſtrekte *Domaniele* of *Territoriale* Grondbezittingen, die ook na de invoering van de Leenregering, daarna begonnen, zich door geheel Europa, zoo in 't groot als in 't klein, verſpreidden, en zelfs in kleiner Heerlijkheden, Hertogdommen, Graafſchappen, gelijk die van Holland, Gelderland, enz. naderhand afdaalden tot vrije Hals- en Ambachtsheerlijkheden — waarover zooveel getwist is.

Derde Gevolg. Hoe groot ook die hooge oorſpronglijke Heeren door de Verdeeling mogen geworden zijn: evenwel waren of wierden zij hierdoor niet onafhanglijk van den Koning? Alles geſchiedde, en alles werd nu door hun vrij bezeten, behoudens 's Konings Oppermacht en Majeſteit, aan wien de Franken, de grootſte zoowel als de kleinſte Goedbezitters, even zoo gehoorzaamden, als zij in de legertochten te voren gedaan hadden (48): 't zij *onmiddelijk* 't zij *middelijk.*

Onmiddelijk, aan den Koning gehoorzaamden 1°.

(47) L. XXX. c. 20. p. 390. ſqq.

(48) De geleerde Benedictijners in hun *Recueil des Hiſtoriens* T. III. praef. p. 111. zeggen hieromtrent, dat bij de Franſche Rechtsgeleerden vooral deze twee Régels vastſtonden:

1°. *Le Prince est la ſource de toute Juſtice.*

2°. *Toutes les terres ſont médiatement où immédiatement dans l'Etendue de la Souveraineté & du dernier Reſſort.*

1°. allen, die op de *Koninglijke Domeinen* woonden, en aldaar onderworpen waren aan zijne *Bevelen* en *Wetten*, zonder onderscheid; of zij zelf waren zijne Dienstluiden, Hertogen, Graven enz. dan of zij, in lager staat, weder onder deze Dienstluiden of Ambtenaren des Konings stonden; hoewel anders *vrij* en *welgeboren*.

2°. Alle die groote Heeren, en rijke Land- en Goedbezitters, *Barons*, die onder niemand stonden, dan onder den Koning.

Maar *middelijk* gehoorzaamden alle zoodanige Ingezetenen en Vrijhouders, of mindere Gegoeden, die onder deze groote Heeren wonende, wel 's Konings bevelen en wetten opvolgden, maar alleen door tusschenkomst van dien *Baron* of onmiddelijken Goedsheer; en die dus niets met 's Konings Hertogen, Graven, en verdere Dienstluiden te schaffen hadden. De groote Rechten dier Hooge Magnaten, elk op zijn Territoir, benadeelden dan geenszins 1°. aan 't onmiddelijk bewind des Konings in en op zijne eigen Domeinen, overal verspreid; maar 2°. ook niet aan de Koninglijke Oppermachts-Rechten, dan voorzooverre de onderdanen dier Heeren de bevelen, wetten en landelijke keuren hunner Baronnen *onmiddelijk*, en die des Konings *middelijk* opvolgden. En 't is in dien zin, dat de Heer BOUQUET (49) zegt: *ces Prerogatives n'ont point obscurci la splendeur de nos Rois ni les Droits de Souveraineté et de Resfort.* En nu voelt men de reden, dat in later tijd allengskens is ingevoerd de onderscheiding tusschen de landen der Koninglijke Domeinen en die der Hooge Edele Barons; toen die groote Barons zich meer en meer verhieven, en zich onafhanglijk zochten te maken; waardoor men in volgende Eeuwen een on-

(49) *Droit Publ.* p. 339—348. en de *Bewijzen* p. 439. enz.

onderscheid aantreft tusschen de Landen, *onder- en buiten de gehoorzaamheid* des Konings, of ook wel *Landen des Konings, en der Standen of Staten.* De Heer MONTESQUIEU (50) zegt van dien lateren tijd: *Il faut sçavoir, que la France étoit pour lors divisée en pays du Domaine du Roi, et en ce que l'on appelloit pays des barons, ou en Baronnies; et pour me servir des termes des Etablissemens de St. Louis* (XIIde Eeuw) *en pays de l'obeïssance-le-Roi et en pays hors l'obeïssance-le-Roi.* Maar dit greep eerst plaats lang na de Invoering der Leenen, en nadat die Fransche Grooten bij beroerde tijden zich meer hadden aangematigd dan behoorde; 't welk de geleerde ROBERTSON (51) zelf niet ontkent, die, hoe veel hij ook met die Fransche Barons opheeft, evenwel hunne *Usurpatien* niet verzwijgt, en met dat alles aan hunne *Baronnien* en *groote Heerlijkheden*, nog onder den derden Koninglijken Stam geen' anderen naam toewijst, dan die van *presque indépendantes du Souverain* (52); en zelfs dan niet ontkent, dat in die groote Heeren-Landen den onderdanen altijd vrijstond het hooger beroep op den Koning, als 't uiterste *Ressort:* zoodat, wie uit ROBERTSON, gelijk veeltijds geschiedt, eenen gelijken rang dier hooge Edelen met den Koning, of een medebewind, trachten afteleiden, zich hierin merkelijk vergissen. Zij waren wel in *vrije geboorte* met den Koning *gelijk*, maar niet in *waardigheid* en *gebied;* en dat men naderhand hiertoe misbruikt heeft den naam van *Pairs* (*Pares Curiae*), geeft geen bewijs (53).

Tot

(50) L. XXVIII. 29.
(51) *Introd.* P. 2. p. 120. 127.
(52) Bl. 120. 127. Vergel. MOREAU, XIII. 42.
(53) Dit *Pairschap* is oorspronglijk uit de Rechtsplegingen, omdat niemand dan door Rechters van gelijke waardigheid, ten minste van geene mindere, mogt geoordeeld worden. Welke naam naderhand, op de groo-

Tot die Landen nu en Provinciën, die na de invoering van 't Leenſtelſel, zich meer onafhanglijk van den Koning getracht hebben te maken, en velen zich daadlijk gemaakt hadden, betrekt men gemeenlijk *Bas-Bretagne*, *Languedoc*, *Burgundie*, *Navarre*, *Bearn*, *Foix*, *Bresſe*, *Bugey* en *Gex*, — hoewel die allengskens bij later verordening wederom onder de macht der Koningen gebracht zijn geworden. En daar dezen in tusſchentijden *Staten-landen* of *Païs des Etats* genoemd zijn, zoo geſchiedde dit niet, omdat zij *Volks-Staten* of *Staten Generaal* uitmaakten; maar omdat zij door hunne Aanmatigingen zich als *Presque indépendantes*, als bijna onafhanglijke *Staten*, gedroegen; of wel, dat zij, om zich te meer tegen de Koninglijke Macht te ſterken, hunne eigen onderdanen in den arm namen, en daarmede, als met *Staten*, raadpleegden! Alhier komt ook te pas, 't geen anderen konden opwerpen, dat men, later, onderſcheid gemaakt heeft tusſchen *Domeinen van den Staat* en *perſoonele Domeinen van den Koning* (54). Maar deze onderſcheiding is van lateren tijd, en eerst begonnen onder den derden Koninglijken Stam, toen men onder de eerſten verſtond de oude vroegere Domeinen, daarna *Domeinen van de Kroon*, terwijl men door de *perſoonele* Domeinen verſtond de Domeingoederen van de Familie van H. Capet, of zulken, die hij te voren op zijn eigen Territoir als Hertog bezeten hadde, en nu in de Domei-

groote Leenmannen der Kroon toegepast, een eertitel bij hun geworden is. Men zie van die *Pairs* L. V. ZEMGANNO, *les quatre Ages de la Pairie de France*, 2 Voll. 8°. Maastr. 1775. *Tableau Hiſtorique — des trois cours Souveraines de France*, la Haye 1772. Vergel. *l'Art de Dates*, T. III. p. 234. 238.

(54) Dit vindt men in 't Wetboek *Fleta*, in HOUARD, *Coutumes Anglo-Normandes*, T. III. p. 397.

meinen inlijfde (55), die daarom ook naderhand genoemd wierden *le Domaine particulier du Roi*; zoo wel als die goederen, welke de Koningen naderhand, 't zij bij koop of andere titels, voor zich afzonderlijk bekwamen; en die natuurlijk als erfgoed aan de Familie des Konings verbleven, al wilde men de overige oude Domeinen als louter *Nationaal* beschouwen.

En ziedaar een gewichtig stuk, zoo ik hope, uit de Oudheid opgedolven, en aangewezen den waren oorsprong der Domeinen in Europa, met alle deszelfs gevolgen, tot den tijd toe, dat die Domeinen en hunne inkomsten of opbrengsten zoo verminderd of bezwaard geraakten, dat de Koningen reeds in de XIVde Eeuw genoodzaakt wierden, om onderstand uit de beurzen hunner *verrijkte* Onderdanen te vragen; 't welk zij deden door middel van bijeenroeping van *Algemeene Staten*, in 't Fransch bekend op den naam van *les Etats Generaux*. Bij dezen Oproep der *Algemeene Staten* in Vrankrijk veronderstel ik twee zaken, en legge die ten grondslag van 't onderzoek naar hunne opkomst.

1°. Het *Monarchaal* Oppergebied der Koningen van de vroegste tijden af. En dit punt hope ik genoeg gestaafd te hebben.

2°. Als ik spreke van *Algemeene Staten* in de XIVde Eeuw; veronderstelle ik, dat er voor dien tijd geene *Algemeene Staten*, of oproeping van Volksvergaderingen of van zoogenoemde Volksvertegenwoordigers hebbe plaats gehad.

Evenwel waren er, van de vroegste tijden, groote en plechtige Vergaderingen! Men vindt die genoemd *Placita*, *Comitia*, *Conventus*, *Campi Martii*, *Madii* of *Maji*, 't zij met of zonder bijvoeging

(55) BOUQUET, *Recueil*, T. XI. p. 140. *Dominium Coronae amplificatum est per accessionem Bonorum Hugonis Capeti Franciae Ducis ad Regnum provecti.*

ging van *Rijk*, *Volk*, of *Koning;* en dan besluiten velen hieruit, dat de oude Frankische Koningen, met hunne Rijksgrooten, als afgezondenen des Volks, ja wel met het *Volk* zelf, alles verordenden, of hebben moeten verordenen. Doch hierop kan, zelfs uit het vorige, nu genoeg ter wederlegging geantwoord worden. Ik wil mij hiertoe niet behelpen met den Staatsregel, door mij vroeger aangehaald, D. IV. bl. 378. dat, al kon men in een Rijk zulke Lands- of Volksvergaderingen aanwijzen, daaruit nog niet volgen zoude, dat de Oppermacht des Konings bepaald ware. 't Is toch mensch- en staatkundig zeker, en door alle Eeuwen bevestigd, dat, als eenmaal een' Vorst door *Volksvertegenwoordigers* omringd of vergezeld wordt, namelijk in afzondering van zijne Hooge Ambtenaren en Rijksgrooten, hierdoor al ligtlijk, vroeg of laat, zijn Oppergezag, zoo niet in 't geheel, ten minste in gedeeltens, door lang verloop van tijd en omstandigheden, wankelbaar gemaakt, verzwakt, of bepaald wordt. Maar ik zal, tot verstand van zaken, een' anderen weg inslaan, en hiertoe, zoo kort mogelijk, toonen 't hemelbreed onderscheid, dat er geweest is tusschen die later *Volksvergaderingen* of Oproeping van *Staten Generaal*, als *Volksvertegenwoordigers*, en tusschen de zoovele Eeuwen vroeger bekende *Staats-* of *Lands-* of *Rijksvergaderingen*, *met-* en *om-* en *bij* den Koning: dat is, ik zal trachten aantewijzen de onderscheidsmerken tusschen die vroegste Vergaderingen der *Aanzienlijkste* en *Hoogste Beambten* en *Dienaren* des Konings, die vroeger onder den naam van *Comitia* voorkomen, om met den Koning over de Benoodigdheden en Aangelegenheden van een zoo wijduitgestrekt Rijk te raadplegen, met hem te besluiten, en zijne bevelen uittevaardigen; en tusschen de Vergaderingen der Aanzienlijksten *uit den Volke*, die in latere tijden, sedert de XIVde Eeuw, door den Koning zaamge-

geroepen, voor hem verschenen, om als *Representanten*, niet des Konings, maar van het Volk, toeteftemmen in voorstellen of verzoeken, door den Koning gedaan.

Ik kan wel begrijpen, dat vele Geleerden, vooral in onze tijden, als zij in oude schriften bijna jaarlijks voor den Koning zagen verschijnen alle zijne Hooge Ambtsbedienden, Geestelijken en Wereldlijken, alle zijne Hovelingen en Ministers, en wanneer deze met den Koning geregelde Vergaderingen hielden, en met en bij hem raadpleegden over de benoodigdheden der gansche Natie; dat die Geleerden daaruit gemaakt hebben zoogenoemde *Volksvergaderingen*. Dit is de hoofddwaling van den Graaf DE BOULAINVILLIERS, die zoovele anderen in zijn gevoelen heeft medegesleept; en wien ik daarom hier het meest in aanmerking neme en noeme.

Voordat ik dan nu den aanvang der Volksvergaderingen (bekend onder den naam van *Etats Generaux de France*), kortlijk aanwijze, en uit dien Schrijver zelf ophale: zoo stel ik vooraf dezen Regel als waarheid op den voorgrond. „ De Vergaderingen, die onder den eersten en tweeden, en nog langen tijd onder den derden Koninglijken Stam van *Hugo Capet* gehouden zijn, waren zeeronderscheiden van die Vergaderingen des *Volks* of der Staten, welke sedert de XIVde Eeuw in Vrankrijk bekend zijn geworden; 't zij men zie 1°. op *den naam*, 2°. op *den tijd*, 3°. op *de persoonen*, 4°. op hunne *hoedanigheden*, en 5°. op *het einde*, waartoe zij strekten."

Zie ik 1°. op den naam! De eersten werden wel *Comitia*, *Conventus*, *Placita* genoemd, zelfs met bijvoeging van benamingen, die de aandacht kunnen doen vallen op openbare Landsvergaderingen, die in 't bijzijn van 't Volk, of zoovelen als er van het Volk wilden of konden bijkomen, gehouden wierden. Maar dit moet men toeschrijven aan de oude eenvoudigheid der tijden, toen

toen de Koningen met hunne Raden en Ministers geene zwarigheid maakten, om hunne Vergaderingen en Raadpleging in 't openbaar, en zelfs in de open lucht, ten aanzien en aanhooren van eene toegevloeide menigte, te houden; en van welke Koningen men getuigd vindt, dat zij eens in 't jaar zich in die ſtatelijke Vergadering aan 't Volk vertoonden. Maar dit waren eigenlijk geene *Comitia Populi*, maar *Regni*, of zoodanige Rijksvergaderingen, waarin de Koning, of wel zijn *Maior-domus* (of *Groot-Viſir*) met zijne Rijksgrooten en Bedienden omſtuuwd, 's Lands aangelegenheden behartigde en bepaalde. Daarentegen waren ſedert de XIVde Eeuw de andere Zamenkomsten of Landvergaderingen zoodanige *Comitia Populi*, of *Volksvergaderingen*, waarin het Volk, als zoodanig, door middel zijner *Geestelijken*, *Edelen*, en den allengskens opgerezen *Derden Stand* of *Tiers Etat*, door den Koning of op zijn' last, werden bijeen geroepen, om door hun met zijn Volk te handelen.

Zie ik 2°. op den Tijd. Deze eerſte *Rijksvergaderingen* of Hofoproepingen hadden plaats van de allervroegſte tijden; en rekenden waarſchijnlijk haren oorſprong reeds van die tijden, toen de Koning nog niet als *Koning*, maar als *opperst Krijgshoofd* (*ſupremus belli Dux*), aan de ſpitze zijner overwinnende Benden in Gallie ingerukt, alle de onder hem dienende Legerhoofden en Generaals, die toch, ingevolge de natuur eener Legermacht, aan een hoofdbeſtuur onderdanig waren, op vaste tijden of bij noodige gelegenheden te zamen riep, om met hunnen raad en daad geſteund, te overwegen en te beſluiten, wat elk hunner zoude hebben te verrichten; en 't welk aldus gebleven is, ſedert de Franſchen meer een zittend leven, en een Staatkundig Bewind bekomen hebben; en 's Konings Bevel- of Machthebbers, of Ambtbedienaars, over alle de Provincien en Landſtreken verſpreid waren; zoo in 't Gees-

telijke als 't Wereldlijke Bewind; zonder dat deze Hoofden en Aanzienlijken des Volks, hierin optraden, als van 't Volk gezonden, of als voor hun opkomende. Daarentegen hebben de tweede Vergaderingen haren oorfprong eerst genomen in of omtrent den aanvang der XIVde Eeuw, onder Koning Philips den Schoonen, die regeerde van 1285. tot 1314. van wien men elders leest, dat onder zijne Regering (56) *de Tiers Etat den toegang kreeg tot de Staten Generaal*; gelijk ik straks zal toonen.

Zie ik 3°. op de *Perfoonen!* Deze waren altijd in de eerste tijden de Hooge Rijksambtenaren, de Koninglijke Bedienden, de Aartsbisfchoppen, Bisfchoppen, Hertogen, Graven, en alle Hof- en Ambtbedienden, die van alle oorden zijns Rijks jaarlijks opgeroepen voor den Koning verfchenen; en hoezeer overal verfpreid zijnen Hof- en Rijksraad, hielpen uitmaken, en zijne bevelen gehoorzaamden. Waartegen de latere Volksvergaderingen, of *Algemeene Staten* (*les Etats Generaux*) waren zoodanige *Geestelijken*, *Edelen*, en *Gemeentens*, of *Tiers Etat*, die door den Koning, van wege en op naam van 't gansche Volk, werden op- en bijeengeroepen.

4°. Ziet men op hunne hoedanigheid? De eersten kwamen in hoedanigheid als Koninglijke *Ministers*, en als zijne *Reprefentanten*; de anderen in latere tijden als *Reprefentanten des Volks* (57).

En 5°. het *einde*, waartoe? Dit is zeereenvoudig! Een zoo ontzachlijk wijduitgestrekt Rijk, als dat der Fransche Koningen was, bijzonder onder Karel den Grooten (van den tweeden Stam), kon onmogelijk anders geregeerd en in orde gehouden worden, dan door zoodanige *Bestierders* en onder zoodanige *Wetten*, die aan het algemeen Bewind

(56) HENAULT, *Nouvel Abregé Chronologique de l'Histoire de France*, 1746. 3 Edit. p. m. 132.

(57) Vergel. MOREAU, D. V. bl. 349—368.

wind een' vasten tred gaven, wier Bestierders dus met den Koning een gemeen belang hadden, dat *de Wetten*, zooveel mogelijk, voor allen gelijk, ook zooveel mogelijk uitvoerelijk, en met hunne eigen toestemming meest bekrachtigd, in eene Algemeene jaarlijksche Vergadering of Bijeenkomst der Rijksgrooten, opgesteld en door den Koning bekrachtigd wierden; en die dan met die Wetten, welken *Capitularia* genoemd wierden, gesterkt, elk naar zijne *Provincie*, *Prefectuur*, *Intendantschap*, *Hertogdom*, of *Graafschap* henen trokken, nadat zij hunne Jaargeschenken (*Dona annu.*) aan den Koning gebracht, zijne tegenwoordigheid genoten, de behoeftens hunner *Departementen* hem aangebracht hadden, en deelachtig geweest waren aan 't overleggen en toestemmen van zoodanige algemeene Wetten, als de nood vereischte; gelijk een Schrijver van de XIIde Eeuw op 't jaar 1135. zich uitdrukte: *De vroeger Koningen waren gewoon, om eene bijeenkomst van Rijksvorsten en Prelaten tot zich te roepen, om met hun te handelen over den staat der Kerke en de zaken des Rijks* (58). Wanneer nu een Vorst den raad van wijze Mannen, en vooral van zijne Ambtenaren, inneemt; zoo geeft hij hiermede hun geen dadelijk aandeel aan zijn gezag of macht, ten ware die verplichting, om alzoo te moeten handelen, van elders bewezen worde, of de oorspronglijke inzetting dat medebrengt (59). Ik heb dit bl. 16. reeds opgehelderd uit het groot en wijduitgestrekt *Rusisch* Keizer-

(58) MOREAU, Tom. XVI. p. 4. ad. a. 1135. *Venit Parisiis, ubi solent Reges antiqui Conventum Principum et Prelatorum evocare ad tractandum super statu Ecclesiae et Regni negotiis.* Men noemde dit *la Cour du Roi.*

(59) Dezelfde MOREAU, *de Plichten der Overheid, of Vertoog over de Rechtvaardigheid, als den grond van alle de pligten van eenen Vorst*, bl. 254.

zerrijk, welks Monarch, hoegenaamd geene belemmering zoude ondergaan, maar veeleer grooten dienst kunnen trekken, als hij zoodanige oproeping aller zijner Ambtenaren deed.

De groote werkzaamheden, tot een Rijksbeftier vereischt, en de drukke bezigheden, die dit ten tijde van Karel den Grooten, onder zijne groote Ambtbedienaren, Hovelingen, Rijksgrooten en Edelen, verwekte, en die zoo breed door HINCMARUS befchreven, en door den Heer MOREAU duidlijker verklaard zijn (60), hebben vele latere Schrijvers in den waan gebracht, als of dit *Staats-* of zoogenoemde *Volksvergaderingen* waren geweest. Daar zij niet anders dienden, dan om meer kracht of ftevigheid aan de Wetten en Befluiten bijtezetten, als zij door die Rijksgrooten, Geestelijke of Wereldlijke Ambtenaren bekrachtigd of goedgekeurd wierden. Een voldingend voorbeeld vindt men hiervan in *Karel den Grooten*, bij het houden van een zoogenoemde *Generalis Populi Conventus*, op 't jaar 803. (61). Aldaar leest men van Verzoeken, zelfs der Bisfchoppen, over *Kerkelijke zaken*, aan den Keizer gedaan, in deze woorden: „ Wij allen fmeeken „ met gebogen knien uwe Majefteit, dat de Bis„ fchoppen voortaan, gelijk tot heden, niet ge„ plaagd worden door de krijgszaken en vijan„ den enz." Hierop geeft Karel hun bij fchriftlijk antwoord bericht, dat hij hierover eene Wet zal *inrichten in de Groote Rijksvergaderingen*, in deze woorden: „ Aan allen zij bij dezen be„ kend — — dat, alzoo wij uwe verzoeken wil„ len toeftaan. — — En nu! Wij willigen U in „ 't geen gij verzoekt. — — En als wij — ter „ algemeene Vergadering zullen gekomen zijn (62), „ zul-

(60) MORRAU, *Principes de Morale* etc. in zijn VIde Deel.

(61) BOUQUET, *Recueil*, T. V. p. 669.

(62) *Ad generale Placitum venerimus.* —

„ zullen wij, na raadpleging met alle onze Ge„ trouwen [en wie waren die anders dan de bijeengeroepen Raden, Rijksgrooten, Bisschoppen, Hertogen, Graven] „ bij geschrifte U het „ verzochte bevestigen, zoo van ons als van de „ onzen, om in toekomende tijden vast en ge„ stadig te blijven. — — Nu zijn wij bereid, „ alles wat algemeen, en voor alle Staten dien„ stig is, vastteſtellen, en zullen bij de naaste „ Synodale algemeene Zamenkomst, wanneer er „ meer Bisschoppen en Graven bijeen zijn, dat „ gene, 't welk zij gevraagd hebben, *bekrach„ tigen*." [Men ziet hier, dat er geen gedachte was, om aftehangen van 't oordeel der Bijeengeroepenen, maar alleen om de bekrachtiging van 't hun toegezeide, meer plechtig in eenen Staatsraad te doen]. Hierop volgt dadelijk, bl. 670. zijn Bevelschrift en Verbod, „ dat geene Gees„ telijken de wapenen zullen voeren, enz." Men ziet hieruit, dat er plaats had een oppermachtig Gebied, maar op eene voorzichtige en plechtstatige wijze uitgeoefend, waarvan het oogmerk strekte, om te meer vastigheid aan 't Bevel te geven, wanneer het gepaard ging met *den raad*, en zelf *de toestemming* van zulke Rijksgrooten en Koninglijke Ambtenaren, die over alle de Provincien verspreid, de Wetten en Bevelen te ijveriger uitvoerden, die zij zelf mede geraden, en onderteekend hadden.

Maar hiertegen was *het eindoogmerk* der *Volks-* of *Staten-Vergaderingen* sedert de XIVde Eeuwe van eene geheel andere natuur. Dees Staats- of Volks-Vergaderingen werden, na vele eeuwen lang voorddurende strubbelingen, beroeringen, verdeeldheden, oorlogen met de Rijksgrooten, en vooral met de Vorsten, die uit Vrankrijk en Normandie den Engelschen Troon beklommen (63), en de veelvuldige

(63) Bekend is de Overtocht uit Normandie naar Engeland, door *Willem den Veroveraar*.

ge veranderingen, die de Natie in persoonen en standen allengskens ondergaan had; deze Vergaderingen (zeg ik) werden door den Koning eindelijk met geheel andere oogmerken bijeengeroepen; en zulks wel uit de drie onderscheiden standen des Volks, die zich nu allengskens gevormd hadden, en wel met deze tweederlei bedoeling, eensdeels, om met de afgezondenen te spreken over den toestand des Rijks en zijne meerdere bevestiging; andersdeels, om de behoeftens, benoodigdheden, en Onderstandgelden te verzoeken, die Hij van zijne Rijksgrooten en Ambtlieden als zoodanig niet konde bekomen, maar die hij uit de Beurzen der Ingezetenen moest verkrijgen, tot bestrijking van het te kort komende der Inkomsten, die de Koning uit zijne *Domeinen* gewoon was op te beuren, of uit andere winst- en voordeelbrengende Renten en Rechten te heffen.

Als men deze vijf onderscheidingen van *benaming*, *tijden*, *persoonen*, *hoedanigheden*, *werkzaamheden* en *oogmerken* dier Vergaderingen wel in acht neemt: zal men ligtlijk ontwaren, hoe zeer die oude Rijks-oproepingen verschilden van de latere Volks-oproepingen. Die vorige Rijksvergaderingen of Oproeping der Grooten en Aanzienlijken als Raadsmannen, geraakten, gedurende de drie zoogenoemde Eeuwen van *Leenroerige Regeringloosheid*, die wij boven aantroffen (64), en die tot den derden Stam voordduurden, geheel buiten gebruik en verloren, de gewone wijze van Wetgeving en Overlegging verviel; de *Capitularien* der Koningen kwamen in 't vergeetboek, en men wist sedert de XIde en XIIde Eeuw naauwlijks er iets meer van (65); men begon zich te richten enkel naar Costumen en Gewoontens, en de bijko-

(64) Hoe dit toeging, zie MOREAU, D. XIII. bl. 37—108. D. XIV. bl. 145.

(65) MOREAU, D. XIV. pref. XV. p. 1. sqq.

komende *Etablissementen van St. Louis* (66), en de eerste Wetten die men in de plaatze van dat alles, als Koninglijke Wetten, uitgevaardigd en in het Wetboek bijeen vergaderd vindt, vangen aan onder *Philips Augustus*, met het jaar 1190. (67) In dien tusschentijd nu begon de geest van persoonele *vrijheid* en *eigendommen* meer levendig te worden; de slaven, lijfeigenen, land- en hofhoorige lieden genoten zachter behandeling; velen werden *vrijgemaakt*, of kochten zich vrij, of maakten zich de gelegenheid ten nutte, om naar die plaatzen te gaan, die door den Koning in zijne Domeinen geheel vrijgemaakt werden, dat is, naar *de gepriviligeerde Municipale Steden, Communes* en *Communeautés* genoemd, die hierdoor *den derden stand des Volks*, als zoodanig te voren onbekend, begonden uittemaken (68). De Hooge Adel en de groote Leenmannen volgden dit voorbeeld na, en richteden ook Steden op. De Koningen door alle de verwarringen, door de aanmatigingen der Rijksgrooten, en door de verminderingen hunner Inkomsten en Renten, door de vermenigvuldiging hunner uitgiften van Domeinen, waartegen zij reeds in de XIVde Eeuw moesten voorzien (69), zeerbezwaard en dikwils ver-

(66) En hieruit is voordgevloeid het weinig bekende Werk, reeds meermalen aangehaald, van Mr. HOUARD, *Traités sur les Coutumes Anglo-Normandes, publiés en Angleterre depuis le onzième Siècle*, a. 1776. 3 Voll. aan welks hoofd gezet wordt: „ Ouvrage qui supplée aux „ Monumens de l'Histoire de la Legislation Françoise, „ qui nous manquoient depuis la cessation des Capitulai-„ res, jusqu' au prémières Ordonnances de nos Rois de „ la troisième Race." En hierop volgt dan het Werk: *Les Ordonnances des Rois de France de la troisième Race*, par Mr. DE LAURIERE, 13 Voll. fol.

(67) MOREAU, D. XVIII. bl. 9. 93. en 426. D. XXI. pr.

(68) Zie dit levendiger geschetst bij MOREAU, D. XV. bl. 61. D. XVI. bl. 310. enz. 339.

(69) Zie boven, bl. 190.

verlegen, beriepen dan eindelijk hunne Proceres, hunne *Magnaten*, *Geestlijken* en *Wereldlijken*, maar tot geheel andere eindens, en in andere betrekkingen tot en om zich; doch daar nu door de inrichting der Steden een' derde ſtand of rang van menſchen was opgekomen, die door hunne vereeniging, werkzaamheden, en aanſchaffing van beſtaan, van grooter belang waren geworden; zoo beriepen zij ook die *Stedelingen*; en dit alles geſchiedde door middel van *Repreſentatie*, of *plaatsvervanging*.

Maar nu! Zulke Vergadering der Staten of Stenden des Rijks, zoo als zij in drie Rangen, of Orders, verdeeld raakten, dat is, de *Geestelijkheid*, den *Adel*, en den *Volkſtand*, of den *Derden Staat* (*le Tiers Etat, ou l'Etat populaire*), begon eerst in de XIVde Eeuw, en was een geheel nieuw ontwerp of denkbeeld van *Philips den Schoonen*, tot dien tijd toe ongebruiklijk. Tot bewijs hiervan, kan ik geen' zekerder en meer onpartijdigen weg betreden, dan die mij gebaand is door den Heer BOULAINVILLIERS zelve, wiens verhaal ik kortlijk volge, en 't welk hierop nederkomt (70). „ De Behoeftens, of liever de onmatige Uitgaven van den Vorst, voor 't welzijn van zijn Volk en 't onderhoud van zijnen Hofſtaat, tot welken zijne Domeinen even zoo weinig toereikten, als zijne aanhoudende ondernemingen tegen de openbare Muntkoerſen en tot nadeel der beurzen der Onderdanen, gaven hiertoe de eerſte aanleidingen; Hij ſtelde zich zelven voor, dat hij alle *de Orders van het Rijk* bijeen roepende tot eene ſoort van algemeene *Raadpleging* over *het Bewind van den Staat*, het Volk door dit uiterlijk blijk van vertrouwen getroffen zoude worden, en dat alle de aanwezenden zich verplicht zouden gevoelen om medetewerken tot het

(70) BOULAINVILL. p. 70.

het uitvoeren zijner ontwerpen. Daarbij kwam, dat de buitensporigheden, waarin hem gebracht hadden zijne twisten met *Paus Bonifacius VIII*, die bij eene blikfemende *Bulle* de *tijdelijke Souvereiniteit* had durven onderwerpen aan *de Geestelijke Jurisdictie*, den Koning in de noodzakelijkheid brachten, om de harten te winnen, en aan de geheele wereld kenbaar te maken de billijkheid zijner wrake, die hij voorhad. Eenmaal dan besloten hebbende om *de Staten* te vergaderen, zond hij Brieven af aan de Barons, Aartsbisschoppen, Bisschoppen en Prelaten van 't Fransche Rijk, om hen te noodigen tot het houden eener *Vergadering*, in zijne tegenwoordigheid in de Kathedrale Kerk te Parijs, op Donderdag, half Vasten, den 23 Maart 1301., 't welk te Rome was 1302. (71) Hij zond diergelijken ook aan de Kathedrale Kerken, Universiteiten, Kapittels en Kollegien, hun bevelende derwaards hunne Afgevaardigden te zenden; en aan de Koninglijke Baljuwen, met last, om te doen verkiezen door de *Communeauteits* der Steden en Landsdistricten, Advokaten (*des Sindics*) of Procureurs, bekwaam om over de gewichtige Voorwerpen te raadplegen, die hij hun zoude voorstellen."

Ziedaar eene roeckborstige verklaring van eenen Schrijver, die zoo hoog gaat met de oude *Parlementen van Vrankrijk*, dat hij den titel zijns Werks gesteld heeft: *Geschiedenis der oude Parlementen van Vrankrijk, of der Staten Generaal van 't Rijk*. Hoe is 't mogelijk, dat een Schrijver, die zelf erkent, dat eene *Vergadering der Staten Generaal*, uit drie standen des Volks bijeengeroepen, binnen eene Kerk besloten, om door hen, als 't ware, met het Volk zelve te handelen, in den aanvang der XIVde Eeuw *een geheel nieuw denkbeeld* was, nadat dit Rijk reeds zoove-

(71) Vers. *den Paaschstijl*, 13$\frac{01}{02}$.

vele Eeuwen bestaan had, niet gevoeld en getast heeft het hemelbreed onderscheid tusschen die vorige Vergaderingen van Vorstelijke Ambtenaren en Raden, en de latere Volksvertegenwoordigende Vergaderingen. Hoe is 't mogelijk, dat een Schrijver, die zelf wel weet, van wat late dagteekening de *Parlementen* zijn, die de Koningen ingesteld hebben, hiermede de oude Oproeping van 's Konings Ambtenaren onder den naam van *Parlement*, als *oproeping van 't Volk* hebbe aangezien (72). Maar dit zal nog klarer blijken, als ik de Onderwerpen, waarover die eerste Staats- of Volksvergadering liep, in aanmerking neem. Dit verhaalt die Heer ook in 't breede met de *wijze* van *Raadspleging*, die toen geheel nieuw was. De onderwerpen waren hoofdzakelijk twee, en liepen 1°. over *'s Pausen aanmatiging op de Koninglijke Regering van den Vorst*; en 2°. over de *Staatsbehoeftens*. Het eerste was wel 't gewichtigste, en toen nog de hoofdzakelijke bedoeling, naar het schijnt. De vermetele hoogmoed van Paus Bonifacius stelde in dien tijd het geheele Rijk op losse schroeven; hij beoogde niet minder dan om den Koning en 't Rijk in den ban te doen, Hem uit zijn Rijk te zetten, onderdanen en buitenlanders tegen hem in 't harnas te jagen, en hij voerde er zelfs veel van uit (73). Ik kan 't niet beter melden dan met de korte woorden van HENAULT, op 't jaar 1303. (74) „ De zoobekende twisten tusschen Paus Bonifacius VIII. en Philips den Schoonen begonden los te

(72) Vergel. MOREAU, D. XX. bl. 281. Is 't dan wel wonder, dat de Heer MONTESQUIEU, benevens MOREAU, zoolaag op dezen Schrijver vallen, dat zelfs MOREAU D. XIV. bl. 114. er van spreekt, als van 't *Absurd Systême* van BOULAINVILLIERS.

(73) BOWER, *Historie der Pausen*, D. VI. bl. 498.

(74) *Abregé*, bl. 144.

te bersten. Het eerste ongenoegen van den Paus kwam daaruit, dat de Koning schuilplaats verschaft had aan 's Pausen vijanden, het huis der *Colonnas*. Maar de Koning had vrij gewichtiger redenen van misnoegen op Bonifacius. De Paus, meenende door zijne Voorzaten gerechtigd, wilde met Hem deelen in *de Tienden*, die van de Geestelijken geheven wierden. De tegenstand des Konings verbitterde den Paus, en om zich te wreeken, rechtte hij, zonder medewerking van 't Koninglijk Gezag, daartoe vereischt, een nieuw Bisdom op. Hij ging verder; en braveerde den Koning met denzelfden persoon tot zijnen *Legaat* in Vrankrijk te benoemen, wien hij, ondanks den Koning, Bisschop had gemaakt! Dees Legaat beval den Koning, om tot eene *nieuwe Kruisvaart* uittetrekken, en den gevangen Graaf van Vlaanderen in vrijheid te stellen. De Koning nam dezen Legaat in hechtenis, en gaf hem ter bewaring aan den Aartsbisschop van Narbonne. De Paus sprak den banbliksem uit over 't geheel Koningrijk. Philips beriep hierop de *drie Staten zijns Rijks*, en besloot tot het houden van een *Concilie* of *Kerkvergadering*; hij gaf er bericht van aan de Nabuurvorsten; en in zijn Rijk zoude hij van 't gedrag van den Paus zich beroepen op een aanstaand *Concilie*." — — Ziedaar in 't kort het gebeurde. Zien wij nu, wat de *drie opgeroepen Staten* deden, en hoe die *Vergadering* bij en voor *den Koning* bijzonder hierin zich gedroeg, en de manier van raadplegen. Ik zal het ontleenen uit de woorden van den zelfden Heer BOULAINVILLIERS (75): „ De Koning, zegt hij, zijne plaats genomen hebbende, verklaarde hun de Kanselier 's Konings goede oogmerken tot herstel der misbruiken, en de zwarigheid, om daarin wel te slagen, te midden van alle de moeilijkhe-

(75) Bl. 70. uit de *Chronique de* S. DENIS en NANGIUS.

heden, hem door de vijanden zijns Rijks van alle kant berokkend, maar bijzonder door de ondernemingen (*Attentats*) van *den Paus*, die niet te vrede, om de Gallicaansche Kerk te drukken door onbehoorlijke middelen, strekkende om zich meester te maken van de goederen en inkomsten van alle de Kerken, korteling *de Souvereiniteit des Konings* had durven aanranden, en Hem door zijnen *Nuncius*, den Aartsbisschop van *Narbonne*, had laten weten, dat Hij aan Hem [Paus] *zoo in 't Wereldlijke als in 't Geestelijke onderworpen was*, en dat, bij weigering van deze aangematigde macht te erkennen, hij hem verklaarde, *in den ban gedaan te zijn*, niettegenstaande de voorrechten, altijd aan de Fransche Kroon gehecht. Hij weidde voords bij hen uit over 't onrecht, 't welk, door die verklaring, der geheele Natie wierd aangedaan, als die nooit een ander *Wereldlijk Souverein* erkend had dan den Koning. Hij vertoogde hun, hoe zulke ondernemingen van 't Hof van Rome aanliepen tegen de Heilige Kerkregels; hoe zij den Kerklijken Regeringsvorm (*Hierarchie*) vernietigden; zoodat de *Metropolitanen* geen Rechtsgebied meer hadden over de Bisschoppen, en de Bisschoppen over de lagere Geestelijken. Dat de geheele wereld op gelijken voet te Rome aan het Hof stond, als men er maar geld bracht, 't eenigst middel om daar gunst, in plaats van recht, te krijgen. De Koning was, wel is waar, bewust, dat de Geestelijkheid klaagde over eenige onrechtvaardigheden zijner Ambtenaren; hij was over die misbruiken, zoo zij er waren, te onvrede, en had besloten, die te herstellen; maar in den tegenwoordigen toestand wilde hij den Paus de overhand niet geven, om in het Bewind zijns Rijks iets te veranderen op zijn aandringen en bevelen." — —

„ Hierop vraagt de Koning de gevoelens, en wil, dat elke Orde, *bij wijze van Raadgeving* (*par forme de conseil*), afzonderlijk zijn gevoelen

zoude uitbrengen, en openlijk verklaren. De Adel ging hierop afzonderlijk, en hernam kort daaraan zijne zitting. De Graaf van Artois vatte het woord, bedankte den Koning vóor zijne genegenheid tot het welzijn van den Staat, voor zijne verklaring om de misbruiken te beteren, die Hem zouden vertoond worden. Hij sprak verder van de trouw en ijver van den Adel, zoo onschendbaar verknocht aan den persoon der Koningen, altijd bereid, om hunne goederen en hun leven opteofferen ter verdediging hunner Waardigheid en Eere. Met bijvoeging, dat de Adel zich eene eere maakte, om hunne *Landen* te leen te houden *alleen van zijne Kroon*, en geen ander wereldlijk Vorst over hun te kennen dan Hem; en ten aanzien der vorderingen van den Paus, dat die zoo weinig redelijk, en zoo strijdig met hunne kennis waren, dat, wanneer de Koning eene zoodanige buitensporigheid (*outrage*) wilde verdragen of ontveinzen, de Adel zich die zoude aantrekken, en hetzelve uit alle macht wreken." Hierop volgde de Orde der *Geestelijken*. „ Deze door den Kanselier over 't zelfde onderwerp gevraagd, verzocht eenig uitstel, om daarover breeder te raadplegen; met oogmerk, om, volgens hunnen plicht, de gramschap des Konings ter nedertezetten, en ook hunne Verbintenis met den Heiligen Stoel te onderhouden. Maar de Monarch, ongeduldig geworden, hernam het woord; en de Geestlijkheid zelve toesprekende, vraagde hij hun, van wien de Prelaten meenden, dat zij *hunne wereldlijke Goederen* hielden? Waarop zij eenstemmig antwoordeden: *dat zij die hielden van Hem en van zijne Kroon!* Hierop van nieuws gevraagd, wat zij dien ten gevolge meenden verplicht te zijn te doen? Was hun antwoord, dat zij verplicht waren tot verdediging van zijnen persoon, zijne kinderen en nabestaanden, zoowel als van de vrijheid van 't Rijk. Dat dit de verplichting

was,

was, waarin zij door hunnen Eed gebracht waren, toen zij bezit genomen hadden van de groote Leengoederen, met welken het grootste gedeelte hunner bekleed was, en dat de overigen zich verplicht rekenden door hunne getrouwheid. Ten zelfden tijde smeekten zij den Koning om verlof, om zich naar den Paus te begeven, bij wien zij geroepen waren tot bijwoning van een *Concilie* tot de zaak der *Kerke.* Maar de Graaf d'Artois, uit naam van den Adel weder het woord opvattende, besloot tot verwerping van dit Verzoek, alzoo de *Bulle* van Oproeping medebracht, dat dit *Concilie* zoude vergaderen *tegen den Koning.*"

Zie hier bij voorraad de twee Orden of Standen des Rijks, *Edelen* en *Geestelijken*, zonder het minste gewag of inmenging van Koninglijke Ambtenaren, dan alleen dat 's Konings Rijks-Kanselier het woord deed. Zie hier *Standen*, welken geraadpleegd worden, niet over het maken van Wetten, maar over het begrip, 't welk zij van de Koninglijke Macht hadden; en die eenstemmig verklaren, dat alles, wat zij hadden of bezaten, hun aankwam van den Koning en zijne Kroon, en zij verplicht waren den Koning en Familie te verdedigen en te handhaven.

Wat deed nu hierop de derde Staat (*le Tiers Etat*), of dezulken, die afgezonden uit- en van wegens de Steden en platte Landen, thans vrijgemaakt en nu als een *vrij Lighaam* aangemerkt, voor *de eerstemaal* in deze Lands- of Volksvergadering in 's Konings tegenwoordigheid werden opgeroepen en verschenen; hoedanige Eer zij nooit genoten hadden. Hooren wij hier wederom den Heer BOULAINVILLIERS, met zijne eigen woorden: „De *Tiers Etat*, nog weinig gewoon (76) aan de Raad-

(76) P. 72. *Encore peu accoutumé.* De Schrijver drukt dit zoo zacht uit, om aan zijne vooroordeelen iets toe-

Raadplegingen, verklaarde zich *bij Requeste, geknield* den Koning aangeboden, in deze bewoording: „ Aan U, Hoog-Edele Vorst, onzen Heere, PHILIPS, door Gods genade *Koning* van Vrankrijk, verzoekt ootmoedig het Volk van uw Koningrijk, voor zooveel hun aangaat, dit te doen, dat Gij wel ter harte neemt de Souvereine Vrijheid van uw Koningrijk, welke van dien aard is, dat gij in uw wereldlijk Gebied geen Souverein op aarde erkent, dan God alleen; en dat gij doet verklaren, (zoodat de geheele wereld het wete) dat Paus Bonifacius zichtbaar dwaalt, en eene doodzonde begaat, met U openlijk bij gezegelde Bulle te berichten, dat hij uw Souverein in het tijdelijke zij, en dat gij geene geestelijke Bedieningen kunt geven, noch de vruchten der openstaande Kathedrale Kerken behouden; en dat hij alle de genen, die het tegendeel geloven, voor Ketters houdt."

Hiermede nu liep die eerste Vergadering dien dag ten einde; zij duurde nog enkele dagen voord; men vindt niet verder van dezelve gewaagd, dan alleen uit de gevolgen, of liever, men heeft in de Registers, of *le Tresor des Chartres* eene *Ordonnantie* van den 31 Maart 1302, behelzende de ligting van een vijfde gedeelte der Inkomsten *over 't geheele Rijk*, betaalbaar door hun, die in den volgenden Veldtocht niet mede ten krijg zouden trekken; en den honderdsten penning der waarde van losse goederen: 't welk de hoogste taxe was die ooit is opgelegd." *Dus eindigde*, zegt woordelijk de Heer BOULAINVILLIERS (77), *deze groote Volksvergadering*, DE EER-

tegeven. Doch naar 't beloop der Geschiedenis had hij kunnen en moeten zeggen: *entièrement pas accoutumé*; *geheel niet gewoon.*

(77) BOULAINV. bl. 72, 73. *Ce fut ainsi que se termina cette grande Assemblée, la prémière qui ait porté le nom* D'ETATS GENERAUX.

EERSTE, *die den naam gevoerd heeft van* STATEN GENERAAL. Sedert dien tijd vindt men meer zoodanige Vergaderingen of Volks-optoepingen met de drie Standen; onder anderen vermelt ons dezelfde Schrijver in 't jaar 1314. eene Vergadering onder den zelfden *Philips*, die hij te Parijs in zijn Hof hield, waar men eene groote ftelladie had opgericht *voor den Koning* en voor *de zitting van de twee Orden*, den *Adel* en *de Geestlijkheid*; moetende *de Tiers Etat aan den voet der ftelladie overeind blijven ftaan* (78). „ *De Koning*, *de Geestlijkheid* en *de Groote Heeren* elk hunne plaats genomen hebbende, vatte 's Konings Minister het woord op, fprak met ongemeene kracht en klem van 't verbeurtverklaarde Graaffchap van Vlaanderen, — toonde welk eene fchande het ware, om de rebellen ongeftraft te laten; — doch 't welk de Koning zonder nieuwe onderftandgelden niet doen konde, en 't welk hun niet tot bezwaar zoude ftrekken, alzoo hij door die Verbeurdmaking in ftaat zoude zijn, aan de volkeren terug te geven, 't geen zij hem zouden inwilligen." Die Redevoering had zulk eene kracht, dat de Spreker, ziende het Volk aangedaan, den Koning bewoog, om van zijnen troon opterijzen, zich naar den rand der ftelladie te begeven, om zelf te zien wie zij waren, die hem de verzochte *Aide* of *Geldonderftand* inwilligden. — — Hierop kwam de *Ordonnantie* des Konings, tot ligting van 6 *deniers per livre* van alle koopgoederen, montkosten, dranken en levensmiddelen, die verkocht wierden, betaalbaar half door den kooper, half door den verkooper." (79)

Ik

(78) Bl. 74.

(79) Het is zeerwaarfchijnlijk, dat juist dit gebeurde met den *Volksftand*, of *den derden ftaat*, medegewerkt heeft, dat 's Konings Zoon en Opvolger, *Louis Hutin*, ziende den dienst, dien hij uit dien Derden Stand konde

Ik ga voorbij de vreemde Aanmerkingen des Schrijvers over dit alles; en merke liever aan, dat van dit tijdstip af eerst afgeleid kunnen worden die benamingen van *Aides* en *Subsides*, en wel zoo, dat, dewijl men sprak van *teruggave uit de verbeurdverklaringen*, die men uit Vlaanderen, een Leen van Vrankrijk, dacht te trekken, men zelfs toen nog geen denkbeeld schijnt gehad te hebben, om die schattingen *voor niet* te vragen. Men ziet ook hieruit het groot verschil tusschen deze vrijwillige *Beden* of *Schattingen*, en de oude vroege benamingen van *cijns*, *census*, *tributum*, en zoovele anderen, die, als zij eigenlijk gebruikt worden, meer betreklijk waren of tot de Hof- of Landhoorige lieden, of tot de schot-

de trekken, het volgende jaar 1315. over alle zijne Domeinen door zijn geheel Koningrijk den Slavenstand vernietigd heeft, of heeft trachten te vernietigen. Men vindt hiervan in *l'Art de vérifier les Dates*, p. 552. *La même année de*, 315. *pour remédier a l'épuisement des Finances Louis donne, le 3 Juillet, des Lettres d'Affranchissement à tous les serfs de ses Domaines.* Dit is ook opgemerkt (in *l'Histoire de l'Academie Royale des Inscriptions* — Paris, T. XXXVIII.) door den Schrijver eener *Memoire sur les causes de l'abolition de la servitude en France, & sur l'origine du Gouvernement Munipal*, p. 212, die dit noemt *eene algemeene Wet, over al zijne Domeinen*, waarvan hij *Heer* was, en waarmede hij een voorbeeld gaf aan de andere Landsheeren, tot vrijmaking, onder zekere betalingen; doch dewijl velen niet in staat waren om die betalingen te doen, (men denke aan *de Keurmede*, hierboven bl. 96.) zoo bleef die algemeene Afkoop en Vrijmaking in 's Konings Domeinen bij velen achter, tot onder den Koning François I. Men leze hier ook bij, als veel goeds behelzende, *le Memoire de M.* GAUTIER DE SIBERT, „ dans „ le quel on examine s'il y a eu sous les deux premiè- „ res races de nos Rois, un ordre de Citoyens, à qui „ on puisse appliquer le nom de *Tiers-Etat*." In de *Hist. de l'Academie Royaume*, T. XXXVII. p. 54.

ſchotbaarheid der Landen, zoo als die oorſpronglijk door onvrije lieden bewoond wordende, en onvrij zijnde, naderhand met de lasten of *cijns* er op, door vrijen aangekocht wordende, *ſchotbaar* bleven (80). Zulke Vergaderingen tot opbrengst van gelden, als zoovele onderſtanden uit de beurzen der Onderdanen, en niet uit de Domeinen *des Konings* of *der Kroon*, zijn naderhand meerder geweest. Zoodanige Vergadering bedoelde ik, boven D. IV. bl. 462 (12), op het jaar 1354. In dit jaar, of volgens den Paaschſtijl, 1355. kwamen die *Etats Generaux*, die Algemeene Staten, wederom bijeen; en zie hier het verhaal (81): „In „ dat zelfde jaar riep de Koning eene Vergadering „ bij zich van de drie Staten zijns Rijks, en verzocht van hun *Onderſtand* voor 't Werk van „ den Oorlog, en zeide hun toe de inſtandhouding „ van 't Muntwezen (82), als zij Hem hielpen. „ Hier-

(80) Zie dit ook in Holland, boven, D. IV. bl. 82. enz.

(81) In 't *Fragmentum Chronici*, a. 1354. post Librum: *Recueil de Pièces ſur Charles II.* p. 602. a. 1755.

(82) Tot opheldering dezer bijkomende belofte, dient men aantemerken, dat *de Munt* en hare verhooging en verlaging in dien tijd, gelijk altijd, was een voorwerp van belang, maar toen ook van twist en verſchil tusſchen den Koning, 's Lands Grooten, en de kleine Gemeente. Voor het uiteinde van 't jaar 1303. onder Philips den Schoonen, deed de Geestlijkheid daaromtrent eene poging, die genoeg toont, welke macht zij *den Monarch* daarin toekende; zelfs volgens BOULAINVILLIERS, bl. 67. „ De Geestlijkheid, zegt hij, die, gelijk de „ rest, het gevoel had van de erbarmelijke gevolgen „ van 't afzetten der Munten, poogde den Koning op „ eene edelmoedige wijze ſchadeloos te ſtellen van een „ gedeelte der ſchade, die hij lijden zoude, door dezelven te herſtellen, volgens zijne belofte, door de „ Koninginne gewaarborgd. Hiertoe boden zij aan „ tweetwintigſte deelen van hunne jaarlijkſche Inkom- „ ſten,

„ Hierop werd Hem door den Aartsbisschop van „ Reims wegens de Geestelijkheid, door den Her- „ tog van Athene wegens de Edelen, en door „ Steven Marcel, Prevoost der Kooplieden te Pa- „ rijs, geantwoord, dat zij Hem aanboden alle „ hunne goederen en lijven (*bona et corpora*); „ doch dat zij over de wijze, hoe? zouden raad- „ plegen. 't Welk hun de Koning toestond. — — „ Na die Raadpleging der drie Standen hebben de „ drie bovengenoemden voor 't onderhoud van „ 30000 mannen van wapenen hem aangeboden „ *f* 150000: — bij *de maand*, en dat tot betaling „ dier somme zoude gevorderd worden 8 deniers „ te ponde over alle koopgoederen, en den tol op „ 't zout (*gabella super sale*), en in gevalle, dat „ die onderstand niet toereikte, zouden zij in de „ volgende maand Maart dienen te vergaderen; en „ alzoo men toen dien Onderstand niet toereikende „ bevond, zoo stelde men voor eene manier van „ schattinge op *de Inkomsten* over elk persoon van „ Edelen, Geestelijken, vrijen en onvrijen, Ambt- „ lieden, en anderen, zoodat voor *f* 100:- *Livres* „ men betalen zoude 40 schellingen, en de Ambt- „ lieden van 100 schellingen 10 schellingen, en „ men zoude de tilbare goederen der Wereldlijken „ (*Laici*) waarderen, en van de *f* 100: — betalen „ *f* 10: —." Hierop volgt een verhaal van 't jaar 1358. p. 613. „ Den 29 April hebben die van „ Champagne (zoo vertale ik hier *Campani*) bij- „ een vergaderd, aan den Heer Regent een Onder- „ stand ingewilligd; zoodat 70 haardsteden in de „ goe-

„ sten, mits aan de Munten te geven de innerlijke „ waarde, die zij, onder de Regering van den Heili- „ gen Lodewijk hadden, zonder daartegen iets te doen „ of in te veranderen buiten den hoogsten nood, te „ verklaren bij zijnen Geheimen Raad, en te erkennen „ bij raadpleging met de Staten: maar dit aanbod werd „ niet aangenomen." Men ziet dan hier, wat kracht er lag in de belofte eens volgenden Konings, om 't Muntwezen in stand te doen blijven.

„ goede Steden zouden leveren *een man van wa-*
„ *pen*, en op het platte land 100 haardsteden
„ van vrije lieden een man van wapen, en 200
„ slaafsche persoonen een man. De Edelen zou-
„ den van *f* 100:- *Livres* geven *f* 100:- *Solidi*,
„ en insgelijks de burgers, die slaven hielden,
„ boven 't geen zij als burgers gaven, en de
„ Geestelijken een *tiende*, die strekken zoude tot
„ de onkosten van den Heer Regent — —."

Hoe het zich sedert dien tijd met die Staten-vergaderingen en de ingewilligde Beden en Onderstandgelden hebbe toegedragen, en hoe de *derde Staat* in dien tijd medegewerkt heeft, om de Koninglijke Macht tegen de aanmatigingen der Grooten te stevigen (83), komt hier niet in aanmerking. 't Is genoeg, dat ik aanwijze den oorsprong van die *Stenden* of *Staten*, en wat tot dezelven aanleiding gaf. Het grondbeginsel: de Koning, hoe machtig ook, kan geen geld ligten van 't Volk, zonder voorafgaande toestemming, hoe dan ook gewijzigd, bleef, niettegenstaande zoovele Staatswisselingen en veranderingen in standen en persoonen, in volle kracht. Ik toonde dit, D. IV. bl. 535. uit het getuigenis van den Geschiedschrijver en Staatsman PHILIPS DE COMMINES, in de XVde Eeuw (84). Het zelfde stond vast in de XVIde en XVIIde Eeuw. En 't is uit de Geschiedenis bekend, dat nog in 't jaar 1614. onder Lodewijk XIII. eene zoodanige Staten-Vergadering, en wel de laatste, heeft plaats gehad. Hoe de zaak zich daarbij toedroeg, wordt in 't breede verhaald door den Abt VERTOT, Schrijver van 't Leven van *Lodewijk XIII.* (85)

Men

(83) VERTOT, *Histoire du Regne de Louis XIII.* T. II. p. 78. 8°. 1701.

(84) Voeg er bij VERTOT, *Louis XIII.* T. II. p. III. 15, 16.

(85) VERTOT l. l. T. II. p. 3. enz.

Men heeft reden, te geloven, dat na dien tijd het achtbaar Parlement van Parijs zoodanig in 't vertrouwen van Vorst en Volk deelde, dat het genoegzaam gerekend wierd, dat, wanneer er nieuwe of zwaarder Geldheffingen, boven de eenmaal voorddurende ingewilligden, gedaan wierden, het Parlement die goedkeurde, en, zoo men 't noemde, *registreerde*. Uit dit laatste, toegestaan of geweigerd, zijn daarna vele moeilijkheden gesproten, die geduurd hebben tot de tijden der geheele Omkeering van den ouden Regeringsvorm, aangevangen met het jaar 1789.

En ziedaar zoo kort mogelijk; een gewichtig Onderwerp van de Frankische Staatsgesteldheid, zoo ik hope; opgehelderd. Indien het zelve de proef van waarheid kan doorstaan; vleie ik mij, dat de algemeene beginselen, hierbij opengeleid, hunne toepassing op de zeden, gebruiken, en regerings-instellingen van geheel Europa gemakkelijker zullen maken.

Bijvoegsel op 't jaar 1354.

Na 't afdrukken dezer Aanmerking over den *oorsprong der Domeinen*, treffe ik aan eene plaats bij den Heer Baron W. J. VAN SPAAN, in zijn schoon Werk, kortling uitgegeven (86), die alleszins gepast, en volkomen overeenkomstig is met mijn gevoelen over het oud gebruik der Franken, om de overwonnen Landen onder zich te verdeelen, en de vrije luiden eigenhoorig te maken. Hij versterkt het met het voorbeeld van *Willem* den Veroveraar, Hertog van Normandije, die in de XIde Eeuw, uit Vrankrijk in Engeland gewapend overgestoken, nog op den ouden Frankischen voet in het veroverde *Engeland* handelde, hebbende „ de Bisschop- „ pen gebannen, de Edelen ter dood veroordeeld, „ de

(86) *Inleid. tot de Histor. van Gelderland*, D. III. bl. 83.

„ de vrije luiden als knechten aan zijn krijgsvolk „ gegeven, en de vrouwen der Inwoners aan „ vreemden uitgehuwelijkt." En offchoon de geleerde Schrijver vermoedt, dat zij dit niet deden *met de overwonnen landen tusschen Rijn en Maas*, en ik zelve voor mij niet volkomen overtuigd ben, dat zij alle de overwonnen Landen en Volken even streng behandelden, en er geene *vrije* erfbezitters hier of daar overlieten, behoudens des overwinnaars Oppermacht: zoo erkent de Schrijver toch, dat zij *de Domeingoederen der Friesche Hertogen* zullen naar zich genomen hebben; even gelijk zij met andere Landen deden; en verklaart zich hierover verder op deze wijze: „ De Fransische Koningen of Groot-Hofmeesters (zegt hij) zullen zeker de goederen der *Friesche* Hertogen, in de overwonnen landen, tot hun *Dominium* of *Fiscus* aangeslagen hebben; zij zullen de gelegenheid niet hebben laten voorbijgaan, de goederen *der uitgewekenen*, die hun natuurlijken Heer gevolgd waren, en van anderen, die beschuldigd of overtuigd waren, *met denzelven te heulen*, *verbeurd* te verklaren. Men kan daarbij voegen, dat de Romeinsche Wetten, te weten, de *Codex Theodosianus*, nog in Gallien bekend waren, waaruit de *Franken* rasch zullen geleerd hebben, dat *res nullius* den Koning toebehoorden, en alzoo dat Recht spoedig op den Duitschen bodem overgebracht hebben. Ten minste, toen Karel de Groote *Saxen* en andere landen innam, is die regel naauwkeurig achtervolgd, waardoor *de Kroongoederen* zeer vermeerderden. Van die goederen hebben de Koningen een gedeelte aan hunne gunstelingen gegeven; gelijk PEPIJN de goederen *te Elst* ontving; niet *in beneficium*, maar als een eigendom; want KAREL MARTEL zegt, dat hij die van zijn' Vader aangeërfd had *jure hereditario*, en schenkt ze als dusdanig aan WILLEBRORD; andere goederen bleven aan het *Fiscus*, gelijk bij voorbeeld *Tiel*, dat Eeuwen daarna een Koning-

lijk Hof, *villa regia* was. In later dagen is dat uitgeven van Rijksgoederen, het zij *in beneficium*, het zij tot onderhoud van Ambtenaren (*honores*), het zij aan de Geestelijkheid, dusdanig toegenomen, dat de Keizers niets meer behielden, en de Kroon van alle bezittingen ontbloot werd." – — Het is mij aangenaam, deze eenstemmige verklaring hier bij te mogen voegen.

BIJLAGE op 't jaar 1358. bl. 398 (93).

Waarvan eenige stukken te zien zijn bij MIERIS, *Charterb. D. III. bl.* 46. *en de overigen door mij in de Bijlagen geplaatst op het jaar* 1358.

De Hertog *Aalbrecht* van Beieren, Broeder van Graaf *Willem den V.*, wiens krankzinnigheid, zich in 't jaar 1357. duidlijker openbarende, hem buiten staat stelde, om zijne Landen van Henegouwen, van Holland en van Zeeland, even zoo weinig als zijn eigen persoon te regeren; was door het voorzichtig Staatsbeleid zijner Schoonzuster *Machtilde* van Lankaster, Willems Gemalinne, met raad en goedvinden van 's Vorsten Raden, spoedig uit Beieren opontboden, om de Voogdij, en Bezorging van den persoon hares Gemaals, en het Ruwaardschap, of de Regering der Landen, gedurende dien kranken toestand, te aanvaarden; dit geschiedde; maar, alzoo het mogelijk ware, dat die krankzinnigheid zoude voordduren, en daardoor de Erfenis dier Landen op zijnen Broeder vervallen, (dewijl de Vrouwen niet erven konden), en toch Aalbrecht nog twee Broeders hadde, *Lodewijk den Romein* en *Otto*, die beiden aanspraak maakten op dat rijke Erf-

goed

goed van Henegouwen, Holland en Zeeland, in welks beheer Hertog *Aalbrecht*, met goedvinden van *Machtilde* en *'s Vorsten Raad* zich reeds gezet hadde, en den Eed van Gehoorzaamheid en Onderwerping aan zijn Gebied of Ruwaardschap door de Edelen en Steden ontvangen hadde: zoo was het noodig, dat dit Verschil door de Broeders in der minne vereffend wierd. Ik heb dit aangewezen in 't IV. D. bl. 395—398. en hiertoe behooren de Brieven, die men gedeeltlijk vindt bij MIERIS in zijn *Charterboek*, D. II.. bl. 46. enz. Doch het schijnt, dat reeds vooraf, Graaf *Willem* zelve, of wel, eer nog zijne ziekte openlijk bekend raakte, zijne Raden en Gemalin op zijn' naam 1°. een Verdrag hadden aangegaan van Uitkoop hunner Vorderingen, waarbij, den 25 Jan. $13\frac{56}{57}$. (87) aan zijnen Broeder *Lodewijk* wordt toegezegd, gedurende zijn leven, een Jaargeld van *f* 4000 gouden schilden, voor zijne aanspraak als eerstgeboren (denklijk na Willem), op Henegouwen, Holland en Zeeland, volgens *Leistingrecht*, of onder verband van persoonele Borgtocht of Gijzeling.

2°. Een ander Verdrag, op den zelfden 25 Jan. (MIER. bl. 15.), waarbij hij met zijne beide Broeders, *Lodewijk* en *Otto*, verdingt, dat tot nederzetting van alle verschil over de opvolging, na 't overlijden van *Machtild*, *Vrouwe van Voorne*, aan hun in Eigendom zullen komen *de Landen van Voorn* en 't *Burggraafschap* van gansch *Zeeland*, met alle andere Landen, Steden, en Sloten, tot dezelven behoorende; mits hunne Erven hetzelve van den Graaf te leen ontvangen, naar de Zeeuwsche Rechten; maar willen die Erven dit niet ontvangen, dan kan Willem volstaan met

(87) De Heer MIERIS D. III. bl. 16. brengt dit verkeerd tot *Januarij* 1357. zonder op den Paaschstijl te letten.

met hun binnen drie jaren te betalen de somme van *f* 40000: - gouden schilden, en dan behoudt hij die Landen aan zich (88).

3°. Waarbij komt de bekrachtiging van 't eerste *Verdrag*, en genoegenneming, aan de zijde van *Lodewijk*, op den zelfden 25 Jan. 13⁵⁷⁄₅₈ (89).

Hierop vindt men kort daaraan de gevolgen der Overkomst van *Aalbrecht*, ten aanzien dier Aanspraak zijner *Broeders*, en wel

1°. Dat, den 14 Junij 1358. (90) de Heer van *Haverets* — — Kastelein van *Bergen in Henegouwen*, nu Raad van den opontbodenen Hertog *Aalbrecht* geworden, hem bij voorraad getrouwheid belooft, totdat de Hertog met zijne Broeders, *Lodewijk* en *Otto*, zal vereenigd en vergeleken zijn.

2°. Deze Vereeniging volgde kort daaraan, den 20 Junij 1358. De Brieven, hiervan gegeven, zijn bij MIERIS, bl. 46, 47, 48. in Latijn en Duitsch. Men deed daarbij eene Overgifte van hun Verschil aan de Uitspraak van Zegsmannen. Het Verschil liep over het *Ruwaart-* of *Regentschap* in de plaats van Willem; over de zorg van zijn persoon; en 't *Bewind* der drie Graafschappen, *Henegouwen*, *Holland* en *Zeeland*; en over de toekomstige *Erfopvolging* in dezelven, wanneer *Willem* kinderloos kwam te overlijden. Zij verbleven beiden, *Lodewijk* en *Aalbrecht*, hunnen twist aan de uitspraak van huns Broeders *Raden* en *Steden* van die Landen, thans te Mechelen, met nog *drie* andere, aldaar genoemde, *Edelen* van huns Broeders Land, hun Neef den Heer *van Adighem*, den Heer van *Haverets*, Burggraaf van Bergen in Henegouwen, en Heer *Jan van Polane*,

(88) Uit ALKEMADE, *Briel*, D. II. bl. 33, 34.

(89) En niet op den 27 Jan., zoo als kwalijk bij MIERIS bl. 18. *Daags na St. Paulus bekeering* viel op den 25 Januarij. Die Brief heeft ook ALKEMADE, *Briel*, D. II. bl. 35.

(90) Zie dit bij MIERIS, D. III. bl. 46.

to, Heer van der *Lek en Breda*. Doch daar was bij bedongen, dat, als Lodewijk bij die Uitspraak, van Land en Recht afzag, hem toch 't voorheen bedongene volgen zoude, (waarmede hij zeker de Erfenisse van Voorn, en de Geldrenten bedoelde).

3°. Onderwijl volgde hierop, den 24 Junij een afzonderlijk Verdrag, in 't Latijn, tusschen *Lodewijk* en *Aalbrecht*, over het Recht tot de Landen, die hem (Lodewijk) als oudsten Broeder, toekwamen; doch van welks aanspraak hij in allen deele afziet, met uitzondering van de *Heerlijkheid van Voorne* en 't Burggraafschap van Zeeland, bij 't overlijden van *Machtild van Voorn*, die als dan Hem (Lodewijk) en zijnen Broeder *Otto*, volgens den Brief van Graaf Willem zouden aankomen, en behoudens de toegezeide *f* 4000:- gouden schilden Jaarrenten op den tol te Dordrecht, voor den Afstand der Landen, doch zoo, dat, als Aalbrecht zonder lijferven overleed, zouden die drie Graafschappen weder erven naar luid van 's Keizers Verlijbrief, huns Vaders, — gedaan *te Botersem bij Mechelen* (91).

Dusverre heeft ons MIERIS in 't wezenlijke voorgelicht; maar *de Uitspraak* zelve en 't zoogenoemd *Compromis*, waarop die *Uitspraak* is gebouwd, is door hem voorbijgezien. Dezen laat ik hier volgen, zoo als zij voorkomen, *ter Leenkamer van Holland*, in 't *Register*, E. L. 29. fol. 35. vso. n°. 2.

Overgifte van LODEWIJK *en* AALBRECHT *aan de Uitspraak van Zegsmannen, nopens hun Verschil over 't Ruwaardschap en toekomstige Erfenis der Graafschappen Henegouwen, Holland en Zeeland* (92). Den 26 Junij 1358.

Wi *Lodewijc* die Roemer van Goits (ghenaden)

Marc-

(91) Deze Brief heeft ook ALKEMADE, *Briel*, in 't Nederduitsch, D. II. bl. 36.

(92) Dit stuk wordt bij MIERIS bl. 47. in 't voorbijgaan gewaagd, in zijne aanteekening.

Marcgraue van Brandenburch ende van Lijstachie des Heylighen Roemschen Rike, ouerste Camermeester, Palensgraue biden Rijn ende Hertoghe in Beijeren, Ende *Aelbrecht*, bi Goits ghenaden Palensgraue op den Rijn ende Hertoghe in Beijeren, doen cont allen luden, dat wi ghebleuen zijn eens alinghe zeggens van allen twiste, die nu ter tijt is twisschen ons beyden, rorende *erfnessen* ende *monboirscip* ende *Graefscippen* van *Henegouwen*, van *Hollant*, van *Zelant* ende der Heerlichede van *Vrieselant*, an edelen, eersamen luden ende wisen, den *Rade* ende *Steden* van ons liefs Broeder Hertoghe *Willaems* lande voirscr. die nv *te Machelen* zijn, ende an edelen luden den Here *van Adighem*, onsen lieuen Neue den Here van *Hauerets*, Borchgraue van Berghen, ende haren *Janne van Pollanen*, Here vander Lecke ende van Bredae; Ende ghelouen hem bi onser trouwen ende zekerheyt, nymmermeer hoer ghene ondanke te zegghene van alzulken zegghen, als zi zegghen zullen ons mede te sceydene noch ongunste op hem te draghene, want zijt *na den besten rechte ende betoene* bi hoere besceydenheyt op horen eet, die [zij] horen rechten Here sculdich zijn, onsen Broeder ouerdraghen zullen of die meerre partije van hem, In oirkonde desen brieue zoe hebben wi ghebroedere voirscr. desen brief doen zeghelen mit onsen zeghelen. Ghegheuen te Machelen, des Woensdaghes voir Sinte Johans dach te middezoemer, in 't jair ons Heren M.CCC acht ende vijftich.

Onmiddelijk hierop volgt in 't zelfde Register, n°. 3. de Uitspraak dier Zegsmannen, op deze wijze:

Den 24 Junij 1358. Par le vertu de quelez compromis Nous qui a ce jour estiemes dou Consel no Sengneur se *duc Guill.* dessus nommez a meslines assauoir est dou pays de henau *Joh*, sire de barbenchon *Ger.* sire de ville balliv de henau *Robbr.* sire de Montig. *Walferd* de Gistele *Jeh.* sire de floyon *Celart* daubrie-

briechencourt *Symon* de lalain *Aubbt.* turch cheualiers. *Esteuin* mahors tresorier de henn. del ville de *Valenchyn Jeh.* moyses prouoist &c. de *mons* de *keynoit aath*, de pays de Holl. li Sires dyselsteyne de Brederode de Egmonde Castell. de Leyde, Will. de Watering cheualier Dordr. Delf Harlem Harlem Leyden Aemsterdam monsfengher-trut Rotterd. Sciedam Alkemar, de pays de Zelande oliuir de euer. Ernous de cruninghe Henr. de Borsele boud. de Remmerswale et Will. de Oistende cheualier et Middelburgh et Ziricsee et nous doier sires denghien Ger. sire de hauers et *Joh.* sire del lecke auons nous dit prononchiation et sentense dit prononchiez et sententiez en le maniere qui sensiewe. f. *Adghem*

Ou non dou pere dou fil et du S. Esprit. Amen.

Comme sur les debas disordes et controuersies meutes entre haus et puissants Princes nos chers sengneurs *Loys li Romain* Marchis de Brandenborch conte palasz. dou Rijn et duc de Bauir dune part et *Albrt.* conte palasz. dou Rin conte de Bauir dautre freres sus et por le *cure bail* et *momboirie* de noz trescher singnr Will. duc de Bauir conte de hanau Holl. Zel. et Sengneur de Frize a cause de se maladie et aussi sus et pour loirie de noz dit tres cher singnr. et des ses dessus dits pays en cas que nos dit sire trepasseroit de cest secle sans hoir de se chair dou layaul mariage et de toutes autres choses entre eux contentieuses dont mention est chi dessous faite li dis prince et singneur *Loys* et *Albt.* se soient compromis en noz le consel de nos singr. nobles et chies de bonnes villes des dis trois pays estans adont a maslines et le singnr. denghien le singr. de haueretz et le Sr. del Lecke. Nous oyes les demandes defenses raisons et allegations de lune partie et de lautre, et icelles bien considerez entendez euwe sur chou bonne et meure deliberation de commun accord disons pronontchons et sententions le droit de desus dit *bail cure mom-* f. discordes

 b-

boirie et oirrie ou cas dessus dit a dit duc *Albt.* appartenir et denoir demoret et non mie a dit duc *Loys* a quel Sr. les dessus dit choses mettons et imposons silence perpetuele, sauf en toute parties *le droit* de noz dit singr. le duc Guille. conte de dis contez et de noz cher dame le femme le contesse. Encor disons sententions et prononchons que li somme de monoye demandez par
f 20000 noz dit singr. loys, a sauoir i de vint mille flo-
f 2000 rins albescuc et de deux mille florins en acquyt de le rente annuelle con lui poet deuoir lui seront paiez devers noz dit singnr. le conte ensi que li promist en se bonne santei a deux termes loist assauoir le moitiez a le S. Pierre intrant aoust prochain a venir et li autre moitiez a li feist S. denys apres ensz. Sauf et deduit quil appairra par lettres de quitancez que paiez en est et toutes allegations et sailleiz que il a de no dit singr. le duc Will. lui soient a emplit de point en point selonc leur contenu Et de ses dispens et frais fait en ceste poursieute et par les demandes absollons le duc *Albert* li quels en cas que il venra a le dite oirrie sera tenuz de paier les debtes de ses deuanchirs sengrs. de dit pays. En tesmonagne de quelz choses nos Arbittres et amiable appainsenteur dessus dit qui seals auimez (die zegels hebben) presentement a ces lettres presentes auons pendu nos seals. Donné a Maslines le jour de Jeh. Bapt. anno LVIIJ.

Deze Uitspraak bracht dan mede, dat aan Aalbrecht zal verblijven de *bail*, *cure*, *momboirie* en *oirrie*, dat is, *de voogdij*, *regent-* en *ruwaardschap*, en *de erfnisse der Landen*; in geval Willem kinderloos overleed; waartegen *Lodewijk* zal behouden de f 20000:-, benevens de f 2000:- Jaarrente, door Graaf Willem, nog gezond zijnde, hem toegeleid, na aftrek van 't reeds betaalde. De Zegsmannen dezer Uitspraak waren vele Edelen en elf daarbij genoemde Stedelijke Magistraten, met nog drie afzonderlijke Edelen en Leenman-

mannen. Dit is waarschijnlijk de Brief van Scheiding met 50 *Zegelen*, gewaagd bij den Heer VAN DE WALL (93).

Deze som nu is kort daaraan betaald door Hertog *Aalbrecht*, op den 15 Aug. 1358. als blijkt bij den Kwijtbrief van Hertog Lodewijk (94), waarin hij bekent van zijn' Broeder Aalbrecht ontvangen te hebben *f* 22000:- oude schilden, die hem zijn Broeder Willem schuldig was; waarvan *f* 13000:- in Henegouwen en *f* 9000:- in Holland. En hieromtrent is nog aanmerklijk een Brief, den 7 Julij 1358. (95), waarbij *Aalbrecht* verklaart, dat, alzoo Hertog Willem aan Lodewijk, hun beider Broeder, beloofd hadde *f* 20000:— gouden schilden, voor den Afstand van alle Recht op 't bezit van Henegouwen, Holland en Zeeland, en dat geld betaald moest worden, hij (Aalbrecht) daarom aan Heer *Jan*, *Heer van Egmond*, verkocht (of verpand) had het geheele *Wieringerland*, voor de somma van *f* 7000:— Brugsche schilden, onder voorbehoud van 't recht van *inlossing*, met bijvoeging, omdat hij *nergens leenen of geld krijgen konde* (96).

Wat nu betreft de toezegging van *de Heerlijkheid van Voorne* en 't *Burggraafschap van Zeeland*, door zijnen Broeder Willem den 25 Jan. 13⅚. gedaan aan de Broeders *Lodewijk* en *Otto*, om die te erven na doode van Machtild, Vrouwe van Voorne: ook deze toezegging heeft Hertog Aalbrecht, op den 24 Junij 1358. den dag der Uitspraak, of kort daaraan, ten volle bekrachtigd, bij eenen Latijnschen Brief, die nog onuitgegeven dus luidt (97):

„ Al-

(93) *Handv. van Dordr.* bl. 259.
(94) MIERIS, D. III. bl. 51.
(95) MIERIS, D. III. bl. 49.
(96) Vergel. bl. 62. n°. 1. en 2. en bl. 63. waar meer zulke Domeinverkoopingen tot het zelfde einde voorkomen.
(97) Uit de Leenkamer van Holland, Register B. L. 14. fol. 25. n°. 2.

„ ALBERTUS Dei gratia etc. vniuerſis ac ſingulis preſentium ſeriem inſpecturis optate proſperitatis incrementum cum notitia ſubſcriptorum. Quia cum *illustri principe* LUDOUICO *romano* Brandenburgen. et Luzachie marchione ſacri romani Imperii Archicamerario comite palatino reni necnon bauarie duce, fratre nostro karisſimo per arbitrium bonorum virorum baronum et nobilium necnon bonarum ciuitatum hannonie Holl. et Zelandie ſuper omnibus et ſingulis controuerſijs et diſcordijs occaſione terrarum Hann. Hollandie et Zelandie et Friſie predictis inter nos vertentibus inter cetera ſumus taliter concordati quod terre dominia ciuitates et castra que et quas nobilis matrona domina *Machteldis* domina de Voerne huc usque posſedit et jam posſidet videlicet *terra Vorne et castellania Zelandie* et alie terre ciuitates et castra post obitum domine Machteldis antedicte ad prefatum *Ludouicum* Romanum necnon *Ottonem* marchiones Brandenburgenſes fratres nostres karisſimos et eorum heredis, ſine quibuslibet nostri, heredum, et ſucceſſorum nostrorum, necnon *omni terrigenarum* predictorum ciuitatum Hann. Hollandie Zelandie et dominii Friſie, ſimiliter et terrarum Vorne predictarum contradictione et impedimentis peruenire debebunt liberaliter et denolui omni modo conditione et forma quibus hec in literis illustris principis *Wilhelmi* comitis palatini reni ducis bauarie necnon hanonie Hollandie Zelandie comitatuum et dominii Friſie comitis fratris nostri eisdem fratribus nostris deſuper datis et confectis plenius continetur quarum literarum tenor ſequitur in hec verba. [Hier volgt de Brief of 't Verdrag van den 25 Januarij 13$\frac{57}{58}$. boven gemeld, bl. 245.] Quibus quidem literis diligentius ſic viſis et perſpectis nos *Albertus, dux bauarie* predictus ipſas ex certa ſcientia, maturis quoque omnium de conſilio terrarum Hann. Holl. Zelandie deliberatione et conſilio prehabitis, in omnibus et ſingulis earum punctis clauſulis et articulis inibi contentis confirmauimus ra-

ratificavimus necnon ad omnia et singula predicta nos obligando eas confirmamus ratificamus et presentibus approbamus. In quorum omnium premissorum euidens testimonium et roboris firmitatem presentes conscribi nostroque sigillo appenso jussimus communiri. Datum et actum in *castro botershem* propre ciuitatem *Machelen* anno incarnationis domini M CCC.LVIIJ."

Maar alzoo MACHTILD, Vrouwe van Voorne en Zeeland, nog lang, zelfs tot in 't jaar 1372. in leven bleef, zoo gaf dit aanleiding, dat *Otto* van Beijeren, die anders op dit bezit nog aanspraak maken konde, hiervan op voorwaarden bij een' sterken Brief in 't jaar 13⁶⁶/₆₇. *Dingsdag na Palmen Zondag* (98) afstand deed, ten behoeve van *Aalbrecht* en zijne Gemalinne, zoo nopens geheel de drie Graafschappen, als bepaaldelijk van 't *recht en verbeiding*, na den dood zijner *Nichte, Vrouwe van Voorn, op de landen, luiden, goeden van Voorn, 't Burggraafschap van Zeeland, en hun toebehooren in Gerechte, hooge en lage, leenen en eigen*; en zulks voor eene somme van 19000 *moettoenen van Brabant*, die hij benoodigd hadde. Van de gevolgde twee Latijnsche Brieven, en de bevestiging van dien afstand door Karel IV., Roomsch-Keizer, den 21 Sept. 1367. zie men de aanteekening hieronder (99).

BIJ-

(98) Deze Brief is bij ALKEMADE, *Briel*, D. II. bl. 39. en MIERIS, D. III. bl. 185. maar verkeerd gebracht op 't jaar 1366.

(99) Namelijk van den Nederduitschen Brief is eene nadere Bevestiging in 't Latijn, gegeven den 1 Julij 1367. *te Tangermunde*, waarin op dezen Nederduitschen Brief beroep gedaan wordt. In beide is merkwaardig, dat *Otto* op eene plechtige wijze van alle zijne Aanspraken afziet, die gedaan konden worden voor Geestlijke en Wereldlijke Rechtbanken; hij verzoekt den Keizer en alle Rijksvorsten, dat zij de Leenen en goederen en bezittingen van de Graafschappen en Heerlijkheden aan

Aal-

BIJLAGE op 't jaar 1388. op bl. 608, vergel. bl. 447.

Oprichting van Hooge en Ambachtsheerlijkheden in Holland.

Ik zeide, D. IV. bl. 608. dat de Graven van Holland hunne Edelen of oorspronglijke *Vrijen*, met *Hooge* en *Lage* Heerlijkheden, uit hunne *Domeinen* beschonken. En bij het betoog der langza-

Aalbrecht en zijne Gemalinne als Leenmannen willen toekennen, en hen daarin beschermen; verzoeken daarenboven alle Geestelijken, Edelen, Ridderen, goede Steden en Gemeentens, in die Goederen en Heerlijkheden gezeten, zijnen Broeder Aalbrecht, zijne Gemalinne en Erven, als hunnen waren tijdelijken Heer te ontvangen en te gehoorzamen: hij ontslaat hen van alle verbintenis; belooft al het bepaalde natekomen voor zich en zijne Erven; en ziet af (*renuncieert*) van alle Rechts-uitvluchten of *beneficien* van *vis*, *metus*, *dolus*, *non numerata pecunia*, alles naar de formulieren, die in dien tijd gebruikt wierden, en waarmede *vaste goederen* verkocht, vervreemd, en onwederroepelijk overgedragen wierden. In 't *Register* ter Leenkamer E. L. 14. fol. 26. vso. nº. 2. Maar nog meer bijzonder is 't, dat hiervan nog een tweede Latijnsche Brief is van *Otto*, op den 8 Sept. 1367. (MIER. D. III. bl. 214.) waarvan de oorzaak misschien is, om op dit Verdrag te bekomen de bekrachtiging van den Roomsch-Keizer *Karel IV.*, die ook gevolgd is, den 31 Sept. 1367. bij MIER. D. III. bl. 215. Hierdoor was nu Hertog Aalbrecht van alle naspraak op de Landen zijns Broeders *Willem* verzekerd; en 't gevolg was, dat na den dood van *Machteld van Voorne*, de laatste van haar Geslacht in 't jaar 1372. overleden, volgens ALKEMADE, D. I. bl. 214. de Heerlijkheid van Voorn met de Stad Briel aan Hertog Aalbrecht *verviel*, en hij *als de Elfde onder de Heeren van*

zame verminderingen der Graaflijke Domeinen en Inkomsten bl. 447. haalde ik hieruit dezen regel: „ Dat alle begiftigingen, die de Graven van Hol„ land aan hunne Landzaten en Onderdanen bij „ Privilegien of uit andere titels afgaven, fchon„ ken, of verleenden; zulks even zoovele ver„ minderingen en inkrimpingen waren van hun „ *Patrimonie* of *Voorvaderlijk Erfgoed* ter eener, „ en verbeteringen en verrijking van den ftand „ hunner onderzaten, die deze goederen en ren„ ten oorfpronglijk niet bezaten, ter andere zij„ de." Die dit vergelijkt met de leere van P. BORT en zijne volgers, zal hierin groot verfchil ontdekken. Alles wat ik boven, bl. 158. van den oor-

van Voorn en Burggraven van Zeeland vermeld ftaat. Dezelfde ALKEMADE bericht ons, bl. 213. (13), dat na den dood dezer Vrouwe van Voorne, Machtild, er vele gerechtigden tot hare nalatenfchap opkwamen, welker voldoeningen *in de Graaflijkheids Rekenkamer* voorhanden zijn, en noemt onder anderen den Heer *Wolfert van Borfelen*, *Johan van Polanen*, enz. Doch dit zullen denklijk kleine percelen lands, of bijzondere Rechten of geldfchulden geweest zijn. Of nu die Heerlijkheid en Goederen van Voorn en Zeeland aan den Graaf van Holland, na gedanen afftand, alleen uit kracht van *dit* Verdrag verviel; dan of zij, als een nu *open Leen*, bij gebrek van regelrechte Opvolging, aan Hem *als Graaf*, *of aan de Graaflijkheid*, terug viel na 't uitfterven van den Huize van Voorn, doet hier in de gevolgen niets tot de zaak. Het was en bleef een Graaflijkheids Domein. Aalbrecht behield dit groote Goed: hij kon het afzonderlijk houden; hij kon het in zijne Graaflijkheids Domeinen weder inlijven. De vraag is, wat heeft hij gedaan? Dit is bekend! Hij heeft bij zijn Testament, waarbij hij Willem VI. tot zijn opvolger benoemde, zijnen jongeren Zoon *Jan van Beijeren* voor *zijn Vaderlijk bewijs* toegevoegd *het Land van Voorn*, volgens MIERIS, D. III. bl. 332. en 606. en hierdoor is Jan van Beieren, na 's Vaders dood, de zoogenoemde *twaalfde* Heer van *Voorn* geworden. Zie ALKEMADE, D. I. bl. 215.

oorſprong der *Domeinen* van de Franſche Koningen, en de Gevolgen dier Leer over geheel Europa gezegd hebbe, is ook toepaslijk op de Hollandſche Grafelijke Domeinen; alleen met dit onderſcheid, dat de Frankiſche Koningen den eigendom dier goederen bekwamen uit de Verdeeling *tusſchen hen* en *het Volk*, met het recht van Vervreemding van alles, wat voor *Domein* gerekend wierd, en behoudens de bezittingen van vrije onderdanen; waartegen die Graven en andere groote Landsheeren hunne *Domeingoederen* bekwamen van even die zelfde Koningen van Vrankrijk en hunne Rechtverkrijgers, de Duitſche Koningen en Keizers; behoudens insgelijks de bezittingen van vrije perſoonen, voor zoo verre zij op die Territoiren zich bevinden mogten. Want ſomtijds kregen zij groote brokken of ſtreken lands, waar geheel geene *vrije* of *eigenbezitters* op gevonden wierden; gelijk nog in onzen leeftijd in *Polen*, *Rusland*, en elders gebruiklijk was. Maar ſomtijds brachten zij ook andere oorſpronglijke *Vrijen*, te voren van hun onafhanglijk, door uitbreiding *hunner Macht*, of door *dienstmanſchap*, of door *leenverbinding*, onder hun Gebied, en betrokken die binnen de grenzen of het lighaam van hun Graafſchap. Uit zulke *vrije* en meer aanzienlijke *perſoonen*, die in de Middeleeuwen ook in dit Land, onderſcheiden van *den ſlavenſtand*, even als in 't overige van Europa zich bevonden, zijn, toch, ook de Graven van Holland en van Vlaanderen, de Hertogen van Gelderland, van Brabant enz. geſproten. Men noemde die bij uitſtek *Edelen*, *Dynasten*, *Barons*, *Vrijheeren*, vooral dan wanneer zij binnen zeker terrein eenig Rechtsgebied of Bewind bezaten, of andere later dus genoemde *Regale* Rechten uitoefenden, 't zij oorſpronglijk, 't zij uit latere Koninglijke begiftigingen. Doch dit verſtaat zich alleen van zulken, die onmiddelijk den Duitſche Keizer gehoorzaamden, en

en ook zelve niet onder hooger Heeren behoorden. De *Vrijen*, die zij dan weder onder hun gebied hadden, en die zulke voorrechten niet bezaten, moesten de bevelen van die *Dynasten* en *Landheeren* opvolgen, en werden door hun geregeerd naar de algemeene Rijkswetten, of de naderhand door hun daarbij gevoegde Wetten. Deze Graven en Vrijheeren nu, zooverre zij gebied hadden, waren binnen bepaald terrein besloten; 't welk veeltijds in zijn' eersten oorsprong zoo uitgestrekt niet was, als 't wel naderhand langs vele wegen geworden is. Op die wijze kan men in den vroegeren tijd onder 't Graafschap of Gebied van Holland niet rekenen de Heeren van *Amstelland*, van *Waterland*, van *Arkel*, van *Altena*, *Heusden*, *Zevenbergen*, enz. (100). Dezen waren oorspronglijk even zoodanige *vrije* lieden, of Vrijheeren, die met minder of meerder macht en recht, onder 't Frankisch en naderhand het Duitsche Rijksgebied levende, ook hunne onderhoorigen hadden. Men heeft achtbare Geleerden, die, ten aanzien van Holland, onder zulke van den Graaf in den eersten tijd onafhanglijke *Vrijheeren* ook betrekken willen de Heeren van *Putten*, *Strien*, *Voorn*, zelfs de *Wassenaren*, *Egmonden* en *Brederodes*. Doch hiervan is mij geen blijk voorgekomen: of men zoude moeten veronderstellen, dat ook dezen allen, buiten het oorspronglijk terrein van Holland gelegen hebben, toen hetzelve na de groote Begiftiging des Duitschen Keizers Otto in 't jaar 985. eene meerdere vastigheid bekomen hadde, en de *Merwede*, of *Zuidholland*, in 't jaar 1018. den Bisschoppen van Utrecht door de wapenen afhandig gemaakt, en gewonnen, met 's Keizers toelating ge-

(100) Zie dit van de Heeren van *Altena*, *Heusden*, *Arkel* breeder bewezen bij den Heer VAN SPAAN, *Hist. van Gelderl.* Inl. D. III. bl. 202—216.

geheel onder 't bewind van Holland geraakte. De Heeren uit den huize van Wasſenaar, (zoo als 't later opkwam), door de Graven al vroeg met het Kasteleinſchap, of 't Burggraafſchap van hunnen Burgt (1) te Leiden begiftigd, waren zeker *vrije* Goedbezitters. Dit waren denklijk ook dezulken, die in 't land van *Putten* en *Voorn* als *vrijen* of *vrije eigenaars* leefden. Dezulken waren er ook in de vroegſte tijden onder de Graven als Landheeren van Kennemerland; waaronder de later zoo groot geworden Heeren van *Egmond*, die naderhand zelf den titel van *Graaf* bekwamen. Deze *Vrijen*, uit welken de latere *Landedelen* ſproten, woonden onder de Graven op 't Land; leefden op 't Land; hadden daar hunne renten en hofhoorige boeren op de akkers; zij waren vrijgeborenen (*ingenui* of *liberi*); zij bezaten in volvrijen eigendom hunne Landen; op die Landen bekwamen of bouwden zij, met goedvinden van den Landsheer zelve, Kastelen, Sloten, of Burgten, of bekwamen die als *Slotbewaarders* in leen; ontvingen nog andere goederen in leenrecht; zij groeiden in aanzien; ſchuuwden zelfs na 't inrichten van Steden, om in Steden te wonen, en geraakten door eene meer bijzondere levenswijze, door Leenen, door Hof- Krijgs- en Ambtbedieningen (2), meer en meer aan-

(1) Ik zegge van *hunnen Burgt*. Dit ſtaat bij mij vast. Het bewijs is uit de Hiſtorie van Gravinne *Ada*, haren Oom *Willem*, waar die Burgt gebracht wordt onder het *Allodium*; *quod competit Adae jure hereditario*, *et quod reſignat*, *excepta Domo de Leyden et Castellaria*. Elders *Castellum de Leda* en *Munitio* genoemd. Zie *Hiſtor. m. Critica Com. Holl.* T. I. P. 1. p. 188. en T. II. P. 1. p. 299. 304. 306. 310. 323. Op dezen Burgt had de Graaf zijnen *Castelein*, uit den ſtam, waaruit ook *de Wasſenaren* ſproten, wier Stamheer *Jacobus* in 't jaar 1083. voorkomt. Ald. T. II. p. 124. net.

(2) Het is hier de plaats niet, om hierover uitte- wei-

aanzienlijk en onderscheiden van de overige *vrijen* of *welgeborenen*, *ingenui*, die op 't land verbleven. Dezen dan verschilden zeerveel van die Graven of Groote Heeren, die zelve in rang van geboorte en vrijheid gelijk stonden met de groote Hoofdambtenaren van 't Keizerrijk, voor zooverre zij, als Landsheeren, zelve bewind voerden over die *vrijen*. En dewijl onze Geschiedschrijvers, buiten den Graaf, op den ouden Hollandschen bodem., of de Domeingoederen van den Graaf, geene *ouder Vrijen* kennen, dat die van den stam der *Wassenaren*, en geene *Rijker* dan die van *Egmond*; waartegen de *Brederodens*, uit den lijve van den Graaf zelf geboren, aangemerkt wierden als van *doorluchtiger* geboorte: zoo laat zich hieruit gemaklijk verklaren het bekende zeggen van: *Brederode de Edelste*, *Wassenaar de Oudste*, *Egmond de Rijkste*.

Dus heeft men tot nogtoe den stam der *Brederodens* beschouwd. Alle onze oude Geschiedschrijvers leiden die af van een jonger Zoon van Graaf *Dirk III.* van Holland, die dezen Zoon met groote Goederen, als een *Uitzet* of *Apanage*, uit zijne Domeinen begiftigd hebbe. Doch de Heer Baron VAN SPAAN, Schrijver van 't schoon Werk der *Inleiding tot de Geldersche Geschiedenisse*, denkt hier anders over, en meent, dat *de Familie van Teilingen* eigenlijk de oorspronglijke zij, en die der *Brederodens* uit een jonger Zoon der *Teilingens* gesproten zijn; op gronden, die zeker het oud gevoelen twijfelachtig maken; doch 't welk mogelijk met het nieuwe denkbeeld kan zamengaan, als men de uitsterving van den ouden stam van Brederode vernieuwd

weiden, en te toonen, hoe ook die *Krijgsdiensten* allengs de bijzondere graden van aanzien verwekten. Sommigen werden hieruit naderhand *Ridders*, om hunne dapperheid plechtig daartoe verkozen; anderen *Schildknapen*, *Wapendragers*, enz.

nieuwd ſtelt door aantrouw met die der Teilingen, door middel van aanverwanten. Ik verlange naar de ontwikkeling der bewijzen. Doch hoe dit zij, dit ſchijnt zeker, dat *Brederode* den luister van zijn geſlacht ontleende van de Graven, en daarom in dien tijd wel als *de Edelſte* kon aangemerkt worden, ſchoon onder het gebied van den Graaf.

Hoe de Heeren *van Wasſenaar*, en de *Burggraven* van *Leiden*, van elkander onderſcheiden, doch uit een en denzelfden ſtam, uit *Adelwijn*, *Burggraaf van Leiden*, in 't jaar 1083. reeds bekend, geſproten, en met ontzaglijk vele Leengoederen allengskens door de Graven van Holland begiftigd, verrijkt, en aanzienlijker geworden zijn, is de plaats niet hier te toonen. Dit toch is zeker, dat er onder de oorſpronglijke *vrijen*, die bij de Graven eenen aanzienlijken post bekleedden, en allengskens hooger aanzien bekwamen, geen ouder familie te noemen zij dan die van dezen *Adelwijn*, Burggraaf, uit wien die twee Takken van WASSENAAR en van de BURGGRAVEN herkomstig zijn, die zich daarna weder door huwelijken vereenigden, onder de nazaten van de twee Zoons van *Alewijn*, *Jacob* en *Philips* (3).

En wat de Heeren van *Egmond* aangaat; deze waren ook oorſpronglijk zulke *vrije Landbewoners* en Bezitsheeren, die eerst als *Advokaten der Kerk van Egmond* onder den Graaf, uit en door die Bediening zich verrijkten, voords eene *manſus*

(3) Ik ontleene dit uit de naaukeurige *Stamlijst*, opgemaakt door den naastlaatſten Heer van *Wasſenaar-Katwijk*, en mij vriendelijk medegedeeld, die met voorbijzien van de oude Fabelen van de *Reguli Waſſenarii*, of *Wasſenaarſche Koningjes* onzer oude *Genealogisten*, zijne Stamtafel uit echte ſtukken begint met den ouden *Adelwijn Burggraaf*, in 't jaar 1083. En waardoor dan deze Afkomst en Stamsvereeniging dus worde af-

fus of *hoeve* bekwamen, (vanwaar *Egmond op den Hoef*), en door aanzienlijke huwelijken met de familien van *IJsselstein* en *Arkel* in later tijden tot grooter luister oprezen.

'T Is ook mijn oogmerk niet, aantewijzen, hoe die andere buiten-Edelen, gelijk de Heeren van *Amstel*, *Waterland*, *Arkel* enz. als *Leenman* en als *Onderdaan*, langs bijzondere wegen, zelfs door middel van *opgedragen Leenen* (4), onder de ge-

afgeleid. Uit den lateren ADELWIJN, die in 't jaar 1198. overleed, zijn geboren

Jacob, Burggraaf van Leiden, † 1235.	PHILIPS, Heere van Wassenaar, † 1225.
Christina, Burggravinne van Leiden genoemd; Vrouwe van Heer *Dirk van Kuyk*, Burggraaf van Leiden.	Hr. *Dirk* van Wassenaar, † 1248. Vrouwe, Barta v. Teilingen.
Hr. *Hendrik van Kuyk*, Burggr. van Leiden, Vrouwe *Halewina* v. Egmond.	Hr. *Philips* van Wassenaar.

Hr. *Dirk*, Burggraaf v. Leiden, Hr. van Kuik, † 1339. Vrouwe *Justina van Heenvliet*, zonder kinderen.	Hr. *Willem v. Leiden.*	BERTA *van Kuyk*, Vrouwe v. Hr. *Dirk van Wassenaar.*	DIRK van Wassenaar. Vrouwe, BERTA *van Kuik*, *Burggravinne van Leiden* genoemd: haar Broeder Dirk heet *de laatste Burggraaf*, bij MIER. D. II. bl. 618. Het *Kasteleinschap* was een *recht* of *manlijk leen*, tot op 't jaar 1276. zie bl. 286.

Hr. PHILIPS van Wassenaar, en Burggraaf van Leiden, werd hiermede verlijd in 't jaar 1339. † 1357.
Hij was eerste *Burggraaf* uit de Afstammelingen van den ouden PHILIPS, Hr. van Wassenaar, Zoon van *Adelwijn*.

(4) Men noemde deze in 't Latijn *Feuda oblata*, en verstond daardoor zulke *goederen*, *landen*, *rechten*, wier volle en regelrechte Eigendom (*Dominium directum*) door die vrije goedbezitters aan den *Graaf*, als machtigen Beschutsheer, werd op- en overgedragen, om dezelven *in Leen* terug te ontvangen op zoodanige Voorwaarden, als men bedingen konde, ten einde in die benaauwde en woeste tijden, toen het Vuistenrecht nog 't gewoon recht dier vrije Heeren uitmaakte, hierdoor als Leenman eene zekerder bescherming van hun-

gehoorzaamheid der Hollandsche Graven gebracht, aan het Graafschap gehecht, of der *Graaflijkheid*, zoo men spreekt, zijn ingelijfd; nadat die Graven zelve meer macht en aanziens bekwamen. Ik bepaal mij alleen tot het oud en oorspronglijk Terrein; en dan kan men, mijns bedunkens, tot verstand der Historie, niet genoeg in 't oog houden, 1°. dat de Graaf als Grondheer, of Eigenaar van 't Territoir, over dat zelve alleen bestelling hadde; en dat Hem en zijne Familie, uit kracht der Koninglijke Giften, alle *de Domeinen* in vollen eigendom toebehoorden (5), behoudens altijd het afzonderlijke landerijbezit of eigendom der oorspronglijke *Vrijen*. Maar daarbij ook, 2°. dat het de Graaf was, die (behoudens de macht van den Duitschen Keizer, wiens Vasal hij was) als Wetgever en Souverein de Landsvorstelijke Opperhoogheid (*Superioritas Territorialis*) uitoefende, en de beheering hadde over al dat Territoir en zijne bewoners, over de Rechtsplegingе, over de Justitie, zoo in 't halsstraflijke als 't burgerlijke, en dus ook zooverre de uitgifte en regeling zijner Domeinen betrof; met de aan dat alles verknochte *Jurisdictien* en *Hooge en*

nen Leenheer te genieten, mids ook hem ten dienst te staan, volgens de Leenwetten. *Schut* en *scherm* was toch de gewone leus en een der hoofdredenen, dat anders *vrije lieden* hunne *Alodiale Landen* aan machtiger Prinsen in *eigendom* opdroegen, en dezelven in *leen*, 't zij *gedeeltlijk*, 't zij *geheel*, 't zij onder *voorwaarden*, terug kregen. Offchoon nu hierdoor de macht der Landvorsten meesttijds aangroeide; zoo was ook hunne verplichting tot bescherming uitgebreider. Hoezeer er enkele vroege voorbeelden van Leenopdracht zijn; zoo is dit meer algemeen geworden ten tijde van Duitschlands Verwarringen en Verdeeldheden in 't midden der XIIIde Eeuw, waarvan ook onze Graaflijke Geschiedenis, zoo wel als die van Gelderland, blijken draagt. Vergel. HERTIUS, *Operr.* T. I. P. 2. p. 352. in Diss. *de Feudis oblatis.*

(5) Zie dit breeder betoogd D. IV. bl. 426. en volg.

en Lage Gerechten, die uit zijnen boezem voordvloeiden, en welke die oorspronglijke Vrijen geenszins uit zich zelf bezaten (6); en diensvolgens, dat

(6) Dit schijnt niet ontkend te kunnen worden; doch men ziet hieruit teffens, dat ik 't oog hebbe 1°. alleen op de Graaflijke *Domaniale Goederen;* 2°. dat ik hiermede mijn vorig gezegde, dat *alle Hooge en Lage Heerlijkheden uit 's Graven boezem kwamen*, bepale tot die Heerlijkheden, welken in 't besloten terrein van 't Graafschap lagen en uit 's Graven *Domeinen* voordkwamen, zonder daarin te begrijpen *Heerlijkheden*, die hun later en van elders zijn aangekomen. En 3°. dat, wanneer ik zegge, dat *de oorspronglijke Vrijen* op dat Terrein geenzins die rechten uit zich zelf bezaten; ik hiermede niet ontkenne, dat deze *Vrijen onafhanglijk waren van den Graaf in hunne* EIGEN *goederen*, doch welke Onafhanglijkheid echter niet medebracht, dat zij den *Graaf*, eerst als *Rijks-Ambtenaar*, naderhand als zelf *Rijks-Vorst*, niet behoefden te gehoorzamen. Zij waren onderdanen, en leefden onderworpen aan de *Keizerlijke Wetten*, wier Uitvoerders in den vroegsten tijd de Graven waren, totdat dezen de *Landsvorstlijke Opperhoofdigheid* zelf bekomende, ook hunne *Wetten* gelden deden. Ik bedrieg mij, indien dit de ware staat der zaken in Holland niet geweest zij. Maar mogelijk is dit zoo uitgebreid niet geweest in *Gelderland;* 't welk uit meer kleine gedeeltens tot een Lighaam geworden is, en meer *volle Vrijen*, en met meer rechten voorziene Land-Edelen gehad heeft; die aan dat Graafschap en dat van Zutphen naderhand eene grootere uitbreiding gegeven hebben. Om dit te denken, geeft mij aanleiding de Heer Baron VAN SPAAN, die in zijne fraaie *Inleiding tot de Geldersche Historie* D. I. over de Bannerheeren, en D. III. over de afzonderlijke Heerlijkheden veel licht verspreid, en aangetoond heeft, hoe vele goederen en Landen in *Teisterbant*, *Betuwe*, enz. eertijds door onafhanglijke vrije Heeren bezeten, allengskens en langs velerlei wegen onder de Landsvorstelijke Opperhoogheid der Graven en Hertogen van Gelre en Zutphen geraakt zijn.

dat het aan hem ftond, om bij de Uitgiften van zijne Landen of Landgoederen, 't zij in 't geheel 't zij in deelen, zoodanige Rechten en Voordeelen daarbij te bepalen, met de wijze, waarop die zouden beoefend en genoten worden, en hoe die zouden verfterven. Dit nu alles gefchiedde bij Uitzet of Huwelijksgoed aan hunne kinderen, of bij Uitgiften van Leenen, van Ambachtsheerlijkheden, of Hooge en Vrije Heerlijkheden, als anderszins.

Van de eigen Familie en de Uitzet aan de kinderen der Vorsten zal ik maar enkele voorbeelden geven. Graaf Florens V. bij 't uithuwelijken zijner Dochter Margareet aan den Zoon des Engelfchen Konings Eduard, gaf haar in 't jaar 1281. voor Huwelijksgoed mede *de helft van geheel Holland*; en zoo, dat, als hij geenen Zoon naliet, zoude zij erfgenaam van 't geheele Land zijn, en tot meerder verzekerdheid beloofde hij hem, dat de Edelen en Steden zijns Lands, zoo van dat gedeelte, 't welk aan hem verbleef, als 't welk tot den Schoonzoon overging, bij Eeden en Verbandbrieven Hem trouw en gehoorzaamheid zouden zweren; en tot meerder vastigheid zoude hij dit alles door den Duitfchen Koning laten bekrachtigen, en zijn best doen, dat de Rijkskeurvorsten hierin ook toeftemden (7). Doch nadat hij een' Zoon gewon, die Hem opvolgde, kwam hierin verandering (8), en toen verdroeg hij met den Engelfchen Koning, dat hij zijne Dochter ten huwelijk zoude medegeven *f* 100000:- tournois, en tot onderpand van betaling Hem ter hand ftellen *een vierde gedeelte* van alle zijne Lan-

(7) Hij voegt er op 't flot bij, dat, indien zijne 's Lands Wetten en Gewoonten de voortdurende bekrachtiging hiervan verhinderden, alle die beloften als niet gedaan zouden zijn. De reden van dit beding zal, ftraks blijken.

(8) MIERIS, D. I. bl. 439.

Landen, ter keuze des Konings, behoudens nogtans voor zijn leven alle de jaarlijksche Inkomsten van dat vierde deel, na aftrek der kosten van 't bewind aan 's Konings Baljuwen. Daarbij belooft hij zijnen Zoon JAN uit te trouwen aan eene *Dochter* des Konings, aan welke hij een Jaargeld zal toeleggen van *f* 4000:- tournois; en nog voor beider onderhoud jaarlijks *f* 6000:— *tournois*. Welke Voorwaarden nader in 't jaar 1285. werden bekrachtigd en verbeterd (9), toen Hij *Jan* aan *Elisabeth*, 's Konings Dochter, verloofde; met verband niet alleen van alle zijne Graaflijke goederen, maar ook onder verbinding der goederen van alle zijne Onderdanen, Ridderen, Edelen, Knapen, Steden, die door den Koning of ook wel door den Graaf van Vlaanderen en Hertog van Brabant tot betaling konden bedwongen of uitgewonnen worden, tot aan de volledige voldoening; waartoe Hij hen bij brieven verplichten zal. Maar nog sterker klinkt het geval met *Aalbrecht* van Beieren. Deze maakt in 't jaar 139½. zijn Testament (10); en laat daarbij aan zijnen oudsten Zoon en wettigen Opvolger de Graafschappen van Henegouwen, Holland en Zeeland en Heerlijkheid van Vriesland; aan zijnen tweeden Zoon Aalbrecht de goederen en Heerlijkheden, die hij in Beieren en elders in Duitschland had liggen; maar aan zijn derden Zoon, *Jan van Beijeren*, naderhand Elect van Luik, geeft hij voor de somme van *f* 10000:—, hem besproken, het geheele Land van *Woerden*, met alle zijne Gerechtigdheden, ook de Steden *Oudewater*, *Naarden* met *Gooiland*, *Muiden* en *Weesp*, met vele andere Heerlijkheden en Goederen in Henegouwen en Zeeland. Hij voegt bij 't land van Woerden deze aanmerklijke woorden: *en toutes droytures et revenues, tant en justice, comme en* *aul-*

(9) MIERIS, D. I. bl. 445. sq.
(10) MIERIS, D. III. bl. 332.

aultre manière exeptet LE SOUVERAINETÉ. Deze *Souverainiteit* verbleef toch aan zijnen oudsten Zoon, Willem VI., die na hem Graaf wierd. 't Is waar: een gedeelte dier Giften ging niet door. Maar dit kwam niet, omdat hij die Giften van zijne Domeinen niet doen mogt zonder toestemming; vooral aan zijne kinderen. Maar hij had te voren aan de *Stad Oudewater* een Privilegie verleend, of hun eene belofte gedaan *de non alienando;* en dit willende onderhouden, zoo als behoorde, gaf hij daarvoor in de plaats het Land van *Voorn*, gelijk ik bl. 195. toonde. Als deze Vorsten nu dit deden, zoo deden zij niets anders, dan waartoe zij, volgens Zeden en Rechten van dien tijd, bevoegd waren.

Gelijk nu dit in 't groot van geheele Landen, zoo was het ook in 't klein met de uitgiften van *Ambachts-* en *Hooge* of *Vrije Heerlijkheden*. Buiten de aanstellingen van hooge en mindere Ambtenaren en Dienstluiden: zoo gaven zij ook uit hunne Domeinen, in de vroegste tijden, meest in leen uit, aan vele hunner bekwame en verdienstelijke Onderzaten, zoodanige uitoefeningen van Rechtsplegingen en Jurisdictien *in hoogen of in lagen*, met de bijgevoegde voordeelen en rechten, die men daarna *Ambachts* of *Lage* en *Vrije* of *Hooge Heerlijkheden* genoemd heeft. De Graaf verordende daarbij, hoe die zouden beheerd worden; en dewijl de oorsprong medebracht, dat hij, die deze Rechtsplegingen moeste uitoefenen, *een mansperfoon* ware; zoo was 't natuurlijk, dat die Leenen in hunnen aanleg en oorsprong alleen *manlijke* leenen waren, die daarom ook daarna *rechte leenen* genoemd zijn; doch die om de mindere voordeeligheid naderhand *kwade leenen* hieten. Doch ook dit veranderde allengskens; en dewijl deze Heerlijkheden, 't zij met *laag* of *hoog Gericht*, vermengd waren met vele vaste goederen, die wel door *Vrouwen* en *Dochters* konden bezeten worden; zoo veranderden die Leenen allengskens

kens van natuur, en de Graven zagen daar niet op, om ook *die Uitgiften*, ter begunstiging hunner Vasallen, te verbeteren, en op *de Dochters* overtebrengen: waarvan zij of *afzonderlijke Brieven* gaven, of dit in de Leenbrieven zelve uitdrukten. Op deze wijze vergunt Graaf Florens de IV. in 't jaar 1222. aan *Dirk van Wassenaar*, en *Berta*, zijne Vrouw, dat de Goederen, die zij van Hem *te leen hielden*, aan hunne *Zoons* en *Dochters* bij bepaald Leenrecht zouden volgen, zoodat de Dochters, bij versterf van Zoons, dezelven ook mogten erven; zonder aan den Graaf te versterven, zoolang er Zoon of Dochter van hun overig bleef. Dus luidt de Brief:

„ Ego *Florentius* comes Hollandie notum fieri volo vniuersis tam futuris quam presentibus presentem paginam inspecturis quod talia bona qualia *Theodricus de Wassenare* et *Berta* vxor eius a me tenet *in feodum* filijs suis et filiabus in hunc modum jure feodali concessi possidenda videlicet ut post eos filius eorum senior eadem bona possideat et ipsum filium sine herede contigerit decedere alter filius etate proximus ea habebit et sic deinceps de filio in filium quamdiu vnus ipsorum vixerit, et notandum quod si omnes filios decedere contigerit, filia ipsorum maior natu in bonis illis succedet et sic gradatim sicut frater fratri ita soror sorori succedet nec ipsa feoda ad me revenire poterunt quamdiu vnus de filiabus vel filijs viuus exstiterit. In huius rei memoriam presentem paginam conscribi et sigilli mei appensione feci roborari sub ascriptis eorum qui interfuerunt nominibus signum Willelmi de Teylinge Theoder. fratris sui Willelmi Egmondie Johis persin Ysbrandi et Geraerdi et Walteri et Btolomei de Haerlem Wilhelmi et Ghelekini et Symonis de Ryswyc hominum meorum. datum anno gratie M.CC. vicesimo secundo mense Octobri."

Dit

Dit geschiedde voor 's Graven aanzienlijke Leenmannen, als *Pares Curiae*, dat is, die in gelijken graad en rang met *Dirk van Wassenaar* staande, een gelijk belang hadden, dat zulke vergunningen in stand bleven (11).

Diergelijke Verklaring of overbrenging *op de Dochters* was menigvuldig ten tijde van Graaf *Florens V.* Onder anderen veroorloofde Hij in 't jaar 1276. den 15 Mei, aan zijnen getrouwen *Henrik, Castelein van Leiden*, dat alle de Leengoederen, die Hij van Hem hield, zouden mogen versterven, ook op de *Dochters*, die Hij bij *Halewijne*, Dochter van Willem van Egmond, zoude nalaten, 't welk denklijk zag op zijne Dochter *Berta van Kuik*, naderhand *Burggravinne*. Zie hier den Brief:

* *

Uit de *Leenkamer van Holl.* in 't Register: *Liber IIII Aalb.* 1358—1391. fol. 311. n. 3.

„ *Florentius* comes Hollandie vniuersis presentes literas inspecturis salutem. Cupientes dilectum et fidelem nostrum *Heynricum Castellanum de Leyden* conseruatorem presentium benigno fauore tytulo et prerogatiua gratie prosequi specialis eodem tenore presentium concedimus quod bona sua *feodalia* que ipse *Heynricus* a nobis tenet in feodum ad prolem suam masculum aut masculam quam ex *Halewini* uxore sua filia *Wilhelmi* de Egmunde reliquerit post mortem suam libere deuoluentur ita quod nulla proles sua masculus aut mascula quam nunc habet ex dicta uxore sua vel in posterum deo dante habiturus ex ea exiltat quamdiu vna ipsorum superstes fuerit deheredari possit aut debeat a feodo supradicto quam ipsa in feodum ex

(11) De Heer MIERIS heeft dezen Brief, doch geheel verkeerd, geplaatst op 't jaar 1282. D. I. bl. 427. Ik hebbe hem ontleend uit de *Leenkamer van Holland*, in 't Register: *Lib.* IIII. Aalb. 1351—1391. fol. 311. n. 2.

ex vna prole ad aliam sine contradictione aut impedimento aliquo succesiue deuoluetur tenendum a nobis et a nostris succesforibus Comitibus Hollandie tytulo sepedicto. In cuius rei testimonium presens scriptum sigillo nostro fecimus communire. Datum apud Hagham in crastino ascensionis domini anno domini M.CC. septuagesimō sexto."

In 't vervolg op 't jaar 1291. vergunde dezelfde *Florens* aan *Philips van Wassenaar*, zijnen Knaap, dat alle 't goed, 't welk hij van den Graaf te leen hield, en 't geen hem verder van zijn' Vader *Dirk*, *Heer van Wassenaar*, zoude aanbesterven, bij gebrek van Zoons, op zijne oudste of aanvolgende Dochter zoude mogen besterven (12). Doch ook dit was slechts voor dien eenen graad van *Zoon* of *Dochter:* doch om 't misbruik voortekomen, 't welk door de Leenhouders hiervan kon gemaakt worden, werd er wel eens uitdruklijk bijgevoegd, dat het dan voords *ten rechten leene*, dat is, alleen in *de manlijke linie* zoude versterven. Zulk een Brief gaf Florens V. in 't jaar 1276. 31 Aug., waarbij hij aan Dirk van Sandhorst zijn Ambacht van Soeterwoude in leen geeft, te versterven op zijn' oudsten Zoon, of volgende kinderen Zoon of Dochter, maar zoo, dat het dan verder zal gehouden worden *in rechten leene*, dat is, alleen op het manlijke lid. Het gevolg was anders, dat zulke goederen terug keerden in 's Graven boezem, ten zij hij die wederom aan anderen, aan nabestaanden, of aan vreemden, uitgaf. Op die wijze gaf dezelfde Florens V. *de Ambachten* of Ambachtsheerlijkheden in Wolfertsdijk, door den dood van Dodijn Dodijnsz. en Simon Willemszoon, *bij gebrek van Erfopvolging*, aan hem verstorven, te leen uit, aan *Jan van Schengen* en *Jan Jansz.* en hunne Broeders en nakomelingen. De Brief hiervan is deze:

Uit

(12) MIERIS, D. I. bl. 537.

* *

Uit de Leenkamer van Holl. Register E. L. 13. fol. 85. f.

1270. d. 29 Mei. ,, *Florentius* comes Holl. vniuersis presentia visuris salutem et omne bonum noueritis quod *officia* que nobis ex morte *Dodinj* filij *Dodini Symonis* filij Willelmi et Symonis filij Willelmi *in Wolfar-dike* propter defectum *succesfionis hereditarie* contingebant et que predicti a nobis et nostris progenitoribus detinebant *titulo feodali* cum omni iure quod predicti in predictis bonis habebant concessimus *Johanni de Scenghen* et *Johanni filio* Johannis et fratribus quos nunc habent *titulo feodi* ipsis et eorum succesforibus a nobis et nostris succesforibus perpetuo possidenda dantes eisdem presentes literas in testimonium super eo datum in octauis ascensionis apud Leyden anno dni. M°.CC°. septuagesimo."

Dit zelfde van de Dochters volgden ook de Vasallen na, die weder aan onderleenmannen (*mansmannen* in later tijden genoemd) de opvolging der Dochters veroorloofden. Dus vergunde *Dirk*, Heer van Voorn, reeds in 't jaar 1230. den 6 Dec. aan Florens van der Woerd, zijn bloedverwant, dat zijne Leengoederen, bij gebrek van Zoons, mogten erven op zijne oudste Dochter, en storf hij zonder kinderen, dan zelfs op zijn Broeder *Hartbern* en Zoons. De Brief hiervan luidt aldus:

* *

Uit de Leenkamer van Holl., Regist. MS. *Oud Francijn Boek*, B. fol., 25. en nog eens in 't MS. *Voorne A. B.* 1284. — fol. 18.

,, Th. dominus de Vorne, omnibus presens scriptum inspecturis salutem. Ne res gestas aboleat processus temporum stabilire debet eas perhennis viuacitas literarum, Eapropter noscant tam presentes quam posteri quod F. de Woerd

Woerd consanguineo nostro ex communi *consilio amicorum nostrorum* hanc concessimus libertatem si idem f. carens filio decesserit, omnia bona que a nobis iure feodali optinuit, *eius filia* antiquior, sine contradictionis obstaculo, feodaliter possidebit. si autem ipsam absque liberis mori contigerit, filia superstes eadem bona feodali iure reseruabit, Et sic de ceteris, Notandum etiam si sepedictus. f. omni prole penitus caruerit, eius frater Hardbarnus et filii sui, bonis prenotatis, sub iure feodali perfruentur. Vt hec autem rata permaneant et inconcussa presentem paginam, sub bonorum virorum testimonio. G. prepositi zatn. et Hugonis fratris nostri. N. de Harlem. W. de Harlem. *Th. de Wassenare.* H. de Naeldwyc. B. de Marlant. H. et H. de Marlant sigilli nostri munimine dignum duximus roborare. Actum anno gratie. M°.CC°.XXX°. In festo beati. Nycolay." (13)

Op dien voet gaven *Dirk van Wassenaar* en zijne Vrouwe *Berta*, in 't jaar 1226. aan hunnen Broeder Philips en zijne Vrouw Fr. waaruit het Geslacht van Duivenvoirt, de goederen, van hun te leen gehouden, te versterven op *Zoons* en op *Dochters*, doch zonder meer (14). Dit mag te vreemder voorkomen, alzoo in dat tijdstip noch de Graaf van Holland, noch de Graaf van Gelre hunne Rijksgoederen of Leenen en Graafschappen

(13) Met een andere hand stond hieronder in 't tweede MS. „ *Florens van der Woert* hout van den Here „ van Vorne hondert marghen lants in *Naeldwijc*, ende „ vier marghen met den woninghen ende ene vrije hoe„ ne lands, in *Maseland* gheleghen, alsoe als transcrift „ sprect van der Hantveste, hier bouen ghescreuen." Aanmerklijk is 't, dat in 't eerste Register, de onderteekening des Briefs alleen dus luidt:

Sub — — testimonio W. de Hairlem, Ph°. de Wassenair, Heynric. de Naeldwijc, B. de Marland.

(14) MIERIS, D. I. bl. 202.

pen op de Dochters konden doen erven. Voor de eerstemaal, in 't jaar 1282., oorloofde de Roomsch-Koning Rudolf aan *Graaf Florens*, dat, wanneer hij zonder mans-oir kwam te sterven, zijne Dochter of Dochters mogten opvolgen in 't Graafschap en in de Leengoederen, die hij van Hem hield (15). En in 't jaar 1295. vergunde zijn Opvolger, Koning Adolf, aan den Graaf van Gelre, dat, als Hij zonder mans-oir overleed, zijne oudste Dochter hem vermogt optevolgen in de geheele Erfenis des Graafschaps en zijn toebehooren, en in alle de Leenen en Achterleenen, die van Hem afkwamen (16). En nu verstaat men 't zeggen van Florens V. bl. 264. die, bij 't Huwelijksverdrag zijner Dochter, het jaar te voren 1281., bedong, dat het Verdrag van onwaarde zoude zijn, indien het bedingsel aanliep tegen *de Wetten en Gewoonten zijns Lands*. Waarmede hij zekerlijk bedoelde, dat het *Graafschap* van Holland toen nog als een Duitsch Mansleen aangemerkt wordende, hierbij ligtlijk tegenspraak van 't Duitsche Rijk konde inkomen, ten zij die Hollandsche Leengoederen en hun toebehoorte ook in 't vrouwlijke versterven mogten: 't welk hij dan ook in 't volgende jaar van den Roomsch-Koning bekwam.

Gelijk nu dit in 't groot geschiedde met de Vorstelijke Leenen en Domeinen; en de Landsvorsten zelfs dit reeds aan hunne Onderdanen vergunden, en die Onderdanen zelf, op 's Graven bodem die ontaarding van *manlijke* in *vrouwelijke* Leenen begunstigden; even zoo ging het ook toe met de *Ambachten* en *Ambachtsheerlijkheden*; die meest in *leen*, doch ook wel in *eigen*, of op andere manieren werden uitgegeven. Dezen waren oorspronglijk *Ambtsbedieningen* of het *Officium* of Ambt van *Schout* in de burgerlijke Rechtsplegingen over die streken; doch dit *Schoutschap* werd dan onder den naam

(15) *Cod. m Diplom.* p. 861.

(16) VAN SPAAN, *Inleid. tot de Geldersche Historie*, D. II. bl. 89.

naam van *Ambacht* of van den *Gerechte* onzes Ambachts aan Gunstelingen of Verdienstelijken der Graven uitgegeven, maar gemeenlijk met bijvoeging van landen, erven of rechten, die tot 's Graven Domeinen behoorden. Dit geschiedde eertijds in eenvoudige bewoordingen; en dit behoeve ik naauwlijks te bewijzen (17). De Vorsten zeiden: *wij geven hem het Ambacht* — of, *onzen Gerechte van den Ambachte* —. *Wij geven dit met alle erven, gerechten, mannen, en alle toebehooren, in wat manieren die goeden genoemd mogen wezen.* Zij gaven op de *belendingen* en strekking van 't Ambacht; wat *rechten* zij er aan verbonden; zij noemden het ook *onze Ambachtsheerschip ende dagelijks Gerechte, met molen, molenstal, wind, grienden, en alle profijten*, en alle *Gevolgen*, welke daarna den naam bekwamen van *Ambachtsgevolgen*, doch welken door de verschillende wijze van Uitgiften, of optelling van rechten, of van uitlegging, of door de zucht tot uitbreiding door de Leenbezitters, in later tijden vele stoffe tot twisten bij de Eigenaars en Rechtsgeleerden verschaften, om te weten, wat al of niet tot *Ambachtsgevolgen* behoorde. Zij bepaalden voords de regels, waarnaar bij overlijden die Ambachten zouden versterven. En in die wijze van Opvolging, en hierin, naar 't scijnt, alleen waren die Ambachten en het onderhoorig Goed en Land naderhand onderscheiden van vaste goederen: zij werden daarna ook als vaste goederen verkocht; behoudens daarbij *het Leenverhef*. ,, Wij *verkoopen dit Ambacht*, met zijn toebehooren, *mits* hij het *Leenverlij* verzoeke en betale." Doch dewijl het teffens eene Ambtsbediening was, die zulk Ambachtsheer verplicht was in persoon waarte-

(17) MIERIS, *Charterb.* D. II. 167. n. 2. 426. n. 2. 513. n. 1. 643. n. 2. 667. n. 3. D. III. 238. n. 2. 248. n. 1. 591. n. 1. D. IV. 100.

tenemen; en de Vierschaar van het Ambacht zonder hem niet wettig bestond of kon gespannen worden: zoo vergunden de Graven dikwils aan zulken *Ambachtenaar* of aangestelden Heer of Schout van 't Ambacht, dat hij bij afwezen of anders, in 't stuk van Rechtspleging, voor zich en in zijne plaats eenen tijdelijken, zoogenoemden, *geswaarden Rechter* of *Schout* mogt aanstellen, die als dan de Plaatsvervanger of *Representant* werd van dien *Ambachtsheer*, gelijk de *Ambachtsheer* zelf de Plaatsvervanger was van den Graaf, als in wiens boezem de geheele Rechtspleging (18) over alle de groote Baljuwschappen, en de daarin liggende Ambachten of Ambachtsheerlijkheden berustende. Dit alles ging zeereenvoudig toe.

Maar even eenvoudig ging het toe met de *Hals-* of *Hooge en Vrije Heerlijkheden*, bijzonder als zulke *Ambachtsheerlijkheid* tot eene *Hooge* of *Vrije Heerlijkheid* verheven, of het *Hoogere* aan 't *Lagere* bijgevoegd wierd. Van zulke verheffinge bezit ik een Afschrift der Brieven van twee in Rijnland liggende *Hooge Heerlijkheden*, *Oestgeest* en *Warmond*, die teffens toonen, van wat laten oorsprong deze Oprichtingen zijn. Zie hier dezelven, alzoo ik niet wete, dat zij immer uitgegeven zijn.

* *

$13\frac{98}{99}$. den 8 Maart. Vidimus 1424. d. 27 Augustus.

Willem van Beijeren, Graaf van Oostervant, oudste Zoon van Hertog Aalbrecht, Graaf van Holland, belooft bij 't leven zijns Vaders de *Ambachtsheerlijkheid van Oestgeest* te verheffen, tot eene *Vrije* of *Hooge Heer-*

(18) Schoon die zaak in dat licht niet voorkomt bij P. BORT over de *Heerlijkheden*, zegt hij echter bl. 37. te recht: *De Schouten representeren, voor soo veel de exercitie van de Civile Jurisdictie belangt, hare Ambachtsheeren, gelijck — de Baljuwen representeren hare Halsheeren, voor sooveel als aengaet d'exercitie van de Criminele Jurisdictie.*

Heerlijkheid, ter gunste van zijnen Getrouwen, *Philips van Wassenaar*, Burggraaf van *Leiden*, zoodra hij bij 't overlijden zijns Vaders Graaf wordt.

(Bij *Vidimus* van de Stad Brugge, den 27 Aug. 1424. (19) berustende met het Stads Zegel en Tegenzegel oorspronglijk in het *Secretaris-vertrek der Stad Leiden*, in de eerste *Lade* der *Ambachtsheerlijkheden*).

Wij Borchmeesters, Scepenen ende Raed van der Stede van Brugghe, Doen te wetene allen lieden, dat wij int jaer ons Heeren M.IIIJC. vierre ende twintich upten XXVIJsten dach van oughste zaghen ende hoorden lesen zekere uuthanghende letteren, bezeghelt alsoot scheen met en zeghele van wilen herde hooghen ende moghenden Prince, minen Heere *Willemme*, Graue van Oistrevant ende Heere van Althenae in groenen wasse ende in dobbelen sterte, gans gaue, ende zonder eenighe suspicie, inhebbende alzo hiernaer volcht, „ Willaem van Beijeren, van Heneg. ende van Hollant, bi der genaden Goids Graue van Oistreuant ende *Heere van Althenae*, doen cond allen

(19) Het verdient opmerking, dat Heer Philips van Wassenaar, in dit jaar 1424. twee Brieven der Graven, den eersten, hiervoren bl. 95. en ook dezen, juist *te Brugge in Vlaanderen*, bij vorme van *Vidimus*, heeft laten bekrachtigen. Men moet dit toeschrijven aan den netteligen toestand, waarin hij zich bevond, door de verdeeldheden tusschen *Jacoba* van Beieren, en haren Oom *Jan* van Beieren, en daarna van haren Neef *Philips* van Burgondie: in welke twisten hij, 1°. als *Onderdaan*, 2°. als *Dienst-* en *Ambtman*, en 3°. als *Leenman* zooveel deel nam, en, volgens de rechten van dien tijd, deel nemen moest; waarvan de uitslag dikwils nederkwam op eene geheele Verbeurdverklaring zijner *Leen-* en zelfs wel van *eigen goederen*.

ſen luden, dat wij om menigen trouwen dienſte, die ons *onſe getrouwe Heere Philips van Waſſenair*, *Burchgraue van Leyden*, gedaen heeft, ende oft God wil noch doen ſal, alzo verre als onſe lieue genedige Heere ende Vader *voir ons afliuich* wort, ende die *Graeſlicheid van Hollant* aen ons comt, denzeluen onſen getruwen den *Burchgraue* voirn. ende ſine nacomelingen verlijet hebben, oistwaert van den *Wale*, int *Ambocht van Oestgeest* toter vterſte ſtienbrugge toe van *Reynsburch*, bi der Kerke van Oestgeest zuutwaert an beiden ziden van den wege, alzo verre als *die Hofſtede van Oestgeest* ſtrecket, ende noirtwaert toten wtkant van den vliet, *vrij Heere of te weſen van hogen ende van lagen rechte*, ende van des hi of yemant anders dair vp betymmeren of bewonen zullen dit te houden van ons ende van onzen nacomelingen Tot *enen onverſterſliken erfliene*, ende dit ſal men *verheergewaden* alst verſterft mit enen muterhayc of tien ponden dair voir, Hierouer waren onſe getrouwe die proefst van Bergen in Heneg., Heere Jan van Heemſtede Ridder ende Jan Heerman, in oirconde deſen brieue beſegelt mit onſen ſegele, geg. in den Hage achte dage in Merte jnt jair. ons Heren M.CCC. achte ende tnegentich, na den loip des Hoifs van Hollant." In oirconſceepen van dat wij Borchmeesters, Scepenen ende Raed van der Stede van Brugghe vorſz. zaghen ende hoorden leſen de vorſz. uuthanghende lettren, jnhebbende alſo bouen geſcreuen ſtaet. So hebben wij deſe lettren dar vp ghemaect bi manieren van *vidimus* ghedaen zeghelen metten zeghele van zaken van de vorſz. Stede van Brugghe, Ghemaect ende ghegheuen int jaer ende vpten dach bouen eerst verclaerst.

d. i. *havik*

(op de plijk) Collatio facta est per me Jo. Mil.

Uit deze belofte volgde dan ook, dat, toen Aalbrecht in 't jaar 1404. overleed, Hertog Willem, nu Graaf geworden, dezen Philips van Wasſe

ſenaar, Burggraaf van Leiden, den 12 Februarij 14$\frac{05}{06}$. niet alleen, gelijk naar Leenrecht behoorde, verlijde (20) met *alle de Heerlijkheden*, *Ambachten en Goederen*, welke zijne Voorouders van de Graven van Holland gehouden hadden, tot alzulken Leen als de Brieven inhielden; maar dat hij ook dien zelfden dag een afzonderlijken Bevestiging- en Verlijbrief bekwam van de *Heerlijkheden*, *Ambachten* en *Goederen*, door Hem, eer hij nog Graaf was, gegeven, om die *ten onverſterflijken Erfleen* te bezitten (21).

Op die zelfde wijze ging het toe met de *Ambachtsheerlijkheid* van *Warmondt*; waarvan de Brief dus luidt:

* *

Hertog Aalbrecht verheft, ter gunſte van den Heer *Jan van den Woude*, Ridder, de *Ambachtsheerlijkheid* van *Warmondt*, met het herfstſchot, tot eene *vrije* of *hooge* Heerlijkheid, ten onverſterflijken Erfleen. op 't jaar 140$\frac{2}{3}$. den 9 Jan.

Aelbrecht bi Goids genaden Palensgraue opten Riin, Hertoge in Beijeren, Graue van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heere van Vrieslant, Doen cont allen luden, dat wij om menighen trouwen dienst, die ons onſe getruwe Her Jan van den Woude, Ridder, gedaen heeft ende wilt God noch doen ſal, hem mit goiden voirzien ende mit gansſer gunſten gegeuen hebben ende gheuen mit deſen brieue dat *Ambocht van Warmonde* mit allen ſinen toebehoren, ende mit vijf pont goets gelts, die wij aldair jairlicx wt onſen herſſcote pleghen te hebben, *vrij Here* dair of te weſen, *van hoghen ende van laghen gerechte*, Ende anders van alles des dair in verſchinen mach, alſoe wijt ſelue gehadt hebben tot deſen dage toe, behoudeliken ons onſe ſekere renten, die wij bouen onſen voirſcr. herſſcote al-

dair

(20) MIER. D. IV. bl. 4. n°. 2.
(21) MIER. D. IV. bl. 4. n°. 3.

dair jairlicx pleghen te bueren ende te ontfaen bi hande ons Rentemeysters van Noertholland, Oic mede wtgenomen dat hi aldair gheen ballinge noch ondadige quadien onthouden en sal, mer sal dair ouer rechten in siinre heerlicheit als dair toebehoort. Ende dit voorscr. Ambacht mitter hoghe heerlichede ende laghe mitten scote voirsc. ende mit alle profiten ende nutscip die wij tot desen dage toe dair in gehadt hebben als voirscr. is sal Her Jan voirs. ende siin nacomelinge houden van ons ende van onsen nacomelingen tot enen onuersterfliken erflien het sij man of wijf, Ende die man te gaen voir dat wijf dair sij beide effen na siin Te verheergewaden alst verschiint mit enen muter hayc of tien pont dair voir, Ende om dat wij voir ons ende voir onsen nacomelingen onsen getruwen Heren Jan voirs. ende siinen nacomelingen alle dese voirgenoemde punten meynen vast ende gestade te houden ende te doen houden onuerbroken tot ewighen dage, soe hebben wij desen brief open doen bezegelen mit onsen segele hier aen gehangen. Gegeuen jnden Hage opten negenden dach jn Januario jnt jair ons Heren dusent vierhondert ende twee, naden lope van onsen Houe.

d. i. havik

[op de vouwe stond]

Jussu domini ducis Alberti.

Presentibus de consilio domino de Egmonda et de Yselsteyn domino Nicolao de Borsalia de Cortkene domino Johanne de Heemsteden: domino Gijskino de Diepenburch militibus et Philippo de dorp thesaurario etc.

S. ex coll.

Th. Potter.

* *

Hebbende aanhangen het gewone groote Zegel [uit het koffer] van Hertog Aalbrecht, met zwarte zijden staart, en Contrazegel; uit het oorspronglijke, nog in wezen in de Archiven van de Vrijvrouwe van Warmondt.

Hier

Hier was bijgevoegd, en met den vorigen Brief doorgestoken, de Bevestigingsbrief van zijnen *Zoon*, *Willem*, toen nog maar *Grave van Oostervant*, van den 5 Junij 1404.

Willaem van Beijeren, van Heneg. ende van Hollant, bider genaden Goids *Graue van Oesteruant*, Doen cond allen luden, dat wij om gunst ende liefden wille, die wij dragen tot onsen geminden Heren *Jan van den Woude*, him geconfirmeert hebben ende confirmeren mit desen brieue alsulke brieue ende alle pointen dair in begrepen, als onse lieue Heere ende Vader den voirscr. Heren Jan gegeuen heeft vander Heerlicheit van den *Ambocht* van *Warmonde*. Ende gelouen dair in te houden ende te starcken jn alle maten als ons liefs Heren ende Vaders brieuen, dair onse tiegenwoirdige brieue van confirmacien doirsteken sijn, inhouden ende begripen. In oirconde desen brieue besegelt mit onsen segele. Gegeuen jnden Hage opten vijfsten dach in Junio, jnt jaer ons Heren dusent vierhondert ende vier.

* *

Hieraan hing aan een uitgesneden Perkamenten band, het Zegel van WILLEM, zoo als 't is afgebeeld bij OL. VRED. *Geneal. Com. Flandr.* Tab. 60. n°. 1.

Door deze Begiftigingen werden dan zulke *Heerlijkheden* onttrokken aan- of gesloten buiten den gewonen Rechtsdwang der Hooge Baljuwen, die over uitgestrekte Terreinen (gelijk Rijnland, Schieland, Delftland) uit 's Vorsten naam het bewind voerden. Men noemde deze nu meer aanzienlijk geworden *Ambachten* HOOGE en VRIJE *Heerlijkheden*: *Hooge*, omdat de HOOGE *Jurisdictie* of de rechtspleging *over leven en dood* nu aan den Ambachtsheer, in plaatze van aan den Baljuw van Rijnland verviel; *Vrije*, omdat dit *Ambacht* nu aan dien Baljuw geheel onttrokken, *vrij* geraakte van zijnen Rechtsdwang, en eigen Rechtspleging bekwam door zijnen Heer, of deszelfs Baljuw, als zijn

plaatsvervanger. Dit en de bijgevoegde Voorrechten en *Gevolgen* van Heerlijkheden, die of uitdruklijk genoemd, of stilzwijgend, bij gewoonte of wetten, daaronder begrepen wierden, kwamen uit de Graaflijke Domeinen, en verminderden zekerlijk deze *Domeinen* en hunne *Inkomsten*. Maar verminderden zij daarmede ook *de Graaflijke* Hoogheden en Rechten, die hem als Souverein toekwamen? Dit is eene Vrage, die ik niet weet, dat ooit in dit licht in ons Staatsrecht geopperd, of uit echte Staatsgronden beantwoord is. Ik vermeet mij de beslissing niet. Maar zal mijne bedenking geven. Hier komt vooral te passe de onderscheiding tusschen *middelijke* en *onmiddelijke Rechtspleging* of *Bewind*. Zoolang de onderzaten van zulken Vrijheer in het Lijfstraflijke, nog waren onder 't bedwang van 's Vorsten Baljuwen (b. v. van Rijnland), zoolang gehoorzaamden zij onmiddelijk aan den Graaf, die door zijne Hooge Lands-Baljuwen alles regelrecht en onmiddelijk bestierde, Keuren maakte, en de Rechtbanken verordende. Maar zoodra die Onderzaten onder een' afzonderlijken Heer, welke eene Hooge of Vrije Heerlijkheid verkreeg, geraakten: waren zij onmiddelijk verbonden aan de Wetten, Keuren en Verordeningen van den *Vrijheer*, en gehoorzaamden nu meer middelijk aan den Graaf. Wanneer derhalve de Graaf iets te verordenen had nopens die onderzaten, zoo gingen zijne bevelen niet derwaards door *zijne Baljuwen*, maar moesten gericht zijn door den Graaf, of zijnen Raad of Hof aan de Heeren van die Heerlijkheden: en als daarin misgrepen wierd, zulk misgrijp werd t'huis gezocht bij den Heer (22). In 't oefenen nu van die Rechten door de Heeren van zulke Heerlijkheden, ontbrak het ook niet aan misbruiken en aanmatigingen, die de Vors-

(22) Dit erkent ook BORT van *Hooge en Ambachts-heerlijkheden*, bl. 86.

Vorsten zooveel mogelijk te keer gingen, gelijk die van hunne eigen Baljuwen. Dit was ook de reden, dat de Ingezetenen of onderzaten liever onmiddelijk wilden gehoorzamen aan *den Graaf* of zijnen Baljuw, dan aan zulke *Groote* afzonderlijke *Heeren*; gelijk ik elders toonde (23). De Graven wapenden zich hiertegen, en wel voornamelijk, wanneer zij ondervonden, dat door de algemeenheid hunner uitdrukkingen in de Uitgiftbrieven misbruik van hunne gunsten gemaakt, en de uitgegeven Rechten, Voordeelen, enz. te ruim uitgeleid, zelfs tot de hoogste Regeringsrechten, ja tot Onafhanglijkheid toe, uitgestrekt wierden. Hierop ziet het geen alhier gezegd wordt van 't opbeuren der voorbehouden *Renten*, door 's Graven Rentmeester van Noordholland, (dat is aldaar Rijnland). En vooral door 't voorbehoedsel, van geene *ballingen* of *deugnieten* bescherming te geven, maar daarover recht te doen. In latere tijden bedienden zij zich van nog algemeener voorbehoedsels, *behoudens ons Recht*, *behoudens onze Heerlijkheid*, *onze Hooge Heerlijkheid*. Een dier aanmerklijksten is te vinden in de Uitgifte van een Brief, van 't jaar 1459. den 13 Januarij (24), waarbij Hertog *Philips van Burgundie*, aan Heer *Johan van Wassenaar*, ter gunste en voortzetting van zijn Huwelijk met Jonkvrouwe *Catharina de Craon* in Leen wegschenkt de *Hooge Heerlijkheid* van de dorpen *Voorschoten* en *Katwijk*, voor hem en zijne Nakomelingen, met bijvoeging in 't Fransch, *Reservé les Foy*, *Hommage*, *Resort*, *et Souveraineté*. Welke woorden niets minder aanduiden, dan dat de Graaf zich voorbehield:

1°. *La foi*, of den Eed van gehoorzaamheid en

(23) Vergel. VAN WYN, *Aanmerk. op* WAGENAAR, D. VI. bl. 15. en alhier, bl. 194.

(24) Zie mijne *Elementa Diplomatica*, p. 65.

en onderdanigheid, waarbij de Heer van Wassenaar zich erkende als 's Graven Onderdaan.

2°. *l'Hommage*, of den *Leeneed*, waarbij hij als Leenman aan zijnen Landheer beloofde getrouwheid in 't waarnemen van die plichten, die hij als Leenman (*Vasallus*) zijnen Leenheer (*Dominus feudalis*) schuldig was, met alle de wederkeerige plichten des Leenheers, tot schut en scherm zijns Vasals.

3°. *Le Ressort*, of de laatste en hoogste Uitspraak in twist- of rechtszaken, welke voor 's Graven Vierschaar, van wege deze Heerlijkheden, 't zij regelrecht, 't zij bij beroep, of anders gebracht, aan den Graaf of zijne Mannen ter beslissing stonden.

En eindelijk 4°. *la Souverainité*, of de hoogste Oppermacht, welke de Graaf aan zich zelven voorbehield, in alles, waarin hij als *Souverein* onmiddelijk beslissen moest. Welk laatste, *de Souvereiniteit*, geenszins eene uitdrukking is, die eerst in Holland onder Philips in gebruik kwam, gelijk sommigen beuzelen, maar die reeds onder *Aalbrecht* van Beieren bekend was, toen hij bij uitersten Wil zijnen Zoon Jan van Beieren besprak en gaf de Heerlijkheid van Woerden, met alle Rechten, doch met bijvoeging *excepté la Souverainité* (25). Waarom ook Graaf Willem de Goede reeds in 't jaar 1314. zich noemde *Sires Souverain* (26).

(25) Zie boven, bl. 266.
(26) MIER. D. II. bl. 143.

* * *

BIJLAGE op 't jaar $14\frac{33}{34}$. den 4 Jan. op bl. 152.

Insgelijks konden de Graven die Stedelijke Keuren — goed of kwaad keuren.

„ *Philips I.*, Graaf van Holland, vernietigt „ *de Keuren*, door Schout, Burgemeesteren, „ Schepenen en Rade van Edam, gelegd bui„ ten zijne toestemming, dragende tegen der „ Steden bekomen Privilegien; hebbende nie„ mand recht, tot *Keuren* tegen de Handves„ ten en tegen goede Rechten; hij behoudt aan „ zich te verklaren, wat zij wegens het mis„ bruik dier Privilegien tegen Hem gebreukt „ mogten hebben."

PHILIPS &c. Laten v weten onsen Scout, Burgermeysteren, Scepenen, Raide onser *Stede van Edam*, hoe dat ter kennisse van onsen Rade gestelt ten saken van onsen landen van Hollant ende van Zeelant gecomen is, dat ghij mit malcanderen binnen onser Stede enige *Kueren ouerdragen* ende gemaict soudt hebben *buten onsen wille*, ende *sonder consent van ons dair of* te hebben, die grotelic tegen dragen ende *contrarie zijn uwen Priuilegien ende Hantuesten*, die ghij hebt van seligen onsen voiruaderen Grauen te Hollant, ende hebt een wijltijts mids die voirs. *quade Kueren* uwe Hantuesten ende Priuilegien *grotelic misbruyct* ende daer tegen gegaen. Aengesien dat *ghij noch nyemant* anders, wie sij zijn, *macht en hebt* enige *Kueren ofte Statuten te ordineren* off te maken, dair mede uwe Hantuesten ende Priuilegien enichsins vermyndert souden wesen off die ter contrarie dienen mochten, mer soe wes *Kueren* dat *yement te ordineren* pleecht, hoewail *dat nyement nochtan des machtich en is te doen buyten*

ten onsen Consente, die soude staen ende altijt wesen in verclaringe ende vermeernisse der Hantuesten, anders en mogen die van geenre wairden wesen. Ende want *jnden Kueren die gij gemaict hebt* enige zijn, die tegendragen allen goeden Rechten ende Custumen, ende bijzonder uwe Hantuesten voirs. Soe ist, dat wij *dair om wederseggen* ende te niete doen mit desen onsen brieue *alle die Kueren ende Statuten*, die ghij geordineert ende gemaict hebben moecht tot deser tijt toe contrarie uwen Hantuesten voirs. Ende willen dat die doot te nyete ende van geenre wairde en wesen, noch macht hebben sullen in enigerwijs. Ende gebieden v dairom ende verbieden hiermede tegenwoirdelic, dat ghij *geenerhande yonnisse* en wijst, *noch enich recht en doet* vorder dan uwe Hantuesten ende Priuilegien vermogen, dat gij bezegelt hebben moicht van onsen voiruaderen voirs. Want wij v dat jn geenrewijs en souden willen staen noch van eniger wairden kennen Des dair af ter contrarie van v gedaen ware. Ende soe wes gij ons *van onser heerlicheyt yn die misbrukinge van uwen Hantuesten* gebruect moicht hebben, dat houden wij aen ons, ende meynen dair in alsulken versien vp v te hebben, als dat behoeren sall na gelegenisse van zaken. Jn oirconde &c. Datum IIIJ dage in Januario, jnt jair ons Heren MCCCCXXXIIJ. secund. cursum nre curie.

* *

MS. *Memorialen van 't Hof van Holland*, Griffier ROSA, D. I. fol. 156. vso.

BIJLAGE op 't jaar 14$\frac{33}{34}$. den 11 Maart, op bl. 101. vergel. bl. 95.

De algemeene Regel vorderde, dat noch 't Welborenschap, noch het Poorterschap iemands Land van schot bevrijdde, bl. 101. *Dit heeft zoo voortgeduurd tot onder de Bourgondische Regering*, bl. 95.

„ Philips *algemeen* Bevel, dat *schotbaar Land* „ in Ouwerschie *schotbaar* blijven zal, al be„ hoort het aan *Poorters* of *Welborenen.* Wie „ hierin vermeent *verongelijkt* te worden, hij „ brenge zijne zaak den *Raad des Vorsten* aan. „ Ook beveelt hij alle landen, enz. *die gemeen* „ *liggen*, bij *Schout en Schepenen* te doen af„ perken."

PHILIPS &c. doen kond allen luyden, dat onse ondersaten ende sonderl. *den huysluyde* vanden Ouderschie onsen *Raide* clagentlic gethoont hebben, dat die *poirteren van onsen Steden* endé *die wailgeboiren luyden* binnen onsen Ambachte aldair *coepen scotbair lant*, dat sij mit *hoirder poirterscip en wailboirenscip scot vrij* houden willen, dat ons also *niet en gelieft*, noch *mit Rechte also* niet en behoirt, Ende hebben dairom den Scout van *der Ouderschie* gemachtigt ende beuolen, dat hij *alle schotbair lande* houden sal *voir scotbair*, als sij van outs sculdich siin te wesen, ende dair vp recht doe ende voirdere, als men op scotbair lant plecht, niet tegenstaende *die poirterscip* off *wailborenscip* voirs. ende wair yemant meynde, datmen hem *hier inne ongelijc dede*, so *willen wij dat die come voir onsen Raide* (27), om sinen

(27) *Voir onsen Rade*, dat is, voor *den Raad*, of 't *Hof van Holland.* Waaruit wij zien, dat dit geene zaakwas,

nen gebrek hem te kennen te geuen, ende onse Rade sullen dair jnne ordineren *dat rechte ende redene* wesen sal, Voirt hebben onse ondersaten voirs. ons geclaicht, dat groote geschille onder hemluyden van jn husinge, hoffteden ende lande *die gemeyne liggen alaair, dat die luyden dair off niet eens werden en konnen*, die te gebruycken ende te bescharen tijdelic alst oirbair sij, twelck wij gerne gebetert sagen, ende hebben dairom geordineert, dat men *alle hoffteden, husingen ende landen, die gemeyne liggen* jnden Ambachte van Ouderschie, *gebruken ende beschaven sal* tot des *Schouten ende Buren Kueren van Ouderschie*, en dattet *cleyn den groten* dair inne volgen sal, tot des Scouten en buyren scattinge, vp dat nyemant van den anderen gehindert noch belet en werde jnden sijnen, Ende wair yemant die hier aen niet en genuechde, die mach sijn deel van den huse, hofftede off lande, dat hij aldus heeft, *affcauelen mit lote* * *off mit grauen*, dairmede dat hij vanden anderen scheiden wille, als dat van redene wege behoirt (28). In oirkonde gegeuen XI dage jn Merte a°, XXXIIJ. sec. curs. &c.

* moge-lijk *flote*

* *

MS. *Memorialen van 't Hof van Holland*, Griffier ROSA, D. I. fol. 157.

was, *die Schout* en *Schepenen*, of *Buren met den Schout* van die plaats konden afdoen, maar die, als van hooger aangelegenheid zijnde, en de Graaflijke Domein-inkomsten of 't *schot* rakende, voor het Hof ten eersten aanleg, moest gebracht worden, ten ware de Graaf, als Souverein, dit anders verordende of vergunde, of naderhand vergund moge hebben.

(28) De Oudheidvorscher mag hier de eerste voetstappen aantreffen, dat *de Landerijen* in Holland, die dikwils gemeen lagen, of, gelijk nog, door sloten, heggen, of andere geringe teekenen onderscheiden werden, naaukeurig afgeperkt zijn geworden, daar zij anders, even gelijk nog onbebouwde landen, weinige of geene onderscheidingen hadden.

BIJLAGE op 't jaar 1436. den 24 April, op bl. 193.

In 't jaar 1436. den 24 April werd aan Alkmaar gegund een getal van 31 [33] *mannen, met deze bijvoeging: Dit zal geduren tot onsen wederzeggen.* —

„ In der manieren hierna gescreven, heeft mijn „ genadich Here der Stede van *Alcmair* gecon„ senteert bij sijnre genaden brieve Plackairt, „ *hoire Burgermeysteren* jairlicx te kiezen ende „ te maken."

Philips etc. doen kond allen luiden, also onse getruwe Stede van *Alcmair* ons onderdenichlic te kennen heeft doen geven, hoe zeer dat sij bij quaden regement verarmt ende van groten sculden ende oncosten, die hem dagelicx meer opcomen, belast ende bezwairt zijn, biddende oitmoedelic, dat wij hem ordineren wouden *sekere personen* van den *rijcxsten ende notabelsten* aldaer in eenen *goeden getale*, die onse voirsz. Stede ter besten oirbair *raden en regieren mogen*, om hoire laste ende oncosten te bet te vervallen, ende oic om dat onse voirsz. Stede te bet besorcht ende geregiert moge worden, als dat tot onser ende onsen voirsz. Stede behoeff nutste ende oirbairlicxste sijn sall, so hebben wij, die *ymmer altijt die wailvairt en vorderscip* van onser voirsz. Stede gerne sagen, geoirloift ende gemachticht, oirloven ende machtigen mit desen onsen brieue, dese na bescreven personen tot den getale van XXXIIJ, te weten *Clais van Thorenborch*, Jacob Janszoen, Wouter Henricxzoen, Jacob Jacobsz., IJsbrant Oebelenzoen, Gerijt van de Cousten, Jan Bal, Huge Jansz., Jacob Petersz., Willem Borntsz., Clais van Adrinchem, Willem Meerijtsz., Michiel Ripperantsz., Ghe-

Gherlit Florijsz., Henric Jan Vredercxz., Meester Willem Claisz., Clais Jan Geijenz., Ghijse Buijs, Jan Oetgersz., Aelbrecht Liebinch, Wouter Beijersz., Jan Moiiwerijn, Aert van Werve, Derc Petersz. Comen, Jan Heijloc, Florijs Duver, Jan Hillinck, Jan Woutersz., Nanne Divirij, ende Jacob Reijnersz. (29) dat sij alle samentlic, alle jare *vpten Heyligen Kersavont* eendrachtelic kiesen, ordineren ende setten sullen mogen, off dat merredeel ende meeste stemmen van *hem drie Burgermeysteren Raetsluyden*, die hum nutste ende oirbairlicxte duncken sullen, bij hoirre consciencie ende beste wetenscip ende *drie Burgermeysters alaus gecozen, sullen dat yair onsen Stede goede regieren, ontfangen ende wtgeven, ter besten oirbair* ende proffijte van onsen voirsz. Stede, als dat mogelic ende thamelic behoirt, bij hoiren eede; oick sullen dese voirsz. Burgermeysteren *alle yare hoire rekeninge* doen vor den XXXIIJ personen voirn. ende *den ommeslach van onsen bede excijsen te hogen ende te lichten*, ende anders alle oncosten bij denselven personen vp ten gemeenen poirteren ende inwonenden onser voirsz. Stede doen, also dat alle saken onser voirnoemden *Stede* aengaende voirtganc hebben ende bericht worden sall, bij den drien Borgermeysteren, gecozen als voirsz. is, ende bij *den XXXIII personen voirn. ende die sij dairtoe roepen zullen, sonder yemant anders enich toeseggen dait inne te hebbe, ende wairt sake dat enich van den voirn. XXXIII personen afliuich off vnbequaem hiertoe gevonden worden, so sullen die ander, die in levende lijve waren, andere notabele personen in des dooden of der dooden off onbequaemer stede mogen ordineren ende kiesen die hun bij hoirre eede*

(29) Alhier zijn denklijk drie namen, die in 't volgende stuk voorkomen en 't getal volmaken, door onachtzaamheid of gelijkheid van den naam *Reyners* achtergelaten. Zij zijn dezen: *Symon Vrederick, Pieter Garbutz, ende Pieter Reyners.*

eede nutte ende oirbairlic duncken sullen dair toe wesen; wairt oick dat enich van den drien Burgermeyster gecoren wair afliuich worde, zoo zullen die XXXIIJ personen, dan in der tijt wesende een anderen Burgermeysteren in des dooden stede mogen ordineren, die hem nutte ende oirbairlic dunken sullen, ende tot wat tijde dat men dese voirsz. Burgermeyster alle drie opten Kersavont vernuwet, so sal men eenen van den ouden Burgermeysteren inden dienst mogen laten blijven, so verre alst proffijt ende oirbair zij. *Dit sal geduren tot onsen wederseggen*, in oirkonde &c. Datum XXIIIJ dage in Aprille, Anno XXXVJ.

* *

MS. *Memorialen van 't Hof van Holland*, Griffier ROSA, D, II, fol. 98. vso,

---

BIJLAGE op 't jaar 14$\frac{36}{37}$, den 15 Maart, op bl. 194.

Philips van Burgundie bevestigt nader aan de Stad Alkmaar een vast getal van Stads Raden [Vroedschap] *voor een' zekeren tijd, met regeling van de aanstelling van Burgemeesteren enz.* (30).

„ Inder manieren hierna geschreven heeft mijn
„ genadige Here den Stede van *Alcmaer* ge-
„ consenteert bij sijnre Genaden brieven wthan-
„ gende besegelt, hoire *Burgemeesteren* jairlix
„ te kiesen ende te setten."

Philips etc. doen cond allen luden, alsoe onse getruwe Stede van Alcmair ons onderdaniglic te ken-

(30) Tusschen dezen Brief en den voorgaanden van 1436, den 24 April is geen ander onderscheid, dan dat het

kennen heeft doen geven hoezere, dat zij bij quaden Regimente verarmt, ende van groten sculden ende oncosten, die hem dagelix meer vpkomen, belast ende bezwairt sijn, biddende oitmoedelic, dat

het vorige, enkel *tot wederzeggen*, nu iets gunstiger gegeven wordt: *dit sal geduren van datum des Briefs vier jaar lang achter een volgende, en daar en t'einde tot onzen wederzeggen*, en dus vast tot aan 't jaar 1441. Doch 't mogt vreemd schijnen, dat hier geheel geen gewag is van *Schout en Schepenen;* waarvan ter verklaringe dient, dat hier gehandeld wordt van de persoonen, die uit den buik der *Gemeente*, uit de Rijksten en Aanzienlijksten, gekozen wierden, om de Stedelijke *belangen*, in plaats van alle de Burgers, waartenemen, en die teffens voor *Raden* moesten dienen, en drie *Burgemeesters* kiezen, aan wien het geheel *bewind* der Finantie toevertrouwd wierd, welken dus in hunnen oorsprong *Stadstresoriers* waren; welke twee Ambten, bij 't vermeerderen der bezigheden, naderhand in *de Steden* gesplist zijn geworden. Deze Burgemeesters nu, als mede *Raadslieden* en *Tresoriers*, moesten hunne jaarlijksche Rekening doen voor dat Lighaam van 33. in diervoege, dat *alle Stadszaken* zouden bericht worden bij die *drie Burgemeesteren en* 33 *persoonen*, evenwel niet met *uitsluiting* van anderen, dewijl er bijgevoegd wordt, *en die zij daartoe roepen zullen, zonder iemand anders eenig toezeggen daarin te hebben.* Men zal uit de *Bijlage*, op 't jaar $14\frac{50}{51}$. den 26 Maart ontdekken, wat twisten hieruit door woelgeesten binnen weinig jaren oprezen. Maar dit geeft mij aanleiding tot eenen uitstap over de ware Staatkundige bedoeling van Graaf Philips, in 't verleenen van zulke *Stedelijke* Privilegien. Want 1°. men moet zich niet verbeelden, dat voor die Vergunningen de Steden of de Stedelingen oorspronglijk, gelijk velen wanen, zoodanig gezag of macht hadden, om hunne Regeerders te kiezen of te benoemen. Zulke macht huisvestte alleen bij den Vorst, of bij zulken, door hem daartoe gemachtigd, 't zij bij den Schout, Baljuw, Stadhouder, 's Hofs Raden of Commissarissen, die dan, zonder voorafgaande benoeming

dat *wij hin ordineren wouden sekere personen van den rijcsten ende notabelsten* aldair, *in enen goeden getale*, die onse voirsz. Stede ten besten oirbair raden ende regieren mogen, om hoire laste en-

ning van *burgeren* of *vroeden* of *rijken*, of wel uit een benoemd meerdertal, de aanstelling deden. 2°. Dat die gevolgde Privilegien, bij aandrang der Stedelingen vergund, eigenlijk niet gegeven zijn aan de Magistraten, maar aan de Burgers, of aan 't geheele Lighaam der Stad (zie D. IV. bl. 210). Waardoor het zooverre af is, dat de Vorst hiermede de Rechten der Burgeren schond of verkrachtte, ('t welk dikwils het zeggen is) dat Hij, in tegendeel, het recht van *noemen* of *kiezen* den burgeren, of een deel derzelven, toekennende, hunne Rechten vergrootte, en 't geen vroeger de Gerechtigdheden zijner *Baljuwen* of *Schouten*, als zijne Ambtenaren, bij vergunning of bevelbrief, uitmaakte, die rechten dus overbracht op de Burgers of op de Aanzienlijkste Hoofden. Dit laatste is eene aanmerking van gewicht, en wordt zekerder, door dit Privilegie te vergelijken met den Aanstelbrief of *Commissie* van den *Schout*, onder mij berustende, van 't jaar 1440. den 15 October, waarbij aan *Clais van Thorenburch*, denzelfden die hier aan 't hoofd der XXXIII Raden voorkomt, *het Schoutschap* wordt opgedragen; met deze bepaling: *Voirt hebben wij onse voirsz. Scoute gemachtigt ende machtigen mit desen brieve, dat* HIJ *alle jaire als* CUSTUMELIC *is, goede eerbare knapen van goeder conscientien kiesen sal van onsen poirteren van Alcmair in onsen* GERECHTE *te wesen, ende die dair inne setten ende eeden alst behoirt.* BEHOUDELIC NB. *dat hij onse* BURGERMEYSTERS *alsjair niet setten sal, voir die tijt overleden is, van dat wij onse goede luyden van Alcmair dair off geconsenteert ende geoirloft hebben* SELVE *die te kiesen dair sij onse Brieve of hebben.* Namelijk volgens het Privilegie van 1401. den 12 Nov. (in de *Handv. van Alkmaar*, bl. 17. fol. en MIERIS, D. III. bl. 747.) stond het aan den Graaf, om uit den Burgerstand de Regering, Schepenen en Burgemeesters te kiezen, of wel, 't stond aan hem, wien hij dat beval; bevat in de woorden: *Eer wij, of iemand*

ende oncoste te bet te vervallen, ende oick, om dat onse voirsz. Stede te bet besorcht ende geregiert moge werden, als dat ons ende onser voirsz. Stede behoeff nutlte ende oirbairlicste sijn sal, soe hebben wij, die voner altijt die wailvairt ende vorderscip van onser voirsz. Stede gerne sagen geoirloft ende gemachticht, oirloven ende machtigen mit desen brieve dese nabescreven personen tot den getale van XXXIIJ, te weten, *Claes van Thorenb.*, Jacob Jantz, Wouter Henricz. Jacob Jacobsz, IJsbrant Oebelenz., Gerijt van den Couster, Jan Bal, Huge Jansz, Jacob Pietersz, Willem Barntsz. Claes van Adrinchem, Willem Meerijtsz, Mychiel Rijprantsz, Gerijt Florz., Henr. Jan Vrederixz., Meester Willem Claesz, Claes Jan Geijen, Ghijse Buys, Jan Oetgersz, Aelbr. Lievinck, Wouter Reijersz, Jan Mouwerijn,

mand anders van onzen wege hem in onzen Gerechte kiezen, en nemen zullen; en dit was 's Graven oorspronglijk Recht, Hem van 't Duitsche Rijk toekomende. Deze bevoegdheid gaf Philips nu ook den Stedeschout bij *Commissie.* Dees verkoos dus de *Schepenen.* Maar dewijl Philips aan die van Alkmaar (alhier den 15 Maart 14$\frac{36}{37}$) de bevoegdheid had gegeven, om door 33 Burgers hunne *Burgemeesters* zelf te kiezen, en zulks voor *vier jaren* en dan *tot wederzeggens*; en het *wederzeggen* nog niet gedaan was: zoo verplichtte hem dit, hiervan bij deze *Commissie* van *den Schout* te gewagen, met de woorden: *Behoudelic dat hij onse* — enz. Ondertusschen gaf deze Handvest, of de bijvoeging, dat de *XXXIII Raden* ook andere *bekwame Burgers* daarover roepen mogten, of wel de heerschzucht van dien *Clais van Thorenburch*, aanleiding tot die oneenigheden, welke de Vorst zelve in het jaar 14$\frac{49}{50}$. den 26 Maart, moest nederleggen; zeggende vooraf, „ dat zekere ge„ schillen zijn *opgerezen* tusschen den gemeynen *Rije„ dom* ende die van der *Vroetscip* onser goeder Stede „ van *Alcmair* — *spruytende* — *om saken wille van* „ *zekren Handvesten en Privilegien*, *een deel jaren ge„ leden* — *roerende van onzen Burgemeesteren en Ge„ rechte jaarlijks te kiezen.*" — Waarvan hierna.

rijn, Aert van Werve, Dirck Pietersz. Comen, Jan Heijloc, Flor. Duver, Jan Hillinck, Jan Woutersz, Nanne Dirxz, Jacob Reijnersz, Sijmoen Vrederick, Pieter Garbuts ende Pieter Reijners, dat sij alle samentlijk alle jaeren opten Heyligen Kersavont eendrachtelijk kiesen, ordineren ende setten sullen mogen of dat meerredeel, ende meeste stemmen van hen drie Burgemeesteren Raedsluyden, die hun nutste ende oirbairlijcxste duncken sullen, bij haren conscientie ende bester wetenschap ende dese drie Burgemeesteren aldus gecoren, sullen dat jaer onsen voirsz. Stede *goede regieren*, ontfangen ende uytgeven ter bester oirbair ende profijte van onser voirsz. Stede, als dat mogelijk ende thamelijk behoort, bij haeren eede, oock sullen dese voirsz. Burgemeesteren *alle jaer haere rekening doen voor den* XXXIIJ personen voornoemt, ende den ommeslach *van onser bede, exsijsen te hogen* ende te lichten, ende anders alle oncosten bij denselven personen opten gemeynen poorteren ende Inwoenderen onser voirn. Stede doen, also dat alle saken onser voirnoemden Stede aengaende, uytganck * hebben ende berigt werden sal *bij den dryen Burgemeesteren gecozen als voorsz. is, ende bij den XXXIIJ personen voornoemt, ende die sij daertoe roepen sullen, sonder yemant anders eenick toeseggen daerinne te hebben*, Ende waert sake, dat eenig van den XXXIIJ personen voirsz. afflijvich off onbequaem hiertoe bevonden worde, so sullen die andere, die in levende lijve waren, andere notabelen personen in des dooden off der dooden of onbequaemen stede mogen ordineren ende kiesen, die hun bij haeren eede nutte ende oirbairlijk dunken sullen daer toe te wesen; waert ook dat enig van den dryen Burgemeesteren binne sijnne tijt dat hij gecozen waer Burgemeester afflijvig worde, so sullen die XXXIIJ personen, dan in der tijt wesende, eenen anderen Burgemeester in des dooden stede mogen ordineren, die hun nutte ende oir-

* l. voirtgang

oirbaerlijk dunken fal, Ende tot wat tijden, dat men defe voorfz. Burgemeesteren alle drie opten Kersavont vernuwet, fo fal men enen van den oude Burgemeesteren in den dienst mogen laten blijven, foe verre alst profijt ende oirbair fij, *dit fal geduren van datum des briefs vier jair lang achter eenvolgende, ende daerentenden tot onsen wederfeggen*, in oirconde &c. Datum XV dage in Merte Anno XXXVI. fecundum curfum curiae.

* *

MS. *Memorialen van 't Hof van Holland*, Griffier ROSA, D. II. fol. 150.

BIJLAGE op 't jaar 1440. den 21 Dec. op bl. 547. (12*).

Men vindt zulke Executien al vroeger door de Graven, of hunne Gerechtshoven, onder Philips I. en Karel I. bl. 547. vergel. bl. 479.

„ Executie of Machtbrief van den Hertoghe „ *Philips*, Graaf van Holland, gegeven aen „ *Ghijsbrecht van Wyanen*, Bailliu van Aem- „ fterlant, Waterlant ende den Zeevanck, om „ te executeren de onwilligen van haren ach- „ terftalligen bede." Vergel. hier achter 't jaar 1468.

Philips etc. doen condt allen luyden, want ter kennisse van onfen *getrouwen Rade*, bij ons gecommitteert ten faken onfer Lande van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt (31), gecomen is, *dat fom-*

(31) Gelijk meermaal gezegd is, was dit *het Hof van Holland*, 't welk in *Regeringszaken* te gelijk *zijnen ge-*

sommigen van den Dorpen in Waterlant ende in den Zeevanck onwillich sijn ons te betalen sulcke bede, als ons bij onser Ridderschap ende Steden ons gemeenen landts gegeven, ende gegonnet is, vijf

getrouwen Raad uitmaakte. Men moet hierbij niet denken, dat, schoon de naam van *Philips* aan 't hoofd staat, alle zulke *bevelen*, *executien* enz. onmiddelijk van hem afkwamen. Die *Hoven* en *Raden* wisten altijd hoeverre zij, overeenkomstig hunne *Commissien* en *Instructien*, gaan mochten. Waren 't zaken van Hoog Uitzicht en Gewicht; dan zeiden zij wel, dat zij *zulks niet op zich namen*. In alles nu wat de Regeringszaken aanging, waren zij de *Representanten* van den *Vorst*, of het *Representatief Regeringslighaam*, doch teffens *de Justitie-Raad* of 't *Hof van Rechtspleging*, zelfs in hoogen graad, uitwijzende eene verklaring, die zij daarvan doen in 't jaar 1464. in de *Memorialen van 't Hof*, lett. G. fol. 221. n°. 141. in zeker Proces van Haarlem, bij 't welke zich voegde de *Procureur Generaal* tegen een' Poorter, in 't welke, bij de Rechtspleging voor 't Hof ter eener zijde, bij afwijzing, gezegd wordt, *dat nyemant schuldich en ware, op die Hantvesten ende Privilegien van der voirs. Stede enige interpretatie te hebben, dan mijn voors. Genadigen Heere;* en ter andere zijde geantwoord wierd, *dat die Declinatoire — geen stede kan houden, gemerct dat 't voirs. Hoff alhier in den Lande* REPRESENTEERT *den edelen persoon van mijnen Genad. Heere, hebbende die administratie ende jurisdictie van zijnre Genaden Souverainiteyt ende hoicheyt in hoge middel ende lage, niet uytgescheyden, ende dat oic dat zelve Hoff na die Institutie, Ordinantie ende Instructie van dien oic toebehairt die* INTERPRETATIE *van allen Hantvesten ende Privilegien van dezen Landen, wairomme die voirs. verwerers wel kennen moeten, tot wat tijden dat bij denselven Hove in den name van mijnen voirs. Genad. Here, enige Gerechten off Wetten beuolen wort, geen rechtvorderinge van enige zaken te doen, dat als dan die selue Gerechten ende Wetten sculdich zijn te obedieren ende te cesseren ter tijt toe dat men anders dairop laet weten.* Een aanmerklijke Verkla-

vijf jaer lank durende (32), so hebben wij bevolen ende gemachtigt, bevelen ende machtigen mit desen brieve, onsen *Baillju* van Aemsterlant, van Waterlant ende van Zeevanck Ghijsbrecht van Vyanen, dat hij hem daertoe stercke mit luyden van wapenen, of des noot sij, ende van onsen wege alsoo veele doen, dat hij die voorss. onwillige *constringere* ende bedwinge tot onser gehoorsaemheyt, dat sij ons van onser voorss. *Bede* voldoen ende betalen. Ende waert dat yemant onsen voirss. Baillju ende sijnen hulperen wederstendich hierinne viele, ende onsen voorss. Baillju dan also vele dede, dat die craft sijn ware, wes hij daer aen brueken off misdoen sal, dat houden ende trecken wij aen ons, ende sullen hun dat wtdragen ende daer af ontlasten.

In oirconde etc. Datum op St. Thomas dach Anno XL.

* *

De Memorialen van het Hof van Holland, ROSA, D. V. fol. 133. vso.

klaring zeker! Hiertegen vindt men in een ander MS. *Memoriaal*, 1 Nov. 1467.—13 Oct. 1468. op Vrijdag den 18 Maare 14$\frac{67}{68}$. voor het zelve Hof gewaagd van een verschil tusschen den *Procureur Generaal* en de Stad *Haarlem*, over eene gepleegde *nieuwigheid*, zoo Haarlem meende, tegen de Stads Privilegien, waaromtrent het Hof, bij uitspraak den Haarlemschen Pensionaris, die uit naam der Stad het woord deed, aanzeide: *dat, indien hij eenige provisie in deser sake eyschen off versoücken wil, dat hij dat doen mach voir mijnen voirs. Genad. Here en sijnen Canc'ellier ende den Heren van sijnen groten Rade bij Hem wesende. Want dit Hoff in diet sake nyet treden, noch dair inne nyet doen en darff noch en mach.* Zij schoven dan die zaak, als van verre uitzicht en gewicht, zachtkens van hunnen hals.

(32) Deze vijfjarige Bede ging dan nog vooraf de tienjarige; door mij D. IV. bl. 481. op 't jaar 1447. gewaagd.

BIJLAGE op 't jaar 1441. den 8 April, op bl. 568.

Toestemming in eene Bede.

„ Roerende sekere overdrachte, gemaeckt bij „ den Ridderschap ende Steden van Hollant „ ende van Vrieslant, op die betalinghe ende „ settinghe van 50000 schilden."

Alsoo die gemeen Baenridzen, Ridderen, Knapen ende Gedeputeerden van den Lande ende Steden van Hollandt ende van Vrieslandt op dese tijt versament hebben geweest in den Hage *in groten getale*, om wege te vinden, hoemen sulke vijftich duysent schilden, 't stuk voor dertig groote gerekent, als *overdragen sijn*, dat men van der voors. Landen wegen geven sal, om die ontlastinge van *der sententie van de Spanjaerden* ende andere lasten ende costen van den Lande mede te vervallen, ten dage als men dat geordineert heeft, soo sijn samentlijk overdragen, dat hen nutste dunckt wesen, dat men dat voors. gelt setten sal overal dat landt in der formen als men *die bede pleecht te betalen.* Ende hoewel die *Baenridzen, Ridderen* ende *Knapen* die welke sommich *hooge Heerlijkheden* hebben in den lande, segghen, ende oock bewijsen willen, dat *hare ondersaten in den voors. gelde* te geven schuldich sijn, *quyt ende onbelast te wesen*, soo hebben sij nochtans op dese tijt, *om gevoechs wille ende van genen rechtswegen*, om de gunste die sij dragen tot den Lande, ende om eendrachticheyt te houden, ende dat die sententie op *haren magen ende vrienden* niet geëxecuteert sal worden, hen selven overgegeven, behoudelijk hoeres rechts altoos, dat *sij voor haers selfs persoon den lande op dese tijt te baten* comen willen in der voors.

somme, ende daarin ghelden bij goetdunken van den Heere van Bingencourt, zooveel als redelijk wesen sal, Ende sijn voort alle tsamentlijck overdragen eendrachtelijck, dat men die voors. somme voort setten ende betalen sal inder formen, dat een ijgelijk daertoe gelden sal *sijnen taxe ende aendeel, als die bede van X jaren geset ende betaelt was;* des sal elck met sijnen taxe, gelijk hij daertoe gaff, quyt wesen.

Voorts is overdragen dat om te vervallen die XIIIJm schilden. — — —

Taxe van den eersten termijn.

Haerlem.	Grootebroek.
Delft.	Monickedam.
Leyden.	Eedam.
Amsterdam.	Oudewater.
Goude.	Woerden.
Rotterdam.	Naerden.
Hoorne.	Weesp.
Alcmaer.	Muyden.
Medenblik.	Heusden.
Enckhuysen.	Gornichem.
	Wieringen.

* *

Uit de *Memorialen van het Hof van Holland*, ROSA, D. V. fol. 150. ook uitgegeven door H. P. HERNEMAN, *Staatk. Verhand. van de Graaflijke Beden in Holland, en den Alouden Vrijdom van den Holl. Adel*, D. I. bl. 209. N—D.

BIJ-

BIJLAGE op 't jaar 1442. den 23 Mei, op bl. 343. vergel. bl. 208.

Die Stede [Naarden] *had reeds in de XVde Eeuw, onder Hertog Philips gepoogd, om eene vaste Vroedſchap van XL te hebben. Zij had zelfs in 't jaar 1442. bedrog gepleegd, en zonder wil en weten van den Vorst en zijnen Raad, een' valſchen Brief van Octrooi gemaakt: 't welk ontdekt zijnde, de Hertog den 23 Mei 1442. aan de Stad de misdaad kwijtſcheldt, tegen Hem en zijne Heerlijkheid bedreven* (33).

Philips etc. doen cond allen luyden, Dat wij quytgeſcouden ende vergeven hebben, quytſcelden ende vergeven mit deſen brieve, *onſer Stede van Naerden* alle breuken ende misdaden, die zij tegens *ons ende onſe Heerlicheit* gebruect ende misdaen mogen hebben, van dat zij binnen onſer Ste-

(33) Ik heb reeds in den Tekst D. IV. bl. 208. doen opmerken, dat Hertog *Philips* omtrent dien tijd, of liefst daags voor die *vernietiging*, denklijk door eene boete bevredigd, aan die van Naarden, op hun verzoek, een Privilegie vergunde, uit kracht van 't welke alle de Stedelingen, die in het Schotboek ſtonden, jaarlijks op zekeren dag voor den Burgemeester moesten verſchijnen, en benoeming doen van 21 perſoonen, en uit die benoeming zoude dan de Baljuw, van 's Vorsten wege, 7 Schepenen verkiezen. Die Brief, door den Heer MULLER MASSIS medegedeeld, is te vinden in zijne *Disſert, de origine et primaevis functionibus Burgimagistrorum in urbibus Hollandiae et Zelandiae, inprimis in urbe Briela*, a. 1787. inter Documenta, Litt. H. Doch zij bekwamen naderhand, den 2 Junij 1459. vrijheid, om 12 *notabele* perſoonen tot *Raden* te verkiezen.

Stede, *buyten onsen weten ende wille* geset hadden *veertich* man, die jaerlicx *eenen Raet* kiesen souden, die *bij onsen Burgemeesters* onse Stede regieren souden, dair off *zij zeekere brieve gemaict hadden, besegelt* mit onser Stede Zegel van *Naerden*, welke brieve zij ons alle overleveren sullen, om die te casseren ende te niete maken. Ende hier voir hebben zij ons so veel gedaen, dat ons daer aan genuecht.

In oirconde desen brieve ende onse Zegel hier an doen hangen. Gegeven opten XXIII dach in Meije, in 't jair ons Heeren MCCCC twee ende veertich.

Bi mijnen Heren den Hertoge, ter relacien van sijnen Raide,

T. De Zweten.

* *

MS. *Memorialen van 't Hof*, ROSA, D. II. h. a. Ook te vinden in de *Appendix Documentorum*, Lett. G. in de Dissertat. van den Heer MULLER MASSIS.

BIJLAGE op 't jaar 14⁴⁄₄. den 31 Jan. op bl. 212.

Verhaal van een Oproer te Amsteldam, bij gelegenheid der jaarlijksche verandering der Wethouderschap door Commissarissen van den Hove van Holland, als 'sVorsten Raden, eer er nog een vaste Raad van 36 of zoogenoemde Vroedschap te Amsteldam was ingesteld.

„ Roerende het vernieuwen van den Burge-
„ meesters ende Schepenen tot Amsteldam, en-
„ de den verlope van dat zich daer bij heeft toe-
„ gedragen."

Alzo die Heere van LALLAING, *Gouverneur* van mijns genadichs Heere wegen van Bourgoingnien, gecommitteert ten zaken van Hollandt, gemaeckt

maeckt hadde *Commissarissen* Heer *Lodewijck van Montfoerdt* ende Heer *Ghijsbrecht van Vyanen*, beyde *Raden* ende Officiers mijns voorschreven Genad. Heeren, Ridderen, om op onze lieve Vrouwen avont [1 Febr.] ende dach purificatie [2 Febr.] lest geleden *te vernieuwen 't Rechte van der Stede van Amstelredamme*, 't welcke men iaerlijcx opten zelven onzer Vrouwen avont die *Burgemeesters*, ende dach die *Schepenen* geplegen heeft te verzetten ende te vernieuwen in dusdaniger manieren; want *de Vroetschap* van der voorschreve Stede jaerlijcx uyt haren gezelschap te zetten ende te kiezen pleecht *vier* zeeckere persoonen goede mannen, die men voir 't toekomende jaer tot *Burgemeesters* eedt, ende mijn voorschreven gen. Heer ter causen van *zijne Heerlijkheyt* jaerlijcx die *zeven Schepenen* maeckt, zettet ende eeden doet, zulcke als hem gelieven; ende alzo, nae inhoud der *Zoene*, voortijds gemaeckt tusschen mijnen voorschreven Heere ende wijlen zijnre lieve Nichte Vrouwe *Jacoba*, Hertoginne in Beijeren, zaliger gedachten, die onder anderen articulen in eenen punte inhoud; *Dat men, om ruste te hebben ende vrede te voeden in dezen landen, die Officieren, Dienaren ende Gerechte overal in denzelven lande zetten ende maken zoude van beyden zijden* *; ende omdat te aftervolgen, bevolen ende geschreven hadden aen *der Vroetschap* †, begerende dat men die *Burgemeesteren kiezen ende maken zoude halff ende halff, twee van eenre zijde, ende twee van der andere* (34); woude ende geboot voort, dat men van den

De Vroedschap koos uit den haren 4 Burgemeesters 1 Febr.
De Graaf stelde den 2 April 7 Schepenen.

* d.i. Hoekschen en Kabeljauwschen.
† d. i. aan de *Vroeden* en *Rijken*.

(34) Men kan hieruit een aanmerklijk punt ophelderen. Volgens den Zoen tusschen Philips en Jacoba, moesten van beide zijden even veel Wethouders of Stadsbestuurders overal gekozen worden; die van *Jacoba* waren de zoogenaamde *Hoekschen*, die van *Philips* de *Kabeljauwschen*. Na haar dood, die in 't jaar 14 6. voor-

den *Schepenen* desgelijcx doen zoude; daerom die voorgenoemde Heer Lodewijck ende Heer Ghijsbrecht, Commisfarisfen, gemachtight als voorschreven is, opten lesten dach van Januario lestgeleden teegen, ende quamen in die voorgenoemde Stede van Amstelredam, om tot mijns genadichs Heeren eer, ende zijnre Stede oirbaer dat Gerechte te vernieuwen ende te doen als haer Commisfie inhielt. Ende daer gekomen wezende, quamen tot hen *Huge Heijnensz*, *Jan Claes*, *Zijmons Hobbingszoon*, Burgermeesteren op die tijt, *Ruysch Jacobsz*, ende *Ghijsbrecht Jacobsz.*, goede vrienden van den voorgenoemden Burgermeesteren, vast vele zaken lange ende breet mitten Heeren sprekende, ende in het laetste begerende ende opdoende aen die Heeren Commisfarisfen, dat

voorviel, was dit in Amsteldam zoo gebleven, en *Commisfarisfen van den Hove*, door den Stadhouder, die *Hoeksch* was, derwaards gezonden, wilden dat zelve nog doen voordduren, onder den naam van *rust te hebben en vrede te voeden*. Hieruit nu sproot het volgende Oproer. Ik zal hier niet onderzoeken, of het *laten blijven* van die beide partijen, bij wege of op naam van Verdraagzaamheid, op zich zelf beschouwd, nuttig en prijswaardig ware. Maar zal alleen aanmerken, dat na Jacoba's dood de *Kabeljauwschen* natuurlijk de overhand moesten krijgen, te meer, daar juist dit *Verdrag*, toen het nog in werking was, krachtdadig moet medegewerkt hebben, om die verdeeldheden onder de Regenten en hunne familien te verlevendigen. De Stadhouder werkte toen daartoe mede, volgens WAGENAAR, bl. 241. en mogelijk is daaraan toeteschrijven, dat *Lalaing* in dit jaar 1444. door *Philips* van zijn Ambt verlaten wierd; ald. bl. 244. En even dit geweldig voorval te Amsteldam kan ligtlijk medegewerkt hebben, dat *Philips* in 't volgend jaar 1445. 28 April een zeersterk Plakaat uitgaf tegen het gebruik der benaming van *Hoeksch* en *Kabeljauwsch*, en tegen de tweedracht, daaruit onder de Schutterijen ontstaende. Zie SCHRIVER. *Toetsteen op de Goudsche Chronijk*, bl. 273.

dat het om ruste ende vrede in der Stede te houden, ende opdat die bij goede mannen deuchdelijk geregiert mochte blijven, nut ende oirbaer ware, dat men van Schou's ende der goede mannen wegen zijnre vrunden VI redelijcke persoonen uyt der zijde des voorgenoemden *Huge Heynensz.* ende haren vrunden, ende wederomme van derzelve goede mannen wegen uyt der zijde van des *Schouts* vrinden genoempt ende gecoren zouden worden *XII mannen* tzamen bij den Heeren Commisfarisfen comen ende overdragen zouden wes nut ende oirbaer zoude wezen gedaen, om die Stede in ruste ende vrede te mogen houden. Ende hierop, alzo 't die *Burgermeysteren* op hun zelven niet nemen en dorsten, als zij zeyden, vergaderden zij in *Jans Stoutgens* huys vele luyden van haren vrunden *van der Vroetschap ende andere, tot den getale van* 50 *mannen ende meer*, 't welck den Heeren wel geliefde ende consenteerden 't, *niet quaet denkende.* Aldus schieden die *vier* doe van den Heeren; ende van des Schouts ende zijnre vrunden wegen worden uyt der andere zijde genoempt VI mannen, desgelijcx mede worden van den *vier* personen uyt der zijde van den Schout genoempt VI mannen, ende niettegenstaende dat sij 't aldus opgedaen ende begeert hadden, ende men die XII mannen ontboot, zo en wouden *die Burgermeesteren* die XI van haren vrunden tot den Heeren niet laten comen, maar zij wouden zelve noch een *ander Ordinantie* maecken van *Burgermeesteren ende Schepenen te kiezen*, dat alzo *niet en behoorde* (35); 't welck den Heeren zeer verdochte, aengezien dattet haer begeerte was, ende die Heeren vernamen, dat die *vier* bovengenoempt met een deel mannen van *der Vroetschap* ende anderen van hare zijde verstemt waren in

(35) Zulk een Recht toch bezaten de Steden niet, om *ordinantien* over *Burgemeesteren en Schepenen* te maken, ten zij ze door den Graaf of 't Hof goedgekeurd en bevestigd wierden.

in *Jan Stoutgens* huys, daer toe die voorgenoemde Heeren Commisſarisſen ſchikten *Gerijt wuten Hage*, om bet te weten bij wat redenen zij die XII mannen niet en wouden laten vergaderen, gelijck zij gepreſenteert ende gelooft hadden, daer zij eendrachtelijck weder op antwoorden, *zij en wouden niet doen*, en zij hadden een anders in den zin, van *Burgermeesters ende Schepenen te kiezen*, 't welck zij in ſchrifte zetten wouden, ende dan dat den Heeren zenden; daer Gherijt terſtont op antwoorde, dattet anders in hebben moeste, ende alzo niet en behoorde, ende in dezen quamen eenige perſonen in *Laurens Hermansz.* huys tot *Claes de Grebber*, *Schout*, die aldaer bij den Heeren Commisſarisſen was, ende zeyden totten voorſchreven Schout, dat *Jan Tedink Crabberszoon* van Monickendam mit zijnen vrunden omtrent XXV off XXX ſtark gewapende, gecomen was in der Stede, ende was met meer poorters van binnen der Stede vergadert tot *Jan Stoutgens huys*, daer deze andere waren, ende dat een geheten *Carſtein* der Stede bode die gehaelt hadde ende voren quam; dit gehoort, het welck den Heeren den Commisſarisſen verdacht ende vreemde gaf, die Schout ſtont op, ende ginck mit *vier Schepenen* in *Jan Schoutgens* huyze, ende vraechde Jan Stoutgen den weerdt, waer Jan Tedinck Crabberszoon was, daer op die waerdt antwoorde, hij waer after uytgegaen, doe om te verhoeden, datter geen rebellicheyt en geſchiede, geboot *die Schout van mijns genadichs Heeren wegen* Jan Stoutgen den waerdt, dat hij Jan Tedingh en allen den anderen, die met hem gekomen waren, zeggen zoude, dat zij ende een yegelyck van hun op zijn lijf ende goet bij der ſonnen uyt der Stede tegen ende gingen, opdat bij hem in der Stede geen onvrede gemaeckt en worde, doe vraechde die waerdt: Heer Schout, wat is die zake off wat ichts geeft gij hem, die Schout antwoorde, ick comme hier om ruste ende vrede te houden

en-

ende te maken van mijns genadichs Heeren wegen, ende het en behoorde niet, dat eenige vreemde gewapende luyden van buyten in der Stede tegens den Heeren comen; doe zeyde die waerdt in onwaerdigen woorden, daerop en zal hij die Stede niet ruymen. Dat droech die *Schout* ten *kennisse van Schepenen*, ende keerde hem omme mitten Schepenen mit eenen Stede Clercq ende zijnen knechten, gaende uyt den huyze, des die weerdt metten vrunden ende anders die in den huyze waren, terstond op stonden in groten overmoede, navolgende den Schout ende den anderen; Ende al eer hij uyt der straten commen conde, worden hij ende die anderen met stocken, pijcken ende anders op haer lijf gesteecken ende geslagen, alzo dat hem die Schout mit zijnen knechten doe omkeerden, ende verweerden hun so, dat die weerdt ende de anderen weder in den huyse gedrongen ende gehouden worden, ende die binnen waren sloten die deure toe, ende staken met veel pijcken teffens uyt den vengsteren opten straten nae *den Schout*, *Schepenen ende haren knechten*, ende die Schout tooch van daer opter plaetzen mitten Schepenen ende goeden mannen etc. Doe quam terstont op die zelve tijt noch een tijdinge, datter vele luyden gekomen waren van *Haerlem*, omtrent XL mannen ende daerboven, gewapent desgelijcx, in die Stede goetstijts, *eer men 't Gerechte* kiezen zoude tot den vier personen voorgenoempt, die een Priester, geheten Heer Dirck Ghijzen, tot Haerlem tot haren behoeff gehaelt hadden; Al dit geschiet wezende, zo zijn *Jan Stoutgen* mitten zijnen voorgenoempt ende den *Burgermeesteren* uyt den huyze gegaen, te weten Jan Claesz., Sijmon Houwinghzoon ende Jacob Sijmonszoon, voortgaende die strate langs, openbaer die luyden toespreekende ende zeggende, als den Heeren bijgebracht is, *ziet ghij, goede gemeynte, dit geschiet ons, omdat wij niet gehengen en willen, dat men onze Hantver-*

ten breekt, compt helpt so ons opter straten houden, 't is nu tijt, off zij zullen onse Hantvesten breecken, ende oock daertoe brengen, dat elck roggenbroot eenen goeden duyt te meer gelden zal (36), mit meer anderen woorden, die zij mede riepen, als den Heeren gezeyt wort. Des eenige van heuluyden gegaen zijn in Sinter Claes Kercke ende in Sint Jacobs Cappelle, ende hebben *die clocken* tot beyden geslagen, *om die gemeynte te vergaderen* opter straten tegens mijns Heren heerlijckheyt. Dit gedaen wezende, zijn zij gegaen uyt der Kercke, daer een, geheten Pieter Barbier, woonachtig bij derzelver Kercke, hun tegens quam, ende zeyde, *goede luyden, wat doet ghij mit dezen clockenslach die gemeynte brengen opte straten tegens die heerlijckheyt, het is qualijck gedaen, onze goede Stede heeft lasts genoech tegen den Heere, al en hadde sijs niet meer*, ende doe staken zij dien terstont doot, ende die ghenen, die 't deden, zonder eenich *Kerckhoff* te kiezen, zijn gegaen tot eenen van den Burgermeesters, geheten *Jan Claesz.*, op den Nieuwendijck wonende, daer een van haren vrienden bijstont, geheten *Arent Claesz.*, met *conterfeyte banniere*, als den Heeren den Commisfarissen nae bijgebracht wordt, 't welck zij deden *om die gemeynte te bet te vergaderen*, ende in deze vergaderinge quam die Cureyt mitten Heyligen Sacramente opter straten, daer die Heeren Commisfarissen toegingen ende zeyden, *Heere gaet over, ende zecht den anderen, dat wij om geen vechten alhier gekomen en zijn, maer zijn gekomen om ruste ende vrede van mijns Heeren we-*

(36) 't Is een mensch- en geschiedkundige aanmerking, die door oude en nieuwe tijden bevestigd wordt, dat het den Volksmenners (*Demagogen*) nooit aan middelen of voorwendsels ontbreekt, om hunne strafwaardige oogmerken te verbloemen, en het minkundige volk te verleiden.

wegen te maken, ende dat wij hun van mijns genadichs Heeren wegen gebieden te huys te gaen, ende wij zullen 't wel bewaren aen die ander zijde, dat hun luyden niet geschien en zal, daerom die Priester Dirck overginck, ende geen bescheyt en brochte dan in den doncker avont omtrent VI uuren, ende doe mit hem nam *Gherijt wt den Hage*, ende als zij daer gestaen hadden tot negen uuren toe, zo wort daer tusschen gegaen ende gedadinght, ende bij toedoen der Heeren Commisarissen mit voorgenoemden Gherijt wt den Hage ende drie van der ander zijde was een bestant gemaeckt, die nacht gedurende tot des anderen daechs smorgens ten zeven uuren toe, ende aldus zijn zij mit haren vrunden gescheyden, ende deylden hun in vier off vijf herbergen, daer omtrent, ende smorgens aftervolgende brochten zij den hantdadigen mit machte op onzer Vrouwen Kerckhoff, 't welck al van den Heeren wegen om 's besten wille ende bij ontzich mijns genadichs Heeren geschiet ende geleden is; ende ten lesten zo is een bestant gemaeckt ende vreden, mit uytgesneden cedullen, in die formen van woorden te woorden als hier nae beschreven staet.

* *

Verdrach door Commissarissen tusschen de Gemeente.

Alzo daer een oploop van vergaderinghe des eenigen geweest is binnen die goede Stede van Amstelredam, 's Vrijdachs voor onzer lieven Vrouwen dach purificatie, in 't jaer ons Heeren XIIIJC. ende XLIIJ. op welcken tijt voorschreven wij *Lodewijck van Montfoirde*, Ridder, Heere tot Haserswoude, *Baillu* van Goylandt, ende *Ghijsbrecht van Vyanen*, Heere tot Noorderloos, *Baillu* van Amsterlandt ende Waterlandt ende van Zeevanck, daer geweest hebben, bij bevel ons genadichs Heeren van Bourgoingnien, van Holland etc. om daer *te vernieuwen en te verzetten*

ten die Gerechte, als dat van outs coustumelijck geweest is (37), zo hebben wij, omme ruste ende vrede, te maken, ende die goede Stede voorschreven in vrede te houden, gearbeyt ende in 't gevouch gesproocken, om beyde parthijen sin vrede te houden, in der manieren en forme als hiernae gefchreven ftaet. In den eerften zo hebben wij beftant gemaeckt tusfchen dit ende eene maent nae compfte mijns genadichs Heeren van Bourgoingnien in zijnre landen van Hollant, ende waer eenich van den parthijen die hierboven arch aen den anderen keerde binnen dezer voorfchreven tijt, dat zoude men aen den misdadigen rechten aen zijn lijf ende aen zijn goet, in aller manieren off hij een vrede gebroken hadde, die zij zelven mitter hant gegeven hadden; voort waer yemant van beyden partijen die vergaderingen maeckten, off hun mit uytheemfchen luyden forteerden, ende men dat wettelijck bewijzen mochte, dat zoude men aen die rechten in aller manieren, als voorfchreven ftaet, aen zijn lijf ende aen zijn goet; ende om deze zake immer volkomentlijck te houden in allen punten, zo hebben gelooft elck in zijnen perfone deze die hier nae befchreven ftaen, in onzen handen in den name ons genadichs Heeren van Bourgoingnien ende in tegenwoordigheyt der Schepenen van Amftelredam alle voorfchreve punten volkomentlijck te houden ende te voldoen, op de verbeurte voorfchreven. Ende zijn in getale van thienen van elcker parthije, eerst van *der Hoecx parthije* Jacob Brafiman, Vellert Brafeman, Jan Claesz. die Grebber, Ruysch Pietersz., Aelbrecht Gerijtsz., Jacob Jansz., Vechter Willemsz., Louwerens Hermansz., Claes Fredericxsz. Ende van *der Cab-*

(37) Men leert hieruit de wijze van 't jaarlijksch vernieuwen van Schepenen en Burgemeesteren, voordat Amfteldam een bepaald getal van 36 Raden verkreeg, die daarin zijne Rechten ontving.

Cabbelous partij Ruysche Jacobsz., Pouwels Aelbertsz., Grebber Dircxsz., Jan Claesz., Sijmons Bouwincxsz., Huge Heynensz., Ghijsbrecht Jacobsz., Willem Zael Jansz., Dericken Claesz. Jacobsz., Jacob Sijmonsz. ende Jan Bout Aelbertsz. Ende waer yemand, van welcke parthije die waer, die hierenboven dede, daer zullen zij 't zamentlijcken toe helpen mit alle hare macht, dat die gecorrigeert wierde als voorschreven staet, zonder yemande te verschonen. Ende daer hebben mede bij ende aengeweest *Jan van Heemstede*, Bailluw van Kermerlant, *Claes van Alrichem*, Burgermeester van Haerlem, ende *Gherijt wtten Hage*, ende geschiede op onzer liever Vrouwen avont purificatie in 't jaer voorschreven, ende dezer cedulen zijn drie van woorde tot woorde alleensprekende, van welcken twee den een uyt den anderen gesneden zijn, daer elcke parthij een aff heeft, ende wij een, die derde van ons genadichs Heeren wegen. Datum ut supra.

Dingsdachs naer onzer liever Vrouwen dach purificatie anno XLIIJ. was deze voren geschreven relatie in schrifte, ende bij monde van Heern *Lodewijck* van Montfoirde ende Heern *Ghijsbrecht* van Vyanen gedaen, in der Raetcamer van mijnen Heeren van *Lallaing*, Gouverneur, daer bij waren van den Raden Heeren Aernt van Gent, Willem van Naeltwijck, Meester Hendrick wt den Hove, Boudijn van Zwieten, Meester Lodewijck van der Eycke, Meester Jacob Potter, Gherijt Potter, Florys van Kijffhoeck, Jan van der Mije, ende meer andere, mij present (38).

* *

Uit de *Memorialen van 't Hof van Holland*, ROSA, D. VII. fol. 109.

BIJ-

(38) Dit Verdrag schijnt niet behoorlijk door de Stedelingen gehouden te zijn, en hieraan toeteschrijven *de Dagvaarding* van die persoonen, bij WAGEN. bl. 242. uit BOEI'S

BIJLAGE op 't jaar 1444. den 17 Mei, op bl. 567—569.

Elk sprak en stemde voor zich personeel, en verbond geene anderen dan voor zoo verre zij van wegen de hunnen — — 't zij gemachtigd, 't zij met vollen last aankwamen — enz. — — Zij wouden nochtans — mijnen Genadigen Heere uit hunnen BUDEL *keenen* (39).

„ Memorie van den punten, op deze tijt „ der Ridderschap ende Steden van Hollandt, „ Zeelandt ende Vrieslandt, opten XVIJ dach „ in Meije anno 1444. (opgedaen)."

Eerst hoe dat onlancx een dachvaert geweest is in den Hage bij den Steden van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, daer hun opgedaen werden alrehande punten, ende daerop, dat zij verantwoorden, dat zij daerin niet doen noch verantwoorden en conden buyten der Ridderschap ende den anderen Steden, die op die tijd aldaer niet mede en waren, ende daerom zo zijn nu alle

BORI's *Oudh. van 't Hof* opgenoemd, als deel gehad hebbende aan dat Oproer, doch 't welk verkeerdlijk schijnt gebracht te zijn op den 25 Jan. 1443. *stijl van den Hove*, 't welk zal moeten zijn 14$\frac{42}{43}$. Men kan uit dit stuk het verhaal van 't gebeurde, zoo als het bij WAGENAAR geboekt is, merklijk ophelderen.

(39) Ik heb dit stuk, schoon om zijne uitgebreidheid niet als *Bijlage* beloofd, echter eene plaats ingeruimd, om de menigvuldige bijzonderheden, die het, zoo ten aanzien der Geldzaken als der gehouden Dagvaarten voor het Hof, en andere onderwerpen, bevat; dienende tot opheldering van Staatsrecht en Geschiedenis, onder Philips den Goeden.

le die Baanritsen, Ridderen, Knapen ende Steden gemeenlijck ontboden, om inden voorschreven punten te overdragen ende te sluyten, ende daerom

Eerst op te doen, hoe dat deze landen in geschille gecomen zijn mit den Engelschen, overmits schade, die die van Amsterdamme ende anderen den Engelschen gedaen hebben, welcke zaken zo verre gebracht werden, dat die landen onderlinghe in appoinctementen gestelt worden, zo dat daerom die Engelschen haer Ambassiatoirs zenden inden Hage mit den coopluyden, die den schade geleden hebben, ende die coopluyden uyt Engelandt vervolchden daer aff mit rechte voor den Rade van Hollant, zo lange dat die nemers ontboden worden tegen den Engelschen te rechte, ende nae dat alle dagen van rechte tusschen den parthijen geholden waren ende informatie gehoort, den Engelschen is bij den Rade van Hollant mit rechte gewijst, dat die nemers schuldich zijn den Engelschen verrichting te doen van haren schaden, nae uytwijzinghe der brieven, die zij daer aff hebben, maer die grootheyt vanden schade en is niet getaxeert, ende is laten staen ter ordinancie vanden coopluyden, die hen daeraen geruoeden tot der tijt toe dat den onderzaten van Hollant van den Engelschen zulck recht gewijst zoude wezen van haren schade, die zij vanden Engelschen geleden hebben, als den Engelschen hier gedaen is; Ende om daer aff recht te hebben, zo is tot *die* stonden gezent geweest l. *drie* in Engelant tot groten costen, maer noch en isser niet geëyndet anders dan die ghenen die lest aldaer geweest hadden, zijn overdragen mit den Engelschen, dat men, om een eyndelijck slot te maken, aen beyden zijden vergaderen zal tot Calais, tien dagen nae Sinte Jacob dage naestcomende, ende omdat het dezen landen van node is in ruste te blijven mit den Rijcke van Engelandt, so ist dat daer op geordinneert moet wezen, wie ter voorschrever dachvaert tot Calais trec-

trecken zal, wantet noot is aldaer notabele personen te zenden, die hen geuroeden vander waerde van coopmanschap, ende alst zo geëynt zal wezen, wat den Engelschen gebreeckt, ende wat den onderzaten van dezen lande gebreeckt, en men dan weet, wat elck den anderen dan zal wezen te betalen, zo zullen die ghenen, die ter voorschreven dachvaert trecken zullen, machte moeten hebben om daer voor te geloven, wat den Engelschen toegewijst is, men zeker mach wezen dattet betaelt zal worden, op dat die landen daerom niet in oorloghe en vallen mit den Engelschen.

Item zo moet men hier op verzien van teergelt voor die ghenen, die ter voorschrever dachvaert trecken zullen, ende hoe veel dat men daer toe behoeven zal, want men wel geschapen is een lange tijt aldaer te blijven.

Item zo moet men oock verzien om betalinghe te doen van 't gunt dat die Ambasfadeurs gebreeckt, die lest in Engelandt geweest hebben, want zij een fynancie van haren gebreken gemaeckt hebben, daer groten woeker ende schade op loopt, dat groten schande is voor den lande, want die Engelschen peynsen mogen, nadien dat men die coste vanden Ambassadeurs niet betalen en mach dat hem crancke betalinghe geschien zal vanden haren.

Ten anderen male, hoe dat den vrede, gemaeckt tusschen dezen lande ende den zes Wentsche Steden, in enen punte inhout, dat men tot Pincxteren naestcomende een dachvaert houden zal tot Campen, om rechters te nemen, bijden welcken men verrichtinge doen zoude vanden schade, die den onderzaten van dezen lande geschiet is vanden ses Steden, ende van gelijcken wederomme, om welcken zake wille dat oorloghe toequam, om dat men daer toe niet comen mochte, hierom moet men overdragen wie ter voorschreven dachvaert trecken zal, ende wat Steden

men

men tot rechters kiezen zal, ende oock verzien om teergelt, dat men opter voorschreve dachvaert verteren sal.

Ten derden male, hoe dat menighe dachvaerden gehouden geweest hebben, om wegen te vinden, hoe men die gelden, die men bijden Tractate, tot Coppenhaven gemaeckt, schuldich is, betalen zoude, daer men voor sommige groten coste van leystingh gehat heeft, ende noch dagelijcx heeft tot schaemte ende schade vanden lande, ende omdat die niet betaelt en worden, hoewel men menich ernsticheyt ende arbeyt daerom gedaen heeft, zo is den onderzaten vanden Lande groten schade in Pruyssen geschiet, ende noch daerom op deze tijd niet reyzen en mogen oostwaert, hierom is het van node, dat men een eynde make ende sluyte, so men die voorschreve gelden crijgen zal, om betalinghe daer aff te doen, ende dat men die leystinge betale ende afflosse, ende die costen die daer aff roeren.

Ten vierden male, hoe dat die van Campen zo veel gedaen hebben, dat die van Bremen ter dachvaert zenden zullen te Utrecht opten vier ende twintichsten dach van Meije naestcomende, tegen den vier Leden van Vlaenderen ende tegen dien van dezen Lande, om een zoene te maken vanden oorloghe, tusschen beyden wezende, hier om te ordineren, wie ter voorschrever dachvaert trecken zullen, ende waer men teergelt nemen zal voor den Ambassadeuren, ende oock te verzien, wat macht zij hebben zullen om die zoene te tracteren, ende het is wel van node, dat men die zoene make, want die van Bremen den lande groten schade doen opter zee, ende men op hen niet wel winnen en mach, ende dat die van *Schaden* mede inder zoene begrepen zouden wezen. l. *Stade* [de Stad]

Ten vijfden male, hoe dat mijn genadigen Heere ende mijn genadige Vrouwe van Bourgoingnien geschreven hebben aenden Heere van Lalaing ende den Raden, om wegen te vinden, dat zij van ha-

haren lande alhier mochten hebben te leen die somme van XXJm rijders, in affcortingh der eerste bede, die haren Genaden alhier gegeven zullen worden, want zij grotelijcx gelt behoeven, omden costen, die zij gehat hebben om Lutzenburch te geerijgen, ende die zij noch daerom hebben moeten, om den Hertoghe van Sasfen aff te losfen, ende dat alle die anderen mijns genadichs Heeren landen hem daer toe geleent hebben, elck nae haren machte, ende dat zij daerom alzo te famen fpreken, dat mijns genadighen Heeren ende Vrouwen begeerte op dese tijt volcomen worde.

Ende opten voorschreven punten hebben hem die Ridderschap ende Steden beraden, ende opten eersten drie punten, als tegen den Engelschen, tegen die van Bremen ende tegen den zes Wendschen Steden ter dachvaert te zenden, hebben die Ridderschap ende die Steden van Hollant, ende van Zeelant alle gemeenlijck verantwoort, dat hun nutte ende oirbaer dunckt te wezen om ruste ende vrede te maken ende te onderhouden, dat men die dachvaerte onderhoude, maer niet vorder en hebben zij daer aff yet overdragen.

Op dat punt vander cedule, overgegeven bijden Heere van Lalaing, als om wegen te vinden, hoe men die gelden, die men bijden Tractaten, tot Coppenhaven gemaeckt, schuldich is, betalen zal, zo hebben die gemeen Baenritsen, Ridderen ende Knapen van Hollant, op deze tijt ter dachvaert geweest, verantwoort, hoe dat zij voortijts mit dat meestendeel vanden Steden van Hollandt ende van Zeelandt geordineert ende overdragen hadden, dat men die gelden vanden voorschreven zoene nemen zoude op een pontgelt van alle coopmanschappen, die men in Pruysfen ende in Lijfflant voeren ende van danen halen zoude, ende dat pontgelt te ontfangen in Pruysfen, ende dat te zetten zo redelijck, datter die coopmanschappen niet zeer bij veraftert en zouden worden.

En-

Ende want tot dien tijt dat pontgelt geen voortganc hebben en conde, zo hadden daer nae geraemt, dat men van elcken vat biers, dat men binnen den lande brouwen zoude, geven zoude twee groten, ende desgelijcx van bier dat men van buyten in den lande brochte, ende dat men dit gelt nemen ende ontfangen zoude vanden brouwers overal voor de cupe, ende van dat men van buyten brochte vanden ghenen die het slyten zoude, dat men hier toe zetten zoude goede eerbare personen van des lants wegen, om die te ontfangen, ende daer mede te betalen daert behoren zoude, bijden Ridderschap ende Steden, ende dat men oock eerst rekenen ende weten zoude wes men schuldich waer, om verzekert te wezen teerst dattet betaelt waer, dat men dan vander voorschreve zettinghe ontlast zoude wezen dat gelt meer te geven; Ende also dit eens bijder Ridderschap geraempt was, zo en wisten zij noch genen beteren noch prouffijtelijker wech ten minste quetse vanden lande, ende bleven daer noch bij, ende wisten die Steden enige beter wegen te vinden daer dat lant min mede belast zoude wezen, deden zij dat op, zij wouden het gaerne horen.

Op dat punt, dat die Heere van Lalaing van wegen mijns genadigen Heeren wegen op gedaen heeft den Baenritsen, Ridderen ende Knapen van Hollant, ende van Zeelant, dat mijnen genadigen Heeren begeert een leninghe te hebben van zijne voorschreven landen, op die eerste toecomende bede, die hem aldaer gegeven zal worden vander somme van XXJm Riders, zo hebben die gheseer, die hier nae benoemt staen, verantwoort inder manieren hier nae volgende; dat zij ter begeerte van mijnen genadigen Heeren, overmits die victorie ende gracie die hem geschiet is, mits dat hij dat lant van Lutsenburch ingekregen heeft, ende om den groten costen die hij daeromme gehat heeft ende noch hebben moet, zijnre Ge-

Genaden van alzo veel alst hem aencomen mach, leenen ende te baten comen willen, inder somme die hij begeert geleent te hebben, behoudelijck dat zij eerst brieven hebben zullen van mijnen genadigen Heere, dat zij met deze leninghe te doen in haren ouden rechten ende vrijheden niet vermindert wezen en zullen, ende dat hun deze leninghe daerin geen prejudicie maken en zal, ende mede dat zij eerst brieven hebben zullen van mijnen genadigen Heeren, daer zij mede verzekert zullen wezen, omt ghunt dat zij op deze tijt leenen zullen, zonder faulte weder te ontfangen vanden eersten beden, die mijnen genadigen Heeren in zijnen landen van Hollandt gegeven ende geconsenteert zal worden; Dat is aldus geantwoort bijden Heere van Brederode, die Heere van Montforde, Heern Gherijt van Poelgeest, Heern Dirck van Merweden, Heern Ghijsbrecht van Vyanen ende Joncheer van Montfoirde, Heern Lodewijck van Montfoirde, Heern Aernt van Ghendt, Heern Eduwaert die Bastaert, Willem van Naeltwijck, Aelbrecht van Naeltwijck, Willem die Bastaert van Sehagen, Jan van Heemsteden, Ghijsbrecht van IJsselsteyn, Jan van Hodenpijl, Florijs vander Boechorst, Hendrick van Liesvelt, Melijs van Mijnden, Willem van Brakel ende Jan vander Mije.

Op dit zelve punt hebben verantwoort die Heere van Egmonde, die Heere van Wasfenaer, die Heere van IJsselsteyn, die Joncheer van Egmonde, Heer Jan van Wasfenaer ende Aelbrecht van Egmonde, dat zij altoos willich ende bereyt geweest hebben mit lijve ende mit goede, ende noch zijn ende altoos wezen willen, mijnen genadigen Heeren bijstandigheyt te doen ende hulpe nae haren vermogen, als trouwe edele Ridderschap ende onderzaten schuldich zijn te doen, ter eere mijns genadigen Heere als haren Prince, ende der oirbaer der gemeene welvaert zijns lants, om dat altijt in ruste ende vrede mit goeden regimente

tot

tot behouf zijnre onderdanicheyt te onderhouden als dat behoort. Daerom zeggen zij voor antwoorde, dat *zij niet gehoort noch geweten en hebben aldusdanighe* maniere van leninghe te geschien, niettemin tot wat tijden mijn genadige Heere in zijnen lande van Hollant gecomen zal zijn, zo willen zij hem alzo verantwoorden ende tegen zijnre genade quijten, dat zij hopen ende daer aen niet en twijffelen, zijne Genade en zulle der antwoorde billijcken op hun wel te vrede zijn.

Op dit poinct, van wegen te vinden, hoe men die gelden vanden Tractate van Coppenhaven betalen zal, is den Steden van Hollant opgedaen die antwoorde, die die Ridderschap van Hollant gegeven hebben, die welcke de Gedeputeerden vanden Steden begeerden in geschrifte te hebben, ende daer op hebben verantwoort die Steden van Haerlem, van Delff, van Leyden, van Amsterdam, vander Goude ende van Rotterdamme, dat zij vander zaecke *niet mede en hebben van harer vroetschap ende rijckheyt ende gemeynte dat te consenteren*, gelijck die Ridderschap geraempt hebben, gelijck zij voor deze tijt menichwerff verantwoort hebben, maer willen die raminghe vander Ridderschap geerne elck inden haren haren *Vroetschappen*, *Rijckheiden ende gemeynten opdoen*, ende wes zij daer aen werven conden, weder overbrengen als zij eerst zouden connen.

Op dit poinct vanden leninghe mijnen genadigen Heere te doen, is den voorschreven Steden oock overgegeven die antwoorde vander Ridderschap van Hollant in geschrifte, ende die voorschreve Steden van Haerlem, Delff, Leyden, Amsterdam en Rotterdamme hebben verantwoort, dat zij vandien punte oock van haren Vroetschappen, Rijckheiden ende gemeynten niet mede en hebben daer in te consenteren, maer willen oock die zaecke inden haren deuchdelijck verbootschappen, ende wes zij daer aff werven connen, zullen

len zij laten weten als zij eerst mogen, ende al waert dat zij van haren Vroetschap, Rijckheyt ende gemeynte niet werven en conden, om mijns genadichs Heeren begeerte te volcomen, zo wouden zij nochtans, elck in haer persoon, met haren vrienden, die zij werven conden, mijnen genadigen Heere *uyt haren budel lenen* ende te baten comen nae haren vermogen; Ende die vander Goude hebben daerop verantwoort, dat haer Vroetschap ende Rijckheyt hope ende meynen, dat zij nae brieven, die zij hebben van mijnen genadigen Heere, van een tijt van jaren vrij te wezen, tot dezer leninghe noch *tot beden niet schuldich en zijn te gelden noch te lenen.*

Opten twee lesten puntten voorschreven als vander zoene van Coppenhaven ende vander leninghe en hebben die andere Steden van Hollandt noch van Vrieslandt geen antwoorde gegeven, te weten Alcmaar, Hoorne, Medenblyck, Enckhuysen, Grotebroeck, Monnickendamme, Edam, Naerden, Weesp, Muyden, Woerden, Oudewater, Schoonhoven, Gornichem ende Huesden.

Item opten voorschreven poincten vander zoene van Coppenhaven ende vander leninghe &c. hebben *die Ridderschap van Zeelant* verantwoort, dat zij op deze tijt *in cleynen getale* ter dachvaert gecomen waren, ende dat veel van die geschreven waren niet gecomen en waren, ende oock veel vander Ridderschap niet geschreven en waren ter dachvaert te comen, ende dat zij *oude coustuyme* hadden, dat niemant vorder dan *voor hem zelve verantwoorden* en mochte, van des lants wegen in zaken daer gelt aen cleefde, ende baden daerom, wantet hun van node was, alse gemeenlijck om deser poincten wil te vergaderen, ende omdat zij oock andere manieren in Zeelant hadden om gelden te betalen van des lants wegen, dan men in Hollant doet, dat die Heere van Lalaing een dachvaert maecken woude ter Goes, ende aldaer van mijns genadichs Heeren we-

wegen beschrijven ende comen doen alle die Ridderschap ende Ambachtsheeren groot ende cleyn, ende oock die Steden, ende dat hij aldaer woude opdoen off doen opdoen die voorschreve punten, ende zonderlinghe, dat men ter zelver dachvaert claerlijck overbrochte ende bewijsde alle tgunt men in des lants wegen deuchdelijck schuldich mochte wezen vanden Tractate van Coppenhaven, ende daer tegen weder al datter ghebuert mochte wezen ende dat den lande schuldich waer daertegen te bate te comen, zij hoopten dat zij hem daerop alsſo beraden zouden zamentlijck, dat zij het zelve, dat hem daer aff van rechtswegen bueren zoude mogen, te gelden, dat zij daer toe zulcke wegen vinden zouden dat dat betaelt zoude worden, ende opter zelver dachvaert zouden zij mede verantwoorden opdat punt vander leninghe voorschreven, ende desgelijcx hebben mene verantwoort die Steden van Middelburch, van Ziericzee, vander Goes ende van Tholen, ende oock die vanden Briele, ende hierop is een dachvaert geraempt, gehouden te worden ter Goes, opten derden dach van Junio naestcomende.

Ende omdat mij Dirck Boudijnsz van Zwieten nae mijnen besten weten kundich is, dit aldus opter voorschreve dachvaert geschiet te wezen, zo hebbe ick mijn hantteijcken hier onder gezet, op den XXIIIJ dach in Meije anno XLIIIJ, ende was onderteijckent B. de Zwieten.

* *

Uit de *Memorialen van den Hove*, van ROSA, D. X. fol. 7—10.

* * *

BIJLAGE op 't jaar 14$\frac{50}{51}$. den 17 Febr.

Commissie van Pieter Pieterszone vanden Schoutetenschip van Alcmair en zijne Macht; op verzoek en in plaats van Clas van Thorenburch, die in 't jaar 1440. den 15 Oct. Schout geworden was, en dit verzocht. Dienende tot opheldering van 't gezegde, boven, bl. 291.

Philips etc. doen kond allen luyden. Also wij mit onsen anderen openen brieuen, gegeuen in onse Stede van Loeuen vpten XVden dach in Octobre a°. XIIIJC. ende XL. lestleden, gegonnen ende beuolen hebben onsen geminden *Clais van Thorenburch* onse *Scoutamb. van Alcmair* mit sinen toebehoren *te bedienen* ende te bewaeren, of *te doen bedienen* bij enigen persoen, dair toe nut ende oirboirlic, him voirt volle macht geuende, *om alle jare eerbair knapen van goeden geruchte* ende van goeder conscientie poirteren van Alcmair te mogen setten ende eeden, *in ende van onsen gerechte te wezen*, ende dairtoe an him te houden alle jair al alsulcke boeten, breucken ende proffijten als dair toestaen, ende tot kennissen van onsen Scepenen aldair behoiren, ende zij berechten mogen sonder ons of yement van onser wegen dair of enige rekeninge te doen, gelijc die selue onse brieuen dit vorder te vollen uytwijsen ende verclaren, duerende des voirs. *Clais leuen lanc* *, Ende het soe zij, dat de voirn. Clais van Thorenburch om seker redenen wille den voirs. dienst selue in sijnen persoen goedelicx niet bedienen en mach, an ons dair om versouke ende ende oitmoedelic biddende, eenen persoen in sijne stede gestelt te mogen werden; Ende dat wij den seluen dienst gonnen machtigen ende beuelen wouden

* Dit was toen iets zeldzaams.

den Pieter Pieterszone, poirter ende inwonende onser voorſ. Stede van Alcmair, Soe ist dat wij die saken voirſ. gemerct, genegen sijnde totter bede van den voirn. Clais van Thorenburch, volcomen vertrouwen hebbende inden persoen van den voirn. Pieter Pieterszone, den seluen Pieter Pieterszone beuelen ende gemachticht hebben, beuelen ende machtigen mit dezen brieue dat selue onse Scoutamb. van Alcmair mit sinen toebehoiren, om dat deuchdeliken ende trouweliken te bedienen ende te bewaren tot onsen ende onser voirſ. Stede eere ende oirboir inder manieren voirſ. ende sonderlinge in alre vougen als onse voirſ. andere brieuen, den voir. Clais van Thorenburch dairop verleent, dat inhouden ende begrijpen, ingaende des Sonnendages voir den Heiligen Kerstdach naestcommende, ende geduerende totten *wederseggen* vanden voirn. *Clais*, *van welcken* dienst also te regieren ende te bedienen de voirſ. Pieter Pieterszone sinen eedt doen sal inden handen van onsen getrouwen Ridder ende Stedehouder Generael onser voirſ. Lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, den Here van Lannoy, Ontbieden dairom ende beuelen allen onsen goeden luyden ende ondersaten, binnen onser voirſ. Stede geseten, dat sij Pieter Pieterszone onsen Scout voirn. gehulpich, gehoirich ende bijstandich sijn in allen onsen saken tot alre tijt, als zij des van sijnre wegen vermaent sullen werden, Ende des niet en laten also lieve als wij hun sijn, Want waert dat hierin yemant ongehorich wair, dat wouden wij an dien houden ende verhalen, als anden genen die ons van onser heerlicheyt vermindert hadden. In oirconde etc. gegeuen opten XVIJsten dach in Febr. int jaer ons Heeren M°IIIJC. ende vijftich naeden loipe van onsen Hove van Hollant.

* *

In de MS. *Memor. en Sententien van den Hove van Holland*, Lett. C. 1450. 12 Aug. seqq. fol. 19. vso.

BIJLAGE op 't jaar 14⅝. den 26 Maart, op bl. 195.

Hiertoe brenge ik de Handvest van Philips — insgelijks onuitgegeven, en die men reden heeft, om te denken, dat aan de Alkmaarsche Regering, ook in onzen leeftijd, onbekend geweest is.

„ Philips beslist de verschillen in de Stad „ Alkmaar, gesproten over het verkiezen van „ 31 Leden als Raden der Stad, en bevestigt „ teffens stilzwijgende het gene nopens *den* „ *Rijkdom en Vroedschap* der Stad door zijne „ Gemalin en Hem zelf te voren verordend „ was."

Philips etc. doen cond allen luyden, alzoe een wijle tijts geleden zekere geschillen ende twijdrachten opgerezen ende vuytstaende geweest zijn tusschen *den gemeynen Rijcdom ende die vander Vroescip* onser goeder Stede van Alcmair onderlyngen, wten welken wail gesien was meer onluste ende onureden te gebueren, die ons ende derseluer onser Steden bi auentueren hadden mogen dienen tot groter hinder ende achterdeele, dat God verbieden moet, die welke bi zijnre Godlicker gracien verheynget * ende dat selue ten besten gekert ende zoe genueget heeft, als dat die voirs. geschillen ende twijdrachten ter nedergeleyt ende tot wegen van reden ende van vreden gebracht zijn, als hiernae clairlicker blijcken sall mogen, *spruytende* ende toecomende om saken wille van zekren *Handuesten* ende Priuilegien, die een deel jairen geleden, onse lieue ende gemindę *gezellinne die Hertoginne* (40), *als des macht* en-

* dat is *vereenigt*

(40) Dit zag dan duidlijk op *Hertoginne Isabella*, Gemalinne van *Philips van Burgundie*, en geenszins op Gra-

ende die ten tijden 't Regiment hebbende onser voirs. Lande van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, ende wij desgelijcken dairnae der voirs. onse Stede van Alcmair gegonnen, gegeuen ende geconfirmeert hebben, roerende van *onsen Burgmeistren ende Gerechte jairlicx te kyesen ende te ordineren* ende *oick den Regimente* derseluer onser Stede, alzoe die selue onse ende ons voirs. gezellinnen brieuen van Priuilegien dat voirder inhouden ende begrijpen, van 't welke alsoe te doen ende nae te volgen die van onser voirs. Stede niet eens en hebben connen wezen tot nu toe als voirs. is; Ende het zij alzoe, dat op huyden gecommen ende gecompareert zijn voir onsen lieuen ende getruwen, den Heere *van Lannoy, onse Stedehouder Generael*, ende anders onse *Rade van Hollant* in onse naem, te weten *Wouter Beijerszoon, Jan Maurin* ende *Pieter Jonge*, Burgmeisters, *Pieter Clais de Jonge Zoen, Pieter Lauwe* ende *Pieter Dyedyng*, poorteren inwoenende onse voirs. Stede van Alcmair, vander selver volcommen machte hebbende onder ons voirs. Stede zegel, thoonende ende zeggende, hoe dat *ons Gerechte ende die alynge Rijcdom, Vroescap ende lichaem* onser voirs. Stede, die een mitten andren vruntlicken ende eendrachtegelicken ouercommen ende ouerdragen wairen, Als dat die een ende dertich persoonen, hier nae bescreuen,

Gravinne *Jacoba*. Zie mijne Aanteek. op D. IV. bl. 195. (8). Dit Privilegie van *Isabella* mag dan kort na 't jaar 1437. gegeven zijn. Het is mij nog niet voorgekomen; of mogelijk is dat toen gegeven op naam van haren Gemaal *Philips*, terwijl zij de Regering bij zijne afwezigheid in handen hadde. 't Was toch zeergewoon, dat *Stadhouder* of *Raden* in zulke Verordeningen en Privilegien den naam des Vorsten aan 't hoofd stelden, al wist de Vorst zelf op dat tijdstip er volstrekt niets van! Of er moet nog een later tusschenkomende Gunstbrief zijn, waarbij 't getal van 33 verminderd is tot 31.

[illegible] (41) *Clais van Thoren-* [illegible] *inden eersten Wilde,* Pieter Duick Walichs, [illegible], *Arnt de Reest* van Werue, Simoen Vre-[illegible], [illegible] *Doeue* Janszoen, Dirck van [illegible] *Dircksz.,* [illegible] *Mouwerijn,* Jacop Pietersz., Pie-[illegible] Vischers. [illegible] *Clais* die Wail, Jacop Gerijtszoen, [illegible] Pietersz. [illegible] *Adrichen,* Simon Pieter Herenzoen, *Clais van Lubbrechtsz.,* Simon Bairtoitszoen, Gerijt [illegible] *Pieter* Reynerszoen, Meister Wil-[illegible]szoen, *Chisz.,* Vrederyck Jansz., Jan Jacopsz., [illegible] *Claiszoen,* Clais Jan Geijenz., Huge Hein-[illegible] *Pieter* Jan Dirckszoen, Jan Claiszoen, Ael-[illegible] *ricksz., brecht* Claiszoen, Wouter Beijersz., Pieter Jonge *ende* Jacop Muys (42), deselue onse Stede voird-[illegible] *samentlicken regieren* ende gouuernieren zullen *alsoe* wail inder zaken van jairlicx die *persoonen dienende tot onser gerechte* te wesen, te *nomen ende te kyesen* nae den jnhouden vanden voirs. Priuilegen, als in allen andren zaken *den oirbotr ende weluairt* onser voirs. Stede aengaende ende aenroerende; Seggende voirt hoe datter twee van der voirs. een ende dertich persoonen offliuich gewerden sijn, ende dat in die stede van die zesf andre persoonen gecoren zijn, van de welke de selue een ende dertich persoonen twee kyesen ende ordineren sullen in die stede van den twee dooden persoonen, ende van den andren vieren sullen die twee die

(41) Deze persoonen verschillen grootendeels van die 33, die bl. 287. 292. op 't jaar 1436. 1437. den *Raad* of *Vroedschap* van 33 uitmaakten. Denklijk zal de partijschap, en de *Hoeksche* en *Kabeljauwsche* Verdeeldheid de groote oorzaak hiervan geweest zijn. Daar nu *Clais van Thorenburch* de groote man schijnt, welke sedert 1440. *Schout* van Alkmaar was (boven bl. 320.), en thans weder aan 't hoofd der XXXI geplaatst wordt; is denklijk dit de reden, dat *Philips*, op zijn verzoek, eenen nieuwen *Schout* heeft aangesteld, waarvan de *Commissie* hiervoren bl. 320.

(42) Men telt dan hier maar 31 persoonen, denklijk uit een later Privilegie.

die machte hebben om in die stede van tween andren te komen ende twesen, Ende alsoe voert van tijde ter tijde alst geschiet, dat eenich van den voirs. een ende dertich persoonen offlijuich worden, soe sullen zij weder van nyeus kyesen, ende in die stede vanden offlijuigen persoonen zetten ende ordineren zekren andre persoonen, sulc ende in alsulken getale als dienende ende oirboir wezen sall, Ons ende onsen voirs *Stedehouder* ende *Rade* van onsen wegen oetmoedelicken biddende, tgheen dat voirs. ende bi onse voirs. Stede ouerdragen is te willen belieuen ende vestigen; Soe ist dat *wij* ende onse voirs. *Stedehouder* ende *Rade* die saken ouergemerct, ende dat wij willen ende begerende zijnl, dat onse voirs. Stede van Alcmair voirtmeer in rusten ende vreden geregiert worde tot onser eer ende hoiren oirboir, genegen wezende tot hoere oetmoediger beden believft geapprobeert ende geconfirmeert hebben, belieuen, approberen ende confirmeren mit desen onsen brieue die ouerdrachte voirs. Geuende volcommen machte den voirs. een ende dertich persoonen ende den ghenen die nae hunl. commen, ende dairtoe gecoren wesen sullen de voirs. onse Stede truwelicken ende deuchdelicken te regieren inder manieren voirs. en alles dair inne te doen des goede getruwe Regierers sculdich zijn van doen, *behoudelicken onser hoocheit ende heerlicheit als Prince ende Heere* in allen saken onvermindert wezende, Ontbieden dairom ende beuelen allen onsen dienaren, officieren, ondersaten ende goede luyden, wien dit aengaen mach, dat zij de voers. een ende dertich persoonen ende hoiren naecomelingen behulpich ende bistandich zijn inden saken onser Stede voirn. aengaende ende dair zij 't bewind van hebben sullen, sonder des te laten in eniger wijs, op alzoe lieve als wij him zijn, want ons dat alzoe belieft gedeen te wezen, In oirconde desen brieue ende onser zegel hier an gehange. Gegeuen vpten XXVJsten dach van Maerte, int jaer

ons Heeren duysent vierhondert ende vijftich, nae den loop van onsen Houe. Bi mijnen Here den Hertoge, ter Relatien vanden Here van Lannoy, Stedehouder Generaal, Heren Lodewijc van Montforde, Heren Arnt van Gend, Heren Gerijt van Zijl, Jacop van Catz, Meister Gillis van Wisse-kerke ende Gerijt Potter vander Loo, Raedsluyden van Hollant,

* *

MSS. *Memorialen ende Sententien van den Hove van Holland*, geteekend Letter C. fol. 35.

BIJLAGE op 't jaar 1457. den 1 Dec. op bl. 582. (56).

Uittreksel uit een Proces tusschen A. Beylinc en de Stad Gouda. Hij eischt betaling van kosten tot f 5000:-, door hem gedaan, toen Jan van Uytkerke, Ridder, als Kapitein in 't Slot van Gouda lag. De Stad eischt de namen van van die van den Gerechte, op wier gezag hij van Stedewege die kosten maakte. De Gerechten kunnen zonder toestemming der Rijken en Vroeden (Rijkdom en Vroedschap) alle de Stedelingen niet verbinden.

—— Gemerct dat alle die Gerechten (Schout, Burgemeesters en Schepenen) vander Steden die Steden niet belasten noch verbinden en mochten allen op hun zelven, maer die zelve Gerechte mochten ende waren sculdig daer over te roupen die Rijkdom ende Vroedschap vander Stede, die men belasten offte verbinden soude. Waeromme die selve Beylinc niet alleen sculdig en was te spe-

specificeren die geene die in de Gerechten waren, ten tijde dat die kosste gesciet ende gedaen was, als hij zeyde, ende mede die geene die *van de Vroetschap ende Rijkdom* daer bij aan ende ouer geweest soude hebben.

* *

Memorialen en Sententien, Litt. F. n°. 5. tusschen de jaren 1457-1461.

BIJLAGE op 't jaar 14 5/6 6/7. den 2 Maart, op bl. 102.

Dat de schotschuldigen over het geheele Dorp werden omgeslagen voor een bepaalde somme; dat het vertrek van zulke schotschuldigen de overigen op grooter lasten bracht; dat dit voornamelijk kwam door hun verhuizen naar de Steden; en dat Welgeborenen van die lasten vrij waren; dit alles, bij een, wordt bevestigd door eene merkwaardige Verklaring van Hertog Philips, Graaf van Holland. — —

Philips, bij der gracie Godts, Hertogh van Bourgonje, van Loteringen, van Brabant enz. doen condt allen luiden, hoe dat ons *onse ondersaten ende goede luyden* van Sevenhove, Nieuveen, Culstaert ende Calslagen seggen, hoe dat het, al is 't soo, dat in het voorschreven Dorp van Sevenhoven niet meer dan achtien huysen en staen, ende alleenlijck op hondert mergen landts en sitten, nogthans soo moeten sij *ons boven beden, die sij uns uyt onsen gemeenen landen betalen*, daertoe alle jaren geven ende uytreyken tot *erffschot* achtien Wilhelmus schilden; tot welke betalinge die *Welgebooren* Luyden aldaer niet geven. Desgelijken die *voerschreven van Nieuveen*,

vaen, die ons jaerlijx tot erffchot geven, behalven onſe beden, acht Wilhelmus Schilden, daer *niet dan elf huyſen ſtaen, dat oock aldaer vier Welgeboren Luyden zijn.* Voorts dat in dat Dorp van Cudelſtaert niet meer *en zijn dan achtien huiſen*, ende geven ons jaerlijx, behalven onſe beden, ſesthien ponden tot erffchot: van *welke huyſen die helft ledigh ſtaen*, mits dat enighe aldaer van armoede en anders geruymt zijn. Ende dat in 't voorſchreve Dorp van Calſlagen niet meer en ſtaen dan twaelf huyſen ende geven ons tot erffchot ſes Wilhelmus Schilden 's jaers tot ons behoef, die oock maer op hondert mergen ſitten. Seggende voorts, dat hoewel uyt den voorſchreven Dorpen veel van ons buiren ende *goede Luyden geruymt* ende anderwaerts metter woon getoogen zijn *in onſe goede Steden ende anders, daer ſij vrij ſitten en poorters geworden zijn*, ſoo dat daerom de voorſchreve onſe Dorpen ende ingeſetenen niet mogelijck en is te geven dat voorſchreve oude Scot, mids den aftreck van hunne medebuiren *ende dat de Welgeboren Luiden niet en geven nogthans de* voerſchreven buiren en zijn tot geen lichteniſſe gekomen, en hebben ende moeten altijd aen igelijcken van hun haer volle portie ende aendeel van den voorſchreve onſe erffchote betalen, gelijck of ſij nogh alle haer volle getal van Luiden hadden; ende want de voorſchreve onſe buiren ende goede Luyden ons geklaegt hebben, hoe dat ſij het erffchot niet langer vol betalen en mogen noch en konnen, gemerckt de redenen voorſz. dat ſes of ſeven huiſen in de voorſz. Dorpen dat alleen geven ende betalen moeten; ſoo hebben ons die voorſz. buiren ende onderſaten van de voorſz. vier Dorpen ootmoedelijck gebeden, dat wij alſo wel om Godts wille, als op die groote lasten, ſaeken ende andere redenen voorſchreve hunluyden in hare voorſchreve erffchot verlichten wouden als van der helfte, of alſo veel als ons rede-

lijck

lijck dunken soude, seggende dat sij in der waerheyt, dat niet langher geven noch betalen en mogen, maar souden in 't eynde van armoede ende van noodtswege de voorschreve Dorpen moeten ruymen, en anderswaers binnen of buyten onse landen metter woon trekken daer bij dat wij al geheel onse Erfschot verliesen en quijt gaen zouden, en werden hunluyden bij ons hier in niet voorsien van onse gracien ende genade. Soo is 't, dat wij overgemerct het gene, dat voorschreven is, ende dat de voorsz. geseten ende palende sijn op de uyterste palen van onse lande aen den Gestichte van Uytrecht; van welke sij dickwijl ende menich warven grote ende verderfselijcke schade gehadt ende geleden hebben, beyde aen lijve ende goede, bij ende van die voorschreven van Uytrecht in den oorloghe ende anders, bij advijs ende goedtdunken van onse lieve ende getrouwe Stadhouder ende Raide van Hollandt, den Luyden van onse Rekeninghe in den Hage, ende van onsen Rentmeester Generael in Hollant, ende onse Rentmeester van Noorthollandt, den voorschreven onsen gemene buiren, ondersaten ende goede Luyden van Calslaghen ende ygelijcken van dien uyt specialijcke gracien ende medelijden, dat wij met hun hebben, alsoo langh als ons dat believen sal, gevrijt ende quijt gescholden hebben, *dat derdendeel* van onsen voorschreven *Erfschoten*, ende sijn des te vreden, behoudelijck dat sij ons of onse voorschreve Rentmeester van Noorthollandt in der tijdt wesende tot onsen behoef die andere twee deelen betalen sullen ter termijnen ende gelijck sij tot hier toe gedaen hebben ende schuldig sijn te doen. Ontbieden daerom ende bevelen enz. Gegeven den IJ dagh van Maert, in 't jare ons Heeren duysent vierhondert sesenvyftigh.

*** Uit G. VAN LOON, *Aloude Regeeringswijze van Holland*, D. IV. bl. 253—258.

BIJLAGE op 't jaar 1462. den 20 Octob. op bl. 205.

Men ziet er uit, hoe verkeerdlijk of onbillijk onze beste Hollandsche Schrijvers dikwils hierin de Vorsten beschuldigen, of de oorzaak dier Inrichtingen stellen in hunne heerschzucht; daar de schuld — — (43).

„ Getuigschrift van Burgemeesters en verde„ re Regeering van Amsteldam, over het ont„ vangen van een' Brief van Hertog Karel I., „ als Graaf, rakende *de Minderbroeders van* „ *der Observantie*, en de oproerige *Predikatie* „ van *Pater Brugmans* — met eene bijgevoeg„ de Verklaring van de Aanwezigen."

(Vergel. WAGEN. *Amsteld.* D. II. bl. 252—258.

Wij Burgermeesters, Scepenen ende Raide der Stede van Aemstelredamme doen kont ende certifice-

(43) Ik heb dit oorspronglijk stuk hier plaats gegeven, eensdeels, om het verhaal van den Heer WAGENAAR hiermede te kunnen vergelijken, deels om er uit te bevestigen mijne Aanmerking, dat het niet de Vorsten van dien tijd geweest zijn, die de *Vroedschappen* (dat is de gansche massa der burgeren,) tot zeker getal hebben gepoogd te brengen, om hun *Dominatus te verzekeren*, zoo men 't noemt; maar dat zij, vooral Philips I. integendeel die bepaalde *Corpora*, uit een bestemd getal allengs gevormd wordende, veeleer hebben zoeken te weren dan te begunstigen. Des Graven Zoon en de Stadhouder wilden den brief niet laten openen dan in tegenwoordigheid van de gansche burgerije. Of zulks in dit geval *al* of *niet raadzaam* ware; is hier een *politike* vraag, geen zaak van *rechtsverschil*. Men leert er ook Broeder *Brugmans* uit kennen. De Magistraat verzettede zich tegen de *Minderbroeders*, die door Hertog Karel en zijnen Raad beschermd en naderhand ook door Amsteldam begunstigd werden.

ficeeren enen ijgeliken, die desen onsen brieff sall zien off horen lezen, hoe dat onlanx geleden Meester Jelis Caboten, Rait mijns genadichs Heren, gecomen is binnen Aemsterd. guets tijts voren middage, an een van onsſ Burgermeesters voirn., genoemt Gerit Matheeusfoon, die last ende tbewynt hefft dit tegenwoirdige vierendeell jairs lang na rechte ende gewoende der seluer Stede; alle brieuen cômende van buten ander Stede voirn. tontfangen, tale ende antwoirde te geuen op alle saken, dier te doene vallen, hem seggende dat hij besloten brieue hadde van mijnen genadigen Heer van Charroloisſ, ende oick van mijnen Heeren den Stedehouder, gaende an *Scout*, *Burgermeesteren*, *Scepenen*, *Raide*, ende *Vroitscap* vander voirsz. Stede van Aemsterdam, die welke die voirn. Burgermeester willich ende bereit was mit alre onderdanicheit tontfangen, ende terstont die mit hem drien off vieren van ons dair bijder hant wesende te visiteren, ende dat gedaen dair op te doen, als dat van outs binnen der voirsz. Stede gewonelic is te geschiene, dair op meester Gellis voirscr. antwoirde, dat hij die voirscr. brieuen alsoe onder hem drien off vieren te visiteren niet ouer geuen en woude, mer begeerde die alinge Vroitscap ende Rijcdom der seluer Stede eerst vergadert te hebben, ende die voir ogen te zien, eer hij sijn voirscr. brieuen ouer geuen woude, soe dat die voirn. Burgermeester wel merckte wt sijne woirden ende hanteringen dat dese voirscr. brieuen ruerden den mynre broderen vander obseruancien, die mit drange ende in vreemder manieren binnen der voirn. Stede gecomen sijn, ende aldair een woenstadt begrepen hebben, dair off Got betert, grote twijdracht, alsoe well eedsdeels onder die Vroetscap ende Rijcdom als onder die gemeente vander seluer Stede alrede opgestaen ende geresen is, ende was dair omme verduchtende, hadde hij die vander Vroetscap ende Rijcdom omme dier sa-

sake willen vergadert gehadt, dat dair groot quaet ende merclic opstal onder hemluyden van gecomen mochte hebben, Alsoe dat die voirn. Borgermeester doe, om ijmer voll te doen ende mijns genadichs sHeren brieuen te obedieren, na recht ende gewoente vander Stede voirscr., dede vergaderen des afftermiddages tgemeen gerecht, doe bij huysf wesende, te weten, vier Burgermeesters ende sess Scepenen, soe die zeuende Scepen doe van huysf was, van den welcken Meester Gellis doe ontboden ende geseit werde dat sij als tgemeen gerecht vander Stede dair saten, ende om sijn sake vergadert waren, volcomen macht hebbende vander voirn. Stede wegen niet alleen sijn brieuen voirsz. tontfangen, mer ander lasten te dragen, der seluer Stede angaende, die ongelijc meerre ende lastiger waren dan dese brieuen tontfangen, Dair omme woude hij sijn brieuen ouergeuen, sij wouden die seer gairn ende mynlich ontfangen ende dair in doen als sij sculdich waren te doen, Dair Meester Gellis voirn. doe op antwoirde, dat hij geen bode en wair, die hair brieuen soe simpelic plegen ouer te geuen mer stonde tot meerren state, want hij Rait wair van mijnen genadigen Heren den Hertoge ende oic van mijnen genadigen Heren van Chairroloisf, hij conde lezen ende scrijven, dat alle boden niet en konnen, hij zage optie superscriptie der voirsz. brieuen staen, an Scout, Burgermeesteren, Scepenen, Raide, ende *die alinge Vroetscap ende Rijckdom* vander Stede, die woude hij alle voir ogen sien, aldair tsamen vergadert wesende, ende die bij namen ende toenamen in scriffte nemen, eer hij sijn voirn. brieuen ouer geuen woude, ende begeerde noch als bouen, datmen die vergaderen woude, twelc ons all tsamen anders niet te wesen en dochte, dan zoekinge ende manieren te maken om meerre twijdracht ende opstall inder Stede te hebben dan dair noch gewest is, ende tis te verduchten

wair

wair die vergaderinge alsoe geschiet, datter meer lasten ende verdrieten off gecomen souden hebben, wairom wij, die in alsulker mate niet en hebben doruen doen, Ende wat wij Meester Gellis voirn. baden om die brieuen ons ouer te geuen, hij bleeff altois op sijn eerste antwoirde, niet vanden brieuen te willen sceyden dan inder manieren voirscr., ten wair dat wij dair vergadert wesende, seggen wouden, dat wij waren alle die gheen *dair die brieuen an hielden*, alsoe *wel Vroitscap ende Rijcdom* vander Stede als *Burgermeesters ende Scepenen*, ende datmen hem dair off certificaci geuen woude, twelc ons niet oerber en dochte wesen, mer een eenrehande behalinge ende verrasschinge, Dairom wij die voirn. brieuen, op alsulke maten niet en dorsten ontfangen, mer seiden hem noch meer, op dat hij ymer gheen reden hebben en soude onsſ te beclagen; Siet Meester Gellis, uwe brieuen houden mede *anden Scout* van deser Stede, die nv van huysſ is, inden Hage wilt verthoeuen, tot dat hij weder thuysſ gecomen is, men sal dan vorder raet hyrin nemen in dyen gijs dan begeert, Hyr mede is Meester Gellis van ons gescheiden, ende en hefft nye affter die tijt yet van ons begeert, mer is dair na gebleuen te leggen binnen der voirscr. Stede meer dan vieer off vijff dagen lang, starcke partije ende veel raets houdende mitten obseruanten uoirscr. ende dagelix gaende in hair sermonen, dair veel myaselike woirden gepredickt ende vreemde manieren gehouden sijn, om ymer die gemeente wederspanich te maken, ende mit zekere loffnisse te nemen vander gemeente voirscr. aldair inder predicaci vergadert wesende, dair die enige vander gemeente openbairlic loueden *, voir een crucifix, dat Brugman doe wt sijn mouwe haelde; dat sij die obseruanten binnen der voirn. Stede ter doet toe houden souden, welke loffnisse geschiede in presenci Meester Gellis voirscr., ende dat niet sunder redenen, Ende want

* d. i. beloofden

want die voirn. obseruanten onlanx geleden octaue gehouden hebben binnen der voirn. Stede van Sinte Franciscus, in welker octaua Brugman alle dage binnen thuysgen dat sij begrepen hebben, gepredickt hefft, ende hoewell dattet openbaer kercmeer ende straetmeer is, hoe dat Brugman voirn. hem gehad hefft in sijn prediken voirscr., hoe mislic gelaet hij den volke gethoent hefft om beroerte dair onder te maken, vreemde questien voirt te stellen, hem seluen dair op tanworden ende te prijsen, nochtans alsoe wij dair selue niet tegenwoirdich gewest, noch dat gehoirt en hebben, soe en hebben wij dair off niet connen certificeren noch tugen, mer hebben gebeden den eerbaren Prouisoir ende Deken van Waterlant, Aemsterlant ende Zeevanck, dat sij openbairlic willen tugen en certificeren mit hoeren openen brieue hyr doir gesteken, wes hem hyr van kundich is, ende wat sij bij wairachtigen tugen in deser sake vernomen hebben, op dat een ygelic weten mach, mit wat manieren dese voirn. obseruanten en hoir adherenten heur sake hantieren tegen die Rechten ende Priuilegien der voirscr. Stede van Aemsterdamme, eertijts bij Hertoge Willem saliger gedachten gegeuen, in enen punte aldus ludende, „ Datmen voirtmeer ghenen ghiestelíken luyden, cloesteren, noch anders gheestelíken huysen, hoe die genoemt mogen wesen, „ maken belpreken eruen, noch oick verkopen en „ sal mogen, enige leggende erue, staende tymmeringe, offte renten binnen onsen Stede vrijhede „ van Aemsterdamme gelegen, wtgenomen den „ prochikercken ende gasthuysen binnen der sel„ uer onser Stede ende vrijede voirscr. Gegeuen „ in onser Stede van Middelburch, opten IIIJden „ dach in Nouembri Anno elf," Bouen welken Hantvesten die voirn. obseruanten sint Pinxteren herwert ende niet lange een cleyn huys ende erue binnen der voirscr. Stede gelegen begrepen hebben, twelc sij seggen hem gegeuen ende besproken te

we-

wesen om dair een cloester te begrijpen, ende dair in ter doet toe te blijuen, Ende want alle saken inder wairheit geschiet sijn gelijc voirscr. staet, des teenen oirkonde hebben wij der voirn. Stede zegell van saken an desen brieff doen hangen. Gegeuen opten twintichsten dach in Octobri int jair ons Heren dusent vieer hondert twee ende tsestich.

* * *

Wij Prouisoir ende Deken van Aemsterlant, Waterlant, ende Zeevanck doen kont allen luyden, Alsoe nv onlanx geleden die mynre broeders vander obseruancien binnen der Stede van Aemstelredamme octaua gehouden hebben van Sinte Franciscus, soe is oic van een vanden voirn. obseruanten genoemt Brugman alle dagen binnen der voirn. octaue in een huysgen ende erue, dat sij aldair begrepen hebben sunder oirloff des Cuyrijts ende Vicarys der voirscr. Stede van Aemsterdam gepredickt hefft, vreemde manieren ende abuselic gebeerde voor den volck in sijnre voirscr. predicaci makende, sunder enige notabell scrifften off merckelicke doctrynen voirt te brengen, mer meer geacht hefft hanteringe te maken, om tvolck te commoueren tegens den ouersten vander Stede ende ongenuechte dair tusschen te maken, dat billix bij hem luyden, die alsoe herlich ende dogende van leuen schijnen te wesen, niet geschien en soude, Des ist gebuert dat dese voirn. Brugman binnen deser octaue voirscr. in sijn sermoen staende een cedell voirt haelde, dair wt hij mit hem seluen sprac ende vraechde ende hem seluen antwoide en neerstelic prijsde seggende onder anderen woirden, och Brugman, Brugman, wat erger quaet mensche plaechstu te wesen, du plaechste te gaen met langen messen, bordelen te helpen houden, segge mij, Brugman, wairom bistu nv gecomen, om die noch te houden, trouwen neen, Du wilste nv die veriagen, soe daer anders Got betert niement en is die denckt te veriagen, Brugman bistu gecomen om Scoutambochten ende

Kerc-

Kercken te pachten, Neen, Du en wilste ymmer gheen symonij doen mer simpelic gaen in een arme verworpen lapte capken, Brugman wilstu Pater ersten cloester, alle andere cloesteren ende oick die prochikercken verderuen, trouwen neen:, Brugman wilstu bycht hoeren omme gelt, trouwen neen, Brugman wil die scapen hair wolle laten, ende gairn enen ygelic sijn bycht hoeren om Gots willen sunder gelt, Brugman wilstu oick vanden luyden lopen die pestilenci hebben als sommige well doen, trouwen neen. Du wilste altoes daer bij blijuen, sijn sij rijck off arm, dijnen mont op horen mont te leggen, ende ter doot toe dair bij te blijuen, veell meer andere gelijcke vragen, zeer vreemde luydende, die hij dair voirtstelde, om ymmer 'tvolc tot hem te trecken tegen den Cureyt ende Stede voirsz, die zeer lange vallen souden alle te scrijuen. Ten laitsten haelde hij een Crucifix wt sijne mouwe, twelc hij doe ophielt ende thoonde voir tvolck, dat dair doe vergadert was in groten getaill, seggende openbair aldair voirt volck, dat voirn. crucifix om hoge in sijn hant houdende, ghij guede luyde, gij hebt wel gehoirt, wair om ic mit mijnen armen schamele broderkens hyr gairn mit v wonen ende een arm snoode cloesterken hebben soude, om v allen den wech des ewigen lenens te wijsen ende dair in te helpen, mer ouermits datter enige sijn diet gerne behinderen souden mochten sij, dies nochtans gheen macht hebben en sullen, wilt well doen ende bidden deuotelic voir die luyden, op dat sij van horen quaden opset in deser saken off laten, ende lieue vrienden in Christo, want wij hyr doch blijuen willen, ende wij well bijstant ende hulpe behoeuen sullen om in deser sake tot onser meyninge te comen, soe begier ick om den gecruysten Got, dair na dit crucifix gemaeckt is, dat alle die gheen, hyr nv tegenwoirdich wesende, die bij ons blijuen willen, ons niet off te gaen, dat die hair vinger opsteken willen, dair doe veell vingeren

ken opgesteken werden, ende enige vanden mannen na bijden predicstoel sittende, seiden Heer wij willen bij v blijuen ter doet toe, Dair op Brugman doe antwoirde, dat hij sijnen ouden hals hyer voir laten woude, mit meer andere gebeerden, die doe aldair geschieden, diemen billix in goeden Steden, dair rust ende vrede is, niet doen en soude, ende men weet anders niet dan Meester Gellis Cabotte dair tegenwoirdich was, dair dit vinger steken ende dese abuselike loffenisse geschiede, ende tseggen is openbair onder veel volcx, dat dit een opset werck was, opdat hij sien ende horen mochte die gonste des volcx, die sij hebben totten obseruanten voirscr. om dair van te tugen in tijden ende in wijlen, Ende want wij Prouisoir ende Deken voirscr. van onses offici wegen sculdich sijn attensi te hebben op altusdanige onmanierlike loffenisse vanden volck, te nemen dair bij die cruys voirs, bij.... die Stede.... verdoruen sonde worden, wairt dat dit aldus voirt gaen soude, dair grote beroerte en lastige opstalle binnen der voirscr. Stede van comen mochte, dat beter behoedet wair, Ende vermits dattet ouer all openbare kercmeer ende straetmeer is binnen der voirscr. Stede, dat alle punten voirs. geschiet sijn gelijc voirscr. staet die wij doch meesten deel seluen hebben gesien ende gehoirt, des niet te myn om wairachtiger hyr van te mogen certificeren na forme ende stijle van rechte, soe hebben wij voir ons eerbare Priesteren, als Heer Bartholomeus Peterssoon ende Heer Hubert Willemssoon, poirters kinderen van Aemsterdam, die welke hoir hant elcx op hoir borst leggende, en naden rechten alsmen tugen sculdich is, ontfangen bij hoeren ede, getuycht hebben openbairlic voir ons, dat sij dair tegenwoirdich stonden, doe Brugman vraechde ende hem seluen antwoirde inder manieren voirscr. ende oick dat crucifix om hoge hielt, ende loffenisse nam vanden volck voirscr. ende dat hem geantwort wort van enigen, datmen dair

bij blijuen soude ter doet toe, niet anders wetende dan Meester Gellis voirn. mit enigen anderen wtten Houe van Hollant dair tegenwoirdich waren, Ende wanttet gotlic is ende recht es datmen in allen rechtfeerdigen sake getuychnisse der waerheit geue, ende alle saken geschiet sijn als voirscr. is, des ten oirconde hebben wij ter begeerten vanden Burgermeesters, Scepenen ende Raede van Aemsterdam desen onsen brieff anden horen gesteken, elcx onse zegell hyr an hangende, Gegeuen opten twee ende twintichsten dach in Octobri, int iair ons Heren dusent vier hondert twee ende tsestich.

* *

Uit den oorspronglijken *Perkamenten Brief*, onder mij berustende, waardoor gestoken is *het Getuigschrift van den Provisoor en Deken*, aan 't welk twee Zegels, nu verloren, hingen, met perkamenten banden: door mij gekocht uit de *Bibliotheek* van den Heer B. HUYDECOPER.

BIJLAGE op 't jaar 1467. den 3 Dec. op bl. 341. (99).

Actie van den Procureur Generaal tegen Schout en Schepenen van den Nieulande, die met Schotvangers, zonder Goeden en Vroeden op te roepen, de Ingezetenen op schot gezet hebben.

Vpten voirscr. dach zoe compareerde voir den Houe van Hollant *Willem van Zwieten*, Procureur Generael van Hollant, seggende ende proponerende bijden monde van Meester Adriaen Pietrijnsz., Aduocaet mijns genadigen Heren, hoe dat

dat Soijer Soijersz., als *Scout*, Gerwert Meynertz., Pieter Willemsz. ende Yelle Walicsz., doen ter tijt *Scepenen* van den Nyeulande, mit zekere *Scotuangers*, die zij dair toe gecoren hadden, vuyt *hoirs selffs auctoriteit* vuytgeset hebben bynnen den *Scoutambochte van den Nyeulande* vp elc scotpont vier Rinsgulden, die zij also *vp mijns genad. Heren ondersaten* hebben doen inwynnen ende executeren, sonder dat zij *den goeden* * *ende vroeden* dair ouer *geroupen hebben*, die dair ouer hadden *sculdich geweest geroupen* te sijn mit der clocke ende openbair kundigen *na ouder gewoonte*, ende bouen dat die ongelden vanden voirsz. dorpe vp die tijt nyet meer en beliepen dan elc scot pondt tot XL gr. gerekent, Ende concludeerde dair omme die voirs. Procureur, dat die voirs. *Scout ende Scepenen* bedwongen sullen sijn, hair Rekeninge ende bewijsinge in sijnen handen te leueren van haren ontfange ende uitgeuen, om die gesien dair sijn conclusie ende ansprake dair tegens te mogen maken. Wair vp die voirs. Soijer, Gerwert, Pieter ende Yelle dach van berade genomen hebben vp en Manendage naestcomende, goets tijts voir middage. Presentibus ut supra.

* d. i. goeden

* *

Memoriaal van den Hoye, 1 Dec. 1467. tot 31 Oct. 1468. fol. 8.

BIJLAGE op 't jaar 1468. op bl. 43.

Gewichtig Proces over 't Welborenschap van zeervele persoonen, die door den Procureur Generaal in 't jaar 1468. voor 't Hof van Holland werden aangeklaagd, als of zij zich vermeten hadden, om van Huisliedenstaat zich Welgeboren te maken; om daardoor het schot en bede te ontgaan.——

Tot verstand van den oorsprong der *Ridderschap*

schap en *Edelen* uit de *Welgeborenen*, in tegenstelling van de *Huisluiden*, of anders zoogenoemde *Schotboortigen* of *Schotschuldigen*, gesteld tegen over de *vrijen* of *vrij-* of *welgeborenen* in Holland, is er in de *Memorialen ende Sententien van 't Hof Lett. M. van* 16 *Nov.* 1467. *tot* 27 *Jan.* 1469. *stilo Curiae*, meer dan een aanmerklijk stuk, 't welk vooral dient, om te bewijzen, hoe uit *vrijen* of *welgeborenen* (*ingenui* of *liberi*) gesproten zij eene tweederlei orde, 1°. van zulken, die naderhand *Ridderschap en Edelen* bij uitnemendheid genoemd zijn, en 2°. zulken, die in den staat van *welborenschap* en vrijheid van Landbezit gebleven zijn, zonder door *Leenen* of *Ambten* tot hooger aanzien te stijgen. De Procureur Generaal had (fol. 142.) aanklachte gedaan op een zeergroot aantal van persoonen in *Delfland*, *Maasland*, en *de Liere*, welken tot groot nadeel van 's Graven *jaarschot* en *hofdiensten*, van *Huisluiden* zich *Welborenen* hadden laten maken, zonder Hem daarin te kennen, of zonder 't bewijs hunner *geboorte* aantegeven. Bij deze gelegenheid stelde de Procureur Generaal dit volgende vooruit als grond van aanklagte: ,, Hoe dat hyr in den Lande van Hollant drierehande manieren van *state* van *wairlijcken* luyden waren, te weten *Ridderscip*, *Waelgeboren luyden ende Huysluyden*. Ende datter *Ridderscip* waeren *waelgeboren luyden*, *van edelen* oirsprong nedergecomen, ende die hem *ridderlijck hielden*, zonder ambocht off lantneeringe te doen. Voirt dat *waelgeboren* luyden waeren die geene die uyt een *edele* stamme nedergecomen waren, maer hem niet ridderlick en hielden ende him setten tot ambochten off tot lantneringe off anders. Ende die *huysluyden*, dat waeren die geene, die hem tot ambochten off lantneringe setteden, ende die van geenen *waelgeboren luyden* nedergecomen en waeren, welke *huysluyden* der Graeflijkheid van Hollant jairlicx *zekere schot* betalen ende *hofdiensten* doen moeten, ende oick andere *servituien*, dair die *Ridderscippen* ende *an-*

de-

dere waelgeboorên luyden af gevrijet waeren." —— Deze *aangeklaagden* nu hadden als *huisluiden* en *buurluiden* gezeten, betalende *schot en lot*. Dan hiertegen brachten de Verweerders in, „ dat hunne ouders en zij *Welgeboren* van *zwaardzijde* waren, *zonder spil daar tusschen* — sommigen hunner waren *geboren uiter hofstede van Haestrecht* — — *anderen hadden haren edelen tuyge gedaen — als van den wapenen van Oestgeest — anderen van der Hofstede van Heemskerk — Harlair — Bronckhorst* —."

Dit alles ontkende de Procureur, en, indien zoodanig iets geschied ware, zulks was gedaan, hem *ongehoord*, en door particuliere *Baljuwen* —— doch niemand dan de Graaf had dat recht; die kon van *Huisluiden* maken *Welgeborenen*. En 't belang des Graven (44) was daarin gemoeid. *Want*, zegt hij, *dair mochten zoe veel waelgeboeren luyden mit aldustanige frauden gemaect worden, zoe dat die last van den schote ende andere servituten den Huysluyden te zware vallen souden, mits welken die in den Steden vaeren souden mitter wone, zoe dat mijn voirs. genad. Heere dair bij gescepen waire zijn schot ende andere hofdiensten geheel ende al te verliesen.*

Die gansche zaak is breeder opgehelderd door den Heer H. PH. HEENEMAN, Diss. Leid. *de precariis Comitum Hollandiae, vulgo de Graaflijke Beden et de antiqua Nobilitatis Hollandicae ab illis immunitate*, 1781. naderhand in 't Nederd. vertaald in de *Staatkundige Academie-Verhandelingen tot opheldering der Vaderlandsche Historie en Rechten*, D. I. bij Trap, Leiden, 1792.

Buiten de stukken, die ten bewijze in de *Bijlagen* dier *Academie-Verhandeling* geplaatst zijn, voege ik, tot verstand van zaken, *de verwering* zel-

(44) Hierboven genoemd *de Graaflijkheid van Holland.*

zelve dier *Welborenen* hier bij, uit het gezeide *Memoriaal*, fol. 144.

Roerende den Procureur Generael van Hollant tegens den nyeuwen Welboeren luyden van Maeslant ende van der Lyere.

Vpten voirs. dach zo compareerde voir den Houe van Hollant Potter Willem Jacopsz., Clais Allertsz., Allert Willemsz., Clais Jacopsz. ende andere hoere medegesellen, onlancx betogen bij den Procureur Generael van Hollant voir den voirs. Houe, als *nyeuwe welboeren luyden*, Ende deden vp sulken eysch ende ansprake als die zelue Procureur tegens hun gedaen ende genomen heeft, antwoirden ende seggen, te weten die voirs. *Potter Willem Jacopsz., Clais Allertsz., Allert Willemsz., Clais Jacopszoon, Willem Allertz.* ende *Willem Jacopsz.*, alzo veer alst hunluyden angaet, hoe dat hore ouders van *der zwairtzijde* gecomen, gewijst ende bekent sijn geweest *welboeren* luyden te wesen, ende te mogen *zitten van hoge ende van laige*, Welc vonnisse gegaen is in crachte van gewijsder ding, 't welcke hoir ouders ende zij altijt gepossesseert ende gebruyct hebben, zonder beroup off wederzeggen van yemanden, ende sonder *scot off lot mit den huysluyden* (45) betailt te hebben, item Jan Willemsz., Jan Tyelmansz. ende Jorys Jansz. deden seggen ende andwoirden, euen verre dattet hunluyden angaet, hoe dat zij bijden voirs. Houe mit hoeren *euenknyen* gewijst zijn geweest vp goeden tijtel *welborene luyden* te wesen ende te blijuen. Item *Willem Jacopsz.* euen verre dattet zijn persoon angaet, andwoirde ende seyde, dat hij ouer langen tijden van jaeren *welboren man* bekent ende gewijst is geweest vp goeden tijtel. Item *Heynryc Jacopsz.*, Jan Heynrycsz. d'oude, Jan

(45) Let wel! *schot of lot met de huisluiden*, en vergelijk de aanteek. (48).

Jan Heynrycsz. die Jonge, Jacop Heijnrycsz. ende Jan Jacopsz. alzo veer als hunluyden angaet, deden zeggen ende andwoirden, hoe dat hoir ouders van hair zwairtszijde ouer langen tijden ende bouen menschen gedenckenisse gewijst ende bekent zijn geweest *welboren* luyden te wesen mit hoir euenknyen, ende dat zij ende hair ouders altijt dat alzo gebruyct ende geposseseert hebben. Item Jan Jansz. ende Dirc Jansz. euen verre dattet hunl. angaet, andwoirden ende seyden, hoe dat hair ouders ouer lange jaren hoeren *welgeboren tuych* gedaen hebben, in sulker schijn, dat die zelve hoir ouders voir *welgeboren* luyden gewijst ende bekent zijn geweest, dair vp dat zij ende hair nacomelingen vander zwairtzijde gecomen, altijt dat selue geposseseert ende gebruyct hebben, ende noch dagelycx gebruycken als *geboren van der Hofstede van der Mije.* Item Arent Huygensz. ende Gerijt Huygensz. hebben hair ouders ouer XXXVI jaren hair welborenschap getuycht, ende sijn dair vp gewijst welboren luyden te wesen, 't welcke gegaen is in crachte van gewijsder dinck, sonder beroup dair vp, dat zij altijt als welboren luyden geacht ende gereputeert zijn geweest ende noch zijn, *Willem Jacop Hallinck* dede seggen ende andwoirden, euen verre dattet him angaet, hoe dat hij ende sijn *ouders ende overouders* (46) altijt *als welboren* luyden geseten ende voir sulc geacht sijn geweest, dair aff hij goet bethoon heeft, Ende hoewel hij dese leste twee jaeren 't *scot* mijns genad. Heren mede betailt heeft, 't welke geschiet is mit condicie ende voirwairde, wairt dat men him dat aff name mit onrecht, dat men hem dat mit rechte we-

(46) 't Is opmerklijk, dat alhier bij *Hallinc*, meer dan bij de anderen, gewaagd wordt van *Overouders*, en dat wij juist onder de Afkoopers van *Keurmede*, op 't jaar 1328. bl. 100. reeds vinden de familie van *Hallinc*.

weder geuen soude. Item Gerijt Huygenz., Dirk Willemsz., Jacop Dircsz., Clais Dircxz., Willem Claisz., Heynric Jansz. euen verre datter hunl. angaet, deden seggen ende andwoirden, hoe dat zij ende hair ouders vander zwairtzijde gecomen sijn van *eenre welgeboren stamme*, te weten *vander Bronchorst* (47), dair aff zij goet bethoen

(47) Van deze Familie der *Bronkhorsten*, een der oudste oorspronglijke Vrij-Heerlijkheden, die vroeger alleen van den Keizer en 't Rijk afhanglijk, en naderhand onder de Geldersche *Bannerheeren* betrokken zijn, en waaruit het oude gezegde voorkomt: BERG *de rijkste*, BRONKHORST *de edelste*, WISCH *de rijkste*: zie men de schoone Verhandeling van den *Baron* VAN SPAAN *van Hardestein*, *Inleid. tot de Historie van Gelderland*, D. I. bl. 257. en vervolg., welke bl. 279. deze Heeren reeds afleid 't van eenen *Adam de Bronkhorst*, die, als een *ingenuus*, of *welgeboren* op 't jaar 1127. en 1131. voorkomt als *getuigen* in Brieven van GERHARD, *Graaf van Gelre*. Die Heer merkt bl. 284. ook aan, dat S. VAN LEEUWEN (*Batav. Illustr.*) op 't jaar 1359. eenen *Gijsbrecht* uit dat Geslacht in Holland overbrengt, waaruit het *Hollandsche* Geslacht zoude afstammen. Mogelijk is dit al vroeger geschied langs het Sticht van Utrecht: JAN, Proost van St. Salvator en Aartsdiaken te Utrecht, komt reeds voor in een ouden Brief van zijnen Neef *Willem van Bronkhorst*, die hem noemt *Jan* zijnen Oom (*Avunculus*) *Proost* enz. Ik laat dien Brief uit het oorspronglijke, dat onder mij berust, van 't jaar 1323. hier volgen, bijzonder om de oudheid van 't aanhangend Zegel. Wie nu tegen de aanspraak van den Procureur Generaal van Holland kon bewijzen, dat hij van de zwaardzijde uit dien stam geboren ware, behoefde niets meer tot betoog van zijn *welborenschap*. De Brief is deze:

Vniuersis presentia visuris vel audituris. Nos Wilhelmus de Brunchorst notum facimus per presentes, quod cum Reverendus in Christo pater ac dominus dominus Johannes de dyest dei et apostolice sedis gratia Electus traiectensis, nobis, seu nostro avonculo, Johanni de Brunc-

thoen hebben *van mijnen genad. Here*, ende dairtoe van *Bailiu ende mannen* met vonnisse bekent ende gewijst ouer langen tijden, twelke gegaen is in crachte van gewijsder dinck. Ontkennende den voirs. Procureur zijne feyten ende vermeten, bij him voirtgestelt, ende dat zij *scot noch lot* betailt en hebben, *dair die huysluyden toe ghe-*

Brunchorst.. preposito et archidiacono Ecclesie sancti saluatoris traiectensis *de trecentis triginta quatuor* libris turon. nigrorum plenarie satisfecerit ipsum * de . . . . modi pecunia acquitamus et quitum presentibus proclamamus promittentes bona fide, ipsum amplius non impetere super ipsis Jn cuius rei testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum datum anno domini M°. CCC°. vicesimo tercio. Ipso die beate Catharine. * Duister te lezen

Hierbij hangt, aan een uitgesneden Pergamenten band, een klein bruinachtig Zegeltje, hebbende van binnen in 't Schild, een groot Sint Andries Kruis tot in de hoeken van 't Schild. Van binnen drie Droogscherers-Scharen, en van boven een Lambel, over een' staanden *Leeuw*. Aan wederszijde van 't Schild, in plaatze van *Tenants*, is een uitgebreide dubbele tak, met eene ronde boomvrucht of granaat: om den rand is een breed letterschrift; ik lees er uit: S WIL . . . . MI DE BRONCHORST ET DNI DE BATEBORG.

Dit verschilde dan nog veel van den Vrij- of Afkoop van 't *Keurmedeschap*; welks Afkoop echter (bl. 96. enz.) de vrijgemaakten gerechtigde tot de voordeelen van 't *Welborenschap*; hoewel dezen, door het verdieden, daaraan weder onderworpen konden worden; zelfs nog ten tijde van den Hertog Aalbrecht, die in 't jaar 1371. zulk eenen Afkoop doen liet. Ik geef dien Brief met zijn *Vidimus van Amsteldam*, om zijne aanmerklijkheid, uit het oorspronglijke, hierbij, ten jare 1371. (*).

(*) Het aanmerklijke bestaat 1°. in 't oudste Zegel der Stad *Amstelredamme*, hieraan gehecht. 2°. Dat aan 't hoofd des Briefs alleen genoemd worden *Schepenen en Raad* (zie D. IV. bl. 168.); 3°. dat de Afkoopers aan die vrijmaking zulk gewicht schijnen gelecht te hebben, dat zij in 't zelfde jaar van Afkoop, naar 't schijnt,

ghehouden zijn, vuytgenomen *van pachtlant off van scotlant* (48), *off van hofdiensten*, dair die *welboren luyden* nyet af bevrijt en sijn, presenterende hair feyten te beprouuen in alzo verre als dat van node wesen zal, Ende concludeerden dairomme alle die voirs. persoonen, dat bij sententie van den voirs. Houe zij geabsolueert ende quijt gewijst zullen zijn vander *ansprake* ende conclusie des voirs. Procureurs, ende dat him geimponeert sal zijn een ewich zwijgen, omme vp welke andwoirde te repliceren, die voirs. Procureur

schijnt, tot hunne gerustheid een *Vidimus* van eene Stadsregeering hiervan verzochten. *Zie hier den Brief*:

Allen den ghenen die desen Brief zullen zien of hoeren lesen, doen wi cont ende kenliken *Scepene ende Raet* der poerten van *Aemstelredamme*, dat wi ghezien hebben ende ouergheleesen eenen Brief, gans ende ghaue, ongheomselliert ende onghezierⁱ*, weibesegheit mit ons lieues ghaduchtes Heren zeghel van Hollant alset gheleec, sprekende van woerde te woerde alse hier nae ghescreuen staet, AELBRECHT in Goeds ghenaden Palensgraue bi den Riin, Hertoge in Beijeren, Ruwert van Heneg. van Hollant, van Zeelant ende Vrieslant, doen cont allen luden, dat wi vercoft hebben bi Kerstiaen Albrecht Diersoen, onsen *coormyedebeware*, Willem Dirc Loefelssoen, Nelle sin wiif, sin zuster ende sinen broeders, Aelwaer Clais Wedeghen ende hoer kiint *vri te wesen* van onsen *coermiede*. des zal zi ons gheuen bi Heren Coenraets ons Clercs hant, diere ons goede rekinninghe of doen zal, viif ende dertich scilde, zestien screlli. holls. voer den scilt gherekent, ende dat louen wi him te waren voer ons ende voer onse nacomelinghe tot ewighen daghen, ten ware of zi hem hier namels weder *vordieden*. In orconde desen brieue beseghelt met onsen zeghel. Ghegheuen tote Zierycee, sManendaghes na Sinte Lucas dach [den 20 Oct.], int jaer ons Heren M°.CCC°. een ende tseuentich. In kennisse der wareyt soe hebbe wi Scepene ende Raet voirs. onser poerte zeghel an dit wtscrift ghedaen tenen orconde. Ghegheuen des Sonnendaghes na Sinte Willeboerts dach [den 9 Novemb.], int jaer ons Heren M°.CCC°. een ende tseuentich.

* dat is, ongezeert

Hebbende aan den uitgesneden perkamenten band 't oudste Wapen van Amsteldam, de Kogge met het Hollandsch Wapen in den Mast (WAGEN. *Amsteld.* D. X. bl. 35.), zijnde nog leesbaar de letters DE. AME.

(48) Dit was gesproten uit die algemeene Wet: *schotbaar Land zal schotbaar blijven, wie het ook koopt.* Zij konden dan wel schotschuldig zijn, zonder dat *schot* met de huisluiden te betalen. Zoo kon een *Schout* wel *schotschuldig*, en evenwel een *welgeboren man* zijn.

veur dach genomen heeft, des Vrijdachs naestcomende, goets tijts voir middach. Presentt. vts.

BIJLAGE op 't jaar 1468. den 21 Julij, op bl. 371, 372.

Maar ook, toen Karel I. zijnen Vader Philips I. in alle zijne Staten in 't jaar 1467. den 15 Junij erfelijk opvolgde, vind ik niet, dat Hij in Holland, door de Staten, Staatsgewijze gehuldigd is; Hij kwam in 't volgende jaar, 1468. den 21 Julij in 's Hage in persoon, en toen eerst is hem de Hulde afzonderlijk gedaan. — —

Ik heb dit aanmerklijk stuk met den Eed, door elk hunner gedaan, met den Wedereed, geplaatst in de Bijlagen, den 21 Julij 1468. (49).

Hier naer volgen de namen ende toenamen van de Edele ende Ridderschap van Hollant ende Frieslant, die den gedugtigsten Heer, mijn Heer Hertog CAREL van Bourgondien ontfingen tot heur Heer ende Prins, als Graue van Holland ende Heer van Vrieslant, in den *Hage*, den 21 dagh van Julio int jaer 1468, en deden hem eede ende hulde, (dese Acte was in Walse taele.)

1. Den Heer van Brederode — — — Brederode.

2. Den Heer van Wassenaer.

3. Den

(49) Men vindt hetzelve in een oorspronglijk *Particulier Memoriaalboek* van den Griffier van 't Hof, JAN DE JONGE, op 't jaar 1468. den 21 Julij, berustende in de *Rekenkamer van Holland*, en van daar bij VAN DER HOUVEN, MS. *Handvestchronijk van Holl.* D. I. berustende bij den Heer Schepen VAN NOORT te Leiden, waarvan een klein gedeelte, de namen der *Edelen*, in zijn gedrukte *Handvest-Chronijk* bl. 61. voorkomt.

3. Den Domproost van Utregt.
4. Den Heer van Montfort.
5. Den Heer van Seuenbergen.
6. Mesfire Philips van Wasfenaer.
7. Mesfire Zweeder van Montfoort.
8. Gijsbregt van Montfoort.
9. Mesfire Willem van Schagen — — — Schagen.
10. Mesfire Henrick van Naeltwijck — — — Naeltwijck.
11. Monfieur Relijan van Montfort.
12. Mesfire Willem van Alcmade.
13. Mesfire Arent van Swieten — — — Swieten.
14. Joncker Philips van Wasfenaer.
15. Mesfire Lodewijck van Treslongh — — — Treslongh.
16. Mesfire Willem Ruychrock van de Werue — — — Werue.
17. Adriaen van de Lecke.
18. Aelbert van Egmont, Soon van Aelbert — — — Egmont.
19. Aelbert van Egmont, Soon van Otto — — — Egmont.
20. Mesfire Aelbert van Schagen — — — Schagen.
21. Anthonis van Hoogwoude.
22. Gijsbregt van Nijenrode.
23. Floris van Kijfhouck.
24. Gerrit van Poelgeest — — — Poelgeest.
25. Vrederick van Zeuender — — — Zeuender.
26. Gerrit van Vliet.
27. Henrick Ban.
28. Gerrit van Nyevelt — — — Nyevelt.
29. Jan van Hodenpijl, Heere van Haemftede.
30. Arent van Hodenpijl.
31. Gerrit van Spaingnen — — — Spaingnen.
32. Willem van Egmont — — — Egmont.
33. Jan van Hodenpijl, Soon van Jan.
34. Cornelis van Dorp — — — Dorp.
35. Jan van Naeltwijck.

36. Arent van Duvoorde — — — Duvoorde.
37. Jan van Duvoorde — — — Duvoorde.
38. Jan van Poelgeest — — — Poelgeest.
39. Jacob van Woude. . . . .
40. Wessel van Boetselaer — — — Boetselaer.
41. Jan van Heemstede. . . . .
42. Jan van Heemstede, Bailliu van Kennemerlant — — — Kennemerlant.
43. Gerrit van Assendelft — — — Assendelft.
44. Jan van Assendelft, Soon van Gerrit — — —
45. Jan van Assendelft, Soon van Dirck — — — Assendelft.
46. Niclaes van Assendelft — — — Assendelft.
47. Steuen van Raephorst — — — Raephorst.
48. Jan van Bouckhorst — — — Bouckhorst.
49. Jan van Noortich.
50. Willem van Zijl.
51. Jacob vander Speck.
52. Daniel van Alphen.
53. Jan van Bouckhorst, Soon van Jan — — — Bouckhorst.
54. Aelbert van Raephorst, Soon van Dirck — — — Raephorst.
55. Hugo van Zwieten — — — Zwieten.
56. Floris Oem van Wijngaerden — — — Wijngaerden.

Hier volgen de namen van de *goede Steden van Hollant ende Vrieslant*, die eet ende hulde gedaen hebben aen mijn Heer den Hertogh van Bourgognen, als volgt:

1. De Stadt van Dordrecht.
2. . . . . . . Haerlem.
3. . . . . . . Delft.
4. . . . . . . Leiden.
5. . . . . . . Amsterdam.
6. . . . . . . der Goude.
7. . . . . . . Rotterdam.
8. . . . . . . Schiedam.
9. . . . . . . Alcmaer.
10. . . . . . . Beuerwijck.

11. De

11. De Stadt van Monickendam.
12. . . . . . . Edamme.
13. . . . . . . Woerden.
14. . . . . . . Oudewater.
15. . . . . . . Schoonhouen.
16. . . . . . . Gorchum.
17. . . . . . . Heusden.
18. . . . . . . S. Geertruydenberge.
19. . . . . . . Hoorne.
20. . . . . . . Enckhuysen.
21. . . . . . . Medenblick.

Hierbij stond in 't oorspronglijke Fransch: *Cy apres sensuivent les noms des plat et basses villes de Westfrise*, 't platte Land en kleine Steden van Vriesland.

1. Groote Grotebrouck.
2. Westwoude.
3. Schellinckhout.
4. Wijdenesse.
5. Hem.
6. Veenhuysen.
7. Spanbrouck.
8. Abbekerck.
9. Zijpekerspel, ende
10. Nijdorp.

Hiernaer volgen de Bailliuschappen van 't lage ende platte land van Hollant ende Westfrieslant, die oock Eede ende Hulde gedaen hebben aen mijn Heer van Bourgongien.

1. Het Bailliuscap van Kennemerlant.
2. — — — — Rijnlant.
3. — — — — Delflant.
4. — — — — Schielant.
5. — — — — Zuythollant.
6. — — — — Waterl. ende Amsterlant.
7. — — — — Arckel.
8. — — — — Schoonhouen.
9. — — — — Heusden.
10. Het Eylant ende Bailliuschap van Texel.
11. Het Eylant van Wieringen.

* *

Particulier Memoriaalbouck van Griffier Jan de Jonge, fol. 204. berustende in de Rekenkamer van Hollant.

Hier-

Hiernaer volgen den Eet ende Hulde, die de voorgaende *Edele*, *goede Steden* ende *'t platte Land van Hollant ende Vrieslant* gedaen hebben aen mijn Heer den Hertoge van Bourgongien, op den 21 dagh van Jul. op 't voorseyde jaer 1468.

„ Dat sweeren wij, als dat wij onsen genaedigen Heere Hertoge Carel van Bourgongien ende van Brabant, hier tegenwoordigh sijnde, als *enige Soon*, gecommen ende agtergelaeten bij wijlen Hertoge Philips van Bourgogne, salig. ged. *hulden ende ontfangen* tot onsen *gerechtigen geboren Landsheer* ende *Graue* der Lande van Holland, Zeelant, ende de Heerlickheyt van Vriesland met heuren toebehooren, sijn *Hoocheyt*, *Heerlickheyt* ende *Graeflickheyt* regt ende getrouwelijck te bewaren ende onderhouden, ende sijnre *Genaeden Stedehouder ende Raede van Holland*, ende voort allen sijnen *Dienaeren* ende *Officieren*, elcken nae sijnen toebehoeren, *heure diensten doende*, *ende executerende te obedieren* ende te assisteren, hou, getrouwe ende dienstigh te wesen, tot beschermenisse *van sijnen Eedelen persoone ende staet*, als wij van regts ende reden wegen schuldigh sijn van doen; ende voort alles te doen des goede getrouwe Ondersaeten heuren geregten *Landsheere* schuldigh sijn van doene.

Alsoo moet ons Godt helpen ende alle sijnne Heyligen."

Hiernaar volgen den Eed, die mijn seer gedugten Heer gedaen heeft aen de *Edele*, *Ridderschap*, *goede Steden ende platte Land van Holland ende Friesland*, opden dagh ende jaer bouen geseyt.

„ Dat sweeren wij, als Graue van Holland, Zeeland ende Heere van Vrieslant met heuren toebehooren, *die Heylige Kercke voor te staen*, ende in heuren regten ende vrijheden te onderhouden, *Weduwen ende Wesen* te beschermen, ende in regt ende reden te houden; ende te doen onderhouden *die Regten*, *Hantvesten ende Privi-*

vilegien, onsen *Ridderschap*, *goeden Steden ende Gemeynten van den Lande van Hollant* voortijts verleent ende gegeuen *bij ons* ende wijlen onse Voorvaderen, Grauen ende Grauinnen van Hollant, Zeelant, ende Heere van Vrieslant, saliger memorien, *te houden ende te doen onderhouden*, ende confirmeren ende vestigen die voor ons ende voor ons Eruen ende Naecomelingen, mits deesen onsen Eede, gelovende die eer te vermeerderen dan te verminderen; Ende desgelijcken onse voorscreuen Landen, in regte ende Justitien te houden, ende te doen onderhouden, ende *onse goede Costumen ende Gewoonten ende haercommen* te obseruueren en bewaren, Ende voort onse Ridderschap, Landen, Steden, ende Ondersaten van dien te doen, alles des een goet Heere ende Prince schuldigh wesen sal van doen.

Alsoo moet ons Godt helpen ende alle sijne Heyligen."

* *

Uit de MS. *Handvest-Chronijk* van M. V. D. HOUVEN, D. V. ad h. a.

AANMERKING.

Bij dezen Eed valt optemerken, even als bij Maria's Zoon Philips I., dat hij gedaan is ruim *anderhalf jaar* na den dood van Philips I. en na de aanvaarding van 't Opperbewind door zijnen Zoon Karel I.; dat hij ook niet gedaan is *Staatsgewijze*, gelijk daarna geschiedde; maar bij zijne overkomst in persoon in 's Hage, en bij opontbod van alle de voorname Edelen, hoofd voor hoofd, beginnende met de Heeren van *Brederode*, *Wassenaer* enz. ten getale van 56. voords door alle Steden, groot en klein, van Holland, die daar waren ten getale van 21, langs zekeren rang; ook door de voornaamste Dorpen van Westvriesland, 10 in getal, als *Grootebroek*, *Westwoude* enz. en eindelijk door alle de *Baljuwschap-*

schappen van Holland, aanvangende met *Kennemerland* en eindigende met het Eiland *Wieringe*; zullende deze laatsten denklijk door hunne *Baljuwen* den Eed gedaan hebben.

Zoodanige Oproepingen, om voor den Vorst of zijne Raden (of 't Hof van Holland) te verschijnen, geschiedden in die tijden *bij besloten Brieven*, door eenen *Bode van 't Hof*: waarvan ik hier een merkwaardig Afschrift bijvoege, uit dezelfde MS. *Handvest-Chronijk van Jr. Matthijs van der Houven*, op 't jaar 1467. 30 Junij, jaar en dag voor de Huldiging.

„ Bij brief beveelt den Hertoge van Bourgongien de naervolghende Hollandsche *Edelen* ende *Steden* te beschrijuen, ende *tot Haerlem* te verschijnen.

Heer Rentmeester Generael van *Hollant*, *Claes de Vriese*, wilt Teergelt geuen, *Steuen Claes*, Bode mijns genaeden Heer van Bourgongien, etc. om te trecken met seeckere besloetene brieuen mijns voorsereuen Genaeden Heeren etc.

1. Floris van Cralingen.
2. Gerrit vander Spaengen.
3. Arent van Duuoirde.
4. Dirck van der Does.
5. Willen van Zijl.
6. Coen van Oosterwijck.
7. Jacob van Woude.
8. Gijsbregt van Bouckhorst.
9. Floris van Alcmade.
De Stede van Leyden.
De Stede van Amsterdam.
10. Gijsbregt van Nienrode.
11. Heer Arent van Zwieten.
12. Melis van Mijnden.
13. Jan van Nienrode.
14. Gijsbregt van Montfoirde.
15. Zweder van Montfoirde.
16. De Heere van Brederode.
17. Den Jonckheere van Montfoorde.
18. Adriaen van Raephorst.

19. Adriaen van den Bouckhorst.
20. Heeren Jan van Montfoirde, Heer tot Hasfertswoude.
21. Willem van Brakel.
De Stede van Oudewater.
22. Aelbregt van Egmonde, Aalbregts.
De Stede van Woerden, ende
23. Tielman Oom van Wijngaerden.

Inhoudende dat die voorscreuen *Edele* comen in persoone, ende de goede *Steden* heur Gedeputeerden senden souden tot *Haerlem*, alle onsculdt agterlaetende den 10 dage van Julio naestcomende, bij den Heeren *van den Raede* mijns voorscreuen Genaeden Heer, om te hooren 't geene dat sij luyden van mijns voorscreuen Genaeden Heeren wegen opdoen ende seggen sullen etc. Ende den voorscreuen Bode wedergecomen wesende, men sal v doen hebben v/behoorlijck acquijt. Actum den lesten dage in Junio 1467. Ende was ondertekent N. de Cleue, Onderstont: die voorschreuen Bode heeft geaffirmeert in de voorschreuen reyse wtgeweest te hebben onder vaeren, marren, ende wederkeeren den tijd van 12 geheele dagen, daervan dat hij hem bekent heeft vernuygt ende betaelt te wesen van den voorschreuen Rentmeester, in tegenwoordicheyt van mij, ende was ondertekent N. de Cleue."

BIJLAGE op 't jaar $14\frac{68}{69}$. den 9 Januarij.

[Zie Bijlage 1440. 21 Dec. en 1457. op bl. 326.]

De Ontvanger der Bede van Kennemerlant daagt te gijzel Burgemeesters en Schepenen van Medenblik in 's Hage; zij verzitten hun gijzelschap. De Procureur Generaal vervolgt hen daarover.

Vpten voirs. dach zo compareerde voir den Ho-

Houe van Hollant Willem van Zwieten, *Procureur Generael* van Hollant, seggende ende proponerende bij den monde van Mr. Adriaen Lottijnsz., Aduoc. mijns *Genad. Heren*, hoe dat *Gerijt van Berckenrode*, Ontfanger van mijns voirs. Genad. Heren *Bede* van Kermerlant, Vrieslant ende Waterlant, tanderen tijden heeft doen *te ghijsel* dagen, om gebreken wil van mijns Gen. Heren *Bede*, die hij hadde ander Stede van *Medenblyc* vanden termijne van Kersauonde lestleden, *den Burgermeesteren ende Scepenen van Medenblyc* te trecken *in hoirs selffs persone in den Hage*, inder herberge van Gerijt Willemszoons int Hoeffijzer, ende aldaer rechte *ghijselscap* te houden, ter tijt toe dat zij den voirs. Gerijt tot mijns voirs. Genad. Heren behouff vanden voirs. termijnen vernucht ende betaelt souden hebben, vp die verbuernisse van hoeren lijuen ende goeden. Ende omme des willen dat *die Burgermeesteren ende Scepenen* voirs. die voirs. *ghijselscip* verseten hadden, noch oic den voirs. Gerijt van Berckenrode tot mijns voirs. Genad. Heren behouff niet vernucht noch betailt en hadden, So hadde hi dit den voirs. *Houe* te kennen gegeuen, van den welken hij verkregen heeft sekere brieuen, gaende *an den eersten Deurwaerder*, vuyt crachte van den welken die voirs. Burgermeesteren ende Scepenen van Medenblyc tegen hem verdachuert sijn geweest *te compareren in persone*. Ende concludeerde dair omme die voirs. Procureur, dat hoe wel hij veel zwaere ende meerdere conclusie tegen den voirs. Burgermeesteren ende Scepenen soude mogen nemen, dat die selue Burgermeesteren ende Scepenen gecondempneert sullen sijn in der somme van VJC gouden lyonen, off in alsó vele als den voirs. Houe goetduncken sal, presenterende sijne fayten ende vermeten te prouuen ende te verifieren in alsó verre als des van node wesen sal, om vp welke eysch te andwoirden *Pieter Jacobsz.* ende

Jan Heyn, als Gedeputeerde der voirs. Stede van Medenblyc, dach van berade genomen hebben; Des IIIden daichs na den heyligen XIIJden dach naestcomende. Presentt. vt supra (50).

* *

De Memorialen van den Hove van Holland, 1 Dec. 1467. tot 31 Oct. 1468. fol. 11. vso.

BIJLAGE op 't jaar 1481. den 10 Nov. op bl. 223. en 242.

Onuitgegeven Privilegie van Maximiliaan en Maria aan Gouda, van een Lighaam van Veertigen, met verhaal van 't voorgevallene sedert den tijd van Graaf Philips I.

MAXIMILIAAN ende MARIA, bij der gratie Godts Hertoge van Oostenrijck, van Bourgongien, van Lothringen, van Brabant, van Limburgh, van Luxemburgh ende van Gelre, Grave van Vlaanderen, van Artoys, van Bourgongjen, Palatyn van Henegouwen, van Hollandt, van Zeelandt, van Namen ende van Zutphen, Marckgrave des Heyligen Rijcx, Heeren van Vrieslandt, van Salines ende van Mechelen, allen den genen die desen onsen tegenwoordigen brieff sullen sien off hooren lesen, saluyt. Van wegen onsen wel geminden *Burgermeesteren*, Schepenen en-

(50) Dit stuk, hoedanigen er meer in die tijden voorkomen, bevat stoffe tot vele bijzondere aanmerkingen over de Historie en 't Staatsrecht van die tijden. Van het *Proces*, hieruit gerezen, zijn nog vele stukken in dat *Memoriaal* voorhanden. Zie fol. 105. f 105. vso. 115. 117. f. Ik zoude dezelven hierbij uitgeven, indien ik niet beduchte, dat dit Deel te wijd zoude uitloopen.

ende Rade onser Stadt van der Goude, alsoo wel inden name van henluyden als voor ende inden *name van den lichame van de geheele Gemeente* derselver onser Stede is ons vertoont ende te kennen gegeven geweest, hoe dat wijlen *Hertoge Philips* van Bourgongien, Grave van Hollandt, onse groote Vader, sal. ged. in sijne levene gonde ende willecoorde onser voors. Stadt van der Goude, omme rust, vreede ende eendrachtichede binnen derselver onser Stede te houden *veertich notabele persoonen*, macht ende mogentheyt hebbende, alle jaar vier dagen voor den dach, dat men gewoonlijck is *de wett* aldaar te vernieuwen, te kiesen ende te noemen, bij gelijcke eede off bij de meeste menichte van henluyden, achtien persoonen van de *alderrijckste*, *notabelsten ende vredelijcksten* mannen van der voors. Stadt, omme uytten veertien van den voors. achtien persoonen gekooren te wordene bij onsen Stedenhoudere ende lieden van onsen Rade in Hollandt seven Schepenen, ende van den anderen vier parsoonen twee Burgermeesteren, ende als eenige van den veertich persoonen voors. overlede, off andersints ontvreemt was van der selver onser Stede, soo mochten sij procederen ende voortgaan ter kiesinge van eenen anderen notabelen persoone in sijne stede, welcke octroy van de voors. veertich persoonen was naderhant bij onsen voors. wijlen Heere ende Grootvader, ende bij sijnen openen besegelden brieve tot diversche stonden vernieuwtt ende gecontinueert. Ende hebben die voors. thoonderen bij henluyden ende bij haren voorvaderen daeroff gebruyckt ende geuseert totten overlijdene van ons voors. wijlen Heere ende Grootvader, ende daar naa bij tijden van wijlen onsen lieven Heere ende Vader, wiens ziele Godt genadich sij, *den tijt ende termijn van drie jaren* sonder meer, naar welcke drie jaren geëxpireert ende geëynt, onse voors. wijlen Heere ende *Vadere dede bij sijnen Commissarissen* vernieuwen de

Philips gaf XL met de benoeming.

Karel verlengde het tot 3 jaren.

de wett van onser voorf. Stadt van der Goude, *van jare te jare, naar sijne believte, alsoo lange als hij leeft.* Ende dat wij Hartoginne ontfangen waren als Vrouwe van onsen lande ende heerlickheden, dat alsoo de voorf. thoonderen bij ons quamen, ende vercregen Previlegie van den voorf. veertich persoonen, op 't welcke henluyden geexpedieert waren onse opene brieve, in date van den XXIIJsten dach in de Maarte, int jaar ons Heeren a°. LXXVJ. voor Paaschen, van welcke brieve inhout hier nae volgt, ende is sulcx:

Zij verzochten een nader bij Maria.

„ Maria, bijder gratien Godts Hertoginne van Bourgongien, van Lothringen, van Brabant, van Limburg, van Luxemburgh ende van Artoys, van Bourgongien, Palatine van Henegouwe, van Hollandt, van Zeelandt, van Namen ende van Zutphen, Marcgravinne des Heyligen Rijcx, Vrouwe van Vrieslant, van Salienes ende van Mechelen, doen te weten allen den genen die dese presente letteren sullen sien oft hooren lesen, alsoo ons klaerliicken gebleecken is van seeckere Previlegie, gegeven onser goeder Stede van der Goude, bij onsen edelen voorvaderen Grave te Hollant, ende bijsonder dat wijlen Hertoge *Philips* van Bourgongien, onsen ouden Vader sal. ged. selver onser Stede gegunt, geconsenteert, geoorloft, geordonneert hadden te anderen tijden, om rust, vrede ende eendrachticheyt binnen der selver onser Stede te hebben ende te houden, dat onsen Bailliuw *met onsen Gerechte en Vroetschap* van derselver onser Stede soude mogen kiesen bij haren eede, die sij daar toe openbaarlijcken doen souden, *veertich persoonen, de rijckste, notabelste, eerbaarlickste, rustelijckste ende vredelickste* van onser voorf. Stede, van wat conditien ofte state dat sij mogen wesen, sonder yemant daar uyt te versteecken, omme haat, nijt, off om eenigerhande andere saken, welke persoonen gehouden ware, alle jaren vier dagen voor den dach dat men gewoonlijck was onse recht aldaar te ver-

vernieuwen, te kiesen ende te noemen bij gelijcken eede achtien persoonen, uytten *alderrijckften*, *notabelsten*, *eerbaarlijckften*, *rekkelijckften* ende *vredelijckften* mannen van derselver onser Stede, van wat state oft conditien ende sonder versteecken, als voorf. is, die den voorn. veertich bij hare conscientie dochten, *eerbaarlijckften*, *waardichfte*, *proffijtelijckften*, om ons ende onser voorf. Stede van der Goude te regieren, dewelcke achtien persoonen de voorf. van onser Stede voort presenteerden ende overleverden ons oft onsen Gecommitteerden, omme uytten selven achtien persoonen, alsoo in der manieren voorf. gekoren, te nemen, te stellen ende te ordonneren twee Burgermeesteren ende seven Schepenen, *alsulck als ons oft onse Gecommitteerden goetdochte, tottet gouvernement* van onser voorf. Stede van der Goude, dat jaarschare uyt geduyrende, 't welck naderhant onse voorf. Stede van der Goude bij wijlen Hertoge *Karel* van Bourg. onsen lieven Heere ende Vader sal. ged. wederseyt ende affge daan is geweest, soodat mitsdien sint dier tijt groote tweedrachte binnen onser voorf. Stede van der Goude geweest is, omme 't regiment van derselver onser Stede te hebben, ende noch meer doen soude ende geschapen was te komen, indien bij ons daar inne niet versien en worde, ons daaromme ootmoedelijck versoeckende ende biddende, dat wij daarinne souden willen versien. Ende want wij altijt meer sijn geneycht omme ruste, vrede ende eendrachticheyt te maacken ende te houden binnen onsen lande, ende bijsonder onser voorf. Stede van der Goude, dan onrust ende tweedracht, Soo is 't, dat wij willende in desen saacken voorsien, ende onse voorf. ondersaten houden in goeden ruste, vrede ende eendrachticheyt, met malkanderen ten beste, dat wij konnen ende mogen geconsenteert, geoorloft ende geordonneert hebben, consenteren, oorloven ende ordonneren, ende met eener nieuwer giften geven

Karel had hun dit wederzeid.

met desen onsen brieve voor ons ende onsen Erven ende nacomelingen onser voorf. Stede van der Goude, dat van nu voortaan tot eeuwigen dagen die van de veertich, die hier te voren plagen *te wesen bij tijden van onsen ouden Voorvader sal. ged. Ende die nu ter tijt in levenden lijve sijn*, sullen mogen kiesen in die Stede van der Goude dier doot sijn off *vervreemt, die andere totten getale* toe van veertich *metten Bailliuw ende veertich van onser voorf. Stede*, omme henlieden, naarvolgende 't Previlegie, dat sij van onsen Edelen Voorvaderen daar off hebben, ende gewoonlijck is *onse recht* aldaar te vernieuwen, te kiesen ende te noemen bij gelijcken eede twee ende twintich persoonen, binnen den lande geboren, niet jegenstaande dat hier voortijts uyt achtien persoonen metten twee Burgermeesteren ende seven Schepenen plecht genomen te wesen uyt den *alderrijcksten*, *notabelsten*, *eerbaarlijcksten*, *raackelickften* ende *vredelickften* mannen derselver onser Stede, van der state ende conditie ende sonder versteecken als voorf. is, die den voorn. veertich bij haren conscientie duncken sullen, eerbaarlijckste, waardichste ende proffijtelijckste sijn, *om ons* ende onse voorf. Stede, en sullen daar off ons off onse Stadthoudere ende Rade van Hollandt presenteren ende overleveren acht persoonen, elcx out wesende veertich jaaren ende daar boven, van den aldernotabelsten, ende als nu soo gunnen ende geven wij derselver onser Stede oock met eenre nieuwe gifte voor ons ende voor onsen Erven ende nacomelingen, dat die inwonende ende poorteren van onser Stede voortaan ende tot eeuwigen dagen in der stede van twee Burgermeesters *vier Burgermeesters hebben sullen*, die gekoren sullen wesen uyt die achte van de twee ende twintich persoonen, die men nemen, kiesen ende ordonneren sal, niet jegenstaande oock dat binnen onser voorf. Stede van der Goude niet dan twee Burgermeesters en plegen

Maria verordende, dat de nog levende der 40 mogten kiezen, en zich aanvullen met den Baljuw.

En die zullen noemen 22 tot 7 Schepenen en 4 Burgemeesters.

veertig jaren oud.

Zij geeft nu 4 Burgemeesters.

gen

gen te wesen, ende die bij ons ende onsen voors. Stedehoudere ende Rade gecoren ende genomen sijnde, uytten anderen achtien persoonen, aldaar blijvende, van de voorseyde twee en twintich gekoren ende genomen te worden seven Schepenen, elcx out wesende acht en twintich jaren ende daar boven, alsulcke als ons off onse voors. Stedehoudere ende Rade goetduncken sullen totten gouvernemente van onser voors. Stede van der Goude, die jaarschare duyrende. Ende voort, dat die voors. veertich van nu voortaan tot eeuwigen dagen *sullen gehouden, bekent ende geroepen* wesen in alle onsen ende onse, voors. Stede saken, gelijck *die andere van der Vroetschap* derselver onser Stede, te weten in de materie ende tot allen tijden gewoonlijck die voors. *Vroetschap* vergaderen, ende oock mede soo sullen die voors. *veertich eed* doen ende sweren, ons ende onser voors. Stede goet ende getrouwe te wesen onsen *rechte, hoogheyt ende heerlickheyt*, ende derselver onser Steden Previlegien, Rechten ende Hantvesten te bewaren ende te onderhouden, *getrouwelijck te raden ende te vorderen, ons ende onser voors. Stede oirbaar ende proffijt. Ende alle te doen, dat goede ende getrouwe luyden ende ondersaten mogen ende schuldich sijn te doen.* Ende oft gebeurde, dat eenich van den voors. veertich offlijvich worden tot eeniger tijt, off hem ontvrijde van sijn poorterschap van onser Stede voors. soo sullen dan die andere van den voors. veertich, blijvende in wesen, kiesen bij heuren eede ende conscientie andere notabele ende eerbare persoonen, sulck ende inder maniere als voors. is, in de stede van den voorn. offlijvige off ontvrijde welcke doende den Eedt voors. hebben sullen alsulcke macht, ende sullen sculdich wesen te doen, als die andere van de voorn. veertich. Ontbieden daaromme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen Stadthoudere ende anderen onsen Rade in onse Raadcamere in den Hage, *onsen*

Met de Vroedschap.

De XL vullen zich aan.

Casteleyn, *Baillium* ende *Schout* van der Goude, ende allen anderen onsen rechteren, dienaren ende onderſaten, wient aancleven mach, nu ſijnde ende namaals weſende ende elcken heurer bijſonder, alſoo verre als hem betaamt, dat ſij d'inhouden van deſen onſen brieve van punte te punte onderhouden ende doen onderhouden, ſonder yet contrarie te doen ofte laten doen in eeniger wijs, het ſij bij beſloten brieve off anders, die men van ons vercrijgen mochte, bij groote ſtrengen vervolge heymelijcke, bedecktelijck, off openbaarlijcke in eeniger manieren, *want wij* 't alſoo gedaan willen hebben. In kennisſe van deſen onſen brieve ende tot eeuwiger vasticheyt hebben wij onſen zegele hier aen doen hangen, gegeven in onſe Stadt van Gent, opten XXIIJ dach van Maarte int jaar ons Heeren duyſent vierhondert ſes en ſeventich.

Aldus geteyckent bij mijner Jonckvrouwe der Hertoginne in heuren Raad, aldaar de Hartoge van Cleve, de Bisſchop van Ludick, Hertoge van Bullion, Heere Adolph van Cleve ende van der Marcke, Heere tot Raveſteyn, de Grave van Wincester, Heere van den Gruythuyſe, Meesters Johan van der Bouverge, Heere tot Wiere, de Preſident van de Reeckencamer ende andere jegenwoordich waren. C. del Berge."

Nu is waar, dat corts na d'octroije ende verleeninge van de voorſ. brieven van ons Hertoginne *Godevaard Claay*, *Cerſtant Harmensz.*, *Wouter Maas*, ende andere heure conſoorten ende medeplegeren uyt quade wille bij commotie ende anderſints middel vonden, de Gemeente van onſer Stede van der Goude te beroeren, ende op te doen rijſen jegens den voorſ. thoonderen, alſoo in der wett weſende, de welcke uyt ancxt ende yreeſe van heuren lijve ende anderſints bedwongen waren te wijcken ende te ruymen onſe voorſ. Stede van der Goude, achterlatende die ſelve brieve van Previlegie van ons Hartoginne, die bij

De gemeente werd toen opgeruid.

bij den voorn. Goedevaart Clay, Cerstant Harmensz., Wouter Maas ende heuren medeplegeren deursneden ende gescheurt waren. Ende naar desen hebben deselve Godevaard, Cerstant, Wouter ende heuren medeplegeren soo vele gedaan, als dat sij van ons vercregen hebben, de voors. thoonderen daartoe niet gehoort noch geroupen sijnde, seeckere andere Previlegie van veertich persoonen, uyt crachte van de welcke sij hun gesteecken sijn int regimente van onser voors. Stede, ende hebben hun daarinne gehouden tot onlancxleden, dat deselve Godevaard, Kerstant ende heuren medeplegheren gebannen sijn geweest uyt onsen voors. Lande van Hollant, Zeelandt ende Vrieslandt, ende alle heure goeden verclaert geconfisqueert ende verbeurt t'onsen behouff, ende dat deselve thoonderen hebben mogen komen ende wederkeren in onsen voors. Stede van der Goude, aldaar sij bij onser voors. Stedehoudere ende lieden van onsen Rade in Hollandt, ende uyt crachte van seeckere onse opene brieven wederomme gestelt sijn geweest in sulcken regimente, staten ende officien, als sij waren al voor heurer voors. ruiminge, mitsgaders oock in de gebruycksaamheyt van de voors. Previlegien van ons Hertoginne, maar omme dies wille, dat deselve Previlegien van ons Hertoginne deursneden ende gescheurt sijn geweest, alsoo voors. is, ende dat deselve thoonderen mits desen duchtende sijn, dat in toekomende tijden eenigen souden henl. daarinne wille moeijen off beletten, soo hebben sij ootmoedelijck doen bidden ende versoecken, dat om alle duysternisse ende swarichéden te schuwen, ons gelieven wille, de voors. brieven van Previlegien te revalideren, ende op des noot sij die te confirmeren, approberen ende bevestigen, ende voort te aveleren ende doen te niete 't voors. Previlegie, naderhant bij den voorn. Godevaart, Kerstant, Wouter ende heuren medeplegeren van ons vercregen, alsoo 't voors. is, op

Zij verscheurde dit Privilegie en kreeg een nieuw, zonder de vertooners te hooren.

De vertoonders worden hersteld in 't vorige Privilegie.

op al henluyden te voorsien bij onser gratie ende genade, waaromme wij dese sake overmerckende, ende sonderlinge, dat ons gebleecken is, van de verleeninge ende octroije van de voors. brieve van Previlegie van ons Hartoginne, boven geincorporeert, alsoo wel bij copie ende bij informatie, deuchdelijck daarop gemaackt bij onse voors. Stedehoudere ende lieden van onsen Rade in Hollant, die op al gehoort ende geinterrogeert hebben bij eede seecker getugen, die t'andere tijden gehoort ende gesien hebben deselve brieven van Previlegien als andersints, ende daarop gehadt goet rijp advijs ende deliberatie van rade, gegeven wesende ter supplicatie van den voors. thoonderen, hebben de voors. brieven van Previlegien van ons Hertoginnen hier boven geincorporeert, geconfirmeert, geapprobeert, gevesticht ende gerevalideert, confirmeren, approberen, vestigen ende revalideren uyt onser rechter wetentheyt ende sonderlinge gratie mits desen onsen jegenwoordigen brieve, bij der welcke hebben verclaart ende verclaren, dat de voors. thoonderen ende heuren nacomelingen daar off ende van al den inhouden van dien behooren te useren ende te possideren, gelijck ende in der manieren als sij deden ende doen mochten aleer deselve brieven deursnede ende gescheurt waren, casserende, abolerende ende doende te niete ten eeuwigen dagen bij desen voors. onsen brieve 't voors. Previlegie, van ons ter contrarie gecregen bij den voorn. Godevaart Claay, Kerstant Harmensz., Wouter Maas ende heuren medeplegeren, 't welck verworven is geweest naar de date van 't voors. Previlegie van ons Hartoginne, ende bij tijden van den commotien ende beroerten van onser voors. Stede van der Goude alsoo 't voors. is. Ontbieden daaromme ende bevelen onsen lieven ende getrouwen Ridder ende Cancelier, de Heere van Camp voorn. ende de luyden van onser grooten Rade, bij ons wesende, onsen voors.

Ste-

Stedehoudere ende lieden van onsen Rade in Hollandt, onsen Casteleyn, Bailliuw ende Schout van der Goude, ende voort allen anderen onsen Rechteren, Officieren ende Ondersaten, dien 't aangaan off annopen mach, heuren Stedehoudere ende elcken van hun bijsondere alsoo hem toebehooren sal, dat van den inhoudene van den voorf. brieve van ons Hertoginne, hierboven geincorporeert, mitsgaders van deser onser jegenwoordiger conformatie, approbatie, vasticheyt, revalidatie, declaratie, ende van alden inhoudene van desen sij doen, laten ende gedogen de voorf. thoondeeren ende heuren nacomelingen t'eeuwigen dagen rustelijck, vredelijck ende volcomenlijck genieten ende gebruycken, sonder hun daar inne te doene off te latene geschiene eenich hinder, letsel off moeijenisse ter contrarie, want het ons alsoo gelieft ende gedaan willen hebben. Des t'oirconde soo hebben wij onsen zegele hier aan doen hangen, gegeven in onser Stad van Brusel, den Xden dach van Novembry, in 't jaar ons Heeren duysent vierhondert een en tachtich...... Opte ploije stont geschreven By mynen Heere den Hartoge, ende geteyckent N. Ruyter.

* *

Uit het MS. *Privilegieboek der Stad Gouda*, berustende in de Academische Bibliotheek te Leiden, fol. 118.

* * *

BIJ-

BIJLAGE op 't jaar 1483. den 27 Sept.

Ten bewijze van de Geldleeningen, en zelfs van geringe sommen, wegens de groote schaarschheid of waardij van 't geld, en de wijze van handeling in die tijden., met verband van al 't goed der Stedelingen, volgens D. IV. bl. 488.

„ De Regering van Leiden erkent van de Buren van Oestgeest geleend te hebben *f* 80:- tot de kosten van den Utrechtschen Krijg, en belooft *met consent der Vroedschap* die som den 1 Oct. 1484. te zullen wedergeven."

Wij *Scout*, *Burgermeesteren* ende *Raide* der Stede van Leyden doen condt allen luyden, dat ouermits den groten ende zwaren costen ende lasten van den lande, die vp gecomen is bijden oirloge, dat geweest is tusschen onsen genadigen Heere den *Hertoge van Oistenrijck* ende van Bourgondien, Graue van Hollant, ende dese sijne landen van Hollant ende Vrieslandt, vp d'een zijde tiegen der Stadt van Vtrecht ende Steden van Amersfoirde ende Montfoirde mit hoeren hulperen ende adherenten vp dander zijde, ende om den Capiteynen mitten Ruyteren, die gelegen hebben inden dienste van desen Lande, te betalen ende die oirlof te geuen off te snijden ende wten lande te vertrecken, dair toe dat men sekere grote somme van penningen behoeft, die wij van der Stede wegen noch van den platten lande niet en hebben langer mogen verleggen, Soe ist, dat wij bekennen, dat die buyren van den dorpe van *Oestgeest* ons totter voirsz. betalinge gelient ende gedaen hebben die somme van *tachtich* Rinsche gul-

guldens, tstic veertich groot vlaems, in sulken paymente als in boursſen gaet, die wij van den voirſz. buyren ontfangen hebben. Ende hebben dairomme bij *conſent van der Vroeſcip* geloeft, ende gelouen mit deſen brieue van der voorſz. Stede wegen den buyren van Oestgeest voirſz. die voirſz. tachtich rinſche guldens, tſtick te veertich groten vlaemsch, wel ende volcomelijck te betalen in goeden trouwen tot Sinte Bauendage, int jair vier ende tachtich naestcomende, of binnen viertien dagen dair nae onbegrepen. Ende hebben die voirſz. buyren van Oestgeest dat verſekert, gelooft ende bewijst te verſien ende te verhalen aen alle *der Stede goederen of aen onſen poorteren goeden*, die zij nv ter tijt hebben of hier namails vercrigen mogen, roerende ende onroerende, wair ende wair an dat die gelegen ſijn ende beuonden mogen worden, ſonder enich weer van rechte dair tegen te doen of te doen doen in eniger manieren ſonder argelist. Ende des te oirkonde hebben wij deſen brieue bezegelt mitten zegele van der voirſz. Stede, die wij dagelicx gebruycken, hieran gehangen, int jair ons Heren duyſent vierhondert drie ende tachtich, vp den ſeuen ende twintichſten dach in Septembrj.

* *

Met een aanhangend Stadszegel, meest weg. Het Origineel is in de eerſte Secretarie-Kamer van de Stad Leiden, in de eerſte Lade der Ambachtsheerlijkheden.

* * *

BIJ-

BIJLAGE op 't jaar 1492. den 27 Mei, op bl. 233, 234.

Haarlem in den gewapenden opstand van Kennemerland, of het Kaas- en Broodspel, deel gehad hebbende, is hetzelve bij Vonnisse mede begrepen onder de verbeurdverklaring. — — Men vindt dit — — op den Inventaris — — enz. Deze Inventaris — heb ik te belangrijk geacht, om hem niet in de Bijlage op 't jaar 1492. uit te geven.

„ *Inventaris*, gemaict bij wijlen Meester *Cor-*
„ *nelis de Jonge*, Raet inde [l. in den Hove
„ van] Hollant, ende *Wouter van Outhuesden*,
„ Gouuerneur van den Munte ouer alle die
„ Landen, vanden Brieuen, Preuilegien ende
„ Chartren der Stede van *Haerlem*, bij die
„ Regierders vander seluer Stede mijnen Heer
„ *van Sassen* ouergeleuert vpten XXVIJsten dach
„ van Meije anno XIIIJc XCIJ."

Inventaris begonnen te maecken indie Stede van *Haerlem*, vpten XXVIIJsten dach van Meije ao. XIIIJc XCIJ. Bij beuele ende ordonnancie van mijnen genad. Heere den Hertoge van Saxssen, *Stadhouder Generael* van onsen aldergenadichsten Heer den Roomschen Coninck ende *onsen Heer sijnen Sone*, bij ons Cornelis die Jonge, Raet in Hollandt, ende Wouter van Outhuesden, Gouvern. van der Munte over alle die Landen van onse voerscr. aldergen. Heeren vanden *Brieuen*, *Preuilegien ende Chartren* der Stede van *Haerlem*, bij die Regierders vander seluer Stede, mijnen voers. gen. Heere van Saxssen overgeleuert opten XXVIIIsten dach van der voers. maent, daer me-

mede bij wesende *Jacob Pietersse* en *Tsbrant van Sperwoude*, Schepenen van Haerlem voersz. die de voersz. Brieuen, Priuilegien ende Chartren mede hebben sien inventarieren.

In den eersten eenen Brieff, vuythangende besegelt, beginnende: *Maximiliaen* ende *Maria*, inhoudende die bewijsinge van der somme van LVJ pont grote vlaemscher tsiaers, ter lossinge den penink XV. die de voers. Stede van Haerlem bewesen sijn voer seeckere jaerlijcsche renten, bij heml. daeromme vercocht, opte selve Stede tontfangen, optie Domeynen van Texel, van date den XXVIJsten dach van Meije a°. LXXVIIJ. daer voer die selue Stede van Haerlem betaelt heeft die somme van Vm XLI. van XL gr. vlaems tpont, alst blijct bijder quitant. van Nycolas Pronost van date XXV dage in Meije a°. LXXVIIJ. voers. aen den voers. Brieff geattacheert, ende es den voers. Brieff buyten opten rugge geteyckent A. (51) (Op den kant staat:) *Behoort mijn genadig. Heere. Gherass. tot ontlastinge mijns gen. Heere.* [dat is, *gerasureert*, of *doorgeschrapt.*]

Een

(51) Hierop volgt de Lijst van alle andere Brieven enz., met aanwijzing, welke Brieven toen vervallen zijn aan de Graaflijkheid, of aan des Graven Domeinen; en welke de Stad Haarlem *bleef behouden*, als die niet betrokken wierden onder de bekende *Sententie* van verbeurtverklaring, of hun ten gebruike gelaten. Op anderen staat *lo.*, zooveel als *loquatur*, denklijk om aan te duiden, dat *de Raad van Holland* hierover nog zoude spreken of moeten gesproken worden; schijnende deze kantteekening naderhand in 's Hage gedaan te zijn. Vele van deze Brieven zijn uitgegeven in de *Privil. van Haarlem.* Men kan uit vergelijking van dezen *Inventaris* en zijne kantteekening zeerveel leeren omtrent het oordeelen over de uitgaaf van diergelijke stukken, of derzelver later gebruik. Een voor allen zij ten bewijze de aanteekening van den Brief, gequotis. YY. vergeleken met deszelfs uitgaaf. (Privil. van Haarlem, p. 1.) Want hierbij blijkt, dat dit Privilegie naderhand tot aan 1581. of later geen kracht meer gehad heeft,

 dan

Idem. Een Brief van Philips, bewijzing van *f* 500:-voor Jaarrente *op de Stede van Vronergeest bij den slote van den Nyenburch*, den 7 Jun. a. [14]49. ter somme van *f* 5000:- B.

Behouden die van Haerlem. Een Brief van *Philips*, een confirmatie van de *Privilegien van Haerlem van sijne Voersaten*, a. 1425. C.

Idem. Een Brief van *Philips*, houdende sekere artikelen, die in 't consenteren van een bede den Lande toegeseit waren, den 5 Aug. 1428. D. [Zie Priv. van Haerl. p. 89. doch schijnt te verschillen].

Idem. Een Brief van Maximiliaen ende Maria, een Octroy tot verkoop van Lijfrenten tot *f* 2000:-toe tsjaers, 27 Mey 1480. E.

An mijn gen. Heere. Een Brief van Kaerle, Hertoge, een bewijzing van 1200 Philipsschilden, tot lossing den penning 16[12]; bewezen voor een Jaarrente, te ontvangen *opte mercitollen binnen Haerlem*, *op dat Clerckambocht aldaer*; *opt veer tot Sperwoude*, *opten toll*

dan in *een Artikel over 't dagelijks gerecht*, waarmede ik echter niet bedoele, dat zulke Privilegien in later tijd geene kracht meer gehad hebben. Uit het geen toch door mij, D. IV. bl. 352. is aangehaald, blijkt, dat de Stad Haarlem bij Request aan Willem I., als toen de Souvereine Macht in handen hebbende, zich vervoegde, en zij, behalve 't aanzoek, om eene Vroedschap van XXIV persoonen, er bij verzochten, dat Hij *den Staten van Holland geliefde te beveelen*, *om hun de in 't jaar* 1492. *afgenomen Privilegiebrieven*, *voorzooverre zij vernamen*, *dat zij nog te Gouda* [op den Toren] *bewaard wierden*, *wedertegeven*. Dit zal denklijk geschied zijn; de geest der tijden bracht dit mede; en 't oorspronglijk aanwezen van dat schoon Privilegie van 1245. in de Handvesten in Plaat gebracht, en alhier Lett. YY. gemeld, zoude dit schijnen te bevestigen; indien er niet bijstond, dat het aan *de Stad gelaten wierd*, *mits contrebrieven gevende*, dat Zij niet dan dat *eene* punt er van gebruiken zouden. Meer bewijzen van teruggave van sommige Brieven reeds in de jaren 1494. 1496. zijn hierachter bijgevoegd bl. 379.

toll tot Sperrendam, opten thijns van de landen ende erven, gelegen binnen der prochie van Haerlem, opde ouerschot van den pachte van den lande van Vronergeest ende optie thienden ende visscherije van Drechterlant in 't Westvriesl. den 16 Jul. 1472. daervoor zij betaalt heeft *f* 14400 ℔ F. *Gerasf. tot ontlastinge mijns gen. Heere als vore.*

Een Brief van Philips, bewijzing van *f* 40:- Lijfrente tot 3. lijven ter lossing, den penning 10 op den *Renten en Domeinen van Texel*, den 28 Jan. 1456. waarvoor betaalt *f* 400:- G. Idem.

Een Brief van Maximiliaen en Maria, verkooping van al 't thijnsbaar lant in de prochie van Haerlem, van elken eigendom, klein of groot, ½ vlaemsche gr. sjaars, beloopende *f* 4:- en een schelling van 40 gr. £ ℔. den 21 Jan. 1477. daervoor betaalt hebben den penn. hondert, tot *f* 405. H. [Zie Priv. van Haerl. p. 138.] Idem. *Lo.*

Een Brief van Philips, Octroy tot verkoop op de Stad van *f* 40:- Lijfrenten op 2 lijven, den 2 Aug. 1451. I. *Aen Haerlem. Lo.*

Een Brief van Philips, Octroy tot dito van *f* 400:- den 1 Jul. 1457. K

Een Brief van Karel, confirmatie van den Hantvesten, Privilegien, Rechten en Vrijheden, den 20 Jul. 1468. L. [Priv. van Haerl. p. 124.]

Een Brief van Philips, dat geen balling van Haerlem, uit Kennemerlant ende Rijnlant gebannen, *Lantwinning* mag krijgen dan van mijn' ge nad. Heere, den 29 Jun. a. 1451. M. [Priv. van Haerl. p. 104.] An mijn gen. Heere. Gerasf. tot proffijt mijns gen. Heere als voren.

Een Sententie van Maximil. en Philips, condemneerende Haerlem in amende, *omdat eenige ruyteren binnen der Stede doot geslagen waren*, den 18 Dec. 1484. N. An Haerl. *Lo.* als voren.

Een Brief van Karel, dat Haerlem in de bede van *f* 500,000 cron. over al de Landen betalen zoude *gelijk die van Delft, Leyden, en niet meer*, den 13 Maart 1472. O. [Priv. van Haerl. p. 127.] Idem.

Een Brief van Karel, Sauvegarde voor de Zusters van St. Clare, den 10 Maert 1468. P. Idem.

Idem. Een Brief van Philips, Quitantie van den Voetval en eerlijke beternisse, den 17 Nov. 1445. Q. [Zie Priv. van Haerl. p. 98.]

Idem. Een Brief —— —— dat de Minderbroeders binnen Haerlem geene erve nog besterfte nemen sullen, a. 1478. den 1 Maert, R.

Lo. Idem. Een Brief van Florens, Graaf van Holland, vrijheit van tollen, Saturd. na Oct. v. Pasch. 1290. S. [Zie Priv. van Haerl. p. 29.]

An den Heere. Een Brief van Graaf Willem II. *Wilhelmus dei gratia Rom. Rex*, van een Sluis te maken om Schepen door te varen, 5 Jd. April 1253. T. [Zie Priv. van Haerl. p. 22.]

An Haerl. *Lo.* als voren. Een Vidimus van een Brief van: Wij Willem, oudste Zoon 's Graven van Heneg. Vrijd. na Pinxter. 1304. tot Amsterdams beteringe en boete, V.

Idem. Een Brief van Aalbrecht, van Vrede te vestigen en met de klok te kondigen, den 24 Octob. 1404. X. [Priv. van Haerl. p. 63.]

Idem. Een Brief van Aalbrecht, Gift der Costerij van de Parochiekerken tot eeuwigen dage, den 17 Jan. 1398. Y. [Priv. van Haerl. p. 59]

Idem. Een Brief van Aalbrecht, gift der Costerij na den dood der bezitrers, en dat de Heemraden van Rijnland geen Morgengelt ligten zullen dan op zekere manier, St. Lamb. 1396. Z. [Privil. van Haerl. p. 57.]

Lo. Idem. Een Brief van Aalbrecht, gift der Schole, en van de gebannen tot 300 roeden, St. Nicol. 1389. AA. [Priv. van Haerl. p. 47.]

Een Brief van Jan van Brabant, gifte alle jaar op St. Ambrosius 7 Schepenen te zetten, en dat de Vroetschap mag Keuren maken, den 24 Jan. 1418. BB. [Priv. van Haerl. p. 71.]

Een Brief van Aalbrecht, gift der Costerij aan Henrik van.... de Prochie van Haerlem, 21 Jun. 1396. CC.

Een Brief van Karel I. om armoede, consent in de bede te betalen als Delft of Leiden en niet meer, 1462. 15 Sept. DD.

Een Brief van Floris V. confirmatie der Priv. van

An Haerlem sonder condicie en daerop benl. geleuert ende mijn kennisse van Recepisse duerscrapt. Zij vernieuwet dit Privil. op festum St. Yvonis, 19 Mey, dat zij van

van Willem II. en over de gegoedheid der getui gen over 't vechten, daags na St. Dion. 1273. EE. [Priv. van Haerl. p. 24.]

Vijf Brieven en een Instrument over den tol van Sparendam, aan Joffr. Alijt Potters voor haar leven. FF.

Een Brief van Maximil. en Maria, van een dading door den Landsheer tusschen de Steden van Holland en eenige Koopluy van Geneve, 11 Oct. 1479. HH.

Een Brief van verkoop van den Kelder onder der Stedehuys aan de Stad door de Predikheeren, 24 April 1388. II. [Privil. van Haerl. p. 44.]

Een Brief van Willem VI. vrijheid van Merktollen, Meiav. 14 7. KK. [Priv. van Haerl. p 65.]

Een Brief van Maria, consent tot 24 persoonen, om door die te kiezen alle jaar 22 persoonen, om daaruit te maken Burgemeesters ende Schepenen, 24 Maert 14??. LL. [Priv. van Haerl. p. 135.]

Een Brief van Margriete, overgift van 't Graafschap aan haar Zoon Willem. MM.

Twee eendere Brieven van Aalbrecht, dat geen poorter meer verbeure dan zijn lijf en *f* 60: , en over de gegoedheid om in 't gericht te zitten, 6 Jun. 1394. NN. [Priv. van Haerl. p. 51.]

Een Brief van Graaf Jan, tot buitenpoorters *tot wederzeggen*, 1296. St. Valent. OO. [Privil. van Haerl. p. 29.]

Een Brief van Aalbrecht, van geen dobbelschole, quaakbord of maaklardij te geven, Dond. na St. Mart. Som. 1384. PP.

Een Brief van Willem V., gift van Jaermarkt van St. Lucas, 11 Sept. 1355. QQ. [Privil. van Haerl. p. 39.]

Een Brief van Aalbrecht, op de Zetting van 't Gerecht, Zond. na St. Aechten 1380. RR. [Priv. van Haerl. p. 43.]

Een Brief van Aalbrecht, op de verdieping der Goudsche Vaert, Maand. na Vr. Nat. 1358. SS. [Priv. van Haerl. p. 41.]

Haerl. om dien dach mitten Schout ende den gemeenen raetkueren sullen mogen maecken niet jegens dragende die hoocheyt van mijnen gen. Heere. CC) an Haerlem. DD) Idem. EE) Idem. FF) an mijn gen. Heere. HH) Idem. II) Idem. KK) Idem. LL) an den Heere. *Lo.* omdat men dit Privil. alhier niet en bevint. MM) Idem. NN) Een van dese brieven is weder gelevert Dirck van Bekensteyn ende Jacob Egbregtsz. als Burgem. der Stede van Haerl. totter selver Stede behoeff, ende dat achtervolg. dat scrijven ende bevel des Hertogen van Saxen, naer vuytwijsen zeker acte,

An'er Brieuen, geinventarieert bij ons Commisfarisfen ende anderen voirn. den XXIXften dach in Meije a°. XCII. voorfz.

Een Brief van Jan van Beijeren, verlof tot bannen uit de Baljuwfchap van Kennemerland tot wederleggen, 16 Jan 1423. TT. [Priv. van Haerl. p. 76.]

Een Brief van Jacoba, bewijzing optea Treforier van Holl. van 529 Eng. Nob. Lijfrente, den 8 Jan. 1417. VV.

Een Brief van Jan van Tour. en Jacoba, Huwlijksvoorwaarde tusfchen beide, over de Landen van Heneg. Holl. en Zeel. 6 Aug. 1415. XX.

Een Brief van Wilhelmus Com. Holl. diverfche dagelijkfche manieren van rechten, daer nae die van Haerlem hem regeeren fouden, en ook hoe die van Haerlem den Graaf van Holland fijn fchuldich te dienen en bede te geven, St. Clem. 1245. YY. [Priv. van Haerl. p. 1.]

Een Brief met 9 Zegelen, van Jacob, Heer van Gaasbeek, van 't Tractaet met de Kennemers, 8 Mei 1426. ZZ. [Priv. van Harl. p. 78.]

Een Brief met 12 Segels, beginnende: *Wij Schouten, Burgermeesters, Schepen, Raden ende Gezworen der Stede van Haerlem, Delf, Leiden, Amfteldam, Gouda, Alkmaer, Hoorn enz.*, overeenkomst over de Jaarrenten door de vijf Steden, 20 Sept. 1416. AAA.

Een Brief van Johan van Brabant, confirmatie van Privil. en van geen Domeinen te verzetten, en geen vreemden aan 't bewindt, 8 Febr. 1424. BBB.

Een Brief van Graaf Willem II., vrijheid van tollen en dagelijkfche rechten, St. Clem. 1245. CCC. [Priv. van Haerl. p. 18.]

Een Brief van Jan van Brabant, verbod van tolvrijheden aan Vreemden, en Munte zonder de Steden, 11 Febr. 1424. DDD.

Een Brief van Willem van Beijeren, over 't verbeuren van lijf en half zijn goed, enz. 1355 11 Mei. EEE. [Priv. v. Haarl. p. 37.]

Een Brief van Aalbrecht, aanvaarding van 't Ru-

daer van wefende, met noch een andere brief hiergeteykent YYY. Niet min *Lo.* o, rte leveringe van dit Privilegie. OO) an Haerl. *Lo.* als voren. PP) Idem. QQ) Idem. RR) an den Heere. SS) an Haerl. *Lo.* als voren. TT) an den Heere. VV) Idem. Gerasf. tot ontlastinge mijns gen. Heere als voren. XX) Idem. YY) Zij gelaten Haerlem aengaende dat dagelijcx gerechte, ende sij fullen contrebrieven geven van den anderen Articulen niet te gebruyken. *Lo.* als voren. ZZ) an Haerl. *Lo.* als voren. AAA) Id. BBB) Id. CCC) Id. DDD. Id. EEE) Id. FFF) Id.

Ruwaerdschap, 10 Maert 1357. FFF. [Priv. van Haerl. p. 39.]

Een Brief van Aalbrecht, dat een poorter van Holland een Utrechts burger dood mag slaan, zonder verbeurte, voor een tijd, 1394. Sond. na Vr. Nat. GGG. n° Utrecht. An den Heer.

Een Brief van Aalbrecht, een scheiding tusschen Haerlem, Delft, enz. en Dordrecht over den stapel, Vrijd. na Jaarsd. 1393. HHH. [Privil. van Haerl. p. 49.] An Haerl. *Lo.* als voren.

Een Brief van Jan van Beijeren, verzetting van *Vronergeest* met lande, tiende, en zijn toebehooren, 16 Dec. 1420. III. An den Heere. Gerasf. tot ontlastinge mijns gen. H. als vor.

Een Brief van Jan van Beijeren, over de wijze van regtvordering, 18 Aug. 1422. KKK. [Privil. van Haerl. p 74.] An Haerl. *Lo.* als voren.

Een Brief: Universis pres.... verkooping van Land, St. Lucie 1276. LLL. Idem.

Een Brief van Jan van Henegouwen, confirmatie van Privil., Woensd. voor Kersd. 1299. MMM. [Priv. van Haerl. p. 30.] Idem.

Een Brief van onderling Stedeverband, om elkanders kosten te helpen dragen, den 2 Jan. 1418. NNN. [Priv. van Haerl. p. 70.] Idem.

Een Brief van Willem VI., bewijst zijn Rentmeester van Kennemerland eenig geld aan de Steden te betalen, 21 Nov. 1405. OOO. An den Heere.

Een Brief van Willem VI, octroy aan Haerlem, om elk haer beesten te lossen uit de Wildernisse, met VIII D. 3 Jun. 1406. PPP. [Priv. van Haerl. p. 65.] An Haerl. *Lo.* als voren.

Een Brief van Willem V., belofte van quijting van *f* 3500:6:8 aan vijf Steden, Sond. na Ascld. 1351. QQQ. An den Heere. Gerasf. tot ontlastinge mijns gen. H. als vor.

Een Brief van Philips, de betering van Haerlem, gedaen wegens rudicheden op Vrouwe Ysabelle zijn Huisvrouw gedaen, 7 April 1445. RRR. An Haerl. *Lo.*

Een Brief van Ysabella, vergiffenis van de *eerlijke beternisse*, overmits de somme van *f* 1005-, 6 Aug. 1454. SSS. [Priv. van Haerl. p. 111.]

Idem. Een Brief van Philips, de soene tusschen Hem en Jacoba, 3 Jul. 1428. moest twee Zegels hebben, en is alleen bezegelt door Philips. TTT.

Idem. Een Brief van Willem III., oorlof aan 't gerecht tot keuren op poorters goed, 1315. VVV. [Priv. van Haerl. p. 31.]

Idem. Een Brief van Willem VI., consent tot accijsen op die binnen 300 roeden wonen, voor een jaar, 1411. St. Willebr. XXX. [Priv. van Haerl. p. 68.]

Lo. an den Heere. Desen brief is die van Haerl. wedergegeven als op art. NN. Een Brief van Philips, vrijheid van de Stad uitgebreid 180 roeden, en bannen uit Kennemerland en Rijnland, 1426. 18 Aug YYY. [Priv. van Haerl. p. 86.]

An Haerl. Een Brief van Florens Com. Holl., van de opsetting van accijs en ongelt op 't bier, St. Luciedag 1274. ZZZ.

Behoudelic dat die Schout vrij wesen sal van bier ende wijn-accijs. Een Brief van Willem VI., confirmatie van Privilegie, St. Agniet 1404. AAAA. [Priv. van Haerl. p. 64.]

Een Brief van Willem III., dito, Dond. na St. Gill. 1337. BBBB. [Priv. van Haerl. p. 35.]

Lo. Dit Privil. is noch in de Doeze. Een Brief van Philips I., bevreediging van onschuldige Magen en 't Recht van Zeventuig, den 9 Aug. 1446. CCCC.

Idem. Idem. Idem. Een Brief van Philips I., verkoop van eenige stukken lands door particulieren, 1430. Sat. na St. Bave. DDDD.

Idem. Een Brief met 6 Zegels van *Symon van Adrichem*, den 20 April 1437. EEEE. [Privil. van Haerl. p. 93.]

Idem. Een Brief van Jan van Bekenstein, verkoop van een ledig Erve, Zond. na St. Aagt. 1429. FFFF.

Idem. Een Schepenbrief van Haerlem, verkoop van land, *gelegen jegens Backemsse over der Stede van Haerlem*, Zond. na Cruisd. Inv. 1430 GGGG.

Idem. Een Brief van Jan van Bekenstein, verkoop van een *stuk land daer vuyt die nyeuwe grachten gegrauen sijn*, Woensd. na H. dert d. 1429. HHHH.

Idem. Twee Schepenbrieven van geldlossinge, Woensd. na St. Andr. 1429. IIII.

Een

Een Brief van Willem van Beijeren, over de Costerij van Haerlem, 12 Aug. 1396. KKKK. Idem.

Een Brief van Aalbrecht, gift van de Molenwint aan de zuidzijde van de Stad, 6 Febr. 1394. LLLL.

Een Brief van Willem VI., verbod om Keuren te maken in de Steden op de poorters van Haerlem, en van de bastaardgoederen, 1411. 3 Nov. MMMM. [Priv. van Haerl. p. 66.] Angaende 't eerste an Haerl, een Contre-brief aengaende basterden te geven.

Een Brief van Aalbrecht, versetting der Visscherije ende Sluis van Sparendam, mits lossing, voor 4444 schild. 12 Jul. 1400. MMMM. An den Heere. Gerasf. als voren.

NB. *Ende is waer dat int maken van desen Inventaris bij versuymenisse een deel Ints binnen int gescrifte van den voers. brief gestort is.* NNNN.

Twee Pachtbrieven van de Visscherij van Sparendam, van Aalbrecht — „*van zeker jaeren die lange geëxpireert sijn.*" OOOO. Idem.

Een Brief van Aalbrecht, over vrijheid van Dijckaegie, Dond. na Vr. Asf. 1388. PPPP. [Priv. van Haerl. p. 45.] An Haerl. *Lo.*

Een Brief van Aalbrecht, Quitantie van de *f* 4444 voor de versetting der Visscherije ende Wateren van Sparendam, 28 Sept. 1400. QQQQ. Idem. *Lo.* an Haerl. behoudelic aengaende tofficie van den Schout dat hij selver dienen sal ten waer dat hem bij den Grave anders gegunt worde, daer aff te gev. Contrebrieff.

Een Brief van Aalbrecht, gift van *die bane buyten die houtpoerten ten Houtewaert*, en dat een Schout zelf dienen moet, 20 Febr. 1389. RRRR. [Priv van Haerl p. 48.]

Een Brief van Jan van Heemstede, verkoop van zijn Recht binnen de Sparne, Woensd. na St. Mart. Wint. SSSS. [Priv. van Haerl. p. 90.]

(*Op den 30 Mei geinventarieert.*)

Een Brief van Willem VI., lijfpensiebewijsing van *f* 1050:-, 31 Mei 1407. TTTT. An Haerl. *Lo.*

Een Brief van Willem VI., Ordonnantie van der Munte, 5 jaar durende, 24 Jul. 1406. VVVV. An den Heere. Gerasf. als voren.

Een Brief van Willem VI., schadeloosstelling van beloste aan Philips van Polane, enz. 1352. Sond. na St. Jac. XXXX. [Priv. van Haerl. p. 37.] An Haerl. vijf jaergeduer. *Lo.*

Een Brief van Aalbrecht, schadeloosstelling aan den Idem. Idem.

den Hertog van Gelre in Huwlijkschvoorwaarde van zijn oudste Dogter Kathrina, S. Willebrord 1368. YYYY.

Idem. Een Brief van Willem VI., Acte van schadeloosstelling, 11 Mei 1355. ZZZZ.

Idem. Een Brief van Lodewijk van Brandenburg, overgift aan Willem Palsgrave van Henegouwen, daags na St. Paul. Conv. 1357. AAAAA.

Idem. Een Brief van Florens, Graaf van Holland, quiting van Borgtochte jegens Heer Gijsen en Willem, Vr. Av. Nat. 1280. BBBBB. [Privil. van Haerl. p. 26.]

Idem. Een Brief van Philips, Sententie van Stadhouder en Rade van Holland tusschen Pieter Jansse van Werve en de Stad, 22 Oct. 1455. CCCCC.

Idem. Een Brief van Karel, quitschelding van misdaad van poorters tegen den Schout van Haerlem, 15 Jan. 1469. DDDDD.

Idem. Een Brief van Philips, bevel van afkondiging van 't Tractaat tusschen Philips en die van Gent, 28 Aug. 1453. EEEEE.

Idem. Een Brief van Jan van Brabant, belofte van geen Officiers te ontzetten voor de betaling der Recessen, 1424, 11 Febr. FFFFF.

Idem. Een Brief van Philips, octroy van Privilegie, a°. 1453. 18 Febr. GGGGG. [Priv. v. Haerl. p. 110.]

Idem. Drie Brieven van aanstelling tot Schoutambt van Haerlem, voor zekere jaren, 14 Augustus 1466. HHHHH.

Idem. Een Brief van Florens Com. Holl. quijthouding van borgtochte van *f* 2000 r, a°. 1289. St. Geertr. IIIII.

An den Heere. Een Brief van Philips, Commissie op Bodenambacht van Haerlem op Wouter van Outheusden, 1466. 17 Oct. KKKKK.

An Haerl. Een pakje Cedelen en Brieven, get. LLLLL.

Lo. als voren. Een Brief van Jacoba, ontlasting van Haarlem,

Idem. Delft en Leiden, 8 Jan. 1417. MMMMM.

Idem. Eenige Brieven, wier Commissien enz. afgedaan zijn. NNNNN.

Idem. Nog drie N°s. van geen belang. OOOOO.

* *

In-

Inventaris ende Oudheden in de Thesaurie van de Chartres van Holland, Cas Q. fol. LXVI. in eene Lade worden opgenoemd.

Eerst vijf Conterbrieven van die van Haerlem, roerende die Privilegien, hunluyden wedergegeven van de geenen die hunluyden ofhandich gemaect waeren in tijde van den Casenbroedt. In date den eenen MIIIJc XCVJ. nae Paeschen den 22 April, den tweeden 1494 8 Julij, den derden 1494. 8 Julij, den vierden en vyfden als de naestvoorgaende.

Twee Copien in franchijn, daer an gescreuen is eene Acte, geteykent bijden Greffier van Hollant, daer mede die van Haerlem overgelevert is die twee principael Brieven vande voorscr. Copien. In date die voorf. Acte vpten 8 Jul. 1494.

Fol. LXVIJ. Noch een Kiste, staende jnde Camere van den Registere, daer jn zijn twee doezen mit Brieven, roerende der Stad van Haerlem ende der commoecie van tCasenbroet, navolgende den Inventarys, jn deselve doeze wesende, Geteykent bij Mr. Cornelis de Jonge ende Wouter van Outhuesden.

* *

De Verklaring van Haarlem, dat zij ontvangen hebben van den Registermeester een Privilegie van Maria, 1476. 24 Maart, over de 24 *Vroede Leden* — is te vinden ter Leenkamer in den MS. *Inventaris van Chartres en Brieven* — — 1552. Cas F. fol. 23. vso.

* *

De Heer Oud-Secretaris van Haarlem, *Graswinkel*, denkt, dat de teruggaaf allengskens gedaan, en waarschijnlijk eerst volledig plaats hadde in 't jaar 1593.; alzoo op zekeren *Inventaris* gewaagd word van eene *origineele Acte van Remissie nopens de boetens van het Kaas- en Broodspel van* 1593., denklijk dezelfde, die in de *Haarlemsche Privilegien* bl. 366. hun de *jaarlijksche Betaling van* 40 *Andriesguldens* kwijtscheldt.

BIJLAGE op 't jaar 1495. den 6 Mei, op bl. 272. 460. 493.

De algemeene hervormings-geest, die den Vorst beheerschte, van vele ingeslopen en schandelijke misbruiken, waarvan hij tastlijke bewijzen gaf door zijn tot nog toe onbekend gebleven Hervormings-Edict *van den 6 Mei* 1495. — *waarin hij, met betamelijken eerbied en verzwijging van zijne Moeder* Maria — — *oneindig vele* Verbeteringen *in het algemeene Bestuur, en bijzonder in de zaken van* Geldmiddelen *en* Domaniale Inkomsten *invoert — — bl. 272.*

Ik zal dit stuk, om zijne merkwaardigheid, in de Bijlagen *plaatzen, indien deszelfs breedvoerigheid eene plaats kan vinden. — — Men zal er alles in aantreffen, wat ten bewijze strekt van 't betoogde in dit IIIde Hoofdstuk — bl.* 460. (5), 't welk zeerveel lichts verschaffen zal aan de Regerings-gronden van dien tijd, kort voor de Regering van *Keizer Karel*, die de Zoon was van dezen Philips.

„ Generaal Hervormings-Edict over Holland „ en Zeeland, van Graaf *Philips den Schoonen*, Zoon en Opvolger van Vrouw *Maria*, „ den 6 Mei 1495., waarbij hij met zijn' Vader *Maximiliaan* vele abuizen in de Regering, en bijzonder van de *Domeinen* en „ *hunne Inkomsten*, die na Hertog Karels dood „ ingeslopen, of door 't geven van Privilegie, „ *a la finistre pourfuite van die van Holland*, en bij zijne minderjarigheid veroorzaakt waren, na rijp overleg met alle zijne „ *Raadsluiden* en *Raad- en Rekenkamers*, her-

„ vormt,

„ vormt, en de zaken op een' beteren voet
„ brengt; ſparende in alles naaugezet de na-
„ gedachtenis zijner Vrouw-Moeder *Maria*,
„ eertijds Gravinne dezer Landen." — —

Uit het oorſpronglijk Fransch in 't Nederduitsch.

MAXIMILIAAN, Vader, en gewezen Voogd, en PHILIPS *de Schoone*, Zoon, Graaf van Holland en Zeeland,

MAXIMILIAAN, bij der gratie Gods Roomsch Koning, altijd vermeerder 's Rijks, Koning van Hongarije, van Dalmatie, van Croatie enz. en PHILIPS, bij dezelfde gratie, Aartshertogen van Oostenrijk, Hertogen van Bourgondie, van Lotharinge, van Brabant, van Limburg, van Luxemburg, en van Geldre, Graven van Vlaanderen, van Tyrol, van Artois, van Bourgondie, Palatinen, van Henegouwe, van Holland, van Zeeland, van Namen, en van Zutphen, Markgraven des Heiligen Rijks, Heeren van Vriesland, van Salins, en van Mechelen. Doen te weten allen den genen die deze tegenwoordige letteren zullen zien. Alzoo wij, om te voorzien in de groote en buitenſporige geldſpillingen, onkosten en uitgaven, die wij ſedert lang gehad en gedragen hebben in veelvuldige en onderſcheidene manieren, zoo voor onze aankomst aan der Heerlijkheid van ons, den Aartshertoge, als daarna, zoo bij gelegenheid der oorlogen, die onze landen geweest zijn, als tot goedmaking der onkosten, zoo ordinare als buitengewone, van onze Hofhouding, als ook der giften, beſoldingen en penſi-

inziende de buitenſporige onkosten, veroorzaakt door de oorlogen, door de kosten van zijne Hofhouding, en door de gunſten en penſioenen, zoo

* *

MAXIMILIAN par la grace de Dieu Roy des Romains Touſiours auguste de Hongrie de Dalmatie de Croatie etc. Et PHILIPPE par la mesme grace Archiducz dauſtrice ducz de Bourgne. de Loth' de Brabant de Lemb. de Lucemb. et de Gelres Contes de Flandres de Tyrol dArtois de Bourgne. Palatins de Haynau *de Hollande de Zellande* de Namur et de Zuytphen Marcquiz du ſaint empire Seigneur de Friſe de Salins et de Malines. A tous ceulx qui ces preſentes lettres verront ſalut Comme pour pourueoir aux grandes et exceſſiues despenſes frais et miſſions que despuis auons eues et ſoustenues en maintes et diverſes manieres tant auant la *Reception* a ſeigneuric de nous archiduc comme depuis tant a loccaiſon des *guerres*, qui ont regné en noz pays, comme pour lentretenement des despences ordi-

tot wederzeggen, als ten lijve, en erflijk, niettegenstaande vorige *Ordonnantien* van zijn Groot- en Overgrootva-

sioenen, die wij gedaan en bevolen hebben voor onze Dienaren en Officieren, aan de eenen gedurende hun *leven* en tot *wederzeggen*, aan de anderen *erffelijk*: er verscheidene *Ordonnantien* en bezuiningen op dit stuk gemaakt, en te voren gegeven zijn door ons en wijlen onze zeerbeminde Heeren Overgrootvader en Grootvader, Hertogen PHILIPS en KAREL van Bourgondie, waarvan God de zielen hebbe (52): niettemin dezelve door

(52) Dit zijn zeker de Ordonnantien van Graaf Philips den Goeden, den Overgrootvader van dezen Philips, de eene van 't jaar 1446. den 6 Junij, waarbij Hij eenen Raad instelt, die Hem altijd volgen moest; de vervreemding zijner Domeinen verbiedt; vele overtollige Ambtenaren afschaft; vele bezuiningen invoert; en andere abuizen verbetert, die in 't Bewind zijner Hollandsche *Domeinen* en Inkomsten waren ingeslopen. Dit merkwaardig stuk is reeds door den Hr. JAN DOORNIK in zijne Academische Dissertatie, *de Magno Mariae Privilegio*, 1792. in de Bijlagen, p. 134-142. in 't Fransch uitgegeven. Hierop is gevolgd een nog gewichtiger *Edict* van den zelfden *Philips*, van den 22 Maart 14$\frac{5}{5}\frac{3}{4}$. waarin hij verklaart, dat hij, *van 't zijne willende leven*, zonder bezwaar zijner Onderdanen, hierom vele ingeslopen misbruiken wil verbeterd, vele bezuinigingen ingevoerd, vele Ambtsbedieningen afgeschaft of Ambtslieden verminderd hebben; maar dat hij met het laatste wachten wil tot aan hunnen dood of vrijwilligen afstand; en dat, zoo wanneer hij op nieuws last gaf tot vervreemding of verkooping zijner Domeinen van Holland, of iets strijdigs beveelt met deze Wet, hij hieraan niet geboorzaamd wil hebben. Ook hiervan is een voornaam gedeelte uitgegeven in de gemelde *Dissertatio*, bl. 143-148. En dit alles overeenkomstig eene vroe-

dinaires et extraordinaires de notre hostel et aussi des dons gaiges et pensions que auons faiz et ordonnez a nos gens seruiteurs et officiers les vngs *a vie* et a *voulente* et les autres *heritablement*, plusieurs *ordonnances* et *restrinctions* aient par nous et feuz nos treschiers seigneurs ayeul et grant pere les ducs *Philippe* et *Charles* de Bourgne. dont dieu ait les ames este sur ce autresfois faictes et mises

door ontijdige aanzoeken van Verzoekers, of anderszins niet onderhouden zijn geworden, en ook nu in hunne werkzaamheid en uitkomst niet onderhouden worden, gelijk noodig ware: maar vele dingen gedaan zijn en nog dagelijks gedaan worden tot verbreking van dezelven: waardoor wij vervallen zijn in groote onkosten, lasten, uitgaven, en geldſpillingen, boven 't geen te voren was, en waardoor onze *Domeinen*, *Renten* en *In-*

der, *Philips* en *Karel*, die door importuniteit van Verzoekers niet waren onderhouden,

vroeger gedane Belofte van Hertog Philips, eer hij nog bij Jacoba's leven het volle *bezit* en *bewind* der Landen had; en hij met goeddunken van *zijnen Raad*, en *der Ridderſchap van Holland*, den Ingezetenen in 't jaar 14$\frac{27}{28}$. den 8 Januarij beloofde, niets van de Graaflijkheid van Holland en Zeeland te zullen *verminderen* of *vervreemden*, noch immer daaruit *verkoopen* of *weggeven* eenige *Erve*, *Rente* of *Erfſlijke Goederen*, die aan 't Graafſchap behooren: en, indien hij daarin anders deed, dat *de koop of gifte* van onwaarde zoude zijn. Dit heeft ook DOORNIK, p. 132. Men vergelijk er mede de reeds vroegere Belofte van Gravin *Margareta*, bij MIER. *Charterb.* D. II. bl. 739. 740. Van KAREL I. is mij zulks niet voorgekomen; dan alleen, dat hij nog bij zijns Vaders leven, van wegen Hem, en als zijn Stadhouder, eene wijdloopige *Ordonnantie* vervaardigd heeft, roerende *het Verzoek van de Zeeuwſche Leenen en Tienden* enz., waaruit §. 28. alhier zich laat verklaren, anders genoemd *de Ordonnantie op 't redres van de Comptoiren der Graaflijke Domeinen*, Bewester en Beoosterſchelde, van den jare 1454. gewaagd bij SMALLEGANGE, *Chronijk van Zeeland*, bl. 332. indien dit dezelfde is. De Ordonnantie, door mij gewaagd, is te vinden in 't MS. *Register der Holl. Leenkamer*, *Privv. Ducis Karoli* 1469. fol. XIIIJ. op 't jaar 1454. den 8 Julij.

ſes auant, Neantmoins par importunité de Requerans ou autrement n'ont este entretenues et ne ſont encores obſeruees en leur vigueur et effect comme beſoing feuſt, Mais pluiſieurs choſes ont este et ſont *journelement faictes* au contraire *a linfraction* dicelles, dont ſommes encheuz en grans frais charges miſſions et despens que nestions parauant et en ſont noz *domaines rentes* et *reuenues* tresgran-

Inkomsten zeergrootelijks verminderd zijn in alle onze Landen, in dier voege, dat wij geenzins meer zouden kunnen te bate komen, betalen, noch goedmaken de groote en kostbare gelduitschietingen, die wij genoodzaakt zijn, en meer genoodzaakt worden dagelijks, en in 't vervolg uittegeven en te voldoen, zoo tot den staat en onderhoud van ons en onze lieve en beminde Zuster, Vrouwe *Margareta van Oostenrijk*, als anderszins, in vele en verscheidene manieren, voor de welvaart van ons, en tot bewarenisse onzer Landen en Onderzaten, indien hierin door ons geene middelen van herstel werden gebezigd.

tot groot nadeel zijner Domeinen, Renten en Inkomsten, hierin willende voorzien,

Doen te weten, dat wij, alle dingen voorschreven aangemerkt, en om te ontgaan de voorschr. groote kosten, lasten, schaden en interessen, welken wij door oogluikinge en voorddurende verbreking der voorschr. Ordonnantien geleden hebben, en verder konden lijden; gelet hebbende op de zaken, boven gemeld, en om eenen regel en orde te stellen in de zaken van onze *Inkomsten* en *Domeinen*; dezelven te doen aangroeien en vermeerderen, en de lasten, daarop staande, te verminderen, zoo veel als redelijker wijze ons mogelijk zijn zal: zoo hebben wij, bij *advis* en *deliberatie* van de Prinsen en Heeren *van onzen bloede*, van onzen zeerlieven en getrouwen *Ridder* en *Kanselier*, den Heere van Champvaus en de

zooveel redelijker wijze zijn kan.

Hierop gehad het *advis* van de Prinsen van den bloede, van zij-

grandement *diminuees* par tous nos pays en telle maniere que ne pourrions nullement *furnir payer* ne *soustenir*, les grandes et sumptueuses finances que necessairement nous conuient et conuendra journelement et dores en auant despendre et frayer tant pour lestat de nous et de notre treschiere et tresamee seur dame *marguerite* daustrice comme autrement en pluisieurs et diuerses manieres pour le bien *de nous* et a la preseruation *de nos pays et subgectz*, se par nous nestoit sur ce remedié.

Sauoir faisons que nous les choses dessusdites considerées et affin deuiter lesd. grans frais charges dommages et interest que par la *dissimulacion* et *perseuerance de linfractiom* desd. *ordonnances* auous euz et encores plus pourrions auoir, eu regard aux choses auant dictes et affin de mettre regle et ordre en fait de nosd. *reuenues* et *demeins* et icelles acroistre et augmenter et diminuer les char-

de Saire, en de luyden van onzen *Grooten Raad*, als mede de luyden van onze *Rekeningen* onzer Landen van *Vlaandren*, *Brabant* en *Holland*, en de luyden van onze *Finantien*, die bij ons zijn, en bij goede en rijpe *Deliberatie*, gemaakt, bevolen en besloten over onze voorschr. Landen van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, en onze Heerlijkheden van *Arkel*, *Putten* en *Strijen*, het gene tot verhindering en vermindering van de Lasten en andere Verordeningen dienen kan, als hierna volgt:

nen Kanselier, zijnen grooten Rade, zijne Rekenkamers, en die zijner Finantien, ordonneert over zijne landen van Holland, Zeeland, enz.

§. 1. Ten eersten bevelen en verklaren wij, dat wij voortaan niet zullen *weggeven* noch *vervreemden* eenige *Heerlijkheden*, *Titelen*, *Bezittingen*, *Rechtsplegingen*, *Renten*, *Inkomsten*, *Vrijheden van Tollen* (53), noch eenige andere zaken van onze *oude* Domeinen, noch van die ons opgekomen zijn, of hierna zouden konnen opkomen (54), 't

Hij verbiedt voortaan alle Giften of vervreemding van *Heerlijkheden*, *Justitien*,

(53) Als men dit aandachtig nagaat, en vergelijkt met het gebeurde sedert *Maria's komst aan de Regering*, en de gevolgen uit het *Groot Privilegie*, tot aan het jaar 1494., zal men gemaklijk bevroeden, hoevele Vernietigingen en Herroepingen van gedane Gunsten en Giften hieruit zijn voordgevloeid, en hoevele voorzorgen tegen 't verder vervreemden hier beraamd worden.

(54) *Oude Domeinen* worden dan gesteld tegen 't geen naderhand mogt opkomen, 't zij dit uit de *oude Domeinen* te voren ware uitgegaan of vervreemd, 't zij bij andere titelen hierbij aangeworven wierd.

charges le plus-auant que raisonnablement nous sera possible, A nous par laduis et deliberation des princes et seigneurs de notre sang de nostre treschier et feal cheualier et *chancellier* le sieur de champvaus et de saire et des gens de notre *grant conseil*, aussi des gens de *noz comptes* de noz pays de flandres brabant et *hollande* et gens de noz finances estans lez nous et a bonne et meure deliberacion fait ordonne et conclu sur nosdits *pays de hollande zeellande et frise* et nostre seignourie darcle putte et stryen, les choses pour restrictions diminucions de charges et autres ordonnances que cy apres sensuient.

[§. 1.] Premierement ordonnons et declarons que doresenauant ne donnerons ne alienerons nulles ne aucunes *seignouries titres possessions justices Rentes Reuenues franchises de toulieu* ne autres quelzconques choses de notre demaine ancien ne de cellui qui nous

Renten, Tolvrijkeden, of iets anders van zijne Domeinen, 't zij bij koop, erf, retour, verbeurte, 't zij erflijk, ten lijve, of tot weêrzeggen. Alle Heerlijkheden, met name, die van *Voorne, Vlisinge, Purmerende*, alle Dorpen, en toebehooren, aan die van zijne familie gegeven, op wat wijze ook, wanneer zij aan hem keerden, zullen ver-

't zij bij *koop*, *aanwinst*, *opvolging*, *ervenis*, *terugkeering* na doode of bij gebrek van erven der bezitters, *verbeurdmaking*, of eenige andere oorzake; 't zij *erflijk*, *ten lijve*, *tot weerzeggen*, noch op eenige andere maniere, hoe 't ook zij. En alle onze voorschr. Domeinen, welke onze Voorouders en wij hebben gegeven, verkocht, of verzet, 't zij erflijk, 't zij bij aankoop, 't zij ten lijve, aan iemand van onze Neven en nabestaanden, bij deeling of anderszins: gelijk de Heerlijkheden der Landen van *Voorne*, *Dreyschier*, *Westaappelle*, *Domburg*, *Vlisinge*, *Brouwershaven*, *Purmereinde* met zijn toebehoorten, de *Dorpen*. in pandschap bezeten onder de Heerlijkheid van *Brederode*, en anderen in onzen voorschr. lande, *het huis van der Nesse* in onzen lande van *Woerden*, zoodra dezelve door den dood of verscheiden van hun, die ze houden, bij terugkeer, aankoop, of andere wegen aan ons wederkeeren of vervallen; willen en bevelen wij, dat die weder aan *onze Domeinen gehecht* en daarmede vereenigd worden. En indien wij bij *onoplettendheid*, *ontijdig aanzoek* van verzoekers of anderszins, bij onze Brieven of anders, van onze voorschr. Domeinen, die alzoo ons aankwamen, of aan ons vervielen, deden, of doen zouden eenige *belofte*, *gif-*

nous est auenu ou pourront auenir cy apres par *achat acquisition succession*, *hoirie*, *retour* apres la vie ou *deffault des hoirs* de ceulx qui les tiennent *confiscation* ou autre cause quelconque, soit *a toujours a vie a rappel* ne autrement en quelque maniere que ce soit. Et que tout notre ditte demaine que nos predecesseurs et nous auons donne vendu et engaigie soit a *heritage* a *rachat* ou *a vie* a aucuns de nos cousins et parens par partaige ou autrement, Sicomme les seigneuries de la terre de *Voerne Dreyschier Westcaple Domburch Vlisingen Brouwershauen Purmereynde* auec ses appertenances, les villages engaigies soubz la seignourie *de Brederode* et autres en nosdits pays la maison *de le Nesse* en notre teroir de *Woerden* tantost que par la mort et trespas de ceulx qui les tiennent par retour rachat ou autre voye Il nous retournera et escherra, Nous voulons et ordonnons quil soit remis vny et rapplicque a notre demaine Et se par *jnaduertence jmportunité de Requerans* ou autrement nous auons fait ou faisons cy apres de notre ditte demaine qui ainsi comme dit est nous auiendra ou escherra,

gifte van onze voorschr. Domeinen, *overdrachte* of *vervreemding:* zoo zeggen en verklaren wij, voor nu en als dan, naar inhoud van deze tegenwoordigen, zulks voor nietig en van onwaarde, in welker maniere en vorme van woorden die Brieven ook vervat zijn, of zullen zijn, en indien onder schijn en titel van zulke *giften*, *overdrachten* of *vervreemdingen* iets mogte aan vaard of ontvangen zijn van de Inkomsten van voorschr. Landen, Rechtsplegingen en Heerlijkheden, dat zulks terug gevorderd zal worden van deszelfs houders of hunne Erven. En verbieden wij wel ernstig aan onzen *Kanselier* en eersten Kamerheer, of aan anderen, die onze Zegelen bewaren, die Brieven niet te zegelen; aan onze Secretarissen, geene bevelen aantenemen of te ontvangen, of de brieven te teekenen; en aan de Presidenten en Luyden van onze Rekeningen in Holland, de voorschr. Brieven niet te *interineren* of te *verifieeren* of te gehoorzamen, op pene van verlies hunner Ambten, en andere straffen en boeten naar bevind.

die te *interineren* op verlies hunner Ambten.

eenigd blijven aan zijne Domeinen; en wat hij bij *importuniteit* of *inadvertentie* hiervan mogt weggeven of vervreemden, verklaart hij die gifte van onwaarde: verbiedt zijnen Kanselier, zijne Zegelbewaarders en Secretarissen, die Brieven te zegelen; en zijne Rekenkamer van Holland

§. 2. Wij hechten weder aan- en vereenigen van nieuws met onze voorf. Domeinen alle de *Klerken- Cippier- Deurwaarder- Bodeambachten*, *Schoutambachten*, *Roupambachten*, en andere dier ge-

Hij hecht weêr aan zijn Domeinen alle de Klerk- Cippier-

ra, par noz lettres ou autrement quelque ou aucune *promesse don* de notre ditte demaine *transport* ou *alienacion* Nous desmaintenant pour lors par la teneur de cestes, Le disons et declarons *nul* et de *nul effect* et valeur, soubz quelconque forme et maniere de parolles que les lettres en fuissent ou soient faictes et se soubz et a tiltre de telz dons transpors ou alienacions aucune chose auoit este prinse et receu des Reuenues desdites terres justice et seignourie quil soit recouuré sur les detenteurs ou leurs hoirs, Et deffendons estroictement a nos chancellier et premier chambellan ou autre qui porttront noz seaulx quilz nen scellent les lettres a noz Secretaires quilz nen prendent ne recoiuent aucun commandement ne facent ne signent icelles lettres Et aux president et gens de noz comptes en Hollande que lesdites lettres jlz ne jnterinent ou veriffient ne obeyssent sur paine de privacion de leurs offices et dautre punition et amende arbitraire.

[§. 2.] Item nous applicquons et revnissons de nouuel a notre ditte demaine toutes les *Clergies Prisons Sergenteries Bodeam-*

 bach-

Bode- Schout- Roepambten door Holland, Zeeland en Vriesland, die tegen vorige Ordonnantien, op velerlei wijze, onder de waarde waren uitgegeven. De *Klerkplaatzen*, met name te *Haarlem*, *Texel*, *Hoorn*, *Alkmaar*, onder zijne Baljuwen, Schouten, Dijkgraven. Hij beveelt, dat alle die ambten, die hem wegens zijne heerlijk-

gelijke *Diensten*, overal, in onze voorf. Landen van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, van *Arkel*, *Voorne*, *Putten*, *Strijen*; alle welken, bij de *Ordonnantien* te voren bij onze Voorouders gemaakt, daaraan gevoegd zijn geweest, en welken federt door hun en door ons gegeven zijn *ten lijve*, bij *appointement*, bij *verpachting* of *anderszins*, voor veel minder geld dan zij waardig zijn, of naar ons begrip waardig waren. Hoedanigen zijn de *Klerkambten* en *Deurwaardersplaatzen* van onze Steden van *Haarlem*, *Texel*, *Beverwijk*, *Hoorne*, *Alkmaar*, *Munnikendam*, *Edam*, *Naarden*, *Muyden*, *Weesp*, *Grootebroek*, *Nyedorp*; van de Balluagie en Stede *Medenblik*, *Gouda*, *Woerden*, *Schoonhoven*, *den Hage*, *Gorinchem*, *Heusden* (55); in onze *Balluagies* van *Arkel*, en anderen in voorf. lande, *'s Gravefande*, *Maasland*, in onzen Lande van *Putte*, *Strijen*, en elders *overal* in onze andere *Steden* en *Dorpen* van onzen voorf. Lande van Holland, Zeeland en Friesland, zoo wel onder onze *Baljuws*, als onder de *Schouten* en onze Officieren de *Dijkgraven*. Wij willen en bevelen met deze tegenwoordigen, dat aldaar alle de voorfchr. *Klerkambten*, *Deurwaarder- Cippier- Bode- Schout- Roepambachten*, en alle diergelijke percélen, aan ons

(55) Men vergelijke hierbij O. DE BRUIN, *Befchrijv. van Haarl.* D. I. bl. 124. 156. b.

bochten Schoutambochten Rouckambechten et autres femblables *offices* par tout en nosdits pays de Hollande Zellande et Frifé dArckel Voorne Putte Stryen Lesquelles par les ordonnances parcideuant faictes par noz predecesfeurs y ont este applicques et que depuis par eulx et par nous ont este données a *vye* par *appeinctement* a *ferme* au autrement pour beaucop moins quelles en valent ou valoient a notre plaifir, ficomme les clergies et feignouries [f. fergenteries] de noz villes de *Herlem Texel Beverwyck Hoirne Alcmar Monickendam Eedam Narden Muyden Weesp Grotebrouck Nydorp*, du bailliage et de la ville *de Medenbliecq de la Gouda Woerden Scoenhouen de la Haye Gorinchem Huesden* En noz bailliages dArckel et autres en laditte terre *sGrauefande Maeslant* en notre terre de *Putte Stryen* et ailleurs par tout en noz autres *villes* et *villages* des nosd. pais de *Hollande Zellande et Frife* tant ausfi foubz nos bailliz comme foubz les efcoutetes et noz officiers

ons toebehoorende van onzer Hoogheids- en Heerlijkheidswege, alomme, in onze voorschr. Steden, Dorpen, en andere plaatzen in onze voorschr. Landen, waarvan eenige Gifte of toekenning op voorschr. wijze gedaan zij; van nu voortaan zullen *verpacht* worden door onze Ontvangers Generaal van Holland en Zeeland, die nu zijn of komen zullen, aan de meest en laatstbiedenden, gelijk geschiedt met de andere deelen van onze Domeinen, ten meesten voordeele voor ons, als geschieden kan (56). Herroepende, met deze tegenwoordigen, en geheel vernietigende de voorf. *Giften*, *toewijzingen*, ten *lijve*, tot *herroepen*, of op *tijd*, welken wij of onze Voorzaten ter contrarie dezes mogten gedaan hebben; en, indien, onder voorwendsel van nieuwe Gifte, men van ons iets van eenige zake mogt verkrijgen, wij willen, dat dezelve van de houders als boven zullen terug gekregen worden; toewijzende nochtans hun, die ons op die officien eenige penningen geschoten hebben, de terugbetaling uit de opkomsten van diezelfde officien bij jaren, bepalingen, en matiging, zoo volgens den inhoud der brieven, die zij daarvan mogten hebben, als bij

heid toebehooren, voortaan verpacht zullen worden door zijn generale Rentmeesters over Holland en Zeeland, zoo als met de andere Domeinen; herroept mits dezen alle giften, van hem en zijne ouders daarmede strijdig; en wat bij nieuwe gift daarna verkregen wierd, zal terug geëischt worden met weërgave

(56) Men had bij 't Groot Privilegie van Maria het tegendeel aan die Vorstinne doen beloven §. 26. Graaf Philips herstelt dit op den ouden voet.

ciers de *dycgraues* Illec Voulons et ordonnons par cesd. presentes que toutes lesd. Clergies Sergenteries Prisons Bodambochten Schoutambochten Rouckambochten et toutes semblables autres parties a nous appartenans a cause de notre haulteur et seignourie par tout en nosd. villes villages et es autres places en nosd. pays dont auroit este fait aucun don ou appoinctement en la maniere ditte, soient doresenauant baillees a ferme par noz receueurs generaulx de Hollande et de Zellande presens et auenir aux plusoffrans et derreniers renchierisseurs comme lon fait les autres parties de notre demaine au plus grant prouffit pour nous que faire se pourra En reuocquant et mettant du tout en neant par ces presentes lesdiz dons, appoinctemens a vie a volenté ou a temps que nous ou nosd. predecesseurs en peuent auoir fait au contraire et se soubz vmbre de nouuel don que len pourroit obtenir de nous en estoit keue aucune chose, Nous voulons quil soit recouure sur les detenteurs comme dessus En *ap-poin-*

der penningen, of bij schikking.

bij toewijzinge, die men daarvan konde doen en met hun overeenkomen, tot ons meeste voordeel en ontlastinge (57).

Balluages, Schoutschappen, en andere *officien* van *Justizie*, en *Dijkgraafambten* gaven eertijds groot voordeel; zij verminderen van dag tot dag,

§. 3. Daar de waarnemingen van onze *Baljuwschappen*, *Schoutendommen*, en andere *Diensten* van Rechtspleging, in onze voorschr. Landen, en bijzonder in onze Graafschap van *Holland*, *Zeeland* en *Vriesland*, en in onze Heerlijkheid van *Putte*, *Strijen*, *Arkel*, *Amsterland*, *Waterland* en *Gooiland*, alsmede onze Diensten van *Dijkgraven* in onze voorschr. Landen weleer jaarlijks groot voordeel en inkomsten gaven; maar voor tegenwoordig grootelijks verminderd en verkleend zijn, en van dag tot dag nog meerder verminderen, eensdeels doordien dat de voorschr. Of-

(57) Men leert hier en in 't vervolg wat er al onder *Domeinen* begrepen wierd. Hiertoe behoorden alle *heerlijke Goederen*, *Visscherijen*, *Vogelrijen*, *Tienden*, en ook alle *Ambtbedieningen*, die in deze §. 2. en verder opgeteld worden, zooverre zij *der Graaflijkheid* of den Graaf toekwamen. Men ziet er ook uit, dat de Vorsten en hunne Raden wel wisten de kracht van Giften *ten lijve*, *tot wederzeggen*, *erflijk*, en hoeverre zij bij 't herroepen hierin onderscheid moesten maken; ook in Vergunningen *bij koop*, *bij leen*, *bij pandschap* — — met en zonder recht van *losfing*, en *de Wetten*, die daaromtrent golden, of gelden moesten, met de vroegere *Ordonnantien* hunner Voorvaderen.

pointant ceulx qui nous ont presto *sur jceulx offices* aucuns deniers den estre *remboursse* sur les prouffiz venans diceulx offices par annees termes et modiacions tant selon le contenu de leurs lettres quilz en puent auoir comme par appointement que lon en pourroit faire et conuenir auec eulx pour notre plus grant prouffit et descarge.

[§. 3.] Item pour ce que les exploix de noz *bailliages escouteries* et autres *offices de justice* en nosd. pays et mesmement en notre conte de *Hollande Zeellande Frise* et en notre seignourie de *Putte Stryen Arckel Aemsterlant Waterlant* et *Goylant* et aussi nos offices de *dycgraues* en nosd. pais souloient estre de grant prouffit et reuenus chacun an. Sont a present tresfort admoindries et diminuez et encores vont de jour en jour de plus en plus a diminucion, tant a loccoison de ce que lesdiz officiers ne sacquittent si bien de faire et rendre *bon compte* de leurs explois et que le *contrerolleur* des

Officiers geen behoorlijk werk maken, om goede rekening te houden en te doen van hunne bedrijvingen, en dat de Boekhouders (*Contrerolleurs*) dier Ambten van onzen Lande zoo naaukeurige acht niet slaan als wel behoorde op de ontvangst der renten; als mede ook, dat door het Privilegie, te *Gent* verkregen, in 't jaar LXXJ. (58), door die van onze voorschr. Landen van Holland, Zeeland en Vriesland *de Verpachtingen* van deze onze Diensten, die nog overal loop hadden in onze voorſ. Landen en Heerlijkheden, door hetzelve zijn afgeschaft en geheel vernietigd, en deze Diensten van dien tijd af gelast waren bediend te worden op *rekening*, 't welk tot heden toe geduurd heeft tot onze groote schade, hinder en nadeel. Wij willende hierin voorzien, en voordeel trekken van de voorgezeide diensten, zoo van de rechtsplegingе, als van de andere diensten van

omdat de Officiers geen behoorlijke rekening doen, de Contrerolls. hunnen plicht niet doen, ook doordien bij 't Privil. van 1476. [Vrou Maria] de verpachtingen vernietigd waren, en die Ambten op rekening geven, tot groot achterdeel. Hierin wil-

(58) Lees hier LXXVI. Het ziet toch duidlijk op 't Groot Privilegie van Maria, van 14$\frac{76}{77}$. §. 16. De vraag, of zulke Verpachtingen voor- of nadeelig zijn, en wat het meeste met de beginsels van een gezond Staatsrecht in den burgerstaat overeenkomt: is in eens niet gemaklijk te beslissen. Het Staatsrecht van dien tijd maakte dit, naar 't schijnt, eenigzins noodig, om te beletten, dat de Gemeente door de uitgeputte Schatkist des Vorsten niet zoo bezwaard wierd door inhaligheid van Ambtenaars, die veel ontvingen, weinig rekening deden.

des offices de nosd. pays ne font si bon deuoir den enquerir la rente que faire deuroit comme aussi que par le priuilege obtenu à *Gant* en lan LXXJ par ceulx de nosd. pays de *Hollande Zeellande et Frise* les fermes diceulx nos offices qui auoient ancoires cours par tout en nosd. pays et seignouries furent par icellui aboly et mises du tout aneant et jceulx offices ordonné de la en auant estre desseruiz en rendant compte, qui a dure iusques ores, A notre tres grant *grief jnterest* et *dommage* nous voulans a ce pourueoir et faire notre prouffit desdiz offices tant de justice comme des autres *offices* de *scouteteries* et *dycgraues* en jceulx nos pays comme lon faisoit du temps de feu notre dit seigneur et pere le duc *charles* auons ordonne et ordonnons par ces presentes lettres que tous lesdiz offices se bailleront jncontinent apres *la publication* de cestes a ferme par nosdiz *raceuaurs generaulx* de *Hollande et de Zeellande* aux plus

lende voorzien, beveelt hij, gelijk ten tijde van zijn' Vader, [dat is, Grootvader Karel] dat al die Ambten van Schouten en Dijkgraven door zijne Rentmeesters zullen verpacht worden, gelijk te voren. Met voorbehouding der *casive* die der Schouten van Haarlem, Delft, Leiden, Amsteldam, en zijne Baljuages van

van Schoutambten en Dijkgraven in deze onze Landen, gelijk men deed ten tijde van wijlen onzen voorſ. Heer en Vader Hertoge *Karel* (59), hebben bevolen en bevelen met deze tegenwoordige lettren, dat alle de voorſ. Diensten van ſtonden aan, na de openbare afkondiging dezes, zullen verpacht worden door onze voorſ. Ontvangers Generaal van Holland en van Zeeland, aan de meestbiedenden en laatſten opjager, even en in diervoege, als dat geſchiedde ten tijde van wijlen onzen voorſchr. Heer en Vader, zoekende daarin het hoogst mogelijke voordeel voor ons. Voorbehoudende nogtans ons de gevallen van de *caſive*, die wij ten onzen voordeele willen gekeerd hebben boven dezelve pachting, gelijk te voren pleeg gedaan te worden. Voorbehoudende ons insgelijken de Diensten van Schouten van Haarlem, Delf, Leyden, Amſteldam, en onze Bailjuwſchappen van *Rijnland*, *Kennemerland* en *Vriesland*, om daaromtrent te bevelen zoo als wij zullen goedvinden te behooren. Herroepende midsdezen alle zoodanige aanſtellingen als wij of de luyden van onze Rekeningen, of die van onze Financien mogten gedaan hebben ter contrarie. Maar niettemin, zoo iemand op eenige van on-

(59) Hij noemt overal *Vader* en *Grootvader*, die wezenlijk waren zijn *Grootvader* en *Overgrootvader*; ten ware dat hier *Maximiliaan*, Man van *Maria*, als eerſte ſpreker moet aangemerkt worden.

plus offrans et derrains Renoherisſeurs ainſi et en la maniere quil ſen faiſoit du temps de notre dit ſéu ſeignr. et pere en faiſant de ce le plusgrant prouffit pour nous que faire ſe pourra En reſeruant les cas de *caſiue* que voulons venir a notre prouffit pardesſus ladite ferme comme en a eſte fait parcideuant En reſeruant auſſi ſemblablement en ce les offices de *ſcoutetes* de *Herlem Delf Leyden* et *Amſterdam* et nos *bailliages* de *Rynlant Kermerlant* et de *Friſe* pour par nous en eſtre ordonne a notre plaiſir et voulente En reuocquant par ceſtes tous telz appointemens que nous ou lesdiz de nos comptes ou de noz finances peuent auoir faiz au contraire Et neantmoins ſe aucuns auoit fait *aucune prest* ſur aucune de nosd. offices dont il apperra *ſouffiſſanment* Nous voulons que *en ce cas* lon aſſig-

onze Diensten eenige betaling mogt gedaan hebben, waarvan genoegzaam blijke, zoo willen wij, dat in zulk geval van onzen wege, hun, die deze betaling deden, uit de verpachtingen hun aandeel zal aangewezen worden tot aan hare terugbetaling, zoo als men 't best zal beramen; en de bewijzingen, die daarvan hun zullen gedaan worden, zullen door ons niet kunnen gegeven of herroepen worden op eenige wijze, en wat reden wij ook mogten hebben voor het tegendeel.

Rijnland, Kennemerl. en Friesl. Doet vorige bestellingen te niet. Doch als er geld op geschoten zij, zal dit terug betaald worden uit de verpachtingen.

§. 4. Wij bevelen en verklaren, dat van nu voortaan wij niet meer zullen uitgeven of veroorloven eenige brieven van *goederen aan de Geestelijkheid te mogen vermaken*, van *adelmakingen*, van *wettigverklaring der bastarden*, van *vrijheidsschenkingen*, van *geestlijkmakingen*, in onze voorsz. Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, noch diergelijke andere zaken, waarvan men gewoon is geld te nemen en voordeel uit te halen (*avoir finance*), dan alleen bij middel van een matig voordeel ter beoordeeling en begrooting, te doen door de Luyden van onze Rekeningen, welke, hebbende de bekrachtiging (*verificatie*) en het *interinement* van zoodanige brieven van gratien, zich behoorlijk en met naarstigheid, door de Officieren van de plaatzen zullen laten bericht geven, nopens den aard en gelegenheid van 't gedane verzoek, van de grootheid van de zaak,

Hij beveelt niet meer te geven brieven van *amortissement, nobilitatie, legitimatie, mortemains*, dan op redelijke *taxatie* bij de luiden van zijne Rekening, na ingekomen bericht. Niettegenstaande eenig ander bevel; uit-

signe de par nous ceulx qui auront fait lesd. prestz sur lesd. fermes aucune portion tant que a leur remboursement ainsi quil sera aduise pour le mieulx et les assignations qui pour ce leur sera faite ne pourra par nous estre donne ne reuocque en aucune maniere pour quelque affaire que puissons auoir chose au contraire.

[§. 4.] Item ordonnons et declarons que deci en auant Nous ne ferons ne consentrions aucuns *admortissemens nobilitations legitimations affranchissement* de *mortemains* en nosdiz pays de Hollande Zeellande et Frise ne autres semblables choses dont lon a accoustume de prendre et auoir *finance*, Se ce nest au moyen de finance modere a larbitraige et tauxation des genz de nosd. comptes lesquelz auant la verification et interinement des chartres ou letres de

drukkelijk belastende, geen betaling te doen, op pene van verhaal op hun, doch de helft maar aan die van den bloede en zijn hotel.

zaak, om daarna de voorf. *financie* te beoordeelen en matig te begrooten; van welke financie wij niemand iets zullen geven of vrijlaten, dan alleen de zulken, die door ons in 't volgend artikel genoemd zijn. Niettegenftaande eenige Brieven of onder wat vorme van bewoordingen, waarin wij die mogten veroorloven of toeftaan. En indien bij *onoplettendheid* of ontijdig aanzoek van vragers wij giften of kwijtfcheldingen mogten doen tegen deze onze tegenwoordige Ordonnantie, zoo is onze wil, en wij ontbieden en verbieden wel uitdrukkelijk aan de Luiden van onze Rekeningen, dat zij 't niet laten gelden noch er eenige betaling op doen, op ftraffe van het te verhalen op hun. Niettemin zonderen wij van deze tegenwoordige bepalinge uit die van onzen bloede en onze hofhouding, aan welken wij zulke giften, gaven of kwijtfcheldinge kunnen doen tot op de helft en daarbeneden, betalende de andere helft ten onzen voordeele aan dien van onze Ontvangers, aan wien dat zal behooren.

Hij verbiedt vervallen, breuken, basterdgoed, ver-

§. 5. Wij bevelen en verklaren, dat van den dag van heden, en in 't vervolg, wij aan niemand, wie hij wezen moge, zullen uitgeven iets dat ons toekomen of aan ons vervallen mogt, uit ti-

de telles graces, Se informeront deuement et dilligamment par les officiers des lieux fur la nature et condicion de loctroy de la grandeur de la chofe pour felon ce moderer et arbitrer ladicte finance, Delaquelle finance ne donnerons ou quictrons aucune chofe fe neftoit a ceulx declarés en larticle enfuiuant non obftant quelconques lettres et foubz quelq. forme de parolles que les pourrions confentir et accorder, Et fe par jnaduertence ou jmportunite de requerans en faifions dons ou quictance contre ceste notre prefente ordonn. fy est notre vouloir et ordonnons et deffendons tres expresfement ausdiz de noz comptes quilz ne les pasfent ou alouent en compte fur payne de le recouurir fur eulx Toutesuoies de ceste prefente reftinction nous exceptons ceulx de notre fang et de notre hoftel ausquelz pourrions fur ce faire don grace et quyt iusques ala moitie et au desfoubz En payant lautre moictie a notre prouffit a cely de noz receueurs quil appartiendra.

[§. 5.] Item ordonnons et declarons que de jour de la date de cestes en auant nous ne donnerons a quelq. perfonne que ce foit quelq.

titele van *leenverheffen* (*reliefs*), van *misbedrijven*, *vervallen goederen*, *onbeheerde goederen*, *nalatenschappen van bastarden*, *schipbreukige goederen*, *boeten*, of andere hoegenoemde *opkomsten* of *verbeuringen*, die ons aankomen, en konden aankomen en vervallen in toekomenden tijd. En indien 't gebeurde, dat bij *ontijdig aanzoek* van vragers of anderszins, wij hiertegen eenige giften deden nopens het geen voorzeid is, en ten nadeele dezer tegenwoordige Ordonnantie, verbieden wij aan alle onze Secretarisfen, dat zij hierop niet vervaardigen noch teekenen eenige Brieven, op ftraffe van verlies van hunne Ambten, en van breuken ter befcheidenheid. En indien de Brieven er van uitgevaardigd waren, dat onze Kanfelier en eerfte Kamerheer die niet zegelen, op den eed, aan ons gedaan, en aan de luiden en Commifen op het ftuk van onze Finantie, dat zij ze niet bekrachtigen (*verificren*), en aan onze luiden van Rekeningen, dat zij ze niet laten gel den noch doorgaan in betaling, op ftraffe van verlies hunner Ambten; uitgezonderd niettemin, dat wij ten aanzien van den 5den en 10den penning, niettegenftaande deze bepaling, wij zullen kunnen doen en geven zoodanige gratie en kwijtfchelding, tot aan de helft en daaronder, aan die van

laten erf, of wat ook hem toe- of opkome, meer uittegeven. Hij belast zijne Secretarisfen het niet te teekenen, zijnen Kanfelier, het niet te zegelen, zijne Financiekamer, het niet te verifieeren, zijne Rekenkamer, niet te doen gelden in rekening, met voorbehouding voor die van den bloede en zijn hôtel, en van ongelukkige perfoonen.

quelq. chofe qui nous viendroit et escherroit a caufe des *reliefs fourfaitures espaues biens vagues avoirs de bastars lagans amendes* ne autres auentures ou *confiscations* quelconques qui nous appartiennent et nous puisfent furuenir et escheoir ou temps auenir Et fil aduenoit que par *importunite* de *requerans* ou autrement nous feisfions aucuns dons touchant ce que dit est au contraire et preiudice de ceste prefente ordonn. nous deffendons a tous noz fecretaires que fur ce ne facent ou fignent aucunes lettres fur paine de priuacion de leurs offices et amende arbitraire et que fe lettres en eftoient faites que noz *chancellier* et premier *chambellan* ne les fceellent fur les termens quilz ont a nous, aux gens et commis fur le fait de noz finance quilz ne les veriffient et a nosdiz gens des comptes quilz ne les pasfent ne allouent en compte fur paine de priuacion de leurs offices excepte toutesuoies que au regard des quinds et dixieme deniers non obftant ladite Reftrinction nous en pourrons faire telle grace et quitance jusques ala moitie et en desfoubz quil nous plaira a ceulx de notre fang et de notre hoftel, Et do-

van onzen bloede en onze hofhouding, zoo als ons zal behagen. En verklaren wij ook daarenboven, dat wij onder deze tegenwoordige Ordonnantie en bepaling geenzins willen noch verstaan de zoodanigen te zijn begrepen, die bij gelegenheid der laatste oorlogen en verdeeldheden beroofd en geplunderd zijn, aan wien wij, ten aanzien hunner *cijnsen*, *pachten* en *jaarrenten* aan ons houden, te doen kwijtscheldinge, gratie, of moderatie, zoo als wij, volgens de voorkomende gevallen, zullen zien en bevinden te behooren.

Zijne tollen, een groot gedeelte zijner Domeinen bevattende, met andere zware pachtgoederen laatstlijk verpacht zijnde, en

§. 6. Aangemerkt onze Domeinen en Inkomsten grootendeels bestaan uit *Tolgerechtigdheden* en andere zware pachtgoederen en gedeelten onzer Domeinen in onze Landen van Holland, Zeeland en Vriesland; welke onze Tollen en andere gedeeltens, voortijds door ons verpacht zijn aan anderen, 't zij in Erfpacht, of op andere voorwaardens (60): ten aanzien van welken wij gehouden en verbonden waren hun weder te gelden, zonder die te laten uitkondigen noch aantebieden aan

(60) Hoeveel kon hier tot opheldering aangemerkt worden omtrent de kracht van zulke Privilegien. Hij erkende zich hieraan *gehouden*. Maar was hij ook verbonden, om zulke Privilegien, uit misbruiken gesproten, of tegen de Wetten gegeven, te onderhouden? Men houde de natuur van zulke Vergunningen in 't oog! Hij kon die intrekken met schadeloosstelling (*rembourfering*). En hiermede was het *Pactum* van zulk Privilegie uit.

declairons en oultre què en ceste presente ordonnance et restrinction nous nen.endons ou voulons aucunement estre comprins ceulx qui aloccoison des derreniers guerres et diuisions ont este ars pillez et destruis ausquellz de leurs censes fermes et rentes nous pourrions faire quittance grace ou moderacion ainsi que verrons et trouuerons que les cas le requerront.

[§. 6.] Item pour ce que notre demaine et reuenue se comprent en grant parties de toulieux et autres grosses fermes et parties de notre demaine en noz pays de Hollande Zeellande et Frise Lesquelz noz toulieux et autres parties ont nageres este par nous baillie les aucunes a mainferme ou autres appointement a au-

aan de meest- en laatstbiedenden, en wel onder anderen, bij name onze Tollen van *Geervliet*, *Gorinchem* en *Schoonhoven* aan den Heere *Ricault de Ricasoly*, om daarop te ontvangen en te verhalen jaarlijks tot de somme van *f* 5000:— van 40 grooten van onze Vlaamsche Munte, en nog daarenboven andere gelijke *f* 5000:— jaarlijks, hem door ons gevestigd op onze *Domeinen* en *Beden* in Holland, tot aan de wederbetaling ter somme van *f* 71600:— of daaromtrent, die wij hem schuldig zijn, ingevolge den inhoud der brieven, die hij van ons heeft. En van gelijke wijze onze Tol van *Tersekeroord*, welke onze Stad van Middelburg in Zeeland van ons houdt, uit krachte van zekere geldbeleening, die zij zeggen ons daarop gedaan te hebben, voor de somme van *f* 2100:— van 40 grooten, jaarlijks, 't welk vrij wat minder is dan deszelfs rechte waarde, aangezien dat ten tijde van wijlen onzen Heer en Vader, Hertoge Karel, deze onze *Tol van Tersekeroord*, met alle deszelfs wachten en toebehooren, die gehouden wierden, te weten, onze principale Tol in ons Tolhuis van Yersekeroord, en de leden en Wachten van denzelven, te *Vlissinge*, *Welsinge*, *Soutelande*, *Rammekens*, *Arnemuiden*, te *Ter Vere* en *Cats*, *Valckenisse*, en elders, in onzen Lande van Zeeland, ook aldaar ontvingen het recht van onzen Tol van de Schepen en Koopwaren, die niet tolvrij waren, en die niet voeren voorbij onzen voorschr. Princi-

bij dus daaraan gehouden om dit goed te maken: bij name die van Geervliet, Gorkum, Schoonhoven, tot *f* 5000:- jaarlijks, en nog *f* 5000:- bewezen op zijne *Domeinen* en *Beden* in Holland, tot goedmaking van uitgeschoten *f* 71600:- Ook *Tersekeroort*, 't welk de Stad Middelburg heeft voorgeschoten geld, tot *f* 2100:- jaarlijks. Welke met alle zijne Wachten,

aucuns envers lesquelz estions tenuz et redevables pour eulx sur icelles rembourser sans les crier ne publier donner aux plus offrans et derreniers renchenisseurs mesmement entre autres noz toulieux de Gheervliet Gorinchem et Schoenhouen a messire Renault de Ricosoly pour sur jceulx rateindre tous les ans iusques a cincq mil liures de quarante groz de notre monnoye de Flandres la liure par dessus autres semblables Vm. liures par an a lui par nous assigne *sur noz demaines et aydes* en Hollande pour le remboursement de la somme de LXXJm.VJc. l. ou enuirons que lui deuons ensuivant le contenu des lettres de seurte quil en a de nous sur ce Et semblablement nostre toulieu de Yer-

te Vlissingen, enz. bij zijns Vaders tijd bij pacht gegeven *f* 4800:- sprui ende die mindering uit het Privil. van a. 1476. op de *finistre pourfuite en ten profijte van die van Holland*, waarbij alle die Wachten

cipalen Tol, maar onze wateren en ftroomen van ons voorfchr. Graaffchap van Zeeland aandeden, en hun anker wierpen, toen ten tijde in de verpachting beliepen tot *f* 4800:— van gemelden prijze jaarlijks: zijnde deze vermindering, volgens 't geen ons bericht is, voortgekomen, ter oorzake, dat door 't voorfchr. *Privilegie*, te Gent gegeven in 't voorgemelde jaar LXXVJ. op het *finister aanzoek en ten voordeele van die van onze voorfchr. Landen van Holland, Zeeland en Vriesland*, onder andere punten, daarin verklaard, de voorfchr. Wachten geheel afgezet en vernietigd zijn geworden, tot zeergroot nadeel en fchade van ons en ons voorfchr. Recht van Tollen (61). Waarom wij, willende en begerende de herftelling en verbetering van onze voorf. Domeinen, en dewijl 't in der waarheid is, dat, van

(61) *Marta* had §. 17. beloofd, die *nieuwe Wachten* aftedoen. Vergel. *Philips* woorden, *Groot Plakaatb.* D. IV. bl. 6. Men merke hierbij aan, op wat wichtige gronden die *Wachten* aangeleid waren, en wat uitwegen de toenemende Koophandel zocht, om die lasten en tollen te ontduiken. Dit was al bij *Jacoba's* tijd noodig geweest. Zie mijn *Cod. Diplom. Hiftor. Crit.* p. 1075.

Yerfickeroirt que tient notre ville de Middelbourg en Zellande en vertu de certain prest quilz dient nous auoir preste desfus pour la fomme de deux mil cent liures de XL groz monn. ditte par an qui est beaucop moins que la droitte valeur, veu que au temps que feu notre dit feigneur et pere le duc Charles jcellui notre toulleu de Yerfickeroirt auec toutes fes gardes et appartenances qui fe tenoient asfauoir notre principal toulieu en notre maifon de Yerfickeroirt et les membres et gardes dicellui a Vlisfinges Wilfingen Soutelande Rammekins Ernemuyden ala Vere et Cats Valckenisfe et ailleurs en notre pays de Zeellande et illec recenoient le droit de notre dit toulieu des nauires et marchandifes non franchiz ne exemptez dicellui et qui ne pasfoient pardeuant notre dit principal toulieu ayans touchie noz eaues et ftroomes de nre dit conte de Zeellande et jette leur anckre en jcelles valoient lors a ferme IIIJm VIIJc. liures dudit pris par an procedant ceste diminucion comme fommes aduerti a cause que *par le dit preuilege* donne a gand oudit an LXXVJ *a la finistre pourfuite et au prouffit de ceulx de nosd. pays de Hollande* Zeel-

van wegen onzer Heerlijkheid en Graaffchap van Holland, Zeeland en Vriesland, ons toekomen en toebehooren twee Tollen te heffen van alle Koopmansgoederen, die inkomen en uitvaren uit onze Landen, te weten, eenen op de zoute wateren, den anderen op de zoete wateren; willende hierin verbetering doen, en dat de Wachten van onzen voorfchr. Tol herfteld, gehandhaafd en onderhouden worden, op de plaatzen, waar zij van oude tijden en van den tijd van wijlen onzen Heer en Vader geweest en gehouden zijn, om daar te bewaren het Recht van ons en onzen Tol van *Jerfekeroord:* zoo willen wij, bevelen en verklaren, dat, van nu voortaan en van 't oogenblik, waarop deze tegenwoordigen zullen afgekondigd worden, door alle ons voorf. Land van Zeeland, en plaatzen waar het behoort, onze Rentmeester van Zeeland verpachten zal onzen voorfchr. Tol van Yerfekeroord met alle deszelfs Wachten, leden en toebehooren, hierboven genoemd en met name uitgedrukt, en zulks openbaarlijk, bij Afkondigingen in drie Zondagen . . . . aan de meest- en laatstopbiedenden, en bij brandende kaarsfe, op zoodanige en diergelijke voorwaarden, verordenin-

vernietigd zijn, tot groot verlies zijner Tollen. Hij zijne Domeinen willende verbeteren, beveelt die Wachten te herstellen; den tol van Yerfekeroord met al zijne Wachten op nieuw te verpachten, bij brandende kaarfe, als ten tijde van zijn Grootvader Hertog Karel, en zulks voor drie

Zeellande et Frife entre autres poins y declarees lesd. gardes desfus nommees ont este du tout abolies et mifes an neant au tresgrant jnterest et dommage de nous et de nre dit droit de toulieu Pourquoy nous qui defirons la reintegracion et augmentacion de nre dicte demaine et que vray est que a caufe de nre dicte feignourie et conte de Hollande Zeellande et Frife nous compete et appartient deux toulieux de toutes marchandifes que entrent et yffent hors diceulx noz pays cest asfauoir lung en leaue fallee et lautre en leauwe doulce, voulans a ces remedier et que les gardes de notre dit toulieu foient remifes et entretenues et continues es lieux et places ou dancienneté et du temps de feu nre dit fengueur et pere ont efte mifes et tenues pour y garder le droit de nous et de notre dit toulieu *dierfickeroirt*, Nous plaist ordonnons et declarons que desmaintenant et incontinent ces prefentes publiees par tout nre. dit pays de Zellande et lieux et places la il appartient nre Rentmaistre de Zeellande baille a ferme nre dit toulieu de Yerfickeroirt auec toutes fes gardes membres et appartenances cy desfus denommees et fpecifiees

jaren, hij advis zijner Rekenkamer. Ook ten aanzien der Tollen te Geervliet, Gorkum, Schoonhoven, met hunne Wachten. Verbiedt zijne Officiers, deel te nemen aan die verpachting, op verlies van hun Ambt. Hij beveelt de opgeschoten gelden te betalen.

ningen en begunstigingen, als men gewoon is geweest te doen ten tijde van wijlen onzen voorst. Heer en Vader, Hertoge Kaarle, en die voor onzen Rentmeester hiervan zullen gedaan, geteekend en gezonden worden door die van onze Rekenkamer in den Hage in Holland. en dit voor een' termijn van drie jaren, of zoodanigen anderen, als door onzen voorn. Rentmeester, bij *advis* van voorn. Die van onze Rekeningen hierop voor het beste zal beraamd worden. En op gelijke wijze bevelen en belasten wij aan onzen Ontvanger Generaal van Holland, van mede, opstonds na openbare afkondiging dezes in onzen voorn. Lande van Holland, in 't openbaar, en gelijk van onzen voorn. Tol van Jersekeroord boven gezegd is, te verpachten onze Tollen van *Geervliet*, *Gorinchem* en *Schoonhoven* met hunne leden en toebehoorten, voor den termijn, en op die maniere, en bij Lastbrief en *advis* van de voorn. van onze Rekeningen in Holland, als boven gemeld is. En verbieden ten strengste, dat iemand van onze Officieren zal pachten of eenig deel hoegenaamd hebben in dezelve Pachten en Tollen, bedektelijk of bij name, op straffe van verlies van hun ambt en breuken naar bevind.

En

fiees publicquement par proclamations a trois dimences a *coy* et renthiere au plusoffrant et derrenier rencherisseur et al a chandelle ardant sur telles et semblables condicions ordonnances et resignacions que lon auoit acoustume faire du temps de nre. dit feu seignr. et pere le duc charles et que audit nre. Receueur feront sur ce faites signees et enuoiées par ceulx de noz comptes ala Haye en Hollande et ce pour vng terme de trois ans ou autre terme tel que par nre. dit Rentmaistre et par laduis desdiz de noz comptes sera sur ce aduisé pour le mieulx Et semblablement ordonnons et commandons a nre. Receucur General de Hollande de aussi jncontinent ces presentes publies en nredit pays de Hollande jl baille a ferme publiquement et comme dessus est dit de nre. toulleu de Yersickeroirt noz toulieux de Geervliet Gorinchem et Schoenhouen auec leurs membres et appartenances pour le terme et en la maniere et par jnstruction et aduiz desd. de noz comptes en Hollande comme dessus Et deffendans estroittement que aucun ne nulz de noz officiers, ne prendent meme a pris ou ait quelque part ou portion esdictes

fer-

En niettemin de zoodanigen, die alzoo beschikt waren, om betalingen te krijgen uit hun eigen handen als anderszins op voorn. Tollen, dezulken kunnen zich aandienen bij de Luiden van onzen Grooten Rade, en de Luiden en Commissen van onze *Financien*, om met hun optemaken hunne Rekeninge van hunne schuld, en met hun onherroepelijke schikkingen te maken, ingevolge van welken hun jaarlijks op onze voorn. Tollen een gedeelte betaald zal worden in afkorting van hunne schuld uit handen van onze Ontvangers, wien dat zal aangaan, en uit de penningen komende van voorn. pachtingen, zoo als dit het beste zal gevonden worden, en de bewijzingen, die hun daarvan zullen gedaan worden, zullen door ons niet kunnen belast of herroepen worden in eeniger manière, om wat zaken of redenen, die wij hebben mogten.

§. 7. Wij willen en bevelen, dat onze Gevangenhuizen in onzen Hove van den Hage en alle onze andere Gevangenissen overal in onzen voorn. Lande van Holland, Zeeland en Vriesland, zoo in de goede Steden als op 't platte land, staande ter onzer beschikking, aanstonds na de afkondiging dezes zullen verpacht worden aan de meest-bie-

Hij beveelt, alle zijne Gevangenhuizen, in den Hage, in de Steden, en 't platte land, ter zijner

fermes et toulieux couuertement ne en appel sur paine de priuation de leurs offices et de amende arbitraire Et neantmoins ceulx qui estoient ainsi appointie estre payez par leurs mains et autrement sur nosdiz toulieux, se pourront trouuer pardeuant les gens de nre. grant conseil et les gens et commis de noz finances pour faire auec eulx leur compte de leur deu et faire faire appointement jnreuocable auec eulx ensuiuant le quel ilz recouueront chacun an sur nosd. toulieux vne porcion en tant moins de leur deu par les mains de noz Receueurs qui ce regardera et des deniers venans desd. fermes ainsi quil sera aduisé pour le mieulx et par les assignations qui pour ce leur fera faite ne pourra par nous estre ordonné ne reuocquié en aucune maniere pour quelque affaire que puissons auoir.

[§. 7.] Item voulons et ordonnons que noz prisons en nre. hostel a la Haye et tous noz autres prisons par tout en nosdiz pays de Hollande Zeelande et Frise tant ès bonnes villes que au plat pays apparienans a nre. disposition, soient incontinent cestes publiees baillees a ferme au plus offrant qui seront tenuz den bail-

 lieu

begeving, te verpachten, gelijk bij tijde zijns Grootvaders, en herroept al wat hiertegen mogt gedaan zijn.

biedenden, dewelke verplicht zullen zijn te stellen goede zekerheid en borgtocht, zoo als behoort, en gelijk men gewoon was te doen ten tiide van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, Hertoge Karel. En wij hebben herroepen, vernietigd en ingetrokken, herroepen, vernietigen en trekken in, volgens den inhoud dezes, alle uitgiften, opdrachten en beloften, die daarvan mogten gedaan zijn, aan wien het wezen mag, of onder wat koleur of voorwaarden de Brieven daarvan mogen gegeven zijn of geweest zijn.

Hij beveelt, de Griffiersplaats in 't Hof van Holland, die nu *Floris van Wijngerden* van zijn voorganger had, te verpachten, zoo als te voren, met

§. 8. Om te vermeerderen onze voorn. Domeinen, en hen in hunnen ouden train terug te brengen, gelijk zij waren ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, zoo spoedig als ons ter goeder trouwe mogelijk zijn zal, hebben wij gewild en bevolen, willen en bevelen, dat *het Ambt* van *onze Griffie* in de Kamer van onzen Rade in Holland, 't welk *Floris van Wijngerden* (62) heeft, uit kracht van zekere onze Brieven, en door middel van eene beleening van *f* 600:—, voortijds van hem aan wijlen *Willem van Zwieten*, zijn' voorganger in dat Ambt, gedaan, waar-

(62) Dit is de bekende *Florys Oom van Wijngerden*, naderhand Pensionaris van Dordrecht, bij VAN DE WALL, *Handv. van Dordr.* bl. 858. Van de zaak zelf zie *Maria's* Privil. §. VIII. op 't slot.

lier bonne seurte et caution comme il appartiendra et si comme lon en vsoit du temps de nre dit feu seignr. et pere le duc Charles. Et auons reuocquie aboli et rappelle reuocquons abolissons et rappellons par la teneure de cestes tous dons ou transportz et promesses qui en pueent auoir este faiz a qui que ce soit ne soubz quelque couleur ou condicion que lettres en peuent estre ou auoir este faittes.

[§. 8.] Item pour augmenter nre ditte demaine et a remettre sus en son anchien train coume il estoit du temps nre dit feu seigneur et pere si auant que bonnement nous sera possible. Auons voulu et ordonne voulons et ordonnons que loffice de notre greffe en nre chambre de conseil in Hollande que tient *Floris de Wingerden* en vertu de certaines lettres quil en a de nous et au moyen dun prest de VIc liures jadiz fait sur icellui par feu Guille de Zwieten son predecesseur en dit office dont il dit auoir action sans riens en rendre au nre prouffit combien que du temps nre dit feu seigneur et pe-

waarop hij zegt recht te hebben, zonder iets daarvan ten onzen voordeele te doen komen, ofschoon ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader voorn. van Zwieten hem jaarlijks gave *f* 36:—, aanstonds zal verpacht worden gelijk onze andere Griffien van Vlaanderen en van Brabant, door onzen Rentmeester Generaal van Holland, bij rade van die van onze Rekeningen, met overroeping van eenigen van onzen Rade aldaar, en dat men met voorn. *van Wijngerden*, die dat ambt tegenwoordig bekleed, eerder dan met iemand anders schikkinge make, 't zij voor de voorn. *f* 36:— of grooter somme van penningen jaarlijks, ten onzen voordeele, zoo als zij bij toewijzing daaromtrent met hem best kunnen overeenkomen. Berichtende teffens voorn. Griffier, dat, uit hoofde der toewijzinge, aan hem te doen, hij gehouden zijn zal, of zijn *Commis*, om te doen maken en uittevaardigen alle Brieven, dienende ter zake van ons Aartshertoge, en ter bewaring van onze Rechten, Gezag, Hoogheid en Heerlijkheid, door de Officieren van onze Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, ieder in zijnen post, wanneer 't geval daar is, zoo in de Provisien van *de Justitie*, als andere *Actens en zaken*, zonder daarvoor iets te nemen, te vorderen, of te vragen, tot laste van ons of voorn. Officiers.

teruggaaf van 't geld, bij advis van zijn Reken-meesters, *Floris* daarover geroepen, en bepaalt de wijze van bediening.

§. 9.

pere ledit de Zwieten lui en rendoit par an XXXVI liures de groz Soit desmaintenant baille a ferme comme noz autres greffes de Flandres et de Brabant par nre Rentmaistre General de Hollande par laduis de ceulx de noz comptes y appelle aucuns de nre conseil illec et que auec ledit de *Wingerden* qui lexerce de present en soit appointie plus tost que a vng autre soit pour lesd. XXXVI liures ou autres plusgrant somme par an a nre prouffit selon que par appointement ilz en pourront conuenir auec lui, En aduertissant ledit greffier que moyennant lappointement que sen fera a lui il sera tenu ou son commis de faire et expedier toutes lettres seruans au fait de nous archiduc en conseruant noz droiz auctorite haulteur et seignuerie par les officiers de noz pays de Hollande Zeellande et Frise chacun es metres de son offices quant le cas y escherra, tant en prouisions de justice comme actes et autres choses sans pour ce prendre exiger ou demander aucune chose a la charge de nous ne desd. officiers.

Hij verneemt, dat de Heer Graaf van Egmond tot wederzeggens voor *f* 25:- jaarpacht *Groot Zegelbewaarder* is; hecht dit weder aan zijn Domeinen; stelt een Commis aan, om Register te houden, op rekening, bij bevelbrief, en laat den Graaf van Egmond de voordeelen van de Justitie.

§. 9. Omdat wij, als gezegd is, wenschen, langs alle middelen en wegen, die behoorlijk en redelijk zijn, onze voorn. Domeinen te vergrooten en te verbeteren; en dat wij bericht hebben bekomen, dat sedert eenigen tijd onze lieve en getrouwe Neve, de Graaf van Egmond, gehad heeft en nog heeft, bij maniere van pacht, zonder tijdsbepaling en tot ons wederzeggen, voor *f* 25:— in 't jaar, *het Recht van onzen Zegel*, waarvan men zich bediend in onzen Lande van Holland in alle onze beraadslagingen en zaken, daar voorkomende, welk recht, zoo wij door een Commis van onzen wege laten heffen, ons jaarlijks veel grooter rente en voordeel zoude opbrengen, dan de voorn. Pacht bedraagt: wij, uit aanmerking dat ons voorn Zegel, en de rechten en voordeelen, daaraan verknocht, zijn en behooren geacht te worden voor onze Domeinen en deszelfs toebehooren, hebben gewild en bevolen, willen en bevelen, met vernietiging en intrekking van voorn. pacht door deze tegenwoordigen, dat, om dit Domein te verbeteren, ons voorn. recht van 't Zegel zal gehecht worden aan onze *Espargne*, en aanstonds na de afkondiging van deze tegenwoordigen zal geheven, ingezameld en ontvangen worden door iemand, door andere onze brieven daartoe aangesteld, die gehouden zal zijn, daarvan goed Register te houden, en in

[§. 9.] Item pour ce comme dit est desirons par toutes voyes deues et raisonnables accroistre et augmester nre dicte demaine Et que sommes aduertiz que puis certain temps en ca notre ame et feal cousin le conte dEgmonde a tenu et tient par maniere de ferme *sans terme et a nre rappel* pour vingtcincq liures groz par an le droit de nre seel dont lon vse en nre pays de Hollande en toutes noz besoingnes et affaires illec suruenans, lequel droit en le faisant leuer par vng commis depar nous, nous rendroit beaucop plusgrant rente et prouffit par an que ne monte la dicte ferme nous attendu que nre dit seel et les droiz et prouffiz y appartenans sont et doiuent estre reputez pour notre demayne et appartenances dicelluy auons voulu et ordonne voulons et ordonnons en abolissant et mettans au neant ladite ferme par cesdictes presentes que pour augmenter jcellui demaine nre dit droit de seel soit joinct a notre espargne et incontinent apres la publication de ces presentes leue cueilli et receu par vng no

in 't zelve opteteekenen, welke Brieven, en van wat gewicht men die uitgevaardigd zal hebben onder onzen voorn. Zegel, gedurende het geheele jaar, en ons daarvan goede, deugdelijke rekening, bewijs en reliqua te doen in de Kamer van onze Rekeningen in den Hage, zoo dikwijls als hem zal bevolen worden, en daarvan den eed te doen, en goede zekerheid en borgtocht te geven in handen van die van onze voorn. Kamer, op zoodanige wedde, als bij onze voorn. andere brieven hierop door ons hem zal toegeleid worden. Latende aan onzen voorn. Neve en Stadhouder van Holland alleen de voordeelen, komende van ons klein Zegel (*Signet*) en van de Brieven, die daarmede gezegeld zullen worden, betreffende de Justitie, en anders niet.

§. 10. Alzoo door middel van 't voorn. Privilegie van 't jaar LXXVJ. (63), waarvan boven in eenige Artikelen gewag gemaakt is, wij gehad en geleden hebben groot verlies, nadeel en schade aan onze Visschers van de Maze en anderen, overal in onzen voorn. Lande, die, sedert deszelfs afkondiging door onze Ontvangers niet hebben

De Visscherijen door 't Privilegie a. $14\frac{76}{77}$ groot verlies geleden hebbende, tot achterdeel zijner Do-

(63) Dit ziet op §. XXVII. van Maria. Men leert ook hier, dat al het geen voordeelig was voor enkelen, niet altijd aan 't Land of 's Vorsten Schatkist voordeel aanbracht.

notre commis a ce par autres noz lettres qui sera tenu den tenir bon Registre et bien declarer en icellui quelles lettres et de quelles importance lon aura expedie soubz nre dit seel tant au long de lannee et de nous en rendre bon feal compte et reliqua en la chambre de noz comptes ala Haye toutes et quantesfois que requis en sera et den faire le serment et mettre bonne caution et seurte es mains de ceulx de nre dicte chambre aux gaiges telz que par nosd. autres lettres lui seront sur ce par nous ordonnez En delaissant a nre dit cousin et lieutes de Hollande seullement les prouffiz venants de nre signet et des lettres que lon en expedira concernans la justice et non autrement.

[§. 10.] Item pour ce que au moyen dudit Preuilege de lan LXXVJ., dont en aucuns articles cy dessus est faite mention, nous auons eu et soustenu grant perte interest et dommage a noz peschcurs de la meuse et autres, partout en notre dit pays qui depuis la

meinen, beveelt bij voortaan, zoo als bij zijns Grootvaders tijd, dezelve op den ouden voet bij kaarslicht te verpachten.

ben kunnen verpacht worden tot onzen meesten voordeele, gelijk men deed ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader. En daar wij niet verstaan, dat het gezegde Privilegie van eenige kracht zal zijn ten nadeele van ons of onze voorn. Domeinen: zoo willen, verklaren en bevelen wij, tot verbetering van dezelven, dat door onzen Rentmeester Generaal van Holland, en bij rade en bevele van die van onze Rekeningen, aldaar op nieuws openbaarlijk aan den meest- en laatstopbieder bij de kaarsse, verpacht zullen worden alle onze voorn. Visscherijen, aan wat oord zij ook mogen zijn, in onze voorn. Landen van Holland en Vriesland, alles volgens den vorm en de maniere, als men deed en gewoon was ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, met het meeste voordeel voor ons, als mogelijk zijn zal, zonder acht te geven op voorn. *Privilegie* noch andere hindernissen of beletselen.

Jan van Rietveld op een slinksche wijs in pacht gekregen hebbende eenige

§. 11. Alzoo wij gelijkelijk ook bericht zijn, dat zeker iemand, met name *Johan van Rietveld*, op zijn sinister te kennen geven, sedert korten van ons verkregen heeft eenige *Duinen* en *Waranden*, die van onze oude Domeinen zijn, in onze Houtvesterije van Holland, om van ons te

la date dicelhui nom peu par noz Receueurs auoir este baillées a notre plus grant prouffit comme lon faisoit du temps de feu nre dit seigneur et pere Et que nentendons point que ledit preuilege doit sortir aucun effect au preiudice de nous ne de notre dicte demaine Nous pour laugmentation dicelhui voulons declarons et ordonnons que par nre Rentm. General de Hollande et par laduis et ordonn. de ceulx de noz comptes illec soient rebaillees publicquement au plusoffrant et derrenier rencherisseur ala chandelle toutes nosd. pescheries quelque part quelles soient en nosd. pays de Hollande et Frise le tout selon la forme et maniere que lon faisoit et estoit accoustume de faire du temps de nre dit feu seigneur et pere au plusgrant prouffit pour nous que faire se pourra sans auoir regard audit preuilege ne autres empeschemens ne destourbiers quelsconques.

[§. 11.] Item pour ce que semblablement sommes aussi aduerti que vng nomme *Jehan de Rietvelt* sur son finistre donner a congnoistre a puis nagueres obtenu de nous certains dismes [l. Dunes] et garennes qui sont de nre anchien demaine en *notre houtvesterie* de

te leen te houden uit onzer Graaflijkheid van Holland, voor hem, zijne erven en nakomelingen, mids ons jaarlijks betalende, bij maniere van erflijke rente de somma van *f* 30:— van 40 grooten; in welke partije wij grootelijks benadeeld en verminderd zijn en worden, doordien dezelve van veel beter waarde is, ja zelfs wel viermaal meer dan de genoemde Pacht bedraagt, 't welk ten onzen nadeele geen plaats behoorde te hebben: wij, dit in achting nemende, en verlangende den aanwas van onze voorn. Domeinen, hebben herroepen, ingetrokken en vernietigd, herroepen, trekken in en vernietigen geheel en al deze verpachting ons zoodanig schadelijk zijnde; wij bevelen wel uitdruklijk en gebieden onzen Ontvanger Generaal van onze Domeinen in ons voorn. Land van Holland, dat, van stonden aan na afkondiging dezes, hij deze Duinen en streken lands weder hechte aan onze voorn. Domeinen, met alle derzelven Waranden en andere hare toebehoorens, en daarmede ons meeste voordeel behartige, zonder acht te slaan op Brieven, die de voorn. *Rietveld* van ons hebben mag, op wat maniere het ook zij.

Duinen en Boschen in zijne Houtvesterij van Holland, viermaal meer waardig dan de pacht bedraagt, vernietigt hij de pacht, en hecht het weder aan zijn Domeinen, met last van verpachting.

§. 12. Alzoo aan ons, uit hoofde onzes Graafschaps van Holland toekomt en toebehoort zeker Bosch

Een bosch en Berkenrijs, tus-

de Hollande pour les tenir de nous en fief de nre conte de Hollande pour lui ses hoirs et successeurs en nous payant par an en maniere de rente heritable la somme de trente livres de XL groz en la quelle partie nous auons este et sommes grandement interesse et decheu par ce quelle est de beaucop meilleure valeur voire bien quatre fois plus que ne monte lad. ferme que ne devroit tenir lieu a notre preiudice Nous ce consideré et que desirons laugmentacion de nre dicte demaine Auons aboli rappellé et mis a neant abolissons rappellons et mettons du tout a neant icelle fermè a nous ainsi dommagablé ordonnons expressément et mandons a nre Receueur General de noz demaine en nosd. pays de Hollande que incontinent cestes publiees il mette icelles dunes et recoindè a nre dicte demaine auec toutes lesd. garennes et autres ses appartenances et que en oultre jl en face nre plusgrant prouffit sans auoir regard aux lettres que ledit de Rietuelt en peut auoir de nous en quelq. maniere que ce soit.

[§. 12.] Item pour ce que nous a cause de notre conté de Hollande compete et appartient cert in bois et berkenrys gisant en nne

(margin:) ſchen Scheveningen en Katwijk, ſedert eenigen tijd vernield en omgehakt door de omwonende ingezetenen beveelt hij, na ingenomen advis van zijne Rekenkamer, bij bunders te verkoopen, en daarvan rekening te doen,

Bosch en *Berkenrijs*, liggende in onze Duinen, tusſchen onze Dorpen van Scheveninge en Katwijk, dewelken eertijds waren ſchoon, uitgeſtrekt, genoeglijk, en van groote vermaaklijkheid, welken, gelijk wij naar waarheid onderricht zijn, ſedert eenigen tijd zeer verminderd en te niet geraakt zijn, en waarvan wij tot heden toe weinig voordeel gehad hebben, maar gehouden worden tot groot verlies en ſchade, doordien door toedoen van ongehoorzaamheid, en dat er de Juſtitie niet heeft kunnen werkzaam zijn, als wel behoord had, het grootſte gedeelte van 't voorn. *Berkenrijs*, en door kwade toezicht van dezulken, die van onzen wege daartoe gelast zijn geweest, zoo bij nacht als bij dage, hetzelve omgehakt, weggevoerd, geplunderd en verdonkerd is in groote menigte door de landlieden en ingezetenen van de dorpen van Scheveninge, Berkerheide, Wasſenaar, Katwijk, eenigen uit den Hage, en vele anderen, 't welk ons groote ſchade doet, zoo men zien mag in de plaatzen, waar de voorn. kappingen en beroovingen van het Bosch van Berkenrijs geſchied zijn; en welke ſommigen begrooten op meer dan *f* 600:—, zoodanigerwijze, dat indien wij hier geen hulpmiddel tegen ſtellen, in 't korte ſtaat te gebeuren, dat er niets zal overblijven, het welk tot onze groote ſchade en

nos duynes dentre noz villages de Scheueninge et Catwyk qui ſouloient eſtre beaux grans plaiſans et de grant deduit Lesquelz comme ſommes au vray aduerty depuis certain temps enca ſont fort diminuez et alez a neant et dont iusques ores nauons eu gaires de prouffit ains y ſons tenu grant interest perte et dommage par ce que obſtant la desobeisſance et que juſtice ny a peu regner ainſi que bien faire devroit la pluspart dudit berckenrys et par y auoir prins mauuaiſe garde par ceulx qui depar nous en ont eu la charge, tant de nuyt que de jour il a eſte decoppé emporte pille et desrobe a grant abondançe par les payſans manans et habitans des villages de Sceueninge Berckeheyde Wasſenaer Catwyck aucuns de la Haye et pluiſieurs autres qui nous a fait dommage comme est a perchenoir par les places ou lesd. coppes et desrobemens ont eſte faiz dicellui bois de berckenrys et que les aucuns extiment monter plus de ſix cens liures tellement que ſe par nous ny est remedie et brief est apparant de riens y demourer que ſeroit a nre tresgrant

en nadeel zijn zoude (64). Waaromme en ten einde wij het overige, dat nog gebleven is, niet kwijtgeraken, hebben gewild en bevolen, willen en bevelen met deze tegenwoordigen, gelastende wel uitdrukkelijk aan onzen Rentmeester Generaal van Holland, en bij advis van die van onzen Rade van Rekeninge in Holland, dat hij zich naarstig toelegge op het meeste voordeel voor ons te trekken van 't voorn. Berkenrijs, het zij door het te verkoopen bij bunderen en waardeering, ieder voor zooveel hij daarvan nemen en koopen wil, openbaarlijk, bij uitroeping, bij verhooging, als aan den meestbiedenden, of anderszins, zoo als zij zullen te rade worden, ten meesten voordeele van ons, volgens het gewone gebruik en de meeste welvoeglijkheid. Van welken verkoop, en van de penningen daaruit komende, zal onze voorn. Rentmeester gehouden zijn goede en behoorlijke rekening en *reliqua* te doen ter onzer bate in de Kamer van onze voorn. Rekeningen in den Hage, zoo wanneer en zoo dikwils hij daartoe geroepen zal worden met de anderen van zijne Ontvangst.

§. 13. Ter andere zijde, alzoo uit hoofde onzer Gerrit van Steenvoor-

(64) Welk scherp Plakaat Keizer Karel tegen dit vernielen van *Berkenrijs* gegeven hebbe, nog in 't jaar 1524. den 31 Dec., zie MERULA van de Wildernissen, bl. 175.

grant interest et dommage Pourquoy et affin que ny perdons le surplus que y est demoure Auons voulu et ordonne voulons et ordonnons par ces presentes en commandant expressement a nre Rentmaistre General de Hollande et par laduis de ceulx de nre conseil et des comptes en Hollande il entende dilligamment a faire notre plusgrant prouffit dudit berkenrys soit de le vendre par bonniers et tauxe chacun autant quil en vouldra prendre et acheter publicquement a cry et renchiere comme plusoffrant ou autrement ainsi quilz en aduiseront pour le plus grant prouffit de nous et ce en faisant acoustumee et a cé dinsable et competent de laquelle vendicion et des deniers en venans nre dit Rentmaistre sera tenu rendre bon leal compte et rellqua a notre prouffit en la chambre de nosdiz comptes ala Haye toutes et quantesfois que requis en sera auec les autres de sa recepte.

[§. 13.] Dautrepart pour ce que a cause de notre conte de Hollande et par droite hoirrie nous sont escheuz certains fiefz et terres

den a. 1483. zonder erven overleden, en een kwaad Leen in Rijswijk hebbende, verkocht men dit bij zijn minderarigheid aan Registermeester, en veranderde men in een onversterflijk Leen, buiten zijn weten, tegen 't Leencontract; 't zelfde deed men bij doode van *Pieter van Ruiven*, a. 1486. tegen den aard van *kwaad* of *versterflijk Leen*,

zer Graaflijkheid van Holland, en onzes erflijken rechts aan ons vervallen zijn zekere Leenen en Landen, liggende op plaatsen, hierna uitgedrukt, te weten, door het overlijden van iemand, *Gerrard van Steenvoorden*, die overleed in de maand Junij 1483., de plaats, hofstede en tuinhoven van Steenvoirden met 66 morgen lands, gelegen in de parochie van Rijswijk, in onzen Lande van Holland, geldende jaarlijks omtrent *f* 80: —. van 40 gr., welk goed men zegt, dat in *onze minderjarigheid* verkocht is door wijlen Heere *Pieter Langhals*, *Commis* van onze Financies, aan iemand, genoemd *Bruinink van Boschuysen*, *Charter- en Registerbewaarder* van onze Leenen in Holland, voor zekere geringe somme van penningen, en de natuur van 't voorn. Leen veranderd is, ('t geen niet had behooren te geschieden.) van een kwaad Leen in een onversterflijk Erfleen, dewijl de voorgemelde van Steenvoorde het van ons hield in een versterflijk Leen, 't welk niet vervalt dan van den Vader op den wettigen Zoon, en hij geen manlijk erf had, waarop het kon overgaan. Nog zijn aan ons vervallen geweest bij rechte erfvolging, als boven, na het overlijden van wijlen *Pieter van Ruiven*, wiens dood viel in de maand Junij van 't jaar 1486., zekere *kwade Leenen*, die niet konden overgaan dan van Vader op Zoon, als boven,

res gisans es places cy apres declairees assauoir par le trespas dun nomme Geerrard de Steenvoirden qui termina vie par mort ou mois de juing lan mil CCCC quatrevins et trois la place manoir et gardins de Steenvoirden auec LXVJ marghes de terres gisans en la paroisse de Ryswyck en notre pays de Hollande valissant par an enuiron quatrevins liures de XL groz que len dit auoir este vendue *en notre minorite* par feu messire *Pierre Lanchals* commis a noz finances a vng nomme *Bruininck de Boschuyse* garde des chartres et registres de noz fiefz en Hollande pour certaine petite somme de deniers et changie la nature dud. fief ceque faire ne se deuoit *de mauuais fief a fief inmortel* pour ce que le dit de Steenvoirde le tenoit de nous en fief mortel qui ne peut escheoir que du pere au filz legitime et nauoit nulz hoirs sur qui il pouoit succeder. Item encores est escheu a nous par droite hoirie comme dessus par le trespas de feu *Pieter de Ruuen* qui trespassa ou mois de juing lan mil IIIJc. IIIJxx et VJ certains mauuais fiefz qui ne pouoient sus-

ven, van welken hij niemand had waarop het konde erven; te weten, *een huis* met 24 morgen lands, genoemd *Symons Woning*, en *twee kampen* lands, ieder ter groote van 5 morgen, gelegen in 't Ambacht van *Ruiven*, bij onze Stad van Delft, welken Aalbrecht Claaszoon voor tien jaren in pacht hadde, beginnende met St. Pietersstoel [den 22 Febr.] 1483. voor *f* 17:— vl. in 't jaar. Ook nog hield de voorn. *Pieter van Ruiven* in versterflijk Leen, als boven, van ons Graafschap van Holland eene *Tiende*, gelegen in de Parochie van *Monster*, geheeten *Loosduinerdijk*, waarvan de rechte helft toebehoort aan den Graaf van Nassau, en de andere helft aan ons, geldende jaarlijks omtrent *f* 45:10:—. En nog een ander Leengoed, 't welk hij insgelijks van ons in versterflijk Leen hield, geheten *de geesttiende*, gelegen in de Parochie van *Rijswijk*, welke in 't jaar 1486. gold *f* 45:—, welke drie gedeeltens, van *tienden*, *huis* en *landen*, geldende jaarlijks omtrent *f* 200:— gr., gedurende de minderjarigheid van ons, Aartshertoge, gegeven en overgedragen zijn op iemand, genoemd Heer *Veyt de Volkenstain*, om daarmede zijn voordeel te doen, en 't geen nog erger is, dit Leengoed, 't welk versterflijk Leen was, veranderd is ge worden en verwisseld in onversterflijk Erfleen; en 't

dat maar van *Vader* op *Zoon* komt; ook nog bij dood van *Engebrecht van Campen*, wiens Leen verkocht was bij Pieter Lanchals, aan den Klerk van Boschuisen; daar 't aan hem vervallen was, alles tegen de Ordonnantien zijner Voorouders, Philips en Charles. Hij vernietigt dit, en zal 't geld van den koop laten terug geven door

succeder que de pere au filz comme dessus des quelz jl nauo't nul sur qui il pouoit succeder Assauoir vne maison auec vingtquatre marghes de terre nommee Symons woninge et deux champs de terre chacun de la grandeur de cincq marges de terre gisans en lambacht de Ruuen aupres nre ville de Delf que Aelbrecht Claiszoon tenoit a ferme dix ans durant commenchans a la saint Pierre adcathedram lan quatresvingt trois pour dixsept liures de groz de Flandres par an, Item encores que led. Pierre de Ruuen tenoit en fief mortel comme dessus de nre conte de Hollande vne disme gisant en la paroisse de Monster nomme Loesduynredyck dont la droite moictie appertient au conte de Nassau et lautre moictie a nous vailissant par an enuiron quarante cincq liures dix solz Et encores vng autre fief que semblablement jl tenoit de nous en fief mortel nomme le geesttiende gisant en la paroisse de Ryswyc que en lan quatrevins six valoit quarante cincq liures lesquelles trois parties de dismes maison et terres valissans par an environ deux cens liures de XL groz, a en la mo- no-

zijne Rekenkamer, en die meer ontvingen dan de waarde, zal hij 't laten behouden.

't welk de voorn. de Volkenstain aanstonds, na die uitgift, voor zekere groote somme gelds, zoo men zegt, verkocht heeft aan eenen, genoemd *Pieter Suys*, die dit tegenwoordig geniet uit kracht van zijn gemelden koop. Nog is aan ons, als Graaf van Holland, door 't overlijden van iemand, met name *Engebrecht van Campen*, een versterflijk Leen vervallen, ter groote van acht maten lands, gelegen in de Parochie van *Loosduinen*, in onzen voorn. Lande van Holland, 't welk jaarlijks kan gelden omtrent *f* 20: — van 40 gr. En is insgelijks, gedurende de minderjarigheid van ons *Philips*, verkocht geworden door wijlen Heer *Pieter Lanchals*, aan eenen, genoemd *Laureins Gijsbrechtsz.*, Klerk van voorgemelden *Bruinink van Boschuisen*, voor zekere geringe somme van penningen, die men niet weet te vinden, noch aantewijzen, wie ze ontvangen hebbe, noch ten wiens voordeele zij ontvangen zijn. Waaromme en alzoo 't niemand toekomt, te verkoopen, wegtegeven, noch van onze Domeinen afteſcheiden zoodanige of soortgelijke gedeeltens, die bij erfelijke aankomst en opvolging aan ons vervallen en gekomen zijn in onze minderjarigheid, uit hoofde van onze Hoogheid, Recht en Heerlijkheid van ons voorn. Graafschap van Holland begerende, naar ons vermogen weder optehelpen, na-

norité de nous archiduc este donnee et transportee a vng nomme messire Veyt de Volkenstain pour en faire son prouffit et que pis est icellui fief qui estoit mortel lui a este mue et rechange en fief immortel et la dedit de Volkenstain vendu incontinent apres led. don pour certaine grande somme de deniers comme len dit a vng nomme Pieter suys qui en joyt a present en vertu de son dit achat, Et encores est a nous escheu comme conte de Hollande par le trespas dun nomme *Engebrecht de Campen* vng fief mortel de la grandeur de huyt mesures de terre gisant en la paroisse de *Losduynen* en nre dit pais de Hollande le quel puet valoir par an environ vingt liures de quarante gros a semblablement durant *la minorite* de nous *Phelippe* este vendu par feu messiere Pierre Lanchals a vng nomme Laureyns Ghysbrechtsz. clerc dudit Bruininck de Boschuysen pour certaine petite somme de deniers que lon ne fait trouuer ne sauoir qui les a receues ou en fait recepte ne au prouffit de qui, Pourquoy et que lon ne se deuoit auancer de vendre donner ne separer de notre de-

naetezien, en te vermeerderen onze voorn. Domeinen, ten beste mogelijk, uit dien hoofde willen, bevelen, en verklaren wij, dat, ingevolge de Ordonnantien, eertijds gemaakt door wijlen onze voorn. Grootvader en Vader, de Hertogen *Philips* en *Karel*, voor en na den jare 1453. op 't stuk der *verbetering* en herstel van dezelve *Domeinen* (65), de voorn. gedeeltens, hierboven verklaard, en dus aan ons vervallen bij wettige erfenis en opvolging, en aan geen' ander, van nu af aan, zijn overgegaan, verschuldigd, en weder gehecht aan onze voorn. Domeinen, om door onzen Ontvanger Generaal daarmede ons meeste voordeel te behartigen, en daarvan ontvangst te nemen elk afzonderlijk, en die bij zijne Rekeninge te verandwoorden volgens de waarde, groote en bate, die zij ons jaarlijks kunnen opbrengen zoo als dat behooren zal. Ontbieden en gebieden daarenboven, dat de voordeelen en renten, die de koopers daarvan gebeurd, ontvangen, en zich mede gebaat hebben, sedert den koop, dien zij deden, tot heden, hun zullen worden afgetrokken en gegolden in de betaling van hunne kooppenningen, en dit gedaan zijnde, dat aan zulken, aan wien men daarenboven iets zoude

(65) Zie mijne Aanteekening bl. 382.

demeine telles ne semblables parties estans par droitte hoirrie et succession a nous escheues et succedees en nre minorité a cause de *nre hauteur droit et seignourie* de nre dit conté de Hollande Desirans de tout nre pouoir reintegrer revuir et augmenter notre dicte demaine au mieulx quil nous sera possible en vertu Nous voulons ordonnons et declairons que en ensuiuant les ordonnances jadiz faictes par lesd. feuz noz ayeul et pere les ducz *Phelippe* et *Charles* deuant et apres lan cincquante trois sur laugmentation et reintegracion dicellui demayne lesdiz parties cy dessus declairees et ainsi a nous eschues par droitte hoirie et succession et non a autre estre desmaintenant remuttees deues et annexees a notre dicte demaine pour par nre Receueur General dicellui en faire nre plusgrant prouffit et auantage et den faire recepte en particulier et respondre par ses comptes selon la valeur grandeur et prouffit quelles nous pourront valoir annuellement ainsi quil appartendra, Ordonnons et voulons en oultre que les prouffiz et rentes que les acheteurs dicellui en ont eu receu et

de kunnen verschuldigd zijn van wegen de hoofdschuld, dit terug gegeven worde volgens de jaren, en bij gelijke deelen, bij advis en bevel van voorn. Luyden van onze Rekeningen en Rentmeester Generaal van onzen voorn. Lande van Holland; en zulken, die meer zullen gebeurd hebben, dan hunne hoofdsom vorderde, dit schenken en schelden wij hun ten volle kwijt uit krachte dezes; zonder hun ooit daaromtrent iets te vragen in eenige manieren, noch hun erven of opvolgers.

Hij hecht ook aan zijne Domeinen een Jaarrente van *f* 60:-, die Dordrecht betaalde voor 't Octroi tot eenige Privil. van Koning Willem en anderen, doch onbetaald gebleven. Hij last

§. 14. Wij hebben van gelijken weder gehecht en gevoegd aan onze voorn. Domeinen eene Jaarrente van *f* 60:— Holls., welke die van onze Stede van Dordrecht ons schuldig zijn van wegens ons voorn. Graafschap van Holland, voor het Octrooi en bevestigen van eenige Privilegien, aan hun eertijds gegeven door wijlen Koning *Willem* en andere onze Voorouderen Graven van Holland, op hun smeekschrift en aanhoudend vervolgen. En welke *f* 60:— voormaals zijn vervallen aan ons en onzen voorn. Graafschappe van Holland, door het overlijden van wijlen Heere *Philippus du Chesne* [Philips van Eycke], Houtvester van Brabant, die dezelve te leen hield van onzen voorn. Graafschappe. Belastende onzen Rent-

et prouffite depuis lachat quilz en feirent jusques a ores leur soit desduit et rabatu de leur principal payemens dudit achat et ce fait que ceulx a qui par dessus ce pourra aucunement estre deu de leurd. principal en soyent remboursez par annees et par egale portion par aduis et ordonn. desdiz de noz comptes et Rentmaister General de nre dit pays de Hollande et ceulx qui auront plus receu que leurd. principal ne monte, Nous leur quictons et remettons entierement par la teneur de cestes. Sans pour ce leur jamais riens demander en aucune maniere ne les hoirs ou successeurs.

[§. 14.] Item auons aussi de semblable applicquie et rejoinct a nre dicte demayne vne Rente de soixante liures de Hollande que ceulx de nre ville de Dordrecht nous doiuent a cause de nre dit conte de Hollande pour loctroy et consentement daucuns *preuileges* a eulx jadiz accordez par feu le Roy *guillerme* et autres noz predecesseurs contes de Hollande a le Requeste et poursieute et lesquelz soixante liures sont puis nagaires rescheus a nous et a nre dit conte de Hollande par le trespas de feu messire Phelippe du chesne gruyer de

Rentmeester Generaal van Holland, die jaarlijks opte beuren van die van onze voorn. Stede van Dordrecht, en daarvan verandwoording te doen ten onzen bate in zijne Rekeningen, alsmede van de achterstallen, die ons die van voorn. Stede van Dordrecht daarvan schuldig zijn, sedert dat voorn. somme aan ons vervallen is door 't overlijden van voorn. Heer Philippus tot op heden toe.

zijn Rentmeester Generaal van Holland, dat van Dordrecht te ontvangen met de achterstallen.

§. 15. Wij zijn ook in der waarheid onderricht, dat die van de Boogschutters van onze Stad van Gorinchem jaarlijks nemen en beuren tot onzen laste op onze Ontvangst van Gorinchem, bij brieven, die zij zeggen van ons te hebben tot wederzeggen, de somme van *f* 50: —, hoewel zij, sedert den tijd van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, Hertog Karel, zoodanig gunstbewijs op voorn. ontvangst ten zijnen laste niet hadden dan *f* 20: —, zulke ponden 's jaars. Wij, aanmerkende het groote bezwaar en vermindering van onze voorn. Domeinen, en daarbij onze groote behoeften, hebben vernietigd en te niete gedaan de voorn. bedeeling van *f* 50: — 's jaars, geheel en ten volle, hun van nieuws oorlof gevende, om te nemen en te ontvangen op die plaatze en ten onzen laste, gedurende ons we-

De Boogschutters van Gorinchem hadden van Hem tot wederzeggen op den tal van Gorinchem *f* 50: -, zoo zij zeggen. Dit was zoo niet: hij vernietigt die *f* 50: -, en geeft hun van nieuws op zijn molen aldaar *f* 20: -

de Brabant qui les tenoit en fief de nre auant dit conte, Ordonnant a nre Rentmaistre General de Hollande de les receuoir annuellement de ceulx de nre dicte ville de Dordrecht et den respondre en ses comptes a nre prouffit ensemble des arrierages que nous en doiuent ceulx de nre dicte ville de Dordrecht depuis que la diete somme est rescheue a nous par le trespas dudit messire Phelippe jusques a ores.

[§. 15.] Item sommes aussi aduerti a la verité que les arbalestres de nre ville de Gorinchem prendent et lieuent annuellement a nre charge sur nre recepte de Gorinchem par lettres quilz en dient auoir de nous a nre rappel. La somme de cincquante liures combien que du temps de nre dit feu seigneur et pere le duc Charles ilz nauoient point semblable grace a sa charge sur la dicte recepte que vingt semblables liures par an, Nous consideré la charge et grande diminucion de nre dicte demaine ensemble noz grans affaires auons aboli et mis au neant ladicte porcion de cincquante liures par an totalement et entierement en leur octroiant de nouuel prendre et receuoir en

tot weder-roepen. wederzeggen, van de penningen, die van ons Domein van de Molen in deze onze Stad komt, de somme van *f* 20:— gelijke ponden van 40 gr. 's jaars, uit handen van onzen Ontvanger van dat Kwartier, aan wien wij bevelen dit, alzoo te doen, alleenlijk van hun nemende eenen kwijtbrief, telker reize, om daarmede te rekenen zoo als behoort.

De Ambachtsheerlijkheid, Schoutambt en 't Veer van Charolois over Rotterdam, zijn Domein, betaalde voor geleend geld tot *f* 150:- flechts *f* 24:-. Hij hecht dat weder aan zijn Domeinen, en beveelt zijn Rentmeester.

§. 16. Alzoo de *Ambachtsheerlijkheid* met het *Schoutsambt*, en *het Veer* van ons Land van *Charolois*, aan den kant van Rotterdam, 't welk tot onze Domeinen behoort, tegenwoordig bezeten wordt door de Weduwe van wijlen *Gilles van Oistende*, gevende jaarlijks ter onzer bate *f* 24:— van 40 gr., uit hoofde van eene beleening van *f* 150:— van 40 gr., aan ons voormalen hierop geleend door voorn. *Gilles van Oostende*; waarom wij, willende de vermeerdering en het herstel van onze voorn. Domeinen, en om redenen en oorzaken, te voren gemeld, hebben weder gehecht en herbracht, hechten en herbrengen aan onze Domeinen deze onze Heerlijkheid, Schoutsambt van Charolois, benevens 't voorn. Veer en Overtocht tusschen Rotterdam en dat Land, en bevelen onzen voorn. Rentmeester Generaal van Holland, daarmede ons grootste en mees-

en ce lieu et a nre charge durant jusques a nre rappel des deniers venans de nre demaine de la moulture en icelle nre ville la somme de vingt semblables liures de XL groz par an par les mains de nre receueur dud. quartier a qui nous commandons ainsi le faire en prenant seullement leur quitance a chacune fois pour en rendre compte ainsi quil appartient.

[§. 16.] Item pour ce que la *seignourie vicontiere* auec *lescouteterie et passage* de eaue de nre terroir de Charolois au coste de Rotterdam que est de nre Demaine est a present occupee par la vesve de feu *Gilles dOistende* en rendant a nre prouffit par an vingtquatre liures de XL groz la liure au moyen dun prest de cent cincquante liures de XL groz a nous iadiz sur ce preste par ledit Gilles dOistende, Pourquoy nous qui desirons laugmentacion et reintegracion de nre dicte demaine et pour les causes et raisons deuant alleguees auons rejoinct et rapplicque reioindrons et rapplicquons a icellui nre demaine icellui nre seignourie escouterie de Charolois ensemble led. veer et passage dentre Rotterdam et icelle terre, et com-

meeste voordeel te behartigen, en daarvan verandwoording te doen in de ontvangst zijner rekeningen ter onzer bate als voren. En wat de beleening der *f* 150:— betreft, waarop de voorn. Weduwe aanspraak zegt te hebben, voor de penningen hierop geleend, wij bevelen onzen voorn. Rentmeester die haar uit te tellen, en te betalen uit de voordeelen, komende van voorn. Ambachtsheerlijkheid, en Schoutsambt, en zijn toebehooren, bij jaren en in gelijke verdeeling, bij advis van die van onze Rekeningen in den Hage, tot aan de volle betaling toe.

die *f* 150:— terug te geven.

§. 17. Alzoo die van onzen Dorpe van *Nijendorp* in onzen Lande van Westvriesland, door een bedrieglijk verzoek en te kennen geven, voor zekere jaren, die binnen kort verstreken zijn, in pacht hebben verkregen onzen *Tol* en *Wage* aldaar, voor de somme alleen van *f* 6:— 's jaars, welke zij ten onzen behoeve betalen aan handen van onzen Rentmeester Generaal van Holland, in welke pacht wij grootelijk beledigd en benadeeld zijn, zoo hebben wij vernietigd en vernietigen geheel en al de voorn. Verpachting, en willen en bevelen den voorn. *Tol* en *Wage* met hun toebehooren hersteld, vereenigd en weder gehecht te worden aan onze voorn. Domeinen, om door on-

Die van Niedorp hebben tersluiks in pacht zijn *Tol en Waag*, voor *f* 6:— jaarlijks. Hij trekt die weder aan zijn Domeinen.

commandons a nre dit Rentmaistre General de Hollande den faire nre plusgrant et meilleur prouffit et den respondre en la recepte de ses comptes a nre prouffit comme dessus, Et quant au prest desdiz cent cincquante liures dont la dicte vefue dit auoir action en deniers sur ce prestez, Nous ordonnons a nre dit Rentmaistre de la rembourser et assigner diceulx sur les prouffiz venans de la dicte seignourie viscouterie et escouteterie et ses appartenances par annees et par egale portion par ladvis de ceulx de nosd. comptes ala Haye jusques a son plain payement.

[§. 17.] Item pour ce que ceulx de nre village de Nyendorp en nre pays de Westvrise par le sinistre poursuite et donner a entendre ont obtenu a ferme certaines annees qui expireront brief nre toulieu et poix illec pour seullement la somme de six liures par an quilz en payent a nre prouffit es mains de Rentmaistre General de Hollande en la quelle ferme, nous sommes fort preiudiciez et interessez, nous auons aboli et abolissons entierement ladicte ferme, et voulons et ordonnons ledit toulieu et poix auec leurs appartenances estre remis

 vau

onzen Rentmeester daarmede afzonderlijk gedaan te worden ten onzen meesten voordeele, en dat daarvan door hem verandwoord worde in zijne Rekeningen, als boven.

De Lammertiendens van zijn Land in Texel vervielen kortling aan Hem bij de *Confiscatie*, in 't oproer van Casenbrood, a. 1492. Mr. de Barry verkocht die weer aan Texel, ten eigen profiite. Hij hecht die weder aan zijn

§. 18. Alzoo de *Lammerentiendens* in onzen Lande van *Texel*, welken die van voorn. Lande gewoon waren te houden, en ten hunnen voordeele te gebruiken uit krachte van zekere Brieven en Privilegien, die zij hadden van de Graven van Holland, onze Voorouderen, en welke kortling onder anderen aan ons terug gekeerd en vervallen waren bij de Verbeurdverklaring, uit hoofde dat de voorn. van Texel zich tegen ons, onze Hoogheid en Heerlijkheid verzet hadden, in de beroering van *Casenbrood*, die in onzen voorn. Lande van Vriesland en van Kennemerland in 't jaar 1492. laatstleden plaats had; desniettegenstaande dezelve zijn aanvaard en geëigend door eenen, genoemd *Meester Jaques de Barry* (66), die zich vermeet de gifte van ons daarvan te hebben, en uit kracht dier gifte dezelve sedert verkocht en overgedragen heeft op die van onzen

(66) Van dezen *Mr. Jacob van Barrij*, wiens Vader genoemd wordt *Jan van Barrij*, *onse lieve ende welgheminde Castelein van onsen Slote van Medenblyk*, en van 't gansche geval en gift, zie de *Privilegien van Texel*, bl. 32. 37. 4°.

vnis et reioinct a nre dicte demaine pour par nre Rentmaistre en estre fait en particulier nre plusgrant prouffit et que par lui en soit respondu par ses comptes comme dessus.

[§. 18.] Item pour ce que *les dismes des engneaulx* en nre terroir de *Texel* que ceulx dudit terroir souloient tenir et attribuer a lour prouffit en vertu de certaines lettres et preuileges quilz auoient des contes de Hollande noz predecesseurs et qui naguires entre autres estoient a nous reuenues et escheues par droit de confiscacion obstant que lesdiz de Texel auoient este contre nous notre haulteur et seignourie en la commotion de casenbroot qui se fit en notre dit pays de Frise et de Kenmerlant en lan quatrevins et douze derrier passe, ont ce non obstant este apprehendees et occupees par vng nomme *Maistre Jaques de Barry* qui se vante en auoir le don et en vertu dicellui les a depuis vendu et transporte a ceulx de nre dit terroir de Texel pour certaine somme de deniers quil en a eu deux a son singulier prouffit comme lon dit, nous auons pour les confide-

zen voorn. Lande van Texel, voor zekere som me van penningen, die hij daarvan gehad heeft van ons ten zijnen bijzonderen voordeele, zoo men zegt: zoo hebben wij, uit overweging van het bovengemelde, weder gevoegd, hersteld en aangehecht, voegen, herstellen en hechten aan deze onze Domeinen de voorn. Lammerentiendens, te gelijk met alle de deelen der Domeinen, welke de voorn. van Texel aldaar plachten te houden en te bezetten, in welke manieren 't wezen moge, alzoo aan ons vervallen, zoo bij voorn. Verbeurdverklaring, als bij overeenkomst, van onzen wege gemaakt met de voorn. van Kennemerland en Vriesland, wegens hunne misdaden en beroering; waarbij gezegd en uitdrukkelijk verklaard is, dat alle gedeeltens, die uit onze Domeinen gehouden wierden door zulken, die in dien oploop en vergadering tegens ons geweest waren, aan onze voorn. Domeinen geheel en al zouden terug keeren, zonder dat ooit iemand van voorn. landen daarop zouden kunnen hebben of vorderen eenig recht of actie. En wij hebben herroepen en herroepen alle giften en overdrachte, die voor dato dezes mogen gedaan zijn van voorn. gedeeltens onzer Domeinen, aldus aan ons gekomen en vervallen, door middel als boven, aan wien of door wien 't wezen moge: ont-

Domeinen, met al 't overige Domein: Zij zijn Hem bij rechtuitspraak uitdruklijk toegewezen. Herroept de gedane gift en overdracht, en belast zijnen Rentmeester Generaal van Holland, alle die Domeinen in Kennemerland, Vriesland, Texel, weer te voegen aan zijn Domein, zonder ze ooit weer in pacht of beleening te geven.

rations dessusd. applicque reioinct et redintegre et rapplicquons et reioindons a icellui notre demaine lesdiz dismes dangneaulx illec ensemble toutes parties de demaines que lesd. de Texel souloient illec tenir et occuper en quelque maniere que ce soit a nous ainsi escheues tant par la dicte confiscation comme par lappointement que de par nous a este fait auec lesdiz de Kermerland et Frise sur leur mesfz et commocion fut dit et expressement declaire que toutes parties tenues de nre demaine par ceulx qui auoient este en icelle rassamblee alencontre de nous reuiendront nettement et entierement a nre dicte demaine sans que jamais nulz dud. pays y pourront auoir ne pretendre droit ne action Et auons reuocque et reuocquons tous dons et transports qui auant la datte de cestes peuent auoir este faiz desd. parties de nre demaine a nous ainsi reuenues et escheues au moyen que dessus a qui ne par qui que ce soit, Ordonnons et commandons a nre dit Rentmaistre General de Hollande et Frise que incontinent apres la publicacion de cestes il les mette et reioind a nre dice

zoo als wel te voren.

ontbieden en belasten aan onzen voorn. Rentmeester Generaal van Holland en Vriesland, dat, opstonds na de afkondiging dezes, hij dezelve aanvaarde en weder hechte aan onze voorn. Domeinen, overal waar dezelve te vinden zullen zijn, zoo wel in onzen voorn. lande van Kennemerland en Vriesland, als in onzen voorn. Lande van Texel, om door hem daarmede gedaan te worden onzen meesten voordeele, en daarvoor te verandwoorden in zijne Rekeningen, zoo als behooren zal, zonder in eeniger maniere die meer te verpachten in diergelijke pacht, noch eenig geld op te beleenen, gelijk men voorhenen gewoon was te doen, op pene van onze straffe naar bevind, in geval hiertegen gedaan worde door hem of iemand anders, wie het zij.

De Heer van Assendelft houdt in Texel in pacht 's Vorsten Domeinen en de Koorntienden, enz. voor *f* 1000:- voor 10 jaren, die a. 1497.

§. 19. Alzoo *onze Domeinen* in dat zelfde ons Land en Heerlijkheid van Texel met de *koorntiendens*, en andere hunne toebehoortens, welke Heer *Nycolaas van Assendelft* van ons gepacht heeft met zijn deelgenoten voor *f* 1000:— 's jaars, gedurende een tijd van 10 jaren, die uit zal gaan te St. Jan den Dooper of op Kersmis 1497., van veel grooter waarde zijn, dan de gezeide pacht beloopt, en dat door die te geven aan de voorn. Pachters, wij benadeeld en zeerverminderd zijn in eene goede somme van penningen 's jaars, ten on-

dicte demaine par tout ou elles seront a trouuer aussi bien en nre dit pays de Kermerlant et de Frize comme en nre dicte terre de Texel pour par lui en estre fait nre plusgrant prouffit et en respondre en ses comptes ainsi quil appartiendra sans en aucune maniere les plus baillier a semblable ferme ne prendre prest sur icelles ainsi que parcideuant lon a accoustume de faire, sur paine de pugnicion arbitraire de nous, ou cas que le contraire y feust commis par lui ou aultre quel qui ce feust.

[§. 19.] Item pour ce que noz demaines en icelle nre terre et seignourie de Texel auec les dismes de grains et autres leurs appartenances que messire *Nycolas dAssendelf* tient a ferme auec ses consors pour mil liures par an dix ans durant qui expireront a la saint Jehan Baptiste ou au noël quatrevins dix sept sont de beaucop plus grant valeur que la dicte ferme ne monte et que en faisant icelle ausdiz fermiers nous auons este decheuz et frandé de cer-

onzen grooten nadeele en schade; gelijk insgelijks in de verpachting van onze Domeinen van *Wieringe*, welke de voorn. Heer *Nycolaas van Assendelft* van ons houdt voor *f* 500: — van 40 gr. 's jaars, welke ook veel meer waardig is, en in welke ook begrepen is de verpachting van het Schoutsambt aldaar. Als mede ook in de pacht van onze Domeinen naast bij onze Stad van *Alkmaar* en 't *Slot van der Nijenburch*, 't welk *Claas Corf* insgelijks voor 10 jaren in pacht heeft met zijne Deelgenooten voor *f* 1210: — 's jaars; dewelke hem, bij gemeene jaren gerekend, sedert voorn. pachte opgebracht heeft meer dan *f* 1600: - of *f* 1800: — (67). Wij, overwegende 't geen boven gezegd is, beneffens de groote vermindering en lasten van onze voorn. Domeinen, welke wij wenschen en zeer ter harte nemen, om te verbeteren, te herstellen, en op hunne waarde te brengen zoo veel redelijker wijze ons mogelijk is; hebben, bij deliberatie, boven gemeld, vernietigd en vernietigen bij deze tegenwoordigen alle de voorn.

zullen uitgaan. Hij wordt daarbij benadeeld, ook op Wieringe, en bij en om de Stad Alkmaar, en Slot van den Nienburg. Hij vernietigt, na rijpen rade, die pachten, dus verkregen; beveelt die Domeinen weder aan te slaan, zonder te verpachten, of te beleenen, met terug-

(67) Dees *Claas Corf* werd in 't jaar 1489. in de *Privv. van Texel* bl. 39. genoemd *Rentmeester van 's Graven Domeinen in 't Quartier van Texel*, wiens Erfgenamen in 't jaar 1506. zijn aangesproken *bij 't Hof van Holland, alzoo hij onheuschelijk zijn voordeel gezogt had uit eene aanstaande reductie der Munt.*

certaine bonne somme de deniers par an a nre tresgrant interest et dommage semblablement en la ferme de noz demaines *de Wyeringhe* que ledit messire *Nycolas dAssendelf* tient de nous pour cincq cens liures de XL groz par an, qui vault aussi beaucop mieulx et en la quelle est aussi comprinse la ferme *de lescouteterie* illec, Et aussi en la ferme de noz demaynes dempres notre ville dAlckmar et chastel de le Nyenburch que *Clais Corf* tient a ferme semblables dix ans auec ses consors pour douze cens dix liures par an que lui a valu par communes annees de puis la dicte ferme plus de seize ou dix huit cens liures Nous considerans ce que dit est ensemble la grant diminucion et charge de nre dicte demaine que desirons et auons tres acoeur de augmenter reintegrer et remettre a valeur dautant que bonnement nous puet et pourra estre possible, Auons par la deliberacion que dessus aboli et abolissons par ces presentes toutes lesdiz fermes entierement et tota-le-

Afslag der geschoten penningen, na onderzoek.

voorn. Verpachtingen, geheel en al, alzoo gedaan en verkregen tot onze schade, overlast en nadeel, en bevelen wel uitdrukkelijk aan onzen voorn. Rentmeester Generaal van Holland, dat hij, na afkondiging dezes, opstonds aanvaarde en aan onze voorn. Domeinen hechte alle de gedeeltens, elk in 't bijzonder, van onze voorn. *Heerlijkheden*, *Renten*, *Landen* en *Goederen* van *Texel*, *Wieringe*, en van onze *Vroonen*, om door hem en in onzen naam bestierd, geregeerd, en bezorgd te worden tot onzen meesten voordeele, geheellijk alzoo en in diervoege, als men gewoon was te doen en te gebruiken ten tijde van wijlen onzen Heer en Vader, zonder dezelve meer in pacht te geven, of te bezwaren met eenige beleening of geldopneming in eeniger wijze: doende onze Rentmeester aanwijzinge tot terugbetaling aan de Pachters van hunne geschoten penningen (68), voor zooveel hun toekomt ter oorzake der beleening, door hun aan ons gedaan, en waarvan zij zullen doen blijken, gelijk behoort, wegens het voordeel, gekomen van deze onze Domeinen, bij termijnen en jaren, bij ad-

(68) Meer ook had Holland, in 't *Groot Privil.* §. 30. f. in een ander geval niet verzocht, dan *de possessie of gebruik — of ten minste weder te hebben zulke penningen of renten, als na uitwijzing hunner brieven.* — —

lement ainsi prinses et obtenues a nostre perte charge et dommage, et ordonnons expressement a notre dit Rentmaistre General de Hollande que incontinent apres la publication de cestes il reprende et joinde a nre dicte demaine toutes les parties en particulier de nosd. seignouries rentes terres et biens dicelles *de Texel Wieringe* et *de nre vroen* pour par lui et en nre nom estre regies conduites et demenees a nre plusgrant prouffit tout ainsi et en la maniere que lon en faisoit et usoit du temps de nre dit feu seigneur et pere sans plus les baillier a ferme ne estre chargies daucun prest ou reces en aucune maniere En appointant par icellui nre Rentmaistre et assignant les fermiers dicelles parties leur remboursement de ce que leur pourra estre deu a cause de prest par eulx a nous fur ce fait et dont ilz feront apparoir comme il appartient sur les prouffiz venans dicelles noz demaines par termes et annees par laduis de ceulx de nosd. comptes en Hollande ainsi et par la manie-

advise van die van onze Rekeningen in Holland, even zoo en in diervoege als hunne brieven inhouden, of dat men redelijker wijze met hun kan overeenkomen tot onze ontlasting of meeste voordeel.

§. 20. Alzoo onze Duinen, Wildbanen en Schoutendoms Meylanden (69), onze Huizingen en Tuinen in onzen Lande van Texel, die tot onze oude Domeinen behooren, tegenwoordig gehouden en bezeten worden door onzen lieven en getrouwen: Ridder, Heer *Cornelis Cruefinck*, voor de fomme van *f* 60:— 's jaars, zonder op de zelve ons of ten onzen behoeve eenige beleening gedaan te hebben, en dat die percelen veel meer en ongelijklijk beter inkomsten 's jaars geven, dan voorn. pacht bedraagt, waardoor wij jaarlijks gehad en geleden hebben, en nog hebben en lijden groote fchade en nadeel: om gemelde redenen en oorzaken, en tot verbetering onzer voorn. Domeinen, hebben wij geboden en verklaard, gebieden en verklaren bij deze tegenwoordigen, dat onze Duinen en Waranden van Konijnen, teffens onze Schoutendoms Meilanden, Huizen en Tuinen met deszelfs toebehooren in onzen voorn. Lande van Texel ten eenemaal zullen gehecht zijn en

Al zijne Duinen, Bosfchen, en Meierlanden in Texel, van zijn oud Domein, waren thans in handen van zijn Ridder Cornelis Cruefinck, voor *f* 60.- jaarlijks, zonder eenig geld daarop geschoten te hebben, tot groot achterdeel zijner Domeinen: Hij hecht die weder

(69) Zoo worden zij genoemd in een Octrooi van Keizer Karel 1506. in de *Privil. van Texel*, bl. 49.

niere que leurs lettres contiennent ou que bonnemont lon en pourra conuenir auec eulx pour nre descharge et plusgrant prouffit.

[§. 20.] Item pour ce que noz duynes garennes et efcouteterie meylanden notre maifons et gardins en nre terre de Texel, qui font de nre anchien demeyne, font prefentement tenues et occupees par nre amé et feal cheualier mesfire *Cornille Cruefinck* pour la fomme de *foixante* liures par an fans fur ce auoir fait aucun prest a nous ne a nre prouffit et que icelles parties font de beaucop et fans comparaifon meilleur en reuenues par an que ladicte ferme ne monte par quoy nous auons eu et fupporte et encores auons et fupportons tous les ans grant perte et dommaige Nous pour les caufes et raifons deuant dictes et declairees et pour augmentation de nre dicte demaine auons voulu et declaire voulons et declairons par ces prefentes que noz dunes et garennes de con-

aan zijn Domeinen; vernietigt die pacht, en last zijn Rentmeester hem daarvan rekening te doen.

en blijven aan onze voorn. Domeinen aldaar. En door deze tegenwoordigen herbrengen, hechten en voegen wij ze aan deze onze Domeinen, vernietigende de voorn. Verpachting, en alles wat ten onzen nadeele de voorn. Heer Cornelis of een ander daarin kan of zoude kunnen hebben of vorderen, op wat maniere 't zij, dezelve verklarende nul en van onwaarde. En bevelen wel uitdruklijk aan onzen voorn. Rentmeester Generaal van Holland, daarmede ten onzen meesten voordeele te handelen, en daarvan te verandwoorden in zijne Rekeningen, alles op de wijze en maniere als men deed en gewoon was te doen ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, Hertog *Karel*, zonder eenige gunste of oogluiking.

De Ridder Joost van Cruiningen kreeg in pacht al zijn *Moeren*, *rijdend* en *verlaten land* in Zuidbeve-

§. 21. Wij hebben ook bevonden in 't onderzoek der gedeelten, staten en beschikkingen van onze voorn. Domeinen van Holland, dat Heer *Joos van Cruiningen*, Ridder, in erfpacht heeft voor zijn leven alle onze *moeren* (70), *rijdende* en *verlaten landen*, gelegen in ons Land van *Zuidbeveland* in onze Graafschap van Zeeland, dicht bij onze Stede van *Reimerswale*, voor *f* 10:- gr. van onze Vlaamsche Munt in 't jaar; welke *Moe-*

(70) Over 't moeren, zie 't *Groot Priv.* §. 41.

connins ensemble nre escouteterie meylandes maisons et gardins aueo les appartenances en nre dit terroir de Texel seront et demouront reioinctes entierement a nre dicte demeyne illec Et des maintenant par ces presentes les remettons joindons et applicquons a icellui nre demaine, En abolissant ladicte ferme et tout ce que a nre interest ledit messire Cornille ou autre y peuent ou pourroient auoir et pretendre en quelque maniere que ce soit icelle declairant comme nulle et de nul effect Et ordonnons expressement a nre dit Rentmaistre General de Hollande den faire notre plus grant prouffit, pour par lui en estre respondu en ses comptes tout ainsi et en ala maniere que lon faisoit et estoit accoustume faire en temps de feu nre dit seigneur et pere le duc Charles sans faueur ou dissimulacion quelconque.

[§. 21.] Item auons aussi trouue par la visitacion des parties estat et disposition de nre dicte demaine de Hollande que messire *Josse de Cruningen* cheualier tient a ferme a sa vie toutes noz *moures terres vagues* et *habandonnees* gisans en nre pays *de Zuytbeuelande* en nre conte de Zeellande dempres nre ville de Remerzwale pour dix liures groz de nre monnoye de Flandres par an Lesquelles *moures*

Moeren en *verlaten Landen* die van onze Stad van Reimerswale, door hun ontijdig aanzoek, en bedrieglijk te kennen geven, om het groot voordeel, dat er in lag, en verbergende de rechte waarheid, sedert van ons verkregen hebben voor de somme van *f* 20: — 's jaars, daaronder begrepen de voorn. eerste *f* 10: —, gedurende 't leven van voorn. Heer *Joos*, en na zijn overlijden, voor eeuwig te genieten ten volle en geheel door middel van eene andere somme van *f* 45: —, zoo sommigen zeggen. En alzoo wij in der waarheid onderricht zijn, dat bij 't verpachten van deze onze *Moeren* en *Landen* op voorgemelde wijze, wij grootelijks benadeeld en beschadigd zijn, en nog tegenwoordig zijn tot ons groot verlies en hinder, dewijl men wel aanzienlijke, rijke en vermogende persoonen vinden zoude, die dezelve pachtende op den voet, als die van onze voorn. Stede van Reimerswale verstaan worden, die te genieten en te bezitten uit hoofde van voorn. pacht, ons wel jaarlijks ten onzen behoeve zouden geven £ 80 of £ 100 gr., door welke oorzaak wij wegens die bedrieglijke pacht meer dan *f* 300: — van 40 gr. goed gelds jaarlijks verliezen zouden. Dies hierin willende voorzien, tot verbetering onzer voorn. Domeinen, hebben wij we-

land bij Reimerswaal, voor *f* 10:- jaarlijks. Die van Reimerswaal hebben, ter kwader trouw, sedert voor *f* 20:- die pacht verkregen, en na zijn dood voor eeuwig, door middel van *f* 45:-. Daar zijn er, die bij jaarpacht wel *f* 80:- tot *f* 100:- willen geven; om in welk verlies te voorzien, hecht hij die landen en

res et terres habandonnees ceulx de nre ville de Remerzwale par leur importune poursuiete et sinistre donner a congnoistre sentant quil y auoit grant prouffit en jcellui et recelant la droicte verite ont depuis obtenu de nous pour la somme de vingt liures gros par an y comprins lesd. premiers dix liures gros durant la vie dud. messire *Josse* et apres sen trespas en joyr plainement et entierement a tousiours au moyen dune autre somme de quarantecincq liures que comme aucuns dient Et pour ce que sommes an vray aduerti que en baillant jcelles *noz moures et terres* a ferme en la maniere dicte nous auons fort este fraude et interesse et sommes encore de present a notre grant perte et dommage car lon trouueroit gens notables riches et puissans qui en les leur baillant en la forme que ceulx de nre dicte ville de Reymerzwale en entendent joyr et possesser en vertu de ladicte ferme, nous en donroient par an a nre prouffit quatrevins ou cent liures de gros ala quelle cause nous perderons par an a jcelle fraudeleuse ferme plus de trois cens bonnes liures de XL groz. Pourquoy nous voulans a ce remedier en laugmentacion de nre dicte demaine auons reprins a nous et en noz mains et desmainte-

moeren weder aan zijne Domeinen; beveelt daarvan rekening te doen, en vernietigt de brieven.

weder aan ons getrokken en van heden af in onze handen gesteld, en aan onze voorn. Domeinen gehecht alle onze voorn. Moeren en verlaten Landen van onzen voorn. lande van Zuidbeveland, om daarmede ons meeste voordeel en profijt te doen. Ontbieden en beveleu bij dezen tegenwoordigen aan onzen Rentmeester van Zeeland in 't voorn. Kwartier van Bewesterschelde, dat aanstonds na de afkondiging dezes hij ons recht beware, en die gedeeltens aanvaarde tot onzen voorn. ontvang van Zeeland, om met de overige deelen van onze Domeinen aldaar door hem verandwoord te worden bij zijne Rekening ten onzen meesten bate, zoo als behooren zal. En om die zelfde oorzake hebben wij vernietigd en herroepen, vernietigen en herroepen bij dezen, zoo wel de pacht van voorn. *Joos* voor zijn leven, als die sedert alzoo verkregen is door die van onze voorn. Stede van Reimerswaal, niettegenstaande de brieven, dien zij zeggen van ons te hebben, of eenige andere actie ter contrarie.

Hij hecht weêr aan zijne Domeinen het gors en aanwas *Duvenoort*, dat

§. 22. Wij hebben ook aan onze voorn. Domeinen gehecht een stuk Gors en aanwas van Land, genoemd *Duvenoord*, dat door het overlijden van eenen, genoemd *Dirk van Duvenoord*, aan ons vervallen is, aangemerkt hij het van ons hield ten kwaden leene aan onzen Graafschappe van

tenant reioinct et annexe a nre dicte demaine toutes nosdictes moures et terres habandonnees de nre dicte terre de Zuytbeuelant pour en estre fait nre plusgrant prouffit et auantaige, Mandons et commandons par ces meismes presentes a nre Rentmaistre de Zelande oudit quartier de bewesterschelt que incontinent apres cestes publiees il entende et garde nre droit en icelles parties les applicq. a nre dicte Recepte de Zellande pour auec les autres parties de nre demaine illec en estre par lui respondu par ses comptes a nre plusgrant prouffit ainsi quil appartiendra, Et a ceste meisme cause auons aboli et rappelle, abolissons et rappellons par ces presentes tant la ferme dud. mestre *Josse* a sa vie comme celle depuis ainsi obtenue par ceulx de nre dicte ville de Reymerszwale, non obstant les lettres quilz en dient auoir de nous ne autre quelcongue action a ce contraire.

[§. 22.] Item auons aussi applicquie a nre dicte demaine vng adiect *de herbaig. et accroissement* de terre nommée *Duuenairt* qui par le trespas dun nomme *Thierry de Duuenoorde* nous est es-

van Zeeland, en hij geen wettige Zoons naliet, waarop dit Gors en aanwas konde of moest vervallen, zich uitstrekkende ten oosten aan *Steelvliet*, ten zuiden bij *Cats*, ten westen rondom ons land van Noordbeveland, aangrenzende aan het gors en aanwas, genoemd *Wormsant*, 't welk van ons oud Domein is. En hebben hiertoe bevolen en bevelen met deze tegenwoordigen onzen voorn. Rentmeester van Zeeland, dit te voegen aan de andere gedeelten van onze Domeinen in voorn. ontvangst, om daarmede ons meeste voordeel te doen, en daarvan te verandwoorden als boven. Dirk van Duvenoorde in kwaad Leen had, en dat aan hem verstierf.

§. 23. Alzoo wij in onzen Lande van *Schouwe* ten noorden liggende hebben, en ons van wegen onze Graafschap van Zeeland toebehoort een *schor* en *aanwas* van lande buiten de Zee, liggende ten noorden van ons voorn. Land van *Schouwen* en *Noordbeveland* (71); welke aanworp en aanwas, zoo wij verstaan, Heer *Florens van Borsele Heer van Cortkene*, door zijn bedrieglijk vervolgen en te kennen geven sedert eenigen tijd van ons in *erfpacht* gekregen heeft voor *f* 10: — van 40 gr. 's jaars, die hij ten onzen behoeve betaalt aan han- Ook het schor en aanwas in Schouwen, 't welk *Floris van Borsele, Heer van Cortgene*, op een sinistre wijze in erfpacht voor *f* 10:-

(71) Versta hierdoor de *Uitgift van Colijnsplaat*, thans een net Dorp in Noordbeveland, 1478.

escheu pour ce quil le tenoit de nous en *mauuais fief* a nre conte de Zellande et nauoit nul filz legitisme sur qui il pouoit ou deust succeder ledict adiect et herbaige extendant au coste de oost *de Steelvliet* au coste de zuut dempres *Cats* aucoste de west autoir de nre terre de Noortbeuelant joingnant a lerbaige et adiect nomme *Wormsant* qui est de nre ancien demaine, Et auons pour ce ordonne et ordonnons par ces presentes a nre dit Rentmaister de Zellande de le joindre auec les autres parties de nre demaine en sa dicte Recepte pour par lui en estre fait nre plusgrant prouffit et en respondre par ses comptes comme dessus.

[§. 23.] Item pour ce que en nre terroir de *Schouwe* du coste de noirt auons gisant et nous appartient a cause de nre conte de Zellande vng *herbaige* et *accroissement* de terre hors de la mer gisant ou coste de noirt de nre dicte terre de Scouwen et de Noortbeuelant, Lequel adiect et accroissement comme entendons *messire Floris de Borsele* seigneur de Cortkene par ses finistres poursuites et donner a congnoistre a puis nagaires obtenu de nous a ferme perpe-

verkreeg, en hem jaarlijks *f* 100:- geeft. Hij vernietigt die pacht, uit kracht van 't Edict a. 14$\frac{53}{54}$.

handen van onzen Rentmeester van Zeeland, die dit ſchor en aanwas verpachtende, daarin grootelijks benadeeld en verminderd zijn. Dewijl wij in 't zekere bericht zijn, dat voorn. ſchor tegenwoordig in 't jaar aan voorn. Florens opbrengt omtrent *f* 100:— van 40 gr. 's jaars, daar wij van hem niet meer dan *f* 10:— hebben. Wij uit krachte van voorn. *Ordonnantien* van den jare drieenvijftig [14$\frac{53}{54}$.], in aanmerking nemende de verbetering onzer voorn. Domeinen, die tegenwoordig zeer verminderd zijn, hebben vernietigd en herroepen, vernietigen en herroepen met deze tegenwoordigen, geheel en ten vollen de gezegde pacht, alzoo bedriegelijk door voorn. Heer *Florens* bekomen, van dit ons ſchor en aanwas van de Zee, en hebben 't gehecht en hechten het aan onze voorn. Domeinen, om daaraan te blijven en er ons meeste voordeel mede te doen, en daarvan te verandwoorden door onzen voorn. Rentmeester in zijne Rekeningen als boven. Wien wij ontbieden en bevelen, om zich daarin naarstig te kwijten zonder eenige oogluiking, niettegenſtaande de voorn. Brieven van Pacht van voorn. Heer Florens, dewelken wij houden en verklaren voor nietig en van onwaarde

Op veler aanzoek

§. 24. Alzoo in vorige tijden door onze Vooron-

petuelle pour dix liures de quarante groz par an quil en rent a nre prouffit es mains de nre Rentmaiſtre de Zellande qui en baillant icellui herbaige et adiect a ferme nous auons grandement eſte fraude et deschcu, Car nous ſommes acertene que led. herbage rendt de preſent par an audit mesſire Floris enuiron *cent liures* de XL groz par an la ou nen auons de lui que dix nous en vertu desdiz ordonnances de lan cincquante trois aiant regard a laugmentacion de nre dicte demaine qui est de preſent fort diminuee auons aboli et rappelle et par ces preſentes abolisſons et rappellons totalement et entierement ladicte ferme ainſi frauduleuſement obtenue dud. mesſire Floris dicellui nre herbaige et adiect de mer et lauons applicquie et applicquons a nre d. demaine pour a icelle demourer et en faire nre plusgrant prouffit et en reſpondre par nre dit Rentmaiſtre par ſes comptes comme desſus Auquel ordonnons et commandons de ſy y employer dilligemment ſans disſimulacion non obſtant lesd. lettres de ferme dudit mesſire Florens que nous tenons et declairons pour nulles et de nulle valeur.

[§. 24.] Item pour ce que parcideuant par noz predecesſeurs et nous

onderen en ons, bij vervolgen, smeekbeden, en aanzoeken aan velen onzer goede Steden en bij zondere persoonen gegeven, geoctrooieerd en toegestaan is, om te ligten zekere verhooging van *Accijsen*, belastingen, en andere voordeelen op 't *koorn*, *graanen*, *lakens*, en vele andere perceelen in diezelve onze Steden, boven de oude *Accijsen* en *belastingen* voor een deel jaren, om de penningen, daarvan komende, te gebruiken, tot ontlasting, benoodigdheden, en zaken dezer onze Steden, zonder dat wij daarvan eenig aandeel ten onzen behoeve hebben ontvangen, als een vierdedeel of omtrent, gelijk wij in onze andere landen op verscheiden plaatzen hebben van de oude Accijsen, en dat het bij ons staat, hierin te voorzien, die in te trekken of te ontvangen als ons recht, uit aanmerking dat men deze verhooging heeft ondernomen te heffen zonder ons oorlof en octrooi. En gemerkt, dat, zoo door toedoen der oorlogen en verdeeldheden, die in onze voorn. Landen en Heerlijkheden geheerscht hebben, als ter oorzake van de inbreuken van de Dijken en Overstroomingen derzelven in verscheiden plaatzen, die daar voorgevallen zijn; onze voorn. Domeinen uit dien hoofde zoodanig verminderd

had hij en zijn voorzaten geoorloofd verhooging van accijsen, en Stedelijke belastingen op koorn, lakens, enz. tot onthef hunner lasten. Hij verbiedt zulke Octrooien meer uit te geven, zonder voorbehouding, van een gedeelte na het einde der vorige Octrooien, met last aan zijn Secretarissen, Kan-

nous au pourchas requeste et poursuiete de pluisieurs noz bonnes villes et personnes priuees ont este consentis octroiees et accordez leuer certaines crues dasfiz cueillotes et autres prouffiz sur blez grains draps et pluisieurs autres parties en icelles noz villes pardessus les anchienes asfiz et maltotes pour aucunes annees pour les deniers en venans estre employez ala decharge neccessite et affaires dicelles noz villes Sans en ce auoir receu aucune portion a nre prouffit sicomme du quart ou enuiron ainsi que auons en pluisieurs lieux en autres noz pays des anchiens assiz et quil estoit en nous de pourueoir retourner et receuoir pour notre droit attendu que icelles crues a osé peuent leuer sans nre congie et licence Et il soit que tant obstant les guerres et diuisions qui ont regne en nosdiz pays et seignouries comme a cause des romptures des dycques et inundacion dicelles en pluisieurs lieux qui y sont suruenues acause dicelles nre dicte demaine soit tellement diminuee que a bien grant difficulte est il possible que y puissons trouuer aucune porcion pour entretenir nre estat et despences ordinaire comme dit est dessus. Pourquoy nous soit besoing et tresexpedient de aduiser tous bons moyens pour aug-

Telier en Rekenkamers.

minderd zijn, dat er groote moeielijkheid zij, indien al mogelijkheid, om eenig gedeelte te vinden tot onderhouding van onzen Staat en ordinare onkosten, als boven gezegd is. Waarom het voor ons van noode en zeergeraden is, om te letten op alle geschikte middelen tot verbetering van deze onze Domeinen, zoo als ten minsten kwetse en bezware onzer voorn. Onderzaten geschieden kan, en tot de meeste ontlasting derzelve, als mogelijk zijn zal, ten einde wij te beter mogen leven en onzen staat onderhouden (72) uit onze voorn. Domeinen; hebben wij, bij deliberatie van onzen Rade, als boven, bevolen en besloten, bij forme van *Edict*, dat van nu voortaan in geval de voorn. Octrooien van verhooging van Accijsen zullen zijn geëindigd, dezelve door ons niet zullen worden vernieuwd, noch eenige andere nieuwen toegestaan noch voortaan

(72) Dat is, ons Hollands Territoir, Land en Volk, onderhouden uit de Domeinen, zonder door *Beden* of *Petitien* geld van den onderdaan te vragen: 't welk toch alleen te pas kwam, als de *Domeinen* niet toereikten. 't Was dan een flechte raad van zekere *Gedeputeerden* van Holland, onder Karel V., dat, wilde de Keizer *Geld* hebben, Hij zijne Domeinen moest verkoopen; en te recht wierd hierop door anderen geantwoord, dat de Keizer dan weinig zich aan zijn Land zoude laten gelegen zijn, als hij er geen *Domeinen* meer in had. Dit waren de zeden en begrippen van dien tijd. Zie D. IV. bl. 459.

augmenter icellui nre demaine a la moindre foule et charge de nosd. subgectz que faire se pourra et au plus grant soulagement diceulx quil sera possible affin que puissons tant mieulx *viure et nous entretenir nre dit estat sur nre dicte demaine*, Nous par deliberation de nre conseil comme dessus auons ordonne et conclu par maniere dedict que doresenauant, a faict que lesd. octrois de crue dassiz expireront ilz ne seront par nous renouuelles ne aucunes autres nouuelles consenties ne accordees de cy enauant que ce ne soit en nous reseruant le quart denier ou telle portion quil nous plaira selon la qualte des lieux pour estre receu a nre prouffit par noz receueurs generaulx ou particuliers des lieux ou lesd. octroiz se louront et accorderont Et mandons et commandons

aan vergund worden, dan alleen met ons voorte-behouden den vierden penning, of zoodanig gedeelte als ons believen zal, volgens de hoedanigheid van plaatzen, om ten onzen behoeve opte-beuren bij onze Generaal of particulier Ontvangers der plaatzen, waar de voorn. Octrooien zullen geligt en toegestaan worden. En wij gebieden en bevelen aan alle onze Secretarissen, op verlies van hunne Ambten, dat zij in 't vervolg geene Octrooien zullen uitvaardigen tot het heffen van verhooging van Accijsen, dan voorbehoudens ons in dezelve zeker aandeel bij wel overwogen advis als gezeid is, aan onzen Kanselier geene derzelven te zegelen, en aan de Luiden van onze Rekeningen, die niet te verifieren; dat de voorn. Steden geene ontvangst daarvan ten haren behoeve doen, dan alleen behoudens ons vierdedeel, op straffe van verlies hunner Ambten en andere beteringen naar bevind (73).

§. 25. Wij willen en bevelen daarenboven, dat alle Sluizen, Visscherijen, Vogelarijen, in de rivieren, stroomende beeken, en andere gemeene wateren, als mede alle schorren en gemeene weiden, 't zij binnen, boven, of buiten 's dijks, door alle onze landen van Holland, Zeeland en Vries-

Hij beveelt, *alle Visscherijen in gemeene wateren*, enz. door gansch het

(73) Welk een verschil van 't vastgestelde in *Maria's* Privilegie, §. 25. toen de Steden bedongen *Accijs te heffen*, en *nieuwe* intestellen; en dat de Vorst daarin geen *recht*, *actie*, of *toezegging* meer behouden zoude.

dons a tous noz Secretaires que sur priuacion de leurs offices ilz ne expedient doresenauant aucuns octrois pour leuer crue dasfiz que ce ne soit en nous reseruant en jceulx certaine porcion par aduis delibere comme dit est, a nre chancellier quil ne les seelle et aux gens de noz comptes quilz ne feriffient que lesdictes villes en facent recepte en leur comptes a leur prouffit se nest en reseruant nre quart, aussi sur payne de priuacion de leurs offices et de autre correction arbitraire.

[§. 25.] Item voulons et ordonnons en oultre que toutes excluses pescheries volilleries es riuieres et ruisseaulx et autres eaues communes et semblablement tous herbaiges ou pasturages communes soit dedens dessus ou dehors les dycques par tous nos pays de Hollande Zeel-

land, niet in erfrente of in leen uitgegeven, te verpachten bij de Rekenkamer; wie hiertegen heeft, zal in Justitie gehoord worden.

Vriesland, die te voren ten tijde van onze Voorouders niet uitgegeven zijn, of in erfrente, of in leenrecht, door onze Officiers van ontvang, elk ter plaatze van zijne ambtsbediening, in onze handen zullen gezet, en dit gedaan zijnde, door hun verpacht zullen worden voor en ten behoeve van ons, bij afkondiging tot verpachting en bod, en volgens de Ordonnantien, die door de Luiden van onze Rekeningen hierop zullen geschikt worden aan deze onze Officiers. En niettemin zoo jemand, houdende tegenwoordig zulke of diergelijke gedeeltens zich hiertegen zoude willen zetten, zoo kome hij voor ons of bij onze afwezendheid voor onzen Stadhouder en Luiden van onzen Rade in Holland, om zijn betoog te doen van alle brieven en bescheiden, waarmede hij zich zal willen behelpen, om alles gezien, en onze Procureur hierop gehoord zijnde, door ons of hunlieden, geordonneerd te worden zoo als 't zal behooren.

De twee Tollen, die door Hem geheven worden te

§. 26. Alzoo ter oorzake van onze Heerlijkheid, in alle de plaatzen van onze voorn. Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, wij bezitten en ons toekomen en behooren, zoo als boven gemeld is, twee heffingen van Tollen van alle sche-

Zeellande et Frise soubz nous qui parcideuant du temps de noz predecesseurs nont este rendues pour reute heritable ou estre tenues deulx en foy et hommaige, soient par noz officiers de recepte chacun es mettes de son office prinses en noz mains et ce fait par eulx baillees a ferme pour et au prouffit de nous par proclamacion a renchiere et selon les ordonnances que par lesdiz de noz comptes seront sur ce baillees a joeulx noz officiers Et neantmoins se aucun tenant a present telles et semblables parties se y voloient opposer il pourra venir pardeuant nous ou en nre absence pardeuant noz lieutenant et gens de nre conseil en Hollande pour faire ostention de toutes lettres et enseignemens dont il se vouldra aydier pour le tout veu et nre procureur sur ce oy par nous ou eulx en estre ordonne comme il appartiendra.

[§. 26.] Item pour ce que *a cause de nre seignourie* par toutes les mettes de nosdiz pays de Hollande Zellande et Frise nous auons et a nous compete et appartient comme dit est dessus deux drois de toulieux de toutes nauires et marchandises qui entrent et yssent hors de nosd. pays ou qui touchent le stroom a nous appertenant comme seig-

ſchepen en koopgoederen, inkomende en uitgaande buiten onze voorn. Landen, of die den ſtroom aandoen, welke ons toebehoort, als Heer deszelven, uitgezonderd van zulken, die tolvrij zijn. Te weten, den eenen in den zouten, den anderen in den verſchen en zoeten watere; welke Tollen geheven worden te *Gornichem*, *Schoonhoven*, *Gouda*, *Geervliet*, *Terſekeroord*, en op andere plaatsen en ſtreken, waar *Wachten* zijn. En dat tegenwoordig, en ook ſedert lange, vele kooplieden van verſcheiden Landen, met groote menigte van koopwaren, door 't *Marsdiep* inkomen, en vandaar naar Kampen, naar Deventer en onze Stede van Amſteldam en elders langs onzen ſtroom en wateren varen, zonder ons eenige Tolrechten te betalen, 't welk eene onredelijke zaak is, die wij niet langer willen verdragen in eeniger wijze, hoe het zij. Wij hebben bij advis en deliberatie als boven, bevolen en bevelen, dat alle de genen, die over onzen ſtroom het Marsdiep in- of uitvaren, en geene tolvrijheden hebben, of die geene van onze andere Tollen of Wachten op de zoute wateren hebben aangedaan, van nu voortaan den tol zullen betalen van alle hunne waren en koopgoederen, op dezelfde manier

Gorkum, Schoonhoven, Gouda, Geervliet, Yerſekeroort, en elders, wien men door 't Marsdiep ontduikt, belast hij naaukeuriger gade te ſlaan. Hij zal daartoe Commiſſen aanſtellen. En beroept zich eenige Stad op vrijdom, men zal ze in rechten booren, den Procureur daartegen, en recht doen.

ſeigneur dіceulx excepte ceulx qui ſont francs, Ceſt asſauoir lun en leaue ſallee et lautre en leaue freſche ou douce, Lesquelx toulieux ſe cueillent a Gorinchem Schoonhouen Goude Geervliet Yerſickeroirt et en autres places et deſtrois gardes dіceulx toulieux Et que de preſent et auſſi de long temps a pluiſieurs marchans de diuers pays a tout grant quantite de marchandiſes arriuent au Maesdiep [l. Marsdiep] et dillec a Campen a Deuenter en nre ville dAemſterdam et ailleurs parmy nre ſtroom et eaues ſans nous payer aucun droit de toulieu qui neſt pas choſe raiſonnable et ne voulans plus ſouffrir en quelque maniere que ce ſoit, Nous par laduis et deliberacion que desſus auons ordonne et ordonnons que tous ceulx qui entreront ou yſtront ledit *Marsdiep* parmy nredit ſtroom et qui ne ſont francs de payer toulieu ou qui nont pasſé deuant aucun de noz autres toulieux ſeruans en leaue ſallee paieront doresenauant toulieu de toutes leurs denrees et marchandiſes tout ainſi en telle forme et maniere quilz feroient en nre toulieu de Geervliet ſilz y pasſoient Et voulons que nosdiz lieutenant et gens de conſeil aduiſent lieu et place propice pour receuoir nre dit toulieu et que de par nous et par nos lee-

nier en forme als zij doen zouden op onzen tol van Geervliet, als zij dien langs voeren. En wij bevelen dat onze voorn. Stadhouder en Luiden van den Rade beramen zullen bekwame plaats en gelegenheid, om onzen voorn. Tol te ontvangen, en dat van onzen wege en bij onze open brieven daartoe zal aangesteld worden een aanzienlijk, verstandig en bekwaam, en tot dit werk geschikt persoon, en die daarin geene abuizen bega op zware straffe, verplicht om ten onzen behoeve van dien tol rekeninge te doen, als hij van onzen wege zal geroepen worden. En indien eenige van onze Steden of iemand anders wilden zeggen, Privilegie of eenig recht ter contrarie te hebben, zal hun dag geleid worden voor onzen voorn. Stadhouder en Luiden van den Rade in Holland, om te toonen humne titels, brieven, en bescheiden, waarmede zij zich zouden willen behelpen, om alles gezien, en onze Procureur daarop gehoord zijnde, door ons of door hun daarin gedaan te worden en verordend als behoort.

Den Rentmeesteren Bewesteren Beoosterschelde in 't doen der rekeningen na-

§. 27. En hoewel onze Rentmeesters van Bewester- en Beoosterschelde in Zeeland van onzen wege verplicht waren, jaarlijks in onze Rekenkamer van Holland in geschrift over te brengen de verklaring van alle wandaden en misdrijven en de opbeuringen daarvan, en in welke plaatzen; tessens

lettres patentes soit commis personne notable saige resseant et traictable pour ce faire et qui en ce ne commette aucune faulte sur paine de grieue pugnicion chargie de rendre compte a nre prouffit dudit toulieu quant requis en sera depar nous Et se aucunes de noz villes ou autres quelzconques vouloient dire auoir preuilege ou autre droit au contraire que jour leur soit assigne pardeuant nosdiz lietenant et gens de conseil en Hollande pour faire ostencion de leurs tiltres lettres et enseignemens dont jlz se vouldroient aidier pour le tout veu et nre Procureur sur ce oy par nous ou eulx en estre fait et ordonne ainsi quil appartiendra.

[§. 27.] Item et combien que noz Rentmaistres de Bewest- et Beoisterschelt en Zellande aient este chargie de par nous de apporter par chacun an en la chambre de noz comptes en Hollande en escripe par declaration tous les mesvz et fourfaitures aduenues et mettes desd. receptes et en quelz lieux, declairant les cas comment et par qui ilz auoient este commis et perpetrez ensemble les vrais tesmoings noms

fens aangeverde de gevallen, hoe en door wie zij bedreven of begaan waren, als mede de echte en onwraakbare getuigen, die in onze Vierschaar daarvan goed getuigenis kunnen geven, om van 't zelve een echt Register te houden in onze voorn. Kamer van onze Rekeningen, ten einde die te kunnen zuiveren bij onze voorn. Vierschaar, in tijd en plaatze: desniettegenstaande zijn onze voorn. Rentmeesters daarvan in gebreke gebleven tot heden toe; waardoor ook, en bij gebrek van goed en waarachtig Register van 't bogemelde te houden, vele slechte misdrijven door onze voorn. Vierschaar ongestraft zijn gebleven en blijven, maar ook de misdadigers zelfs dikwerven zich gezuiverd hebben bij wijze van custage, dat is bij den eed van hun en van vijf hunner magen: 't welk geen plaats zoude gehad hebben, indien er goed Register van gehouden was. Wij hierin willende voorzien, hebben geboden en gebieden, en zoo veel hun aangaat, bevelen aan onze voorn. Rentmeesters Bewester- en Beoosterschelde, tegenwoordigen en toekomenden, dat ieder van hun bij de overlevering zijner Rekening voor elk jaar aan handen van de voorn. van onze Rekeningen in goede verklaring bij geschrift overlevere en bezorge alle de misdrijven en wandaden, gevallen ieder in den omvang van zijne ambtsbe-

latig geweest, om goed Register te houden, waardoor in Zeeland vele misdaden ongestraft blijven, belast hij Register te houden, en aan de Rekenkamer verandwoording te doen, op straffe.

non reprochables qui en nre vierschare pourroient ou sauroient mieulx tesmoingnier pour en tenir vray Registre en ladicte chambre de nous comptes afin de les pouoir purgier par nre dit vierschare en temps et en lieu, non obstant ce nosd. Rentmaistres ont este de ce deffaillans jusques a ores et a ceste cause et par faulte dauoir tenu bon et vray Registre de ce que dit est pluisieurs mauuais cas ont este et sont demourez par nre dit vierschaere impugnis ains en sont les delinquans souuenteffois purgies par custaige qui est par le serment deulx et de cincq leurs parens et que ainsi ne feust aduenu se ledit Registre en eust este bien tenu. Nous voulans ace pourueoir auons ordonne et ordonnons et en tant que mestier est commandons a nosd. Rentmaistres de Bewest- et Beoisterschelt presens et auenir que chacun deulx ala reddition de sen compte jl baille et deliure pour chacun an es mains desd. de noz comptes par bonne declaracion eu escript toutes les fourfaitures et mesvz escheuz chacun es mettes de son office par qui et comment, ilz auront este perpetrez et

bediening, door wie en hoe zij bedreven zijn, te gelijk ook de echte en onwraakbare getuigen, die daarvan best en naar waarheid verklaring doen kunnen, als gezeid is, om door de Luiden van onze Rekeningen daarvan een goed en echt Register te houden, ten einde ons daarvan te bedienen in onze voorn. Vierscharen, en de kwaaddoeners te doen straffen door voorn. Vierschaar, in tijde en plaatze als dat behoort; zonder dat onze voorn. Rentmeesters daarvan in gebreke vallen, op straffe van daarover naar bevind bij onzen bevele gecorrigeerd te worden.

De Pruissische Ridderorde had sedert lang het voordeel van 't verheffen der *Leenen*, *Leenlanden*, *Ambachtsheerlijkheden* en *Penningleenen*. Hij beschrijft den aard dier *Ambach-*

§. 28. Ten aanzien der *voordeelen van het verheffen der Leenen*, van ons in onzen Graafschappe van Zeeland gehouden, als van de Landen, die men noemt *Leenlanden*, *Heerlijkheden*, *Ambachtsheerlijkheden* en *Renten*, die, van ons in leen gehouden, in geld betaald worden op den naam van *Penningleenen*. Die der *Pruissische Ridderorde* hebben hiervan 't genot gehad, zoolangen tijd dat er geen memorie van 't tegendeel is, welke verheffingsgelden, hoe het ook zij, van goede waardij zouden moeten zijn, uit aanmerking, dat de voorn. Leenen, bijzonder de voorn. Ambachtsheerlijkheden van dien aard zijn, dat zij in gelijke deelen op de wettige Zoons opvolgen, in dier voege, dat de oudste Zoon geen meer rechts heb-

ensemble les vrais tesmoings non reprochables qui en sauront le mieulx et plus vrayment deposer comme dit est, pour par lesdiz de noz comptes en estre tenu bon et vray Registre affin de nous en aydier en nosdittes vierschares et pour les malfaicteurs estre corrigies par ladicte vierschaere en temps et en lieu ainsi quil appartiendra sans par nosd. Rentmaistres en ce faire faulte, sur paine den estre corrigie arbitrairement a nre ordonnance.

[§. 28.] Item au regard *des Reliefz des fiefz* tenus de nous en nre conte de Zeellande comme terres appellees *leenlanden seignouries viscouteries* appellees *ambachten* et *renten* tenues de nous en fief qui se paient en argent appellees *pennincleenen*, ceulx *de lordre de Prusse* en ont eu la joysance de si long temps quil nest memoire du contraire desquelz Reliefs jasoit ce que de raison ilz deuroient estre de bonne valeur attendu que lesdiz fiefsz mesmement lesdiz ambochts sont de telle nature quilz succedent egalement sur les filz legitismes tellement que laine filz ny a non plus

hebbe dan de anderen die jonger zijn dan hij, waarvan elk hunner schuldig is een verhef van *f* 10:— van 40 gr. of de rente van een vol jaar (74). Nochtans die van de voorn. Pruissische Orde zijn daarin slecht bediend geweest en nog, en kunnen daarvan niet trekken dan 't geen aan partije believt hun te geven, uit hoofde dat zij geene *Heerlijke Executie* hebben. En alzoo dit voorn. recht van Verhef van ons oude Domeinen afkomt, 't welk, indien 't in onze handen was, van veel grooter en meer waardij zoude gerekend worden, dan het doet in handen der voorn. Pruissische Orde. Ook zoude men dan weten bij de Rekeningen, die gedaan zouden worden van het Recht van voorn. Verheffingen, hoe die voorn. Ambachtsheerlijkheden en Leenen telken reize zouden veranderen en overgaan van de eene hand in de andere, 't zij bij opvolging, bij opdracht, of bij rechtbekominge, door ze te brengen op de Rekeningen van onze Rentmeesters van Bewester- en Beoosterschelde, op de namen van hun dien 't behoort, waaromtrent men tegenwoordig vele abuizen aantreft. Wij willen en bevelen aan voorn. Luiden van onze Finantie, dat zij bij alle mid-

ten, en beveelt zijne Rekenkamer met de orde van Pruissen best voeglijk te schikken, gelijk ze weleer met de orde van St. Jan te Haarlem, om dat weêr aan zijn Domeinen te hechten.

(74) Vergel. den Brief van 1315. op §. 78. en voeg er bij *Maria's* Privil. §. 52. en volg. Hieruit zal men veel leeren.

plus de droit que les autres qui sont meisnez de lui dont chacun deulx doit vng relief de dix liures de XL groz la liure ou la rente dune annee, Toutes uoyes lesd. de lordre de Prusse en out este et sont tresmal seruy et nen peuent tirer si non autant quil plaist a partie eulx en donner pour ce quilz nont point dexecucion seignouricuse, Et pour ce que ledit droit de Relief est de nre anchien demaine Lequel sil estoit en nre main seroit taille de beaucop plus valoir quil ne fait es mains desd. de lordre de Pruisse, Aussi sauroit lon par les comptes qui se rendroient du droit desd. reliefz comment *lesdiz ambachts et fiefz seroient* a chacune fois changies et muees de main a autre feust par succession par transport ou par acquest pour les mettes es comptes de noz Rentmaistres de Bewest. et Beoesterschelt sur les noms de ceulx quil appartiendra ou a present lon trouue des faultes beaucop, Nous voulons et ordonnons ausd. gens de noz finances que par aucuns moyens quilz aduiseront pour le mieulx jlz entendent a recouurer hors

middelen, die zij ten besten beramen kunnen, hun werk maken, om het recht van Verheffingen voorn. te herkrijgen uit de handen van voorn. Pruisfische Ordre, 't zij met verruiling van eenige Bedieningen, staande ter onzer begeving, of andere dingen, die wij hun daarvoor konden geven, gelijk weleer gedaan en gehandeld is met die der Orde van *St. Jan* in onze Stede van *Haarlem*, die op gelijke wijze hielden alle de Leenverheffingen van ons Graaffchap van Holland, welken men door zulk middel en intuilingen uit hunne handen gekregen, en die sedert weder aan onze voorn. Domeinen gehecht zijn geworden.

Gedurende zijne minderjarigheid hebben velen, op valsche aangevens, Octrooien tot bedijkingen zijner Schor-

§. 29. Alzoo wij, gelijk boven, verlangen langs alle behoorlijke en redelijke wegen onze voorn. Domeinen te doen aangroeien en te verbeteren, en dat sedert het overlijden van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, Hertog Karel, verscheiden persoonen van onzen voorn. Lande, door hunne groote, ontijdige en bedriegelijke aanzoeken [sinistres poursuites], gedurende de *minderjarigheid* van ons Aartshertog (75) gekregen hebben octrooi en

(75) Voorzichtig werpt de Graaf 't gebeurde onder Maria, en gedurende het Voogdijschap, toen haar Privilegie nog gold, op *zijne minderjarigheid*, of *sedert den dood van Graaf Karel*.

hors des mains desd. de lordre de Prusse le droit de Reliefz dessusd., soit en changement daucuns benefices estans a nre collacion ou autres choses qui pour ce leur pourrions donner ainsi que lon a fait et besoingne par cydeuant auec ceulx de lordre de saint Jehan en nre ville de Harlem qui semblablement tenoient tous *les reliefz* de nre conte de Hollande les quelz par telz moyen et changemens lon a recouvre hors de leurs mains et dict depuis adez este et sont applicquie a noure dicte demaine.

[§. 29.] Item pour ce que comme dit est desirons par toutes voyes deues et raysonnables accroistre et augmenter nre dicte demaine et que depuis le trespas de nre dit feu seigneur et pere le duc Charles pluisieurs personnes de nosd. pais par leurs grandes importunes et sinistres poursuites ont obtenu durant la minorite de nous archiduc octroy et accord congie et licence de pouuoir dicquier et faire dicquier pluisieurs poldres herbages et adiects de mer a nous appartenans en tous noz pays et seignouries qui encores ne sont dicquies,

En

en oorlof, vrijheid en vergunning, om te mogen *bedijken* en te *doen bedijken* verscheiden Polders, Schorren en Aanworpen van de Zee, die in alle onze Landen en Heerlijkheden ons toebehooren, en die nog heden niet bedijkt zijn: waardoor, dus doende, wij behoorlijk onderricht van de groote schade, hinder en nadeel, 't welk wij daaruit zouden kunnen lijden in 't geen gezeid is, als mede van het groot voordeel, dat men zoude kunnen trekken door zelfs te laten bedijken de voorn. Polders en Schorren; en in aanmerkinge, dat dit van onze oude Domeinen is, willende hierin voorzien, hebben wij, bij advise als boven, aan ons getrokken, en trekken met deze tegenwoordige onze Ordonnantie aan ons, en aan onze handen, allen en iegelijke, Polders, Schorren, Aanworpen, hun toebehoorten en aanhangselen, die wij mogen uitgegeven hebben, aan wien het ook zij, sedert het overlijden van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, in alle onze Landen en Heerlijkheden, die nog onbedijkt zijn, willende en bevelende wel uitdruklijk, bij deze tegenwoordigen, dat alle deze Polders Schorren en Aanworpen, zonder iets voortebehouden, opstonds zullen gehecht, vereenigd en gevoegd worden aan onze Domeinen, om daarmede ons voordeel te doen met ze te doen bedijken, of te verpach-

ren gekregen; Hij trekt die Octrooien in van al 't nog onbedijkte sedert *Karels* dood, en wil die polders, schorren en aanwassen doen bedijken, of verpachten, of op erfrente uitgegeven, zonder uitstel, al waren die Octrooien reeds geregistreerd ter Rekenkamer of uitgevaardigd.

En quoy faisant nauons este deuement informez du grant interest perte et dommaige que pourrons soustenir cy apres en ce que dit est ne du grant prouffit que pourront auoir a mesmes faire dicquier lesd. poldres et herbaiges et attendu que cest nre ancien demeyne, Nous desirans a ce pourueoir auons par laduis que dessus reprins et reprenons par ces presentes noz ordonnances a nous et a noz mains toutes et quelzconques poldres herbages adiect de mer leurs appartenances et appendences que pouons auoir donnes aqui que ce soit depuis le trespas de nre dit feu seigneur et pere en tous noz pays et seignouries non encores dicquies voulans et ordonnans expressement par cesd. presentes que tous jceulx poldres herbaiges et adiect sans en reseruer aucuns, soient jncontinent joinctz vnis et applicquez a nre demaine pour en faire nre prouffit par les faire dicquier ou baillier a ferme ou rente heritable ainsi que par les gens de nous comptes de tous nosdiz pays gens de noz finance et noz receueurs generaulx diceulx chacun en son endroit sera aduise pour nre plus grant

pachten of op erfrente uittegeven, zoo als bij de Luiden van onze Rekeningen van alle onze voorn. Landen, bij de Luiden van onze Financie, en bij onze Rentmeesters Generaals van dezelven, ieder in zijnen omvang, zal beraamd worden ten onzen meesten voordeele. En uit onze auctoriteit en macht wederzeggen, herroepen en vernietigen wij door deze tegenwoordigen alle zoodanige Brieven, welken sedert den voorgemelden tijd daarvan mogen verkregen zijn, 't zij met zijden koorden, of anderszins, in wat vorm van woorden zij mogen of kunnen bevat zijn, en niettegenstaande die Brieven mogten vervaardigd zijn geweest of zijn, en *geregistreerd* in onze voorn. Rekenkamers, en andere vereischten en plechtigheden daarbij waargenomen. Welke Brieven wij niet willen, dat eenige kracht of waarde zullen hebben in eeniger wijze, in nadeel van deze onze tegenwoordige Ordonnantie.

Vele klaggen komen er dagelijks van zijne Pachters van den Tol over de *arresten* in Brabant en Vlaan-

§. 30. Alzoo verscheiden klachten dagelijks gedaan worden door onze Pachters van onze Tollen van Holland, en van hun, die onze pacht hebben van de Rechten, die wij hebben op de Bieren, die men naar buiten uitvoert uit onze Steden van Delft, Gouda en andere onze Landen van Holland, naar onze Landen van Brabant, Vlaanderen en elders, te gelijk op vele en ver-

grant prouffit, Et de nre Auctorite et puissance reuocquons rappellons et mettons a neant par ces meismes presentes toutes celles lettres que depuis le temps dessus dit en peuent auoir este obtenues soit en laz de soye ou autrement soubz quelque forme de parolles quelles soient ou puissent estre faictes et non obstant que icelles aient este ou soyent expediees et enregistrees es chambres de nosdiz comptes et autres deuoirs et solempnitez sur ce faiz. Lesquelles lettres ne voulons sortir aucun effect ne vertu en aucune maniere alencontre de ces presentes noz ordonnances:

[§. 30] Item pour ce que pluiseurs doleances de sont chacun jour par noz fermiers de noz toulieux de Hollande et de ceulx qui tiennent noz fermes des drois que auons sur les ceruoises que lon meynne hors de noz villes *de Delf Goude* et autres nous pays de Hollande en noz pays de Brabant Flandres et ailleurs ensemble pluiseurs et diuerses manieres menans marchandises a loccasion des arrestz qui se font chacun jour sur les nauires biens denrees et marchau-

verscheidene manieren koopgoederen voerende, bij gelegenheid der *Arresten*, die dagelijks gedaan worden op de schepen, goederen, waren en koopmanschappen, ter plaatze waar zij zich bevinden, geheel en al, in die onze Landen van Vlaanderen en Brabant, wegens schulden, op het ligbaam der Steden van onze voorn. Landen van Holland en Vriesland staande, en de voorn. scheepslieden hierom zoodanig met vreeze bevangen zijn, dat zij niet durven laden noch op- of nedervoeren in deze Landen de goederen, waren en koopmanschappen van goede kooplieden. En alzoo dan die voorn. goederen niet doorkomen, noch op- of nedervaren de wateren, uitkomende op onze Tollen, zoo ontvangen onze voorn. Pachters weinig of niets van onze rechten, uit hoofde van hunne verpachting van den tol, en willen dikwils daarvan afzien tot ons groot nadeel en schade, uit aanmerking, dat zij zeggen, dat zij daarvan niet gerustelijk genieten kunnen wegens die verhinderingen, verzoekende dikwils diezelve Pachters om dienswille vermindering van hunne pachtsomme. Wij hierin willende voorzien, hebben bevolen en verklaard, bevelen en verklaren mids deze tegenwoordigen, dat van nu voortaan de voorn. scheepslieden vrijelijk zullen kunnen keeren en wederkeeren, op- en nederva- ren

deren, wegens schulden op 't ligbaam der Steden van Holland, verzoeken de dies vermindering van pacht. Hij beveelt, om daarin te voorzien, dat die kooplieden vrij mogen op- en nedervaren tusschen Holland, Zeeland, Brabant enz. met hun koopgoederen. Verbiedt zijnen Rechteren en Onderdanen, hen te hinderen, hen eximeren.

chandises es places ou ilz se tiennent a tout icelles en jceulx nos pays de Flandres et Brabant pour debte que doiuent les corps des villes de nosd. pays de Hollande et Frise et tellement sont lesd. nauieurs a ceste cause tenus en crainte quilz nosent chargier ne conuerser a mont ne aual jceulx noz pays, les biens denrees et marchandises des bons marchans, Et pour ce que lesdiz biens ne passent en montant et aualant les eaues ressortissans a nosd. toulieux nosd. fermiers ne recoiuent peu ou neant de noz drois acause de leurdicte ferme es toulieux et veullent souuent renonchier a jcelles a nre grant interest et dommage attendu quilz dient quilz nen peuent paisiblement joyr obstans lesd. empeschemens en poursuiant souuent jceulx fermiers a ceste cause diminucion de leurs fermes, nous desirans acepourueoir auons ordonne et declaire ordonnons et declairons par cesdictes presentes que doresenauant lesd. nauieurs pourront franchement passer et repasser *amont et aual* les eaues dentre jceulx nos pays de Brabant Flandres Hollande Zeellande et Frise et au-

de aanspraaklijk te maken voor die schulden, maar niet voor eigen schulden.

ren de wateren binnen onze Landen van Brabant, Vlaanderen, Holland, Zeeland en Vriesland, en alle andere onze Landen en Heerlijkheden met alle hunne schuiten en schepen, geladen met koopwaren van goede kooplieden, zonder in hunne persoonen noch in hunne voorn. schepen en goederen gehinderd of belemmerd te mogen worden, onder den schijn van schulden op het lighaam der Steden of der plaatzen waar zij hun verblijf zullen houden. En wij verbieden wel ernstelijk aan alle onze Wethouders, Officiers en Onderzaten van onze voorn. Landen, liggende langs de wateren, rivieren, havens, en elders, waar de voorn. scheepslieden met alle hunne schepen en koopgoederen zullen aankomen, van niet te verhinderen noch aantehouden deze scheepslieden, de schepen en goederen ter genoemder oorzake, voerende dezelve onze stroomen op en af, dewelken, zooveel ons aangaat, wij ontheven hebben en ontheffen van de betalinge van renten en andere schulden van Steden, burgers, of ingezetenen, bij welken de voorn. opgehouden waren, voorbehoudens, dat zij verandwoordlijk zijn voor hunne eigen schulden, en verplicht zullen zijn, van hunne *niet tolvrije* goederen, in deze hunne schepen geladen, te betalen ons recht van den Tol en andere gewoonlijke lasten. En wij hebben insgelijks

autres tous noz pays et seignouries a tout leurs bateaulx et nauires chargees des marchandises des bons marchans sans ce que lon leur puist baillier aucun trouble ou empeschement en leurs personnes ne aussi a leursd. nauires et biens soubz vmbre des debtes deues par les corps des villes ou jlz tiendront leurs residences, Et deffendons estroitement a tous noz justiciers officiers et subgectz de nosd. pays au long des eaues riuieres ports et ailleurs ou lesd. nauieurs arriueront a tous leursd. nauires et marchandises de non empescher ou arrester jceulx nauieurs les nauires et biens ala cause dicte en menant icelles a mont et aual nosd. eaues lesquelz quant a ce nous auons exemptee et exemptons du payement des Rentes et autres debtes des villes bourgois ou manans par lesquelles lesd. arrestez se feroient pourueu quilz respondront de leurs propres debtes et seront tenuz de leurs biens non francs chargies en icelles leurs nauires payer 'nre droit de toulieu et autres peaiges accoustumez Et pareillement auons exempté et exemptons comme dessus tous fermiers de noz

lijks vrijgemaakt en maken vrij als boven, alle de Pachters van onze Tollen, en alle andere Pachters onzer Domeinen, van de Arresten, die men hun zoude kunnen doen, ter oorzake der Renten en andere schulden, gemaakt en aangegaan door onze Steden, waar zij zich ophouden; wij willen, als boven, dat gedurende den tijd van hunl. pacht zij vrijlijk kunnen gaan en verkeeren in alle onze Landen en Heerlijkheden, om te zorgen voor het welvaren en voordeel van die Tollen en andere pachten, zoo als hun zal goeddunken, zonder dat men hen hierover kan moeien of hinderen in eeniger wijze, verandwoordende voor hunne eigen schulden, als gezeid is; en wij bevelen allen onzen Officieren, dat zij daar de hand aftrekken.

§. 31. Ten aanzien van onze *Espargne*, dewelke bestaat in alle Rechten van *Verbeurdmakingen*, *Zeeaanwerpen*, *Bastardgoederen*, *Leenverheffingen*, *Vijfde penningen*, en andere Heerlijke Rechten, met de vervallen *goedervingen* en *verkoopingen* van *kwade Leenen* en *Ambachten* in Zeeland, en vele andere buitengewone vervallen, welke *Johan Willemsz*, sedert eenige jaren herwaards aan zich trok en op zijn eigen hand bestierde door middel van vele zijne Klerken, daartoe door hem gesteld; welken, zoo wij vernemen,

Zijne Espargnes, bestaande in Confiscatien, Bastardgoederen; Verhef, en andere Heerlijke Rechten, Verkoop van *rechte* of *kwade Leenen* en

noz toulieux et tous autres fermiers de nre demayne des arrestz que len pourroit faire sur eulx a cause des Rentes et autres debtes faites et contractees par les villes ou jlz seront demourans, Voulons comme dessus que durant le temps de leursd. fermes jlz puissent aller et frequenter par tous nous pays et seignouries pour faire le bien et prouffit diceulx toulieux et autres fermes ainsi que bon leur semblera, Sans que lon les puisse pour ce traueillier ou empeschier en aucune maniere en respondant de leurs propres debtes comme dit est et ordonnons a tous noz officiers quilz se deportent de ce faire.

[§. 31.] Item au regard de nre *espargne* qui se consiste en tous *drois de confiscations legans auoir de bastars reliefz quintz deniers et autres drois seignoureaulx* auec les eschottes et vendues des manuais fiefz et ambochts en Zeellande et pluiseurs autres parties extraordinaires que *Jehan Willems* a puis aucunes annees enca occupé et exercé soubz sa seulle main par la conduicte de pluiseurs ses clers quil y a commis, Lesquelz comme entendons fraient bien au-

Ambachten in Zeeland enz. geven door kwaad bestier weinig voordeel; Hij wil daarin voorzien, en 't bestier aan een *Commis* geven, gelijk te voren; geeft daartoe bevel.

men, wel zooveel kosten tot het opspeuren der voorn. penningen, als er van komen, en die over die rechten, zoodra zij aan ons vervallen, vele uitkoop gedaan hebben en doen, voor veel minder prijs, dan wij redelijker wijze daarvan moesten hebben; buiten dat het meeste deel lieden zijn van geen aanzien, die geene zekerheid of borgtocht gesteld hebben van ons daar goede rekening af te doen, en ook persoonen zijn die daar geen verstand van hebben: om welker reden wille sedert zij de voorn. beheering van de penningen der voorn. *Espargne* gehad hebben, er weinig of niets voordeel ten onzen behoeve van gekomen is. Wij hierin willende voorzien ten dienste en ter herstelling der penningen van onze voorn. *Espargne*, hebben bij deliberatie, als voren, ontlast en verlaten, en met deze tegenwoordige ontlasten en verlaten wij den voorn. *Johan Willems* van den voorn. dienst van 't Rentmeesterschap van onze voorn. *Espargne*, bevelende, dat dezelve *Johan Willems* langs behoorlijke en redelijke wegen zal verplicht worden om ons rekening, bewijs en reliqua te doen van alle de *afkoopingen* en *ontvangsten*, die hij hiervan gehad en gebeurd heeft tot heden toe; willende daarbij, dat de penningen, die aan deze *Espargne* behooren en gehecht worden, voortaan ontvangen zullen worden aan

autant pour recouurer lesd. deniers quilz y en eschient et ont fait et font pluiseurs compositions diceulx droiz incontinent quilz nous font escheuz pour beaucop moins que selon raison en deurions auoir. obstant que la plusspart sont gens non resseans qui n'ont baille plesge ne caution de nous en rendre bon compte et se sont aussi personnages qui ne sy entendent a la quelle cause depuis quilz ont eue ladicte administration des deniers de la dicte espargne peu ou neant de prouffit en est venu a nous, Nous desirans a ce pourueoir au bien et recouurement des deniers de nre dicte espargne, Auons par la deliberacion que dessus deschargie et depporte et per ces presentes depportons led. *Jehan Willems* dudit officie de la recepte de nre ditte espargne Ordonnant que jcellui *Jehan Willems* soint constraint par toutes voyes deues et raysonnables a nous rendre compte et reliqua de toute lentremise et recepte quil en a eu et loué jusques a ores, voulans en oultre que les deniers que appartiennent et sont applicquees a jcellui espargne soient doresenavant receuz par les mains

aan handen van dien wij daartoe zullen aanstellen, even en in maniere als ten tijde van wijlen Mr. *Gautier de Lamandre*, bevelende aan onzen Kanselier, dat de brieven van Aanstelling (de *Commissie*) hierop vervaardigd zullen worden aan voorn. *Commis*, volgens den vorm van die, welke in zijn' tijd van gelijken gehad heeft de voorn. Mr. Gautier, en van welk de voorn. Luiden van onze Rekening in 's Hage zullen doen blijken bij afschrift, geteekend door een der Klerken van die Kamer. En willen en bevelen wij aan die van voorn. Rekeningen, dat opstonds en zonder vertrek voorn. *Johan Willems* door hun zal verplicht worden ons rekening en reliqua te doen, als gezeid is. Voords ook van de meest gereede penningen van voorn. *Espargne* zal jaarlijks in handen van ons, *Philips*, gesteld worden, om daarmede onzen wil te doen, de somme van *f* 6000: — van 40 gr. en meer niet, en het overige zal gebruikt worden in onze zaken, zoo gewone als buitengewone, volgens den staat, die daarvan zal gemaakt worden aan den voorn. *Rentmeester van de Espargne*.

§. 32. Alzoo het getal der Bedienden van onze Munten tegenwoordig veel grooter is dan het in vorige tijden was, en dat eenigen veel hooger wedden nemen, dan hunne voorzaten in den dienst ge- De Muntbedienden meer dan ooit in getal en wedden.

mains de cely que y commettrons ainsi et par la maniere que en estoit fait du temps de feu maistre *Gautier de Lamandre* Ordonnant a nre chanchelier que les lettres de commission soient sur ce expediees aud. commis selon la forme de celles que obtint en son temps de semblable ledit maistre Gautier et dont lesd. de noz comptes ala Haye feront apparoir par la copie dicelles signee par lun des clers dicelle chamb. Et voulons et ordonnons ausdiz de noz comptes que incontinent et sans delay led. Jehan Willems soit par eulx constraint de nous rendre compte et reliqua comme dit est, Item et des plus clers deniers de la dicte espargne seront mis es mains de nous Phelippe chacun an pour faire nre plaisir la somme de six mil livres de XL groz et non plus et le surplus sera employe en noz affaires tant ordinaires que extraordinaires selon lestat qui sur ce sera fait audit Receueur de lespargne.

[§. 32.] Item pour ce que le nombre des officiers de noz monnoyes est presentement plus grant quil na este parcideuant et que les

den aangegroeid, belast hij slechts twee Generaalmuntmeesters te hebben, zoo als bij Karels tijd, op *f* 200:- en *vacatie* van *f* 2:- daags; verbiedt zijne Rekenkamers, zoo van Rijssel, Brussel, als den Haag, ooit meer in rekening te brengen, en beveelt nog andere bezuiniging.

gedaan hebben, wij willende het voorn. getal van personen en verhooging der wedden wederbrengen in dien staat, als 't was ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, Hertog Karel, hebben bevolen en bevelen, dat men voortaan in alle onze Landen en Heerlijkheden niet meer hebben zal dan *twee onze Generaalmuntmeesters*, te weten, Mr. *Gerard Loyet* en *Wouter van Outheusden*, elk op eene wedde van *f* 200:— franks 's jaars, met hunne daggelden en vacatien van *f* 2:— der voorn. franks daags, zoo menigmalen als zij op onze orde zich zullen bezig houden in eenige onderwerpen, rakende het stuk van onze voorn. Munten. En wij willen niet, dat door de Luiden van onze Rekeningen, zoo van Rijssel en Brussel, als van 's Hage in Holland, iets anders in rekening geleden of goedgekeurd worde ten hunnen behoeve; belastende ook, dat de *Assayeur* en de *Stempelsnijder* van onze voorn. Munten zullen genieten zulke en gelijke wedde, als zij gehad hebben ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader. Vernietigende mids dezen den staat van oversten Generaalmuntmeester van onze voorn. Munten, die onlangs is aangesteld ten onzen laste, als mede de overige Meesters van onze Munten, 't zij ze hunne aanstelling hebben in 't generaal voor alle on-

les aucuns prendent plusgrans gaiges que nont fais leurs predecesseurs en offices, Nous voulans led. nombre de personnes et crue de gaiges reduire en tel estat quil estoit du temps de nre dit feu seigneur et pere leduc Charles, Avons ordonne et ordonnons que doresenavant ny aura seulement en tous nos pays et seignouries que deux generaulx maistres de toutes noz monnoyes, Assavoir maistre Gerard Loyet et Wouter de Outhuesden chacun a gaiges de deux cens francs par an avec leurs journees et vacations de deux dessusdiz frans pour jour toutes et quantesfois que par nre ordonnance ilz seront occupez en aucunes matieres touchant le fait de nosd. monnoyes Et ne voulons que par les gens de noz comptes tant de lille de broucelles que de le Haye en Hollande soit autre chose passe ne alloue en compte a leur prouffit, Ordonnons aussi que les garde assaieur et tailleur des coings de nosd. monnoyes auront telz et semblables gaiges quilz ont eu ou temps de feu nre dit seigneur et pere, En abolissans par cestes lestat de sup-

onze Landen, 't zij in 't bijzonder voor Brabant, Vlaanderen en Holland, en de Contregarde (*Boekhouder* of *Contrerolleur*) van onze Munt van Vlaanderen; maar desniettemin indien die der Staten van onzen voorn. Lande van Vlaanderen voor 't algemeene nut een' zoodanigen *Contregarde* wilden onderhouden hebben; zulks kunnen zij doen, maar ten hunnen kosten.

§. 33. Wij hebben vernietigd en vernietigen alle giften en bewijzingen van eikenboomen, groeiend hakhout of anderen, die wij mogen gedaan hebben in onze wouden en bosſchen, zoo van den Hage als elders in onze voorn. Landen van Holland tot op heden; die herroepende en vernietigende bij deze tegenwoordigen; bevelende, dat, indien wij in 't vervolg eenige gifte deden aan onze Officieren, Dienaars en Onderzaten van zekere hoeveelheid houts tot brandſtoffe, eikenhout om te bouwen, of anderszins, daaraan in geenen deele te gehoorzamen, ten ware het gegeven zij bij adviſe van de Officieren der plaatzen en der Luiden van onze Rekeningen (76).

Hij vernietigt alle giften of bewijzen op zijne Bosſchen van 's Hage en elders, en wil nieuwe Bewijzingen, die hij doen mogt, niet gehoorzaamd hebben dan gedaan bij adviſe zijner Rekenkamer.

§. 34.

(76) Honderden zulke Voorzorgen en Verordeningen hebben tot nogtoe, velen onzer Schrijvers, onkundig van 't oude Regeringswezen, doen voorkomen als *Privilegien*. Het is niet kwaad, dat men zulke voorzorgen

ſupperieur gouuerneur de nosd. monnoyes qui nagaires a eſte inſtitue a nre charge enſemble auſſi les autres generaulx mrs de nosd. monnoyes ſoit quilz aient commiſſion en general de tous noz pays ou particulier de Brabant Flandres et de Hollande et la contregarde de nre monnoye de Flandres Neantmois ſe ceulx des eſtas de nre dit pais de Flandres deſirent pour le bien publicq icellui contregarde eſtre entretenu qui faire le pourront a leur charge.

[§. 33.] Item auons aboli et abolisſons tous dons et asſignations de chesnes bois croisſans acoppe ou autres que pouons auoir ſaiz en nos bois et forèstz tant de la Haye que dautres en nosd. pays de Hollande jusques a preſent Reuocquant et remettant a neant per ces preſentes Ordonnons que ſe doresenauant nous faiſons aucun don a noz officiers ſeruiteurs et ſubgectz de certaine quantité de bois pour chaffaige chesnes a maiſonner ou autrement quil ny ſoit obey en aucune maniere ſil nest fait par aduis des officiers des lieux et des gens de noz comptes.

[§. 34.]

Zijn Domeinen met zeerveel erf- en losrenten bezwaard, zijn gedurende de troebelen, op 't ligchaam der Steden ten zijnen laste verkocht; om haar schadeloos te stellen, heeft hij aan haar vele Domeinen verpand,

§. 34. Alzoo onze Domeinen bezwaard zijn met vele Erfrenten en ten lijve, dewelken, gedurende de oorlogen en verdeeldheden, die geregeerd hebben in onzen voorn. Lande, om te gemoet te komen aan onze zaken, en aan de bescherming en verdediging derzelven, verkocht zijn ten laste van ons en onze Voorzaten, op het lighaam van vele onze Steden. Om welke Steden schadeloos te houden en voor hare zekerheid wij gegeven en in hare handen gesteld hebben verscheiden percelen van onze Domeinen, om daar uit jaarlijks betaling te doen der voorn. Renten aan hun, aan wien die behooren, 't welk, gelijk wij behoorlijk onderricht zijn, die voorn. Steden of 't meeste gedeelte van die niet gedaan hebben, maar zonder daarvan iets te betalen aan de voorn. Renthouders, hebben zij zich beholpen en behelpen zich dagelijks onder deksel van *respijten* en *atterminagen* der Oppermacht *Privilegien* noemt. Maar het niet opvolgen dier voorzorgen, zoo wijdluftig overal, als schending van bezworen Privilegien uit te maken, viel nimmer in mijnen smaak. Die schending kwam dan niet van de zijde des Vorsten, die alle inbreuken, inkruipselen en misbruiken wilde verbeterd hebben. Kon hij dit niet gedaan krijgen, zoo stond de herroeping van 't vergunde bij den Souverein vrij, uit kracht dier Ordonnantien.

[§. 34.] Item pour ce que nre domaine est chargie de pluiseurs Rentes heritables et viageres Lesquelz durant les guerres et diuisions qui ont regne en nosd. pays pour subuenir a noz affaires et ala garde tuicion et deffence diceulx ont este vendues ala charge de nous et de noz predecesseurs sur le corps de pluiseurs noz villes Ausquelles villes pour les tenir indempnes et pour leur seurte auons baillie et mis en leurs mains pluiseurs parties de nre demaine pour dicelles payer annuellement lesd. Rentes a ceulx a qui elles appartiennent, ce que, comme sommes deuement informez lesd. villes ou la pluspart dicelles nont point fait. Ains sans en rien payer ausd. Rentiers, sen sont aidier et aident journellement soubz vmbre des respiz et atterminations que icelles ont obtenu de nous, pour consideracion que noz affaires sont a present plus grans que jamais et que nre dicte *demaine* et noz *aydes* ne peuent furnir a jceulx sans grans frais et dommages, Nous auons ordonne et declaire ordonnons et declairons par ces press que pour fu-

minatien, die zij van ons verkregen hebben, in aanmerkingen dat onze zaken tegenwoordig van veel grooter omslag zijn dan ooit, en dat onze voorn. *Domeinen* en onze *Onderstandgelden* daar aan niet toereikende zijn zonder groote kosten en schaden, hebben wij bevolen en verklaard, bevelen en verklaren met deze tegenwoordigen, dat, om onze zaken te gemoet te komen, wij gedurende de twee toekomende jaren zullen opbeuren slechts *de helft* van de voorn. renten, loopende op onze voorn. Domeinen, behoudelijk zoodanige voorzieningen aan armen en ellendige persoonen, die niets anders hebben om van te leven. En om dit te doen en te gedogen zullen allen verplicht wezen, dien het behooren zal, even als voor onze eigene schulden en penningen. Verklarende dat zulken, aan wie die genoemde Renten behooren, hunne erven en zaakhebbende, gedurende de twee voorn. jaren, niet zullen vermogen te doen eenige *Executie* of rechtelijk vervolg tegen de voorn. Steden, aan hun verschuldigd ter oorzake der voorn. helft van hunne Renten, door welker middel zij die twee jaren van hunne geheele rente zullen gebruiken, zonder dat de voorn. Steden, onder deksel van hare *Respijten*- en *Atterminatiebrieven* hiertegen kunnen doen noch zich daarmede behelpen in eenigen opzichte: want wij de-

om den interest te betalen; vele Steden hebben dit niet gedaan, en zich beholpen met van hem brieven van *atterminatie* te verzoeken; zijne Domeinen en beden niet meer toereikende, wil hij twee jaren lang maar de helft der renten opbeuren, uitgezonderd voor armen, die niets anders hebben; verbiedt den Renteniers eenige executie

subuenir a nosd. affaires, Nous receuerons deux ans durans auenir *la moictie* desd. rentes courrans sur nre dicte demaine sauf telles appartenans a poures a miserables personnes qui nont autre chose pour viure, Et a ce faire et souffrir seront constrains tous ceulx et celles quil appartiendra comme pour noz propres debtes et deniers En declairant que ceulx aux quelz lesd. Rentes sont deues leurs hoirs et ayans cause ne pourront lesdiz deux ans durans faire aucune execution ou poursuiete alencontre desdictes villes a eulx obligies a cause de ladicte moictie de leursd. Rentes moyennant quilz joyront iceulx deux ans exprez de leurs rente entiere Sans ce que lesdictes villes soubz ombre de leurs Respitz ou atterminations puissent aller au contraire ne eulx aydier diceulx en ceste partie Car quant a ce nous les auons mis a neant, Et promettons par ces presf. ausdiz Rentiers lesd. deux ans expirez les faire contenter et rembourser de ladicte moictie de leursd. rentes que auons ainsi achoppees et leuees a nre prouffit comme dit est, En

Voor die andere helft tegen de Steden; Hij zal den Rentenieren, na die twee jaren die helft vergoeden, en de Steden schadeloos stellen. Maar ten tijde der slappe munt, die re ten verkocht zijnde, willen nu die koopers hunne renten ontvangen in de gereduceerde munt, 't welk zeer onredelijk is; zij hebben niets

dezen in zooverre vernietigd hebben. En beloven wij met deze tegenwoordigen aan voorn. Renthouders, de twee voorn. jaren verstreken zijnde, hen te zullen laten voldoen en terug geven de voorn. helft van hunne voorn. Renten, die wij alzoo hebben opgeschorst, en ten onzen behoeve geligt, als gezeid is. Belovende ook aan onze voorn. Steden haar daar van schadeloos te zullen stellen jegens elk en een iegelijk, en haar te vrijwaren van alle schaden en interesten, die zij uit dezen hoofde zouden kunnen hebben en lijden. Voords ook, alzoo eenige der voorn. Renten door onze voorn. Steden ten onzen verzoeke verkocht zijn op onze voorn. Domeinen, ten tijde der slappe en ligte Munt, te weten, de Erfrenten te lossen met den penning vijftien of zestien, en de Lijfrenten met den penning tien of daaromtrent, die de koopers daarvan betaald hebben in zulke munt als boven, en dat de voorn. koopers betaalt willen zijn van den verloop van hun voorn. renten in de gereduceerde en thans loopende munt (77), tot onze zeergroote schade en verlies, 't welk eene zaak is tegen alle billijkheid en goede reden aanloopende, aangemerkt ook, dat men de loopende munt voor den loop der

(77) In 't jaar 1489 den 14 Dec. was er eene groote herziening en Plakaat op 't *Muntwezen* beraamd. Zie dit in 't *Groot Plakaatboek*, D. I. bl. 2578.

En promettant aussi ausd. villes de les rendre de ce indempnez envers et contre tous et de les garandir de tous dommages et interrestz que a ceste cause ilz pourroient auoir et soustenir Item et pour ce que aucuns desdictes rentes ont este par nosdictes villes vendues a nre requeste sur nre dicte demaine du temps de la foible et legiere monnoye, Assauoir les rentes heritables au rachat du denier quinze ou seize et les viageres au denier dix ou enuiron que les acheteurs en ont paye en telle monnoye que dessus et que lesdiz acheteurs veullent estre payez du cours de leursdictes rentes a monnoye reducte apresent courant a nre tresgrant perte et dommage qui est chose contre toute equite et bonne raison attendu mesmement que en receuant monnove courant pour le cours de d. rentes ceulx qui ont rente heritable receuront chacun an le huytiesme denier de le principal et ceulx qui ont rentes viagieres le cincquiesme denier ou enui-

der voorn. Renten ontvangende, zulken, die erfrenten hebben, alle jaar ontvangen den achtsten penning van de hoofdsomme, en zij, die Lijfrenten hebben, den vijfden penning of daaromtrent, 't welk eene zeer onredelijke zaak geweest is voor dien tijd, dat zij daarvan genot gehad hebben, als mede, dat men hun betalende hunne renten in zoodanige munt, als de hoofdsom door hun verkregen was, zij reden zullen hebben van zich wel te vreden te stellen, en zij nergens in benadeeld zijn zullen, maar het hunne zullen hebben, zonder daarvan eenige schade te lijden. Wij dit aanmerkende en overwegende, dat voorn. Renten verkocht zijn door onze voorn. Steden en ten onzen verzoeke, voor de bewaring en beveiliging van deze onze Steden en de ingezetenen derzelven, hebben bevolen en verklaard, bevelen en verklaren bij deze tegenwoordigen, dat van nu voortaan de loop van voorn. Renten zal betaald worden in zulke munt, als de koopers hunne penningen gegeven hebben, 't zij dat de hoofdsom derzelve zij *gereduceerd* tot de thans loophebbende munt, om daarna te verminderen den loop der voorn. Renten, niettegenstaande alle Bevelschriften, Contracten en Renunciatien, ter contrarie dezes gedaan, en de Brieven en Verbanden, die daarvan gemaakt mogten zijn, onder wat gedaante zij ook gedaan zijn, en belasten en be-

te eischen, als zij betaald worden in die munt, waarin zij de renten kregen; hij geeft hiertoe last aan die van zijne Rekenkamer.

tiron quil a este chose bien desraisonnable pour le temps quilz en ont joy, et aussi que en leur payant leursd. rentes a telle monnoye que le principal fut par eulx acquis ilz auront cause de eulx contenter et ne seront en riens interessez mais auront bien le leur sans ce quilz y soustiennent aucun dommaige, Nous attendu et considere que lesd. rentes ont este vendues par nosdiz villes et a nre requeste pour la garde et preseruation dicelles noz villes et des habitans en icelles, Auons ordonne et declaire ordonnons et declairons, par ces presf. que doresenauant le cours desdictes rentes sera paye en telle monnoye que les acheteurs en baillerent leurs deniers, ou que le principal dicelles soit reduit a monnoie courant a present pour selon ce diminuer le cours desd. Rentes, Nonobstant toutes ordonnances contracts et renonciations faictes au contraire et les lettres et obligations que sur ce peuent estre baillees soubz quelque forme quel-

bevelen wel uitdrukkelijk aan voorn. die van onze Rekeningen, dat voortaan niet dan volgens deze Ordonnantie zij goedkeuren of gelden laten den voorn. loop in de uitgave der Rekeningen van onze Officieren ten onzen laste, 't zij dezelve rijzen of verminderen.

Op sterken aandrang van Steden en persoonen gaf hij Octrooien tot bedijking, tot groote schade; tot voorkoming van misbruik, zal hij voortaan geene Octrooien geven aan Steden, Landen, of persoonen, zonder vooraf gaand voorschrift, hoe vooraf te zenden

§. 35. Alzoo te voren door onze Voorzaten en ons, op vervolg en aanzoek van verscheiden onze goede Steden en bijzondere persoonen, toegestaan, geoctrooieerd en gegund zijn geweest verscheidene Privilegien en Vrijheden, en men ook gegund heeft vrijdommen van te bedijken en te doen bedijken vele Polders en Gorsen, zonder behoorlijk onderricht te zijn van de waardij derzelven voor 't toekomende, waarin wij grootelijks beschadigd en benadeeld zijn; wij wenschende de rust en eenigheid van onze voorn. Landen en Onderzaten, en de vermeerdering van hun algemeene welzijn en van den koophandel in dezelve, en ook dat voortaan ons voordeel beter behartigd worde in 't stuk der Polders en Aanworpen, die tot bekwaamheid zullen komen om bedijkt te worden, bevelen en verklaren, dat wij van nu af aan niet zullen geven, gunnen, noch bij Octrooi verleenen aan eenigen onzer voorn. Steden, Landstreken, Slotvoogdijen, noch aan bijzondere persoonen, eenige nieuwe Privilegien, Vergunningen, Vrydommen, of Octrooien tot bedij-

quelles puissent estre faictes et mandons et enioignons expressement ausd. de noz comptes que dorsauant que selon ceste presente nre ordonnance ilz ne passent ne allouent led. cours en la despence des comptes de noz officiers a nre charge soit que iceilles haulsent ou diminuent.

[§ 35.] Item pour ce que parcideuant par noz predecesseurs et nous au pourchaz et poursieute de pluiseurs noz bonnes villes et personnes priuees ont este consentiz octroyez et accordez pluiseurs preuileges et franchises et aussi a len accorde congies de pouoir dicquier et faire dicquier pluiseurs polres et adiects de mer sans auoir este deuement aduerty de la valeur diceulx en temps auenir en quoy auons eu et soustenu grans interestz, Nous desirans la transquillite et vnion de nosd. pays et subgectz et laugmentacion du bien publicque et de la marchandise en iceulx et aussi nre prouffit estre doresenauant mi-

dijkingen anderen, zonder dat vooraf, en voor 't geven van eenig Octrooi of Vergunning, die wij doen zullen, goed en behoorlijk onderzoek gedaan zal worden, en door goede en bekwame perfoonen van voorzichtig beleid, nopens het voordeel of de schade, die ons of de gemeene zaak van onzen Lande zoude kunnen opkomen, van het geven van voorn. Vergunningen, Octrooien, Oorloven of nieuwe Privilegien Als mede wanneer 't geval daar is, welke *financie* ons daarvan verschuldigd zal zijn bij het vergunnen (78), en dat het onderzoek, alzoo behoorlijk gedaan, gezonden zal worden aan onze Kamers van Rekeningen, om daarop intenemen het advis van onze Luiden en Raden dier Kamers, 't welk ingenomen en ons overgezonden zijnde, zullen wij de za- aan zijne Rekenkamer om advis, en hoe te besluiten bij zijnen grooten Raad. Hij verbiedt zijn Kanselier, diergelijke Octrooien en Privilegien anderszins te zegelen.

(78) Dat is, om te bepalen, hoeveel *geld* er tot inwilliging van zulk Privilegie aan de *Finantiekamer*, op naam van onkosten, betaald zoude worden; niet als de *caussa medians* of den *koopprijs*, waardoor dit een *gekocht* Privilegie wierd. Vele Schrijvers, die breed uitweiden over het bekomen van Privilegien voor *geld*, als bij wijze van *Contrakt*, hebben op dit onderscheid niet genoeg gelet. De natuur van Privilegie, als *Privilegie*, veranderde hier niet mede. Kwam er eenige andere *Geld-uitgifte* bij, als bij voorbeeld: *zoolang dit duurt, zullen zij mij geven f* 80:- '*s jaars:* zoo eischte de billijkheid, dat bij 't herroepen, dat geld ophield, of het gegevene terug betaald wierd.

mieulx garder, ou fait des poldres et adiects de mer qui se trouueront prestz a dicquier, Ordonnons et declairons que doresenauant nous ne donnerons consentirons ne octroyons a aucunes de nosd. villes terroirs chastellenies ne a personnes priuees aucuns nouueaulx preuileges franchises libertez congiez de dicquier et autres que preablemen et auant quelque octroy ou consentement que en ferons information sera faicte bien et deuement et par bonnes et notables personnes de bonne preudommie du prouffit ou dommage que aduenir nous pourroit et ala chose publicque de noz pays daccorder lesd. consentemens octroys et accords ou nouueaulx preuileges Et aussi quant le cas le requerra quelle finance nous en sera deue a le consentir et que linformacion ainsi deuement faicte soit enuoyee en noz chambres des comptes pour en auoir laduis de noz gens et conseilliers en icelles chambres Lequel eu et renuoye deuers nous, Nous se-

zake stellen ter overweginge van de Luiden van onzen grooten Raad, om het te gunnen of te weigeren, of uitstellen, of anderszins, alzoo zij bevinden zullen te behooren voor het welzijn van ons en van onze Landen, Heerlijkheden en Onderzaten, en verbieden wij uitdrukkelijk aan onzen Kanselier, op den eed aan ons gedaan, dat hij anders niet zegele of uitvaardige de Brieven en Charters van voorn. Privilegien en nieuwe Octrooien.

Hij verbiedt alle hasardspelen, en wil er geen voordeel uit halen.

§. 36. Om zekere redenen en bedenkingen, hiertoe ons bewegende, hebben wij vernietigd en vernietigen bijzonder voor het welzijn van ons en onze Onderzaten alle soort van hasardspelen, kaart- kwaak- en dobbelspelen (79), en andere diergelijken, zonder daaruit voortaan eenig voordeel voor ons te trekken, en verbieden ernstig aan alle onze Onderzaten aller onze Landen en Heerlijkheden met deze tegenwoordige, bij forme van

(79) Men heeft hiervoor in den Tekst *jeux de Brelens*, *de dez*, *de quilles*, *boulloires* — — Velen dezer spelen en benamingen zijn verouderd. De *Brelens* vindt men gewaagd bij P. RICHELET, *Dictionn.* op 't woord *Breland* en *Berland*, die het beschrijft, als een *jeu des cartes, qu'on joue a 2, a 3, a 4 ou a 5, donnant 3 cartes a chacun apres en avoir ôte les petites jusqu' aux sept inclusivement. Ludus aleatorius, quò ternis lusoriis foliis luditur.* Ik laat de overige beschrijving voor deskundigen over.

ferons la matiere mectre en deliberacion pardeuant les gens de nre grant conseil, pour le accorder refuser ou mettre en delay ou autrement ainsi que trouuerons estre a faire pour le bien de nous et de noz pays seignouries et subgectz, Et deffendons expressement a nre Chancellier que autrement il ne le seelle ou expedie les lettres et chartres desdiz preuileges et nouueaulx octroyz sur le serment quil a a nous.

[§. 36.] Item pour certaines causes et considerations acenous mouuans, Nous auons aboli et abolissons mesmement pour le salut de nous et de noz subgects, tous jeuz de brelens de dez de quilles boulloires et autres semblables parties sans que doresenauant aucun prouffit nous en soit rendu, et deffendons estroitement a tous noz subgectz de tous nos pays et seignouries par ces presl. par maniere dedict que ilz ne se auancent plus de tenir aucun lieux pour jouer ausdiz

van *Edict*, dat zij zich niet meer vervorderen te houden eenige speelhuizen, om met voorn. dobbelsteenen, kaartspelen, of andere verboden spelen daar te spelen, op straffe van te misdoen ten onzen behoeve, voor elken reize, dat zij zullen bevonden worden het tegendeel te doen ter somme van *f* 10:— lioenen, voor hem, die bevonden wordt zulk speelhuis te hebben aangehouden; en voor hem of hun die spelen zouden, een zoodanig lioen t'elken reize. 'En bevelen aan alle onze Officieren van Justitie, naarstigheid te doen in het onderzoeken en opsporen der misdadigen, en hen te doen betalen de voorn. geldboeten ten onzen behoeve, zonder eenige oogluikinge, op straffe van verlies hunner Ambten.

§. 37. Om eenige bezuiniging te brengen in verscheiden wedden, jaargelden [*pensioenen*]. en andere buitengewone uitgaven tot wederzeggen, loopende ten laste onzer Domeinen, en ten behoeve van onze voorn. Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, Heerlijkheden van Putte, Arkel en Strijen, ingevolge de nood en behoefte van ons, als gezeid is, hebben wij vernietigd, afgeschaft, opgeheven en geschorst voor zekere jaren, eenige der voorn. jaargelden; en anderen gematigd en verminderd voor een *derde*, voor *de helft*, en anderszins, zoo als wij met onzen Raad bevonden doenbaar te zijn, om zooveel te be-

Alle wedden, pensioenen, enz. op zijn Domeinen vernietigt of vermindert hij voor een derde of een half, volgens een daarvan gemaakt cohier, tot

diz jeuz de dez bouloires quilles et autres jeuz illicites a paine de fourfaire a nre prouffit pour chacune fois quil feroit trouue quilz auroient fait le contraire la somme de dix lyons pour celui qui feroit trouue auoir tenu le lieu pour ce faire Et pour celui ou ceulx qui joueroient vng diceulx lyons a chacune fois, Et mandons a tous noz officiers de justice faire dilligence de enquerir et trouuer les delinquans et leur faire payer lesd. amendes a nre prouffit, sans aucune dissimulacion sur paine de priuacion de leurs offices.

[§. 37.] Item pour faire diminution de pluiseurs gaiges pencions et autres charges extraordinaires a voulenté courans sur le demaine et prouffiz de nre diz pays de Hollande Zellande et Frise, seignouries de Putte Arckel et Stryen Selon quil nous est besoing et necessaire comme dit est, Nous auons aboli casse suspendu et mis en surceance certaines annees aucunes desdiz pencions et autres modere et

beter onderhoud van zijn' ſtaat, waarvan zijne Rentmeesteren een dubbel zullen krijgen. Dit cohier zal aan de Rekenkamer verblijven, met gebod aan de Rekenkamers, zich daarnaar te gedragen.

beter te kunnen onderhouden onzen voorn. Staat, gelijk wel en in 't lange kan blijken bij zeker *Cohier* en Staat, dien wij daarvan opgeſteld en beraamd hebben, geteekend met onze hand PHILIPPE, waarvan elk onzer Ontvangers, dien deze zaak zal aangaan, een dubbel van de percelen, die vernietigd, doorgehaald en verminderd zijn, dewelken op hun en hunne rekeningen van ontvang aangewezen waren, zal toegezonden worden, om zich daarna te gedragen en te regelen. Waaromme, en alzoo onze geliefte is, dat de voorn. afſchaffingen, vernietigingen, opheffingen, verminderingen, matigingen en opſchorting hun vol en geheel beſlag krijgen, volgens hun forme en inhoud, zoo als bij voorn. Staat verklaard is, welken wij belast hebben te moeten blijven in onze Kamer van Rekeningen van Holland, voor de Landen, daaronder behoorende, ten einde de Luiden van onze Rekeningen den Staat onzer Ontvangers opmakende, zich naar denzelven mogen gedragen en onze Ordonnantie in dezen opzichte nakomen.' Verbieden wij wel uitdrukkelijk aan de voorn. van onze Rekeningen, op verlies van hunne Ambten en andere betering naar bevind, dat zij voortaan in geene Rekeningen, ten on-

et diminue au tiers ala moictie et autrement ainſi que par nre conſeil auont trouue eſtre a faire pour de tant mieulx pouoir entretenir nre dit eſtat comme puet apparoir bien et au long par certain quoyer et eſtat que auons ſur ce conceu et aduiſe ſigne de la main de nous Phelippe dont a chacun de nous Receueurs a qui la choſe puet toucher le double des parties abolyes royees et diminuees qui eſtoient asſigneez ſur eulx et leurs receptes le double ſera enuoye pour ſelon ce ſen conduire et regler, Pourquoy et que cest nre plaiſir que lesdiz abolitions casſations et ſuspenſions diminutions moderations et ſurceance ſortisſent leur plain et entier effect ſelon leur fourme et teneur tout ainſi quil est declaire audit eſtat lequel auons ordonne demourer en nre chambre des comptes en Hollande pour les pays y ſortisſans, Affin que les gens de nosd. comptes en faiſent leſtat de noz Receueurs, ſe puisſent ſelon ce conduire et accomplir nre ordonnance en ceste partie Nous deffendons expresſement ausd de noz comptes ſur priuacion de leurs offices et dautres amende arbitraire que doresenauant ilz ne pasſent comptent ou alouent a nre charge aucuns desdiz

onzen laste lijden noch goedkeuren eenige der voorn. wedden, jaargelden, of buitengewone uitgaven door ons vernietigd, geschorst, verminderd of gematigd als gezeid is; op verschenen tijd en termijnen na den dato dezes, dan alleen volgens den voorn. Staat, op straffe van zulks op hen te verhalen, met de andere beteringen als boven.

De Registers der *Tienden* en *Leenlanden* van Zeeland, federt Philips I. gevlogen zijnde, betalen de Ingezetenen de tijnsen en renten niet; leven er mede als met eigen goed. Zijn Voorzaten hebben daar reeds veel onderzoek

§. 38. Alzoo wij onderricht zijn, hoe onze Leen-Registers, zoo van de *Tienden*, als *Leen landen* en *Posten* van onze ontvangsten van Be wester- en Beoosterschelde, zijn te zoek geraakt sedert den tijd, dat wijlen onze voorn. Heer en Grootvader, Hertog *Philips*, eerst kwam aan de Heerlijkheid van onze voorn. Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, door eenige zijner Officieren, hebbende toen de beheering zijner geldmiddelen; waardoor te vermoeden is, dat, bij gebrek van voorn. *Registers*, die sedert dien tijd nooit weêrom gevonden of anderen vernieuwd zijn: waardoor velen, die voornoemde Leenen houden, wetende, dat voorn. Registers verloren zijn, nagelaten hebben jaarlijks te betalen den tijns of erfrenten, aan ons verschuldigd, uit hoofde der voorn. Tienden, noch ook verhef gedaan van die Leenen, als het geval verscheen, ge-

diz gaiges pencions ou charges extraordinaires par nous aboliz suspenduz diminuez et moderez comme dit est pour temps et termes escheuz apres la date de cestes sinon seullement selon et en ensinuant ledit estat a payne aussi de recouurer sur eulx auec les autres peynes exposees cy desfus.

[§. 38.] Item pour ce que lon nous a rapporté comment *les Registres de noz fiefz* tant *des dismes* comme des *leenlandes* es mettes de noz receptes de Bewest- et Beoesterschelt ont este desmaneue du temps, que feu nre dit seigneur et ayeul le duc Phelippe vint premiers ala seignourie de nosd. pays de Hollande Zeellande et Frise par aucuns ses officiers ayans lors le gouuernemement de ses finances parquoy il soit a presumer que par faulte desd. Registres qui oncques depuis ne furent recouurez ne autres renouuellez pluiseurs tenans desd. fiefz. sachans lesdiz Registres estre perdus ont obmis a payer chacun an le cheyns ou rente heritable a nous deue a cause desd. dismes ne aussi releue iceulx fiefz quant le cas escheoit ainsi que faire deussent ains quilz les ont depuis tenuz transportez ou alienez de main a autre comme ter-

op gedaan, en den Rentmeester van Bewesterschelde een derde beloofd van het voordeel uit *Tienden* en *Leenen*, die hij ontdekken mogt, dat niet betaald waren; Hij doet nader voorzieningen, tot oproeping, ter betaling, volgens 't Verdrag van a. 1315. met een dubbele rente voor de eerste reis, en voords enkele, en

gelijk zij behoord hadden; maar dat zij dezelve sedert aan zich gehouden, overgedragen, of vervreemd hebben van hand tot hand (80), even als Landen of Renten, die voor vrij eigen goed gehouden werden, tot groote schade en nadeel van ons. En hoewel wijlen onze voorn. Grootvader, om daarin te voorzien, bij zijne voormalige opene Brieven, aan onzen Rentmeester van Bewesterschelde bevolen hadde, naar 't voorgemelde te onderzoeken; en hij voor zijne moeiten, naspeuringe en kosten den derden penning beuren zoude van de voordeelen der *Tienden* en *Leenlanden*, die men ontdekken zoude van onbetaalde Renten of Erftijnsen, of van de nalatigheid in 't verheffen derzelven en 't verval daardoor aan wijlen onzen voorn. Heer Grootvader en Vader. En daar ook onze voorn. Rentmeester hierin alle mogelijke naarstigheid gedaan heeft, doende openlijk van wegen wijlen onzen voorn. Grootvader in alle onze voorn. Landen aanplakken, dat alle de geenen, hij of zij, die eenige Leenlanden of Tienden, die van onze Graafschheid van Zeeland gehouden worden, inhielden, zonder Leenverhef gedaan, of de verschuldigde Renten betaalt te hebben, binnen zekere bepaalde dagen, bij den voorn. Rentmeester zich van hun plicht zou-

(80) Men sprong toen al raar met 's Vorsten goed om, en zelfs bedong men bij *Maria*'s Priv. §. 52. sqq. nog meer bepalingen. Vergel. §. 13. hierboven bl. 410.

terre ou rente tenue a franc aleu au grant interest et preiudice de nous et combien que led feu nre dit aieul pour en ce pourueoir ait autreffois par ses lettres patentes ordonne a nre Rentmaistre de Bewesterschelt de soy informer de ce que dit est et que pour ses paynes missions et despens il auroit le troisiesme denier de ce quil viendroit de prouffit *des dismes et fiefz* que lon trouueroit par faulte de non auoir paye la Rente ou chains heritable ou de non les auoir releué en temps deu estre echeu a feu nre dit seigneur ayeul et pere Et que aussi nre dit Rentmaistre ait sur ce fait toute diligence possible en faisant publier depar ledit feu nre ayeul par tout nre dit pays que tous ceulx ou celles qui occupent aucunes terres ou dismes tenuz de nre conte de Zeelande sans les auoir releué ou en paye la rente pour ce deue que endedens certain

zouden komen kwijten, op straffe van verbeurte der Leenen: en noehtans niemand gekomen noch verschenen is; en daar het schijnen kan dit nagelaten te zijn, uit bedenklijkheid, of men van wegen wijlen onzen voorn. Grootvader wel handen zoude hebben kunnen slaan aan voorn. Landen en Tienden als verbeurd. Hieromme en ten einde onderricht te worden van voorn. Landen en Tienden, van ons in leen gehouden als gezeid is, en dat bij gebrek van voorn. Register zij op andere wijze bezeten, of gebruikt worden als behoorde: hebben wij geboden en bevolen, gebieden en bevelen, dat van onzen wege overal in onzen Lande van Holland en Zeeland zal afgekondigd worden, dat elk en een iegelijk, die bewust zijn te bezitten, 't zij bij koop, bij erfvolging, of overdracht zoodanige Landen en Tienden, waarvan tot op den dag van voorn. Afkondiging zij of hunne Voorzaten, als bezitnemers dier Landen en Tienden, aan hunne verplichting niet voldaan hebben, om jaarlijks ons of onzen Voorzaten, Graven of Gravinnen van Zeeland, te betalen den Tijns en Renten, ter oorzake van voorn. Leenen aan ons verschuldigd, dat zij, uit kracht der voorn. Afkondiging voor onze voorn. Rentmeesters van Beooster- en Bewesterschelde verschijnen, en hun opgeven de grootte en berekening (*denombrement*) der voorn. Leenen, elk in de plaatze zijner Ambtsbediening; dat

zal hij den verlijbrieven geven, zonder meer moeite of bezwaar, op pene van strenger onderzoek naar de nalatigen, en heerlijke Executie.

tain iours prefix ilz venissent faire leur deuoir aud. Rentmaistre sur payne de fourfaire leurdiz fiefz Toutesuoyes nul ny est venu ne comparu Et selon quil peut sembler ilz sont delaisse pour doubte que lon eust peu mettre la main depar ledit feu nre ayeul ausd. terres et dismes comme confisquies. Pourquoy et affin de pouoir acquerre la congnoissance desdictes *terres et dismes* tenues de nous en fief comme dit est et que par faulte dudit Registre sont occupez en autre nature ou usaige que ne deussent Auons voulu et ordonne voulons et ordonnons quil soit publie depar nous par tous en nosd. pays de Hollande et Zeellande que tous ceulx ou celles qui se sentiront occuper soit par achat par succession ou transports telles terres et dismes dont jusques au jour deladicte publication ilz ou leurs predecesseurs occupeurs dicelles terres et dis-

dat zij voor hun den Leen-eed doen van die zelve Leenen, voor en uit naam van ons, betalende aan hunne handen voor en ten onzen behoeve het recht van *Relief*, volgens de beraming, hiervan gemaakt in den jare 1315 (81), met eenmaal eene dubbele rente of gelding, ter oorzake van voorn. *Tienden*, aan ons verschuldigd voor de eerste reize, en dan voortaan voor elk jaar de enkele loopende Rente. Als dan zullen zij door onze voorn Rentmeesters voor en uit onzen naam ontvangen worden in eed en hulding; en zullen hun, elk in 't bijzonder, door onze voorn. Rentmeesters, wien dit aangaat, worden geleverd Brieven van *Relief* ten hunnen redelijken kosten, zonder hen eenigzins te mogen moeien of lastig vallen, ter oorzake van voorn. Verbeurdverklaring: waarschouwende hen niettemin, dat, wanneer zij binnen voorn. tijd zich niet aandienen of hunnen plicht doen, als gezeid is; wij na verloop van dien tijd ons zullen laten onderrichten nopens

(81) Zie dit Edict van Graaf Willem III. op 't jaar 1315. bij MIER. D. II. bl. 153. 't welk aan dit Bevel groot licht bijzet. Men vergel. *Maria's* Privil. §. 52. waar men bedingt voor elk verhef van *tienden* slechts te betalen *een pond zwarten tourn.*, waartegen a. 1315. van elk *Gemet* betaald moest worden eene gelijke somme.

dismes nauroient fait deuoir de payer chacun an a nous ou a noz predecesseurs contes ou contesses de Zeellande le cheyns et rentes a nous deue a cause desd. dismes ne aussi auoir releué ne paye en temps deu notre droit de relief desd. fiefz ilz viengnent a ladicte publication faicte deuers nosd. Rentmaistres de Beoest- et Bewesterschelt rapporter ladicte grandeur et denombrement desdiz fiefz chacun es mettes de son office et que en eulx faisant hommaige pour et ou nom de nous diceulx fiefz payant ausfi en leurs mains pour et ou prouffit de nous le droit de relief selon lappointement de ce fait en lan mil trois cens et quinze auec double rente ou pencion a nous deue a cause desd. dismes pour la premiere foiz et de lorsenauant pour chacun an simple rente courant, ilz seront par nosd. Rentmaistres pour et ou nom de nous receuz en foy et hommaige et leur seront a chacun deulx par lesdiz noz Rentmaistres cui ce regardera baillees lettres de relief a leurs despens raisonnables sans aucunement les trauillier ou molester pour cause de ladicte confiscation, En les ad-

pens zoodanigen, die nalatig zijn geweest om zich van hunnen plicht te kwijten; en dat de Landen of Tienden, die wij bij onderzoek zullen bevinden tot onze Leenen te behooren. en waarvan de bezitnemers of hunne voorzaten hunnen plicht gedaan hadden, wij die zullen laten voor ons aanvaarden, als aan ons verbeurdverklaard, zonder eenige verschooning, en ons daarmede zullen laten betalen bij zakelijke, heerlijke en dadelijke aantasting (82) van alle de vruchten, welken zij mogten gebeurd hebben van voorn. *Tiendens*, over al den tijd, dat zij of hunne Voorzaten daarvan onwettig gebruikt hebben.

§. 39. Wij bevinden ook, en zijn ten vollen onderricht, hoe onze Voorzaten, Graven en Gravinnen van Holland en Zeeland, ieder, ten hunnen tijd, 't zij bij gifte, verkoop en anderszins hebben weggeven, verminderd en vervreemd vele gedeeltens der oude Domeinen onzer Landen op verscheidene manieren en voorwaarden, en daar 't nu alzoo is, dat geene zoodanige leden of gedeeltens van Domeinen, die niet vervreemd zijn, anders (83) van ons Graafschap kunnen gehouden wor-

Zijne Voorzaten, zoo door gift, verkoop, als anders, hun oude Domeinen zeer verminderd hebbende, en vele *rechte*

(82) Dit noemt men *heerlijke Executie*, of Uitwinning van 's Graven wege.

(83) Men leere hieruit de dwaling van die Geleerden,

aduertissant toutesfoyes que se endedens led. temps ilz ne viennent eulx presenter et faire leur deuoir comme dit est que icellui temps passe nous nous ferons informer de ceulx qui auront este deffailans a faire ledit deuoir et les terres ou dismes que trouuerons par information estre de nre fief et dont les occupeurs ou leurs predecesseurs auroient fait deuoir les ferions a nous apprehender comme a nous confisquiez sans nul depart et que auec ce nous nous ferons payer realment et seignoureusement et de fait, de tous les fruis quilz auroient leuez desd. dismes pour tout le temps quilz ou leurs predecesseurs en auroient joy indeuement.

[§. 39.] Item trouuons aussi et sommes plainement aduertiz comment nous predecesseurs contes et contesses de Hollande et Zeellande ont chacun en leur temps tant par don vendicion et autrement fort aneanti diminué et aliene pluiseurs membres de lanchien demaine de nosd. pays en diuerses manieres et condicions, Et jasoit ce que aucuns diceulx membres ou partie de demaine qui nestoient alien-

Leenen, bij gebrek van manlijk oir aan hem vervallen, maar door sterke aanzoeken verkocht en vervreemd, gelijk met de Ambachtsheerlijkheid in Zeeland, die men bij versterf plag te verkoopen,

worden dan in *rechten Leene*, die versторven zijnde (84), niet kunnen vervallen dan van den Vader op den wettigen Zoon, sedert bij gebrek van manlijke erven, aan onzen voorn. Graafschappe vervallen zijn, niettemin dezelve gedeeltens, alzoo vervallen, hoewel zij aanstonds aan onze voorn. Domeinen weder hadden moeten gehecht worden, door ontijdig vervolg van verzoekers als anderszins, sedert verkocht zijn door onze Voorzaten of hunne Officieren, in verscheiden handen, om het even, of zij geweest zijn *Heerlijkheden*, *Viconteri.s*, genoemd *Ambachten* in Zeeland, welken men van alle tijden gewoon was te verkoopen, als zij aan den Vorst vervielen, behoudens voor zich zijn *schot*, *bede* en *onderstands middelen*, en andere zaken en vervallen, die nooit ge-

den, die stellen, dat de *Domeinen der Nederlandsche Vorsten*, uit hunnen aard als *Volksdomeinen*, onvervreemdbaar waren; ook van zulken, die meenen, dat de meeste Leengoederen, die de Graven uitgaven, door *Opdracht*, of *Feuda oblata*, uit den boezem der *Vasallen* zelf oorspronglijk zijn geweest. 't Welk altans in Holland en Zeeland meer zonderling was; vooral bij de hiergenoemde *Oude Domeinen*.

(84) De Fransche woorden zijn hier duister; *qui sont de mortemain*, is eene uitdrukking van *de Geestelijke Goederen*. Maar 't wordt hier van 't versterven der *Leenen* genomen; gelijk ook §. 40. in 't begin.

allennees sinon desire tenuz de nre conte en droit fiefz qui sont de morte main ne peuent *succeder sinon du pere* au filz legitisme, soient par faulte de hoir masle depuis succedé a nre dit conté, toutesuoies icelles parties ainsi succedees combien quilz deussen incontinent auoir este rapplicquees a nre dit demeine ont par importunité de requerans et autrement depuis este vendues par nosdiz predecesseurs ou leurs officiers en diuerses mains comme lon fait se eussent este *seignouries visconteries* appellees *ambocht* en Zeellande lesquelz de tout temps lon a acoustume de vendre quant ilz succedent au prince en y reseruant *son schot ayde* et *souuiente* et autres choses et escheoites qui ne furent oncques ne ne sont de nre demaine et que plus est aucuns de noz subgects par leurs importunes poursieutes et pour aucune petite somme dargent quilz en ont paye a nosd. predecesseurs ont obtenu deulx par forme dachat aucunes de nosd. membres

geweest zijn of zijn van onze Domeinen, en, dat meer is, eenige van onze Onderzaten door hunne ontijdige aanzoeken en voor eene geringe somme gelds, die zij daarvoor aan onze voorn. Voorzaten betaalt hebben, van hun verkregen hebben, bij wijze van koop eenige van onze voorn. gedeeltens van Domeinen, die na het overlijden van hun, die ze bezaten, in rechten Leene aan hun of ons konden vervallen, eenige der Officieren van wijlen onzen voorn. Heer en Vader hier voormaals in der daad zich hebben vervorderd, van zijnen wege te verkoopen eenige Landen, Renten en Inkomsten, die hem opkwamen, om gehouden te worden als vrij eigen goed of anders, daarmede veranderende hunne natuur, tot onze groote schade en nadeel. En alzoo wij niet verstaan, dat diergelijke verkoopingen of vervreemdingen, bijzonder gedaan van onze oude Domeinen, zullen plaats grijpen, maar als *bij onderkruipinge* gedaan en gegeven moeten geacht worden: zoo willen en bevelen wij, dat, met teruggave aan zulken, wien 't behoort, der penningen, die wijlen onze voorn. Heer en Vader daarvan moge ontvangen hebben, en waarvan behoorlijk blijken kan, die gedeelten der Domeinen, of anderen, welke van natuur veranderd zijn, van onzen wege zullen terug genomen, vereenigd, en weder gehecht worden aan onze voorn. Domeinen; tot terugbetaling van welke penningen

behoudens den Vorst zijn *schot, bede*, enz. ja zelfs bij de Officiers tot *vrij eigen* verkocht, tot zijn groot achterdeel, en bij *subreptie* beveelt hij de penningen terug te geven, en 't Leen te herstellen, met last aan zijne Kamers, en verbod aan zijne Rentmeesters, zulken verkoop niet meer te doen, maar bij versterf weêr aan zijn Domeinen te hechten.

bres de demaine qui apres le trespas de ceulx qui les occupoient en droit fief pourroient succeder a eulx ou a nous, aucuns des officiers de nre dit feu seigneur et pere se sont parcideuant ala foiz auance de vendre deparlui aucunes *terres rentes* et reuenues a lui succedeer pour estre tenues en franc aleu, ou autrement en y changant leur nature a nre grant interest et dommage, Et pour ce que nentendons point que telles et semblables vendicions ou alienacions faictes mesmement de nre anchien demaine doye tenir lieu, mais estre repute pour supreptiement fait et impetré nous voulons et ordonnons que en rendant a ceulx quil appartiendra les deniers que feu nre dit seigneur et pere en peuent auoir receu deulx et dont il apperra deuement icelles parties de demaine ou autres dont la nature a este chargee soient depar nous recouurees reunies et rapplicquees a nre dicte demaine, Au remboursement desquelz deniers nous voulons et com-

gen wij willen en gebieden den luiden van onze Financien, tegenwoordig en toekomend, als ook den Luiden van onze voorn. Rekenkamer in 's Hage, dat zij naarstiglijk verstaan en overwegen; en niettemin willen wij, dat, tot zoolange de voorn. koopers of hun lasthebbende van onzen wege hunne voorn. penningen niet zullen terug ontvangen hebben, zij in het volle genot blijven zullen van de voorn. gedeeltens der Domeinen en ander verkregen goed, als gezeid is. En tot herstel van onze voorn. Domeinen verbieden wij onzen voorn. Rentmeesteren, en allen anderen onzen Officieren, wien dat toebehooren zal, dat zij voortaan van onzen wege eenigen verkoop doen van gedeeltens, die van onze voorn. Domeinen vervreemd zijn, wanneer zij, bij 't overlijden of anders aan ons zullen vervallen zijn. Welken wij willen dat aanstonds, nadat het geval gebeurt, zullen gehecht worden aan onze voorn. Domeinen; als ook, dat, verkoop doende van onzen wege van gedeeltens aan ons vervallen, gesteld zijnde dat zij niet van onze oude Domeinen waren, zij de hoedanigheid, in wat maniere 't zij, niet veranderen. Want het gene men voortaan anders daarin zoude doen, zulks verklaren wij nietig en van onwaarde (85).

§. 40.

(85) Wie dit vergelijkt met *Maria's* Privil. §. 53-55. zal ras bemerken, waar, en bij wien het been hinkte.

commandons aux gens de noz finances presens et avenir et aussi aux gens de nosd. comptes ala Haye quilz entendent et besoignent diligemment Et neantmoins nous entendons que jusques a ce que lesdiz achetteurs ou leurs aians cause depar eulx ne seront remboursfez depar nous de leursd. deniers ilz auront la jouyssance desd. parties de demaine et autres acquises comme dit est Et pour reintegrer nre dicte demaine deffendons a nosd. rentmaistres et a tous autres noz officiers quil appartiendra que doresenavant ilz ne facent depar nous vendicion quelconque des parties aliences de nre dicte demaine apres ce que par trespas ou autrement ilz seront a nous succedez. Lesque les voulons incontinent apres que le cas escherra estre appliquees a nre dicte demaine aussi que en faisant la vendicion de par nos des parties a nous succedées posé quilz ne soient de nre anchien demaine ilz ny changent la nature en quelque maniere que ce soit Car ce que autrement sen faisoit desmaintenant declairons destre nul et de nulle valeur.

[§. 40.]

§. 40. Alzoo verscheiden bijzondere persoonen, houdende van ons, als Graaf van Holland en Zeeland, eenige *rechte Leenen*, die, als gezeid is, verstorven zijn, wanneer zij geen manlijke wettige erven hebben, op wien die voorn. *rechte Leenen* kunnen vervallen, alle subtile uitwegen zoeken, om van onzen Stadhouder Generaal van Holland oorlof te verkrijgen, om en in onzen naam deze voorn. *rechte Leenen* te mogen veranderen, verkoopen, overdragen of splizen, ten einde ons de opvolging in dezelve te verhinderen: wij willende hierin voorzien, hebben verboden en verbieden aan onzen Stadhouder van Holland, of wie hierna onze Zegelbewaarder zijn zal, van nu voortaan geene toestemming meer te geven tot eenige overdrachten of verkoop der voorn. rechte Leenen dan aan zulken, die naar rechten, volgens hunne nature, zouden moeten opvolgen noch ook toestemmen in eenige splitzing van die rechte Leenen, dan alleen in achterleen, en dat het hoofdleen zij en blijve in zijn geheel, en in zijnen aard van versterf, om zoo geheel aan ons te komen bij gebrek van verhef of manlijk oir, als 't geval verschijnt. Als mede dat hij voortaan niet meer toestemming geve tot het bezwaren der voorn. rechte Leenen met lijftochte, dan alleen met zulken, die gekregen zullen

Velen houden *rechte Leenen*, en geen Zoons nalatende, zoeken alle uitwegen, om bij consent van den Stadhouder van Holland van onzent wege die rechte Leenen te veranderen, te verkoopen, of overedragen.

[§. 40.] Item pour ce que pluiseurs particuliers tenans de nous comme conte de Hollande et Zeellande aucuns *drois fief* qui sont de morte main comme dit est, quant ilz nont hoir masle legitisme sur qui lesd. drois fiefs pourroient succeder quierent tous moiens subtilz, pour du consentement de nre lieutenant general de Hollande pour et ou nom de nous changier vendre transporter ou esclichier lesd. drois fiefz affin de nous empesschier la succesfion diceulx. Nous voulons ac e pourueoir, auons deffendu et deffendons a nre lieutenant de Hollande ou celui qui aura cy apres la garde de nre seel illec, de doresenauant non plus consentir aucuns transpors ou vendicions desd. drois fiefz. Sinon a ceulx a qui de droit selon leur nature ilz deueroient succeder ne aussi consentir aucuns esclissemens diceulx drois fiefz sinon en orriere fief et que le principal fief soit et demeure entier et en sa nature de mortemain, pour estre entierement a nous acquis par faulte de relief ou de hoir masle quant le cas escherra, Et aussi quil

len zijn zoo van de Vrouw als van den Man, zijnde te zamen in staat van huwelijk; 't geen anders niet gefchieden zoude, verklaren wij ook dit nietig en van onwaarde, en dat aan de Brieven, die onze voorn. Stadhouder van onzen wege daarvan zoude geven, niet gehoorzaamd worde.

Hij beveelt, dat in elk zijner Steden een of meer Wisfelaars zullen zijn, ter betaling, en maakt daar goede fchikkingen op.

§. 41. Wij bevelen en willen, dat in elk onzer goede Steden van onze voorn. Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, zullen zijn een of meer Wisfelaars, volgens de hoedanigheid en de vereischten der Steden; welke Wisfelaars zullen gehouden zijn jaarlijks te betalen aan handen van onze Ontvangers van Holland en Zeeland, ten onzen behoeve (86), ieder in zijne landftreek zekere fchatting, als behooren zal ter befcheidene fchikking van onze voorn. Ontvangers, bij advife van die van onze voorn. Rekeningen in Holland. En wij willen en verbieden, dat die Wisfelaars, van wat ftaat zij zijn mogen, geen wisfelrecht oefene met iemand, met van hem eenig voor-

(86) Vergel. §. 31. van *Maria's* Privilegie, waarbij men vorderde, dat de Graven in de Rekeningen van 't inkomen en uitgeven van der Steden goederen geen zeggen zullen hebben. Iets, 't welk tegen alle gezonde denkbeeld van Staatkunde aanloopt, dat 's Lands- of 's Vorsten Schatkist blindeling der Steden handelingen en Rekeningen zoude goedkeuren.

quil ne confente doresenauant chargier aucuns desdiz drois fiefz de douaire finon de ceulx qui feront acquis tant de lauoir de la femme comme de lhomme eulx estant enfemble en eftat de mariage, Ce que autrement ne fe faifoit, nous le declairons ausfi nul et de nulle valeur, et que aux lettres que nre dit lieutenant en auroit baille de par nous ne foit obey.

[§. 41.] Item ordonnons et voulons que en chacune de noz bonnes villes de nosd. pays de Hollande Zellande et Frife ait vng ou plufeurs changeurs felon la qualite et exigence des villes desquelz changeurs feront tenuz de payer chacun an es mains de nosd. receveurs de Hollande et Zeelande a nre prouffit chacun en fon quartier certaine cenfiue telle quil appartiendra a larbitrage de nosd. receveurs par ladvis de ceulx de nosd. comptes en Hollande, Et voulons et deffendons que jceulx changeurs de quelque eftat quil foit ne face fait de change a perfonne quelconque en prenant de ce aucune prouffit fur payne den eftre pugny et de lamender enuers nous.

voordeel te nemen, op pene van geboet te worden en te breuken jegens ons, op aanwijzinge van die van onzen voorn. Rade en die der Rekeningen van Holland, aan welken wij opdragen de kennisneming, om daarna de straffe te regelen, als naar de hoedanigheid der gevallen zal behooren, en als de beklaagden dit zouden willen afmaken [*composeren*], zonder in pleitgeding te geraken, willen wij, dat de afmaking geschiede door onzen voorn. Ontvanger Generaal, bij advise van onzen Stadhouder en Luiden van den Rade en onze Rekeningen in Holland, daarover geroepen wordende onze Procureur Generaal en Advocaat in onzen voorn. Rade.

§. 42. Alzoo die van onze Stad van Mechelen zich vervorderen, om veel verder uittebreiden het Privilegie hunner *tolvrijheid*, dan 't hun gegeven is: namelijk met daarmede ook te willen vrijmaken de persoonen, die noch ingezetenen noch woonachtig zijn in de voorn. Stede. Insgelijks ook de goederen, die zij niet voeren noch doen voeren in de voorn. Stad en vrijheid derzelve, en ook de wollen, die niet aangebracht noch geweven zijn in die Stad; 't welk regelrecht is tegen den inhoud van hunlieder Privilegie. En dat daarenboven groote abuizen en bedriegerijen gepleegd worden in onze voorn. Tollen, ter oorzake,

Die van Mechelen strekken hun Privilegie van tolvrijheid veel verder uit dan 't gegeven is; Hij beveelt en regelt dit nader.

a lenseignement de ceulx de nre dit conseil et des comptes en Hollande Ausquelz nous en commettons la congnoissance pour en faire la pugnition telle que selon la qualite des cas ainsi quil appartiendra et quant les accusez vouldront composer sans entrer en proces, nous voulons que la composition se face par nre dit Receueur general par ladvis de nre lieutenant et gens de conseil et de noz comptes en Hollande y appelle nre Procureur General et Aduocat en nre dit conseil.

[§. 42.] Item pour ce que ceulx de nre ville de malines se auancent de vser plusauant du preuilege de leur franchise de toulieu quil ne leur est accorde, Assauoir de vouloir affrancir les personnes qui ne sont ne manans ne demourans en ladicte ville item aussi les biens quil ne amainent ne font amener en la dicte ville et franchise dicelle et aussi les laines qui ne sont amenees ne drappees en icelle ville ce que est directement contre le contenu de leursd. preuilege, Et au surplus que grans abuz et fraudes se commettent en nosd. toulieux

 acau-

ke, dat de burgers van voorn. Mechelen aan onze Pachters, Dienaren of Commisen niet aanbrengen naaukeurige Zekerheidsbrieven [*Certificaten*], waarin verklaard en gebijzonderd worden de goederen, waren en koopmanschappen, welken zij willen vrij maken, en dat die goederen hun als eigen toebehooren, zonder dat een ander, ongepriviligeerd zijnde, daarin aandeel hebbe en dat toebehoore; ook dat zoodanige burgers bij hunnen eede behoorlijk afgeleid verklaard hebben voor eenige Wethouderschap onzer Steden, zoo als betaamt en zij verplicht zijn te doen: wij willen, bevelen en verklaren, als boven, dat de burgers, burgeressen, en de mans van burgeressen van voorn. Stad van Mechelen niet zullen vrij en kwijt zijn van de betaling van onze voorn. Tollen, zoo zij niet zijn gezeten en woonachtig in die Stad. Voord zullen zij ook verplicht zijn, de voorn. koopmanschappen en waren, die zij willen vrijmaken, te brengen in onze voorn. Stad Mechelen of in derzelver vrijheid, voordat zij die weder kunnen verkoopen of hun voordeel mede doen, 't zij in 't groot of in 't klein of anderszins, en van 'sgelijken hunne wollen brengen en drappieren in voorn. Stad, zonder daartegen te doen, alles overeenkomstig den inhoud en de Brieven van Privilegie. En dat daarenboven die van

acause que les bourgois dudit malines ne apportent a noz fermiers serniteurs ou commis certiffication pertinente en la quelle soient declairees et speciffie: les biens denrees et marchandises quilz veullent affranchir et que jceulx biens soient a eulx appartenans, Sans que aucuns non preuilegie y ait part ou porcion et nappartient aussi que iceulx bourgois aient afferme par leur serment deuement pardeuant aucune loy de noz villes comme il appartient et que faire se deuroit Nous voulons ordonnons et declairons comme dessus que les bourgois bourgoises et mary de bourgoises de lad. ville de malines ne seroient francs et exempt de point payer le droit de nosd. tonlieux se ilz ne sont manans et demourans en jcelle ville item seront aussi tenus de amener lesd. marchandises et denrees que ilz veullent affranchir en nre dicte ville malines ou en la franchise dicelle auant quilz se pourront reuendre ou en faire leur prouffit soit en gros a detail ou autrement et semblablement leurs laines amener et drapper en ladicte ville sans en vser autrement le tout en ensuiuant le contenu es lettres de previ-

van Mechelen * en anderen, zeggende vrij en kwijt te zijn van te betalen eenig Tolrecht van hunne waren en koopmanſchappen, zullen verplicht zijn, aan onze Pachters of Commiſen optegeven aan de ontvangst onzer voorn. Tollen Verzekerheidsbrieven, verleden voor eenige Wethouderſchap van onze voorn. Steden, bij welken op hunnen eed, daartoe plechtig gedaan, verklaard en naaukeurig zijn opgenoemd de goederen, koopmanſchappen en waren, welken zij begeren vrij te maken, en dat die goederen hun in eigendom behooren, zonder dat anderen, ongepriviligeerd zijnde, daarin eenig aandeel hebben, of dat zij verkocht of toegezeid zijn aan een ander, die niet tolvrij is, met alle de overige voorwaarden, vereischt wordende tot bewaring van het recht van onzen voorn. Tol.

De Kastelein van Medenblik eigent zich toe de diensten van Dijkgraaf, Schout, Tienden, Hofweiden, enz. jaarlijks

§ 43. Alzoo ook onze Kastelein van Medenblik aan zich neemt, en ten zijnen voordeele zich toeëigent onze Diensten van Dijkgrave en Schoutſchap, Tienden, Hofweiden, als mede alle andere profijten en vervallen, ons toebehoorende in den ommevang van voorn. Kasteleinijſchap, welken men jaarlijks rekent opte brengen wel van *f* 400:— tot *f* 500: - van 40 gr. Vl., en zulks uit hoofde eener ſomme van *f* 1000:—, welke hij ons zegt geſchoten te hebben op den Dienst, en

uilege, Et auſurplus iceulx demaines * et autres eulx diſans eſtre francs et exempts de point payer aucun droit de toulieu de leurs denrees et marchandiſes ſeront tenus de apporter a noz fermiers ou commis ala recepte de nosd. toulieux certiffication paſſee pardeuant aucune loy de nosd. villes par laquelle par leurs ſermens pour ce ſolempnelement faiz ſoient declaires et ſpecifiiez les biens marchandiſes et denrees quilz entendent affranchir et que iceulx biens ſont a eulx appartenans ſans ce que autres non preuilegiez y aient aucune part ou porcion ou quilz ſoient venduz ou promis a aultrui non franc auec toutes autres condicions y requiſes pour la conſeruacion du droit de nosd. toulieux.

* misſchien *de maiſnes.*

[§. 43.] Item pour ce auſſi que nre chastellain de Medemblicq prend et attribue a lui et a ſon prouffit noz offices de dycgraue et eſcouteterie dismes pasturages nommees *hofweyden* enſemble tous autres prouffiz et emolumens a nous appartenans es mettes de ladicte chaſtellenie que lon extime valisſans par an de quatre a cincq cens li-

wel tot *f* 400:- à *f* 500:-, uit kracht van opgeschotene *f* 1000:-, en brengt Hem nog in rekening 't onderhoud van overtollige soldaten; Hij beveelt die aftedanken; alles beliep bij zijns Vaders en Grootvaders tijd niet hooger bij den Kastelein dan op *f* 150:-, en de bovengemelde dingen hoorden daarenboven nog tot de Domeinen; Hij redu-

en hij nog ten onzen laste brengt zekere groote somme penningen, die hij ligt op onze Domeinen en inkomsten van gedeelten, kortsleden aan ons gekomen en vervallen bij verbeurtverklaring in het voorn. oproer van *Casenbroot*, om die te gebruiken ter betaling van zekere overtollige soldaten, die hij onderhoudt en onderhouden heeft op ons voorn. Kasteel, boven de genen die er gewoonlijk zijn, tot onzen zeergrooten laste en schade. Waaromme wij in aanmerking onze groote lasten en zaken, en de groote verminderingen en 't bezwaar voor onze voorn. Domeinen, welken wij wenschen te verbeteren en te herstellen met alle onze vermogens, bijzonder daar tot bewaring van ons voorn. Kasteel niet noodig is, in 't zelve te hebben een zoo groot aantal volks, als onze voorn. Kastelein daarin onderhouden wil, noch ook zoo groote wedden en buitensporige soldijen ten onzen laste; als ook dat ten tijde van wij en onzen voorn. Heer Grootvader en Vader, de Hertogen *Philips* en *Karel*, zulke wedden, wanneer er geene beleeninge op dien dienst gedaan was, gewoonlijk niet hooger liepen dan tot *f* 150:— jaarlijks, en dat die voorn. gedeeltens, boven verklaard, ook nog gehecht waren aan de Domeinen, en op rekening kwamen voor den Ontvanger van dat Gewest ten hunnen voordeele.

Zoo

liures de quarante groz de nre monnoye de Flandres et ce en vertu de la somme de mil liures quel dit nous auoir preste sur icellui office et si prend encores a nre charge certaine grant somme de deniers quil lieue sur noz demaines et reuenues des parties a nous nagaires venues et escheues par confiscation en la dicte commocion de *Casenbroot* pour conuertir au payemont de certaines saudeniers superfluz quil entretient et a entretenu sur nre d[it] chastel par dessus qui y sont ordinaires a nre tresgrant charge et dommaige Pourquoy considere noz grans charges et affaires et la grande diminucion et charge estant sur nre dicte demaine que desirons augmenter et reintegrer de tout nre possible mesmement quil nest besoing de pour la garde de nre dit chastel auoir en icellui si grant nombre de gens que nre dit chastellain y veult entretenir ne si grans gaiges et sauldees excessiues a nre charge aussi que du temps de nre dit feu seigneur ayeul et pere des ducz Phelippe et Charles ne montoient ordinairement iceulx gaiges quant aucun prest nestoit fait sur icellui office que cent cinquan-

Zoo willen en bevelen wij, dat, achtervolgens de *Ordonnantien* van wijlen onze voorn. Heeren Grootvader en Vader op de begrootingen van voorn. wedden, onze Kastelein, die tegenwoordig is of hierna zijn zal, voortaan van ons of ten onzen laste niet meer zal hebben voor alle wedden en andere zaken dan *f* 150: van 40 gr. Vl. 's jaars, en hiermede trekken wij aan ons en hechten wederaan onze voorn. Domeinen onze voorn. Officien van Dijkgraaf, Schoutsambt, en insgelijks de Tienden en andere deelen van onze voorn. Domeinen, alzoo door onzen voorn. Kastelein naar zich genomen, van welken wij hem met deze tegenwoordigen verbieden de beheering of de bestiering, om door onzen Ontvanger Generaal van Holland daarmede ons meeste voordeel te doen, gelijk men gewoon was ten tijde van wijlen onzen voorn. Heer en Vader. En wat betreft de buitengewone soldijen en het overtollige aantal van soldaten, wacht en portier ordinaar, als men voormaals gewoon was te hebben op ons voorn. Kasteel met onzen voorn. Kastelein aldaar, op de voorn. gewone wedden wij verstaan niet, dat deze moeten of zullen gerekend of genomen worden ten onzen laste. Maar zoo veel ons aangaat, of kan aangaan, hebben wij dezelve afgeschaft, doorgehaald en vernietigd. En bij

ceert die wedde op den ouden voet, volgens vorige Ordonnantien; Hij herbrengt aan zijn Domeinen het officie van Dijkgraaf, Schout, de Tienden, enz. door den Kastelein naar zich genomen. Hij beveelt zijnen Ontvanger Generaal van Holland het beleende geld terug te geven bij schikking; verbiedt den Kastelein zich daar weder in te steken.

te liures par an et estoient lesd. parties dessus declairees applicquees au demaine et en compte par le receueur dudit quartier a leur prouffit, Nous voulons et ordonnons que en ensuiuant les ordonnances de feu nosd. seigneurs ayeul et pere sur la tauxation desd. gaiges que nre chastellain qui est de present ou sera cy apres naura de nous ne a nre charge doresenauant pour tous gaiges et autres choses que cent cincquante liures de quarante groz la liure par checun an Et moyennant ce applicquons et reioingnons a nre dicte demaine nosdiz offices de dycgraue escouteterie ensemble les dismes et autres parties de nre dicte demaine ainsi occupees par nre dit chastellain desquelz lui deffendons par ces presentes la maniance ou entremise Pour par nre Receueur General de Hollande en estre fait nre plusgrant prouffit comme faire lon en souloit du temps de nre dit feu seigneur et pere Et quant aux soldees extraordinaires et pardessus le nombre des sauldoiers garde et portier ordinaire danchiennete accoustume estre tenuz sur nre dit chastel auec nre dit chastellain illec sur lesd. gaiges er-

bij deze zelfde tegenwoordigen fchaffen wij ze af, halen door en vernietigen, als willende niet dat dezelven meer zullen gebracht of gefteld worden op rekening, ten onzen laste, zonder ons bevel en uitdrukkelijken last, en zonder dat des noodig zij. En wat aangaat de beleening, welke onze voorn Kastelein ons zegt gedaan te hebben op den voorn. Dienst, wij willen en bevelen, dat hem die terug betaald worde, en dat onze Ontvanger Generaal, boven genoemd, bij *advise* van die van onze Rekeningen met hem fchikkinge make, om bij termijnen en jaren, als zij best beramen, tot onze minste fchade, daarvoor de penningen te ligten van de voordeelen, komende van onze voorn. Diensten van Dijkgrave, Schoutfchap, Tienden en andere deelen, boven gemeld, tot aan de volle betaling; verklarende bij deze voorn. tegenwoordigen, dat, bijaldien onze voorn. Kastelein, na afkondiginge dezes, zich eenigermate weder fteke in de voorn. gedeeltens of eenigen derzelven, en daarvan opbeure iets ten zijnen behoeve, hetzelve verhaald zal worden op hem of op zijne erven, zonder eenigen afflag, ten onzen behoeve.

Hij vernietigt het

§. 44. Wij hebben ook vernietigd en vernietigen

ordinaires, Nous nentendont point quilz doiuent estre ou foient compte ne prins a nre charge mais en tant quil nous touche on puet touchier, nous les auons abolis roye adnulle et mis a neans Et par ces meismes presf. les abolisfons royons adnullons et mettons a neans comme non voulans jceulx plus estre prins ne compte a nre charge fans nre ordonnance et expres commandement et que neccesfaire foit de ce faire, Et quant au prest que nre dit chastellain nous dis auoir fait fur led. office, Nous voulons et ordonnons quil en foit remboursfe et que nre receueur general desfusdit par ladvis de ceulx de noz comptes en appointent auec lui pour par termes et annees quilz pourront fur ce aduifer a nre moindre charge en leuer les deniers des prouffiz venans desd. offices de dycgrauc efcouteterie dismes et autres parties desfusdis, jusques a fon plain payement declairans par cesdictes presf que fe aucunement nre dit chastellain fentremec: apres la publication de cestes desdictes parties ou daucunes dicelles et en rechoit quelque chofe a fon prouffit que lors il foit recouure fur lui ou fes hoirs fans deppoix aucun a nre prouffit.

[§. 44.] Nous auons ausfi aboli et abolisfons par cesdictes prefentes

gen met deze tegenwoordigen het jaargeld (*pensioen*) van *f* 72:— van 40 gr., 't welk tot heden toe, ten onzen laste, getrokken heeft en trekt de Heer *van Ysselstein* boven zijne gewone wedden, tot bewaring van ons Kasteel onzer Stede van Schoonhoven, op de ontvangst onzer Domeinen in die streek, en om zekere redenen, ons daartoe bewegende, verstaan wij niet noch willen, dat dit jaargeld langer zal betaald worden of loop hebbe ten onzen laste, noch ook verder verkrijgbaar wezen in eeniger maniere, ten laste van onze voorn. Domeinen.

pensioen van *f* 72:— van den Heer van Ysselstein, boven zijne gewone wedde, als Slotvoogd van Schoonhoven.

§. 45. Alzoo wij bevinden en in der waarheid onderricht zijn, dat ons *Veer* of *Overtocht* van *Yersekeroord*, 't welk tot de oude Domeinen van onzen Graafschappe van Zeeland behoort, door ontijdig aanzoek van Heer *Johan van Ranst*, kortsleden onzen Markgrave van Antwerpen, van ons bekomen is, om daarvan te genieten met alle voordeelen, aankomsten en andere zijne toebehoorten, zonder dat wij eenigzins onderricht zijn geweest van zijn recht, noch ook geweten hebben, wat voordeel of schade ons daarvan konde opkomen, dat wij ons alzoo ontdaan hebben van onze voorn. Domeinen, alzoo de voorn. *van Ranst*,

De Heer van Ranst, Markgraaf van Antwerpen, heeft het Veer van *Yersekeroirt* met alle zijne voordeelen weten te bekomen, met verzwijging van de ware gesteld-

tes la pencion de LXXIJ ℒ de quarante groz la liure par an que prent et a prins de nous jusques a ores le sengneur disellstain a nre charge par dessus ses gaiges ordinaires de la garde nre chastel en nre ville de *Schoenhouen* sur la recepte de nre demaine audit quartier, et pour certaines causes a ce nous mouuans nentendons ne voulons que icelle pension soit plus leuee ne ait aucun cours a nre charge ne aussi soit plus impetrable en aucune maniere ala charge de nre dicte demaine.

[§. 45.] Item pour ce que trouuons et somme aussi au vray aduerty que nre *Veer* de Yersickeroirt qui est de lanchien demaine de nre conte de Zellande par importune poursieute de messire *Jehan de Ranst* nagaires nre marcgraue danuiers a este de nous obtenir pour en joyer en tous prouffiz emolumens et autres ses appartenances sans que aucunement ayons este aduerty de la droite dicellui ne aussi sceu quel prouffit ou dommaige nous pouoit venir de nous ainsi auoir este departi de nre dicte demaine pour ce que en obtenant icellui de nous ledit de Ranst en a totalement recelé la verite, Nous considerant ce que dit est et que tout ce qui en est ensieuy a este

heid, geduurende zijne minderjarigheid. Na ingenomen advis van zijnen geheimen Rade, en Luiden zijner Financie en Rekenkamer, hecht hij dat weêr aan zijne Domeinen, met bevel van dat te verpachten, en vernietigt de brieven van J. van Ranst, uit zijn volle macht en wetenheid.

Ranst, om dit van ons te bekomen, geheel en al de waarheid verzwegen heeft: wij het voorgemelde overwegende; daar alles, wat daaruit gevolgd is, in onze minderjarigheid geschied is, tot groote vermindering van onze voorn. Domeinen, tot onze zeergroote schade en verlies, en dat wij begeeren, daarin te voorzien tot betere herstelling en vermeerdering van deze onze Domeinen; hierop ingenomen het *advijs* en *deliberatie* van die van onzen Rade, bij ons zijnde, als mede van de Luiden van onze Financie en onzer Rekeningen, wij willen, verklaren en bevelen met deze tegenwoordigen, dat dit ons *Veer* van Yersekeroord en alle andere diergelijken, die tot onze Domeinen behooren, en ter onzer beschikkinge staan, van nu voortaan zal en zullen terug genomen worden, en weder gehecht aan onze voorn. Domeinen van Zeeland, om daarmede ons meeste voordeel te behartigen; en bevelen met dezen aan onzen Ontvanger Generaal van onzen voorn. Lande van Zeeland, dat, aanstonds na de afkondiging dezes, hij dezelven in onze handen zette, en hen openbaarlijk bij aanplakkinge verpachte aan den meest- en laatstbiedenden, voor eenen tijd van drie jaren, of anderen voegelijken termijn, tot onzen meesten voordeele, op zulke voorwaarden, manieren en ordonnantien, die hem volgens onder

este fait en nre minorite en la grant diminucion de nre dicte demaine a notre tresgrant perte et dommaige et que desirons a ce pourueoir au bien reintegracion et augmentacion dicelle nre demaine, Sur ce eu laduis et deliberation de ceulx de nre conseil estans lez nous ensemble desdiz de noz finances et de noz comptes voulons declairons et ordonnons par ces pres. que icellui nre veer dYrsickeroirt et tous autres semblables qui sont de nre demaine et a nre disposition soit ou soient desmaintenant repris a nous et reioincts a nre dicte demaine de Zellande pour en estre fait nre plusgrant prouffit et ordonnons par cestes a nre receueur general de nre dit pays de Zellande que incontinent cestes publiees il les prende en nre main et les rebaille a ferme publicquement par proclamations au plusoffrant et derrenier rencherisseur pour vng terme de trois ans ou autre terme competent a nre plusgrant prouffit sur telles conditions manieres et ordonnances qui lui seront sur ce enuoyees selon les anciennes coustumes par ceulx de noz

der gewoonten door die van onze Rekeningen in 's Hage zullen toegezonden worden, om daarvan ten onzen behoeve door hem te verandwoorden in zijne rekeningen, waar en alzoo het zal behooren. En hebben wij uit *onze, zekere wetenschap*, gezag en magt, afgeschaft, herroepen en vernietigd, en bij deze zelve tegenwoordigen herroepen, schaffen af, en vernietigen wij de gift, en ook de Brieven, die voorn. Heer *Johan van Ranst* daarvan hebben mogt van ons, op wat maniere dat zij, verklarende wij dezelve gift en brieven gerekend als nietig en van onwaarde.

§. 46. Alzoo wij vernemen, dat in onze Rekenkamer in 's Hage in onzen voorn. Lande van Holland, voor tegenwoordig zijn vier Rekenmeesters, hebbende de drie volle wedden ten onzen laste, en de vierde niet meer dan een halve wedde, 't welk de gewone wedde van den Auditeur is, en nog daarbij een *Auditeur* en een' *gewonen Klerk*, die geene weddens hebben dan alleen elk omtrent *f* 30:— tot verval hunner onkosten en betaling van den arbeid, die zij in onze zaken in dezelve onze Kamer verrichten, 't Welk te zamen maakt *zes persoonen*. En alzoo het getal der voorn. vier Meesters 'te boven gaat het getal, 't welk in dezelve onze Kamer onderhouden is geworden ten tijde van wijlen onze voorn. Heeren;

In zijn Rekenkamer van Holland zijn thans drie Rekenmeesters op volle gage, een Rekenmeester op een halve gage, een Auditeur en een Klerk, elk op *f* 30:- bij zijns

noz comptes a la Haye pour par lui en estre repondu a nre prouffit en ses comptes la et ainsi quil appartiendra Et de nre certaine science auctorite et puissance auons aboli rappelle et mis au neant et par ces mesmes pres. rappellons abolissons et mettons a neant li don et aussi les lettres que led. messire Jehan de Ranst en puet auoir de nous en quelque maniere que ce soit declairant icellui don et lettres estre reputees pour nulles et de nulle valeur.

[§. 46.] Nous pour ce que entendons que en la chambre de noz comptes ala Haye en nre dit pays de Hollande sont a present quattre maistres des comptes les trois ayans plains gaiges a nre charge et le quatriesme n a que demi gaiges qui sont gaiges dauditeur accoustumez et auec ce vng auditeur et vng clerc ordinaire qui nont aucuns gaiges sinon chacun enuiron trente liures pour ayde de leurs despens et coruees des labeurs quilz font en noz affaires en icelle nre chambre qui sont ensembles six personnes Et pour ce que le nombre desdiz quatre maistres excede cellui que en

Vaders en Grootvaders tijd waren er maar drie Rekenmeesters en een Auditeur en Klerk; Hij, hierop gehad 't advis van die van den bloede en van den grooten Rade, herstelt het oude getal van drie Meesters en een Auditeur en Klerk, op de ordinare gage van ƒ 200:-

ren, Grootvader en Vader, toen er niet dan drie Meesters waren met enkel eenen Auditeur en gewonen Klerk, te zamen vier persoonen uitmakende: wij, om redenen, daartoe ons bewegende, willende in dit gedeelte opvolgen den regel en ordonnantie van wijlen onzen voorn. Grootvader en Vader, en voortaan in dezelve onze Kamer hebben een bekwaam getal van persoonen, om ons aldaar naarstiglijk te dienen, die behoorlijke kundigheden hebben om zich bezig te houden, en de zaken, de Kamer betreffende, te behandelen, tot welstand, nut en onderhouding onzer Domeinen, Hoogheid en Heerlijkheid in onze Landen van Holland, Zeeland en Vriesland, hebben bij advis van die van onzen Bloede, en van onzen Grooten Rade (87) gewild, bevolen, gezegd en verklaard, willen, bevelen, zeggen en verklaren met deze tegenwoordigen, dat voortaan in dezelve Rekenkamer van Holland niet meer zullen zijn dan drie gewone Rekenmeesters en eenen Auditeur en gewone Klerk, die te zamen *vier persoo-*

(87) Men zal hier en elders ligt ontdekken, dat bij 't *advisvragen* aan zoovele zijner *Hoven* of *Collegien*, hierbij niet in aanmerking kwamen *de Staten*, als zijnde in geenen dienst van den Vorst; van welk *Advisvragen* men zie D. IV. bl. 382. en 386—390.

en jcelle notre chambre estoit entretenu du temps de nosd. feuz feigneurs aieul et pere qui nestoit que de trois maistres et vng seul auditeur et clerc ordinaire qui font ensemble quatre personnes, Nous pour certaines causes a ce nous mouuans par laduis de ceulx de nre sang et de nre grant conseil voulans en ceste partie ensuir le Rieule et ordonnance desdiz feuz noz aieul et pere et decienauant auoir nombre competent en jcelle nre chambre de personnes pour nous y seruir diligenment qui sacheut entendre eulx occuper et besoingner es matieres touchants le fait dicelle au bien vtilité et entretenement de nre demaine haulteur et feignourie en jceulx noz pays de Hollande Zeellande et Frise Auons uoulu et ordonne dit et declaire voulons disons ordonnons et declairons par ces presf. que cienauant naura en icelle chambre des comptes en Hollande que trois maistres ordinaires et vng auditeur et clerc ordinaire qui sont ensemble quatre personnages sans plus, Et nous confians a plain es sens loyaultez preudommes dilligences et experiences en fait de compte que sauons estre es personnes de noz bien amez maistre *Lucas de Teilinges Cor-*

soonen uitmaken en niet meer. En ons ten volle vertrouwende op 't verstand, eerlijkheid, voorzichtigheid, naarstigheid en ondervindinge in de zaken van Rekening, die wij weten plaats te hebben in de persoonen van onzen welbeminden Mr. *Lucas van Teilingen*, *Cornelis le Josue*, *Willem van der Goes* en *Pieter van Teilingen*, hebben wij dezelve Meesters *Lucas van Teilingen*, *Cornelis de Josue* en *Willem van der Goes* voor tegenwoordig en van nu af aan onthouden, bevolen en aangesteld, en bij dezelve tegenwoordige onthouden, bevelen en stellen wij aan elk van hun *drien*, in den post en dienst van onze Raden en Meesters; en den voorn. *Pieter van Teilingen* in den post en dienst van Auditeur en gewoon Klerk van onze Rekeningen in dezelve onze Rekenkamer in 's Hage, om ons aldaar elk naar zijnen staat en hoedanigheid van zijnen post wel, wettig en ijverig te dienen, gelijk alle brave Meesters, Auditeurs en gewone Klerken gehouden en verplicht zijn te doen, en tot voorn. dienst en staat behoort en toe staat, op de gewone wedden, namelijk, ieder Rekenmeester van *f* 200: — van 40 gr. en voorn. Auditeur van *f* 100: — 's jaars, en op de andere rechten, voordeelen, vrijheden, voorrechten, vrijdommen en gewone ver-

voor den Rekenmeester en *f* 100: - den Auditeur, buiten de gewone emolumenten en gerechtigdheden, mids doende de eed aan hem, of zijn Kanselier, of bij absentie, aan zijn Stadhouder van Holland, revocerende alle andere commissien, giften, of bevelen, bij importuniteit gekregen, of gegeven op zijn naam.

Cornille le Joisue Guille de le Goux et *Pierre de Teilinges* jceulx mrs. Lucas de Teilinges Cornille le Josue et Guille de le Goes auont de prest et desmaintenant retenu ordonne et commis et par ces meismes pres. retenons ordonnons et commettons chacun deulx trois en lestat et office de noz conseilliers et maistres Et led. Pierre de Teilinges en lestat et office de auditeur et clerc ordinaire de noz comptes en jcelle nre chambre des comptes ala Haye pour nous illec seruir chacun selon son estat et qualite de son office bien lealment et dilligamment ainsi que tous et loiaulx maistres et auditeurs et clerc ordinaire sont tenuz et doiuent faire et audit office et estat compete et appartient, Aux gaiges ordinaires assauoir chacun maistre de deux cens liures de XL groz et ledit auditeur de cent liures dudit pris par an, et aux autres drois proffiz emolumens franchises preeminences libertez et eschoittes accoustumees et qui y appartiennent et tout ainsi et par la maniere que semblables maistres auditeur et clerc ordinaire en icelle nre chambre en ont en tant de nous et a nre charge comme autrement jusques a ores a en estre paye aux termes accoustu-

vervallen, daartoe behoorende, alles in diervoege en maniere, als gelijke Meesters, Auditeur en gewone Klerk in dezelve onze Kamer daarvan hebben, zoo van ons en ten onzen laste, als anderszins tot heden toe, om betaald te worden bij gewone termijnen, door hem of hun van onze Ontvangers derzelver onze Landen, die gewoon zijn hun te betalen; aan wien wij bij dezen bevelen, dat zij dit doen, zonder tegenzeggen; om welken staat van Meesters, Auditeur en gewoon Klerk in dezelve onze Rekenkamer in 's Hage wel en plichtmatig te bedienen, zoo als behoort, zullen de voorn. Meesters *Lucas van Teilingen*, *Cornelis le Josue*, *Willem van der Goes* en *Pieter van Teilingen* gehouden zijn, allen te doen den eed, daartoe staande, in onze handen of aan handen van onzen voorn. Kanselier, of in onze of zijne afwezigheid, aan handen van onzen Stadhouder van Holland, wien wij bij deze tegenwoordige dit aanbevelen. En uit onze zekere wetenschap, gezag en magt, hebben wij herroepen, afgeschaft en vernietigt, en bij deze tegenwoordigen herroepen, schaffen af en vernietigen wij alle andere commissien, giften, toezeggingen, brieven, cedels, of beveling van den staat van Meester, Auditeur en gewoon Klerk, en daarenboven ontlasten wij van dezelve diensten alle anderen, die voor

stumeez par cellui ou ceux de noz Receueurs diceulx noz pays qui accoustumé a este de les payer, auquel commandons par cestes que ainsi le facent sans contredit aucun desquelz estas de maistres auditeur et clerc ordinaire en jcelle nre chambre des comptes ala Haye bien et loyaument desseruir, ainsi quil appartient lesdiz maistres Lucas de Teilinghes Cornille le Josue Guille de le Goes et Pieter de Teilinghes seront tous tenus faire le serment a ce pertinent en noz mains ou es mains de nre dit chancellier et en nre ou son absence es mains de nre lieutenant de Hollande que commettons a ce par cesdictes presentes Et de nre certaine science auctorite et puissance Auons reuocquie aboli et mis a neant et par ces presentes reuocquons abolissons et mettons a neant toutes autres commissions dons promesses lettres cedulles ou mandemens destat de maistres auditeur et clerc ordinaire et en oultre depportons tous autres diceulx estaz qui auant la date de cestes soit par importunite de poursieute de requerans ou autrement en quelque maniere que ce soit peuent auoir de

voor dato dezes bij ontijdige aanzoeken, vervolg, of anderszins, in wat maniere 't zij, van ons of van anderen in onzen naam mogten verkregen hebben eenige gifte, belofte, brieven of cedels van den staat van Meester, Auditeur en gewoon Klerk in dezelve onze Kamer, onder wat vorm van bewoordinge, beloften, of voorwaarden, welken mogten of konden zijn gedaan, gegund, of toegestaan ter contrarie van dezen, en niettegenstaande, dat dezelve mogten of konden zijn geadviseerd, geregistreerd, of overeengekomen, 't zij in onze voorn. Kamer van Rekeningen, bij *institutie* of anderszins, in wat maniere 't zijn mag, aan iemand anders dan aan voorn. Meesters *Lucas van Teilingen*, *Cornelis le Josue*, *Willem van der Goes* en *Pieter van Teilingen*, 't zij van den dienst van Meester of van Auditeur en gewoon Klerk in dezelve onze Kamer; welke Brieven, Cedels of Beloften, zoo er eenigen zijn, wij niet willen dat kracht hebben of waarde in eeniger wijze, noch dat het voorn. getal van drie Meesters en een Auditeur en gewoon Klerk, boven verklaard, kan of mag vermeerderd worden, hoe het zij, tegen deze tegenwoordige Ordonnantien.

§. 47. Voor zooverre eenige onzer Officieren in 't voorn. Land, van welken boven niet gewaagd — Hij vernietigt de pensioenen, die

de nous ou dautre en nre nom obtenu quelque don promesse lettre ou cedulle destat de maistre auditeur et clerc ordinaire en icelle nre chambre soubz quelque forme de parolles promesses ou conditions quelles soient ou puissent estre faictes consenties ou accordees au contraire de cestes et non obstant que icelles soient ou puissent estre aduises enregistrees ou conuenues soit en nre dicte chambre des comptes par institution ou autrement en quelque maniere que ce soit a aucuns que ausd. maistres Lucas [de Teilinge] Cornille le Josue Guille de le Goes et Pierre de Teilinges soit destat de maistre ou destat dauditeurs et clerc ordinaire en icelle nre chambre Lesquelles lettres cedulles ou promesses si aucunes en y a, ne voulons sortir aucun effect ne vertu en aucune maniere ne que ledit nombre de trois maistres et vng auditeur et clerc ordinaire dessus declaire y puisse ou doie estre augmente comment quil soit ou contraire de ces presentes noz ordonnances.

[§. 47.] Item pour ce que aucuns noz officiers esdiz pays dont des-

vele Officiers sedert den dood zijns Vaders Karel, boven hunne wedden verkregen, en verklaart ze ook voor 't vervolg van onwaarde.

waagd is, boven hunne gewone wedden, of bij ontijdige aanzoeken, nieuwe jaargelden [pensioenen] boven de voorn. wedden bekomen hebben, wij bevelen en verklaren, dat dezelve jaargelden, verkregen sedert het overlijden van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, zullen vernietigd zijn, en verklaren, dat dezelve noch eenige diergelijken niet meer zullen verkrijgbaar zijn, en zoo zij verkregen wierden, van geene kracht zullen zijn.

Alle andere pensioenen, op zijne Domeinen geassigneert, vermindert hij voor een derde part, uitgezonderd kleine van 2 stuivers, en aalmoesen voor miserabelen, die niet wel verminderd kunnen worden.

§. 48. Dat alle pensioenen, aangewezen op onze voorn. Domeinen, waarvan hierboven geene minderinge gedaan zij, zullen verminderd worden voor een derde gedeelte, uitgezonderd van aalmoesen van twee stuivers en daaronder, en andere deelen van ongelukkigen, die niet wel deugdelijk eenige vermindering kunnen lijden.

Alle overige wedden op Bedieningen worden een vierde lager gesteld voor de twee naastvolgende jaren.

§. 49. Dat alle wedden, dewelke onze voorn. Officieren in voorn. Lande genieten op onze voorn. Domeinen, waarin boven geene vermindering gebracht zij, zullen verminderd worden voor een vierde gedeelte, voor de twee naastkomende jaren, te rekenen van de afkondiging dezer tegenwoordige.

Hij vernietigt ook

§. 50. Voords hebben wij ook vernietigd en ver-

dessus nest faicte mention pardessus les gaiges ordinaires ou par importune poursieute [out] impetré nouuelles pencions oultre lesdiz gaiges, nous ordonnons et declairons que icelles pensions obtenues depuis le trespas de nre dit feu seigneur et pere seront abolies et declairons que jcelles ne semblables ne pouront plus estre impetrees et se impetrees estoient ne sortiront aucun effect.

[§. 48.] Item que toutes pensions assignees sur nre dicte demaine desquelles cy dessus nest faicte aucune moderation seront diminuez de la tierce partie excepte celles de deux solz et en dessoubz daulmoisnes et autres parties des miserables dont bonnement aucune diminucion ne se puet faire.

[§. 49.] Item que tous gaiges que preignent nosd. officiers esdiz pays sur nred. demaine dont dessus nest faicte aucune diminucion seront diminuez du quatriesme pour deux ans prochain venans a compter de la publication de cesd. pres.

[§. 50.] Item auons aussi aboli et abolissons toutes creues ou aug-

vernietigen, alle verhoogingen of vermeerderingen van wedden, en ook alle officien van nieuws opgesteld sedert het overlijden van wijlen onzen voorn. Heer en Vader, den Hertog Karel, van welken boven geen gewag gewaagd is, als mede de wedden daarvoor gesteld.

zijns Vaders Karels dood.

§. 51. Voords bevelen wij, dat die van onze voorn. Rekeningen, bij 't hooren der Rekeningen van onze Officieren, zoo die van de *Justitie* als van de *Ontvangst* (88), voortaan geen overschot verschuldigd door voorn. Officieren op hunne Rekeningen zullen brengen ten hunnen voordeele. Maar zullen de Luiden van onze Rekeningen verplicht zijn het voorn. overschot verder overtegeven aan de Ontvangers Generaal, elk in zijn Kwartier. Ten einde dat wij de voorn. penningen, door onze Officiers verschuldigd, kunnen gebruiken in onze zaken, gelijk men in voorleden tijden gewoon was te doen.

dit aan de generale Ontvangers overgeven.

Alle welke punten en artikelen, en een iegelijk derzelven, door ons hierboven bevolen en verklaard, bij advis als boven, willen, bevelen en gebieden wij, dat in acht genomen, onderhouden,

alle verhoogingen van wedden, en alle nieuwe officien, ingesteld sedert

Hij beveelt eindelijk, dat de Rekenkamers bij 't hooren der Rekeningen van Officiers, zoo van *Justitie* als *Ontvangers*, geen kwaad slot op hunne rekeninge zullen duiden, maar

Besluit, en sanctie poenalis. Hij beveelt alle deze

(88) Geheel anders dan bij 't Privilegie van *Maria*, §. XXXI.

augmentation de gaiges et aussi tous offices de nouuel mis sus depuis le trespas de feu notre dit seigneur et pere le duc Charles dont dessus nest aussi faicte mention Et aussi les gaiges y ordonnez.

[§. 51.] Item et ordonnons que ceulx de nosd. comptes en oyant les comptes de noz officiers tant *de justice* que *de recepte* ne porteront doresenauant aucunes restes deues par lesdiz officiers sur leurs comptes eulx a leur auantaige. Ains feront iceulx de nod. comptes tenuz baillier lesd. restes oultre aux receveurs generaulx chacun soubz son quartier Affin que nous puissons aydier lesd. deniers deuz par nosd. officiers en noz affaires ainsi comme en temps passe lon a accoustume faire.

Tous et chacun desquelz poins et articles par nous cy dessus ordonnez et declairez nous par laduis que dessus, voulons ordonnons et commandons estre gardez entretenuz obseruez et executez realment et de fait, non obstant toutes choses que lon pourroit

den, achtervolgd en uitgevoerd worden reëelijk en in der daad, niettegenstaande alles wat men hiertegen zoude kunnen aanvoeren, zonder verandering of inbreuk. En verbieden wel ernstiglijk aan onzen voorn. Kanselier, het Hoofd van den Raad, Eersten Kamerheer of anderen, die de bewaring hebben van ons groot Zegel en ons Geheimzegel, tegenwoordig en toekomend, dat zij, om geene bevelen, die wij mondeling zullen doen, of die wij bij opene brieven, of anderen, met onze hand geteekend, zouden kunnen geven of toezenden, hiertegen aanloopende, zullen zegelen of afvaardigen eenige Brieven van onze Secretarissen, en ook van hun niet ontvangen noch aannemen eenig bevel. En aan de Luiden van onze Raden en van onze Rekenkamers, over alle onze Landen en Heerlijkheden, zooverre het een ieder hunner aangaan of betreffen kan, dat zij niets daarvan *verifieeren*, gedogen, of goedkeuren. Op straffe voor elk hunner van verlies van hunne ambten en staten, en te vervallen in onze ongenade, en anderszins gestraft te worden naar onze Ordonnantie. En tot beter onderhouding van onze voorn. Ordonnantien, en ten einde niemand moge of kunne voorwenden hiervan onkundig te zijn; zoo bevelen wij, dat deze tegenwoordige, aan wiens *Vidimus*, onder 't zegel authenticq afge-

ponecen onverbrekelijk te onderhouden, niettegenstaande alle *obligatien ter contrarie*, met last aan zijn *Kanselier, Chef de Conseil, Premier Chambellan*, en *Groot- en Secreet-Zegelwaarders*, van geene bevelen, 't zij mondling 't zij schriftlijk, die hiertegen strijden, te zegelen; zijne Raden en Rekenkamers, die brieven niet

alleguier au contraire, sans mutation ou infraction aucune Et deffendons tres estroitement a nosdits *chancellier chief de conseil, premier chambellan* ou autres qui porteront ou auront la garde de noz grant seel et seel de secret presens et auenir que pour quelque commandement de bouche que en ferons ou pour lettre patente ou autre signee de nostre main que en pourrions faire ou enuoier au contraire ilz ne seellent ou expedient aucunes lettres de noz secretaires quilz nen prendent ou reçoiuent aucun commandement Et aux gens de noz consaulx et de noz comptes par tous noz pays et seignouries en tant que chacun deulx puet touchier et regarder quilz nen verifient passent ou alouent aucune chose sur paine chacun deulx de priuacion de leurs estas et offices et de encourir nre indignacion et autrement estre pugnis a nre ordonnance Et pour greigneur [meilleur] entretenement desnosd. ordonnances et affin que aucun nen puist ou doie pretendre cause dignorance Nous ordonnons que ces presentes au vidimus des quelles fait

Soubz

gegeven, of wiens *Affchrifte*, vergeleken en geteekend door een van onze Secretarisfen, of in eene onzer Rekenkamers, wij willen, dat een gelijk geloof gegeven worde, als aan deze tegenwoordige oorfpronkelijken; zullen *geregistreerd* worden in *de Kamer van onze Rekeningen in 's Hage in Holland*, en ook afgekondigd, of eenige derzelver Artikelen, daarin bevat, op de plaatzen, waar zulks behooren of noodig wezen zal. Bevelende voords aan onzen voorn. Kanfelier en Luiden van onzen Grooten Raad, Stadhouder en Luiden van onzen Rade in Holland, den Luiden van onze voorn. Rekeningen en van onze Financie, den Rentmeesteren Generaal van Holland, Zeeland en Vriesland, en aan alle andere onze *Justicieren*, *Officieren* en *Onderzaten*, wien dit aangaat, of aangaan of betreffen mag, hunnen plaatshouderen, tegenwoordigen of toekomenden, en elk hunner, in rechte en trouw, en zoo als 't hun behooren zal, dat zij deze onze tegenwoordige *Ordonnantien* en Verklaring, en den ganfchen inhoud van deze tegenwoordige, volkomen in acht nemen, onderhouden, ten uitvoer brengen, en doen onderhouden, in acht nemen en ten uitvoer brengen van ftuk tot ftuk, zonder te doen noch te lijden dat iets gedaan worde in eenige maniere ter contrarie. Ook op ftraffe van tè

te *verificeren*, op pene van privatie van hun ambt, en zijne indignatie, met verderen last, van hiervan *copien authenticq*, te maken door zijn Secretarisfen, of in de Rekenkamers, en dit Edict te registreren in de Rekenkamer in 's Hage, en te publiceren waar 't behoort. Bevelende zijn' Kanfelier, Luiden van den Grooten Raad, Stadhou.

foubz feel autenticq ou copie collacionnee et fignee par lun de noz fecretaires ou en lune des chambres de noz comptes voulans foy eftre adiouftee comme a ce prefent original, foient enregistrees en la chambre *de noz comptes ala Haye en Hollande* et aussi publiees ou aucuns des articles y contenuz es lieux quil appartiendra et befoing fera, Sy donnons en mandement a nosd. chancelliers, gens de nre grant confeil *Lieutenant* et *gens de nre confeil en Hollande* gens de nosd. *comptes* et de noz *finances Rentmaiftres generaulx de Hollande Zeellande et Frize* et a tous noz autres *jufticiers officiers* et *fubgectz* cui ce puet ou pourra toucher et regarder leurs lieutenans prefens et auenir et chacun deulx en droit foy et ficomme a lui appartiendra que ces prefentes noz ordonnances et declaration et tout le contenu en ces meismes prefentes ilz gardent entierement et executent et facent tenir garder et executer de point en point fans faire ne fouffrir eftre fait en aucune maniere au contraire Aussi fur paine dencourir

der en Raad van Holland, den Luiden van Rekening en Finantie, Rentmeesters Generaal van Holland, Zeeland en Vriesland, en alle zijne Justiciers, Officiers en Onderzaten, elk in 't zijne, dit te onderhouden en doen onderhouden, op pene, boven gemeld.

te vervallen in de breuken, boven gemeld en verklaard. *Want ons alzoo gelieft.* In kennisse hiervan hebben wij onzen Zegel aan deze tegenwoordigen doen hangen. Gegeven in onze Stad van Mechelen, den VI dag, in 't jaar ons Heeren duizend vierhonderd en vijf en negentig. En van den Rijke van ons Koning, te weten van den Roomschen Rijke 't tiende, en van die van Hongarie enz. het vijfde.

Aldus geteekent. *Bij mijnen Heere den Aartshertoge.* In zijnen Rade, daarbij GIJ, de Prins van Chimay, de Heer van Bergen, eerste Kamerheer, de Heer van Chierne, de Heer van Molembais, de Heer van Maigny, President van den Grooten Raad in uwe afwezigheid, de Proosten van Tricht en Luik, de President van de Rekeningen, *Hugo du Mont*, en meer andere tegenwoordig waren.

NUMAN.

AANMERKING.

Het mag vreemd schijnen, dat dit zonderling en merkwaardig *Edikt* bij onze latere Geschiedschrijvers en Rechtsgeleerden, gansch weinig, ja zoo ik mij niet bedriege, bijna geheel onbekend gebleven zij, en dus nimmer tot opheldering onzer Vaderlandsche Geschiedenissen en 't verstand der *Rechten*, vooral nopens *de Domeinen* en 't recht op

rir les paynes dessus indictes et declairees, Car ainsi nous plaist il estre fait, En tesmoing de ce nous auons fait mettre nre seel a ces presentes Donné en notre ville de malines le VI jour de May. Lan de grace mil CCCC quatrevins et quinze Et des regnes de nous Roy assauoir de cely des Romains le dixiesme Et desd. de Hongrie etc. le cincquiesme.

Ainsi signé *Par monseigneur Larchiduc* En son conseil ouquel Vous, Le Prince de Chimay, Le Sire de Berghes premier Chambellan, Le Sire de Chierne, Le Sire de Molembais, Le Sire de Maigny president du grant conseil en votre absence, Les preuostz de Tricht et de Liege, Le president des comptes Hues du Mont et pluiseurs autres estoient.

NUMAN.

op de Domeinen, gebruikt zij: 't welk vermoeden verwekken konde, of 't zelve, om de grootheid en de moeilijkheid der Hervormingen, wel in trein gebracht zij. Maar het tegendeel is zeker. Want behalve dat het steunde op vorige Hervormingen, reeds ten tijde van *Philips* den Goeden verordend, en op welker een, van 't jaar 1453. beroep geschiedt: zoo is dit *Edict* niet alleen in de Hollandsche *Leen- en Registerkamer* geboekt, in 't stuk, genoemd: *Privilegia Ducis Caroli* 1463—1495. fol. 97. sqq. Maar ook wordt op hetzelve in latere stukken beroep gedaan; zelfs ten tijde van Keizer Karel. Ik zal de plaatzen, die mij voorgekomen zijn, en wier twee eersten ik verschuldigd ben aan den Oud Raadsheer in den Hove van Holland, den Heer *Verheije van Citters*, hier opgeven.

In §. 22. wordt melding gemaakt van 't Gors *Duiven-oord;* en in de *Rekening van de Domeinen* B. O. Schelde, op 't jaar 1506. wordt gezegd, dat gemelde Gors *bij der nieuwer ordonnancie, gemaict in Meije a°.* 1495. *op die augmentatie van mijns genad. Heren Damainen dair an gevoecht is.* 't Welk duidlijk bewijst, dat het Edict, ten opzichte van dat perceel, zijne volkomen uitwerking gehad heeft, en als wettig en nog werkzaam erkend is. Nog sterker spreekt Keizer Karel zelf in 't jaar 1517 in de *Uitgifte* van *Colijnsplaat* in Noordbeveland, aan Vrank van Borsselen, Florisz. (te voren in 't jaar 1478. door Maximiliaan uitgegeven), als hij zegt: *dat bij wijlen Koninck Philips van Castilien onsen Heere en Vader, zal. ged., alle alzulke Giften* [gelijk die van Maximiliaan] *ende Concessien gedaen ende gegeven bij de Keizerl. Maj. duyrende den tijt van zijnre onbejaertheyt, bij hem niet vernieuwt ende geconfirmeert, naer zijne Emancipatie ende huldinge van de Heerlijkheyd van dese sijnre Landen wederroepen ende te niette gedaen hadde.* Het zelfde komt voor in de *Uitgifte*

 van

van *den Korendijk*, gelegen aan de zijde van Piersbil, aan den Graaf van Egmond, van den elfden August. 1497. waarvan een *Affchrift* uit het oorspronkelijke, onder mij berust; waarin de Verzoeker, vroezende, *dat overmits de Ordonnantie, onlancx bij ons gemaakt op die Reintegratie van onse Domeynen, men hem daerinne belet zoude willen oft mogen doent* „, de Vorst bij *advis*
„ zijner Domeinraden en der Finantie, — *uit*
„ *zijne zonderlinge gratie* — — dezen Uitgift-
„ brief bevestigt, en de luiden van zijnen Groo-
„ ten Raad, — den Raad van Holland, en Re-
„ keningen, en Domeinen, beveelt dit Octrooi
„ voor geldig te houden, — NIETTEGENSTAENDE
„ DE *de voorf. Ordonnantie, gemaeckt op de rein-*
„ *tegratie van onse voorscr. Domeynen* —." Op dezelfde wijze verklaart de Hertog in 't jaar 1505. den 26 Nov. bij den Verkoop van *zijne Stad en 't Land van Tertholen en Schakerlo*, dat Hij uit geldgebrek door den oorlog genoodzaakt zijnde, om te *verkopen eenige partijen van zijne Domeinen aan zijnen Ridder, Raad en Kamerling, den Heer van Bergen op Zoom*, dit zelve goed verkocht hadde, met *hooge, middele en lage Heerlijkheden, met alle* DOMEINEN, *profijten, opkomsten, vervallen — Regalien*, enz. niets zich voorbehoudende, dan alleen 't *Resfort, Opperheid en Subventien — en 't recht van losfing — want ons alzoe gelieft*; [en hij laat onmiddelijk volgen:]
„ Niettegenstaende der Ordonnantie, bij ons ge-
„ maect int jaer duysent vierhondert vyff ende
„ tnegentich — bijder welcke — geordineert es
„ geweest, Dat wij niet vercoepen cederen trans-
„ porteren noch alieneren en zoude onse Demei-
„ ne — noch een deel van dien op die penen
„ ende astrictien, begrepen in derzelver Ordon-
„ nancie." — —

Men leert hieruit in 't voorbijgaan, 1°. hoe de loop en stroom der omstandigheden dikwils de Vorsten noodzaakten, om zelfs van de beste Wetten,

ten, vooral die tot beschuldigingen strekten, te moeten afgaan. 2°. Dat evenwel dit gemeenlijk meer ten voordeele van groote *Gunstelingen* strekte; waardoor de kracht der Wet meer werkte in 't klein dan in 't groot. 3°. Dat de vermeenigvuldigingen van dit formulier: *non obstant*, *niettegenstaande*, wel oorzaak kan geweest zijn, dat na de eerste uitwerking dezer *Verordening* die Wet allengskens in 't vergeetboek geraakt zij, dewijl groot en klein, elk voor zich, belang had bij 't inslokken der Graaflijke Domeinen; waarover de Vorsten onderhand zeer klaagden. 4°. Maar ook leert men hieruit den aard der Regering kennen; en hoe verkeerd onze Geschiedschrijvers hieruit tot de verkleining of inkrimping der Graaflijke Macht besluiten; daar zij toch het gewone: *want ons alzoo beliefr, niettegenstaande vorige Ordonnantien en Wetten, door ons gemaakt*, en diergelijken, hierbij voegden.

BIJLAGE op 't jaar 15¹⁄₁₅. den 3 Jan. op bl. 293.

't Hof of de Raad van Holland deed de Ouden [te Gouda] *aanblijven, en deed geen nieuwe keuze, om de afwezigheid des Stadhouders.*

Alzoe vp huyden die Scout, Burgermeesters, Scepenen ende Raiden der Stede vander Goude den Hove van Holland hebben doen presenteren zeeckere brieven, mitsgaders die namen ende toe namen van zeeckere perzonen, wonende binnen der voorschreve Stede, om vuyt tgetal van dien nae ouder gewoonte bij den voerschreve Hove gekozen te worden die geenen, die meest . . . . ende bequaemste zouden zijn voer dit toecomende jaer te regeren als *Burgermeesters* ende *Schepens*

Gouda geeft den Hove over eene benoeming, om daaruit te kiezen *Burgemeesters* en *Schepens*. De Raad stelt het uit, om de

Afwezigheid des Stadhouders. Doch, op dat de Stad niet *rechteloos* sta, verlengt Hij de oude Burgemeesters en Schepenen, tot nader orde, onverminderd hunne Privilegien, zoo zij die hebben.

pens derzelver Stede; Soe ist dat het voorschreve Hoff, merckende dat het zelfde te doen mede aengaet doffjcie van mijn Heere de Grave van Nassau, als *Stadhouder Generael* van Hollandt, heeft overmits zijn absentie gedifferee rt de voorschreve kiesinghe te doen; Ende vp dat die voorschreve Stede *niet zonder regiment ende rechtloos en bleve*, heeft het zelve Hoff geauthoriseert ende authoriseert mits dezen *die oude Burgermeesters ende Scepenen*, zoe zij noch ter tijd zijn, te blijven regeren ende exerceren — — — recht, wet ende justitie doen ende administreren, in allen schijn als zij tot noch toe gedaen hebben, ende als goede Burgermeesteren ende Scepenen schuldich zijn ende behoren te doen. zoe lange ende totter tijd toe dat mijn voorschreve Heere den Stadhouder alhier gecommen, ofte tot anders daer inne gedisponeerd zal wezen, ende dat onverminderd die oude usaucien, statuten ende ordonnancien der voorschreve Stede, ende zonder prejudicie van haere privilegien ende handvesten, indien zij eenige hebben. Actum den IIJden in Januario anno XV^{c} ende vyfftien, secundum cursum curiae. Present, President, Yselmonde, Sasbout, Coebel, Hugo.

* *

Eerste Memoriaal van 't Hof, van A. SANDELIJN, fol. 49. verso.

BIJLAGE op 't jaar 151$\frac{4}{5}$, den 4 Febr. op bl. 143.

Dit bewoog ook Keizer Karel II. om, in de Vierschaar van 't Land van Putten, het onbepaald getal van bijkomende Rechters, of zoogenoemde Leenmannen, af te schaffen.

Alzoe men die vierschare inden Lande van Putten gewoonlick is geweest te houden met *Leenman-*

man-

mannen, daer gemeenlick twaelff, dertien off meer in getale te comen plagen tot costen vander Coninckllijcke Majesteyt, omme welcke superflue oncosten te scouwen, ende oick alzulcke twisten ende geschillen, als onlancx in die vierschare aldaer gerezen zijn geweest van eenige, hem zeggende *Leenmannen te wezen*, die in dezelve vierschare opgeroepen ende teegens *des Bailliuws danck* hebben willen zitten, ende oick te scouwen die confusie, die vuyt die menichte ende veelheydt van dezelve mannen, die commen zouden mogen, ongeroepen, tot voordeel van partien, als wel eer gebuert is; Soe ist, dat het Hoff van Hollandt hier van ten vollen onderricht zijnde, begerende hier inne te verzien ende remedieren van wegen der Coninckllijcke Majesteyt, committeert ende auctoriseert mits dezen den *Ruwaert Bailliuw* vanden voorschr. Lande van Putten voortaen zijne vierschare te mogen houden metten zeven mannen, hier nae genoempt, als Pieter Ewoutsz. vuyten Coerndijck, Ariaen Ariaensz. van Symonshaven, Cornelis Anthonisz. van Spijckenisse, Cornelis Daensz. vuyt Poirtengael, Cornelis Jansz. vuyt Westenrijck, Cornelis Jansz. vuyt Pernisse ende Pieter Adriaensz. vuyt Poirtengael, ende dezelve mannen op hueren eedt ende de verbuerte van hueren leenen te bevelen, de vierschare mitten Bailliuw voorschreve te houden, ende eenen yegelicken goed recht ende justitie te administreren, zonder aenschouw te hebben vptie voorschreve *gewoente corruptele* ofte veelheyt van mannen ende sonder prejudicie van dien, ende off eenighe van de voorschreve zeven mannen uytlandich off ziecke waren, zoo zal de voorschreve Bailliuw mogen nemen ofte kiezen andere Leenmannen, bequaem zijnde in huere stede, die gehouden zullen wezen te zitten ende recht te doen, als voren; Laste de den voorschreven Bailliuw, indien eenige andere mannen ongeroupen in dezelve vierschare tegen zijnen danck wilden comen sit-

fitten, dezelve te verbieden, vp die verbuerte van huere leenen ende arbitrale correctie te vertrecken, ende off zij tzelfde niet doen en wilden, hemluyden te apprehenderen ende te corrigeren, off die gevangen te brengen vpte voorpoorte van dezen Hove, omme justitie ende pugnicie van hemluyden te doen, ende dit voor den tijd van een jaer, ende tot dat anders geordineert zal zijn. Actum den IIIJden Februarii anno XV^c ende zeventien, secundum cursum curiae Hollandiae, bij mijnen Heeren die President, Heere Gheryt van Asfendelfft, Ridder, Meesters Jan van Duvenvoirde, Abel van Coulster, Aelbrecht van Loo, Jasper Lievensz., Joost Sasbout, Claes Lievensz. van Cats ende Jan Benninck, Raedsluyden van Hollandt, mij jegenwoordig A. Sandelin (89).

* *

MS. Eerste Memoriaal van 't Hof, van A. SANDELIN, fol. 168.

(89) Dit zoo aanmerklijk stuk, schoon klein van omvang, leert ons zeerveel. Men ziet er uit, dat tot op dien tijd de Vierschaar van Putten bestond uit 18, 13 of meer Leenmannen, als Bijzitters of Rechters; dat die liepen tot 's Graven kosten; dat velen, ongeroepen, mids slechts Leenman zijnde, opkwamen; dat de Baljuw hierover klachtig viel; dat het Hof van Holland dit misbruik afschafte; en den Baljuw gelastte, om te zitten met een *bepaald getal* Leenmannen, op hunnen eed, en op verbeurte van hun Leen; dat bij ziekte de Baljuw anderen kon nemen; en hij de ongeroepen, opkomende, daaruit kon weren; alles tot nader orde voor één jaar. Dit nu geschiedde door 't Hof van 's Konings wege als Graaf; en werd dies geacht, als door den Graaf zelf te geschieden. Doch, om 't Hof, als 's Graven Raad, in alle die bevelen, verantwoordelijk te houden, zoo voegde men hier onder de namen der *Raadsheeren*, die deze Bevelen bij afwezigheid van den Souverein uitgaven, overeenkomstig hunnen Last of Bevelschrift. Dit laatste was reeds door Philips I. verordend. Hoe weinig is dit bij onze Rechtsgeleerden en Geschiedschrijvers opgemerkt!

BIJ-

BIJLAGE op 't jaar 15⅔. den 4 Jan. op bl. 293,

Acte van Continuatie van der Weth van der Goude,

„ Ten bewijze, hoe nog onder Keizer Karel „ de Regeringsbestellingen in de Hollandsche „ Steden geschiedden, wanneer er geene Vroed- „ schappen waren, die de *benoeming* deden,"

Alzoe den tijt van te *vernyeuwen* die wet binnen der Stede vander *Goude* aenstaende is, ende die Commissarissen bijder K. Maj. geordonneert, omme die *zelue wet ende andere in Hollant* te vernyeuwen ende te kiesen, *absent* zijn, So ist, dat tHoff van Hollandt bij prouisie gecontinueert heeft ende continueert mits desen den Burgermeesteren ende Schepenen der voirs. Stede vander Goude, die nu zijn, elcx in zijn officie, omme 'tzelue onder behoirlicke eede te bedienen, die voirs. Stede te regeren, Recht ende Justicie te administreren, ende voirts al te doen dat tot denzeluen officien dient ende behoert, ende die ter tijt toe dat bijder K. Maj., desen Houe off die voirs. Commissarissen anders daer inne sal wesen geordonneert, laetende den *Castelyn* vander Goude, den voirs. Burgermeesteren ende Schepenen, den eedt te vernyeuwen ende daermede recht ende justicie te doen, ende den seluen Burgermeesteren ende Schepenen huere officien te bliuen bedriuen zulcx als voeren, ende beuelt voirts 't voirs. Hoff van wegen der K. Maj. allen ingesetenen vander Goude ende anderen, dien dit aengaen sal mogen, die zelue Burgermeesters ende Schepenen te obedieren als dat behoirt. Actum inden Haege, den IIIJden dach van Januario a°. XVᶜ XXIIJ.

XVc XXIIJ. stilo curie Hollandiae, bij Asfendelft, Dunoorde, Coulster, Jasper Deken, Hugo Capell.

* *

MS. Derde Memoriaalboek van Mr. ARN. SANDELIJN, n°. 28. fol. XXXIIL, beginnende 1523-1529.

AANMERKING.

Eene diergelijke heeft men wegens Haarlem in 't jaar 15 3/8. den 22 Maart.

Roerende de Continuatie van de Wet der Stede van Haerlem.

Vpten dach van huyden was bij den Houe van Hollandt, alzoe den tijt vander vernyeuwinge van die vanden Gerechte ende wet der Stede van Haerlem anstaende is, ende die Commisfarisfen daertoe geordonneert, zijn jegewoerdelick geoccupeert jn andere affairen, *ten eynde dat die voorsz. Stede nyet en blijven sonder Wet ende Regierders*, gecontinueert ende continueert tselue Hoff midts desen van 's Keysers wegen Graue van Hollandt, *die Burgermeesters ende Wethouders*, die dit voerleden jaer daertoe gestelt ende geordineert zijn geweest omme te blijuen bedienen, regieren, recht, wet ende justicie te doen, ende te administreren elk in hoeren dienst ende officie, vp hoeren eedt, daertoe gedaen; Ende die bij provisie ende ter tijt toe dat anders daer inne voorsien ende geordonneert sal wesen. Gedaen inden Hage, den XXIJsten dach in Maerte anno XVc XXIX. stylo curie. Bij Asfendelft, Ysfelmonde, Warmondt, Coebel, Zegers, Sandelin, Raedtsluyden van Hollandt. In kennisfe van mij (90).

* *

MS. Eerste Memoriaalboek van Mr. JOHAN DE JONGE, n°. 29. fol. IJ. vso. beginnende 1529—1535.

BIJ-

(90) Men leert hier tastlijk uit, hoe weinig in dezen *de Steden* of derzelver *Regeerders* te zeggen hadden, wan-

BIJLAGE op 't jaar 1529. den 7 Juny, op bl. 496.

De Keizer verzoekt eene bede van f 100000:- kroonen van Holland, tot goedmaking der kosten voor zijne Krooning, voor zijne reis naar Rome, voor zijn Huwelijk, en voor de geboorte zijns Zoons, te betalen bij termijnen in zes jaar, en nog f 80000:- tot onderhoud van 't Land en opmaking der Sterktens in Utrecht: de Staten, niettegenstaande hun achterwezen, stemmen er in toe, onder eenige bedingselen van Guarnisoenen, Brieven van cessien, en geene Brouwerijen op 't platte land te hebben (91).

Vpte peticie, die mijn genadichste Vrouwe, die Ertshertoginne van Oistenrijcke, Hertoginne ende Gra-

wanneer zij door geene vaste of uitdrukkelijk vergunde Privilegien of Octrooien gemachtigd waren, om door middel van *Vroedschapslighamen* ten minste de benoeming te hebben tot een dubbel tal van Regenten, waaruit de *Souverein* zelf, of de buitengewone *Commissarissen*, of zijn *Stadhouder en Raad* ('t Hof), de Verkiezing deed. Hoe weinig is dit door onze Geschiedschrijvers, en wel in dit heldere licht, opgemerkt! 't Zelfde kan gezegd worden van de Stedelijke *Schouten*, en van de verlegenheid, waarin *Schepenen* zich bevonden, wanneer hun Schout, 't zij met of zonder reden, weigerde te dienen, de Vierschaar te spannen, of *het poortding* waartenemen. Ik kan hiervan een aanmerklijk bewijs omtrent dien tijd, in Leiden opgeven. De Schout namelijk weigerde te dienen. De Leidsche Regering verzoekt

(91) Men vergelijke dit stuk met WAGENAARS verhaal, *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 506.

Grauinne van Bourgoingnen, Moeije van den Keyser, onse aldergenadichste Heere, ende voor hem regente in desen Landen van haerwaertsouer van wegen zijnre Maj. den Staten van Hollant vpten twaelfsten dach van Maije binnen der Stadt van Bruessel gedaen heefft, als dat zij luyden zijn-

zoekt hierin voorziening bij Request aan 't Hof van Holland, opdat de *Justitie* niet stil sta: 't Hof gelast onmidlijk den Schout, of zijn Substituut, het recht te vervorderen. Alles bij *provisie.* 't Stuk luidt dus:

1530. den 2 Aug. Alsoe die Burgermeesters ende Regierders der Stede van Leyden den Houe van Hollant overgegeven hebben *zekere Requeste*, dair bij zij te kennen geuen, hoe dat bynnen derzeluer Stede van ouden hercommen gevseert is geweest, dat d'een poorter den anderen te recht niet setten en mach voor eenige *pennyneltijcken* schult, dan viermaal tslaets; te weten *int poortding*, twelk vp huyden den IIde Augusti begonst is, bij Heere *Gerijt van Lochorst*, Ridder, als *Schout* der voorsz Stede; Ende hoewel de voors. Schout wel schuldich waer 't voors. poortding vuyt te dingen, theeft him nochtans belieft, vp huyden des achtermiddachs den suppliaten te aduerteren, dat hij *zijn Commissie opgescreuen* hadde, ende dat hij *die Roede* nederleggen zoude; zonder dat de supplianten konnen weten eenige reden of sake, twelk commen zoude tot groote confusie ende achterdeel van justicie ende schade van partien, al twelk die supplianten gerne verhoet saghen, versoukende aenden voorsz. Houe hierinne voorzien te worden, Ende want tRecht ende de Justicie niet en behoort ledich te blijuen staen. Soo ist, dat 't voors. Hof *van weghen des Keysers* als Grave van Hollant gecommitteert, gelast ende geauctoriseert heeft, committeert, last ende auctoriseert mits desen den voorsz. Heere Gerijt van Lochorst, Ridder, als Schout, of bij gebreke van him, Jan van Boschuyssen, die als zijn Substituut 't voorsz. *Schoutambacht bedient heeft, dezelue officie ende dienst van sKeyserswegen te bedienen ende te bewaren*, 't voorsz. poortding voirt te dinghen, ende dair inne doen dat totten voorsz. officie ende poortding dient ende behoort, Ten eynde dat

zijnder Maj. souden willen accorderen, tot hulpe ende assistentie vanden grooten costen, die hij sal moeten doen in die reyse, die hij geproponeert heeft te doen in Italien ende te Roome, tot zijn coronatie ende anders *. Oock ter cause van des men hem ter oorsaicke van zijn *huwelycke* † ende van

* In Duitschland veel *Romertogt* genoemd.
† *Huwelijk.*

dat Justitie ende partien hoer recht in als bewaert zij. Van twelk te doen tselue Hof gheeft den voirs. Heere Gerijt van Lochorst ende Jan van Boschuysen, ende elcs van him volcommen macht ende special beuel, Ende dit al bij prouisie, ende tot anders dairinne voorsien sal wesen. Gedaen in den Hage, den voorsz. tweesten dach in Augusto a°. XVC ende dertich.

In kennisse van mij, get. J. DE JONGE.

(Locus Sigilli, zijnde een opgeplakte Ruit.)

* *

In de oorspronglijke Privilegien der Stad Leiden, op dit jaar.

Dit klein maar aanmerklijk stukje leert ons vele Geschied- Oudheid- en Rechtskundige zaken van dien tijd. Men kan er uit opmaken

1. Bij wien de *Opperste Macht* van Rechtspleging was; 't Recht en Justitie geschiedden van wegen den Keizer, *als Graaf van Holland* De dienst werd *van 's Keizers wege bediend* en *bewaard* in 't houden van *poortgeding*.

2 Het *Hof van Holland* was 't *Oppergerechtshof in Holland*. waarhenen zich Burgemeesteren tegen *'s Graven Schout* henen wendde om voorziening te hebben.

3. Dit deed de Stads-Regering *bij Requeste*, en zij verzochten als *suppllanten*, om daarin te voorzien.

4. De Schout was zooverre buiten 't Stadsbereik, dat hij *zijne Commissie* aan 't Hof overzond, en de *roede* nederleide, zonder de Regering hiervan de minste opening, en hun zelfs geene *reden* te geven.

5. De Schout, als 's Graven Officier, had zooveel klem, dat, als hij niet wilde dienen, er geen rechtdag of poortgedinge kon gehouden worden en de Justitie stil stond, of met andere gewone woorden; *dat de Stad rechteloos stond*.

6. Nie-

* Zoons geboorte. van der *geboerte* * van mijn Heere den Prince zijn Zoone schuldich is, de somme van hondert duysent croonen, makende hondert ende twintich duysent ponden van viertich grooten vlaems tpont, eens te betalen vp sesse jaeren, t'elken jaere vp twee termijnen, van sesse maenden te sess maenden, bij gelijcke portie, te wetene tot elcken termijn tienduysent der voorsz. ponden, waer aff den eersten termijn vallen soude op Sint Jans Baptiste dach naestcomende, ende den tweden te Kersmisse in desen jegewoirdigen jare negenentwintich, ende zoo voorts van termijne te termijne, tot volle betalinge van de voirs. somme. Ende bouen desen noch de somme van tachtich duysent der voorsz. ponden, tot onderhout vanden Landen ende volmakinge vander fortresfen binnen Vtrecht, te betalen vp twee termijnen, als Sint Jans ende Kersmisse naestcoemende. Den Gedeputeerde vande voorsz. Staten nae Rapport bij heml. hier aff gedaen elck inden heuren, nae diuersche communicatien, tsamen daer vp gehouden, nyet jegenstaende die groote lasten ende affter-

6. Niemand kon hem hiertoe bedwingen dan alleen *de Graaf*, of 't *Hof van 's Graven wege*, en zulks geschiedde dan maar *bij provisie*.

7. Die Schout had een *Substituut*, die voor Hem in alles 't *Schoutambt kon bedienen*, ook te *recht zitten*, van 's Keizers wege.

8. De Stad had viermaal in 't jaar *Poortgedingen*, waarin de Burgers elkaar om *geldschulden* aanspraken, en niet anders, of op andere tijden.

9. Zulk Poortgeding begon den 2 August. De Schout onttrok zich, en nu kon 't Poortgeding niet voordgaan. *Schepenen* konden zonder hem geen Vierschaar spannen. Hierom vervoegen zich Burgemeesteren bij 't Hof: en 't Hof doet onmidlijke voorziening, en *committeert* en *last* den Schout, of zijn Substituut dat *Poortgeding* voorttezetten, *met speciale Macht*.

10. Zulke speciale Macht schijnt noodig geweest te zijn, dewijl de SCHOUT zijne *Commissie had opgeschreven*.

terwesen, daer de selue Landen, ouermits de lange voorleden oorloge ende die groote ende excessiue contributien ende ommeslagen, hem inne beuinden, om de Keys. Maj. te belieuen, hebben liberalijck zijne Maj. om 't voorsz. zijne *huwelijck*, de *geboorte* van heuren natuerlijcken Heere ende Prince, tot hulpe van zijne *voyage* ende *coronatie* vander Keyserlijcke croene, Vp huyden geaccordeert inde voors. somme van hondert twintich dusent ponden, eens te betaelen vpte jaeren ende termijnen hier vooren verclaert, Ende als vanden voors. *tachtich duysent ponden* van veertich grooten, om die betalinge van den garnisoen ende volmakinge vander sterckte bynnen Vuytrecht, hoe wel die betalinge van den seluen garnisoen mit fortificatie de Landen van Hollandt niet en roert, noch meer daer jnne gehouden zijn dan anderen Landen van den Keyser, hebben nochtans 't zelue nyetjegenstaende ende heure lasten ende affierwesen, hier bouen geroert, voor dese reyse de K. Maj. geaccordeert, deselue somme van tachentich duysent ponden te betalen tot twee termijnen, als Kersmisse naestcoemende d'een helft, ende Kersmisse XVc dertich d'ander helft (92). Bij den voorsz. Gedeputeerde daer inne expresselijck besproken, dat den voorsz. Staten ende 't Lant van Hollant voortaen bijden Keyser, mijn Gen. Vrouwe, noch bij anderen nyet voorder en sullen belast worden vanden onderhout van *den garnisoenen* van Vrieslant, van den Landen van Ouerijssel off van Vtrecht, noch van den edificie van den Sloete, die men nv ter tijt maeckt, off van den edificie ende Reparatie, diemen naemaels soude moegen maecken off ordonneren binnen der voorsz.

(92) Hoe deze *f* 80000 : - gevonden wierden, leert de volgende *Acte* op den 29 Julij 1529. die ons teffens het gebrekkige der *Hollandsche Dagvaarten* zal aanwijzen. Zie not. (93-95).

voorsz. Stadt van Vuytrecht, *dan dien anderen 's Keysers landen* van herwaertsouer. Ende dat den Keyser off mijn G. V. voortaen egeen briefuen off anderen *prouisien van cessien*, *Respijten*, *surceancien*, *stateringen* van schulden off diergelijcke verleenen en sullen buuten noch sonder aduys van den officieren ende den luyden van den gerechte van den Steden, dorpen off anderen plecken, onder de welcke den suppIianten ende volgers van dien woonachtich sijn off jurisdictie sorteren, ende den welcken officieren ende gerechte, aleer zij eenige aduijs dien aengaende sullen mogen geuen, heml. deugdelijcken zullen doen informeren vanden staten van de voors. volgers off suppIianten, ende vuyt wat occasie zij in armoede off tachterheyde gecommen waeren, die crediteuren vanden voors. suppIianten yerst ende vooral deugdelijck daerop gehoirt. Ende behoudelijcke dat de Keyser, imformatie yerst ende vooral genommen vp die clachten dien den *Staten van Hollant gedaen hebben van de brouwerien*, *die buyten* den Steden gerecht ende vp die platten Landen gestelt zijn geweest, off diemen stellen mochte, aduys daervp genommen, ende gehoort den geenen die 't selue aengaet, den voors. Staten deugdelijcke ende behoirlijcke voerzien zal, Den welcken accord mijn Genad. Vrouwe inden naeme ende van wegen den Keyser vp den voors. condicien geaccepteert heeft, ende den voors. Staten van Hollant den jegewoirdich Actum verleent inder Stat van Bruessel, vp den VIJden dach Junij a°. XV^c negen en twintich. Ondergeteyckent Marguerite. Mij jegenwoirdich Du Blioul.

* *

MS. Eerste Memoriaelboek van Mr. *Johan de Jonghe*, fol. XXXIX. beginnende 1529—1535.

BIJLAGE op 't jaar 1529. den 29 Julij, op het vorige stuk van 1529. den 7 Junij, bl. 497.

Acte of wijze van Geldligting bij de Staten van Holland, en de wijze van toestemming in de vorige Bede van f 80000: - (93).

Alsoe men die penningen van den extraordinaris bede vanden LXXX^M Kr., die de Staten van Hollandt der K. M. geaccordeert hebben binnen der Stede van Bruessel, den VIJden van Junio laestleden gereet vpgebrocht moeten wesen tot betalinge vanden garnisoenen binnen Vuytrecht ende inden Nedergestichte, ende oock tot vpmakinge vande stercte binnen der voors. Stede van Vuytrecht, dair van die penn. van den eersten termijn, die verschijnen zal Kersmisse naestcomende, geheuen zijn vp financie [dat is, bij opneming van geld], ende dat men die penn. van den lesten termijn oock sal moeten fineren, offte de wercklnyden ende die garnisoenen souden *onbetaelt* moeten blijuen, ende alsoe 't noch XIX maenden zijn, aleer den laesten termijn verschijnen zal, zoe en soude den outfanger Willem Goudt die penn. nyet weeten te gecrijgen, ten waere dat die Staten van Hollandt hem passeerden Acte, bij de welcke zij consenteeren zullen, zoe veel als in hen is, de penningen van de voors. twee termijnen te laten ontfangen bij hem off zijnen eruen, tot betalinge van de selue financie, mettet fret ende oncosten van dien, ende dat

(93) Dit stuk is met veel anderen een *bewijs*, hoe gebrekkig de *Dagvaarten* van A. VAN DER GOES zijn, zonder de aanvullingen uit de *Hofregisters*, en bijzonder van het hier voren staande op den 7 Junij 1529.

dat zij hem consenteren, dat hij zijn obligatie vrije van tsuuer van de voorf. twee termijnen. Die minute van dese Acte heeft den ontfanger W. Goudt ouergegeuen den Staten van Hollant, in den Hage ter dachuart (94) vergadert wesende, vpten XXIXsten dach in Julio anno XVc ende XXIX. ende is die selue voir den voorf. Staten gelesen, ende hebben *die Eedelen*, ter seluer dachuaert zijnde, dair inne consent gedragen, ende *die Gedeputeerden van den Steden* hebben *dairvan begeert copie*, die heml. mede gegeuen is, omme *mit huere Meesters* dair van te spreken. Verclarende die selue Gedeputeerden, dat *zoe wije hier nyet weder commen* en soude, omme tegens die selue *Acte te seggen*, dat die *gehouden* soude worden, als dair inne *geconsenteert hebbende*, ende dair nair vpten 1sten Augusti zijn weder in in den Haige gecommen (95) die *Gedeputeerden vander Steden van Delft*, *Leyen*, *Goude* ende *Dordrecht*, die verclairdt hebben, dat zij in de voorf. Acte consenteerden, *en die voorf van Haerlem en zijn niet gecompareert* (96).

Die Eedelen die hier ouer hebben geweest:
De Heere van Assendelft.
De Heere van Duuenuoirde.
Heer Jan van Duuenuoirde, Heere tot Wairmondt.
Heere Willem van Alckmade.
Heere Willem Oem van Wijngairden.
Heere Jan Ruychrock van der Werue.
Dierik van Assendelft, Heere tot Besoijen.
Gerijt van Poelgeest, Heere van Hoemade.
Aelbrecht van Raephorst.
Florys Heere tot Wijngairden.

De Gedeputeerden van den Steden:
Meester Joest Bets, Pensionarys van Dordrecht.

Flo-

(94) Ook van deze Dagvaart gewaagt A. VAN DER GOES niet.

(95) Noch deze Dagvaart. Alles geschiedde op 't Hof, of ten overstaan van den *Raad* van Holland.

(96) Dit was met een later of versche hand.

Florys de Witte, Burgemeester } van Hairlem.
Bangiairt Saey, Pensionarys }

Jacob Jan Bruynsz., Burgermeester }
Mr. Huych van Eynden. } van Delft.
Mr. Willem Willemsz. Pensionarys }

Mr. Willem Aggeris, Pensionarys van Leyden.

Willem Jan ——— } van der Goude.
Mr. Dirck Heinricsz. Pensionarys }

-Mits twelck zij gehouden zijn geweest als in de voorf. Acte geconfenteert hebbende, ende is deur defen den voorf. ontfangher de voorf. Acte geconfenteert actum.

* *

Derde Memoriaal van den Hove van Holland, SANDELIJN, fol. 281. verso.

BIJLAGE op 't jaar 1530. op bl. 300. (38).

Dit Privilegie van Keizer-Karel van 1530. *[aan Alkmaar] is bij zekere gelegenheid van verschil een groote steen des aanstoots geweest, en daarom door den Schrijver of Steller der bekende Memorie met de zwartste verwen afgemaald, en Karel daarbij als een Geweldenaar voorgedragen. Het onbezonnene hiervan daargelaten, heb ik de zaak zelve wel waardig gekeurd, om iets breeder in eene Bijlage op 't jaar* 1530. *uittehalen.*

Ik heb in mijn IVde Deel, zoo voor als na het jaar 1530., het gebeurde met *de Vroedschap* te Alkmaar aangewezen, en hoe die door gunst van Keizer Karel in dat jaar 1530. tot een bepaald getal van 24 *perfoonen*, gedurende de Bede, gebracht zij: mij ſtaat alleen kort aantewijzen, wat de Alkmaarſche Regering toen van Keizer Karel

verzocht; wat zij van hem verkregen hebbe; en welke Geschied- en Staatkundige waarheden daarin opgesloten zijn; het welk alles verre verwijdert het denkbeeld, dat velen nog in onzen leeftijd zoeken inteboezemen van Karels willekeurige ja dwingelandsche Handelingen en Overheersching van Nederlanders, die hem anders op hoogen prijs waardeerden. Wat verzochten zij? In 't Privilegie zelve wordt gezegd, *dat Hij ontvangen had de ootmoedige supplicatie van zijne beminden, Burgermeesteren, Schepenen en Raad zijner Stad Alkmaar, voor henl, en de gemeene burgeren.* Waarbij zij verzochten, in plaatze van 16 *persoonen, verzien te worden van een nieuwe Vroedschap, voor een tijd van jaren, zoo als voortijds.* Ziedaar 't Verzoek, en meer niet! Nu gebeurde het meermaal, dat *Stedelingen* en *Stederegering* niet altijd eenstemmig dachten. Om hierin niet voorbarig te handelen, neemt de Vorst naar gewoonte *de Advizen* in zijner *Raadshoven* en *Ministers*; en wel vooreerst het *advis van zijnen Rentmeester van Kennemerland — het advis van zijnen getrouwen Rade* [nu het Hof van Holland] *en van de Kamer van Rekening in Holland*; dan nog 't *Advis van de Luiden van zijnen Secreten Rade en die der Finantie* [te Brussel]. En alle die *Advizen* nu schriftelijk ingekomen zijnde, besluit hij, *bij Deliberatie van zijne Moeije Aertshertoginne — voor Hem Regente in zijne Nederlanden — —.* Ziedaar de treflijke en voorzichtige wijze der Regeringsinrichtinge in Holland, onder de Graven, en wel bijzonder onder Keizer Karel, die tot wegneming of voorkoming van alle *despotiek* gezag zijner Ambtenaren in Holland dezen weg verordend had. Ik heb de vooroordeelen, of valsche besluiten, uit dit *Advisvragen* bij velen opgerezen, trachten weg te ruimen, D. IV. bl. 384—389. Ik heb daar ook opgemerkt, dat men bij *het Hof van Holland* nog tegenwoordig bezit *de Cohiers* of *Missiveboeken* van

't

't Hof van Holland, welke de Brieven en Antwoorden bevatten, die het Hof van Holland sedert het jaar 1557. over zulke onderwerpen, die Holland raakten, geraadpleegd wordende, naar Brussel, aan de Gouvernante, aan de Brusselsche Raadkamers, enz. overschreef. Jammer is 't, dat van die vroegere Missiven en Advisen, ook onder Karel, geene Afschriften gehouden zijn; jammer ook, dat in 't vervolg, alle de uit Brussel toegezonden stukken met het *Advis* wederom terug gezonden wierden; waardoor wij thans verstoken zijn van vele gewichtige Stukken en Verzoeken, die groote opheldering konden geven: ten zij die nog in de *Brusselsche Archiven* bewaard wierden. Op dien voet nu gaf hij het *Octrooi*, of *'t Nieuw Privilegie;* en wel, hij vergunt hun *uit zijner zonderlinge gratie*,

1°. Dat zij in de plaatse van XVI zullen mogen hebben *een Vroedschap van XXIV*, te kiezen uit de *aanzienlijkste* en *rijkste* inwoners.

2°. Deze XXIV zullen jaarlijks 6 dagen voor de vernieuwing der Wet, *uit den Rijkdom der Stad*, dat is, uit de meestgegoede Ingezetenen, noemen VI, IV en XIV persoonen, Hem aantebieden, waaruit Hij of zijn *Stadhouder in der tijd* voor *een jaar* zal kiezen 3 *Burgemeesters*, 2 *Tresoriers*, en 7 *Schepenen*, tot beheering der *Justitie*, en 't Bewind van Stads Goederen; en Hij zal ze beëedigen door zijnen *Schout*. Hij verordent verder, hoe *bij versterf* te handelen, en doet deze Vergunning *gedurende den tijd van 6 jaren*, integaan van den dag, dat bij de Suppliantèn het Octrooi aan de Rekenkamer zal aangeboden en ingeschreven zijn. Hierop beveelt hij naar gewonen stijl aan *die van zijnen Geheimen Raad*; aan President en Lieden van zijnen *Grooten Raad*; aan Stadhouder en de Raden van *zijn Hof*, en Kamer van *Rekening in Holland*, zijnen *Schout van Alkmaar*, en alle andere *zijne Rechteren* — hen die Vroedschap vredelijk te laten

ten genieten. En hij bekrachtigt dit bevel met *zijn Zegel*, en met het bij Monarchen, ook in Holland, lang gebruikelijke, *want ons alzoo gelieft*.

De Geschied- en Staatkundige Waarheden, hierin opgesloten, kan elk nu tasten. De meestwezenlijken komen hierop neder. De Regering verhaalt als een bekende waarheid, dat zij bij Octrooi van Karels Vader, een Vroedschap gehad hebben van XL, die de Wethouders in Stadszaken bijstonden; dat zij eenige dagen voor 't vernieuwen der Wet den *Schout* eenige persoonen noemden, om uit dezelven voor 't volgend jaar een vast getal te kiezen. Zij hadden dit Privilegie *somtijds* gebruikt, *somtijds* niet. Hoe dit alles zich hadde toegedragen, ontvouwde ik D. IV. bl. 271. 295. De Regering verhaalt verder, dat zij van den Vorst in 't jaar 1518. eene Vroedschap van XVI persoonen had verkregen; maar dit klein getal eene kranke hulp zijnde, dewijl er somtijds maar 6 of 8 verschenen; zoo verzoeken zij voorzien te worden met *eene nieuwe Vroedschap*. Zij verzoeken die niet *permanent* of *voordurend* voor 't leven der persoonen, noch als een *altijd aanblijvend Lighaam*; maar alleen *voor eenen tijd van jaren*, als voormaals. Dit leert duidlijk, dat vorige Vroedschappen altijd maar gegund waren of *tot zeker getal van jaren enkel*, of *tot wederzegging enkel*, of *tot wederzegging na zeker getal jaren*. Waarvan 't Staatkundig gevolg was, dat, als 't Octrooi ophield, de volle Regering wederkeerde in den boezem van *Schout en Gerechte*, als 's Vorsten Magistraten, die, wanneer er zaken voorkwamen, die der burgeren beurzen golden, dan verplicht waren, den *geheelen buik* der Ingezetenen, of alle de *vroedsten en rijksten* opteroepen; en niet enkel dat lighaam van 16 of 24.

Als Karel, op 't onbepaald verzoek, hun een *Octrooi* vergunt voor 6 jaren: zoo heeft hij dit gedaan met een verstandig oogmerk, overeen-

kom-

komstig de gesteldheid van dien tijd. De Registers van A. VAN DER GOES van 1530. den 18 en 19 Maart, volgens den Paaschstijl 1531. (D. I. bl. 295.) leeren, dat de Steden van Holland, bij gelegenheid eener 6 jarige Bede, aan haarlieden gedaan, verzochten *van de Vroetschippen, Viertigen, endt diergelicken te useren, gedurende die Beden.* Zie dit D. IV. bl. 298. Schoon zij nu dit zoo ruimschoots en algemeen niet verkregen: zoo verkregen dit toch enkelen, niet als eene voorwaarde, maar bij afzonderlijke Gift. Of nu dit de reden geweest zij, dat Alkmaar ook in die 6 jarige gunst deelde, of wel, dat het voorbeeld van Alkmaar de anderen tot dat verzoek hebbe aangelokt, bij gelegenheid der 6 jarige Bede: doet hier niets ter zake. Alles roept uit eenen mond de wettigheid der Handelingen van dien tijd; waarvan breeder in den Tekst.

BIJLAGE op 't jaar 1531. op bl. 299.

De Acte van Consent, door de Staten gedragen, is van 't jaar 1531. den 14 December, en daarop is de Acte van Octrooi gevolgd. — — Doch in die Acte van Octrooi is ook geen enkel woord te vinden van 't verleenen, bevestigen of octrooieren van Vroedschappen, als voorafgaande Voorwaarde, maar alleen de meestgewone Bedingselen.

* *

Eerste Memoriaal van 't Hof, van Mr. *Johan de Jonge*, fol. 101.

Het is niet deze *Acte van Consent* noch van *Octrooi*, door mij beloofd, die ik uit *de Memorialen van den Hove van Holland* hier dacht te plaatzen; men vindt aldaar eene *Acte van indemni-*

niteit van de Edelen en zes Steden enz. voor den Hr. van Asfendelft, en den Raed en Procureur Generael Mr. Reynier Brunt, welke borgen waren gebleven voor zoodanige somme van f 20000: —, als door den Ontvanger der Beden, Willem Gout, genegotieerd was, tot voldoening van den Koning van Denemarken, ende zulks ingevolge Auctorisatie van de Edelen en zes Steden, in praesentie van den Hove, te Leyden vergaderd.

Ik late dit hier achter, en oordeel genoegzaam, mijnen Lezer te wijzen naar de toedracht dier zaak, bij A. VAN DER GOES, *Regist.* D. I. bl. 308—322. met de latere stukken, die ik nog plaatzen zal, en 't reeds geplaatste op 't jaar 1529.

BIJLAGE op 't jaar 1537. Junij, en 28 Dec. op bl. 303. 304 (44). (46).

Alzoo ook in Junij en December van dit jaar 1537. de Memorialen van het Hof ons opgeven den staat van de Ommeslagen (97), *bij de Steden en Staten geaccordeert, waarin veel aanmerklijks.* — —

„ Staet, gemaect van de saken der Lande
„ van Hollant ende Vrieslant angaende, ende
„ geaccordeert bij de Steden ende Staten der
„ zeluer landen, in Junio XV^c^ XXXVIJ.

Eerst voer de weddens van den Aduocaet van een jaer verscenen Meije XXXVII . . IIIIc £.

En-

(97) Dat de *Ommeslagen*, geheel afgescheiden van de Graaflijke Beden, alleen die Gelden waren, welke *de Staten* voor hun eigen Uitgaven en *behoeften* benoodigd hadden; maar welke zij, zonder 's Hofs toelating, van de Ingezetenen toch niet ligten mogten, behoeft hier niet herhaald. Zie D. IV. bl. 505. 524.

Ende voer zijn vacatien ende verleyde penn. van extraordinarisſe coste ende anders, zedert den VIIIſten in Meije XXXVI totte . . Vc L ℒ.

Voer de Reyſen van den *Eedelen* ende anderen *Gedeputeerden* van den Lande, die gedaen zijn ende noch gedaen zullen worden bij eſtimatie XVIc ℒ.

Voer 't maecken van een Kaerte van 't Landt van Hollant . . . . IIIc ℒ.

Mijnen Heere die *Graue van Bueren*, voer zijn dienſte, den Lande van Hollant gedaen, zoe in 't tracteren van den payſe tusſchen deſen Landen ende den Hertoge van Geldre als andere dienſten, es hem bij de Staeten toegevoucht tot een gratuyteyt IIM Phs. gulden, ende zijne Gezellinne IIc Phs. gl. facit (98) . . . IIMVIIc L ℒ.

„ Mijn Heere den Stadhouder van Vrieslant, „ die 't voerſz. Lant van Hollant mede groete „ dienſten gedaen heeft in de ſake van Vrieslant, „ es hem geaccordeert tot een gratuyteyt (99)."

„ Meester Gerijt Mulairt, voer zijn dienſten, „ gedaen in die ſaken van Vrieslant, Oestlant „ ende landers, es hem toegevoucht tot een gra„ tuyteyt."

Mr. Jan Brielis, voer zijn dienſte, gedaen den Lande van Hollant . . . . L ℒ.

Mr. Aernt van der Goes, Aduocaet, als transpoert hebbende van Pouwels van Vrſelle, voer een jaer losrenten, verſcenen Meije XXXVII . L ℒ.

Dirck Woutersz. van Loo, Boede, voer een jaer weddens, verſcenen Meije XXXVII . XVIII ℒ.

Die Stede van Amſterdamme, die achteruolgende zekere Ordonn. van den Houe van Hollant geanampticipeert hebben IIc LXXVIII ℒ XIX ß IIII d.

Item

(98) Als *f* 2200:- Philipsguldens maken *f* 2750:- gewone Guldens; zoo had een Philipsgulden de waarde van 25 ſtuivers.

(99) Dit Artikel was in 't Register van 't Hof doorgeſchrapt; en ging dus niet door. Ook is 't volgende doorgeſchrapt.

Item voer 't sallaris van den Rentmeesters particulier en generael bij estimatie . LXXX ℒ.

In Augusto XVc XXXVI es ommegeslagen tot vuytredinge van ses scepen van oerloge, tot bescermenisse van den buyssen ter harincvaert VIM ℒ van XL gr. daer af die portie van Delft beloept Vc XI ℒ van XL gr. ende alsoe die van *Delft* in de voersz. VIM ℒ bij prouisie betaelt hebben gelijcke portie als die van Rotterdamme, belopende CLIII ℒ XII ß, zoe verhaelt men alhier de reste, omme dat ouer 't brede ommeslagen te worden, belopende (100) IIIc LVII ℒ VIII ß.

Den Griffier van Hollant, die in den staet van den jaere XVc XXXIII. versocht heeft een propine van VIc ℒ, voer dat hij 't Landt gedient heeft, soe van placcaete te expedieren, dachuaerden te scrijuen, ende andere affairen, als oick andere groete lasten ende besoignen, gedaen in tijde van oerloge, inundatie van landen ende anders, den lande angaende, die mijnen *Heeren van den Raide* ende oeck eensdeels van den *Gedeputeerden* van den Lande wel kennelicken zijn etc. in welcken staet voer hem gepasseert es IIc ℒ, waeromme den zeluen Griffier begiert, dat de Staten van den Landen, gemerct de besoingnen ende lasten, die zeer groet zijn geweest, ende daer bij justicie verachtert es, hem hier wil lijden de reste, beloepende (1) . . . IIIIc ℒ.

Al-

(100) Dit gansch Artikel is doorgehaald, en hiervoor op de kant geteekend het navolgende: „ Alsoe die Staeten van den Lande ter Goude wesende ter dachvaert, geaccordeert ende gesloten hebben, dat die van Delft vrij souden zijn in deze toereedinge, ende dat die andere Steden ende Dorpen daeromme nyet hoeger ommeslagen en souden worden dan zij in andere ommeslagen zijn geweest, ende dat die van Delft portie comen soude van 't lastgelt, als breeder blijckt bij de Acte, die van Delft daervan geëxpedieert, zoe wordt mitsdien dit alhier deurgeslagen."

(1) Dit Artikel is ook doorgeschrapt.

Alsoo die penn. van desen staet bij de Steden ende Staeten der Lande van Hollant geaccordeert, van noede zijn omme te slaen bijsondere, omme te contenteren ende te betalen den Graue van Buyeren van zijne gratuyteyt, hem ouerlange toegeseyt ende beloeft, ende dat die Stede van Delft ouermits den brant bij de K. Maj. gepreuilegeert ende gratie gedaen is, oeck in 's Lants saken ende ommeslagen nyet meer te gelden, dan nae vermoegen van huere faculteyt, gelijck sij waeren terstont nae den brant, ende dat desen Ommeslach nyet vertouuen en mach, tot dat die andere Steden ende Staeten van Hollant daervp gehoert, gedecideert sal wesen, hoeveel dat die zelue van Delft in de ommeslagen van den Landen zullen behoeren te gelden ende gestelt te zijn; Soe heeft 't voers. *Hof van Delft* bij prouisie die van Delft gestelt in desen staet tot gelijcke portie, ende soe hoech als die van Rotterdam daer inne contribueren ende staen, weluerstaende, dat indien die Staeten van den voers. Lande int gemeen ofte particulier, ter naester dachuaert, ende voer 't maken van eenige toecomende ommeslagen hem daervan doleren willen ende sustineren dat zij hoeger behoeren te staen, zullen 't zelue mogen doen, soe wel van desen als toecomende contributien. Ende 't Hof hemluyden gehoert, sal als dan disponeren alst behoeren sal. Ende voer dese reyse ordonneert ende belast 't selue Hof mits desen Crispijn van Boschuysen, Rentmeester van 't gemeen Landt van Hollant, die partien, bouen in desen staet geroert, die nyet doerslagen en zijn, belopende zes duysent zes ende tnegentich ponden negentien scell. vier penn. o d. van XL gr. Vls. 't pont, ouer 't gemeen Landt van Hollant ende Vrieslant, omme te slaen ende te innen nae ouder gewoonte, vuytgesondert die portie van Delft, als voeren verclaert is. Gedaen in den Hage den XXVIIIsten dach van Dec. a°. XVc. XXXVII. Ondert. *J. de Jonge.*

Om-

Omme dese VIMLXXVII & omme te slaen; soude beloepen vpten scilt wat bet dan II st. ende een mijte vls. (2), nyettemin want die van Delft in de stede van huere portie, daervp zij in de Sciltaelen staen, nyet meer bij prouisie betalen en sullen dan die van Rotterdam, soe sal die Rentmeester, omme 't selue te furneren, vpten scilt ommeslaen vier groeten ende acht mijten vls. Gedaen den IIden dach van Maerte a°. XXXVII. stilo curie. Onderteyckent *J. de Jonge.*

* *

Tweede Memoriaelboek van Mr. *Jan de Jonge*, fol. 139. vso. 140. van 1537.

BIJLAGE op 't jaar 1537. den 17 Dec. op bl. 301. 302. 305.

„ Provisionele Voorziening van 't Hof van
„ Holland, voor een jaar, tot continuatie van
„ 't Octrooi van Keizer Karel van den 26 Sept.
„ 1530. tot vernieuwing van de Wet te Alkmaar."

Alsoe die Regierders van der Stede van Alcmaer bij hueren Gedeputeerden *den Houe* van Hollant te kennen gegeuen hebben, hoe dat *zij* van oudts ende vuyt crachte van *zekere Octroije* van de K. Maj. gewoenlick zijn geweest, alle jaers *bij de Vroetscap*, der voers. Stede te kiesen goets tijts voer Kermisse *ses persoenen*, omme daer vuyt *drye Burgemeesters XIIII persoenen*, om daer vuyt *zeuen Scepenen*, ende *vier persoenen*, om twee Tre-

(2) Men leert hier, hoe de Rekening op de *Schildtalen* geschiedde, en hoevele *Schildtalen* Holland toen bevat hebbe. Als er toch *f* 6077 : - moest opgebracht worden, en die op elk *Schild* 2 stuivers en 1 mijt was: zoo zullen er omtrent *f* 60000 : - *Schildtalen* geweest zijn.

Tresoriers daer vuyt *bij den Houe* gecoeren te worden, welck Octroy *nv onlancx geëxpireert zijnde*, hebben *die Steden van Hollant* van den zeluen Octroije *geobtineert* van de K. Maj. *continuatie den tijt van vier jaeren*, ende hoewel den selnen Regierders *dien nauolgende* wel geoerloft was te procederen *tot electie* als voeren, zulcx als zij tot noch toe gedaen hadden, en hebben nochtans 't zelue nyet willen bestaen, sonder expres consent daertoe te hebben (3), Soe ist, dat 't voers. Hof, angesien die cortheyt van der tijt, daer deur die *voers. Regierders* nyet mogelick en is an de Maj. van der Coninginne te reysen, ende ten eynde die voorsz. *Stede nyet rechteloes* en blijue, geconsenteert heeft *ende consenteert* mits desen den voers. van Alcmaer, dat zij van stonden aen voer dit aenstaende jaer, ingaende Kersauont naestcomende, zullen moegen procederen tot electie van de voers. persoenen, zulcx als zij *tot noch toe* gedaen hebben, ende dit *voer dese reyse* ende *vp belieuen* van de K. Maj. *behoudelicken* dat zij voer anderde nauolgende jaer ande Maj. van de Coninginne veruolgen zullen *om consent te obtineren*, om voertan meer zulcx te mogen doen. Gedaen inden Hage, den XVII Decembris a°. XV^c^ XXXVII. Bij Heeren Gerijt van Asfendelft, Warmont, Colster, Sasbout, Nicolaj, Pijnsſz. Zegers, Zuys Procurnaerden.

* *

Tweede Memoriaelboek van Mr. *Jan de Jonge*, beginn. a°. 1535-1540. fol. 138. verso.

BIJ-

(3) De Staatkundige reden lag hierin, dat, schoon *de Steden van Holland*, aldus in algemeene bewoording, verlenging voor *vier jaren* bekomen hadden, het evenwel twijfelachtig ware, of *Alkmaar*, als toen nog *een der kleine Steden*, onder die vergunning wel begrepen ware. Het Hof wijst hen daarom voor 't volgende jaar naar

BIJLAGE op 't jaar 1546. den 6 Novemb. op bl. 579. vergel. bl. 389. 555.

Wijze van toestemming der Geestelijkheid van Holland in de Bede, ten tijde van Keizer Karel.

„ Beroerende de *Geestelicke Subsidie.*"

De Coninginne gesien hebbende dese Artikelen, heeft op elck van dien doen apostilleren 't gene des hier nae volght.

De Geestelicheyt van Hollant gehoort hebbende die propositie van Gerijt van Asſendelft, Heer tot Heemskerke ende eerste Raedt, presiderende in den Raedt van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant, vp huyden den VIten in Nouembri anno XV^{c} ses ende veertich, Roerende de contributie van de halfue incommen vruchten van allen beneficien ende geestelicke goeden, te betalen d'een helft van dien binnen drie maenden nae de petitie voorſ. ende d'andere helft andere drie maenden eerst daer naervolgende, nyettegenstaende dat de geestelicke goeden in Hollant

Al- *in*

naar den Graaf zelven, of naar de *Koninginne Gouvernante* te Brussel; maar om de Stad niet *rechteloos* te laten, veroorlooft het Hof de oude Regering dit jaar *aanteblijven*. Dat nu hier geen gewag van 's Graven *Stadhouder* was, is niet vreemd. Onder den naam van *Hof* was de *Stadhouder* begrepen, en die bevond zich toen meestentijds te Brussel, bij de *Gouvernante*.

Alsoe de bulle alleenlijke inhoudt proceduеren van Executien, en behoirt men daeraf gheen copie te geuene.

Navolgende de Bulle, souden die van der geestelijcheyt schuldich sijn te betalene 't subsidium binnen sesse maenden nae d'insinuatie van dien, nyettemin de Coninginne, vuyt goede consideratien, ende om die van der geesteliekheyt nyet veel te beswaren, heeft hen geconsenteert vier termijnen, Behoudelick dat Kersmisse naestcomende den eersten termijn

in als contribueeren ende gelijcke last dragen met de waerlicke hant, nyet vuytgesondert, geuen voer antwoert.

Aengemerct die lasten ende periculen, die de Keyserl. Majest., onsen genadigen Heer, op dese tijden dragende es, *tot defensie van den heyligen Kersten geloeue*, geestelijcke ende waerlicken Staten roerende, zijn de geestelicke persoonen geinclineert, na haerluyden te condescenderen tot deselve propositie, op ende mits conditien, hier na volgende.

Inden eersten begeren copie auctentijcke op hueren coste *vander bulle Apostelijcke* met zijn appendentien.

Item te hebben vier halfve jaeren tot termijnen, daer 't eerste halff jaer aff verschijnen soude Sint Jansmisse naestcomende anno XV^{c} seven ende veertich, ende soe voorts van halfve jaire tot halfve jaire, tot vier termijnen toe.

Item

mijn sal wesen, daer af die van der geestelicheyt haere Maj. behoert te dancken, ende in desen hen dragen, gelijck doen andere vander Geestelicheyt van den anderen Landen.

Alsoe dit Article aengaet den *Staten van den Lande* van Hollant, en mach haere Maj. hierinnyet ordonneren, zonder consent van den seluen Staten.

Dit Article in zijne generaliteyt en staet op geen redene, alsoe die van der Geestelicheyt nyet en sijn van eender conditien, gelijcke rijckdom ende macht.

Soe verre yemant begeert moderatie van zij-
... nen

Item begeren ontlast te zijn van allen nyeuwen imposten, thiende penningen, oft andere lasten, die nv cours hebben oft hebben zullen, duerende dese vier termijnen voors. nae teneur van den Bulle Apostolijcque.

Item aengemerct datter veel Collegien, Deca-nonicken, cloesteren van mans ende vrouwen ende andere communaultez zijn, die, omme heure groote lasten ende diere tijden, niet en souden mogen furnieren dese halfve vruchten, versoucken daeromme, dat de Keys. Maj. believen sal de voirs. Collegien ofte Vergaderingen verleenen Octroy, omme te mogen versetten ofte vercopen van hueren goeden, tot somme toe dat respective huer aenpaert dragen sal.

Item alsoe veel Cloosteren, Collegien, Pasto-
... rien

non taxe, sal overgeven de declaratie van allen sijnen goeden, gelijck die overbracht zijn, in voergaende subsidie, met designatie van den goeden, die verbrand, verdronken, ofte eenigsins merckelijcken vermindert sijn, Ende tselve gesien hare Maj. sal ordonneren opte moderatie van den tax, soot na redene behoiren sal.

Actum te Bruessel, den 16den Novembris anno XV^C ses en veertich (4).

Ondergeteyckent
Verreyken.

rien etc. sedert die twee laetste halfve vruchten gecontribueert, gedimimueert zijn in haer tijtlijcke goeden bij brant, overloop van de watere, dijckaige ende andere zaecken, begeren daeromme te mogen hebben moderatie, nae gelegentheyt der saecken, welcken men doen blijcken sal in tijt ende stonde.

* *

Eerste Memoriaal van 't Hof van Holland, J. VAN DAM, fol. 228. vso. en 229.

BIJ-

(4) Uit den inhoud van dit stuk blijkt, dat de Geestelijken, gevraagd om de helft hunner inkomsten voor de toenmalige Benoodigdheden, niettegenstaande zij reeds in alles betaalden gelijk de Wereldlijken, echter daarin toestemmen, omdat de Bede strekte tot Verdediging van 't Christelijke Geloof en den Wereldlijken Staat. Doch zij verzoeken, bij middel van *Request*, een Afschrift van de *Pauselijke Bulle*; en bedingen eenige voorwaarden; dat de betaling geschiede in vier termijnen, elk half jaar; dat zij gedurende den loop dier termijnen ontlast blijven van alle nieuwe Imposten; dat de Onvermogende Octrooi mogen hebben, om iets van hunne Geestlijke Goederen te verzetten of te verkoopen; en dat bij 't verminderen hunner inkomsten, door brand, water, dijkagien, enz. eenige matiging gebruikt

BIJLAGE op 't jaar 1557. den 8 Octob. op bl. 330. (82).

„ De Stad Gornichem verzoekt om eene
„ Vroedschap bij de Landvoogdesse; dezelve
„ vraagt door den Geheimen Raad *Advis* aan
„ 't Hof van Holland. En het Hof geeft hier-
„ op zijne gedachten."

Advijs an den Secreten Rade van wegen Burgemeesters ende Regeerders van Gornichem, versoeckende Octroy omme een Vroetscap te eligeren. 1557. 8 *Oct.*

Assendelft. Sasbout. Snouckaert. Weldam. Boot. Drogendijck. Weytsen.

Hooge Eedele Vermoeg. Hoochgeleerde Heeren. Wy hebben ontfangen zekere Missive van die Maj. in date den XXVIIIsten Sept. laetsleden, mit zekere ingelechte Supplicatie van die *Burgemeesters, Scepenen ende Regeerders der Stede van Gorinchem*, versouckende te hebben *in huere Stede een Vroetschap* (5), *zulcx als in anderen Steden* van Hollandt gevseert wordt, daerbij ons belast wordt te scriuen ons advijs (6). Waerom wij uwer Mo. E. vougen voor andwoorde, dat ons dunct, altijts ter correctie van uwer Mo. E. (7), dat men die supplianten (8) zoude mogen

bruikt worde. Waarop het Antwoord der Algemeene Stadhouderesse, of Gouvernante, gevonden wordt. Gelijk nu dit licht geeft aan den Tekst bl. 578. Vergel. bl. 489. 555. 576. zoo strekt het ook tot opheldering van vele verhalen onzer Geschiedschrijvers op 't stuk der Geestelijken.

(5) Men leert hieruit, dat Gorkum a. 1557. dusdanige Vroedschap nog niet had.

(6) Dit toont, hoe alles langs behoorlijke wegen toeging.

(7) Dus hadden deze Advizen op zich zelf geene verbindende kracht.

(8) 't Geen dus *bij Supplicatie* geschiedde, maakte geen

gen verlenen Octroy, daer bij zijl. boeuen *den Casteleyn twee Burgemeesters ende zeuen Scepenen zouden* moegen nomineren *achtentwintich persoonen van* die rijcxste, bequaemste ende vreesamige vander Stede, daeruuyt *die Maj.* ofte *dit Hoff* uuyt zijnen naem, *in absencie* van den Stadthouder deser Landen van Hollandt, zouden kiesen ende eeden veertien personen, om mitten voorscreuen Castelleyn twee Burgemeesters ende seuen Scepenen, in der tijdt zijnde, te wesen een collegie van XXIIII persoonen, maeckende die Vroetscap van der voorscr. Stede (9), ende ingeualle inder tijdt yemandt vande voorscr. XXIIII persoonen aflijvich wierde, dat als dan zijl. nomineren zullen drie andere van de notabelste ende gequalificeerde vuyten rijckdom der voors. Stede, om daervuyt als voren gecooren te worden een, om te wesen Vroetscap, ente te suppleren die plaetse vanden afflijvigen, die alsdan gehouden zal worden zijnen Eedt te doen naer behoren, in handen van den Casteleyn, als Hoofdofficier aldaer. Weluerstaende dat de voors. XXIIII personen, maeckende te saemen een *durachtich collegie* van die Vroetscap, *representerende* 't lichaem van der Stede (10) van Gornichem, geconstringeert zullen mogen worden, op pene, daertoe bij den Officier ende Wethouders te ordonneren, te compareren vpt Stadthuys aldaer, om der voors. Stede zaecken (11), lasten ende politien te raeden, helpen dra-

geen *Contract* of Verdrag, maar geschiedde uit vergunning der Oppermagt, omdat die het nuttig vond.

(9) 't Is er dan zeer verre van af, dat men uit onkunde der vroeger geschiedenisse elkander wijsmaakte, dat *de Vroedschappen zoo oud zijn als de Steden.*

(10) Aanmerklijke woorden, ten bewijze van de toen begonnen voordduring, en van het *Representative.*

(11) Let wel, *der Steden zaken; Landszaken* werden daarin toen niet behandeld, dan zooverre het de Majesteit goedvond.

dragen ende fluiten, all tot welnaeren ende voorderinge vander voorscr. Stede ende zijne Majesteits affairen, ende zullen de voorscr. personen compareren, gelijckelick men gewoenelick es in ander Steden te doen. Senden daeromme Uwer Mo. E. weder die voorscr. Supplicatie, omme daermede de goede geliefte vander voorscr. Maj. gedaen te worden. Hooghe Ed. Vermoeg. Hoochgel. Heeren. Wij bidden den Almoegenden Godt etc. Gescreuen in den Hage, den VIIIste Oct. 1557. (de *Minute* was geteekend, *B. Ernst.*)

* *

Eerste *Missive-Boek* van den Hove van Holland, van 1557. 28 Sept. tot 1565. 31 Decemb. fol. 3. vso. en 4.

BIJLAGE op 't jaar 1558. den 27 July, op bl. 550, 551.

Opdat blijke, dat zoodanige Voorzieningen op geenen losfen voet geschiedden, zal ik in de Bijlagen invoegen een — Advijs van 't Hof van Holland — op een Request der Staten, *om in hunne* Ordonnantie van Impost *op Wijn en Bier te mogen begrijpen ook* de Geestelijken en Edelen.

„ Advijs anden Secreten Rade, van wegen „ de Staten van Hollandt, versouckende Oc- „ troy."

Hoge Edele Vermogende Heeren,

Obedierende zekere Missive van Co. Maj. in dato den VII Jul. deser jegenwoirdige maendt, midtsgaders de *Appostille*, gestelt op zekere *Requeste*, ouergegeuen van wegen *de Staten van Hol-*

Hollandt, conforme die voorf. Misfive, daerbij ons belast was die voorf. Requeste te ouerfien ende ons advijs an Co. Maj. oft uwer Mo. E. vpt verfouck van den voorf. *Staten* ouer te fcriuen. Soe hebben wij die felue Requeste geuifiteert, midtsgaders zekere ftucken, daer an gehecht, die wij Uwer Mo. E. hierinne befloten weder ouerfenden. En dunct ons (onder Correctie van dezelfde Uwer Mo. E.) dat Co. Maj. die gheene *van de Geestelicheyt* oft *van den Eedelen*, die *willichlijck*, zonder contradictie, *den impost* opten wijn ende bier gegeuen ende betaelt hebben, wel zal mogen comprehenderen in de *Ordonnancie*, bij den voorf. *Staten* gemaect, zonder daerinne te ftellen die gheenen die mitte *voorfcr. Staten in proces zijn;* die welcke men voorts behoort te laten procederen ten vuyteynde toe van denzeluen Procesfe (12).

Hoge Ed. Vermogende Heeren.
Gefcreuen in den Hage XXVII Julij 1558.

* *

Eerfte Misfive-Boek van 't Hof van Holland, 1557—1565. fol. 30.

BIJLAGE op 't jaar 15$\frac{58}{58}$. den 16 Febr.

Ik heb dit Advijs [nopens Schoonhove en zijne verzochte Vroedfchap] *om deszelfs aanmerklijkheid, in de Bijlagen gebracht op 't jaar* 1559.

„ Advijs [van 't Hof van Hollandt] anden Se-
„ creten Raedt, van wegen die Burgemeesters
„ ende gemeene Vroetfcap der Stede van Schoon-
„ hoeven, verfouckende confirmatie van zekere
„ twee Octroijen."

Hooghe Eedele Vermoegende Heeren. Obedieeren-

(12) Om nu zulke *Ordonnantien*, door de Staten met

rende zekere Uwer Mo. E. Missive, gedateert den 16 Junij laetstleden, conformelick zekere marginale Appostille, wesende van denzelven dato, gestelt op zekere Requeste, de Co. Maj. gepresenteert, van wegen die Burgemeesteren, Scepenen ende gemeene Vroetscap der Stede van Schoonhoven, Bij den welcken zijlieden versouckende zijn confirmatie ende approbatie van zekere twee Octroijen, heminyden bij hooglofflicker memorien Maximiliaen ende Marie, Hertogen van Oostenrijck ende van Bourgoingnen enz. ende de Keys. Maj. eertijts gegunt ende gegeven, welcke Requeste midtsgaders ook beyde de voorscreven Octroijen wij int lange gezien ende gevisiteert hebben, Ende naer lange comunicatie bij ons daerop gehadt, Ghedunct ons, onder correctie van Uwer Mo. E. dat de Co. Maj. 't Octroy, den supplianten bij den voorscreven Maximiliaen ende Marie, Graven ende Gravinnen van Hollandt, gegunt ende gegeven, wel zoude mogen confirmeren ende approberen, *zulcx ende inder vougen wij 't zelve gecorrigeert hebben* (13), *vuytgesondert alleenelick 't gesubreguleerde poinct, beginnende, Ende oft gebuerde, dat wij of onse voorscreven Stedehouder ende Raedtsluyden van Hollandt*, 't welck naer ons beduncken daervuyt behoort te blijven, Senden daeromme uwer Mo. E. wederomme de voorscreven Requeste ende geattacheerde Octroijen, ten eynde des Co. Majesteits goede gelieftę daer mede gedaen mach werden.

Hooghe Eedele Vermoegende Heeren. Gescreven

ven

met diergelijke bepalingen opgesteld, uittegeven, moesten zij van 't *Hof*, of van nog hooger hand, te Brussel, oorlof verkrijgen, of gelijk men 't noemde, *Executoriaal-Brieven* vragen. Zie mijne Aanmerking, D. IV. bl. 551.

(13) Men weet dan nu niet, hoe hun verzoek luidde.

ven inden Hage, den Xden Februarij anno 1559. stilo curiae.

* *

Uit het *eerste Register der Missiven van den Hove van Holland*, fol. 66. verso en 67.

BIJLAGE op 't jaar 1560. den 20 Sept. op bl. 331.

Verzoekschrift van de Stad Gornichem, aan den Koning, ten advise aan het Hof van Holland gezonden, nopens eene Vroedschap. En 't Advijs hierop van 't Hof aan den Secreten Raad te Brussel.

Hooghe Eedele Vermoegende Heeren. Omme te vulcommen de besloeten Missiue van den Coninck, onsen aldergenadichsten Here, van den XVIden Augusti laetsleden, midtsgaders d'Appostille, gestelt opte marge van *der Requeste*, zijne Maj. gepresenteert, van wegen de Burgemeesters, Scepenen ende Regierders der Stede van Gorinchem, den XIIIIden der voorsz. maendt, daer bij zijlieden versouckende zijn *alteratie van zekere Octroy*, hemlieden bij de Maj. geaccordeert in den jaere XV^c LVII. laetsleden, [zie hiervoren, bl. 516.] hebben wij die voorscreuen Missiue, midtsgaders 't dobbelt van 't voorscreuen Octroy daer bij gevoucht, ouergesonden in handen van den Drossaert van Gorckum, die welcke ons ouergescict heeft zijn *aduijs*. Ende naer wij al 't zelue in 't lange mitten anderen gecommuniceert hebben, bedunct ons onder correctie van Uwer Mo. E., dat men den suppliantente huerlieder versouck in als wel zal mogen accorderen, waer toe 't aduijs van den voornoemden Drossaert oick streckende is. Senden Uwer Mo. E. daeromme weder ouer die voorscreuen

Requeste, midtsgaders 't dubbelt van 't voorscreuen Octroy ende 't aduijs van den voorscreuen Drossaert, omme daer mede zijne Majesteits goede geliefte gedaen te worden.

Hooge Eedele Vermoegende Heeren &c. Gescreuen in den Hage, den XXsten Septembris 1560. (14)

* *

Eerste Missive-Boek van 't Hof van Holland, fol. 73.

BIJLAGE op 't jaar 1561. den 16 Julij, op bl. 422.

Ik bezit een zonderling en oorspronglijk Register van den tijd van Keizer Karel en 't begin van Philips, genoemd: Livre contenant les Offices et estats de pardecha; *bevattende alle de Beambten, Officieren en Raden van alle de XVII Provincien — — en alle hunne jaarwedden — — allen afhanglijk, dienstbaar en verantwoordelijk aan den Graaf, waarin voorkomt eene*

„ Orde van PHILIPS, Graaf van Holland, aan „ de Luiden zijner *Rekenkamer* in Holland, om „ alle zijne Officieren, zoo van de *Justitie*, als „ van de *Ontvangst zijner Domeinen en Bede*, „ bij de Rekenkamer opteroepen, tot het doen „ hunner Rekening van *ontvang* en *uitgaaf* op „ straffe; eigenhandig onderteekend door de „ Landvoogdesse MARGARETA." (15)

PHILIPS etc. Onsen lieuen ende getrouwen, *die Luyden van onse Rekeningen'* in Hollandt, saluyt en-

(14) In mijn D. IV. bl. 331. staat kwalijk 1561. den 20 Sept. moet zijn 1560.

(15) Onder aan de bladzijde staat: *Ordonnance a estulx en Hollande, pour faire compter les Officiers comptables.*

ende dilectie. Alsoe tonser kennissen gecomen is, dat, hoewel ghij van oudts expresse ordinancie ende speciael beuel gehadt hebt: om alle *onse Officieren*, zoe wel van *Justitie* als van ontfange van *onse Demeynen* ende *beden*, de welcke gewoenlijck ende gehouden zijn, *in onser Rekencamer in Hollandt* huere Rekeninge te doene van hueren bewinde ende ontfange, die zij van onsen wegen in onsen Landen ende Graefscepe van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt gehadt hebben, *alle jaere* huere Rekeninghen voir v te doen doene, ende deselue affineren ende sluyten; Ende dat ghij, volgende de voirscr. ordinantie, vele ende diuersche Officieren, waervan eenige van vele jaeren ten achteren zijn, ontboden ende beuolen hebt: dat zij van hueren bewinde ende ontfanck souden commen rekenen ende hun Rekeninge laten affineren ende sluyten, ende daertoe denseluen gestelt ende geprefigeert eenen zekeren ende tamelijcken dach. Ende dat op zekere pecuniele penen ende boeten, En zijn nochtans (16) sommige van

(16) Ging dit zoo toe met de slapheid, om rekening te doen aan 's Vorsten Rekenkamer van Holland, door zijne Ontvangers en Officieren, onder de Spaansche Regering van Koning Philips; tot welk Rekeningdoen zij toch, volgens alle wetten en rechten, verplicht waren: hoe moet het zich toegedragen hebben te voren onder het zwak en verward Bewind van Vrouw *Maria van Burgundie*, en gedurende de minderjarigheid van haren Zoon Philips, daarop gevolgd tot het jaar 1495., te meer, daar de Hertogin *Maria* (bij het later dus genoemd *Groot Privilegie*) vele Vergunningen deed, die het misbruiken, verkwisten, of niet verandwoorden der *Vorstelijke penningen*, (thans zoude men zeggen, *'s Lands gelden*) als 't ware, wettigden, veroorloofden, ten minste gemaklijker maakten. Men behoeft hiertoe slechts in te zien de kracht en gevolgen van Artikel 16, 22, 25. en 31. Wat betreft *de oude Ordonnantien* tot het doen van Rekening, waarop men zich beroept; deze waren er van de vroegste tijden. Doch zij werden veeltijds niet nagekomen. Ik zal hiervan straks iets meerder zeggen.

van de selue Officiers ende Ontfangers aldaer nyet gecommen ende gecompareert, noch V daer inne nyet zoe onderdanich ende gehoirsaem geweest, als zij wel behoirden te zijne. doende zulcx tegens hueren eedt, mits welcken ghij int hooren ende sluyten van deselue Rekeninge V nyet zoe wel quyten en kundt, als ghij wel behoirt ende begeeren zoudt te doene. Ende en kunnen oick mitsdien die Luyden ende Officiers van onse financie den staet van onsen Renten ende incomen in den voorscr. Landen ende andere onder V jegewoirdelijck sorterende, nyet gevuechlijcken geweten, noch hen daermede behelpen, tot voirderinge van onsen zaken ende affairen alst van noode wesen zoude, alles tot onser grooter schaede, preiudicie ende achterdeele, ende noch meer sounde, indien daerinne van onsen wegen nyet versien ende geremedieert en worde met behoirlijcke prouisie. Soe eest dat wij de zaken voirscr. ouergemerct, Begerende dat de voirsz. Ordinantie, bij onsen voirscr. hiervoirmaels gemaect, onderhouden ende geobserueert worde. Ende dat alle onse Ontfangers ende Officiers administratie ende bewint hebbende *van onsen incommen* tsjaers eens daervan behoirlijcke Rekeninge doen, ende dat de selue Rekeninge geaffineert ende gesloten worden, opdat wij den staet van dien te beter ende zekerlijcker weten mogen, om ons daermede te behelpen alst behoiren sal. Ende hierop gehadt 't aduijs van onser zeerlieue ende zeerbeminde Zuster, die Hertoginne van Parme, ende van Plaisance, voir ons Regente ende Gouuernante van onsen Landen van herwertsouer, ende van onsen lieuen ende getrouwen, die Hooffden ende Luyden van onsen Raden van Staten ende Financie, neffens haer wesende. V ontbieden ende beuelen wel ernstelijcken, V daertoe committerende (indient van noode zij) mits desen, dat ghij van onsen 't wegen bedwinght ende doet bedwinghen Realijcken ende bij feyte, bij impositie van zekere pecu-

cu-

cuniele penen, ende bruecken allen onſen voirſcr. Officiers ende Outfangers, zoe wel *van Juſticie* als *van onſe Demeynen ende Beden*, zoe wel in onſen voirſ. Landen van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, als Vuytrecht, Ouerijsſel, Groeningen, Drenthe, Linghen, ende anders onder V ſorterende, ofte namaels ſullen mogen ſorteren, Die in gebreke oft vertreck zijn ofte hiernamals ſullen mogen weſen, van hueren ontfanck ende bewint te rekenen, om tſelfde terſtont te doene ende hun Rekeningen te laten ſluyten ende affineren, van al tgene dat zij ons van den voirledenen tijt ten achteren zijn oft weſen ſullen, Ende de voirtaen telcken jaere tot zulcken redelijcken tijde ende termijne, als ghij hen daertoe prefigeren ende bewijſen ſult, huere Rekeninge ouerbrengen ende deſelue laten affineren ende ſluyten, Ende zoe verre dat zij int obedieren ende achuolgen van uwen voirſcr. beuelen, weygeringe oft vertreck maken, ende geen neerſticheyt ende debuoir en doen, om ten dage ende termijne hen gepreſigeert ende geſtelt, ende alnoch te prefigeren ende ſtellen, te commen oft zeynden Rekeninge, zult in dien geualle, denſeluen Officiers, Rentmeesters ende Ontvangers bij ſlote van huere Rekeninge tonſen proffijte belasten, metten boete daerinne zij alſoe geuallen ſullen weſen, zonder eenige diſſimulatie oft verdrach. Hem beſcheydende ende aſſigrerende eenen anderen behoorl. ende tamelijcken dach, om van hueren voirſcr. bewinde Rekeninge te doen. Ende indien zij ten voirſcr. tweeden daechſele nyet en commen, oft geuoechſamelijck en zeynden om te rekenen, zult hen van *hueren officien ſuſpenderen*, ende hen van onſen twegen alle bewint van dien verbieden ende interdiceren, Stellende in huere plaetſe andere bequaeme perſoonen, bij maniere van prouiſie, ter tijt toe dat bij ons daerinne andersſins verſien ſal worden, Ende om den cost te ſchuwen van telcker reyſe de voirſz. Officiers te ontbie-

bieden om te commen rekenen, ende opdat zij te neerstiger ende zorchfuldiger souden wesen, om ter gelegener tijt huere acquyten ende descharges te gecrijgen ende Recouureren, ende teynden van elcken jaere huere Rekeninge te doene. Wij willen ende ordineren, dat ghij bij slote van elcker Rekeninge van onse voirsz. Officiers, denselnen ordineert ende beteyckent eenen zekeren tamelijcken ende behoirlijcken dach ende termijn, binnen den welcken, dat zij ten naesten jaere sullen mooten commen rekenen, ende indien zij binnen tamelijcken tijde daernae nyet en commen, zult hen 't zelue alsdan beuelen, op zulcke pene ende boete, als gij daertoe stellen ende ordineren sult. Waermede wij willen de gebreckelijcke bij slote van huere Rekeninge tonsen proffijte belast te worden, zonder eenige gratie oft verdrach. Procederende daernae tot suspensie van huere officien als voiren, Des te doene geuen wij V volcommen macht, auctoriteyt ende sunderling beuel bij desen. Ontbieden ende beuelen voorts allen onsen Bailliuus, Justiciers, Officiers ende Ondersaten, dien dit aengaen sal, dat zij V ende uwen Gecommitteerden ende Gedeputeerden doende tgene des voirs. is, mit diesser aencleeft, ernstelijck verstaen ende obedieren. Ende V ende denseluen uwen Gecommitteerden daerinne alle gunste, hulpe, troost, ende assistentie doen ende bewijsen, indient van noode werdt, ende zij deshaluen van uwentwegen versocht worden. Want etc. Gegeuen etc.

President du priué conseil. Nous vous ordonnons faire sceller Lettres patentes selon la mynute cydessus. Fait a Bruxelles soubz nostre nom le XVe jour de Juillet 1561.

[Eigenhandig onderteekend]

MARGARITA.

AAN-

AANMERKING.

Dat deze nalatigheid van Rekening te doen al een oude kwaal geweest zii, bewijze ik uit de tijden van *Aalbrecht*: Waartoe dient dit *Formulier van Bevel*, of:

„ *Aanschrijving* van Hertog Aalbrecht, Graaf van Holland, aan alle zijne Baljuwen, Rentmeesters en Ontvangers over Holland, om hunne Rekening te komen doen, en hunne *Commissiebrieven* mede te brengen, op straffe van ontslag van hunnen dienst."

In 't jaar 1396. den 27 Octob.

Bailu etc. Wij ontbieden V ende beuelen, dat ghi uwe Rekening bereit ende dairmede bi ons coemt in den Haghe, (op sulke dach etc. als geteykent staet) om ons *goede Rekening* ende bewising te doen van sulken dienst, als ghi van onsen wege bewaert hebt, het zij dat ghi die *een jaer* of *half* of *meer* of *min* bewaert hebt, zint der tijd dat ghi lest dair of rekende, want uwe beueling, die ghi van ons hebt, ynhoudt, als ghi wail weet, dat ghi ons Rekening doen sult *als wijs V vermanen*. Want wij ymmer opten tijt voirscr. uwe Rekeninge dair of horen willen, om 't gestant van denseluen *onsen dienste* en anders onsen diensten van onsen Landen te weten. Ende waert dat gi des versaet of ouerhorich dair in vielt, soe meynden wij *V onsen dienst te onwaren ende eenen anderen te beuelen*, die ons gue rekening en bewising dair af doen soude tot alre tijt als wijs hun vermaenden. Item ontbieden wij V, dat ghi V in uwer rekening jegens ons alſo quyt, dat ons gheen noot en sij vorder dair na te onderzoeken, want wij ymmer dairna meynen te ondertasten om *dat onse te hebben*. Item dat ghi uwe rekening als ghi rechtevoirt reekenen moghet, sonder vertrec daer in te maken, want wij niet en willen, dat ghi *in de Hage legghen soudt op onse cost*, om uwe rekening te doen scriuen of bereiden. Item dat ghi opten tijt voirgem.

sulc

sulc Wijngelt en Lakengheit, als ghi jairlix te betalen pleget, mit v brenget en leuert den Domprofste van Vtrecht, *onsen Tresorier*, dier ons voirt goede bewising of doen zal, want wij uwe *boeke* ende *recesse* onder ons meynen te laten houden ter tijt toe dat ghi dat voirn. geld betaelt hebt. Voirt dat ghi sulke *brieven van beueling*, als ghi van enighen dienste van ons hebben moghet, het zij dat *die op jaren* spreken *of zonder jaren*, opten tijt voirscr. mit v brengt, want wij die besien ende weten willen, dit en laet niet. Gegeuen in den Hage, XXVII dagen in Octobr.

* *

Uit de Hollandsche Leenkamer. Memoriale B. D. 1351—1396. fol. CXLVIII. bij inliggend blad. En weleer uitgegeven, in *de Appendix* der Stukken, bij den Heer *P. Rendorp*, Diss. Inaug. *de origine ac potestate Ordinum sub Comitibus Hollandiae*, 1782.

Nu kan men ook beter verstaan het gebeurde met den Hr. van Arkel, 's Graven Tresorier Generaal, die met zijne Rekening in gebreke bleef, met al deszelfs gevolgen, ons verhaald door WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. III. bl. 344. Hertog Aalbrecht had met dat aanzienlijk Heerschap meer werks; maar had hij daarom minder *rechts*, om hem tot zijn' plicht te dwingen, hoe groot een *Leenman* of *Vasal* of *Dienstman* hij ook wezen mogt?

Ik late hier volgen een ander

„ *Bevelschrift* van Hertog *Jan van Beijeren*, die voor een' tijd het Hoogbewind van Holland vermeesterd had; waarbij Hij alle *Baljuwen*, *Schouten*, *Rentmeesters*, *Dijkgraven* van Holland en Zeeland beveelt, met hunne Rekeningen op bepaalde dagen in 's Hage te komen, en die te verantwoorden voor Hem als Grave van Holland."

In 't jaar 1420. den 22 Octob.

Johan etc. Ontbieden v ende beuelen, dat ghi als

alle Rekeningen bereydt ende sluyt vp Sinte Andries dach naistcomende [den 30 Nov.], *so dat van outs gewoenlic* geweest heeft, ende dair mede bij ons coempt vpten yersten dach in Decembrj naestcomende, inden Hage, off dair gij verneemt dat wij dan wesen sullen, om ons goede bewijsinge te doen van sulken dyenste, als gij van onss geuoirt hebt, als gij sculdich sijt te doen, na inhoudt uwer beueling, ende hier en bynnen alle verschenen gelden inmaent, om onsen getruwen Tresoriet dat tot onser behoeff te leueren, sonder enich afterstall ons ouerteleveren. Want wijs nv sonderlinge behoeuen ende kenlijk te doen hebben. Dez en laet nyet, God sij mit u. Gescr. tot Dordrech, vpten XXIIsten dach in Octobrj.

Boven den Brief stond:

„ Den Amptluden voirs. is geschteuen, ge„ lijck hierna bescreuen staet, van *te rekenin*„ *ge te comen.*"

De Lijst *dier Amptlieden* gaat van fol. X—XL vooraf in dezer voege:

Te rekenen *die Officiers in Hollant.* In Decembrj a°. XX.

Die Bailyu van Rijnlant Die Bailiu van Kenemerlant ende van Vrieslant	I. [Dec.]
Die Bailiw ende Rentmeester van Amsterlant ende Waterlant Die Bailiw ende Rentmeester van der Goude Die Bailiw vander Hage	II.
Die Bailiw van Delfflant — — — van Schielant — — — van Sciedam	III.
Die Bailiw van Rotterdam Die Bailiw van tsGrauensand Die Bailiw ende Rentm. van Wourden	IIII.
Die Bailiw ende Rentm. van Muyden, Nairden, Weesp ende Goylant	V.

Die Bailiw ende Rentmeester van Egmond
Die Bailiw ende Rentmeester van Yselsteyn } VI. [Decemb.]

Die Drossaet van Arkel
nota. Die Drossaet van Huesden } VII.
[Misschien nalatig.] Die Bailiw van Zuuthollant

Die Scout van Dordrecht
Die Scout van Harlem
Die Scout van Delff } VIII.
Die Scout van Leyden

Die Scout van Amstelredam
Die Scout van der Goude
Die Scout van Alckmair } IX.
Die Scout van Hoirne
Die Scout van Medenblick

Die Scout van Enchuysen
Die Scout van Oudewater
Die Scout van St. Geerdenberge } X.
Die Scout van Scellinchout
Die Scout van Woggenem.

Die Scout van Hoechtwoude
Die Scout van Spanbroeck } XI.
Die Scout van Westwoude
Die Scout van Abbekerk

Die Scout van Zibekerspel
Die Scout van Hem } XII.
Die Scout van Grotenbroeck

nota. Die Rentmeester van Noorthollant XIII.

Die Rentmeester van Zuuthollant
Die Rentmeester van Kenemerlant ende Vrieslant } XIIII.

Die Rentmeester 's Lands van Arkel
nota. Die Rentmeester van Huesden } XV.
Die Houtuester van Harlemmerhout

Die Dijcgraue van Zuuthollant
nota. Die Dijcgraue tusschen Leck ende Merweyde } XVI.
Die Dijcgraue van Medenblic
Die Houtuester v. Bijndelmerbroeck

Die

Die Tolnere van Geervliet Die Tolnere van Woudrichem ende van Scoenhouen	XVII.	nota:
Die Tolnere vander Goude Die Tolnere van Dordrecht Die Tolnere van Amstelredam Die Tolnere van Sparrendam	XVIII:	nota:

Officiers in Zeelant.

Die Bailiw vanden Briele Die Bailiw van Middelborch Die Bailiw van Zerixee	XIX.	nota: nota:
Die Bailiw van Reymerswale Die Bailiw vander Goes Die Bailiw van der Tollen Die Bailiw van Brouwershauen	XX.	nota. nota:
Die Bailiw van Dumborch Die Bailiw van Westcappel Die Bailiw van Westvoirne	XXI.	
Die Rentmeyster van Voirne	XXI.	
Die Rentmeyster Bewesterscelt	XXII.	
Die Rentmeyster Beoesterscelt Die Rentmeyster vander Tollen	XXIII.	
Die Tolnere van Yersickeroirt	XXIIII.	

* *

Uit de Hollandsche Leenkamer, Memoriale B. L. fol. XI. verso.

Op die wijze ging het ook toe, nadat er reeds onder *Philips van Burgundie* eene afzonderlijke *Rekenkamer* was ingesteld; die dan eens in den *Hage* zat, maar naar *Brussel* of *Rijssel* verplaatst, of ineengesmolten werd. De Vorst zond derwaards *Commissarissen* tot de Rekening; waartoe dit volgende stuk behoort:

Commissie voor Mr. Jacob Crusinck, Rekenmeester tot Brussel, om sich te vertrecken inden Hage, om aldaer te vaceren, ouerhooren ende te sluten de reeckeningen der Officieren van Hollant, Zeelant ende Vrieslant, die noch haer resten inne te brengen hebben.

In 't jaar 1464. den 14 Junij.

Philippe, etc. A nostre amé et feal conseiller

et maiſtre de la Chambre de nos comptes a Brouxelles maiſtre *Jacques Cruefinck* et a noſtre bien amé *Paule Meesen* * ſalut, Pourceque nous auons eſté advertis, que n'auez point encore paracheue *l'Inuentoire* que n'aguerres vous auions ordonné et commandé de faire de tous *les comptes, lettres et acquits* eſtans en *la chambre des nous comptes* a la Haye en noſtre dict pays de Hollande, par nous depuis aucun temps enca *abolie et transmuée* a celle de nos comptes audict lieu de Bruxelles pour iceux comptes lettres et acquits illecq par nous eſtre transportez; Et auſsi que par noſtre amé et feal *conſeiller et Recepueur General de nous pays* de Hollande Zelande et Friſe *Clais de Vriese* nous a eſté remonſtré que pluſieurs de nous officiers tant *de juſtice que de recepte* en iceulx noz pays ont encores a compter de leurs offices d'un an ou plus en restes et ſommes de deniers, qu'ils nous pourront debuoir par la fin d'iceulx comptes, et dont il est chargé par ſes eſtats par luy faicts par les gens de *nous finance* il ne ſe peut aider iusques a ce que nosdicts officiers auront rendu et *affiné* leur dictes comptes, Nous qui deſirons la perfection dudict inventoire, et lesdictes comptes, lettres et acquits eſtre par vous transportez le pluſtot que faire ſe pourra de noſtre dicte chambre des comptes a Bruxelles, et auſsi l'affinement des comptes de nosdicts officiers en nosdicts pays de Hollande et d'autres desſusdicts vous mandons et commandons et expresſement *enioingnons* en commettant par ces preſentes ſi mestier est, que vous vous transportez *audict lieu de la Haye* pour illec en *parfaiſant* le dict Inventaire, ſelon que le cas le requiert, vaquer, beſoingner et entendre en toute diligence a l'audicion, cloſture et affinement des comptes de tous nous dicts officiers *tant de juſtice* que *de recepte* en nous auant dicts pays de Hollande, Zeelande et Friſe, qui ont encores a compter des termes escheues auparavant le premier iour de may dernierement paſſé auquel iour com-

* l. Messen

commence l'estat de nostre Rentemaistre General de ceste presente année, Et semblablement de ceulx dont les noms sont escriptes et declairées en une cedulle attachée soubs nostre signet et signée de nostre amé et feal Conseiller et maistre d'hostel *Pierre Blandelin Seigneur de Middelbourg* des termes escheues depuis le premier iour de may enca, sans toutesfois vous entremettre ou toucher aucunement au faict des comptes d'aucuns *de nos officiers* qui depuis ledict premier iour de may peuuent encores auoir a compter, non declairez en la dicte cedulle, lesquelles leurs comptes voullons estre ouis, cloz et affinez *en la dicte chambre de nous comptes* a Bruxelles aussi tost que l'inuentoire dont dessus est faicte mention sera du tout parfaict, Et si aucune difficulté trouvez es deuant dites comptes par vous ouis, la rapporter a la verité *en la chambre de nous comptes* a Bruxelles pour par nous gens illecq estre vuidee et lesdicts comptes ou compte estre affinez et clos, ainsi qu'il appartiendra de raison, *Mandons* en outre a tous nos *justiciers*, *officiers* et *subgetz* de nosdicts pays de Hollande, Zeelande et Frise et a tous autres que ce peut ou pourra toucher et regarder que a vous en ce faisant *ilz obeissent et entendent* diligement *car ainsi nous plaist il*, Donné en nostre ville de Lille le 14 jour de Juing l'an de grace 1464. ainsi signé, par Monsieur le Duc *P. Milet.*

S'ensuiuent les *petits officiers* de Monsieur le Duc en Hollande, Zeelande et Frise tant de *justice* que *de recepte* qui ont a compter de leurs offices depuis le premier jour de May l'an 1464. jusques au premier iour de Juillet apres ensuiuant audict an. ['s Graven kleine Officiers.]

1. Primo *Florens Crusing* de Zuythollande d'un an finy le neufiesme jour de May.

2. Le *Rentier de Crabbendyck* des termes escheues a noël anno 1463. et de la S. Jehan anno 64.

3. *Florens Hogendorp* des rentes de Beverwyck d'un an finy le dr. de May anno 64.

4. *Jean de Wittens* Bailly et Receueur de Rotterdam du terme d'un an fini en May anno 64.

5. *Jehan de Swieten* Schoutete de Leyden du terme d'un an, fini en May anno 64.

6. *Philippe Ruychrock* Bailli de la Haye du terme d'un an fini en Juing anno 64.

7. *Matthys de Buyssere* fermier de Geervliet d'un an fini a la S. Jean anno 64.

8. *Jacques de Buyssere* fermier du Toulieu de la Goude d'un an fini a la St. Jehan anno 64.

9. Les villes de *Haerlem*, *Delft et la Goude* des rentes viageres sur elles vendues a la charge de ce qu'ils ont a compter de Monsieur; des termes escheues parauant le dernier iour de Juing anno 1664. ainsi signé par *Bladelin*. (Ziet het groene Register, beginnende in de maend van Nouember 1460. fol. 21. Rekencamer Holl.)

* *

Aldus vindt men dit geschreven bij M. VAN DER HOEVEN, *MS. Charter-Kronijk*, D. V. ad h. a. berustende bij den Hr. Mr. *W. van Noort*.

* * *

BIJ-

BIJLAGE op 't jaar 1561. den 27 Sept. op bl. 552.

Toen de Staten — opgesteld hadden eene Ordonnantie, of Plakaat, waarbij zij den 10den Penning zouden INNEN *en* ONTVANGEN, *en die op 't scherpst executeren, zonden zij hetzelve vooraf met een bijgevoegd Request aan den Koning, met verzoek, om die Ordonnantie te willen aggreëren, en op dezelve doen expedieren opene Brieven. Welk verzoek de Secrete Raad des Konings te Brussel op nieuws stelde in handen van den Raad van Holland, om te dienen van Bericht. Dit Bericht is ook door 't Hof gegeven — —.*

„ Aduijs aen die van den Secreten Raede, van „ wegen [*de Edelen en*] de Gedeputeerde van „ de zes groote Steden van Hollandt, Repre„ senterende de Staten van denzeluen Lande, „ Beroerende 't Placcaet van den thienden „ Penninck de anno LXI."

Hooghe Eedele Vermoegende Heeren! Wij hebben *ontfangen van den Coninck* ons aldergenadichsten Heere, zekere Missiue, van date den zesten deser maendt Septembris, midtsgaders zekere *Requeste ende Ordonnancie, bij den Eedelen ende Gedeputeerden van den zesse groote Steden* van Hollandt, *Representerende den Staten* van den zeluen Lande *geconcipteert*, daer vp *den thienden Penninck* voor desen loependen jaere XV^c LXI. *geheuen ende ontfangen zoude werden van alle onroerende Goeden, Renten ende Incommen binnen* den voorscreuen Lande, ende zijne

 Maj.

Maj. van wegen *den voorscreuen Staten gepresenteert*. Bij welcke Requeste die voorscreuen Staten versouckende zijn de voorscreuen *Ordonnancie te willen aggreëren*, ende op dezelue te doen expedieren opene brieuen, in forme van Placcate &c. *Ende omme 't inhouden der voorscreuen Missiue, midtsgaders d'appostille, opte voorscreuen Requeste gestelt, te vulcommen, Soe hebben wij* die voorscreuen geconcipieerde *Ordonnancie* wel ende int lange geuisiteert, Ende bedunct ons (onder correctie altijts van Uwer Mo. E.) dat gemerct die voorscreuen Staten int *aenbrengen*, *taxeren* ende collecteren van den *thienden penninck vant incommen* van den jaeren LIII, ende LVII. beuonden hebben veel ende diuersche abuysen gepleecht te zijn, dat zijne Maj. die voorscreuen Ordonnancie in als zal mogen aggreëren ende daerop opene briefuen van Placcate doen expedieren, omme die mit alder vlijt *gecundicht* te werden, vytgeseyt van den poincten, daer hiernaer aff geseyt zal werden.

Ende eerst angaende 't Vde article, dunct ons dattet te zeer captieulx zoude zijn bij den taxateurs, die van de nutste ende bequaemste genomen zullen werden, noch drie andere personen (die genouch *contrerolleurs* zouden zijn) daer bij te vougen, zoot de tauxateurs hooch genouch bij huerlieder eede, daer vooren geëxpresseert belast wordt, ende wij qualicken de taxateurs op zulcken zwaeren last zouden connen constringeren, omme de zelue last te accepteren (17).

Angaende 't Xde article, dunct ons genouch te wesen deerste peyne, int zelue article gestelt (18), van thuys van den onwilligen zoe hooch

(17) Dit schijnt echter bij het *Plakaat* te zijn doorgegaan.

(18) Dit is in 't Plakaat dan ook veranderd; zoodat ik vinde, dat de Onwilligen *in poenam zullen betalen de helft, zooveel als die huizen zijn getaxeert geweest*.

hooch getauxeert te werden als thoochste huys van den zeluen quoijer, zonder daer bij te vougen, *daer en bouen voor zijn onwillicheyt, gemulcteert te werden met gelijcke somme enz.* zoe deerste peyne genouch es.

Angaende 't XIIIde article, dunct ons (19), tander punct te weeten (zoe wannier een pachter fugitijff es, dat alsdan den eygenaer zijn pachters derdendeel *van den thienden penninck* mede zoude moeten dragen,) nyet redelick te zijn, zoo 't zelue derdendeel vpte bruyckwaer geset werdt, ende de Collecteurs toe moegen zyen, om van den bruycker voor zijn vertreck 't zelue derdendeel tontfangen, *ende oock somwijlen een eygenaer duer de fuge van zijn pachser* van de geheele pacht gefrustreert werdt.

Angaende 't XVIIIde, dunct ons vytezelue redenen als vooren vant Xde article geseyt es (20).

Op 't XXIste article, dunct ons, datter wel bijgevoucht dient, bij Gecommitteerden van de Co. Maj. ende van den Staten, zoemen in gelijcke mede altoes bij Commissarissen van den Raedt gepleecht heeft.

Opt LXIXste dunct ons van gelijcken, dat de Gecommitteerden van den Staten 't zelue behooren als dan den Raedt te kennen te geuen, om van der Majesteits wegen daer inne verzien te werdene, naer redene ende gelegentheyt etc. ende dat op dat de Maj. in als *zijn hoocheyt behoort geconserueert te werden.*

Ende alsoe bij den XLVIII ende XLIX articlen geseyt werdt, dat een yegelick gehouden werdt, aen te brengen *die jaerlixe pacht* van officien ende diensten, die hij pacht van de Co. Maj. ofte yemandt anders, ende van gelijcken van den pachters

(19) Dit heeft ook eenige verandering veroorzaakt.

(20) Dit is gebracht op de helft. Maar het voorgestelde op Art. XXI. en LXIX. is niet gevolgd.

ters van den thollen etc., omme bij dezelue pachters 't *derdendeel van den thienden pennick* van dezelue goeden betaelt te worden, naer luyden LIX articlen ende opt voorgaende Placcaet *van den thienden penninck* de anno LVII bij den pachters zulcx als voren zwaricheyt gemaect es geweest, ende tot dien eynde 't zelue de Reeckencamere te kennen gegeuen hebben, om van de Maj. wegen daer van vrij gehouden te werden, die van gelijcken mijn Heeren van der financie daervan geaduerteert hebben, ende daer op rescriptie an de camer geuallen es, omme dezelue pachters bij den Procureur voorstant *gedaen te worden, als blijct bij de copie van der Rescriptie, hier bij gevoucht*, dunct die van den Raede, vuyt redenen, bij die van der financie verhaelt, dat de Co. Majts pachters van zulcke officien, diensten ende thollen mede wel behooren vrij te blijuen, gelijck de pachters van de Stede excijsen bij 't zelue LIX article geaduiseert werdt altoes onder correctie.

Onlancxs voor de Receptie van der voorscreuen Missiue mitte Ordonnancie hebben wij van zijne Maj. ontfangen zekere andere Missiue, van date als deerste, midtsgaders zekere Requeste, daer inne besloten, zijne Maj. gepresenteert van wegen de Burgemiesters ende Regierders der Stede van Amsterdam, daer bij zijluyden hem beclagen van den VIII article der voorscreuen Ordonnancie, dicterende dat die taxatie zoe wel van den eygen als huyerhuysen gedaen zal werden, sonder eenich regardt ofte anschou te nemen opte Reparatien ofte costen van dyen. Versouckende dat zijne Maj. bij den voorscreuen Placcate gelieue te ordonneren, dat zoe veel voor reparatien ende onecosten van den huisen afgetogen zoude werden, als den eygen ofte huyerman bij eede zoude willen verclaren, gelijckerwijs van den Molens in der Placcate geconcipieert es; ofte dat ten alderminsten voor de reparatien affgetogen zoude werden *den Vden off*

VIden

VIden penninck van den Xden penninck, van den jncomen van den huisen commende. Ende omme 't jnhouden der voorscreuen Missiue, midtsgaders d'appostille, opte voorscreuen Requeste gestelt, insgelicx te vulcommen, Soe hebben wij doen bescrieuen den Eedlen ende Gedeputeerden van den anderen groote Steden van Hollandt, mitten voorscreuen suppliantem te compareren voor zekere twee *Commissarissen* van desen Houe, die wij daertoe gecommitteert hebben, die welcke den voorscreuen partijen, vpte zwaricheyt, jn der voorscreuen Requeste geroert, gehoort hebben, van huerlier geallegeerde gemaect verbael, ende ons daer van gedaen hebben rapport, Ende naer lange communicatie daer bij gehadt, bedunct ons onder correctie als vooren, der suppliantem versouck, als wesende in rechte ende redene gefondeert, wel redelicken te zijn, maer ouergemerct die groote zwaere Lasten, daer 't gemeen Lant van Hollandt noch jnne steect, ende dat die voorscreuen suppliantem bij 't meerdedeel van den Staten ouerstemt zijn, ende 't oftreck van de Reparatien van de huisen in de thiende penninck de annis LIII. ende LVII niet gevseert en es, dat zijne Maj. 't voorscreuen VIIIste article voor dese reyse zal gelieuen in de voorscreuen Ordonnancie te laeten staen, gelijck 't zelue geconcipieert es (21); *weluerstaende dat omme de redenen, in de voorscreuen Requeste* van die van Amsterdam verhaelt, van den thienden penninck de anno LIIII. geheuen zal worden, *die notelicke reparatien* van den huisen als van dackdicht, weechdicht ende slotvast, afgetogen zullen werden, gelijck van de molens ende andere costen van der dijckaige, vallende, in 't zelue Placcaet gedaen werdt. Sendende Uwer Mo. E. weder ouer die voorscreuen Requeste van den Staten, mitte gecon-

(21) Dit is gevolgd, maar de volgende volzin; *welverstaande dat* — — is weggebleven.

concipieerde Ordonnancie ende 't dubbelt van der rescriptie van mijn Heeren van der financie, midtsgaders de voorsz. Requeste van die van Amsterdam, mitte verbale van de voorsz. Commissarissen, omme bij zijne Maj. op als gedaen te werden naer behooren.

Hooge Eedele Vermoegende Heeren etc. Gescreuen in den Hage, den XXVIIsten Septembris 1561. (22)

* *

Uit het Eerste Missive-Boek van den Hove van Holland, fol. 158.

BIJLAGE op 't jaar 1561. den 11 Octob. op bl. 552, 553.

Inleiding — en Slot van 't Plakaat op de heffing van den Tienden Penning — waarop de Staten bij Requeste 's Konings goedkeuring vragen, die na ingenomen Advijs van zijnen Secreten Raad, en het opgevolgde Bericht van den Raad of 't Hof van Holland (alhier bl. 535.) zijne bekrachtiging heeft gegeven.

„ Placcaet van den Thienden Penninck.

„ Bij den Coninck.

„ Onsen lieuen ende getrouwen, die *Stadthouder*, *President* ende Luyden van *onsen Rade* in Hollant, saluyt ende dilectie. Alsoe *die Edelen* en-

(22) Hierbij staat op den kant, dat *de minute geteekend is*, *Mr. Arnoult Sasbout*, *Raet Ordinaris ende Willem van Berendr.* Hiertoe nu behoort het Plakaat op den *Ophef van den Tienden Penning* (waarvan zie de volgende Bijlage); de inhoud van welk Plakaat duidlijk toont, dat hetzelve van veel drukkender en be-

ende sesse groote Steden van onsen Lande ende Graefscepe van Hollandt, Representerende *die Staten vanden seluen Lande*, ons hebben doen verthoonen, hoe dat achteruolghende ende wt sake van de *nouennale beede*, ons bij hen geaccordeert inden jaere vijffthien hondert achtenvijftich lestleden, ende om eensdeels te moghen veruallen ende vinden die penninghen, als doen in ghereeden ghelde opghebrocht, hen van noode wesen sal voir desen loopenden jaere *vijffthienhondert eenentsestich*, optestellen ende doen collecteren den *thienden penninck van allen onroerende goeden, renten ende incommen binnen onsen voerscreuen Lande van Hollandt*, waertoe sij *gheconcipieert hebben* seeckere *Ordinantie*, daerop den seluen thienden penninck gheheuen ende ontfanghen soude worden; welcke *Ordinantie* sijluyden gaerne souden *doen publiceren* ende vercondigen binnen den seluen Lande, ten eynde dat de selue gheëffectueert soude moeghen worden, ende dat een yeghelijck hem daernae respectiuelijcken mochte reguleren, maer en souden tselue *nyet willen noch mogen doen sonder onse aggreatie*, oorlof ende consent, Biddende daeromme seer oitmoedelijck, dat *ons belieuen wille* deselue Ordinantie te aggreëren, ende *bij vorme van Placcate te doen expedieren*, ende alomme binnen onsen voorschreuen Lande van Hollandt laten publiceren, daermen na ouden herkomen ghewoonlijck is publicatien te doene. Soe eest dat wij de saken voorschreuen ouerghemerckt; ende nadien de voorschreuen Ordinantie ghesien ende gheuisiteert is gheweest, *eerst in onsen Rade van Hollandt*, en-

en bezwarender aard was, dan alles wat *tien jaren* daarna onder den Hertog van Alba is voorgevallen en gevorderd. Dit eerste van 1561. liep over de tiende der *waardij* van alle vaste goederen, bezittingen en inkomsten; het latere alleen over de tiende bij den *verkoop* van *Meubelen*, en een twintigste bij den *verkoop* van vaste bezittingen.

ende daernae *in onsen Secreten Rade*, hebben dezelue gheaggreëert, gheratificeert ende gheapprobeert."

[Hier volgt het uitgebreide Plakaat, en op het slot wordt gevonden Art. LXXIII.]

Indien in toecomende tijden eenighe swaricheyt ofte twijfelachticheyt soude moegen vallen oft gemoueert worden bij yemandt, dese Ordonnantie eenichsins aengaende, dat het selfde sal staen tot verclaringe ende decisie van den *Staten van Hollandt* of heure Ghecommitteerde; ende indien yemandt hem dochte beswaert bij *de decisie* van den seluen Staten, sal die zijn clachte moegen doen aen *den Rade van Hollant*, die hem sullen moegen verleenen *simpele prouisie*, ende gheene andere, ten waire — — — want ons alsoe gelieft. Gegeuen in onser Stadt van Bruessele — — Bij den Coninck in zijnen Rade (23).

* *

Uit het toenmalig gedrukt Exemplaar onder mij berustende in de *Collectie* van den Secret. JAN VAN HOUT, n°. 94. b. Vergel. met den Tekst, D. IV. bl. 551—553. 't Zelve wordt ook gevonden in 't MS. *Tweede Memoriaal van 't Hof van B. Ernst*, fol. 153.

(23) Men vergelijke dit eens onpartijdig met het gestelde van den Hr. President *van Bijnkershoek*, die uit deze en diergelijke stukken een bewijs wil halen, dat de Staten gedeeld hebben in *de Wetgevende Macht met de Graven*. 't Doet mij altijd leed, om der waarheid wille, zulke groote mannen hunne verzinningen te moeten aanwijzen. Maar 't zijn ook groote verzinningen; en hun gezag sleept er velen mede.

BIJLAGE op 't jaar 1563. den 23 Sept. op bl. 332.

Advis van 't Hof van Holland aan den Secreeten Raad, over 't verzoek van de Stad Medenblik, om voor eene reize eene Vroedschap van XVI persoonen zelf te mogen kiezen.

Hoeghe Edele Vermoeg. Hoochgel. Heren. Wij hebben ontfangen zekere Missive, conformet d'appostillen, gestelt op de merghe van zeeker Requeste, de Con. Maj. gepresenteert, van wegen *de Burgemeesters ende Raden* der Stede *Medenblik*, van date de 5 Aprillis a°. XV^{c} LXII. voor Paesschen, dairbij zijl. versouckende zijn *abolitie van zeeckere abusen*, tot noch toe in 't *eligeren vander Vroetschappe* aldaer gepleeght. Ende voerts octrooy ende consent, *dat die oude ende nyeuwe Burgemeesters* derseluer Stede zouden voor dese reyze moeghen kiezen XVI mannen tot *den Regimente ende Vroetschappe* der voorf. Stede, die *wijste, nutste* ende *bequaemste*, die zijl. naer heurl. consciëntie ende beste wetenscap, die zij van allen den burgers ende poorters der voirs. Stede weten souden, oudt wesende XXV jaren en daer bouen, zoe breder blijcken mach bij de voors. Request. Ende alsoe ons bij deselue Missive geordonneert word dezelve Requeste te visiteren ende mittefelve ouertesenden ons advis. Soe hebben wij deselue in 't lange geuisiteert. Ende gemerct wij beuinden 't versouck van de supplianten redelick, ende gelijke octrooy vuyt gelijke redenen *der Stede van Enchuysen* geaccordeert te zijn. Soe dunct ons onder correctie van Uwer Verm. etc. dat die Co. Maj. den supplianten heur versouck wel soude mogen accorderen. Weluerstaende dat die personen, die alsoe totten *Regimen-*

mente ofte Vroetschap der voorſ. Stede gecoren ſullen worden, gehouden zouden zijn heuren Eedt te doen in handen van den Schout derſeluer Stede, als Officier, ter præſentie van de Borgemeesters aldaer. Senden daeromme Uwer Mo. E. wederomme de voorſ. Requeste, omme daer mede gedaen te werden die goede geliefte van Co. Maj.

Hoege Edele. etc. Geſchreven in den Hage, den XXIII Septemb. a°. 1563.

* *

Eerſte Miſſive-Boek van den Hove van Holland, fol. 161.

BIJLAGE op 't jaar 1564. den 10 April, op bl. 333. (86).

Merkwaardig Advijs van het Hof van Holland aen die van den Secreten Raede, van wegen die oude ende nyeuwe Burgemeesters van Medenblik, dat den Schout bij 't vorig Privilegie der Vroedſchap te veel vrijheid gelaten is, om verkozenen te weigeren.

President. Naerden. Sasboudt. Jacobi. Laen. Houff. Moons. Lezaen. Meersſche. Smijtre.

Hooghe Eedele Vermoegende Hooechgeleerde Heeren. Wij hebben ontfangen zeeckere beſloten Miſſiue van den Coninck onſen alregenadichſten Heere, van date den XXVIſten Marty lestleden, mitsgaders de Requeste ende Copie van *zeeker Octroy*, daerinne beſloten, zijne Maj. gepreſenteert van wegen *die oude ende nyeuwe Burgemeesters* der Stede van Medenblick, *Verzouckende annullatie van de clauſule, geſtelt in zeekere Octroy van de Maj., den Burgemeesteren ende Raede der voorſz. Stede verleent, daer bij den Schoudt der voirſz. Stede gepermitteert wordt te moegen reiecteren vuyt den*

den geëligeerde Vroetschap den gheenen diet hen goetdunct. Ende den seluen Schoudt te jniungeren ende belasten, zonder vertreck *tot Vroetschappe te eeden* den gheenen die hem bij den supplianten onder heuren eedt, eere ende conscientie gepresenteert zijn, eude naemaels gepresenteert zullen moegen worden, Zulcx als binnen der Stede van Enchuysen ende andere ommeleggende plecken geobserueert wordt, Ende omme 't jnhouden der voorsz. Missiue te volcommen, soe voughen wij Uwer Mo. E. voir antwoirdt, dat zeeckeren tijt geleden die Burgemeesters ende Raeden der voirsz. Stede, bij de reedenen, in den voirsz. Octroije int langhe verhaelt, aen zijne Maj. verzocht hebben Dat in de plaetze van *de sestien pontrijcxten* der voirsz. Stede *die oude ende nyeuwe Burgemeesters* derzeluer Stede voor deese reyse zouden moeghen kiesen *sestien mannen tot den regimente ende Vroetschappe* der voirsz. Stede. Ende voorts naer 't jnhouden van 't versouck van den voorsz. Octroije. *Ende naer zijner Maj. daer op gehadt heeft ons aduijs, es hen supplianten in Octobri lestlede heurluyder versouck geaccordeert, nochtans onder restrinctie, dat indien die Schoudt der voorsz. Stede beuonde yemandt van der voirsz. nyeuwen gecoiren nyet bequaem wesende omme van den Vroetschap te zijn, dat hij die zoude moegen weygeren ende rejecteren, welke clausule buyten ons aduis daer inne gestelt es.* Ende omme 't voorsz. Octroy te effectueren, hadden wij ten versoucke van den supplianten een vuyt ons Collegie hem luyden geadiungeert, die verstaen zoude tot ondersouckinghe van de qualiteyt van de persoonen, bij hem luyden genomineert. Ende hebben die supplianten bij voorgaende deliberatie van den voorn. Commissaris den Schoudt gepresenteert sestien persoonen, omme die bij hem in conformité van 't voorsz. Octroy geëedt te worden tot Vroetschap der zeluer Stede, dewelcke gerefuseert heeft 't zelue te volcommen, tot dien eynde; ouerleeuerende zeeckere de-

debat. Ende was eyntelijck opt rapport van den voorn. Commissaris den Schoudt belast, bij onse besloetene Missiue te eeden veerthien van de sesthien genomineerde persoonen, alzoe wij deselue naer qualité van den Ingezetene derzeluer Stede, volgende den verbaele ende informatie van den voirsz. Commissaris, daertoe beuonden, nut ende bequaem, Ende voor zoe veele die voorn. Schoudt reiecteerde die persoonen van eenen Dirck Pietersz. ende Adriaen Jan Olis, die hij van *heresie* suspecteert, hebbe hem beuoelen binnen XIIII daegen zijne informatie den seluen Hoeue ouer te zeynden. Omme die gezien geordineert te worden naer behoeren, sonder dat hij deselue informatie als noch ouergesonden heeft, maer ter contrarie heeft van 't voorsz. beuel ende ordonnantie geappelleert, Ende van zijne griuen onder desen Hoeue gedient hebbende, is eyntelijck verclaert *quod curia non defert appellationi*, Ende alzoe ons kennelicken es dat tusschen den *voirsz. Schoudt ende Regierders der voirsz. Stede* groot onuerstandt es, Ende dat deur dien gelschapen es in 't nomineren van den voirsz. Vroetschap altijts bij den Officier voirsz. heml. empesschement ende molestatie aengedaen zal worden. Ende dat die Stede van Enchuysen naebuyren van den suppliantеn gelijcke Octroy altijts geaccordeert es, zonder die voirsz. clausule als vuyter inspectie derzeluer hier bij genoucht blijcken mach, *Soe bedunct ons onder correctie altijts van Uwer Mo. E. dat men den suppliantеn heurl. verzouck wel zouden moegen accorderen.* Senden Uwer Mo. E. daeromme weder ouer die voorsz. Requeste mitte Copie van den Octroije, omme daer mede zijne Maj. goede gelieffte gedaen te worden.

Hoeghe Eedele Vermoegende Hoochgeleerde Heeren. Gescreuen in den Haeghe, den Xden Aprillis anno 1564. nae Paesschen. (*Minute Berendrecht.*)

* *

Eerste Missiveboek van den Hove, fol. 185.

BIJLAGE op 't jaar 1564. den 10 April, op bl. 333. (87).

Advijs van 't Hof van Holland aan die van den Grooten Rade des Konings te Brussel, van wegen die van Medenblik; verzoekende het vernietigen der oude gewoonte, om XVI der Rijksten, als Representerende de Vroedschap, te verkiezen, en in de plaats te stellen eene Vroedschap uit de Gemeente; met verhaal van 't voorgevallene.

Hoeghe Eedele Vermoegende Heeren, Alzoe binnen der Stede van Medenblick van ouden tijden geintroduceert was een *quade abusiue vsancie*, van dat *die XVI pontrijcxten* derzeluer Stede die hoochste verpont stonden in de contributie van der Maj. beeden ende subuentien, *altijt representeerden die Vroetschap derzeluer Stede*, Soe hadden die Burgemeesters ende Raeden derseluer Stede bij heur Requeste, zijne Maj. geremonstreert, die abuysen ende inconuenienten die ter cause van die gebeurden, Ende versocht dezelue vsantie ende coustuyme aldaer geaboleert ende henluyden van nyeuws geoctroyeert ende geaccordeert te worden, *zelffs nyeuwe Vroetschap te moegen eligeren* vuyt heurl. gemeente, die zij bij heurl. eede, eere ende conscientie beuinden zouden daer toe nut ende bequaem te zijn, welcke Requeste bij zijne Maj. Missiue gesonden is in onse handen, omme daer op te hebben ons aduis, maer omme zeeckerlicke hier inne te aduijseren, Ende omme van de voirsz. Burgemeesters ende Raeden te verstaen off tinhouden van deselue Requeste bij heurl. aduis ende gemeene consent die Co. Maj. gepresenteert, ende bij behoirlicke Vergaederinghe van Raede geconcipieert en-

[Raden]
President.
Naerden.
Sasbout.
Jacobi.
Laen.
Houff.
Moons.
Lezaen.
Mersche.
Smijter.

ende geaccordeert was dan nyet, Soe hebben wij 't dubbelt der voirs. Requeste gesonden aen den Burgemeesters ende Vroetschap der voirsz. Stede, wair op wij ontfangen hebben zeeckere antwoorde van den XIden Julij XVc LXIII. inhoudende die subscriptie dezelve gescreuen te zijn deur beuel van 't merendeel van de XVI pontrijcxten der Stede van Medenblick, Ende wesende deselue toebesloten onder twee priuate groene zegelkens, inhoudende in effect dat 't inhouden ofte concept van de voornoemde Requeste bij heurl. in volle Collegie of gemeene Vergaderinghe noyt verhaelt, geconcipieert noch geaccordeert en was geweest, Ende voorts verhalende d'oude gewoonte der voorsz. Stede, sonder datmen vuyte selue antwoorde weet ofte verstaen kan wie die XVI pontrijcxste zijn, deur wiens beuel die voorsz. antwoorde gescreuen zoude wesen; hebben oick ontfangen zeeckere andere antwoorde van den IXden Septemb. anno voirsz. toebesloten onder 't zeegel van der voirs. Stede, inhoudende d'oorzake waeromme 't selue concepte int volle Collegie van den Raede ofte Rijckdomme der voirsz. Stede nyet gemaect en es, Ende deselue antwoorde gescrieuen te zijn bij Wigger Allertz., Claes Pietersz. Coster, Pieter Dircxz., Frans Dircxz. Kesterman, Jan Aelbertz. Clock ende Claes Jacobssoen Jopskint, *alle Rijckdommen ofte Vroetschappen ende Raeden der voorsz. Stede.* Noch hebben wij ontfangen zeeckere oepene brieuen van verclaringe van XVII persoonen, alle van *de veertich hoochste geschot ofte pontrijcxste* der voirsz. Stede, in date als uoeren, onder 't voorsz. Stede zeegel, inhoudende in effect, dat zijl. int inhouden der voirsz. Requeste consenteerden, alzoe 't zelfde concept der Stat zeer nvt, oirbaer ende prouffitelick wesen zoude. Ende naer wij al 't selue gezien, ende op 't versouck van den suppliantén zijne Majesteyt ons aduijs ouergescreuen hadden, is den suppliantén in Octobri lestleden 't

't voirsz. heurl. verzouck onder zeeckere moderatie geaccordeert, ende daervan gepasseert behoirlijcke brieuen van Octroy. Ende omme te effectueren zijne Maj. goede gelieffte, ende te proceeren tot electie van den *nyeuwen Vroetschap*, hadden *die oude ende nyeuwe Burgemeesters* der voirsz. Stede, wien d'electie bij de voorsz. brieuen van Octroije voor d'eerste reyse beuoelen was, beduchtende dat henlieden dair inne eenich obstacle mochte gebeuren, aen ons versocht gehadt heml. geadiungeert te worden *een Commissaris van desen Hoeue*, Ende dien nauolgende daertoe gecommitteert zijnde onsen medebroeder in Raede Mr. Charles de Smijtre, hebben die voirn. oude ende nyeuwe Burgemeesters bij voorgaende deliberatie mit den voorn. Commissaris *den Schoudt der voirsz. Stede* gepresenteert sestien persoonen, omme die bij hen in conformité van den voirsz. Octroije geëedt te worden *tot Vroetschap derzeluer Stede*, maer alsoe dimpetratie van 't zelfde Octroy den voorn. Schoudt nyet en behaechde, soe heeft hij gerefuzeert die voorsz. XVI persoonen te eeden, maer deselue al gelijckelicken reprocherende ende reiecterende, hadde onder den voorn. Commissaris ouergeleuert zeeckere scriftelijcke verclaringhe van zijn refuz, 't welcke bij den suppliaanten gedebatteert zijnde, was eyntelick op 't rapport van de voorn. Commissaris bij desen Hoeue opten XXsten Januarij lestleden zijne verclaeringhe van refuz verclaert insouffisant te wesen, ende hem voorts belast bij besloten Missiue zonder vertreck te eeden veerthien van de XVI. genomineerde persoonen, die hem naementlicken bij den zelffden Hoeue in zeecker billet onder die signature van den Greffier ouergezonden zijn, Hem voorts belastende voor zoe veel hij reiecteerde de persoonen van eenen Dirck Pietersz. ende Adriaen Jan Oles, *dien hij van heresie suspecteerde*, diesaengaende binnen XIIII daegen zijne informatie denzeluen Houe ouertesenden.

 den.

den. Omme die gezien geordonneert te worden naer behoeren, sonder dat hij als noch deselve informatie ouergesonden heeft, maer ter contrarie heeft van 't voirsz. beuel ende Ordonnantie geappelleert, Ende van zijne grieven onder deesen Hoeue gedient hebbende, is eyntelick verclaert *quod curia non defert appellationi*, als al 't zelue breeder blijcken mach bij de voorsz. Antwoorde, Verclaringe, Octroy, Proces Verbael, Ordonnantie ende Appointement van den Hoeue, wairvan wij Uwe Mo. E. de copien authentycq hier beneffens toebesloten ouerzeynden, sonder dat wij gehoert hebben dat die voirsz. Schoudt zijn voirscreuen appellatie voor Uwer Mo. E. geprosequeert heeft. Dan hebben onlancx verstaen deur 't exploicteren van zeeckere prouisie van Relieff, ende omme ontfangen te worden als appellanten geimpetreert in den Secreten Raede des Coninckx, bij *Claes Jacobsfoen*, Pieters Jansz. Eelks, Dirck Reynersz., Jacob Woutersz., Pieter Sakersoen, Jan Gerritsz., Claes Saskersz., Claes Meynsz. ende Claes Jacobss Jobskints, hen seggende alle van de XVI pontrijcxste der voirsz. Stede, dat zijl. hen *geconstitueert hebben appellanten van den voorsz. Octroy*, ende concessie van dien, als henl. ongehoort, zoe zij zeggen, verleent zijnde, hoewel als voeren gezeyt es, wij den Burgemeesteren ende Raeden der voirsz. Stede 't dubbelt van de voorsz. Requeste ouergezonden hadden, waerom wij die voirsz. antwoorde van den XIden Julij anno LXIII., die wij ons laten duncken van wegen den voirsz. appellanten gescreuen te zijn, ontfangen hebben zulcx dat zijluyden daerop gehoort zijn. Van alle 't welck wij Uwer Mo. E. ter eernstelick verzoucken van de voirsz. oude ende nyeuwe Burgemeesters van Medenblick wel hebben willen aduerteren, omme daer op int voirsz. Proces van Relieff d'appel zulck regard genomen te worden alst behoeren zal.

Hoo-

Hooghe Eedele Vermoegende Hoochgeleerde Heeren. Wij bidden Uwer Mo. E. dit aduertissement int goede te willen nemen.

Gescreuen in den Hage, den Xden Aprilis anno 1564. nae Paesschen. (*Minute Berendrecht.*)

* *

Eerste Missive-Boek van 't Hof, fol. 185. verso.

BIJLAGE op 't jaar 1564. den 8 Junij, op bl. 333. (88).

Nader Advis van het Hof van Holland aan die van den Grooten Raad des Konings te Brussel, van wegen het meerendeel van de zestien pontrijksten van Medenblik, over het gebeurde aldaar, ten aanzien der handelingen van Schout en Vroedschap.

Hoeghe Eedele Vermoegende Hoochgeleerde Heeren! Wij hebben van de Co. Maj. onsen genadichsten Heere, ontfangen zeeckere Missiue, van dato den IIden Junij lestleden, mit zeeckere ingelechte Requeste ende zeekere stucken, daeran gehecht, den voirsz. Maj. gepresenteert van wegen *Claes Jacobsz. ende Pieter Jansz.* cum socys, makende 't meerdeel van de pontrijcxten der Stede van Medenblick, alzoo zij te kennen geuen, daer bij zij versoucken dat ons bij de voorsz. Maj. geordonneert zoude zijn, nyet meer te doen in preiuditie van de appellatie, in de voirsz. Requeste geroert, maer dat wij die procedueren *jegens den Schoudt* van Medenblick die receptie van eede mede in de voorsz. Requeste verhaelt, in state zoude houden, ter tijt toe bij Uwer Mo. E. diesaengaende anders zoude wesen gedisponeert, alles breeders blijckende bij den inhouden der voorsz. Requeste, Ende alzoe ons bij de

voorsz. Missiue belast wordt, dat wij ons souden verdraegen in respecte, ende aengaende den Octroy, in de voirsz. Requeste geroert, nyet meer te doen in preiuditie van der voirsz. supplianten appellatie, maer te houden alle proceduеren jegens den voorsz. Schoudt, aengaende die voorsz. receptie van eede in surcheantie, ter tijt toe anders bij Uwer Mo. E. zoude wesen geordonneert, ten waere wij redenen hadden ter contrarie, daer van wij Uwer Mog. E. eerstdaechs zouden aduerteren, Weluerstaende dat wij zoelanghe alle vordere procedueren zouden houden in state, obedierende welck, soe vougen wij Uwer Mo. E. voor antwoort, dat 't voorsz Octroy ende d'Ampliatie, daer op geuolcht, gegeuen is, met rijpe deliberatie van die van Co. Majesteits Secreten Raede, bij voirgaende onsen aduijse, Ende es op als bij ons in desen wel gelet geweest, alzoe wij eerst ende aluoeren op als gehadt hebben 't aduijs *van de oude ende nyeuwe Burgemeesters*, mitsgaders *van de meeste pontrijcxten* van Medenblick, supplianten alhier, als Uwer Mo. E. al 't zelue breeder verstaen macht vuyt die Copien, die wij Uwer Mo. E. bij zeeckere onse voorgaende Missiue onlancx ouergezonden hebben, Ende zoe verre 't eeden van de Vroetschap in questie nv egheene voortganck hebben en soude, achteruolgende 't voirsz. Octroy ende d'Ampliatie, daerop geuolcht, soe en kunnen nochte en moegen die Burgemeesters van Medenblick *gheen ommeslach nochte Rceckeninghe* gedrijgen van 't pontschot ouer die gemeente van derzeluer Stede ende die dorpen, daer onder gelegen, waer *mede betaelt worden 's Conincx beeden, soe wel ordinaris als extraordinaris*, mitsgaders *die Renten* daer die voorsz. Stede van Medenblick mede belast es, Ende andere oongelden van reparatien, als van dijckaigen ende diergelijcken, die al ouer lange ommegeslaegen ende gereeckent behooren te zijn, Wij hebben desen an-

aennegaende mede gehoort onsen medebroeder Mr. *Charles de Smijtre*, die noepende die eedinghe van de voorsz. Vroetschap in questie geleden omtrent een halff jaer deur voorgaende ordonnantie van deesen Houe gehoort heeft die oude ende jegenwoordige Burgemeesters, mitsgaders oec den Schoudt van Medenblick voorsz. Ende heeft oec die voirsz. onsen medenbroeder bij zijn verbael dies aengaende gehouden verthoont, dat die voirsz. Schoudt van Medenblick egheene souffisante reedenen en heeft omme die voorsz. persoenen bij de voorsz. Burgemeesters naer vermoegen 't voorsz. Octroy geëligeert te wraecken als Uwer Mo. E. 't zelue breeder mede verstaen moegen bij 't voorsz. verbael, daer van wij Uwer Mo. E. bij de voorsz. onse Missiue copie ouergesonden hebben, sulcx dat wij tot meer reysen daer nae den voirsz. Schoudt geordonneert hebben die voorsz. geëligeerde persoonen t'eeden, daer van hij nochtans in gebreecke gebleuen es. Dunct ons daeromme, onder correctie van Uwer Mo. E., omme redenen, bouen verhaelt, dat men die voorsz. suppliantten heur versouck behoort t'ontseggen, Ende dat die Schoudt van Medenblick voirsz. mit het eeden van Vroetschap *in questie bij provisie* voor dit jegenwoordige jaer, oft zoe lange als anders bij Uwer Mo. E. Sententie verclaert zal wesen, behoort voorts te gaen, achteruolgende 't Octroy ende Ampliatie voorsz., ende 't beuel, hem bij desen Houe tot meer reysen herhaelt.

Hoege Eedele etc. Gescreuen in den Haege, den VIIIsten Junij a°. 1564. (*Minute B. Ernst.*)

* *

Eerste Missiveboek van 't Hof van Holland, fol. 196.

BIJLAGE op 't jaar 1564. den 11 Julij, op bl. 333. (89). Vergel. bl. 198—200.

Merkwaardig Advijs van 't Hof van Holland aan den Secreten Raad des Konings, op 't Verzoek van de Stad Monnikendam, omtrent het stuk eener Vroedschap.

Hoeghe Eedele Vermog. Hoochgel. Heeren. Wij hebben van Co. Maj. onsen genadichsten Heere, ontfangen zeekere Missive, van date den XXVIIsten lestleden, met zeeckere ingelechte Requeste, die voirs. Maj. gepresenteert van wegen *Burgomeesters ende Schepenen der Stede van Monnickendamme*, daer bij zij versoucken, dat die voors. Maj. zoude belieuen te confirmeren, ratificeren ende *approberen die geconcipieerde Ordonnantien*, daerwan die voirs. Requeste mentioneert. Ende, woet ons bij de voors. Missive belast, die voirs. Requeste te visiteren ende op 't gundt die supplianten verzoucken, ouer te scrijuen aen Uwer Mo. E. *ons advijs*, achtervolgende welck zoe hebben wij die voirs. Requeste geuisiteert, maer alzoe ons nyet oirbaerlijck en dochte op 't voors. verzouck te aduyseren, ten ware wij *eerst* ende alnoeren gezien hadden *die preuilegien ende usantien*, daer die voirs. Request off vermelt. Ende oic d'acte, daer bij dat blijcken soude mooghen, dat die voirs. suppliamten die voirs. geconcipieerde Ordonnantie met wille, wete ende *consent van de ouders ende notabelste van der Vroetschap* der voirs. Stede tsamentlijck *geraempt* ende geconcipieert hadde, soe hadden wij tot dien eynde aen den *Baillu*, *Burgemeesters ende Regeerders* der Stede van Monnickendam gescreuen, dat zij ons van als behoorlijck zouden onderrichten, 't welck

zijl.

zijl. oec zulx gedaen hebben, Ende hebben ons van als van 't gundt voorſ. es goet beſcheyt overgeſonden, als Uwer Mo. E. zien moegen bij de ſtucken, hierbij geuoucht. Ende naer al 't ſelue bij ons in 't lange geuiſiteert es geweest, ſoe dunct ons, onder correctie van Uwer Mo. E., aenſchou genoemen op de gelegentheyt van 't voorſ. *Steetken*, alwair niet wel LXI *tot Vroetſchappen* te crijgen zouden zijn. Ende dat *gelijcke Octroy als voren* andere Steden in Hollant gegundt ende gegeuen es, dat men die ſupplianten heur verſouck wel zoude moegen accorderen. Senden daeromme Uwer Mo. E. weder die voorſ. Requeste, omme daermede die goede geliefte van Co. Maj. gedaen te worden. Hoege Edele etc. Geſcreuen in den Hage, den XI Julij a°. 1564.

* *

'T Eerſte Misſiveboek van den Hove, fol. 199. verſo.

BIJLAGE op 't jaar 15$\frac{6}{6}\frac{1}{5}$. den 5 Febr. op bl. 319—321.

Misſive van 't Hof van Holland aan den Prinſe van Orange, als 's Konings Stadhouder, aan wien zij overſchrijven 't gebeurde te Amſteldam met de aanſtelling van 7 en van 9 Schepenen, en dat de Schout met twee Schepensbanken het Recht wilde vorderen. Afgeſlagen.

Deurluchtige Hoochgeboeren Vorst, *Die Heere van Rijswijck, Preſident van deſen Hoeue, heeft ons verthoont Uwer Excell. Misſiue van den eerſten deſer maent Februarij, daer bij Uwer Excell. begeert, volgende zeeckere Sententie van den Secreten Raede, van date den XXIIIIſten Februarij XV^{c} LX., hem ouergeſonden te worden die nomina-*

natie, bij der Vroetschap der Stede van Amstelredamme gedaen, van achtien persoonen, omme daer vuyt bij Uwer Excell. genomen ende geordonneert te worden negen tot Schepenen aldaer, volgende d'oude maniere van doen ende de contenue van de voorsz. Ordonnantie. Wair op wij Uwer Exc. vougen voor antwoordt, dat volgende zeeckere preuilegie van hoeger memorien Vrouwe *Maria van Bourgoingnen* die voorf. Stadt van Amsterdam verleent, Ende bij den Coninck, onse genadichste Heere, geconfirmeert, *wair van Copie hier bij geuoucht es*, die XXXVI Raeden der voirsz. Stede geoctroijeert zijn, alle jaeren vijff daegen voor onser Lieuer Vrouwen Lichtmisse dach te kiesen XIIII persoenen van de *rijcxten, eerbaersten, notabelsten, reckelicxten* ende *vredelicxten poorteren* der voirsz. Stede, die zij gehouden zullen wesen, zijne Maj. ofte *zijne Majesteits Stadhouder ende Raede van Hollandt alle jaeren ouer te zeynden*, omme daer vuyt bij zijne Maj. ofte bij zijne Majesteits *Stadhouder ende Raedt* gecoeren te worden *zeuen Schepenen* voir dat toecommende jaer, omme op onser Vrouwen dach Lichtmisse binnen der voirsz. Stede gezet ende geëdt te worden. Volgende welcke preuilegie confirmatie van dien ende dezelue zulcx vsserende, Soe hebben die voirsz. van Amsterdam alle jaere alhier in den Haege aen den Stadhouder ende Raede ouergeschict veerthien persoenen, *wair vuyt bij denzeluen Stadhouder ende Raedt, soe wanneer die Stadhouder absent was ende in zijn absentie bij den Raedt alleen, geordonneert zijn geweest zeuen Schepenen, als 't selue volcommelijck gebleken geweest is bij zeeckere informatie, ten verzoucke van die van Amsterdam eertijts daer op genomen, ende bij onsen medebroeder in Raede Mr. Arnoult Sasboudt, onlancx die hoochheyt* vande Hertoginne ouergesonden. 'T is nv zoe, dat tot expeditie van meenichfuldige zaken ende proceasen binnen der voirsz. Stede

van

van Amstelredam, bij de voirsz. Sententie van den Secreten Raede geordonneert is, dat in de plaetze van de voirsz. veerthien personen bij die van Amstelredam alle jaers naer gewoonte gecoeren zoude worden XVIII persoenen, omme daer vuyt geordonneert te worden neghen Schepenen. Bij welcke Sententie wij nyet en verstaen 't voirsz. preuilegie gederogeert te zijn, Ende nyet gegaen en es, vuyt oerzake datter questie geweest is opte electie van de Weth der voirsz. Stede, maer deurdien dat *Willem Dircxz.*, *Schout* binnen derzeluer Stede, *die Justitie* binnen derzeluer Stede *met twee bancken van Schepenen* wilde doen vorderen, zeedert die pronunchiatie van welcke Sententie die voirsz. van Amsterdam ons alle jaers naer ouder gewoonte in de plaetze vande XIIII ouergesonden hebben achtien persoenen, daer vuyt wij geordonneert hebben negen Schepenen, gelijck wij noch opten naestlesten der voirleder maent Januarij gedaen hebben, die welcke geordonneert Schepenen, soe wij in 't zeecker onderrecht zijn, bij den Schoudt der voirsz. Stede op Lichtmisse dach lestleden, volgende 't voirsz. preuilegie geëedt zijn, sulcx dat wij Uwer Excell. begeerte nyet en zouden kunnen volbrengen, Ende in 't gheene bij ons gedaen es, wij ons gereguleert hebben, naeruolgende den voirsz. preuilegie ende oude gewoonte.

Deurluchtighe Hoochgeboren Vorst etc. Gescreuen in den Haege, den Vden Februarij anno 1564. stilo curiae (24).

* *

Eerste Missiveboek van 't Hof van Holland, fol. 213. vso.

BIJ-

(24) Dit dient tot nadere verklaring van 't door mij gemelde ten opzichte van Amsteldam en hare Regering, D. IV. bl. 319-321. Men vindt hiervan breeder in dit *Eerste Advijs of Missiveboek van den Hove van Holl.* MS. Men

BIJLAGE op 't jaar 15⁶⁴⁄₆₅. den 28 Maart, op bl. 530.

Wilden de Staten iets den Lande of Volke voordeeligs of nuttigs verzoeken, of iets nadeeligs afweren, of misbruiken verbeterd hebben: zoo geschiedde dit altijd bij vorm van Bidschriften of Requesten. „ Hoe nu deze verzoeken voor de inwilliging of de afwijzing naaukeurig en behoedzaam onderzocht wierden, leert het volgende:

„ Aduijs [van 't Hof van Holland] anden „ Secreten Raedt, van weegen die Eedelen ende „ zes groote Steden alhier in Hollandt, repre- „ senterende de Staten van denzeluen Lande, „ versouckende Octroy van zekere poincten, „ in huer Requeste begrepen." [Betreffende wel bijzonder het Recht en de maniere om *pardonnen*, *remissie* enz. uit te geven.]

Eedele Vermoegende Hoochgeleerde Wijse Voorsie-

Men had na de vergunning eener Vroedschap, door Philips in 't jaar 1558., in 't volgende jaar een verschil gehad over het instellen van *twee afzonderlijke Justitiebanken*, de eene *Crimineel*, de andere *Civiel*; de *Criminele* zoude bediend worden door den *Baljuw*, de *Civile* door den *Schout*. Hierover is *eene Missive* van 't Hof, aan de Hertoginne van Parma, als Opperlandvoogdesse; waarbij dat Verzoek, na ingenomen *advijs* van de *Wet* der Stad wordt afgewezen, en wel op grond, dat 't Privilegie van 1409. den 15 Julij, „ vermelde *in effecte*, dat de Schout van Amsterdam berechten zal die „ bueten [l. breuken] groet ende cleyn, hooch ende „ leech, zonder toezeggen van yemandt anders dan van „ des

ftenige Heeren, Wij gebieden ons zeer gedienftelick in Uwer Mo. E. goede gratie (25).

Mijn Heeren. Wij hebben ontfangen Uwer Mo. E. befloetene brieuen mit die fupplicatie, ouergegeuen van wegen *die Edelen ende Gedeputeerden van den zes grooten Steden* alhier in Hollandt, *reprefenterende de Staten van denzeluen Lande*, daerbij verthoenende, zekere tijdt geleden, beuonden te hebben, dat vele *Remisfien*, *Pardoenen*, *Rappellen van banne*, *Landtwinningen*, *Compofitien van Delicten*, *ende diergelijcke*, bij *zijne Majefteits Gecommitteerden* dagelicx geëxpedieert zouden werden, vpt *aduijs* alleenelicken *van den Officieren*, daer die delicten geperpetreert zijn, fonder eenichfins te hooren '*t ad-*

„ des Princen wegen. Welcke Preuilegie de voornoemde Stede nyet en fchijnt *fimpelick* gegundt ende gegeuen te zijn, mer *bij forme* van remuneratie ende *contract*, ouermidts hij gunftelich wedergegeuen ende quijtgefchonden heeft den voornoemden Graue *Willem* zulcke goeden ende renten van hondert vijftich nobelen tsjaers, als die voorn. Graue die voorn. Stede in handen geftelt hadde voor een fomme gelts van 1500 Vl. Nobb." Zij voegen er nog twee andere Brieven bij, dien van 1411. den 4 Nov. en eene Bevestiging van 1549. en laten dan volgen: „ Uuyt welke redenen ende ouermids om eenige *nieuwicheden* te plegen, bifonder in materie van politien, euident oirbaer ende prouffijt der *Gemeente* behoort te wefen, wij niet en mogen voor defen tijdt anders zijne Co. Maj. aduiferen —." Hierover fchijnt lang getwist te zijn; het verfchil duurde nog in dit jaar 1565. Het Hof van Holland had er wel niet tegen, dat er 9 Schepenen in plaatze van 7 gekozen wierden: maar de zwarigheid zat daarin, dat zij hieruit *twee Rechtbanken* maken wilden. De afloop van dit Verfchil is buiten mijn beftek.

(25) Hier ftond op den kant: *Raedt ende die van der Reeckeninge:* waaruit blijkt, dat *het Hof van Holland*, of de *Raad*, en de *Rekenkamer* te zamen dezen *Advijsbrief* opgefteld hebben.

*aduijs van die vander Wet van den plaetsſen voor*ſcreuen. Waeromme beuonden zoude weſen, de *voorſcreuen Remisſien ende Pardoenen*, dickwils gegeuen, *oick gheintherineert te zijn*, zonder vulcommen kennisſe van der gelegenheyt van den delicten, omme diuersſche redenen, aldaer verhaelt, Verſouckende midtsdien, dat van nv voortaen *bij Edicte ende Ordonnancie van zijne Maj. gecaueert* zij, dat egeen *pardoenen, rappellen van bannen* ofte *landtwinninge*, insgelicxs geen *delicten bij forme van ſubmisſie ofte compoſitie* van die *van zijne Majeſteits reeckeninge alhier*, ſtadt gripen ofte effectuelicken geremitteert zullen werden, zonder aluoren daervp gehoort te hebbe *d'aduiſen niet alleen van den Officiers, maer oock van die wetten van den plaetsſen*, daer die delicten geſchiet zullen zijn, dat oock alle de gheene, die anders vercregen zouden weſen, gehouden zullen werden voor null negheen ende van onwaerden, Ende dat bouen dien allen Rechters ſcherpelick belast zouden werden, niet te procederen tot intherimente van dezelue remisſien, pardoenen, rappellen van bannen, landtwinningen ende diergelijcken, ten zij dat dezelue inhouden expresſelick de clauſule dat boeuen *'t aduijs van den Officier*, oick gehoort zij d'aduiſen van *den Wetten*, daer de delicten geperpetreert zijn in manieren als boeuen verhaelt es, ten eynde dat die waerheyt van den delicten vulcommelick bekent zijnde, zulcx in tconderen van de voorſcreuen remisſien ende pardoenen gedaen worde, als in rechten ende alle equiteyt behoort te geſchien, Waerop wij Uwer Mog. Ed. vougen ter antwoorde, dat wij vp als wel rijpelick geledt hebbende, ſoe veel dexpeditien van *Landtwinningen ende compoſitien* van gemeene ofte ſimpel delicten roert, 't welck ons van den Raede ende Reeckeninge aengaet, ende daer op bij den ſupplianten geſeyt worde, dat dezelue gegeuen zouden werden, zonder vulcommen kennisſe vander ge-

gelegentheyt derzeluer delicten, dat wij beuinden der suppliantan te kennen gheuen genouch friuoel ende onwarachtich, midtsdien dat wij vander Reeckeninge van ouden tijden, jae *bij deerste Institutien* deser cameren daertoe vulcommelick geauctoriseert, ende naderhandt oick bij veruolch daertoe gelast zijn *bij 't Xde Article* van der Instructie 's Hoofs van Hollandt, geëmaneert anno XV^c XXXI. als bij extracte hierbij geuoucht, geteeckent A. Ende oock bij d'Ordonnancie, gemaeckt vpte concessie ende intherinemente, zoe van de *Brieuen van Remissie ende Pardoene* van den dootslagers, als van den brieuen van *Respijte*, cessie, beneficie van Inventaris ende andere brieuen van gratie, in date dezelue Ordonnancie van den XIXden May anno XV^c XLIIII. daervan copie hierbij geleyt es onder de Lettre B. Ende den voet ofte regle die daerinne gehouden werde is dese, dat als *aen ons vander Reeckenynge* (26) Requeste gepresenteert wordt om *Landtwinninge* te hebben van een dootslach, ofte omme van eenige ander Excessen ofte sturicheyden minder dan Dootslagen in compositie ontfangen te worden, dat dezelue Requeste gesonden wordt *anden Officier* daer het deliet geschiet es, omme zijn informatie genoemen mitter verscher date ouer te zenden mit zijn aduijs vp der suppliantan versouck, mit voorder berecht, ofte den perpetrant gheen gewoonelicke voorvechter en es, noch oock van eenige delicten ofte forfeyten tander tijden achterhaelt enz., al conform de copie van zekere ordinaris appostille onder de Lettre C. hierbij verwaert, Boeuen dien zoe wanneer dat wij, *van der Reeckenynge*, beuinden, dat in gelijcke zaecken *eenige Keuren ofte Policien* van Steden te cort ofte naegegaen werden, in zulcken geualle werdt

(26) Dat is, aan ons, die van de Rekenmeesters zijn, gelijk straks *aan ons die van den Rade.*

werdt *den Officier* gelast, de zaecke met dien van *der Wet* te communiceren, ende tot zijnder informacie huer aduijs mettet zijne ouer te zenden, Ende zulcx vulcommen hebbende zijnen last, wordt de voorscreuen Requeste, informatie, certifficatien, aduijs ofte aduijsen, ofte andere stucken, *daerbij dienelick, gestelt in handen vanden Procureur Generael* van desen Houe, omme die *te communiceren alhier in den Rade*, ende te wetene wat Dootslagen den perpetrant niet gevangen noch gebannen zijnde, off 't feyt zulcx geschiet es, dattet beuonden wordt composibel te wesen dan niet, Ende van gelijcken geschiet van ander simpel delicten, *daer de persoonen* in hechtenisse zijn, off dat de zaecke eenige twijfele ofte zwaricheyt inne heeft, Ende naer Resolutie *bij ons van den Raede* daerop genoemen, werdt der suppliantem versouck *bij ons vander Reeckeninge afgeslagen oft geconsenteert*, Maer van *delicten* luttel oft gheen zwaricheyt inne hebbende, dezelue worden in de Reeckencamer affgedaen, daerop altemet gehoort den voorscreuen Procureur Generael, somtijts nyet, naer gelegentheyt van der zaecke, mit taxatie van zekere somme van penningen voor de gearbitreerde Landtwinninge ofte zuyueringe van den delicten, te betalen *tot zijne Majesteits proffijte*, zulcx naer redene ende equiteyt dat beuonden werdt te behoorene, Daerinne wij hoopen zijne Majesteits Hoocheyt ende Recht tot noch toe genouch bewaert te zijne, Van alle welcke compositien in de Camere gehouden wordt een *Register, genaempt Memoriaelbouck, om den Officieren elcx inden hueren* volgende dien te doen verandwoorden in Reeckeninge. Ende angaende *Remissien* ende *Pardons*, die bij de Co. Maj. gegeuen worden, beuinden *wij van den Raede* voorscreuen vuyte Registren, daer dezelue inne geregistreert worden, (die wij daervp gezien hebben) dat dezelve *veelal gegeuen worden vp voergaende aduijsen van den*

den Officiers ende oock Wethouders van der plaetsſen, daer zulcke Delicten gevallen zijn, biſonder zoe wanneer die zelue geuallen in plaetsſen daer eenich notabel Collegie van Wethouders is, Ofte zoe wanneer aduijs aen ons verſocht wordt, en zijn niet gewoonelijck onſe aduiſen ouer te zenden, dan eerst geſcreuen hebbende om aduijs van den Officier van der plaetsſe daer dezelue geſchiet zijn, Ende oock veeltijds van dien van der Weth, biſonder zoe wanneer dezelue delicten eenichſins politien beroeren, Ende de gheene, die bij mijnen Heere de Prince van Oraingnen, als Generael Stadthouder van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslant, volgende zijne Inſtructie, gegeuen worden, en werden dezelue niet gegeuen, gelijck oock den naesten jare herwaerts gegeuen en ſijn, dan eerst daervp nemende 't aduijs van den Preſident ende eenige van den Raede alhier, die hij daerouer roept, die oec daerinne niet en aduiſeren dan gezien d'informatie van den Officiers, ende naer voorgaende aduijs van den Officiers ende ſomtijts den Wethouders als vooren, Boeuen deſen zoe wanneer dezelue Remisſien in der vougen als vooren verleendt zijn, en worden dezelue niet geintherineert, dan eerst daerouer geroupen de naeste vrinden ende magen van den nedergeſlagen ofte andere geinterresſeerde partijen, ende oock d'Officier van der plecken daer 't feyt geſchiet es, die mede volgende *d'Inſtructie van deſen Houe ende nieuwe Ordonnancie vpt ſtuck van den Dootſlagers ende Cesſionanten,* gemaect in den jaere XVᶜ XLIIII., gehouden zijn, denzelue Houe ouer te zenden beſloeten huerlieder informatien, omme bij den Procureur Generael gedelibereert te mogen werden, offer apparente materie es omme zulcke Remisſien ofte Pardons te debatteren, dan niet, 't welck oick ſomtijts geſciet, niettegenſtaende voorgaende aduijs, *Ende en worden de Remisſien ofte Pardons nymmermeer geintherineert, ten zij dezelue informatien als voo-*

vooren ouergezonden werden, *ende zoe lang moest de impetrant in gevancgenisse blijuen*, *oick somwijlen tot coste van den Officiers*, *zoe wanneer zijluyden beuonden werden negligent geweest te hebben*, Bisonder gemerct sijluyden bij de voorscreuen Ordonnancie belast werden, zoe haest eenige delicten bedreuen zijn, hen daerop te informeren, sulcx noch in corte jaeren gebuert ende oock eenige van den onsen kennelick es, dat bij zeecker Officier van der plaetssen gecomitteert zijnde zulcke informatie te nemen, *de substituyt van den Procureur Generael gesonden is geweest ter plaetse daer 't delict was geschiet*, *die hem aldaer geinformeert heeft tot coste van denzeluen Officier*, *ende middelertijdt most d'impetrant van Remissie den Hage voor zijn gevancgenisse houden oick tot costen van den Officier*, Ende angaende *de Submissien*, in de voorscreuen Requeste gemencioneert, werdt gevseert, dat somwijlen, als de Procureur Generael eenighe persoonen gecauseert heeft van eenige delicten ofte abusen, niet exhorbitant zijnde, de verweerers, om mit geen mulcten ofte andere extraordinaris correctie geinfameert te werden, *hem submitteren* anden Houe, versouckende voor 't uyterste Recht eenige gratie te genieten, in welcken geualle daervp gehoort den Procureur Generael voorscreuen, ende gezien zijn informatie, zulcke verweerers somptijts *in submissie* werden ontfangen, te weeten, *eensdeels*, als des voorscreuen Procureurs *informatie* niet wel sterck genouch geuonden en werdt *om partije ordinaris te conuinceren ofte ad torturam te brengen*, eensdeels oick zoe wanneer de qualiteyt van den delicten *eenighe lichte corporele correctien zouden moeghen vereyschen*, *die in regardt van der qualiteyt van de geaccuseerde persoonen in pecuniele mulcten verandert werden*, Sonder nochtans dat de voornoemde Procureur Generael yemanden in submissie mach ontfangen, dan *bij aduijs* ende oock consent ofte wel believen

uen van den Houe van Hollandt, Ende alsoe Uwer Mo. E. vuyttet gheene vooren gededuceert is, genouch verstaen, dat in 't gheene daervp de voorscreuen supplianten huerlieder *Octroy* versouckende zijn, genouch geremedieert is, zoe bij *stijle ende ordonnansien*, *vsancien*, als ooc bij *voorgaende Instructien*, boeuen gemencionneert. Ende dat *de Co. Majesteits gratien* ende Uwer Mo. E. auctoriteyt grootelick vermindert zoude werden, indien men den supplianten huerlieder versouck octroijeerde, ende in lancheyt van tijden *den Staten* subiect werden, ende de versochte aduijsen tot nieuwe lasten van den partijen vallen, soe dunct ons (onder correctie) dat men den voornoemden supplianten huerl. versouck behoort t'ontzeggen; Maer indien eenige van hem luyden gebreck in den Officiers beuinden, 't zelue moeghen zij den Houe alhier angheuen, omme daerinne bij middelen *van Justicie* geprouideert te werden, als men in redene beuinden zal te behooren.

Eedele Vermoegende Hoochgeleerde Wijse Voorsienige Heeren. Wij bidden den Almogenden God, Uwer Mo. E. te willen sparen lanck ende weluaerende ende in prosperité. Gescreuen in den Hage, den XXVIIIsten Martij anno 1564. voor Paesschen.

* *

Eerste Missive-Boek van den Hove van Holland, fol. 216. vso.

AANMERKING.

Dit aanmerklijke stuk, 't welk ik niet wete, dat uitgegeven is, bevat in zich zoovele stoffe van opmerkingen en leering, dat er een boekdeel mede konde gevuld worden, het zij men lette op den Regeringsvorm, die daarin van ter zijde duidlijk doorstraalt, en op alle de trapklimmingen van het Regeringsbestier, en de rangen, die daar-

in voorkomen; 't zij op de geregelde wijze, waarop de Rechtsplegingen, bijzonder in de zaken, alhier geroerd, van *Pardonnen* en *Remissien*, in haar werk gingen; 't zij men zie op 't Geschiedkundige en de toedracht van zaken. Ik zal alles maar aanroeren.

Wat het eerste betreft; den Regeringsvorm zelven! Men heeft hier de geheele Regerings-schakel van boven af tot onder toe. Men gewaagt hier

1°. Van de *Koninglijke Majesteit*, en *zijne Gecommitteerden*, of van den Grave van Holland, als den Souverein, van wien alles afvloeide.

2°. Van zijnen *Secreten Raad*, die te Brussel zijne gewone zitting hield.

3°. Van den Stadhouder Generaal van Holland.

4°. Van *die van den Rade* van Holland in 's Hage, anders genoemd *den Hove* of het *Hof van Holland*, of den Provincialen Raad.

5°. Van den *Procureur Generaal* van den Hove van Holland.

6°. Die *van der Rekeningen*, of *der Rekenkamer van 's Hage*.

7°. De *Edelen* en *Gedeputeerden van de zes groote Steden*, als *representerende* de Staten van den Lande.

8°. Die *van der Wette*, of *Wethouders* van die plaatzen.

9°. De Graaflijke Rechters en Officiers, zooverre die in de Steden en platte Landen plaats hadden.

De Graaf, als afwezig Souverein, had in zijne plaatze, en uit zijnen naam in Brussel *zijnen Secreten Raad*; onder dezen *Secreten Raad*, die met de algemeene Stadhouderesse (toen de Gouvernante Margareta) het Hoogst bewind dezer Gewesten hadde, stonden alle de overige Lighamen van Bewind en Bewindvoerders, zoo in Holland als elders, en wel in de eerste plaats, de Provinciale *Stadhouder*, alhier genoemd de Prince van Orange en zijne *Instructie*, vervolgens het *Hof van Hol-*

Holland met zijnen Procureur Generaal; dan de *Rekenkamer*, de *Wethouders* der Steden en plaatzen, en de *Officiers*, of *Rechters*. Alles vloeide voord van den *Graaf*; en hierom wordt er gesproken en verzocht, om *bij Edicte en Ordonnantie van zijne Majesteit te caveren over 't geven van Pardon, Remissien, enz. — van 't expedieren van Remissien enz. bij zijne Majesteits Gecommitteerden — 't scherpelijk belasten aan alle Rechters van 's Konings wege — — de Instructie van den Hove van Holl.* 1531. — — *de Ordonnantie op de Doodslagers en de Brieven van Remissie enz. van* 19 *Mei* 1544. — — *taxatie van penningen, uit Compositien, tot zijn Majesteits profijt* — — *zijne Majesteits Hoogheid en Recht te bewaren* — —, *Remissien en Pardons, bij de Kon. Majesteit gegeven* — — *voorzorgen of remedie bij stijl, ordonnantie, usantie* — — *onderhoorigheid der mindere Officiers aan den Procureur Generaal* — —, alles afhangende van de Verordeningen, door den *Koning* of *zijnen Secreten Rade* gemaakt. Hierbij wordt genoemd het *Lighaam der Staten*, of, zoo als het heet, *de Edelen en Gedeputeerden der zes groote Steden, representerende de Staten van den Lande.* Deze bieden den *Secreten Raad* des Konings te Brussel een *Request* aan, om zekere voorziening op een gedeelte der Rechtspleging. Gelijk nu alle de bovengemelde Lighamen en persoonen, waren de Bedienden, Magistraten en Rechtsvorderaars des Konings; zoo waren integendeel de *Staten* de zoodanigen, die, gesteld tegen over die Magistraten, *representeerden* of opkwamen voor alle de rangen of staten van het Volk en Onderdanen; en als zoodanig worden zij genoemd *Suppl̄anten*; zulken, die eene *supplicatie* overgaven aan *den Secreten Raad*, wier verzoek bij 't *advijs* van 't Hof als *frivool* werd beschouwd; 't welk hun behoort afgewezen te worden.

Wat het tweede betreft, de wijze en regel van Rechtspleging of handeling. Men leert hier, op

 wat

wat wijze over zoodanige *Requesten* van de Staten, zoo als ook van anderen, gemeenlijk geraadpleegd, en verder besloten wierd. De Staten verzochten aan *den Koning* om een nader *Edict* of *Ordonnantie*, over de wijze van 't verleenen van pardon, enz. Tot dit einde vervoegen zij zich bij *Request* aan *den Secreten Raad*. De *Secrete Raad*, alvorens daarop te besluiten, zendt het verzoek aan *den Raad van Holland*, en die *van de Rekenkamer*, om gezamenlijk hun *Advijs* te zeggen. Die *Raad* en *Rekening* berichten hierop, en zij wijzen (*onder correctie*) 't Verzoek van de hand. En bij die gelegenheid toonen die twee Raden aan, hoe zij gewoon zijn op zulke zaken de *Advisen* intenemen van de *Officieren* van de plekken, of van de Wethouders der plaats; hoe en op wat wijze de Hollandsche *Stadhouder* de *Advisen* inneemt; hoe ook de *Procureur Generaal* van Holland. En 't besluit is bij 't Hof, dat hierop reeds zoodanige voorzieningen en regels plaats hadden, en bij *stijl*, *ordonnantien*, *usantien*, en vorige *Instructien* al zoodanig *geremedieerd* was, dat, indien er iets meer gegeven wierd, dit strekken zoude tot *vermindering* van *'s Konings gratien*, en der *auctoriteit* van den *Secreten Raad*, die in *langheid* van tijd hierdoor *den Staten subject* worden, en dit der *partijen* meer tot last zoude zijn. Het bleef den Staten altijd geoorloofd, als zij nalatigheid bij de *Officiers* bevonden, daarover zich bij *den Hove* te vervoegen, en door middelen van *Rechten* daarin te voorzien.

Zie hier dan 't *Advijsvragen* van onder op aan de *Officieren*, aan de *Wethouders*, aan de *Rekenkamer*, aan het *Hof van Holland*, aan den *Procureur Generaal*, aan den *Stadhouder der Provincie*, aan den *Secreten Raad* — en die *Secrete Raad* zond dan *zijn Advijs* over aan den Koning, indien 't gevraagd wierd, of indien die Raad hetzelve niet af kon doen, of niet op zich nemen dorst of mogt. Indien hieraan al iets ontbreken mogt tot richtiger oefening van dit Recht, zulks

zulks is kort daarnaan, in 't jaar 1570. bij de *Criminele Ordonnantie* verordend.

Wat nu 3°. de *Hiſtorie* zelve betreft. Dit gebeurde in 't jaar 1565. in het jaar, waarin *de Advokaat van den Einde* zoo ſterk ijverde voor de toeneming van der Staten aanzien, en hiertoe poogde, *hunne Vergaderingen*, ten minste, als zij over onafgedane zaken liepen, op eigen gezag, en zonder 't Hof te kennen, bijeen te doen komen. 't Welk Hem daarna de Gevangenneming berokkende. Zie D. IV. bl. 525. Hoe verre die gegrond geweest zij, is eene andere zaak.

Zie dan hier een ſterkſprekend ſtuk, 't welk alle denkbeelden van eenen gemengden Regeringsvorm onder de Graven in eens doet verdwijnen. Ik hope, dat zulke ſtukken zullen voldoen, om den gewaanden Erfgraafliijken Bedieningſchrijver en zijne volgers van hunne dwalingen te recht te brengen, en de Geſchiedenisſen van dit Land onder de Graven in een beter licht te doen beſchouwen, dan tot heden gedaan is.

BIJLAGE op 't jaar 1565. den 4 Mei en 4 Sept. op bl. 337. (96).

„ Advijs [van 't Hof van Holland] aen die „ van den Secreten Rade geſcreuen van wegen „ die van Wormer ende Gisp, verſouckende „ Octroy, omme *zekere Vroetſcap van twintich* „ *perſonen te mogen eligeren.*"

Hooghe Ed. Vermog. Hoochgel. Heeren. Wij hebben van Co. Maj. onſen aldergenad. Heere, ontfangen zekere Misſiue mit zekere Requeste, zijne Maj. gepreſenteert van wegen *die Scepenen*, ende gemeene buyeren van Wormer ende Gisp, Daerbij zij verſoucken omme *een Collegie van Raeden* ofte *Vroetſcoppen* van *twintich* perſoonen

te moegen *eligeren*, ende dat voorts die Maj. zoude willen derogeren, die *costume van gemeenste te vergaederen*, breeder inde voorscreuen Requeste geroert, Ende alsoe ons belast wordt die zelue Requeste te visiteren, en noepende 't gundt die suppllianten versoucken ouer te scriuen ons aduijs, zoe hebben wij die zelue Requeste deurzien ende gescreuen an den Rentmeester ende Bailiu van Kennemerlant, ten eynde zij zouden vernemen aen de *rijcxste* ende *notabelste* van de voorscr. Dorpen, off zij gezaementlicken in 't gundt bij de voorscr. Requeste versocht wordt, verstaen ende daerinne gelijckelicken accorderen, Al 't welck die voorscreuen Rentmeester ende Baillu te saemen volbrocht hebben, Ende naer wij huer rescriptie dies angaende gesien hebben, soe bedunct ons (onder correctie van Uwer Mo. E.) om redenen, in de voorf. Requeste verhaelt, 't versouck van den voorf. suppllianten redelick te wesen. *Welverstaende dat ouermids 't gebreck van herezien ende ander inconvenienten, die voorf. persoonen vuyt die naem van der Maj. bij den Baillu van Kennemerlant* in der tijt wesende, gecoeren ende geëedt zullen worden vuyt veertich onbesmette *persoonen, die hem bij den Schout ende Scepenen van Wormer ende Gisp voorscr. gepresenteert zullen worden, mit expresse last, dat zij hen geenszins zullen veruoorderen te maecken eenige nieuwe Keuren ofte policien*, dan daertoe zij naer *Kermerrecht* off bij des Majesteits Octroy gepreuilegiert zijn. Dat voorts die voorscr. *Vroetscap van twintich persoonen alle twee ofte drie jaeren verandert zal worden, omme der monopolie ende alle andere inconvenienten te schouwen*, al mede conform 't aduijs van den voorscr. Rentmeester ende Baliu, Sende daeromme Uwer Mo. E. wederomme die voorscr. Requeste, midtsgaders copie van de Missiue, an ons bij den voorf. Rentmeester ende Baillu gescreuen, omme daermede de goede gelieften van der Maj. gedaen te worden.

Hoo-

Hooge Eedele Vermog. Hoochgel. Heeren. Wij bidden den Almogenden God, Uwer Mo. E. te willen ſparen, lanck weluaerende ende in prosperité. Geſcreuen in den Hage, den IIIſden Sept. anno 1565.

* *

Eerſte Miſſive-Boek van 't Hof van Holland, fol. 250.

Een gelijk verzoek vindt men ook aldaar, van het naburige Dorp Graft, waarbij *Schepenen* en *Waarſchappen* verzochten, om eenen Raad van 36 perſoonen, als Vroedſchappen, en waarop *het Hof* insgelijks aan *den Secreten Raad* zijn goedachten mededeelt; komende de inhoud van 's Hofs *Advis* hierop neder: fol. 225. 1565. 4 Mei.

„ Die van *Graft* hadden Request gepreſenteert aan de Maj., verzoekende om eenen *Raad* of *Vroedſchap*, tot 36 toe — het Hof, belast zijnde, daarop te berichten, had gehoord, *al die eeniger manieren daarbij gepreſudiceerd zouden mogen zijn*, en meldt, dat zij bevolen hadden, dat *de Baljuw van der Nijenburch*, als aldaar *naast gezeten*, voor zich zoude ontbieden *eenige van de meeste ende principaelſte van den rijkdom van Graft, Rijck, Graftdijck en 't noorteynde van Graft* — en te vragen of zij *gezamenderhand* — *conſenteerden* — hij heeft hierop het Hof het *antwoord* en zijn *advijs* gezonden — het Hof meent, dat men 't verzoek *wel zoude mogen accorderen* — met zulke *reſtrictien* en *immutatien*, als de Baljuw 't zelve bij zijne brieven van adviſe voorſtelt. — 't Hof zendt hierop het Request en Informatie en zijn Aduijs aan hun toe."

BIJLAGE op 't jaar 1565. den 14 Nov.
op bl. 324—330.

„ Aduijs, gedepecheert aen die van den „ Secreten Raede des Conincx, van we- „ gen *Claes Heyndricxsz.*, geboeren „ Poorter ende Vroetscap der Stede van „ Alcmaer, — versouckende Octroy —" *waaruit blijkt, dat die van Alkmaar naderhand stilzwijgend, en denklijk steunende op de vorige toestemming des Stadhouders zijn voordgegaan, om dat Vroedschaps-Collegie in hunne Stad aantehouden.*

Uit het *Eerste Misfive-Boek van den Hove*, bl. 258.

Ik heb uit dit *Bericht* van 't Hof de hoofdzaken in 't breede opgegeven, in 't IVde D. bl. 324—330. De Lezer zal mij des wel verschoonen, dat ik het stuk zelf, als al te wijdloopig, achterlate. De ongedrukte stukken, die ik bl. 330. (81) gewage, en die hier vooraf zijn uitgegeven, leeren overvloedig de ware Regeringsgesteldheid van de Stad *Alkmaar* voor dien tijd kennen.

BIJLAGE op 't jaar 1573—1574.

Hoe sterk de oefening der Opperste Macht van WILLEM I. *uit den nood des Lands, geëerbiedigd en gehandhaafd wierd: poogden echter allengskens de Stedelijke Regeringen, ieder in den haren, zooveel mogelijk, aan zich te trekken zoodanige Rechten, die zij te voren niet gehad hadden. Dit bewijzen de klachten enz.*

Zie hier eenige bewijzen dezer stelling!

„ Missive van 't Hof aan den Prince van „ Oraignen over de aanmatigingen der Ste„ den, en bijzonder van Delft."

1573. den 30 Julij.

Doorluchtige hoochgebooren Furst ende genadige Heere.

Alsoo wij dagelicx bij experientie beuinden, dat onder dexel van jegenwoordige oorloge, diuersche Steden ende dorpen, onder Hollandt gelegen, hen dagelicx metter daet tegens alle recht, redenen ende billicheyt hen beuorderen de limiten van heur Jurisdictie te extenderen, ende sooveel hen mogelick es op heuren naesten tusurperen, souckende ende alleen veruolgende 't gundt hen int particulier tot heurluyder eygen singulier prouffijt dienende ende wel gelegen es, immers eenige van henluyden poogen met indirecte middelen de facto ende metter daet althans te vercrijgen ende obtineren 't gundt henl. in voortijden *mit directe* middelen ende wegen van justitie nyet en heeft connen oft mogen volgen, ende sijl. nyet en hebben weten te volbrengen, Ende dat ter respect dat yegelick van henl. althans sijnen tijdt ende oc-

occasie waernemende es, deurdien *die Justitie Godt betert*, mits die *lange durige binnenlantsche* oorloghe, sulck nyet gerespecteert nochte gereuereert ofte ontsien en werdt alst behoort, ende mitsdien beduchtende waren, dat deur dien ende diergelijcke middelen eenige *oproer, ofte seditie gecauseert*, ende die eene Stadt oft plaetse tegens den anderen soude mogen opstaen, tot grooten achterdeele van de gemeene saecken, die welcken tot desen daege toe naest die genade ende bermherticheydt Godes alleen verdragen sijn deur die eendracht ende concordie, Soo hadden wij, gemoueert sijnde deur eenen goeden ijuer tot die behoudenissen des Vaderlants voorgenomen 't selue uwer *Excell.* en mijn *Heeren de Gedeputeerden* van den *Generalen Staten*, tegenwoordelijck vergadert sijnde, ernstelijcken aen te geuen, ten eynde bij Uwer Excell. ende den voorscr Gedeputeerden bij tijts daerinne geremedieert soude werden. Maer alsoo wij daernae verstaen hebben, dat uwer Excell. den voorscreuen Gedeputeerden in de propositie hem voorgehouden, sonderlinge soo ernstelijck ende vlitelijck tot eendracht ende concordie vermanende es, waerschouwende denseluen, dat deur twist, haet ende nijdt ende andere affectien, die de Steden off oock eenige particuliere persoonen jegens den anderen gedragen hebben veele hooge gewichtige saecken, *verlooren ende te gronde* gegaen sijn, ende dat ter contrarie vruudtschap ende eenicheyt alle saecken doet floreren, ende van seer cleynen soberen staete tot groote onvuytspreeckelijcke mogentheyt commen, Soo waeren wijlieden van meeninge onser voorschreuen remonstrantie achter te houden, verhopende dat die Gecommitteerden hunne Meesters ende Steden yegelijck in den sijnen van uwer Excellenties loffelijcke raidt, meeninge ende intentie souden aduerteren, ten eynde dat sij hen daernaer souden weten te reguleren, ende ouersulcx alle oude questien ende geschillen laeten berusten, son-

sonder iets nieuws te innoueren oft attempteren, immers nyet feytelijck ende metter daet, Dan alsoo wij vuyt monde van den Procureur Generael verstaen hebben; dat Dirck Jansz. Vuytenbrouck, Cappiteyn vande Stede van Delft, daerenbouen hem veruordert heeft, op huyden *Jonckheer Adriaen van Swieten*, als Thresorier Generael van de geannoteerde goeden, ernstelijck te vermanen, dat hij mitten eersten die gereetschap van de brouwerien jegenwoordelijck staende in den Haege, soude maken wech te doen brengen, met comminatie, dat hij bij gebrecke van dien deselue brouwerijen souden doen demolieren, die gereetschap wech halen ende tot beuyt geuen, sulcks hij alreede tot Wateringe de Brouwerije gedemolieert armata manu ende tot Hontselaerdijck 't selue geattenteert heeft, Behaluen dat die van Delft hen noch dagelijcks hoe langer hoe meer veruorderen de huysluyden, die mit haer gevluchte koijen, beesten ende goeden wederomme vuyter Stede naer de plaetse heurl. residentie meenen te transporteren, met groote sware ende onredelijcke exactien te belasten, gelijck sij mede gestelt hebben op alle die bieren ende andere victualie, naer den Haege ende elders pasferen, sonder nochtans eenich Octroy daervan te hebben, als onslieden daervan niet gebleecken sijnde, 'T welck van confusie niet excusabel es, ende smakende es *regalie*, ende dat te beduchten es, dat andere Steden, nemende die jegenwoordige occasie waer, insgelijcx d'een tegens d'andere ofte haeren naebuyren, souckende haer singulier prouffijt, yet mochten attempteren, Soo heeft ons goetgedocht, den Procureur Generael, reysende aen Uwer Excellentie, om andere affaire, sijn officie aengaende, deselue *onse remonstrantie mede te geuen*, omme Uwer Excellentie te presenteren, [zij volgt alhier, bl. 576.] Biddende d'selue ten goede te willen nemen, ende Uwer Excell. propositie ende die resolutie van den Staten, indien d'selue sulcx ge-

genomen es, te willen doen effectueren ende volbrengen. Ten eynde alle voorder inconuenienten daerdeur verhoet mogen werden.

Doorluchtige enz. Vuyt Delft, desen naestlesten Julij 1573. stilo nov. Hollandie.

* * *

Uit het Tweede Missiveboek van 't Hof van Holland, fol. 58. Vergel. de *Resolutien van Holland*, 1581. 20 Maart, fol. 96.

De welvaart van de Stad *Delft* bestond toen in de veelvuldige Brouwerijen. Het toelaten van *Brouwerijen* op het platte Land in 't rechtsgebied van Delft was dan de doodsteek voor 't bestaan en den bloei derzelven in die Stad. Dit wettigde echter hunnen handel niet. De *Remonstrantie* of 't *Vertoog* van 't Hof zelve is ook aldaar, fol. 67. 't welk ik hier laat volgen.

„ Vertooch bij 't Hof ende Reeckeninge, „ gedaen aen sijn Excell. ende de Staten, „ tot eendracht ende om alle differenten der „ Steden uyt te stellen ofte met justitie te „ laten slissen."

't jaar 1573.

Alsoo die boose gheest, onse erffvijant, (die welcke nyet op en hout dach noch nacht zijn verderffelijek saet te saijen,) aenmerckende dat hij met openbaere gewelt ende macht van wapenen nyet en heeft connen vuytrechten, nochte tot sijn voornemen geraecken, een ander middel schijnt gevonden ende voorgewendt te hebben, te weten, eyghen baetsouckinge, waer deur in voorleden tijden die aldermachtichste ende onverwinnelicxste Steden ende Republycquen t'onder gebracht sijn geworden, omme alsoo deur middel van dien die bandt der lieffden ende eendrachticheyt, mits welcken dye Steden ende *ingesetenen*

van

van dese landen; geduerende dese oorloge, tot desen voorleden daege toe altijt vereenicht geweest sijnde, 't gewelt van den vijandt loflijcken wederstaen hebben, aenstucken te breecken, ende de consequentelijcken dye eene Stadt ende borgers tegens die andere te hyssen ende op te roeren; nemende die Stede elck in den sijnen, alsoo nu den vijant 't platte landt verlaeten heeft, sijn tijdt ende occasie waer, (deurdyen dye Justitie Godt betert, mits die langduerige binnenlandtsche oorloge genouch stille staet, immers nyet gerespecteert nocht geuenereert off ontsien en wordt, sulcx dat behoort) omme dye limiten van heure Jurisdictie t'extenderen, ende sooveel hen mogelijck es op heuren naesten t'usurperen; souckende alleen ende vervolgende, 't sij met gelijck off ongelijck, 't gundt hem int particulier dienende ende veel gelegen es, ende nyet 't ghundt in 't gemeen voordelijck off profijtelijck es, min noch meerder, dan off dye oorlooge al gedaen ende geen vijanden meer voorhanden waeren, poogende ooc heur questien ende geschillen, *die mitter Justitie behoorden getermineert ende geslecht te worden*, mitter handt ende wapenen t'executeren ende ter needer te leggen, tot groot prejudicie ende interest van de cranckste ende geoppresseerde partije, waerdeur te beduchten es, dat groote dissentie, tweedracht ende seditie onderlinge ghecauseert soude mogen worden, tot nadeel ende verstooringe van de Goddelijcke gemeene saecken, ende ter contrarij den Albanischen vijandt, die nv flaumoedich wordt, eenen nyeuwen moet ghegeuen, ende door desen listigen pernicieusen Raidt oft inventie een wech gheopent mochte worden, om sijn voornemen tot onse eeuwighe bederffenisse door onse eygen schult t'effectueren ofte volbrenghen, 't welck Godt dye Heere naer sijn sonderlinge barmharticheyt ende genade den Steden van desen landen tot noch toe ghedaen ende beweesen, nimmermeer en sal lae-

ten geschieden, indien men dit eengeleyde vyer bin rijts mit eendrachtelicke lieffde maecht te bluss-schen, Soo hebben dye van den Provincialen Raide ende Camer van de Reeckeninge raedtsaem ghevonden, *Uwe Excell. ende mijn Heeren den Gedeputeerden* van den Generalen Staten van den voorf. Lande hiervan te aduerteren ende te waerschouwen, requirerende dat hemluyden helieuen wille, postponerende alle bederffelicke affectien van particulier prouffijt oft eygen baetsonckinge ende 't gemeen welvaeren van ganslchen lande alleen voor oogen nemende, te considereren hoeveel ons aen de eendracht ende lieffden onder malcanderen ghelegen es, Ende *mits dyen t'ordonneren*, dat alle querelen, differentien ende geschillen blijuen berusten, om naemaels mit recht ende justitie geslecht te worden, sonder yet voorder mitter daet te attenteren oft innoueren ten prejuditie van d'eene oft d'andere partije, 't welck die eenige middel es om 't landt te behouden ende den vijandt te wederstaen (27), Verhopende dat *Uwer Excell.* ende mijn Heeren dye *Gedeputeerden*, dit aduertissement, procederende vuyt eenen sonderlingen ijuer totter behoedenisse des Vaderlants, totten welcken wij alle gelijck mitten seluen Bandt der getrouwicheyt verplycht sijn, in dancke sullen nemen (28).

* *

Uit het Tweede Misfiveboek van 't Hof van Holland, fol LXVII.

Maar

(27) Die twisten tusschen de Steden moeten al tot eenen hoogen top gerezen zijn geweest.

(28) De twist met Delft duurde nog voord tot na 't ontzet van *Leiden*. De Stad wilde *de Suppoosten* van 't Hof mede betrekken in de *Quotisatie* voor de kosten tot het Ontzet; welke *Quotisatie* de Prins hun geoorloofd had. (Het *Tweede Missive-Boek*, fol. 75) Hierover klaagde op nieuw het Hof aan den Prinse den 20 Octob. Hetzelve had zich hiertegen verzet; maar die

Maar ook waren er in dien tusschentijd, toen alles nog geen vaste plooi gekregen had, wel eens verschillen tusschen *'t Hof* en *den Prince* zelf. Ik zal hiertoe twee stukken laten volgen, en met dezelven deze *Bijlagen* besluiten. Het eerste is over het uitgeven van *Commissiebrieven*, op naam des Konings, en 't ander over het niet beroepen van *Commissarissen van 't Hof* in de Staten-Vergadering.

„ Verhaal van een verschil tusschen zijne
„ Excell. Willem I. en 't Hof van Holland
„ over de *Commissiebrieven* en andere pun-
„ ten."

1573. den 22 Aug.

Den XXIIste Augusti smorgens hebben wij bij ons ontboden Claes Bruyningsz., Secretaris van sijne Excell., ende den selffden voorgehouden, dat hij ons acces soude willen doen hebben, aen sijne Excell., hem medegeuende onse Commissie ende die twee Commissien van de twee Deurwaerders, ende nae de noen omtrent twee uuren bij sijne *Excell. gecomen sijnde*, hebben wij hem verhaelt die oorsaecke van onse compste, verder omme oock daer beneffens die Commissie van de voorsz. Deurwaerders, ende insinuatie aen ons gedaen, van *geene Commissien* opte name ende sig-

die van Delft voeren voord met executeren, zelfs door krijgsvolk. Evenwel het Hof was Delfts *Overhof* en *Overhoofd*. En op de klachten, hierop aan de Staten gedaan, met verzoek om *voorziening*, hadden de Staten 't Hof gewezen naar zijne Excellentie. Deze nu verklaarde, hen te willen handhaven, *doch* (voorzichtig voegde hij er bij) *dat dese tiid vereyschde, dat men wat behoort te doen, ende dat men nu zoo zeer niet en behoort te staan op onse auctoriteyt.* — Hij had die van Delft *geautoriseert*. De zaak werd toen bemiddeld met eene *somme gelds 's maands.*

signatueren *sijnder Excell.* voordan te ontfangen, ende voor goet te kennen, maer datmen *geene Commissien* ontfangen soude dan opte *naem van die Maj.* en sijne Majesteits *Segel*, waervan sijne Excellencie scheen geensints verwondert te sijn, immers scheen genoech 't selue sulcx te verstaen ende te approberen, seggende 't selue maer een onverstandt te sijn, ende dat hij wel *wiste waer deur* 't selue van gecomen was, maer dat het voor *als noch geen pas en gaff ons 't selue te openbaren*, maer dat wij het naederhandt noch wel hooren soude. ende verstonde oock, selffs te verstaen dat alle *Commissien* opte naem ende onder 't zegel van de Maj. behoiren gedepescheert te worden, alsoo daer altans een seghel van sijne Maj. was, Dan zeyde, idque leniter, *bij die van de Raede nieffens sijne Excell.* vetder niet wel gedaen te sijn, dat sij den *staet van deurwaerderschap* geconfereert hadden aen Cl. Bruyninck, sonder hem eerst ende alvooren gesprooken te hebben, alsoo 't selue *tot sijnder Excell. collatie staet*, ende opt voorder annegenen, bij ons gedaen, als off wij naer die voorsz. insinuatie van den voorsz. buys op *onse oude Commissie* recht ende justitie soude administreren, dan nieuwe Commissie opte naem ende seegel van sijne Maj. souden moeten hebben, heeft sijner Excellentie geantwoirt, dat hij hem dies aengaende beraeden ende ons des anderedaichs smorgens ontbieden ende antwoort geuen soude, ende onder ander sijner Excell. voorgehouden sijnde, dat 't seegel van de leene in handen van sijner Excell. behoort te blijuen, ende in saecken ende materie *van leene, bij aduijs van leenmannen*, ende in anderen saecken *bij advijs van den President* ende die van den Rade gebruycken, achtervolgende het derde Articule van *de Instructie* (29), heeft sijnder Excel-

(29) Dit staat duidlijk in de *Instructie van 't Hof*, door Keizer Karel, van 't jaar 1531. Art. 3.

cellentie daerop geantwoort 't selve wel te weten, dat 't selue nu niet wel doenlijck en es, deurdien daer nu geen President en es, waer naer van de questie van Ziericzee ende Brouwershauen gesproocken sijnde, ende dat het qualijck luyde, datter bij sijne Excellencie prouisie jegens appoinctement ofte Sententien van den Hove verleent wort, heeft sijne Excell. opentlijck geseyt, datter bij ons dienthaluen jegens recht geweesen was, ende dat men nu, om eendracht tusschen die Steden te houden, moesten arbeyden, ende dat men nu soo nauw in soodanige saecken niet en behoorden te sien, waer jegens wel hartelijck bij ons geantwoort zijnde, dat wij in de selfde saecke anders niet geweesen hadden dan naer rechten ende onse conscientie; ende mit meer andere diergelijcke woorden heeft sijner Excell. geseyt, datter weere bij ons gebesight was, 't welck wij meenende dat sijner Excell. verstondt in de voors. saecke van Ziericzee ende Brouwertshauen, hebben daerop onse excuse gedaen, ende sijne Excell. particulariserende, heeft geseyt, te meenen van Nieuburch, dat hij die Commissie van sijner Excellencie gescheur hadde, ende oock geseyt, dat nae het inuenemen van haerlieden Raedt van Hollandt bij den Raet van sijner Excell. met den Reeckenkamer ontbooden sijnde, wat moyte men ons nu hae het spul verduruen is, men heeft ons te vooren niet gemoeyt, waerop *van der Meer ende Niuburch* hem verantwoirt hebben, als hem int particulier concernerende, ende es bij sijner Excell. opgeheuen, mede te vermanen van *de ontslaeginge van Pouwel ter Acker*, waerop sijne Excellencie, sonder eenige excusen te willen admitteren, seyde, dat wij niet wel geprocedeert en hadden den verrader te ontslaen, ende dat hij noch brieuen vuyt Duyslandt hadde, waermede hij daervan meerderen geaduerteert was, waerop bij ons alle de proceduеren verhaelt sijnde, ende indien sijne Excell. eenige informatie hadde, dat

die voorsz. Pouwels alleenlijck onder hanttastinge ontslagen es, ende als wesende binnen Delft, lichtelick in stricter vangenisse soude gelogeert mogen werden, en heeft sijner Excell. nochtans geen last willen geuen om 't selue te doen, maer gepersisteert, dat wij qualijck gedaen hadden hem te ontslaen.

* * *

Uit het Tweede Missivebock van 't Hof van Holland, fol. 21.

„ Missiue van den Prince, waerom hij 't „ Hof niet beschreuen heeft in de Staten."

1574. den 24 Maart.

Die Prince van Orangien, Graue van Nassau ende Heere ende Baron van Breda, van Diest enz.

Eedele Eersame Hoochgeleerde Lieue Besundere!

Om op v schrijuen van gisteren te antwoorden, sullen wij v alleenlijck seggen, dat wij v nyet eer op dese *jegenwoordige Vergaderinge van de Staten beschreuen en hebben*, ouermits ons aengedient was, nyet gebruyckelijck te sijn, dat die *van den Prouincialen Raide* op *alsulcke* Vergaderinge souden geconuoceert worden (30), sulcx dat

(30) Men leert hieruit deze navolgende zaken:

1°. Dat het aan den Stadhouder Willem I. stond, om de Staten bijeen te roepen, volgens de Hofs-Instructie van 1531. Art. III.

2°. Dat het *Hof* aanspraak maakte, om *op zulke Staatsvergadering*, als nu te Dordrecht beschreven was, ook geroepen te worden. De *Staten* toch vergaderden te voren altijd, of voor het Hof, of met *Commissarissen van 't Hof*.

3°. Dat dit de aanvang schijnt te zijn van de Staatsvergaderingen, zoo als zij naderhand voordgeduurd heb-

dat ghijluyden mocht verseeckert sijn, dat wij 't selue vuyt egeene andere oorsaecke en hebben gelaten, alsoo wij nyet de geene en sijn, die denseluen Raidt eenichsints souden willen prejudicieren, maer denseluen in als voorstaen ende in sijnen authoriteyt houden ende maintineren, willende daromme nyet laeten ons op als naerdere te doen informeren, ten eynde een jegelijck, dies aengaende, een goet contentement mach hebben.

Eedele Eersame Hoochgeleerde Lieue Besundere, onse Heere Godt sij met vlieden.

Geschreuen tot Dordrecht, opten XXIIIIsten dach Martij anno 1574.

Vlieder goede Vrundt

Guille de Nassau.

(Lager stond)

De superscriptie was deze: *E. M. eedelen eersamen hoochgeleerden onsen lieuen besunderen* DE RAEDEN *des* CONINCX *in Hollandt Zeelant ende Vrieslandt.*

* *

Uit het Tweede Missivebock van 't Hof, fol. 62.

hebben op *Beschrijving*; terwijl het niet schijnt, dat, nadat *Willem I.* in 't jaar 1572. 3 Nov. met toegevoegde Staatsleden, als *Raden nevens Hem* (zie *Bijlage*, D. III. bl. 419.) 's Lands zaken bestuurde, er in dien tusschentijd zodanige *Staatsvergaderingen* hebben plaats gehad. Vergel. D. III. bl. 420.

* *

BLADWIJZER

DER

VOORNAAMSTE ZAKEN, WOORDEN, EN PERSOONEN, IN DEZE VIJF DEELEN VOORKOMENDE.

A.

AALBERT. Zie AALBRECHT.

AALBRECHT *van Beieren* wordt *Ruwaard* en *Voogd*, en naderhand *Graaf*, in zijns Broeders plaats, IV. 395, V. 244. Verdrag hierover met zijne Broeders, V. 245, Door wie dit bewerkt wierd, IV. 395. Groot geldgebrek ten zijnen tijde in 's Vorsten kas, IV. 453. Hij kon nergens *geld leenen of krijgen*, IV. 456. Hierom geeft hij veien zijner *Domeinen* uit, bij vorm van Privilegie. IV. 453. Verpandt velen zijner Domeinen, goederen, renten en rechten, IV. 453. 456. In wat zin hij een' kwaden naam had, IV. 453.

ACCIJZEN, oulings aan de Steden vergund, IV. 160. V, 61. 79. Door de Graven nauw bepaald, IV. 161, 162. Gemeenlijk maar verleend op *tijd*, of *tot wederzeggen*, IV. 162. Oudste Accijs-opstel te Middelburg, V. 61. Tot wat einden de Accijzen ingesteld, IV. 163. Op wat Waren oorspronglijk geheven, V. 83, 84. Accijsverhooging aan de Steden verboden, V. 429, Bij Maria veroorloofd, V. 431. Algemeene Accijs over 's Land tot vinding der Beden, IV. 504. *Konings-accijs* waarin bestond, IV. 504. Zij waren oudtijds zeergering, V. 504.

Achterraad der Staten, beschuldiging door Koningin Elisabeth, III. 13.

Achterwezen van 's Graven geldmiddelen of schatkist onder Philips III., IV. 510.

ACTE *van Vrijwaring* (*indemniteit*) bij de Staten van Holland voor de leden ter Vergadering in 't jaar 1588. III. 39. In 't jaar 1663. III. 302.

ACTE *van Uitsluiting* (*Seclusie*) des Stadhouders bij Holland, III. 275. Vindt groote tegenspraak, III. 276.

Word

Wordt verdedigd, doch afgekeurd bij zes Gewesten, III. 289. Latere beoordeelingen, III. 293. Derzelver uiteinde, III. 296.

ADA, Gravin van Holland, en 't verschil met haar Oom *Willem* over de Opvolging, IV. 395. Hoe en door wie uitgewezen, IV. 401.

ADEL, ADELDOM. Zie EDELEN.

ADEL van Vrankrijk, is zijne *Leenen* verschuldigd aan den Koning, V. 233. Zie verder EDELEN.

Adespota (ἀδέσποτα), *onbeheerde*, *heerelooze*, *goederen*, wat daaronder verstaan? IV. 436. Zijn 's Graven Domein, IV. 436.

ADMIRAAL oulings in Holland, wilde onder geen Vlaamschen Admiraal staan, III. 96. Was met *het Hof*, boven de *Staten*, III. 96. Hoe Willem I. *Admiraal* van Holland, I. 141, 142. Hoe Hij *Admiraal*, met zijn' Graaflijken titel, I. 342. Hoe naderhand Maurits onder Leicester, II. 302. en later, III. 96.

Admiraliteitscollegien, hoe onder Leicester, II. 309. Hoe met Maurits aan 't hoofd, III. 97. Zij zijn de Raadslieden des Admiraals, III. 100, 101. Admiraliteits-bestuur wanneer aan den Raad van State onttrokken, III. 17.

ADMORTISATIE. Zie AMORTISATIE.

ADVIS, ADVIS-VRAGEN door de Graven aan *de Staten* is geen bewijs van deelgenootschap aan de Oppermacht, IV. 384. 386. De Graven deden dit ook aan hunne *Raden*, hunne *Hoven*, hunne *Rekenkamers*, IV. 384. V. 557. Ook aan de *Edelen*, of *Steden* afzonderlijk, aan *Heemraden*, aan *Vischreeders*, IV. 384. Vele Voorbeelden, V. 476. 502. 535. 540. 543-558. Was een werk van Voorzichtigheid, IV. 389. Dit wordt erkend door *de Staten* zelf, IV. 388. De *Raden*, om *advis* gevraagd, raadpleegden weder met mindere *Collegien*, *Gilden*, *Persoonen*; ook met *de Staten*, IV. 384.

ADVOKAAT *van Holland*, wanneer afgescheiden van 't *Griffierschap* van 't Hof van Holl. IV. 528. Een Advokaat bij Gecommitteerde Raden van Holl. II. 308.

Aerarium et Fiscus Principis, hoe, en wanneer onderscheiden, IV. 436. 't Onderscheid onder de Graven onbekend, IV. 436. 511.

AFBRANDING van 't platte land van Brabant, tegen den vijand, bevolen, II. 324.

AFFRANCHISSEMENT (*Chartres d'*) IV. 108.

AFZWERING *van Philips III.* was *wettig*, en hoe? I. 240. 243. IV. 610. Vond bij velen tegenstand, I. 276. Hare gevolgen, I. 198.

AHNEN-PROEVEN, of bewijzen van *Adeldom*, hoe in Duitschland, IV. 85.

AIDES (*Beden*, of *Onderstandgelden*) in Vrankrijk, eerst in de XIVde Eeuw begonnen, IV. 462. V. 298. Zijn van tijd tot tijd verhoogd en verzwaard, IV. 508, 509. Zie verder BEDEN.

ALENÇON. Zie ANJOU.

ALBINAGII JUS (*Droit d'Aubaine*) IV. 443.

ALGEMEENE STATEN in Vrankrijk, hun aanvang in de XIVde Eeuw, V. 219. Hoe onderscheiden van de oude *Comitia Regni*, V. 220. Zie STATEN GENERAAL.

ALIENATIE. Privilegien *de non alienando*. Zie VERVREEMDING.

ALKMADE (C. VAN) opgehelderd, IV. 440.

ALKMAAR. Zijne Privilegien en Octrooien tot *Vroedschappen*, onder *Philips I*, en Opvolgers, IV. 193. 201. 203. 210. 244. 270. 294. 300. 305. 323. Hoe dezelven in haren oorsprong waren, V. 287. 289. 322. Die van Keizer Karel wettig, V. 501. Zijn nog verlengd, V. 510. 572. Hoe die Stad eenen *Schout* kreeg, V. 320.

ALODIA (*Alleux*), hoe in Vrankrijk onderscheiden van *Domania*, V. 173. 215.

AMBACHTSHEERLIJKHEDEN in Holland, oorspronglijk uit 's Graven *Domeinen*, IV. 58. 429. V. 254. Hare verkooping behoort tot de *Epargnes*, V. 443. In Zeeland hoe gewoon te versterven, V. 452. Zie HEERLIJKHEDEN.

AMBTEN. Het verkoopen derzelven eene schadelijke Staatkunde, IV. 508. Hoe dezelven begeven wierden in Stadhouderlooze tijden, III. 235. Dezelven zijn geen *Erfgoed*, III. 286.

AMBTENAREN. Groote vermeerdering van hun getal in Holland sedert de XIVde Eeuw, IV. 451. Allen, groot en klein, aangesteld door *de Graven*, middelijk of onmiddelijk, en nooit door *de Staten*, IV. 531. Zijn allen verantwoordelijk, en doen hunne *rekeningen* aan *den Graaf*, V. 522. Hoe verre *Vreemdelingen* buitengesloten, IV. 533. Hoe zij den Souverein *representeren*, IV. 561. De Staten benoemden

den

den naderhand een *drietal* ter keuze des Stadhouders, I. 340.

AMORTISATIE, *amortisfement*, *geämortiseerde goederen*, wat? en hun oorsprong, IV. 95, 561. 578. V. 393.

AMSTELDAM, Wanneer nog geene *Vroedschap* had, V, 300. Zijne Privilegien en Octrooien op de *Vroedschap* onder Philips I., IV. 192. 202. Onder zijne Opvolgers, IV. 222. 224. 241. 247. 268. 288. 319. En na 't jaar 1572. IV. 351. Advis van 't Hof over twee Schepensbanken, V. 555. Oproeren over de Magistraatsbestelling, V. 300. 330. Doet mede de Opdracht der *Hooge Overheid* aan Prins Willem I.; I. 427. 460. Treedt terug, I. 313. 467. 472. Hollands Verklaring hiertegen, I. 484. Bekomt eene *Acte* van *Satisfactie*, I. 427. Doet afstand van dezelve, I. 436. Raadpleegt met zijne *Gemeente*, I. 271. Hoe buiten den Eed met Prins Willem I. gesloten, I. 262. Doet den Eed aan Willem I. 1582. I. 220. Teekent en zegelt mede de Opdracht der Graaflijkheid aan Willem I., I. 312. 318. Wordt verrascht door den Stadhouder Willem II., III. 250. Verdedigt zich tegen Vrankrijks wapenen 1672. III. 352. De lof hierover, III, 356.

ANARCHIE FEUDALE, of Verwarring door de Leenregering in Vrankrijk, wanneer, en hoe? V. 130. 132.

ANJOU (Hertog van) wordt *Souverein* over deze Landen, in Philips plaats, I. 246. Zijne aanstelling was wettig, I. 247. Hoe verre Hij in Holland als *Opperheer* is aangenomen, I. 287. Latere handel van Verzoening met Hem, I. 303.

ANKER-GELD, is een Graaflijk Domein, IV. 435.

APANAGE, wat, en zijn oorsprong in Vrankrijk, enz, V. 193. Door de Graven van Holland uit hunne Domeinen gegeven, V. 264.

ARBITRIUM *non dat jus*, een rechtsregel, IV. 404.

ARRESTEN, om schuld, op 't lighaam der Steden, V. 441.

ARISTOCRATISCHE Regering in de Steden, hoe verre al of niet, IV. 216. Ontaard in *Oligarchie*, III. 337.

ARTIKELBRIEF voor de Militairen, de eerste van Prins Willem I. en bevestiging, I. 71. 73.

ATTACHE door 't Hof van Holland op de Ordonnantien der Staten, IV. 532. 549.

ATTERMINATIE-BRIEVEN, voor schulden der Steden, en hun misbruik, V. 449.

AUBAINE (*Droit d'*) IV. 443.
AUGSBURGS-*Verdrag* van 1548. en zijne gevolgen, IV. 499.
AUSBURGERS in Duitschland, bij ons *Landpoorters*, IV. 153.

B.

BAAR. *Voor de baar uitgaan*, welke gewoonte, IV. 455.
BALJUWEN zijn oorspronglijk nooit *Rechters*, IV. 133. Ook oulings aan 't hoofd van 't Stedenbestuur, IV. 135. 144.
BALJUWSCHAP verpanden of verzetten, wat? IV. 458. Behoort tot 's Graven Domein, V. 388.
BALLINGEN-GOED vervie! aan den Graaf, of zijn Domein, IV. 443.
BARNEVELDT. Zie OLDENBARNEVELDT.
BARONS. Hun oorsprong in Vrankrijk. Zie EDELEN.
BASTERDEN-GOEDEREN erfden op den Graaf, en hoe? IV. 441. Zijn 's Graven Domein, V. 393. 395. Behooren tot zijne *Epargnes*, V. 443.
BEDEN. Vele benamingen; *Onderstandgelden*, *Precarien*, *Subsidien*, *Aides* in Vrankrijk, IV. 462. *Steuern* in Duitschland, IV. 122. Oneigen gebruikt van 't oude *Schot*, IV. 97. 121. 463. Wanneer zij, als *Onderstandgelden*, begonnen gevraagd te worden, in *Duitschland*, *Engeland*, *Schotland*, *Vrankrijk*, IV. 461, 462. Beden of *Aides* in Vrankrijk, begonnen in de XIVde Eeuw, IV. 462. V. 229. 236. In Schotland al vroeger gevraagd, en toegestaan, IV. 470. In Holland, reeds in de XIVde Eeuw, en waarom? IV. 462. De *Graaflijke Beden* eerst gevraagd *plaatselijk*, en *persoonlijk*, en tot *bepaalde sommen*, IV. 473. V. 3 0. *Vrijwillig* en *onverplicht* toegestaan, IV. 462. V. 397. De Graven bedankten er voor, als *uit gunst* gegeven, en beloofden ze tot de bedoelde einden te gebruiken, IV. 464. De reden der *onverplichtheid* van de Landzaten en Inwoners, IV. 14. 465. Werden oulings door den Graaf in *persoon* gevraagd, IV. 470. Waardoor dit allengskens in onbruik geraakte, IV. 470. Hoe die onder Graaf Aalbrecht van Beijeren, IV. 474. Onder Willem VI, IV. 475 Onder Jan van Beijeren, IV. 475 Onder Philips I of Hertog van Burgundie, IV. 476. Eene *tienjarige* Bedé onder Philips I. om den Landzoen met *Jacoba*, IV. 477. Hoe onder Karel I. Hertog van Burgundie, IV. 484.

Zij werden toen allengs een *gewoonterecht*, doch: ter eener zijde zeergetemperd naar *billijkheid*, ter andere zijde uit de *noodzakelijkheid*, IV. 465. 469. 471. En meer geregeld, IV. 477. Onder *Maria* en *Maximiliaan*, IV. 491. 493. Zijn onder hun meer *Staatsgewijze* begonnen gevraagd te worden, IV. 490. Onder hun weinige Beden gevraagd, IV. 493. Hoe die gevorderd onder Philips II. of den Schoonen, IV. 493. Onder Keizer Karel II. meer Staatsgewijze, IV. 494. Onder zijn Zoon Philips III. of den laatsten Graaf, IV. 509. Zij waren onder Keizer Karel en zijn' Zoon zoo zwaar niet tot 1542. als velen wanen, IV. 497. 499. Redenen van de gevolgde Verzwaring, IV. 507. Werden door Keizer Karel na 1548. van alle de Landen gedaan bij oproep van *alle zijne Staten*, IV. 500. De *Geestelijken* droegen later ook in de Beden, IV. 489. Vooral onder Keizer Karel, V. 512. Beden werden in 't vervolg gevraagd, op tijd, op 10, op 6 jaren, op 7½, op 2½ jaren, en bij *termijnen*, IV. 477. 481. Onder Keizer Karel meest op 6 jaren, van waar de namen *zes-* of *tienjarige* Beden, IV. 496. *Bedingsels* bij zulke gelegenheid door de Ingezetenen gedaan, en hoe? IV. 472. Doch deze bedingsels waren veelal *loopende* of *tijdelijke* zaken, of van minder aanbelang; nimmer *Majesteitsrechten*, IV. 472. Werden ook wel, als *voorwaarden* geweigerd, doch als *gunsten* toegestaan, V. 499. 558. *Beden* moeten niet verward worden met *het schot*, met de *oude kleine beden*, met *tijnsen* en *cijnsen*, IV. 463. Schoon de verdeeling mogelijk wel geschoeid is naar den regel van *schot* en *tijns*, IV. 462. Moeten ook niet verward worden met den *tienden penning*, *verpondingen*, enz. als middelen van Heffing, IV. 501. 505. Beden gevraagd tot aflossing van schulden, en andere einden, IV. 477. Vooral tot de oorlogskosten, IV. 478. Zij werden door de Ingezetenen gewillig gedragen, als de *nood* prangde. IV. 49-. Eenmaal toegestaan, worden *'s Vorsten eigen goed*, IV. 539, 540. Werden ook *buitengewoon* gevraagd, en hoe? IV. 496. V. 493. Beden bij *voorbetaling*, IV. 502. *Executien* der ingewilligde Beden op de Stedelijke Magistraten, V. 294. 355.

BELEENING van *Heerlijkheden*, wat, en hoe? IV. 457. Van Schoutschappen, en Ambten, enz. IV. 458.

BELIEVEN (*op het*) des Stadhouders, hoe door de Staten iets gedaan? I. 91. 174.
BERGHER-BOSCH bij Alkmaar is 's Graven Domein, IV. 427.
BERKENRIJS, 't Bosch, is 's Graven Domein, V. 408.
BEROERTEN in de Steden bij Prins Willems II. dood, III. 239. In Amsteldam. Zie A.
BERKUM (H. VAN) opgehelderd, IV. 575.
BESLISSING der Geschillen, hoe aan Willem I.? I. 237. hoe aan Maurits, III. 186.
BETAALSHEEREN, hun eerste gewag, II. 411. hun eisch en recht op de Militie, en 't afdanken, III. 227. 244.
BEUNINGEN (H. VAN) Afgezant, stoute taal in Vrankrijk, III. 321.
BEVELING van Negenen, onder Graaf Philips I., waarin bestond, IV. 404.
BEIJEREN (JACOBA VAN) zie JACOBA.
BEIJEREN (JAN VAN). geeft Dordrecht een Privilegie, om met de andere Steden Dagvaart te houden, IV. 358. 't Was onwettig, en heeft ook daarna niet gegolden, IV. 358. 361. Bewijst ook geen recht van Staten-Vergadering, IV. 359.
BEZENDING in de Hollandsche Steden, op last der Algemeene Staten, III. 245.
BIERBROUWERIJEN te Delft, V. 575.
BIERTOL is 's Graven Domein, IV. 432.
BLACKSTONE's Gevoelen over den oorsprong der Oppermacht, IV. 18.
BLOEDSCHENDIGEN-GOED verviel aan den Graaf en zijn Domein, IV. 441.
BORDEL (*den*) *met de voet schoppen*, gewoonte, IV. 455.
BOEI (TH.) opgehelderd, IV. 561.
BOEREN waren in de middeleeuwen allen *landeigenhoorigen*, geene *vrije* lieden, IV. 62, 63. *Boeren* tot *Edelluiden* gemaakt, hoe mogelijk, IV. 92.
BOREEL (W.) Afgezant, stoute taal in Vrankrijk, III. 305. Zijne klacht over der Staten tweedracht, III. 329.
BOETEN, hoe aan den Graaf, hoe aan zijne Baljuwen en Officieren vervielen, IV. 444.
BORGSTELLING voor Gelden, door de Edelen enz. aan den Graaf opgeschoten, IV. 454. Zie LEISTING.
BORT (P.) erkent den Graaf als Heer der Leengoederen, IV. 431. Wedersproken in zijne Leer over den oorsprong der Graaflijke Domeinen, IV. 439.
BOSSCHEN, WOUDEN, *groeiend hout*, zijn 's Graven Domei-

meffreif ; IV. 427. 428. De Uitgiften hiervan niderhand verboden, IV. 447.
BOSSU (MAXIM. VAN) Stadhouder, houdt nog Dagvaart der Staten 1572. in Holland, I. 387. IV. 583.
BOLTINGE, wat? IV. 97. 109.
BOTERMAAT in de Steden is 's Graven Domein, IV. 432.
BOULAINVILLIERS, Voorstander der Staten Generaal in Vrankrijk, beoordeeld en wederlegd, IV. 66. V. 221.
BOUQUET, Voorstander der Monarchale Regering in Vrankrijk, V. 127.
BRANDT (G.) verzwijgt het gesprek over 't Kerkelijk Recht, III. 43.
BREDASCHE Vredehandel 1575. IV. 500.
BREDERODE (Heeren van), hun oude oorsprong, IV. 39. V. 259.
BRIEL. Krijgt Privilegie van Vroedschap, IV. 230. 285. 289. Hoe onderhoorig aan Holland, I. 316. Is in 't jaar 1572. niet ter Staten-Vergadering, IV. 587. Krijgt brieven van *non prejudicie* voor hun eisch, I. 473.
BRONCKHORST. Oud-adelijk Geslacht, ook in Holland, V. 344.
BROUWERIJEN op 't platte Land, V. 575.
BRUGMANS, oproerig prediken te Amsteldam, V. 330.
BUCHORST (THOMAS) komt uit Engeland als Middelaar tusschen Leicester en de Staten, II. 247. 253. Doet een voorstel aan Holland, II. 307. En verdere pogingen tot verzoening, II. 317.
BUIS (PAULUS) Raad van Staat, II. 144. Zijne langdurige gevangenis, II. 194. 196.
BUITENPOORTERS, ook *Haagpoorters*, IV. 153.
BUITENGEWONE BEDEN in Holland, hoe? V. 494. Zie BEDEN.
BURENSTEM op de dorpen, IV. 173. 336. V. 570. Veranderd in vaste Vroedschappen, IV. 337.
BURGERS, wat invloed oulings op 't Stedelijk Bestuur, IV. 154. Hoe geraadpleegd in 't jaar 1576. I. 1 o. Of zij altijd zelf *kiezen* moesten, IV. 626. Zie SCHUTTERIJ.
BURGERLIJKE *Vrijheid*, hoe die begrepen werd onder *J. de Witt*, III. 301. 303.
BURGT te Leiden, was eigen goed des Graven, V. 258. Hij stelde eenen *Burggraaf* of *Kastelein*. Zie KASTELEIN.
BURGGRAAF te Leiden. Zie KASTELEIN.

BUR-

BURGUNDISCHE *Kreits*, bevattede alle de Nederlandsche Gewesten, IV. 499.

BIJNCKERSHOEK opgehelderd, IV. 431. 554. V. 542.

C.

CADUCUM, *jus caduci*, wat? IV. 74.

CAPITULARIA *Regum Francorum*, en LEGES *R. Fr.*, hoe te onderscheiden, V. 16. Zijn allengs buiten gebruik geraakt, en vervangen, V. 227.

CAPITULATIE met Prins Willem I. over 't Graafschap van Holland, I. 330.

CASENBROOT-SPEL, of Oproer, V. 418. 470.

CATALLUM, *jus catalli*, wat? IV. 74.

CENSUS was geen *jus Regale*, maar *Domaniale*; werd niet gevorderd als een *regerings-recht*, maar als *eigendoms-recht*, van een *Landheer* over zijne Landhoorige landbouwers, V. 157. 210. Werd in Vrankrijk, en elders in Europa, niet betaald door *vrije* lieden; de Frankische Natie was niet *cijnsbaar*, V. 157. Zie CIJNS.

CENSUALES. Wie? IV. 71. Zie CIJNSSCHULDIGEN.

CEROCENSUALES of *Wastijnsche* lieden, wie? IV. 73.

CEURMEDIA, *Ceurmediales*, IV. 71. Zie KEURMEDE.

CHAROLOIS, Dorp en Heerlijkheid bij Rotterdam, 's Graven Domein, V. 416.

CHARTRES *de Communeauté*, *d'affranchissement*, IV. 108.

COLLEGIE der Staten van Holland, hoe en wanneer allengs gevormd, I. 18. 25. IV. 516. Bestond eertijds uit 7 stemmende leden, I. 27. Hoe later, I. 227. Zie STATEN VAN HOLLAND.

COLIJNSPLAAT, een aanwas, bedijkt, nu een dorp in Zeeland, 's Graven Domein, V. 427.

COMITIA *Regni* in Vrankrijk, in wat zin geen *Comitia Populi*, V. 16. 20. Bewijzen niets tegen de Erflijkheid der Koningen, V. 123. Noch tegen de Monarchale Oppermacht, V. 219.

COMMISSIEN. Prins Willem I. had zijne Commissie als Stadhouder van den Koning, I. 57. Haar inhoud, I. 58. Commissien aan Ambtenaren gaf daarna Willem I., III. 154. Het *Register* of het *Boek* zijner *Commissien* na 1572. is nog in wezen, III. 154. De *Commissien* der Staten, naderhand aan de Stadhouders gegeven, stelden aan 't hoofd en vooruit de handhaving van den Gereformeerden Godsdienst, II. 495. De *Geestelijke* Stadhouders tot aan Fredrik Hen-

Henrik, schoon benoemd door 't Gewest, zijn bij *Commissien* aangesteld en beëedigd door de *Algemeene Staten*; is weinig opgemerkt, III. 125. Zie AMBTENAREN, enz.

COMMUNEAUTÉS, of Steden-vrijheden, wanneer in Europa begonnen, IV. 105. V. 228. Wanneer in Holland, IV. 109.

CONFISCATIEN *van Goederen* kwamen in 's Vorsten Schatkist, IV. 441, 442. Behooren tot zijne *Epargnes*, V. 443.

COSTERUS (B.) opgehelderd, III. 354. IV. 575.

COSTUMEN, hoe allengs tot *rechten* vervormd, IV. 468.

CIJNSSCHULDIGE LIEDEN, wie? IV. 70. 72. Dit waren bij de Franken, en door geheel Europa, alleen de *Slaven* en *eigenhoorige Boeren*, V. 157. 210. Hoe de *Cijns-vrijheid* bij de Saxen op te vatten, V. 13. Hoe bij de *Vriezen*, V. 31. *Cijnsbaarheid* der Frankische Natie, ontkend, V. 157. Vrankrijk was nooit een *Cijns-* of *Cijnsbaar Rijk*, hoedanigen er nog zijn in 't Oosten en in China, V. 154.

CRIMINELE *Proceduren* (*extraordinare*) in de Steden, zonder appel, hoe? III. 56.

CROMWEL. Zie KROMWEL.

D.

DAGELIJKSCHE *Rechter*, wie dus genoemd, IV. 136.

DAGVAART. De Dagvaarten der Staten; nuttig onder de Graven, IV. 390. 393. Werden onderscheiden in grooten en kleinen, IV. 529. In wat zin 't woord *Dagvaart*, IV. 381. De Registers der *Dagvaarten* van *A. van der Goes* zijn gebrekkig, V. 499.

DANIEL (PÈRE) Voorstander der gemengde *Koning-* en *Adel-regering* in Vrankrijk, wederlegd, V. 125, 126.

DATHENUS (P.) gelast te vatten, II. 499.

DECIMAE *Saladinae*, ten tijde der Kruisvaarten, wat? IV. 578.

DEDUCTIE *van Holland*, over de Uitsluiting der Stadhouders, en haar inhoud, III. 279.

DEKENS van Gilden, en hun invloed in Stadsregeringen, IV. 176. 246.

DELFT. Zijne Privilegien op de Vroedschappen, onder Philips I., IV. 190. 201. 203. En onder zijne Opvolgers, IV. 220. 234. 268. 271. 282. 301. 305. 321. Zijne welvaart bij de *Bierbrouwerijen*, V. 575.

DEMOCRATIE. *Democratische* Regering, hoe *niet* of *al* in de Hollandsche Steden, IV. 214. 347.

DENEMARKEN. Zijne poging tot bevrediging der Republiek met den Koning van Spanje, II. 381.

DERDE STAND (*Tiers-Etat*) die der *Steden* en *Gemeenten*, waarom dus genoemd, IV. 128. Hoe dezelve in Vrankrijk, V. 235. Wanneer zij in Vrankrijk voor de eerste maal zijn opgeroepen, V. 235. Dit was in de XIVde Eeuw een nieuw verschijnsel, V. 299. Zie TIERS-ETAT.

DEURWAARDERS-*Ambten* behoorden tot 's Graven Domein, V. 387.

DEVENTER, onder Leicester verraden, II. 227.

DIRK I. en II., Graven van Holland, worden met groote Landgoederen en Domeinen door de Frankische en Duitsche Koningen begiftigd, IV. 47. Dirk II. geeft hieruit vele goederen aan de Kerk te Egmond. Zie EGMOND.

DOBBELSPELEN en *Hasardspelen*, onder de Graven verboden, V. 454.

DIPLOMA van Karel den Grooten, aan de Friezen, is onecht, V. 42. De inwendige kenteekens zijner onechtheid aangewezen, V. 45.

DOMANIAAL-*Systema*. Oorspronglijk uit de Landsverdeelingen in Vrankrijk, bij de vermeestering door de Frankische Wapens, een gewichtig stuk, V. 134. Hoe dit den grondslag leide tot het *Leenroerig* Systema, hieruit geboren, IV. 566. V. 160. 202. Het *Domanieel*-Stelsel, in 't gemeen beschouwd, V. 109. In Vrankrijk breeder ontwikkeld, V. 134. 't Verspreidde zijne kracht en invloed door geheel Europa, ook in deze Landen, IV. 159. 376. 566. V. 176. 203.

DOMEINEN. (*De naam*) Wat onder dien *naam* verstaan werd en wordt in *Vrankrijk*, V. 136. In *Duitschland*, V. 139. In *Nederland* en *Holland*, V. 140. De zinsbepaling (*definitie*), V. 141. *Eigenlijke* en *oneigenlijke*, hoe optevatten. V. 142. Elders genoemd *Kamergoederen*, *Tafelgoederen*, *Koninglijke*, *Landsvorstelijke*, *Gravelijke* Goederen, IV. 426. V. 172. Waarom *Domeinen van de Kroon*, V. 218.

DOMEINEN. Onderzocht, of die in Europa altijd waren *'s Volks* goederen, en wordt ontkend, V. 145, 148. Hoe zij bekomen konden worden, V. 146. Of zij

oorspronglijk in Vrankrijk zijn geweest *'s Volks goederen*, of *die des Konings*, V. 134. Zijn, na de verovering, uit de Landverdeeling tusschen *Vorst en Volk*, ontstaan, IV. 447. V. 158. 162. 256.

DOMEINEN *in Vrankrijk*, waren ontzaglijk groot en uitgestrekt, IV. 426. V. 174. 199. Zij waren in hunnen aard *vervreemdbaar*, V. 158. 174. Ook in het *Duitsche Rijk*, V. 182. Konden zonder *'s Volks* of *Staten* toestemming wettig door de Koningen *vervreemd worden*, V. 158. 191. Wanneer die *Vervreemdingen* ophielden, V. 186. Waardoor dit bijkwam, V. 175. 181. Zij waren aan Verjaring (*praescriptie*) onderhevig, V. 145. 152. 158. 189. Alle de inkomsten waren *'s Konings goed*, V. 190. Zij dienden met de Inkomsten tot *Apanage*, of *Uitzet* aan 's Konings Zoonen en Familie, V. 159. 193. Tot Huwlijksgoed aan de Dochters en Weduwegaven aan de Vrouwen, V. 159.

DOMEINEN *der Graven* van Holland waren, in de eerste tijden, onberekenbaar groot en uitgestrekt, IV. 79. 426. V. 199. Reikten toe tot alle behoeftens en onderhoud hunner Familie en Landen, IV. 426. 608. Zijn niet door 't *Volk* of de *Staten* aan de Graven gegeven, IV. 51. 439. Zij waren hun *Eigen*, hun *Erfgoed*, V. 140. Zijn oorspronglijk van de Frankische en Duitsche Rijksbeheerschers, IV. 44. 51. V. 256. Die Domeinen bestonden in vaste goederen en heele Terreinen met hunne Inkomsten, IV. 426. Zij strekten zich uit tusschen den *Rijn* tot *Hillegom*, en van daar tot *Kinheim* en *Egmond* bij Alkmaar en Fortrapde, IV. 48. Tusschen *Medenblik* en over 't *Vlie* in Vriesland, IV. 49, 50. In *Texel* en andere Graafschappen, IV. 49. Tusschen de *Lier* en den *Tsfel*, IV. 50. Het Landgoed *Sonnemere*, IV. 50. Sloten echter niet uit *vrije lieden* of *goedbezitters* op die Terreinen, IV. 52. V. 256. 258. Zulke *vrijen* waren op 's Graven terrein de voorouders der *Wassenaren*, *Putten*, *Voorn*. Zie WASSENAAR enz. Wat al onder den naam van *Domeinen* of *Graaflijk Domein* afzonderlijk begrepen wierd, V. 385. 390. Zij bevatten alle woeste Landen, Duinen, Heiden, Wildernissen, Bosschen, IV. 427, 428. Ook het *Haagsche Bosch* en den *Haarlemmerhout*. Zie op H. Alle Landstraten en

en openbare wegen, IV. 428. Alle open Stroomen, Wateren, opgedroogde Stroomgronden, Oevers, Uiterwaarden, Gorsfen, Aanflijkingen, IV. 428, 429. 437. Bruggen, Veren, Overvaarten, IV. 429. Alle Tollen, en hunne Inkomften, IV. 435. Ook in de opgerichte Steden alle voorbehouden Erven, Gronden, Rechten en Renten, Muren, Sterkten, Wallen, IV. 431, 432. De Graven hadden, als Landsheeren, hieruit groote inkomften, IV. 20. Gaven hieruit de Leenen. Zie LEENEN. De *Domeinen* bleven *'s Graven goed* en *eigendom*, zoolang het tegendeel niet *bewezen* wierd, IV. 432. Derzelver *Inkomften* zeerverminderd door vele Uitgiften en Privilegien, IV. 446. Die veelvuldige Uitgiften putteden 's Vorften fchatkist uit, IV. 452. De Domeinen raakten, van tijd tot tijd, verpacht, verleend, verpand, verkocht, IV. 453. Vooral aan *de Steden*, IV. 438. 456. Hunne *Vervreemding* eindelijk geftuit, vooral door de Privilegien *de non alienando*. Zie VERVREEMDING. Hunne *Verpanding*, ook de *Vervreemding*, is eindelijk door den Vorst geheel *verboden*, V. 382. 386. Doch met weinig vrucht, V. 5. Velen derzelven zijn weder vereenigd met de Domeinen, V. 385. Hunne *Verkooping* bij de *Staten* en Ingezetenen dikwils gewild, IV. 459. Somtijds voor weinig geld uitgegeven, IV. 433. V. 391. enz. *Hervormings-Edict* van Philips II. tot herftel zijner Domeinen, V. 380. enz. Naderhand flecht nagekomen, V. . De Domeinen eindelijk diep vervallen, IV. 510—513. Alba vond 's Konings Domeinen uitgeput, en waardoor, IV. 460. Zij waren bij de Unie van Utrecht nog *'s Konings* Domeinen, I. 183. Kwamen daarna aan Prins Willem I. en hoe? I. 281. 409. Geraakten onder 't beheer van Leicester, II. 211. Wat *kleine* Domeinen? IV. 433. Wat *oude* Domeinen? V. 385.

DOODE HAND (*manus mortua*), wat daarbij verftaan? IV. 74. *Afkoop* der doode hand, en zijn gevolg, V. 95.

DOODEN PAND (*mortuarium*) wat? IV. 74.

DORDRECHT. Zijne Privilegien tot eene Vroedfchap, onder Philips I. IV. 202. Onder zijne Opvolgers, IV. 222. 228. 264. 271. 293. Kreeg door Graaf Jan van Beijeren vrijheid tot dagvaarthouden, IV. 359. Maar onwettig, IV. 362. Zijn Verfchil met de Steden over 't

aan-

aandeel der Grafelijke Beden, IV. 486. Wordt overgebracht tot de Staatsche zijde tegen Alba, I. 380. Eerste Staatsvergadering aldaar, I. 381. 386. Keurt Hollands gedrag af in 't verschil met Leicester, II. 367. Schrijft scherp aan de Staten, II. 369.

DORPEN (eenige) kregen ook *Vroedschapslighamen* in plaats van *Burenstem*, IV. 336. V. 569. Komen niet ter dagvaart, en hoe? IV. 570.

DRENTE en *Twente*, oorspronglijk *Domein- of Tafelgoederen* van den Bisschop van Utrecht, V. 184.

DROSTEN, wie in hunnen oorsprong, IV 133.

DUINEN, *Waranden*, *Bosschen*, waren 's Graven Domein, IV. 428. V. 406.

DUVEN-OORD, een Gors, bedijkt uit de Domeinen, V. 406.

DIJKGRAAFSCHAP *van Medenblik*, V. 471. Zie MEDENBLIK.

E.

EDAM. Privilegien op een *Vroedschap*, na 1572. IV. 350.

EDEL, EDELEN, in Vrankrijk en Duitschland, hunne herkomst, V. [illegible]

EDELEN (*groote*), *Nobles Barons* in Vrankrijk, oorspronglijk uit de groote Landsverdeelingen bij de Verovering, V. 212. Zeeronderscheiden van den later opgerezen' Land-Adel, V. 213. ROBERTSONS gevoelen hierover, V. 217.

EDELEN in Holland waren onder de Graven oorspronglijk *vrije goedbezitters*, waaruit naderhand *de Edelen*, IV. 39. 43. 55. Als *vrijen* waren zij bevrijd van alle belastingen, IV. 57. *Edel* en *Welgeboren* was 't zelfde in 't stuk van *Schotvrijheid*, IV. 84. *Edelen* oorspronglijk uit de *Welgeborenen*, maar niet de *Welgeborenen* uit de *Edelen*. Zie WELGEBOREN. *Heele*, *halve*, *vierde*, *achtste* Edelen, hoe berekend, IV. 86-90. Zijn alleen gerechtigd tot *Ambten* en *Diensten*, IV. 58. En tot *Leenen*, IV. 58. Zetten hunnen *Erflijken* Adel voord door hunne *Leenen*, IV. 55. Verkrijgen *Hooge* en *Ambachtsheerlijkheden*, IV. 58. V. 254. Bouwen Sloten en Kasteelen met 's Graven oorlof, IV. 58. Begeven zich spaarzaam naar de *vrijgemaakte* Steden, en waarom? IV. 55. Verdeeling in groote en kleine Edelen, IV. 519. Maken in de Dagvaarten het *eerste Lid* van 't Lighaam der Staten, IV. 519.

 Zijn

Zijn Representanten van de *kleine Steden* en 't *platte land*, I. 27. 114. 230. IV. 519. Maken in de Staten maar éénestem uit, IV. 520. Maar met groot overwicht in het geldtoestaan, ald. Zij stemmen door Gemachtigden, IV. 569.

EDELEN in Vriesland, waarin oulings onderscheiden van enkel *vrijen*, V. 38.

EDIKT. Zie EEUWIG.

EED der *Onderdanen* en der *Staten* van Holland aan de Graven, II. 371. 537. V. 351. Der *Graven* aan de *Staten*, 1468. 1494. 1515. 1549. II. 537. V. 351. Eed-ontslag aan den Spaanschen Koning, I. 273. Geschiedde langzaam, I. 273. Eed-ontslag aan Leicester, II. 456. Eed aan Prins Willem I. Zie WILLEM I. Eed der Stadhouders onder en aan de Staten, II. 499. III. 112. 452. Eedsformulieren onder *J. de Witt* in Holland overal opgehaald, veranderd en gelijk gemaakt, III. 255, 256. Eed der Militairen aan Holland afzonderlijk, II. 253. Aan de afzonderlijke Gewesten, iets nieuws, II. 342.

EENVOUDIGE BEDE, *dubbele*, *vierdubbele*, wat? en waarom dus genoemd, IV. 463.

EERSTGEBOORTE-*Recht* op de Kroon in Vrankrijk, hoe en wanneer begonnen, V. 119. 121.

EEUWIG EDIKT in Holland, oogwit en inhoud, III. 332. Vernietigd, III. 341.

EGMOND (*Abdij*). Het oorspronglijk eigen goed of Domein der Graven, bij Giftbrief aan de Abdij gekomen, IV. 47. V. 178.

EGMOND (*Heeren van*) hun oorsprong uit *vrije goedbezitters* en begiftigingen, IV. 39. V. 260.

EIGENDOM van Zeeland aan Prins Willem I., hoe te verstaan, I. 443.

EIGENLIEDEN } gesteld tegen *vrijen*; hun oorsprong
EIGENHOORIGEN } uit den *slavenstand*, IV. 70—73. Zie SLAVEN.

ELISABETH van Engeland, Verdrag met de Republiek, II. 63. 66. Is te onvrede op de Staten, II. 85. 241.

EMBARGO door de Franschen op de Schepen gelegd, III. 306.

EMINENT *Hoofd*, in wat zin de Stadhouder in Holland, III. 68.

EMMIUS (UBBO), opgehelderd, V. 17.
ENGAGIÈRE *des Seigneuries*, wat? IV. 458.
ENGELANDS Monarchie, hoe met *Staten*, IV. 33. Verdrag van *Elisabeth* met de Republiek, II. 63. 66. Verdrag met *Kromwel*. Zie KROMWEL.
ENKHUIZEN. Privilegien tot de *Vroedschap*, IV. 285. 296. Na 't jaar 1572. IV. 350.
EPARGNES der Graven, waarin bestaan? V. 443.
ERFENISSEN van Vreemdelingen, vervielen aan den Graaf, als *Epargne*, IV. 443.
ERFGRAAFLIJKE *Bediening* (de Schrijver der) wederlegd, IV. 213. V. 569. Een ongerijmd Schrijver, IV. 517. Heeft toch goede Staatstukken, IV. 518.
ERFLEENEN. Zie LEENEN.
ERFLIJK *Recht* der Frankische Koningen, V. 118.
ERFLIJKE *Familie-opvolgingen* meer kenbaar geworden door het Leenstelsel, IV. 55.
ERFLIJKHEID *van Regeren*, hoe optevatten, IV. 615. Waarin bestaat, IV. 6.
ERFPACHTEN in de Steden, uit 's Graven Domein, IV. 432.
ERFRENTEN en *Losrenten* te geven uit de Domeinen, door de Graven verboden, V. 448.
ERFSCHOT, waarin bestond, IV. 102. Zie SCHOT.
ERFSTADHOUDERSCHAP in Prins Willem III. 324. 326.
ESPARGNES. Zie EPARGNES.
EVENKNIEN in rechtszaken, wie en wat? IV. 438.
ESTRADES (D'), Afgezant, weleens te leur gesteld door *J. de Witt*, III. 315. 322.
EXCIJNSEN. Zie ACCIJSEN.
EXECUTIEN op de onwilligen of nalatigen in de Beden, IV. 481. 489. Recht van Executie bij de Graven, IV. 549. De Graven vergunnen den Staten *Executoriaal-Brieven*, om de Beden te innen, IV. 545. De *Staten executeren* te sterk, IV. 548. De Executie strekt zich uit over alle de Ingezetenen door 't verband der Staten, IV. 596. Ook over de Steden-regeringen, IV. 326. V. 354.
EXUE-GELD, wat? IV. 443.
EXTRAORDINARE *Bede* of *Petitie*. Zie BEDE.
EYNDE (JACOB VAN DEN) Advokaat van Holland, poging tot vergrooting van 't aanzien en recht der Staten, IV. 525. 526. V. 569. Wordt hem kwalijk genomen, IV. 525.

F.

FAMILIEVERDRAGEN der Graven van Holland zonder *Staten*, IV. 403.
FEUDA *Oblata*, *opgedragen Leenen*, wat, en wanneer begonnen? V. 261.
FINANTIE-DOEN op 's Graven Goederen, wat? IV. 458.
FISCUS *Regius* en *Regalis*, wat? V. 172. *Fiscus* en *Aerarium Principis*, in Europa, ook in Holland niet onderscheiden, IV. 436. V. 172. Wanneer in Duitschland onderscheiden geraakt van de *Proprietas Regis*, V. 185. Hoe in 't Roomsche Recht, IV. 436.
FILIPS. Zie PHILIPS.
FLORENS V. geeft Privilegie aan Leiden, V. 59. Hoe hij *Boeren* tot *Edellieden* maken kon, V. 92. Door de Edelen vermoord, en uit wat oorzaak, IV. 405.
FLORIS OEM VAN WIJNGAARDEN. Zijn MS. Register van Dagvaarten, IV. 503. 527.
FORMULIEREN *van Eed.* Zie EED. 't Formulier van *bidden* in Holland onder *J. de Witt* veranderd, III. 298. Groot ongenoegen der overige Gewesten hierover, III. 299.
FORTRAPPE. Waar gelegen? IV. 48.
FRANKEN. Van waar hun naam? V. 112. De Frankische Veroveringen der Landen van Europa, V. 112. Verdeeling der veroverde Landen tusschen *Koning*, *Onderbevelhebbers*, en 't *geheele strijdbaar Volk*, V. 158-162. Hoe gedaan bij lotverdeeling, en naar trappen en rangen, V. 164. Gewichtige Gevolgen dier Verdeeling voor de *Domeinen* des Konings, V. 172. 205. Voor de *Alodia* der groote Vrijheeren en Barons, V. 173. 206. Voor de *Terrae Salicae* of vrije goederen des gemeenen Krijgsmans, waaruit allengs de mindere of Land-adel oprees, V. 173. 206. De Franken troffen overal bij hunne verwinning *slaven* en *slavernij* aan onder de Volkeren, IV. 65. 188. Of zij alle de overheerden tot slaven maakten, of met hun de Landen deelden, V. 167. De Franken, na hunne bezitneming der Landen, betaalden den Koning geenen *cijns* of *schatting*, maar wel hunne *slaven* en *landbebouwers* aan hun, V. 205. Hadden *keur* naar wat bijzondere *Wetten* zij wilden leven, behoudens de Algemeene Rijkswetten, V. 16. 18. Der Franken persoonele krijgsverplichting, V. 208.
FRANKRIJKS *Monarchie*, eenmaal gevestigd, hoe oorsprong-

fpronglijk ingericht, V. 112, 113. 125. Ontfproot uit den Militairen Krijgsgeest en Werkzaamheden, V. 126. 129. 201. Het Rijk was eertijds *deelbaar* onder de Zoons, V. 119. 193. Kwam naderhand op den oudften of eerstgeboren Zoon, V. 193. Sloot de Vrouwen uit, en waarom? V. 119. 206. Of het een *Erfrijk* of *Kiesrijk*, of iets gemengds geweest zij, V. 117. 126. Heeft drie Koninglijke Stamhuizen gehad, V. 115. Heeft velerlei verdeelingen, uitbreidingen, en grenzen gehad, V. 114. Ook onderfcheiden tijdperken en lotgevallen, voornamelijk vier, waaronder een zeeraanmerklijk, het *Leenroerig* Tijdvak vol verwarring, V. 130. Was eene voorzichtige *Alleenheerfching* zonder *Staten* of *Volksreprefentanten*, IV. 33. V. 219. Hoe hiermede te vereffenen het gewag van *Comitia*, *Conventus*, V. 220. Wanneer voor de eerfte reis, en waartoe, de *Algemeene Staten* (*les Etats Generaux*) bij en tot den Koning zijn geroepen, V. 221. *Robertfon* wederfproken, V. 168. Vooral *Boulainvilliers*, V. 221.

FRANKRIJKS *wapenen* eertijds voor onze Republiek zeer verwoestende, III. 354, 355. Zijn inval in 't jaar 1672. oorzaak van vele onheilen, fchrik, ontroering, III. 347. Schandelijke Voorwaarden voorgefteld, III. 351.

FRAULEIN STEUER, in 't H—D. wat, en hoe bij ons, IV. 125.

FREDRIK HENRIK, bij Maurits tijd Kapitein-Generaal over het krijgsvolk te velde, en daarna bij vaste *Commisfie*, III. 88. 247. Volgde Maurits op als *Stadhouder* van Holland en Zeeland, III. 192. Wordt Kapitein-Generaal van 'sLands Krijgsmachten, III. 194. Zijn Verdrag met Zevenbergen, III. 282.

FRIEZEN en FRIESLAND, gewaande Vrijheid onder Karel den Grooten, V. 1-58. Verdichte Vrijheidsbrief, V. 27-42. De Friezen ftrekken zich uit van de *Wezer* tot de *Schelde*, en bevatten ook Holland en Zeeland, V. 17. 25. 28. 41. Zijn een Hertogdom, V. 22. Worden onder Karel en zijn Zoon geregeerd door Hertogen, Graven en Bisfchoppen, V. 15. 22. Leefden naar eigen wetten, en hoe? V. 17. 24. Waren vrij van *Cijnfen*, hoe? V. 15. Herkrijgen hun vaderlijk erfgoed, V. 33. Werden toen verdeeld in *Edelen*,

len, *Vrijen*, *Latenluiden* en *Slaven*, V. 37. Waarin hunne *Vrijheid* bestond voor de XIIIde Eeuw, V. 13.

FRIESLAND voor geld gekocht door Keizer Karel, als Graaf van Holland, IV. 494. Het Stadhouderschap voor en onder Maurits, III. 120.

G.

GARDENOBELS waren de Graven van Holland, IV. 609.

GEBREKEN in de Republikeinsche Staatsregering, IV. 601. Geschriften over dezelven, IV. 602.

GECOMMITTEERDE *Raden* van Holland, te voren enkel *Finantieraad*, III. 59. Gevestigd in hun gezag, III. 58. 167. *Instructie* voor dezelven, III. 59. Hunne betrekking tot Maurits, III. 171. Hun eerste Advokaat 1588. III. 60.

GEESTELIJKEN en *Geestlijkheid* in Vrankrijk zijn hunne Leengoederen verschuldigd aan den Koning, V. 234. Geestelijken, bijzonder in Holland, oorspronglijk *vrij* van *lasten* en *Beden*, IV. 551. Maken de *schotbare landen* bij aankoop vrij, IV. 94. Dit wordt om 't misbruik hun bij de wet belet, IV. 94, 95. Verzoeken om *amortisatie* hunner goederen, en hoe? IV. 95. Hunne groote Rijkdommen, IV. 577. Zij verliezen allengskens of worden verhinderd in 't misbruik dier Vrijheid; voornamelijk in 't mededragen in de opkomende *Beden*, IV. 489. 576. Doen vele pogingen tot behoud dier Vrijdommen, IV. 577. Hoe zulks toeging onder Philips I. van Burgundie en Karel I. IV. 577. Karel I. hierover verkeerd berispt, IV. 489, 490. Zij dragen grootelijks in de Beden onder Karel II., V. 512, 513. *Geestelijke* Goederen, Abdijen en Gestichten uit 's Graven Domeinen begiftigd, opgebouwd, enz. IV. 446. De *Geestelijke* Goederen niet overgegeven aan Leicester, II. 210. Geestelijke *Beneficien* daarna ter begeving aan de Staten, III. 263. De Geestelijken in Staatszaken niet te moeien, weleer toch gekend, II. 314. 329. Zie ook PREDIKANTEN.

GELDBOETEN voor *Doodslagen* oulings, V. 37.

GELDERLAND. Stadhouder *Willem van den Berg* 1581. I. 221. Het Ambt van Stadhouder voor en onder Maurits, III. 114, 115.

GELDGEBREK der Graven, sedert welk tijdstip, en waaruit ontstaan, IV. 452. Vooral onder Karel II. en Philips III., IV. 494. 510.

GELD-

GELDLEENING of *Geldopneming* door de Graven, hoe gedaan? IV. 453. Die Gelden werden opgenomen van Hovelingen, van Edelen, van Steden, IV. 454. Hoe door de Steden gedaan? V. 366.

GELDMIDDELEN verschaft door de Staten, als 's Vorsten schatkist niet toereikte, IV. 424. Verkeerd genoemd *'s Lands kasse*, IV. 494. Zie BEDE en STATEN.

GELDWAARDE sedert Eeuwen zeerverminderd, IV. 507—509.

GELIJKHEID in Geldheffingen onder de Graven, wanneer begonnen, IV. 578. *Gelijkheid* van *stand* legt den grond tot *despotismus*, IV. 31.

GEMEENELANDS-*Ommeslagen*, waarvan zij bestonden, hoe onderscheiden van *de Beden*, en waartoe strekten, IV. 505. Zie OMMESLAGEN.

GEMEENE *Weiden* oorspronglijk uit 's Graven Domein, IV. 428. 431.

GEMEENTE, in wat zin voor 't *Volk*, II. 311. Voor 't *gemeene Volk*, I. 290. Voor *de Vroedschap*, II. 313. Het vergaderen der *Gemeente* te *Wormer* afgeschaft, en daarvoor eene Vroedschap, V. 570. Hoe voorzichtig te leiden, I. 35. II. 254.

GENT. *Gentsche* Bevrediging, en hare gevolgen voor Holland, I. 139.

GERULF, Vader van *Dirk I.*, Graaf en Landbezitter, IV. 46.

GESCHILLEN, beslissing door Prins Willem I. als Graaf, I. 341.

GESTRANDE GOEDEREN vervielen oulings aan 's Graven schatkist of Domein, IV. 436. Behooren tot 's Graven *Epargnes*, V. 443.

GEVANGENHUIZEN en *Cippiers*, behooren aan 's Graven Domein, V. 387. 401. Hun onderhoud ten zijnen laste, IV. 444.

GILDEN en hunne opkomst, IV. 176. Waardoor in Holland weder vervallen, IV. 246.

GISP. Zie JISP.

GLEBAE *adscriptitii*, wie, IV. 71.

GODSDIENST (*de Christelijke*) belette de slavernij niet, V. 3. De *Roomsche* beperkt, I. 117. 123. 149. De *Gereformeerde* gehandhaafd, I. 339. Door de Stadhouders bezworen, II. 495. Op de Groote Vergadering 1650, bekrachtigd, III. 217. 229.

GOEDVERSTERF behoort tot 's Graven *Epargnes*, V. 443.
GOES (AART en ADR. VAN DER), Advokaten der Staten onder de Graven, IV. 526. Hadden hunne Commissien van den Graaf, IV. 527.
GORINCHEM. Privilegien tot een Vroedschap, V. 516. 521.
GOUDA. Zijne Privilegien op de Vroedschappen, IV. 225. 231. 242. 268. 293. 330. 357. V. 491. Hoe gebracht aan de Staatsche zijde, I. 380. Sterk vertoog tegen de Inlijving met Vrankrijk, II. 20.
GOUVERNEUR en *Stadhouder*, hoe te onderscheiden, III. 147. *Gouverneur Generaal* aan 't hoofd van den Raad van Staat 1588. III. 6.
GRAAF, *Graafschap*, *Graaflijkheid* van Holland, hoe, en waarin te onderscheiden, I. 336. IV. 438. *Graaflijkheid* voor *den Graaf* zelf, IV. 125. *Graaflijkheidsrecht* bewaren voor *'s Graven recht*, IV. 135. *'s Graaflijkheids* of 's Graven grondbezittingen, IV. 44. 52. 426. Zie DOMEINEN. De Graven waren oorspronglijk machtig rijk in goederen en landbezit, IV. 79. 426. Hadden in eigendom al wat *Domeinen* heet, IV. 426. Gaven uit dezelven zeerveel aan hunne Onderdanen, Edelen, Steden en persoonen, IV. 79, 80. Uit hun eigen goed, IV. 431. Zij verminderden in inkomsten door alle die Uitgiften, IV. 404. 446. Gaven hieruit alle de Leenen, en Hooge en Ambachtsheerlijkheden, IV. 430. 446. Verrijkten de Steden en Stedelingen, IV. 431. Hunne *Heerlijke* Inkomsten als *Lands-* en *Grondheer*, en als *Souverein*, IV. 436. 440. Verpandden of verzetteden dikwils hunne Inkomsten en goederen, IV. 453. Namen voor de invoering der Beden gelden te leen op, IV. 454. Hunne wettige *Souvereiniteit*, zonder inmenging van *Staten*, I. 11. IV. 413. Blijkbaar in de *Wetgevende*, *Uitvoerende* en *Rechtsplegende Macht*, I. 11-15. 369. Voerden oorlog op hun eigen *winst* en *verlies*, IV. 448. Hadden het Recht van Oorlog en Vrede zonder de Staten, IV. 423. Handelden en raadpleegden eertijds in 't openbaar, IV. 373. Doorreisden overal het Land, IV. 374. Raadpleegden met hunne *Raden* en *Raadshoven*, IV. 377. Maar riepen ook wel anderen te rade, IV. 377. Raadpleegden ook bij verkiezing met *Edelen* of *Stedelingen*, IV. 377. Ook als met *Staten*, IV. 392. Belasteden hunne Hoven en Stadhouders, ook met

met de Staten te raadplegen, IV. 393. Bewijst niets voor eenig recht van Staten, IV. 394. Hun *Advijsvragen*, hoe optevatten. Zie ADVIJS. Worden te onrecht beschuldigd van *Usurpatie* in 't stuk der *Vroedschappen*, IV. 346. Zie VROEDSCHAP. Hunne *Eedformulieren*, II. 537. Zie EED.

GRAAF *Willem I.* van Nassau. De Graaflijke Waardigheid (na Philips afzwering) Hem in Holland opgedragen, I. 287. 293. Bij bepaalde Voorwaarden, I. 294. Waarin zij verschilde van zijne vorige Oppermacht, I. 362. Waarin verschilde van die der oude Graven, I. 345. Wanneer hem eerst aangeboden, I. 307. Wordt door hem aangenomen, met wederzijdsche dankzegging, van de *Staten*, I. 445. En van Hem, I. 449. Geschied met goedkeuring der *Algemeene Staten*, I. 469. De Overgifte der Renversaalbrieven, I. 311. De Acte van aanbod bezegeld en geteekend door 25 Steden, ook door *Amsteldam* en *Gouda*, en 3 Edelen, I. 311, 312. 451. De Voorwaarden zijner Inhuldiging bepaald, I. 330-345. Is erflijk-verkieslijk, en waarom? I. 344. Vervalt door zijn' onverwachten dood, I. 365.

GRAAFLIJKHEID ('t woord) onder de Republiek een overgebleven misbruik, III. 335. Wanneer uit de Eeden weggelaten, III. 255.

GRASWINKEL (DIRK), opgehelderd, IV. 440.

GRAFT ('t Dorp) krijgt eene Vroedschap, V. 571.

GRIFFIER van 't Hof oulings, wat zijn post, V. 508. 't Griffier-ambt is 's Graven Domein, V. 402.

GRONDHEER. Hoe de Graaf, IV. 439. Had als zoodanig zijne Renten en Rechten in de Steden, IV. 128. Waarom *Grondheer* van de *heele Maas* genoemd, IV. 429.

GRONDMACHT in eenen Staat of Maatschappij, hoe in een' gezonden zin bij 't *Volk*, IV. 17, 18.

GRONDSCHATTING in de Steden, hoe den Graven afgekocht, IV. 108.

GRONDWETTIGE *Herstelling* wederlegd, II. 36.

GRONINGENS Stadhouderschap ten tijde van Maurits, III. 121.

GROOT (H. DE) over de Stedelijke Criminele Proceduren extraordinaar, III. 56.

GROOTEBROEK, hoe stem in de Staten, I. 92. IV. 590. Verkrijgt eene vaste Vroedschap, IV. 353.

GROO-

GROOTE *Vergadering* der Staten Generaal 1650. III. 215.
GROOTE *Steden* en *Hoofdsteden*, hoe? IV. 518.
GRUIT, *Hoppebier* en *Biertol* zijn 's Graven Domein, IV. 432. Hoe aan de Steden, IV. 433.
GRUITGELD en *Bier-accijs* niet te verwarren, IV. 445.
GIJZELINGEN der Stedelijke Regenten voor de Beden, IV. 326. V. 354. Gijzelingen der Graven zelf. Zie LEISTING.

H.

HAAGPOORTERS, wie? IV. 153.
HAAGSCHE BOSCH, was 's Graven Domein of eigen goed, IV. 427. Verbod van Uitgifte, V. 447. Hoe wijd uitstrekkende eertijds, V. 180.
HAAG (*'s Gravenhage*), de Burenstem, als Dorp, wanneer in eene *Vroedschap* veranderd, IV. 341.
HAARLEM. Zijne Privilegien op de Vroedschap onder Philips I., IV. 185. 200. 203. Onder zijne Opvolgers, IV. 221. 232. 264. 270. 321. Na 't jaar 1572. IV. 352. Verliest zijne Privilegien bij vonnis om den opstand van 't *Kaas en Brood*-Oproer 1492. IV. 233. V. 368. Bekomt ze allengskens terug, IV. 352. V. 379. *Haarlemmerhout*, wijd strekkende, was 's Graven Domein, IV. 427.
HARMONIE onder de Gewesten, wat en hoe, III. 340.
HASARDSPELEN onder de Graven verboden, V. 454.
HEERELOOZE (*onbeheerde*) Goederen, in 't R. Recht, *res nullius*, zijn in 't Europisch, en 't Hollandsch Recht, 's Graven Domein of eigen goed, IV. 436.
'S HEERENGELD, *Heerenboete*, wat? IV. 444.
HEERELIJKE Inkomsten des Graven, als *Souverein*, IV. 440. Als *Grondheer*, IV. 426.
HEERLIJKHEDEN, *Hooge* of *Vrije*, *Middelbare*, *Lage* of *Ambachtsheerlijkheden* zijn, oorspronglijk, en langzamerhand, uit de Graaflijke Domeinen, in *leen*, of *eigen*, den vrijen Goedbezitters aan- en opgekomen, IV. 59. 427. 446. Met alle hare gevolgen, IV. 430. Ook zijn er van elders, buiten 't oud Hollands Terrein, door opdracht, overgift, of anders, ook den Graven aangekomen, V. 261. Die Heerlijkheden allengskens verpand, verkocht, IV. 430. Dezelven verminderden der Graven wettige Oppermacht niet, maar wel hunne Inkomsten, IV. 446. V. 280. Eindelijk verbod van Vervreemding of verdere Uitgiften, V. 385. De Heerlijkheden van *Wassenaar*, *Oestgeest* en hun-

hunne Uitgiften. Zie W. en O. Hoe eenvoudig opgericht, V. 254.
HEERSCHZUCHT zoo der Vorsten als der Onderdanen, V. 330.
HENRIK, Kastelein van Leiden, heeft Rechtspleging in Leiden, V. 59. Zie LEIDEN.
HERBERT, Engelsch Gezant, bij Leicesters tijd, II. 412. 414.
HERFST- en *Lentebede*, gebruikt van 't oude *Schot* of Cijns der Landen, IV. 97.
HERVORMINGS-*Edikt* van Graaf Philips II. 1495. V. 380.
HEUSDEN, onder de kleine Steden ter Dagvaart, II. 520.
HILLEGOMMERBEEK, is *Zuidhardeshage*, IV. 46.
HILVERSUM gestraft, om 't achterblijven ter Dagvaart, belegd tot Bede-vordering, IV. 479.
HOFHOORIGE en *Hoorige lieden*, wie dus genoemd, IV. 70. 73.
HOEKSCHE en *Kabeljauwsche* Tweedracht; hare ware oorsprong en gevolgen, IV. 400.
HOEVEN (E. VAN DER) opgehelderd, IV. 440.
HOF *van Holland*, niet door Philips I., maar al vroeger opgericht, IV. 404. Was niet enkel *een Justitie-* maar ook *een Politie-Hof* of *Raad*, II. 33. III. 49. Request der Staten aan 't Hof 1565. V. 559. Hoe gesteld onder Prins Willem I. en na zijn dood, III. 49. Oulings in de Staten-Vergadering, V. 582. Het *vermaant* de Staten, II. 358. Wordt geraadpleegd over de Vrede, IV. 467. Wordt buiten de zaken van *Politie* gebracht, III. 50. De Magistraatsverkiezing aan 't zelve onttrokken 1651. III. 232. De klachten hierover hoe gesmoord, III. 233.
HOHENLOO (*Graaf van*) verschilt met Leicester, en weigert te verzoenen, II. 328. 411. Verschil over de *patenten* met Gecommitteerde Raden, III. 180. Met Prins Maurits, III. 183.
HOLLAND. Zijn *terrein*, grootheid, bevolking en huizen onder Keizer Karel, IV. 495. Hoeveel 't voor zijn aandeel droeg in de Algemeene *Bede*, IV. 485. Zijn Vertoog tegen Leicester, II. 287. Nadere Vertogen na zijn terugkomst, II. 335. 373. 386. Vertoog over de oude en wettige Regering van Holland, II. 335. 386. Wederlegd, IV. 604. Hollands invloed op de Staten Generaal 1588. III. 2. Hoe zijne *macht*
groo-

grooter dan zijn *recht*, III. 2. Verdedigt zijne Acte van Uitsluiting, III. 278. Zie ook STATEN en GRAAF.
HONDERDSTE *Penningen* op de vaste goederen, onder de Graven gevraagd en toegestaan, IV. 513. 514.
HOOFDSCHOUTEN. Zie SCHOUT.
HOOFDSTEDEN van Holland, wie en wat, IV. 517.
HOOFT (C. P.) Vertoog tegen de Graaflijke Opdracht aan Prins Willem, I. 357. Hoe optevatten, I. 358.
HOOGE *Heerlijkheden* in Holland, haar oorsprong, V. 254. Zie HEERLIJKHEDEN.
HOOGE *Overigheid* aan Willem I. Zie WILLEM I. De titel der Staten, wanneer veranderd, III. 254.
HOORIGEN. Zie HOFHOORIGEN.
HOTOMANNUS, Voorstander van de oude Volksregering in Vrankrijk, V. 125.
HOUT (JAN VAN) Secretaris van Leiden, zijn ijver voor 't behoud der Academie, II. 501.
HOVEN (D. VAN) of LA COURT, zijn geschrift, *het Publiek Gebed*, en inhoud, III. 300.
HUISLIEDEN, wie, en in wat zin *Bedeschuldig*, IV. 480.
HULDIGINGS-*Eeden* der *Graven*, *Staten* en *Steden*. Zie EED. Huldiging der Graven, niet *Staatsgewijze* tot aan Gravin *Maria*, V. 352.
HULDIGINGS-*Geud*, (*aurum coronarium*) of *Bede* der Graven bij hunne *Ontvangst* of *blijde Inkomst*, IV. 125. 484. Is niet gevraagd door Karel II., IV. 496.
HUWLIJKSGIFTEN aan de Koninglijke Dochters, uit 's Konings Domeinen, V. 195. *Huwelijks-bede*, of Gifte bij 's Graven Huwelijk of die zijner Familie, IV. 125. In 't H—D. *Fraulein-Steuer*, IV. 125. Bij *Wagenaar* kwalijk begrepen, IV. 125.

I.

JAARBEDE, een woord van 't oude *Schot* of *Cijns*, IV. 97.
JACHT oorspronglijk 's Graven Domeinrecht, IV. 437. Hoe als *Regaal*, en hoe als *Domaniaal* aantemerken, en hoe dit te vereenigen, IV. 437. Jachtplakaten van de Staten 1650. III. 238.
JACOBA *van Beijeren*, twist met haren Oom, Jan van Beijeren, IV. 359. Twist en verzoening met haren Neef, Philips van Burgundie, IV. 364. 368. Belooft hem, niet te trouwen dan met toestemming van hare *Moeder*, van hem, *Philips*, en van hare

Vrie Staten, IV. 365. Reden dier belofte, IV. 366. Verkeerd toegepast door onze Schrijvers op de onbevoegdheid der Vorstinnen tot trouwen, zonder wil der Staten. 't Was een Familieverdrag, IV. 366.
JAN I., Graaf van Holland, draagt 's Lands Regering over op zijnen Neef *Jan* van Henegouwen, zonder Staten, IV. 407.
JANS (St.) *Orde* in Haarlem had het voordeel der Leenverheffen uit 's Graven Domein, V. 437.
JEANNIN, Afgezant van Vrankrijk. Zijne poging, om *Maurits* aan 't hoofd eens Staatsraads van twaalven over de Republiek te stellen, III. 76. De reden hiervan, III. 82. Zijn Lof van Maurits over het Bestand, III. 79.
JISP, Vroedschap aldaar. Zie WORMER.
IMPERIUM en *Dominium* niet te verwarren, IV. 157.
IMPOSTEN, dienen tot vinding der toegestemde Beden, IV. 503. Zie voords ACCIJSEN.
INDEMNITEIT (*Acte van*) III. 39. Zie ACTE.
INKOMSTEN der Fransche Koningen, kwamen oorsprongelijk uit hunne *Domeinen*, en waren zeergroot, V. 190. 205. Ook die der *Graven* van Holland, IV. 436. Doch die Inkomsten verminderden allengskens, even als die der Koningen, door velerlei Uitgiften, en allerlei Behoeften, IV. 446.
INSTRUCTIE, *eerste* en *tweede* Instructie des Konings aan den Stadhouder, Willem van Oranje, I. 60. 65. Door Prins Willem I. aan de Gedeputeerden der Steden, I. 383. Van wegen de Algemeene Staten aan den Raad van Staat of Staatsraad onder Leicester, II. 79. Na Leicester, 1588. III. 3. en 1651. III. 226. *Concept-Instructie* aan *Maurits* is niet in 's Lands Registers, III. 204. Hoe met *Fredrik Henrik*, III. 195. Aan de Hollandsche Gedeputeerden tot de Staten Generaal, III. 302. Wanneer raadzaam en voeglijk te geven, III. 196.
JUS FISCI, wat? IV. 441.
JUSTICES *Patrimoniales*, *Alodiales*, *Seigneuriales*, *Territoriales*, in hunnen wettigen oorsprong in Europa, V. 212.
JUSTITIE. Hoe aan dezelve onderworpen Prins Willem? I. 269. Hoe de Staten van Holland, I. 268. Hoe de Steden, I. 238.

K.

KABINETSORDE door Leicester nagelaten, hoe opgevat, II. 273. 297. En hare gevolgen, II. 222. 263.

KAMERGOEDEREN, elders *Domeinen*, IV. 426.

KAPETINGISCHE of derde Stam der Fransche Koningen, uit *Hugo Capet*, V. 116.

KAREL *de Groot*: de uitgestrektheid van het Frankische Rijk onder Hem, V. 2. 113. Hij onderwerpt zich de *Saxen* en *Friezen*, V. 2. Gebruikt den Godsdienst tot voorwendsel, V. 2. Zijne verstandige Rijksbeheering, V. 225. Geeft den Friezen Wetten, V. 15. Gewaande *Vrijheidsbrief* aan de Friezen, V. 42.

KAREL I., Hertog van Burgundie, *Graaf* van Holland, zijne Huldiging in Holland, IV. 371. V. 347. Is niet *Staatsgewijs* geschied, IV. 371. Hoe de Privilegien der *Vroedschappen* door Hem bevestigd, IV. 280. Onder zijn Bewind eenige Bijzonderheden, 1°. Opkomst der staande Legers. 2°. Gedurige oorlog met Vrankrijk. 3°. Groote Voorspoed en Weelde dezer Landen. 4°. Overvloed en goedkoope levensmiddelen. 5°. Beroeringen in de Steden over 't verhoogen der Accijsen. 6°. De Geestlijkheid meer onder de Schattingen en Beden gebracht, IV. 487. Verkeerd hierom belasterd door de Geestelijken en Schrijvers, IV. 577.

KAREL II. *Graaf* van Holland (Keizer Karel) zijne Huldiging, en bij dezelve geene *Bede* gevorderd, IV. 496. Geringe Beden door Hem gevraagd; de hoogste tot aan 't jaar 1531. was ƒ 80000:-, IV. 494. 496. Zijne Privilegien op de Vroedschappen, IV. 282. Wordt verdedigd, V. 502.

KAROLINGISCHE, of tweede Stam der Fransche Koningen, V. 115.

KASTELEIN van Leiden, uit de *Wassenaren*, V. 59. 257. Zie LEIDEN. Kasteleinen van Medenblik, V. 469. Zie MEDENBLIK en SONOY.

KEIZERRIJK van Duitschland, hoe, en wanneer verkieslijk geworden, V. 121.

KEIZERLIJKEN (*ten*) *Hove varen*, deed de Graaf van Holland, IV. 124.

KERK en *Staat*, afscheiding, beoordeeld, III. 46.

KERKGEBEDEN en Formulier van *bidden*, in Holland veranderd, III. 298.

KERKEN-*ordening*, en 't recht der Overheid, II. 202. III. 42. 47.

KEUREN, *Willekeuren*, *Kesten*, hoe bij de oude Friezen optevatten, V. 26. Het *Keurenmaken* in de Steden stond oorsprongلijk aan de Graven van Holland, uit kracht van Wetgeving, V. 283. Werd aan de Steden maar voor een tijd vergund, IV. 146. Was nimmer onbepaald, IV. 421. Tot wat zaken het zich uitstrekte, IV. 146. Was in de Steden niet bij de *Schepenen* alleen, noch minder bij de *Magistraten*, IV. 145. De *Schout* verving 's Graven persoon, IV. 145. Het misbruik tegengegaan, IV. 147. De Keuren door het Hof van Holland goedgekeurd, IV. 152. Door de Graven ook wel afgekeurd, IV. 150. Algemeene door den Graaf zelf gemaakt, en der Steden toegezonden, IV. 152.

KEURMEDE, *Keurmedige lieden*, (*Keurmediales*, Lat.) wie, en wat? IV. 70. 74, 75. Keurmede-afkoop bij de Graven, hoe geschiedde, IV. 76. Zij worden hierdoor *vrije lieden*, IV. 78. Bijzonder in Holland, V. 85. De Graaf had hiertoe zijne *Keurmede-Ontvangers*, IV. 81. V. 95. 108.

KIESREGLEMENTEN tot *representatie* bij een Volk, hoe aantemerken, IV. 563. (35).

KINSCHOT (G. R. VAN) opgehelderd, IV. 575.

KLEINE STEDEN in Holland, weleens door de Graven ter Dagvaart geroepen, welken, waartoe, en waarom? zonder dat zij lid der Staten waren, I. 32. 80. 84. 131. 260. II. 292. 366. 418. 466. 479. III. 61. Wanneer zij voor haar eigen belang opkwamen, I. 86. Hare oproeping ter Dagvaart bij de troebelen, is het werk van Prins Willem. I. 399. Hoe, en met wat inzicht en gevolg zij in 't jaar 1572, geroepen zijn, IV. 587. 588. Hoe en welken in 't jaar 1576. I. 155. Hare Verklaring nopens de Dagvaarten, I. 238. En hoe zij wegbleven, IV. 571. Beschouwen 't als een kostbaren last, IV. 575. Hare oproeping bij de Afzwering des Graven, I. 245. Oproeping na 't vertrek van Leicester, 1588. III. 61. Zij worden nog later gekend, II. 22. 33. 63. 236. Blijven weg van de Dagvaarten, II. 10. 64. IV. 571. Klagen over de groote Steden in 't dragen der Beden, IV. 572. Hoe uitgesloten, I. 228. En of zij daarover geklaagd hebben,

I. 231. Zij zegelen mede de Opdracht der Graaflijke Waardigheid aan Willem van Oranje, I. 318.
KLERK-*Ambacht*, daarna *Secretarisschap* in de Steden, behoort tot 's Graven Domein, IV. 432. V. 387.
KLOK *kleppen* in de Steden, hoe? IV. 165.
KLOOSTERS, hunne Verdiensten in 't bebouwen van Europa, V. 179. *Nieuwen* te bouwen zonder 's Graven toestemming, verboden, IV. 502.
KONINGEN van Vrankrijk waren *Erflijk*, V. 118. Met uitsluiting der Dochters, en waarom, V. 119. Hunne Domeinen waren door de Landverdeeling hun eigen goed, en niet dat des Volks. Zie DOMEINEN.
KOOP van Vriesland door Keizer Karel, als Landsheer, IV. 494. Van 't Boven- en Beneden-Sticht, IV. 495.
KOOPHANDEL in de middeleeuwen, zeergering, IV. 64, 65.
KROMWEL (OL.) poging tot uitsluiting des Stadhouders, III. 272.
KROONGOEDEREN en *Domeinen* van *de Kroon* waren geen eigenlijke Volksdomeinen, IV. 44. 52.
KRIJGSDIENST der Vriezen, naar hunne akkers berekend, V. 25.
KRIJGSVOLK en *staande Legers* sedert de XVde Eeuw, IV. 451. En gevolgen in de Geldmiddelen, IV. 452.

L.

LANDPOORTERS, wie dus genoemd? IV. 153.
LANDVERDEELINGEN der veroverde Gewesten in Europa door de Frankische Volkeren, in de middeleeuwen, hoe door lotingen tusschen Vorst en Volk geschied, en derzelver gewichtige gevolgen, V. 129. 162. Wanneer die Verdeelingen ophielden, V. 166.
LANDRAAD, en zijne Instructie in 't jaar 1575. I. 106. Van korten duur, I. 111. Een Landraad met Maurits, II. 6. Zie RAAD.
LATI, *Laten*, *Lazzi*, *Latenluiden*, *Latengoederen*, wie en wat? V. 40. Zie LITI.
LEEN. 't Leenroerig zamenstel (*Systema*) in zijnen waren oorsprong beschouwd, IV. 566. V. 129. 200. Ontleent zijnen grond uit het *Domaniale* Leerstelsel. Zie DOMANIAAL. Leenroerige Regering in Vrankrijk op 't hoogste gedreven, V. 130. De Kroon zelve als *van God en de Zon* beleend, V. 132. *Leenen* en *Leengoederen* in Holland allen afkomstig uit 's Graven *Do-*

meinen, V. 263. *Leenen* uitgegeven met of zonder *rechtsdwang*, IV. 58. Hieruit afkomstig de *Hooge en Ambachtsheerlijkheden.* Zie HEERLIJKHEDEN. In wat zin men dezelfde Leenen noemt *rechte* en *kwade*, V. 266. Zijn allen oorspronglijk *rechten* of *mannelijken*, V. 197. De *rechte* of *kwade* versterven alleen op de *Zoons*, V. 410. 462. 465. Veranderen naderhand allengskens in *Vrouwelijken* of *goeden*, V. 297. Ook bij misbruik buiten 's Graven weten, V. 410. De *Leenbrieven* bepalen de *rechten* der Heerlijkheden en Leenen naar 't oogwit des Gevers, IV. 431. *Leenmannen* krijgen geen meer rechten dan de *Leenbrieven* uitwijzen, IV. 431. *Leenverheffingen* behooren tot 's Graven *Epargnes*, V. 443. De *Leenregisters* in Zeeland waren eertijds verloren, V. 457. 't *Leenrecht* en zijn kracht en gevolg in 't *oorlogen*, V. 156. 't Leenroerig Stelsel was rampzalig voor de Ingezetenen en Leenbezitters bij twisten over de Opvolging in de Graaflijke Familie, IV. 400. Hieruit de voordduring van 't Hoeksch en Kabeljauwsch, IV. 400.

LEEUWEN (S. VAN) opgehelderd, IV. 440.

LEICESTER. (Graaf van) Zijne komst in 't land als *Legerhoofd*, bij het Verdrag met Engeland, II. 73. Zijne luisterrijke inhaling, II. 73. En groote Eer hem bewezen, II. 171. 175. Wordt daarbij nog *Gouverneur Generaal* met grooter gezag, II. 74. 79. Zijn Traktement tot *f* 100000:-, II. 512. Waarin zijne Macht als *Gouverneur Generaal* verschilde van vroegere Gouverneurs onder Keizer Karel, II. 337. Zijne volstrekte macht over de Militie, II. 340. Zijne macht als *Wetgever* der Nederlanden, II. 99. Zijne Oppermacht in Holland, II. 77. 83. Beslist Provinciale Verschillen, II. 71. Zijne Rechten nader omschreven, II. 205. Vrage, of hij Souverein ware, II. 89, 90. Hoe verre dit ging met de Algemeene Staten, II. 92. Hij roept de Algemeene Staten bijeen, II. 333. Zijne klachten over het gedrag van Holland ten zijnen opzichte, II. 215. 218. 334. Zijn geheim Berichtschrift uit Engeland ontdekt, II. 330. De *Instructie* aan den Raad van Staat naar zijn zin ingesteld. Zie RAAD VAN STAAT. Vertogen en Tegenvertogen van Holland en Leicester,

ter, II. 193. 213. Zijn eerste vertrek naar Engeland, II. 222. Met achterlating eener Kabinetsorde of geheimen Lastbrief, II. 222. Zijn vertrek heeft groote gevolgen in 't land, II. 224. Leicesters klachten en Vertogen over Holland door den Gezant *Wilkes*, II. 272. Hollands antwoord, en tegenvertogen, II. 287. Zijne terugkomst uit Engeland, II. 319. Heeft gewichtige gevolgen, II. 322. Hij ontvangt van de Algemeene Staten eene *Acte van Satisfactie*, II. 324. Waarin Holland toestemt, II. 325. 335. Schijnverzoening van Holland met hem, II. 327. 336. Holland doet groote klachten; hij beantwoordt die, II. 349. Doet tegenklachten, II. 343. 350. Bijzonder over den Advokaat van Oldenbarneveldt, II. 362. 408. Zijn aanslag op Leiden ontdekt, II. 408. Hij wordt verzocht, de Leidsche Universiteit in stand te houden, II. 122. 501. Zijn laatste vertrek, en onderzoek, of hij uit vrees vertrok, II. 419. Zijne ontmoeting in Engeland, II. 422. De Afstand van zijn Bewind wordt laat bekend, II. 435. 453. Deszelfs gevolgen, II. 454.

LEIDEN. Zijne Privilegien op de *Vroedschap*, onder Philips I., IV. 192. 201. En onder zijne Opvolgers, IV. 223. 235. 268. 273. 282. 289. Na 't jaar 1572. IV. 354. Door de Hoekschen en Kabeljauwschen zeer verdeeld, IV. 235. Aanslag op de Stad door Leicester, II. 408. De Leidsche Universiteit gehandhaafd, II. 122. 502. Benoeming eens Rectors Magnificus, III. 239. *Burggraaf* te Leiden. Zie KASTELEIN.

LEISTING, *Leistingrecht* (*jus obstagii*), *persoonlijke borgtocht* voor geldschulden, of *gijzeling*, waarin bestond, IV. 454. Hieraan onderwierpen zich zelf de *Graven*, *Edelen*, *Steden*, IV. 454.

LETTRES *d'affrancissement et de liberté*, wat? IV. 106.

LEX FRISIONUM van 't jaar 802. door wie gemaakt, IV. 21.

LIBERTÉ (*lettres de*) aan de Steden, wat? IV. 106.

LITI, *lati*, *lazzi*, *litones*, *lieden*, *latenluiden*, *latengoederen* van *vrijgemaakte persoonen* onder bepalingen, IV. 71. 73. V. 40. Zijn uit den slavenstand afkomstig, ald.

LOCKE's gevoelen over de Oppermacht, IV. 18.

LOMBARDEN reeds te Middelburg in 1326. V. 65. 72.

LOO (AALBERT VAN) Zijn *Rekster van Dagvaarten* is te zoek; IV. 503. Was toch *Advokaat van de Staten*, IV. 527.

LOS- en *Lijfrenten* koopen, wat? IV. 498. Zie RENTEN.

LUTHERSCHE *Religie* in Woerden vrijgelaten. Zie WOERDEN.

LIJF- en *Goedverbeurte*, of Wetten op *verbod* van *lijf* en *goed*, van wat kracht, IV. 442.

LIJF (*wie*) *verbeurt*, *verbeurt zijn goed*, oudtijds een rechtsregel; IV. 442.

LIJFEIGENEN te Rome, en in Duitschland zeeronderscheiden, IV. 70. Hun toestand in de middeleeuwen over geheel Europa, IV. 62. De oorsprong van dien toestand, IV. 63. Zij waren oulings in Duitschland, Italie, Engeland, Schotland zeermenigvuldig, IV. 67, 68. Ook in Vrankrijk, IV. 65. In de Nederlanden, Gelderland, Overijssel, Utrecht, Groninge, IV. 69. In Holland overal, IV. 69. V, 85. *Lijfeigenen* verhuizen naar de *vrije* Steden, om hierdoor persoonele vrijheid te bekomen, IV. 102. Zij ontloopen hunne Goedsheeren naar die Steden, IV. 117. Of koopen zich min of meer af door *Keurmede*, IV. 74. V, 85. *Lijfeigenschap* wanneer en hoe in Holland verminderd en opgehouden, IV. 103. Zie SLAVEN.

LIJFWACHT van den Stadhouder wordt lijfwacht der Staten 1651. III. 224. 229.

M.

MAANEN (J. VAN). Zijn gevoelen wederlegd, I. 5. IV. 610.

MAAT. *Botermaat*, *Koornmaat*, is 's Graven Domein, IV. 432.

MAATSCHAPPIJEN (*Burgerlijke*) in haren oorsprong, hoe gevormd, IV. 3.

MACHTILDE, Vrouwe van Voorn, en hare opvolging, V. 253.

MACHTEN in eene *Regering*, hoe driederlei, en hoe bij ons, III. 211.

MAGISTRATEN in de Hollandsche Steden oorspronglijk door de Graven in- en aangesteld, IV. 345. Hoe naderhand door de Stedelingen deels zelf benoemd, IV. 345. Zij mogten de burgers niet *verbinden* of *be-*

lasten dan door de *Vroedschappen*, IV. 581. V. 326, 338. Zijn geene *Representanten* der burgers, IV. 581. Mogen geene Privilegien *veranderen*, noch om verandering *vragen* dan *met* of *van* wegen de Burgers, IV. 345. Zij hadden toch vele Rechten en gezag, IV. 348. Magistraatsbestelling door Prins Willem I., I. 121. III. 5. 25. Door Graaf Maurits, op last der Staten, III. 153. Sedert 1651. hoe? III, 230.

MAJESTAS *realis*, hoe? IV. 17, 18.

MAIRE, 't zelfde als *Hoofdschout*, IV. 133.

MAKELAARDIJ in de Steden, behoort tot 's Graven Doemein, IV. 432.

MANCIPIA, *Servi*, IV. 71. Zie SLAVEN.

MANSMANNEN of *achterleenhouders*, IV. 449.

MANSUS, hoe vele morgen lands bevatte, V. 86. *Mansionarii*, wie en wat, IV. 71.

MANUS *mortua*, wat? IV. 74.

MARGARETA van Henegouwen, verschil met haar' Zoon, Graaf Willem V., IV. 395. 402. Zij geeft vele Privilegien *de non alienando*; hoe die te verstaan? IV. 409. *Margareta* van Beieren, Aalbrechts Weduwe, in wat zin haars Mans *boedel* met de voet schopte, en vóór *de baar* uitging, IV. 455. Behield hierdoor hare Goederen en Heerlijkheden, IV. 455

MARIA's *Privilegien* wettig herroepen en vernietigd, IV. 250. En wel met goedkeuring der Staten, IV 251. De tegenbedenkingen der Voorstanders wederlegd, IV. 254. 275. Redenen der herroeping, IV. 257. Haar Privilegie omtrent de *vrije Dagvaarten der Steden*, IV. 380. Omtrent de *Ambtsbegevingen*. V. 391. Zij bevestigde maar 9 Stedelijke *Vroedschappen*, IV. 228. 231. Hare Regering in zeerkommerlijk tijdstip begonnen, IV. 491. Zij gebruikte vele toegevendheden, IV. 492. Zij vraagt weinige Beden, IV. 493. Hare Domeinen worden zeermisbruikt, IV. 460.

MARKGRAAF *van Vlaardinge*, een vroeger titel van Hollands Graven, IV. 374.

MARKTEN, *Vischmarkt*, *Veemarkt*, *Marktvelden* in de Steden, is alles 's Graven Domein, IV. 432.

MARSDIEP, al vroeg een doorvaart uit en naar Zee, V. 433.

MAURITS, Prins van Orange, wordt hoofd des Staatsraads na 's Vaders dood, II. 7. Zijn begrip omtrent 's Vaders opvolging, II. 18. Wordt Stadhouder der Staten van Holland, op *Commissie* en *Instructie*, II, 45. Geraakt hierdoor onder *de Staten*, II. 57. 133. Werd geacht zijne *Commissie* te hebben van de Algemeene Staten, III. 127. En doet als zoodanig ook Eed aan de Algemeene Staten, III. 112. 126. Hem worden vier Raden toegevoegd, III. 15. Heeft daarna een' *Raad nevens hem* gehad, III. 160. Zijn gezag onder Leicester door Holland en Oldenbarneveldt, om reden, meer bekrachtigd, II. 128. 225. 228. 262. 264. 269. Gehoorzaamt aan Leicester, II. 132. Verdedigt zich bij Koningin Elisabeth, II. 446. Met voorkennis van Oldenbarneveldt, II. 448. Wordt ontslagen van den Eed aan Leicester na zijn vertrek, II, 457. Krijgt nieuwe *Commissie* in Holland door *de Algemeene Staten*, II. 457. Poging bij Holland, om Hem *Gouverneur der Unie* te maken, III. 74, 75. Is daarna in hooge achting bij den Franschen Gezant *Jeannin*, III. 79. Bij de Koningen van Vrankrijk en Spanje, III. 80. In wat zin hij was tegen het *Bestand* met Spanje; hij wilde of *Vrede* of *Oorlog*, geen *Bestand*, III. 77. Vrankrijk wil hem aan 't hoofd van eenen *Staatsraad* stellen, in plaats van de Algemeene Staten, III. 81. 465. Zijn gezag als Lid van den Raad van Staat, III, 67. 72. Hij was nooit de *Souverein* in Holland, III. 67. Maar had als *Stadhouder* groot gezag, en was 't Hoofd der *Uitvoerende* Macht, III. 67. In wat zin genoemd *het Eminente Hoofd*, III. 68. Hij *vermaant* de *Staten*; en wordt met dankzegging beantwoord, III. 71. Hij belegert Medenblik op last der Staten. Zie MEDENBLIK. Hij heeft als *Stadhouder* de Magistraatsverandering en vernieuwing in de Steden, maar hoe? en met wat bepaling, III. 152. 153. Hij beslist de Staatsgeschillen in Holland, II. 133. 207. III. 187. Hij heeft uit kracht zijner *Commissie* ook de zorg voor 't handhaven van den Gereformeerden Godsdienst, III. 152. Voor 't handhaven der Justitie, III. 152. Heeft het recht van *pardon* en *remissie*. Zie PARDON. Heeft de verkiezing veler Ambtenaren, III. 33. 157. Geeft de Patenten in 't Krijgswe-

wezen, II. 298. III. 174. 176. Hoe *Admiraal ter Zee van Holland* en van de *Unie*, II. 209. 302. III. 96. Is Kapitein Generaal van Holland, III. 174. Hoe van *de Unie*, III. 83. Is Opperhoutvester, III. 191. Heeft geen bewind van Geldzaken of *Finantie*, III. 189. Zijne betrekking tot *Gecommitteerde Raden*, III. 171. Is jaloers van zijn gezag, III. 91. Heeft last gehad tot het gevangennemen der Heeren Oldenbarneveldt, de Groot enz. III. 246. 490. Vergelijking van zijn gedrag met dat van den Stadhouder *Willem II.* in 't gevangennemen van eenige Staatsleden, III. 246. Is Stadhouder van vijf Provincien, III. 105. 106. Krijgt zijne *Commissie* als *Stadhouder* van *Gelderland* door de Algemeene Staten, II. 139. III. 114. Op voorstel van den Raad van Staat, III. 7. Doet ook Eed aan den *Raad van Staat*, III. 115. De Algemeene Staten geven hem ook de Commissie als Stadhouder van *Utrecht*, III. 106. 109. Hij doet hun den *Eed*, III. 109. 456. Is aldaar aan 't hoofd der *Wetgevende* Macht, III. 108. 109. 457. Is Stadhouder van *Overijssel*, ook bij *Commissie* der *Algemeene Staten*, III. 116. 125. Doet hun ook *Eed*, III. 119. Wordt in 't jaar 1620. Stadhouder te *Groninge*; *Drente* en *Wedde* bij Commissie der Algemeene Staten, III. 123. 124. Groot licht hierdoor voor de Historie, III. 124. 458.

MAXIMILIAAN, Man van Gravin Maria, IV. 227. Laat als Voogd zijn Zoon Philips II. huldigen, IV. 249. Raadt hem tot hervorming der ingeslopen gebreken, en is hem behulpzaam, IV. 250. Heeft ook zijn' naam aan 't hoofd van 't Hervormings-Edikt 1495. V. 392.

MECHELEN misbruikt zijn Privilegie van Tolvrijheid, V. 467.

MEDENBLIK. Zijne Privilegien van Vroedschap, IV. 332. Verzoekt 1564. eene Vroedschap voor eene reis, V. 543. Bekomt op 't advis van 't Hof eene Vroedschap van 16 in plaats van 16 pondrijksten, V. 547. Verschil hierover, V. 551. Wat macht aldaar een Schout hebbe, V. 551. Wat een Kastelein; hoe onder Sonoy, II. 131. Hoe onder Graaf Philips II., V. 471. Door Maurits belegerd en gewonnen, II. 429. 436. 449.

MEI-

MEI- en *Bamis-schot*, waarin bestond, IV. 97.
MEIERLANDEN en *Duinen* in Texel zijn 's Graven Domein, V. 423.
MEMORIALEN *van 't Hof* MS. bevatten ook de vroegere Registers van *Dagvaarten* en *Handelingen* der Staten, IV. 528. Dienen tot aanvulling van 't gebrek in de *Dagvaarten*, V. 503.
MEROVINGISCHE of eerste Stamhuis der Fransche Koningen, V. 115.
MILITIE en *Militairen*, hoeveel Holland eertijds kon besoldigen, II. 394. Hoe aangeworven, beëedigd, en betaald in Holland, II, 274. 299. III. 39. Hoe die onder *Maurits*, en hoe in zijnen Eed, II. 229. III. 14. Hoe buiten 't Stadhouderschap, III. 223. 226. 228.
MINISTER, hoe de Stadhouder? III. 149.
MISSIVE-BOEKEN van 't Hof in Holland MS., hunne waardij, V. 503.
MOEREN, *rijdend* en *verlaten land* is 's Graven Domein, V. 424.
MONARCHIE *van Vrankrijk* was oorspronglijk Militair, V. 128. Zie FRANKRIJK.
MOREAU, Voorstander der Monarchale Regering in Vrankrijk, V. 127. Dezelfde, die geschreven heeft *de Pligten der Overheden*, V. 127. (80).
MORGENGELD dient tot vinding der *Beden* en *Ommeslagen*, IV. 505.
MORTUA *manus*, wat? IV. 74.
MORTUARIUM, en *jus Mortuarii*, waarin bestond, IV. 74.
MUNNIKENDAM. Privilegien op de *Vroedschappen* onder Philips I. en later, IV. 198. 333. Advijs van 't Hof over eene nieuwe Vroedschap 1564, V. 554. Misbruik van een Privilegie, waardoor kinderen van 5 en 6 jaar als *Vroedschapjes* op 't Stadhuis aan 's Vaders hand verschijnen en stemmen, IV. 334.
MUNTWEZEN in Vrankrijk, V. 239. In Holland, en Plakaten, V. 450. Alleen door de Graven gegeven, IV. 544. Hoeveel deel de Staten onder de Graven in 't Muntwezen kregen, IV. 543. Hoe onder Leicester, II. 112. De Muntkoers, I. 340. Muntmeesters getal tot bezuiniging verminderd, V. 446. Munt te Amsteldam, II. 305.

N.

N.

NAARDEN smeedt zelf een *Vroedschapsprivilegie* onder Hertog Philips, IV. 208. Straffe daarover, en kwijtscheldïng der straf, IV. 208. V. 299. Verkrijgt op verzoek eene *Vroedschap*, IV. 208. 343. V. 299.
NAKOMELINGEN. Of niet verbonden zijn aan de Contracten hunner Voorgangers, IV. 14. 616.
NATIE. Bevat zeervele onkundigen van hun waar belang, IV. 3. Zie VOLK.
NATURALISATIE (*'t recht van*) was bij den Graaf van Holland, IV. 533.
NOVALE *Tiendens* waren 's Graven Domein, IV. 445.

O.

OBSTAGII *Pacta* (*Leisting*) waarin bestond, IV. 454.
OCTROOI. Octrooien tot *bedijking* van *schorren* en aanwassen, misbruikt en vernietigd, V. 439. 452. Octrooien op de Magistraatsbestellingen 1650, III. 231. Buiten 't Hof van Holland, III. 232.
OESTGEEST, tot eene hooge Heerlijkheid gemaakt, wanneer en hoe? V. 275.
OFFICIEREN. Zie AMBTENAREN, SCHOUTEN.
OIRBEDE, in 't H—D. *Urbete*, wat? IV. 108.
OLDENBARNEVELDT. Zijn toestand onder Leicester, II. 251. Leicester beklaagt zich over Hem, II. 330. 362. 408. Hij verzoekt om zijn ontslag 1587. II. 308. Verkrijgt Acte van *Indemniteit*, II. 351. (99). Houdt den Vrede tegen 1587. II. 452. 452. (84). Zijn haat tegen de Roomschgezinden, II. 495. 545. Zijn oogmerk met de bevordering van Maurits gezag, II. 127. Met de bekrachtiging van der Staten gezag, III. 61. Hoe hij later door de Staten Generaal, *bij preventie*, te recht gesteld is, III. 138. Over het pardongeven, III. 158.
OMMESLAGEN, '*s Lands-Ommeslagen*, *Gemeenelands-Ommeslagen*, geheel verschillende van de Graaflijke *Beden*, en waarin, V. 506. 507.
OMKOOPINGEN onder slappe Regeringen, IV. 235. 239. Zeldzaam in onze Republiek, III. 321. 322.
ONBEMAAGDE, *onbestorven Goederen*, hoe 's Graven Domein, IV. 438.
ONDERSTANDGELDEN aan de Vorsten in Europa, en onder de Graven van Holland, wanneer begonnen? Zie BEDEN.

OM-

ONSCHOTBAAR, of *vrij Land*, wanneer *schotbaar*, IV. 98.
ONVRIJEN in Holland gesteld tegen *vrijen*, in *schot* en *bede*, IV. 69.
OORLOG en *Vrede* stond onder de Graven niet aan de Staten, IV. 423. *Oorlog* was 's Graven Oorlog; *winst* en *verlies* waren het zijne, IV. 448. Het Volk bracht zijn verlies den Graaf in rekening, IV. 448. De oorlogen der Republiek onder J. de Witt, III. 327.
OPPERHOUTVESTERIJ onder Maurits, III. 190. Aan de Staten 1650. III. 238.
OPPIDA en *Urbes*, waarin oorspronglijk onderscheiden, IV. 116.
OPROER en *Opstand*, of, en hoe te onderscheiden, III. 344.
ORDONNANTIEN op de Staten-Vergadering onder Willem I., I. 72. 80. In 't jaar 1576. I. 151. Herzien, I. 154. In 't jaar 1581. I. 122. In 't jaar 1585. II. 37.
OUDEWATER, krijgt Privilegie *de non alienando*, V. 266. Hoe ter Staten-Vergadering met *Woerden*, IV. 590.
OVERDRACHTEN bij *Raad*, *Ridderschap* en *Steden*, in wat zin optevatten, IV. 381.
OVERSTEMMING, oulings in *de Staten*, zoo voor als na 1581. I. 153. 234. 235. 341. II. 39. 479. 522.
OVERIJSSEL. 't Stadhouderschap voor en onder *Maurits*, III. 116. Scheuring in de Staatsvergadering, III. 327.

P.

PAINE (THOMAS), zijn gevoelen vergeleken met dat van Rousseau, IV. 1. 11. Zijn stelsel van Vertegenwoordiging, IV. 2. Grondslag van zijn stelsel, IV. 4. Hij stelt *tijdelijke* Souvereinen, IV. 12. 14. Met meer klem dan een Koning heeft, IV. 32. Zijne Souvereiniteit is eene *Kiezingssouvereiniteit* met volmacht aan Representanten, IV. 14. Hij stelt de Nakomelingen onverbonden aan de verdragen hunner Voorzaten, IV. 14. 615.
PANDSCHAP. De Domeinen in pandschap te geven, verboden, V. 386. Zie DOMEINEN.
PARATE EXECUTIE. Hoe de Steden daaraan onderworpen, I. 237. Zie STEDEN.
PARDONNEN stonden alleen aan den Graaf, V. 560. Hoe oud.

ouddtijds verleend; Request der Staten van Holland en advis van 't Hof over 't regelen derzelven, V. 558. Dat recht, hoe aan Prins Willem, en hoe geoefend, I. 121, 158. 225. Naderhand aan den Stadhouder, III. 38. Bij Commissie der Staten, III. 38. Geheel bij de Staten 1650. II. 237.
PARES *Curiae*, wie dus genoemd, IV. 139.
PARTIE (*la*) *publique*, wat in Vrankrijk, IV. 136.
PASPOORTEN, door wie gegeven, I. 121. II. 277.
PATENTEN in 't Militaire in Holland gaf Prins Willem I. uit, I. 258. Werden door de Staten gehoorzaamd, I. 258. Gaf Leicester in Holland uit, door middel van *Maurits*, II. 53. 55. Gaf Maurits uit, II. 227. En hoe, III. 14. Ook *Hohenloö*, als Lieutenant van Maurits, II. 264. 265. Hoe dat recht te begrijpen, II. 273. 275. 298. 399. Hoe geoefend, zonder Stadhouder, III. 224. 225. 228.
PATRIMONIELE *Rijken*, wat en hoe te verstaan, V. 154. *Patrimoniele Justitie* en *Jurisdictie*. Zie JUSTICES en HEERLIJKHEDEN.
PATRIOTTEN, wie oulings dus genoemd, II. 382.
PAULUS (PIETER). Zijn getuigenis van de Stadhouderlijke Regering, III. 70.
PENSIOENEN werden door den Graaf uit zijne Domeinen gegeven, V. 455. Zij worden verminderd of vernietigd bij bezuiniging, V. 456. 480.
PENSIONARISSEN buiten Holland geboortig, II. 396. 403. 404. Werden onder Leicester bespotlijk gemaakt, II. 431. 436.
PERSONELE *Krijgsdienst* was oulings een groote last der Ingezetenen, IV. 451. Veranderd in *besoldelingen*, IV. 451. *Personeel* verband der Ingezetenen door de Staten, IV. 596. Personeel verband der Steden door hunne Vroedschappen, IV. 581. V. 326. 338.
PETITIE, oulings ook gebruikt van 't *oude schot*, IV. 97. 121. Naderhand van de *Beden*. Zie BEDEN.
PFALBURGERS, wie dus genoemd in 't Hoogduitsch, IV. 153.
PHILIPS I. Graaf van Holland, Hertog van Burgundie, wordt *Ruwaard* en *Oir* (*Erfgenaam*) van Gravinne Jacoba's Landen en Heerlijkheden, bij den Zoenbrief 1428. IV. 364. 404. Nader Verdrag van Afstand 1433. Wordt in Holland na haar dood 1436. niet *Staats-*

gewijze gehuldigd, IV. 368, 369. Hij gaf een meer geregeld bestaan aan de Steden en haar bestier, IV. 391. Is de eigenlijke insteller der *vaste Vroedschaps-collegien*, aan zeker getal van Vroede Burgers verbonden, IV. 183. Geeft in 't jaar 1452. vele gunstige en nuttige Privilegien, IV. 483. Geeft echter geene altijd voorddurende Privilegien op de Vroedschappen, IV. 220. Zie VROEDSCHAP, en op de *namen* der *Steden*. Hij wil in zijn afwezen niets gedaan hebben buiten raad van *Ridderschap* en *Steden*, IV. 408. Wordt dikwils verkeerd beschuldigd, IV. 205. 330. 344. 390. Zijn welverdiende lof, IV. 206. Wordt zelfs *Vader des Vaderlands* genoemd onder *Philips III.*, en tegen Hem overgesteld, IV. 206. 215.

PHILIPS II. Graaf van Holland of *de Schoone*. Zijne huldiging *Staatsgewijs*, en wederzijdsche Eeden, IV. 260. Hij vernietigt de Regeringsverrichtingen zijner Moeder Maria, en daaronder *het Groot Privilegie*; IV. 250. Zelfs met goedvinden en toestemming der Staten, IV. 251. Hervormt zijne Domeinen, het verloop zijner Inkomsten, en verbetert vele ingeslopen Misbruiken, IV. 272. 460. 493. Hij kondigt hiertoe af een merkwaardig *Hervormings-Edikt*, V. 380.

PHILIPS III. Graaf van Holland, Koning van Spanje. Zijne Huldiging, IV. 313. De Staten en Steden doen onder Hem vele moeiten, om bevestiging van de Steden-Vroedschappen, op tijd, te verkrijgen, IV. 314. Hij vond bij zijne komst tot de Regering eene berooide Schatkist, en zijne Domeinen bijna uitgeput, IV. 510. Hij ontbiedt *Millioenen* uit Spanje, IV. 511. Hoe dit optevatten, IV. 511. Hij geeft den Staten vrijheid, om de toegestane Beden in 't jaar 1561. te heffen bij den 10den penning op alle vaste goederen; en geeft den Staten oorlof, om dit bij *Ordonnantie* te doen, IV. 552. Maar niet zonder voorafgevraagd Advis aan- en Attache van het Hof van Holland, V. 535. 540. De Hertog van Alba vraagt daarna den 10den penning op den Verkoop van losse goederen, IV. 513, 514. Maar wordt afgekocht voor *f* 271000:-, IV. 515. 555. Doch met kwader gevolgen dan in 't jaar 1561. IV. 515. Hoe Philips, na 't ontstaan der troebelen, in 't jaar 1576. in zijn Hoog Gerechtshof nog gekend wierd, en nog

later, I. 127. Zijne eindelijke Afzwering, en gevolgen, zoo ten aanzien der *Stadhouders*, der *Staten*, als des *Volks*, I. 198. 207. Die Afzwering was wettig, I. 240. 243. IV. 610. Zijne Regering is in 't eerst vervangen door den Hertog van *Anjou* over de Vereenigde Gewesten, I. 199. 243. 246. En van Prins *Willem I.* over Holland en Zeeland tot 1584. I. 201. 251.

PLAKAAT van den 10den Penning op vaste goederen in 't jaar 1561. door de Staten uitgegeven, met oorlof des Konings, en na ingenomen advis van 't Hof, V. 535. 540. Plakaat op den 10den Penning op 't *Verkoop* van roerende Goederen, door Alba uitgegeven, daarna weêr ingetrokken, IV. 515. 555. Zie TIENDE PENNING.

POLITIKE *Uitzettingen*, gewettigd, bekrachtigd, afgeschaft, II. 403. III. 54, 55. 241.

POORTERS Al wie *poorters* wierden, hielden op *slaaf* te zijn, of werden *na jaar en dag*, als vrije inwoners van alle lijfeigendom ontslagen, IV. 118. Doch elders eerst, na inwoning van langer tijd, IV. 120.

POORTGEDING in Leiden, viermaal 's jaars gehouden, V. 494. 496.

POTESTAAT in *Vriesland*, wat, en wanneer bekend, V. 31. 49. 50.

PRAESTATIO *fundaria*, wat? IV. 108. 121.

PRECARIA *annua*, wat? IV. 97. 121.

PREDIKANTEN, gemengd in den twist der Staten met Leicester, II. 338. Zij vermanen de *Staten* van Holland, en bekomen hierop antwoord, II. 388. 389. Worden geraadpleegd bij de Staten door *Maurits*, II. 468. 481. III. 61.

PREVENTIE gebruikt bij de *Staten Generaal* in rechtszaken, tegen Holland, III. 138.

PRIVILEGIEN. Wanneer geene *Verdragen*, wanneer al? IV. 229. V. 394. In wat zin *gekochten* te noemen, IV. 163. (51). 240. (62). V. 453. Vele *Verbandbrieven* of *Koopcontracten* worden verkeerd *Privilegien* genoemd, IV. 433. 447. 453. Daarentegen, velen bij *Beden* bekomen, waren geen Voorwaarden, maar *gunsten*, en in geringe zaken, IV. 472. Hun aard veranderde niet door de gedane bevestiging des Opvolgers, IV. 219. 220. Hun oorspronglijke aanwe-

zigheid en vertoon is geen bewijs van voordddurend wettig gebruik, IV. 187. Privilegien *de non alienando* of belofte van niet te vervreemden uit de Domeingoederen, hoe optevatten, en hun oogwit, zoo elders, als in Holland, IV. 409. 461. V. 186. 194. 266. Prins Willem I. gaf in 't jaar 1572. aan de Steden Privilegien tot *Vroedschappen*, als 's Konings *Stadhouder*, IV. 348. Hoe naderhand, met en zonder Staten, I. 121. 337.

PROCURATIEN der Gemachtigden uit de Hollandsche Steden ter Staten-Vergadering, II. 517.

FROUMINK (te *Utrecht*) verdedigt zijn gedrag, II. 270. Schrijft aan Holland, II. 395.

PROVISIE *van Justitie*, hoe aan 't Hof van Holland onttrokken, III. 54.

PRUISSISCHE *Ridder-Orde* bezat onder de Graven de *Penningleenen* van 't Leenverhef in Zeeland, V. 436.

PUBLIEK *Gebed*, Schrijver van dat Werk en oogmerk, III. 290.

PURMERENDE, stem in Staat, I. 293.

PUTTEN ('t Land) had een Vierschaar, met onbepaald getal van Rechters, V. 489.

Q.

QUOTES van 't *Schot*, hoe aanleiding gaven tot de *Quotes* der vrijwillige *Beden*, IV. 96. 100.

R.

RAAD *van Holland* en *Hof van Holland* 't zelfde Collegie, doch tot bijzondere einden, V. 285. 295. *Raad* en *Raden nevens Prins Willem*, I. 76. 124. 343, 405. *Raad van Staat* of *State* onder Leicester, II. 79. 302. 317. Na Leicesters Afstand, II. 454. III. 3. Zijne *Instructie* bij voorraad, III. 4. Die Staatsraad of Raad van Staat zendt zijne bevelen aan de Gewestlijke *Stadhouders*, niet aan de *Staten*, III. 14. Vele zaken van dien Raad overgebracht op de *Algemeene Staten*, III. 74. *Raad van Staat* zonder Stadhouder, III. 223. *Gecommitteerde Raden* nevens *Maurits*, III. 16. *Raad* en *Vroedschap* in de Steden dikwils zeer onderscheiden, IV. 167. 217. 218. *Raadsmannen* wie oulings in de Steden? IV. 168.

RANG der Algemeene Staten, boven Holland, III. 145.

RANST (JOH. VAN) Markgraaf van Antwerpen, V. 473.

RECHT en *Invloed* op 't hoog Bewind, hoe te onder-

Scheiden, IV. 32. *Recht* op 't inwilligen of weigeren der Bede een groot borstwapen der burgerlijke Vrijheid, mits wel gebruikt, IV. 573. Rechten of kunnen verloren worden door meerdere verlichting? IV. 626.
RECHTELOOS *staan*, wat beteekent in de Steden, IV. 135. V. 488.
RECHTER, waarom de *Schout* dus bij uitstek genoemd, IV. 134.
RECHTSPLEGENDE *Macht*. (Zie SOUVEREIN.) Hoe aan de Steden allengs vergund, IV. 132. Oudste manier van *Rechtspleging*, IV. 139.
REGEREN *is geen Erfgoed*, hoe te verklaren, V. 214.
REGISTERS der *Staten* van Holland onder de Graven, bij den aanvang zeergebrekkig en ruuw, I. 147. 151. IV. 526. Wanneer begonnen, IV. 526, 527. Registers der Hooge Vierschaar in Zeeland, V. 436. Die der *Tienden* in Zeeland verloren geraakt, V.
REINGOUD en *Reingoudisten* onder Leicester, II. 160. 169. 190. 261. Acte van Beschuldiging tegen Hem, II. 191. 202. 204. 525.
REKENING en *Verantwoording* van alle Ambtenaren aan den Graaf, V. 528. Ook van de Stedelijke Ambtenaars, V. 466.
REKENKAMERS onder de Graven mogen geen kwaad flot bij de Ambtenaren toelaten, V. 481. Rekenkamer van Holland hervormd, V. 475.
RENNENBERGS (Graaf) Afval, I. 176. 181. 191.
RENVERSAALBRIEVEN der Graaflijke macht aan Prins Willem, I. 311. 467. (37). Hun inhoud, I. 451. En Zegels, I. 456. 480.
RENTEN. Zie LOSRENTEN. *Renten-verkoop* aan de Steden verboden, om 't misbruik, IV. 501.
REPRESENTANTEN, *Representatie*, *Representatif* Is geen nieuw denkbeeld onzer tijden, IV. 19. De *Representanten* van *Rousseau*, hoe te begrijpen, IV. 8. 11. Die van *Paine* hoe, IV. 9. 11. Een *Koning* oefent de macht uit bij *Representatie*, en hoe? I. 20. IV. 557. Ook door zijne *Ambtenaren*, IV. 560. Het *Volk* kan ook zijne Representanten aanstellen, en zijn gezag oefenen door Gemachtigden, I. 248. IV. 563.
REQUESTEN. De Staten doen hunne verzoeken aan den Graaf bij Request, I. 43. Bijzonder over 't heffen van Imposten, V. 518. Advis hierover aan 't Hof ge-

gevraagd, eer de Graaf toestond, V. 515. Over 't geven van Pardon, V. 558. 560.

REPRESENTANTEN van 't *Volk*, tegen over *den Graaf*, hoe en wanneer in Holland begonnen, IV. 565. Zulks waren *Ridderschap*, *Edelen* en de *Steden*, naderhand *de Staten* genoemd, en hoe dit optevatten, I. 37. 84. 86. 136. II. 267. 293. Dit was de grondmacht der Staten, en hoe? I. 399. II. 433. De Representanten van 't platte Land waren oulings *de Edelen*, I. 27. 114. 230. De Representanten der Burgeren, of Gemeenten in de Steden, waren de Vroedschappen, I. 164. IV. 183. Hoe de Schutterij, I. 135. De *Hooge Overheid* in 1589. door *de Staten van Holland gerepresenteert*, III. 34. 44. Als de *Souvereiniteit in handen hebbende*, III. 58. Eene algemeene Representatie van 't gansche Volk der Republiek gepoogd in 't jaar 1787. I. 185. Het woord *Representeren* uit den *Eed* en *Titel* der Staten onder *J. de Witt*, weggenomen, III. 254.

RESPIJT (*Brieven van*) en *Atterminatie*, en hun misbruik, V. 449.

ROBERTSON (W.) *Inleiding*, opgehelderd en verbeterd, I. 22. IV. 375. IV. 461. (10). V. 132. 168. 217.

ROMEINEN, door de Franken verwonnen; en hoe behandeld, V. 167.

ROMERTOCHT (H—D. *Römerzug*), wat? IV. 124. V. 495.

ROOMSCHGEZINDEN, hier te lande nog lang menigvuldig, II. 360. 486. Nog lang in grooten haat, II. 495. 545. Ook bij Oldenbarneveldt, II. 495. En sterke Plakaten tegen hen, II. 493.

ROTTERDAM. Zijne Privilegien op de *Vroedschap*, onder Philips I., IV. 202. En vervolgens, IV. 242. 268. 293. Na 1572. IV. 351.

ROUSSEAU. Zijn gevoelen omtrent de Vertegenwoordiging getoest, IV. 2. Vergeleken met dat van *Paine*, IV. 11. De Grondslag van zijn Stelsel, IV. 4. Zijne *Souvereiniteit* is eene *Kiezingssouvereiniteit* zonder Volmacht, en enkel door Zaakgelastigden, IV. 12.

RIJKEN en *Vroeden* voor *Rijkdom* en *Vroedschap* in de Steden, IV. 169. Worden genomen voor de *rijkste* en *vroedste* Stedelingen, IV. 168, 169. 171. Zie VROEDSCHAP.

RIJKDOM } zoowel als *Vroedschap*, oulings opgeroe-
RIJKHEID, } pen, IV. 169. Hoe allengskens veranderde, IV. 230. 247. Zie VROEDSCHAP.

RIJKSTEDEN in Duitschland oudtijds ook *schotschuldig*, IV. 113.

S.

SALISCHE *Landen (terrae Salicae)*, wat? V. 173. 206. Waren ook in deze Nederlanden bekend, I. 25. V. 26.

SALISCHE *Wetten (Leges Salicae)*, wat? en hoe onderscheiden van de *Capitularia*, V. 16. Ook bij ons bekend en gebruikt, V. 25.

SATISFACTIEN der Steden van Holland, wat? I. 144. Hoe die wederom opgeheven zijn, I. 145. 165. Het geschiedde wettig, I. 145.

SAXEN, en *hunne Vrijheid*, hoe onder *Karel den Grooten* te begrijpen, V. 4. 6. 12.

SCHADELOOSSTELLING (*Acte van*). Zie ACTE.

SCHATKIST der Graven hoe zeer verminderd, IV. 446. 450, 451. Hoe onder Graaf Karel II. uitgeput, IV. 510. Zie DOMEINEN.

SCHELLING (VAN DER) opgehelderd, IV. 440.

SCHEPENEN en *Schepenbanken*, hun oorsprong, IV. 137. In wat zin zoo *oud*, zelfs *ouder* dan de Steden, IV. 137. Door wie zij oorspronglijk gekozen wierden, IV. 139, 140. Hoe lang zij aanbleven, IV. 140. Voorheen onbepaald in getal, en groote misbruiken hieruit, IV. 141. V. 489. Zij konden, zonder den Schout, geene *Keuren* maken. Zie KEUREN.

SCHIEDAM. Privilegien op de *Vroedschap*, IV. 231. 243. 268. 296.

SCHILDTALEN, waarin bestaan, en hoe berekend, IV. 502.

SCHIPBREUKIGE, of *gestrande Goederen*, waren 's Graven Domein, IV. 436. Behoorden tot zijne *Epargnes*, V. 443. Hierin door *Privilegien*, naderhand door *Wetten*, vele verzachtingen gebracht, IV. 437.

SCHOOL en *Schoolambachten*, 's Graven Domein, IV. 432.

SCHOONHOVE. Privilegien op de *Vroedschap*, IV. 244. 308. 334. Na 't jaar 1572. IV. 351. Nader verzoek om Vroedschap in 't jaar 1560. en 't Advis van 't Hof daarover, V. 519, 520. Het Kasteleinschap, V. 473.

SCHORREN, en *aanwassen*, zijn 's Graven Domein, V. 431. Hij geeft vrijheden en voorrechten tot, en bij 't bedijken, V. 439. Gaat het misbruik tegen, V. 439.

SCHOT, de oude schatting van onvrije lieden, moet niet verward worden met *Beden*. Zie BEDEN, CIJNS. Werd nog lang in *de Steden* voor den vrijen grond betaald, IV. 109. Wanneer Dorpsgewijze omgeslagen, IV. 96. 102.

SCHOTBAAR *Land*, *lieden*, enz. Wie *schotbare lieden*, *schotbaortigen*, *schotschuldigen* zijn, IV. 71. 102. *Schotbaar land zal schotbaar blijven, wie 't ook koopt*, bij de Wet bepaald, IV. 82. 93. 95. V. 285. *Schotschuldigen* worden *vrije* lieden door 't verhuizen naar de schotvrije Steden, IV. 102. Groote aanwas der Steden door die *schotvrijheid*, V. 327. *Schotvrijen* maken 't gekochte *schotbaar* land niet meer vrij, IV. 83. V. 346. *Schotboeken* in de Steden, IV. 173. *Schotvangers* mogten niets doen zonder *vroeden* en *rijken*, V. 338. *Schotzetters*, IV. 99.

SCHOTSCHE *Lakenhandel* reeds 1326. in Middelburg, V. 71.

SCHOUTEN, *Schoutschap*, *Schout-ambt*, zijn 's Graven Domein, V. 387. *Schouten* der Steden en hun oorsprong, IV. 135. Waren oudtijds ook in 't Stadsbewind, IV. 144. Zij zijn eigenlijk geen *Rechters*, IV. 133 Heeten toch bij uitstek *Rechters*, en waarom? IV. 134. 161. Zij vervangen den Graaf. en *bewaren zijn recht* in de Stad, IV. 135. Zonder hun stond een Stad *rechteloos*, en kon geen *Vierschaar* gespannen worden, IV. 135. V. 488. 494. Zij waren boven 't bereik, en geheel onafhanglijk van de *Stedelijke Magistraten*, IV. 135. V. 495. Zij maakten de *Keuren* met hulp der *Schepenen*. Zie KEUREN. 't *Schoutschap* te *Alkmaar*, V. 320.

SCHROOD-*Ambacht* of *Wijnpeil* in de Steden, is oorspronglijk 's Graven Domein, IV. 432.

SCHUTTERIJEN in de Steden, hare opkomst, IV. 177. Hoe en wanneer gekend in Stedelijke beraadslagingen, I. 130. 265. II. 33. Waarom niet gekend bij Prins Willems regering 1581. I. 218. Waarom. en hoe buiten 's Lands beraadslaging gesloten, I. 263. Zie BURGERS.

SECRETARISSCHAP (*Klerkambt*) in de Steden, 's Graven recht, IV. 432. V. 388.
SECRETE *Correspondentie*, ten tijde van *J. de Witt*, III. 226. 270. De gelden daartoe benoodigd, II. 194.
SERVI *Domaniales*, enz. V. 210. Zie SLAVEN.
SERVIUS *Tullius* in Rome, hoe de *stemming* des Volks verordende, IV. 166.
SINCFALA, de stroom '*t Swin* in Vlaanderen, outiigs de scheiding tusschen Vlaanderen en Vriesland, V. 41.
SLAVEN in de Middeleeuwen door geheel Europa in gemeen gebruik, en groot aantal, IV. 62. Zie LIJFEIGENEN, ONVRIJEN. Van waar die menigte, IV. 63. In Vrankrijk hoe allengs vernietigd, verzacht, of verminderd, V. 238. In *Vriesland* veelvuldig, V. 28. Of zij van hun Heeren mogten *gedood* worden, V. 38. 91. Zij waren in Holland, zoo wel als elders, *landeigenen*, *hofhoorigen*, in grooten getale, IV. 40. En werden met de akkers of 't land overgedaan, V. 88. Werden verruild, verkocht, enz. V. 89. Volgden den lageren stand der Ouders, V. 86. Kwamen toe, aan de *Vorsten* zelf, of aan de *Geestelijken*, of aan de *Wereldlijken*, V. 86. De *slavernij* in Holland allengs verzacht, eindigde in *Keurmede*; daarna in *Afkoop* van Keurmede, en eindelijk in geheele vrijmaking, hoe en wanneer? IV. 103. V. 94. Zie LIJFEIGENEN.
SLEUTEL (*de*) *op de kist leggen*, welke rechtsgewoonte; IV. 456.
SLINGELAND (S. VAN) aangeprezen, en verbeterd, III. 63. IV. 602.
SLUIZEN, 's Graven Domein, V. 431.
SMALLEGANGE (M.) opgehelderd, IV. 440.
SOLIDUS, in 't Fr. *un sou*, hoeveel? V. 7.
SONDSCHE *Tollen* en doorvaart, belangrijk, III. 308. 321.
SONOY (D. VAN) Kastelein van Medenblik, heeft zijne Commissie van den Graaf van *Leicester*, II. 131. 186. 254. 506. Zijne handelingen, II. 314. Zijn hevig verschil hierover met *Maurits*, wien hij weigerde te gehoorzamen, II. 314. 446. En Uitslag, II. 450.
SORTES *Saxonicae*, *Burgundicae*, *Wandalicae*, enz. Dus zijn genoemd de Lotverdeelingen der Landen, die door de Franken overmeesterd werden, en waarvan elk zijn aandeel bekwam, V. 164.

SOUVEREINITEIT. Of oorspronglijk bij *het Volk* zij? I. 252. Hoe van de *Grondmacht des Volks* te onderscheiden, I. 253. Of zij *drie machten* bevat? II. 30. Of zij *gerepresenteerd* kan worden? *neen*, zegt Rousseau, IV 2. Anderen zeggen, *ja*, en hoe? IV. 6. Of de Souvereiniteit stilzwijgend kan opgedragen worden, IV. 612. De Souvereiniteit eens Vorsten wordt niet altijd beperkt door *Staten*, al is de *naam* en *zaak* aanwezig, IV. 378. Of in Europa tot de volle Souvereiniteit ooit behoorde 't recht om, eigenwillige Belastingen op te leggen, IV. 534. De Souvereiniteit van Holland, volgens *Wilkes*, hoe bij de *Gemeente*, II. 280. 285. 310. Hoe aan Elisabeth van Engeland aangeboden, II. 217. 255. Op nieuw in 't jaar 1587. II. 316. Aan Vrankrijk, en geweigerd, II. 12. 24. De Souvereiniteit der Graven van Holland. Zie GRAVEN. De Souvereine Overheid aan Willem I. 1575. 1576. opgedragen, I. 104. 118. In 't jaar 1581. vernieuwd, I. 257. Nader bevestigd, I. 282. Of zij in 't jaar 1584. aan 't *Volk* kwam, of aan de *Staten*, II. 26. Der Staten Souvereiniteit zeerbetwist onder Leicester. Zie LEICESTER. Eindelijk gevestigd. Zie STATEN.

SPA-STEKING en *spa-gestoken landen*, wat? IV. 437. Zij zijn 's Graven Domein, IV. 437.

SPEELKINDEREN. Hun goed verviel aan den Graaf, IV. 441.

STAATSBEWIND van Nederland door eenen *Staatsraad* of *Raad van Staat*. Zie RAAD en STAATSRAAD.

STAATSGEBOUW der *Republiek*, of bij toeval gevormd zij, IV. 601.

STAATSRAAD van Prins Willem, I. 74. Een *Staatsraad* van *twaalven* bij Hem, als Graaf, I. 343. 353. Bij Maurits, II. 7. Staatsraad over de Republiek bij Leicester, II. 79. Bij afwezen van Leicester, II. 219. Staatsraad van *twaalven* met Maurits aan 't hoofd, III. 75. Poging van Jeannin, om zulk een' Staatsraad met Maurits intestellen, in plaats der Algemeene Staten, III. 75. Zie RAAD VAN STAAT.

STAATSSCHULDEN van Holland, onder *J. de Witt*, III. 331.

STADHOUDERS onder de Graven, hunne *commissie*, *macht*, en betrekking tot *Vorst* en *Staten*, I. 57. Hoe *Stadhou-*

houder en *Gouverneur* daarna te onderscheiden, II, 46. III. 147. Hun recht, om de Staten ter dagvaart te roepen, IV. 534. Worden in de Unie van Utrecht ondersteld even als de *Staten*, III. 67. De woorden, *nu ter tijd wezende*, hoe bij de Unie optevatten, III. 216. Prins *Willem I.* Stadhouder des Konings, I. 50. 56. Was nooit *Stadhouder* van de Staten, I. 68. 73. 76. 85. *Maurits*, hoe Stadhouder onder de Staten. Zie MAURITS. De *Stadhouder* was het hoofd van alle Ambtenaren, II. 58. III. 68. Hij bezweert den Gereformeerden Godsdienst, II. 495. III. 321. De *Stadhouders* gehoorzamen aan Leicester, als Gouverneur Generaal, II. 75. 125. 264. 266. Hebben zitting in den Raad van Staat, III. 74. Hunne *Commissien*, als *Gewestelijke* Stadhouders, komen van de Staten Generaal, schoon hunne benoeming van de Gewesten, II. 138, 139. Stadhouder van *Gelderland*, ook onder Leicester, I. 221. 426. II. 138. Van *Utrecht*, II. 136. Van *Vriesland*, II. 137.

STADHOUDER van Holland. De eerste ten tijde der Staatsregering was Maurits. Zie MAURITS. Een Stadhouder hoe in betrekking tot den Raad van Staat, III. 14. Of hij na Leicesters vertrek meer of minder macht bekwam, III. 63. Ging altijd gepaard met de Staten tot 1650. IV. 624. Of zonder hem de Staten mogten regeren, IV. 624. Of hij altijd uit het Huis van Nassau moeste wezen, IV. 625. De Stadhouderlijke macht over de Garnizoenen, II. 301. Hij verkiest uit de benoeming der Staten, III. 33. En der Vroedschappen. Zie VROEDSCHAP en MAGISTRAATSBESTELLING. Hoe beslisser der Stedelijke Geschillen, III. 41. Ook der *Staten*. Zie STATEN. Zijn invloed op 't onderhoud van Verbonden, III. 274. Zijn macht te groot geacht, III. 195. Onder Fredrik Hendrik, van Holland en Zeeland bijeen, III. 192. Het Stadhouderschap bij Kromwels tijd uitgesloten, III. 272. Bij 't Eeuwig Edikt vernietigd, III. 332. Of nuttig zij volgens *P. Paulus*, III. 70.

STAPEL-RECHT, 's Graven Domein, IV. 435.

STATEN. Is de algemeene benaming voor alle *rangen* of *standen* van menschen, IV. 29. Zij zijn of in eenen enkel *Burgerlijken* of in *Staatkundigen* zin optevatten, IV. 357. In *Burgerlijken* zin zijn er *Staten* in al-

alle Maatschappijen; zelfs in de willekeurigste Regeringen, IV. 29. 31. Zij zijn in *Staatkundigen* zin, of zonder bewind en macht, of met bewind en macht, IV. 30. 38. Hoe die in 't oud *Vrankrijk* te beschouwen, IV. 33. Hoe in Engeland, IV. 33.

STATEN (*Algemeene* of *Generale*) (*les Etats Generaux*), in *Vrankrijk* eerst in de XIVde Eeuw begonnen, V. 229. Waren de Representanten van 't gansche Volk, V. 220. Beperken niet altijd 's Vorsten Oppermacht, IV. 378. V. 220. Zijn zeer te onderscheiden van de oude *Comitia Regni*, V. 221. Wanneer die *Etats Generaux* voor de eerste, V. 229. En wanneer voor de laatste maal in Vrankrijk vergaderd, V. 241.

STATEN (*Algemeene*) der *Nederlanden*. Zijn eerst begonnen en opgeroepen onder Keizer Karel, en waartoe, IV. 499.

STATEN (*Algemeene* of *Generale*) dezer Gewesten na de Afzwering, wanneer een vast en zittend Lighaam, en of zij de Souverein en zelfs boven de Provinciale Staten waren? II. 98. 140. III. 67. 133. 145. Hun sterk schrijven naar Engeland over Leicester, II. 235, 243. Doet verkeerde uitwerking, II. 239. Hunne klachten over Holland, II. 351. Hunne *preventie* in de terechtstelling van den Hr. van Oldenbarneveldt, bij de Staten van Holland erkend, III. 138. Hun gezag onder J. de Witt hoe min of meer verduisterd, III. 303. Hoe opgeluisterd, III. 304.

STATEN *van Holland onder de Graven*. 't Woord in algemeenen en burgerlijken zin, hoe? IV. 357. In staatkundigen zin zeerlaat bekend, IV. 357. 364. De naam zelf in Holland eerst in de XVde Eeuw bekend geraakt, I. 23. (18). IV. 366. *Wie* en *wat* zij waren onder de Graven, I. 17. 20 23. Hadden geen deel aan de *Oppermacht*, IV. 530. Bijzonder niet aan de *Wetgevende* Macht, I. 10. II. 267. IV. 414. Waren geene *Leden van 's Lands Regering*, IV. 367. 382, 383. Hadden geen deel aan Oorlog en Vrede, IV. 423. Bezaten niets van de Uitvoerende Macht, noch eenige aanstelling van Ambtenaren en Magistraten, IV. 418. 532. Zij hebben de *Domeinen* of Graaflijkheids Domeinen niet aan de *Graven* gegeven, IV. 440. Zijn zelfs uit die Domeinen verrijkt. Zie DOMEINEN. Zij

waren met bewind in de XVde Eeuw nog niet bekend, IV. 39. Zij maken langzamerhand een *Staatslighaam* uit, doch zonder uitdrukkelijke Verordening, IV. 373. 516. Dit wordt naderhand ſtilzwijgend bij de Vorsten goedgekeurd, IV. 525. Zij komen onder Gravin *Maria* eerst Staatsgewijze voor, IV. 377. Maar maken geen vastbepaald *Lighaam* uit van 7 *ſtemmen* dan onder Keizer Karel, IV. 373. Dat Lighaam beſtond in de *Edelen* en *zes groote Steden*, IV. 517. De orde in het ſtemmen begon eerst laat. IV. 517, 518. Die *Staten* bleven toch *onderdanen*. I. 39 Zij deden, bij de inhuldiging den Eed van Gehoorzaamheid en Onderdanigheid, IV. 261. Zie HULDIGING. Zijn niet gekend in de Overdracht der Regering op Graaf Jan II., IV. 407. Zij werden opgeroepen bij de overdracht der Landen door Keizer Karel aan zijn' Zoon, IV. 579. Hebben geene *eigenwillige* Vergaderingen of Dagvaarten, IV. 529. Noch kwamen op *eigen gezag* bijeen, IV. 379. 380. 412. Uitgezonderd ten tijde van Maria, IV 258. 491. Mogten niet vergaderen ongeroepen, I. 39. Hielden zelfs geen *kleine Dagvaarten* dan na bekomen bewilliging, IV. 380. Bij 't raadplegen moesten zij buiten ſtaan, I. 44. Zij deden hunne verzoeken bij *Request*, IV. 540. 558. Zie REQUEST. Zij waren onder de Graven altijd de *Repreſentanten* van het Volk, I. 37. IV. 23. 565. Ook na de Afzwering, IV. 24. Of een *Lighaam* van Staten *nuttig* ware onder de Graven, heeft geen verſchil, IV. 390. Zij komen ook dikwils voor als *Getuigen*, IV. 383. Als *Borgen*, IV. 383. Als *Rechters*, IV. 383. Als *Scheidsmannen*, IV. 383. Zelfs bij *Familiegeſchillen* in 't Grafiijk Huis, IV. 394. Doch bekomen daaruit geen recht op die daden of Uitſpraken, ald. en IV. 410. Zij verzoeken, in ſommige zaken, hun *advis* te mogen geven, zonder gevolgtrekking, IV. 388. Hun wettig recht op 't inwilligen of weigeren van gedane *Geldbeden* door de Vorsten, I. 24. 79. IV. 545. Mogten bij die gelegenheid voorſlagen doen, of voorwaarden bedingen, IV. 539. Kregen bij het toeſtaan der Beden ook vele gunsten, IV. 540. Werden bij die gelegenheid ook wel geraadpleegd over Landszaken, IV. 540. Zie ADVIS. Maar kregen hierdoor geen Recht

op

op de Oppermacht, IV. 541. Hoe verre zij recht hadden in zaken der *Admiraliteit*, IV. 542. In zaken van minderjarigheid der Vorsten, IV. 543. Van de Munt, IV. 543. Waarom zij al of niet willig waren om 's Graven Domeinen te koopen, IV. 459. Zij kregen Octrooi, om de door hun ingewilligde *Gelden* zelve te mogen heffen en invorderen, IV. 545. Ook door middel van *parate executie*, waartoe zij vrijheid verzochten, IV. 545. V. 294. Stelden in 't jaar 1561. als middel van heffing *den tienden penning* voor op de vaste goederen, doch bezwaarden zich in 't jaar 1570. over den *tienden penning* op 't verkoop van losse goederen. Zie TIENDE PENNING. Door dat alles kregen zij in de XVIde Eeuw meer bezigheid en vastheid van Collegie, IV. 545. Bekwamen eene afzonderlijke Vergader- en Registerkamer achter de Kloosterkerk in 's Hage, IV. 526. 529. Hielden te voren hunne Registers onder en bij den Griffier van 't Hof, doch naderhand door hunnen *Advokaat*, IV. 526. Of ook ooit *drie Staten* in Holland waren, IV. 485. (72). Hoe met de *kleine Steden*. Zie KLEINE STEDEN.

STATEN *van Holland* (sedert 1572. en na de Afzwering). Zij vergaderen in 't jaar 1572. op 't gezag van Prins Willem I., als 's Konings Stadhouder, doch tegen zijne bedoeling, I. 50. 59. 66. 374. IV. 583. Uit hoeveel leden toen bestonden, IV. 586. Zij vergaderen ook nog gedeeltlijk onder *Bossu*, 's Konings Stadhouder, doch zonder gevolg, I. 387. Maken onder Willem I. eene *Ordonnantie* op der Staten Vergadering, I. 72. 80. Stellen Hem met Zeeland 1576. aan tot Souverein en Overhoofd, I. 104. Nieuwe Ordonnantie 1576. op de Staten-Vergadering, en herziening, I. 151. 154. Doen Eed aan *Willem I.* Hoe de Staten bij de Unie van Utrecht te beschouwen, IV. 593. Hoelang en hoe zij den Koning getrouw blijven, IV. 587. Hoe te beschouwen bij de Afzwering 1581. I. 224. Ordonnantie op de Staten-Vergadering in dat jaar, I. 222. Hun bange toestand na doode van Willem I. in 't jaar 1584. III. 2. De Staten onder de Regering van Leicester. Zie LEICESTER. Na zijn vertrek bekrachtigd, III. 23. En meer bevestigd 1°. in de Wetgevende Macht, III.

III. 24. 2°. In de aanstelling van Ambtenaren, I. 340. III. 31. 3°. In 't recht van pardongeving, III. 38. 4°. In 't beëedigen der Militie; 5°. in hunne Zekerheid en Vrijwaring, III. 40. 6°. In 't Kerkelijke Bewind; 7. in het gezag op de Hoven van Justitie, III. 48. 8°. In hunne *Gecommitteerde Raden*, III. 58. En 9°. in zaken der Stadhouders, III. 62. Zijn hierin veel verschuldigd aan *J. van Oldenbarneveldt*, III. 61. De Vertegenwoordigende *Grondmacht* der Staten erkend, II. 433. Hoe gezegd te *representeren de hooge Overheid*, III. 34. Hoe zelf *de hooge Overheid* genoemd, III. 256. Wanneer 't woord: *onze souvereine autoriteit* door hun gebruikt, III. 58. Hoe zij zelf *de hooge Overheid* zijn, III. 385. Hoe zij als *Souverein* zijn verbonden aan bezworen *Privilegien*, die *Verdragswijze* bij de Unie van Utrecht ingeroepen zijn en *constitutioneel* wierden, III. 49. Zij hadden hierdoor geene volstrekte Souvereiniteit, III. 260. 301. Of zij zich zelven die *Souvereiniteit* konden geven, IV. 611. Hoe zij zelven aan de Rechterlijke Uitspraak onderhevig waren, III. 261. Zij verdedigen de Acte van Uitsluiten des Stadhouders in 't jaar 1654. III. 278. Zij hebben nooit 32 Steden uitgemaakt, II. 4. Hunner Afgevaardigden ontvangst bij Elisabeth, II. 233. Hun gezag onder Leicester bij sommigen zeerveracht, II. 319. De Gedeputeerden ter Dagvaart hoe niet zijn *de Staten*, II. 203. III. 285. Hoe alles veranderde in 't jaar 1795. IV. 593.

STATEN-*Collegie* te Leiden, wanneer opgericht, IV. 48.

STEDEN van *Europa*, en hare eenvoudige Opkomst, in *Italie*, *Vrankrijk*, *Duitschland*, enz. IV. 105—107. Van *Brabant*, *Vlaanderen*, en de overige Nederlanden, oorspronglijk uit *onvrijen*, en uit de *vrijverklaring* van *hofhoorigheid* en *cijnsbaarheid*, IV. 62. 106. 113, 114. Door zoogenoemde *lettres d'affranchissement et de liberté*, of *vrijheidsbrieven*, IV. 106. 108. Bijzonder van *Holland*, IV. 116. De vrijgemaakte *Steden* krijgen macht *nieuwe Poorters* te ontvangen, IV. 117. Die een *poorter* werd, hield op *slaaf* of *eigenman* te zijn, IV. 118. 120. Onderscheiding tusschen *Oppida* en *Urbes*, IV. 116. De Graven behielden zich voor, vele Renten, gronden en rechten,

ten, IV. 120. Het Politiek Stedelijk Bestuur, hoe oulings en allengskens ingericht, IV. 144. De Stedelingen worden met vele *Domeinen* verrijkt, IV. 146. Zij helpen den derden stand in Vrankrijk uitmaken, IV. 128. Zie TIERS-ETAT. In de Hollandsche Steden rezen allengs de *Vroedschappen* op. Zie VROEDSCHAP. De *zes* groote Steden maakten met *de Edelen* allengskens het Lighaam uit der Staten, en werden ter dagvaart geregeld opgeroepen, I. 31. IV. 520. De *kleine Steden*, hoe, hoeveel, en om wat redenen, ter Dagvaart opgeroepen, IV. 520. Zij behooren toch niet tot het Lighaam der *Staten*, I. 28. Zij beklagen zich over de groote Steden, en verzoeken ook geraadpleegd te worden, IV. 521—524. De redenen van haar achterblijven, IV. 521. Zie voords KLEINE STEDEN. De Steden niet aan te spreken bij de Tollenaars om schulden, V. 442. Hoe onderworpen aan *parate executie*, I. 237. Zij matigen zich sedert 1572. veel macht aan, V. 573. 576. Hare aangroeiende macht na de Afzwering, vooral na 't jaar 1591. III. 52. 55. Bijzonder in de Rechtspleging, III. 53.

STEMMING (Orde van) ter Dagvaart van Holland, I. 92. 96. 153. 234. IV. 590.

STEUERN, en *Steuer-freyheit*, wat in 't H—Duitsch, IV. 57. 122.

STILZWIJGENDE toestemming, van wat kracht, II. 31. Stilzwijgende Opdracht van 't Hoogst Bewind, IV. 612.

STROOMEN, *Rivieren*, en hun *Bodem*, zijn 's Graven Domeinen, IV. 429.

SUBMISSIE van Geschillen in Holland aan Prins Willem I. I. 152. 235. Aan Maurits, III. 186. Hoe buiten 't Stadhouderschap, III. 228.

SUPERINTENDENT-*Collegie* der Admiraliteit met Maurits, III. 18. *Bij provisie*, III. 99. Om welke reden, III. 102. Afgeschaft, III. 101. Met Maurits aan 't hoofd, III 102.

SUPERIORITAS *Territorialis* den Graven van Holland toegekend, V. 264.

SYNODE *Nationaal* onder Leicester, II. 116.

STIJL (S.) getuigenis nopens den Erfstadhouder Willem V. voor 't jaar 1781. III. 399.

T.

TAFELGOEDEREN der Bisschoppen, elders *Domeinen* genoemd, IV. 426.

TESTAMENTEN der Hollandsche Graven, beschikking over hunne Domeinen en verdere Graaflijke Goederen, bij Testament, IV. 369. V. 265.

TEXELSCHE *Domeinen*, Koorntienden, Duinen en Meierlanden, V. 420. 423.

THEOPHANA, Keizerinne, hare bezitting in- en betrekking tot deze Landen, V. 197.

TIENDEN van de Landen, als een Godlijk recht beschouwd en gevorderd, V. 7. 13. De *Tienden* tot de Kruisvaarten, genoemd *decimae Saladinae*, IV. 578. Onder de Graven; zijn hun oorspronglijk Domeinrecht als Landsheer, IV. 444. Aan velen vergund, IV. 444. Ook de *novale* Tienden, IV. 445. Tiendenverhef in Zeeland, hoe? V. 459. De Tiend-registers in Zeeland te zoek geraakt, V. 457.

TIENDE PENNING onder de Graven op de vaste Goederen, reeds onder Keizer Karel door de Steden voorgesteld en ingevorderd, IV. 498. In de jaren 1542. 1543. 1552. 1553. 1561. bij *Vorst* en *Staten* dan eens aangenomen, dan eens afgewezen, IV. 506. Bracht weinig op, IV. 507. Plakaten op dien *Tienden Penning* in 't jaar 1553. IV. 547. In 't jaar 1556. IV. 548. Werd bijzonder door de Staten in 't jaar 1561. op de Inkomsten en vaste Goederen voorgesteld, en daarnaar geheven, IV. 514. 552. V. 535. Zij maken hier eene *Ordonnantie* op, en 't wordt op advis van 't Hof van Holland door den Koning goedgekeurd, V. 535. 540. Was veel zwaarder dan die later door Alba gevorderd is, V. 540.

TIENDE PENNING onder *Alba*, op den *verkoop van Meubilen*, en *Twintigste Penning* op *vaste Goederen*, IV. 513. Was in de plaatze van *jaarlijksche Beden*, IV. 514. Dezelve werd in Holland afgekocht voor *f* 271000:-, IV. 515. 555. En werd alomme hatelijk gemaakt, IV. 515. Het Plakaat, hierop afgekondigd, weder ingetrokken, IV. 515. De Tiende Penning was op zich zelf het groote kwaad niet, maar de *geweldige wijze* van vorderen, met onwil der *Staten*, IV. 506. 515.

TIERS-ETAT, of *Derde Stand* in Vrankrijk, IV. 128.

Eerst

Eerst als zoodanig opgeroepen in de XIVde Eeuw; was eene nieuwigheid, IV. 462. V. 235. 296.

TITEL der *Staten* van Holland veranderd, III. 253.

TOESTEMMING van 't Volk in 't vervreemden van het *Territoir*, hoe? V. 189. *Stilzwijgende*, hoe? V. 612.

TOLLEN op de *zoute* en *zoete wateren* zijn 's Graven Domeinen, V. 397. 430. 432. 446. De Graven hadden overal hunne *Wachten* en *Tolhuizen*, V. 397. 433. De *Tollen* te water waren oorspronglijk en nog lang aan het Duitsche Keizerrijk, IV. 434. Werden 's Graven goed, IV. 434. Zij werden door hun *verpacht*, verleend, verhuurd, verkocht, V. 435. V. 397. Vele persoonen en Steden kregen Tolvrijheden, IV. 435. Die Tolvrijheden dikwils misbruikt, V. 468. De Tol van Yersekeroord in Zeeland, V. 397.

TRACTEMENTEN van Ambtenaren. Zie WEDDEN.

TRIBUTUM *Superindictum* bij de Romeinen, V. 466. Zie CIJNS en BEDE.

TWEEDRACHT in een Land, en verderflijke gevolgen, III. 329.

TWENTE, oudtijds vol van *hofhoorige* lieden, IV. 71.

TWINTIGSTE *Penning* onder Alba, bij 't verkoop van *vaste* goederen, gevraagd, IV. 506. 514. Zie TIENDE PENNING.

TIJNSGOEDEREN, en *tijnsschuldige* lieden, wie, en wat? IV. 71. 73. Zie CIJNS.

U.

UITSLUITING der Stadhouders van 't Bewind in Holland bij eene Acte, III. 276. Verdedigd, III. 279.

UITVOERENDE *Macht* der Republiek 1588. III. 1. Hoe bij de Stadhouders. Zie STADHOUDER.

UNIE van *Holland* in 't jaar 1575. waarbij de Staten 's Konings Stadhouder Willem I. erkennen als *Hoofd* en *Hoogste Overheid* met Souvereine Macht, zoo veel in hun is, I. 103. Unie van Holland en Zeeland 1576. tot het zelfde einde, I. 115.

UNIE der *Provincien* te *Utrecht* 1579. I. 170. Hare kracht en inhoud, I. 171. Hare Teekenaars, I. 173. Haar waar oogmerk, I. 183. Zij bepaalt niet *de rechten* van *Staten* of *Stadhouders*, maar veronderstelt ze beiden, I. 58. not. 149. 186. 188. 197. III. 67. Wat de zin zij, Art. 9. Stadhouders *nu ter tijd wezende*, III. 416. Uitwerksels der Unie voor en na de Afzwering,

ring, I. 190. Haar later gebruik, I. 197. Nader te overzien, in 't jaar 1583. I. 301. Bevestigd 1584. II. 8. Nog later 1650. III. 216.

URBES en *Oppida*, hoe oudtijds onderscheiden, IV. 116.

URBETE in 't H—D., *Orbede* in 't N—D. wat? IV. 108.

UTRECHT of 't *Sticht*, door Keizer Karel, voor zijn geld gekocht, IV. 495. De Stad heeft aan de *Unie* van *Utrecht* haren naam gegeven, I. 170. Utrechts Stadhouderschap voor en onder Maurits, III. 106-108.

V.

VAL (TH. DU), zijne Dissertatie over *'t recht verstand der Unie van Utrecht*, omtrent de *Stadhouders* aangeprezen, I. 57, 58.

VALKENHOF, of Kasteel te Nimwege, door wie gebouwd, V. 87.

VALKENIER (P.) aangeprezen, IV. 354.

VASALLEN, of *Leenmannen*, hoe den Graaf in zijnen oorlog dienden, IV. 448. Waarom zij daartoe veeltijds gewillig waren, IV. 448.

VEERTIGEN. Zie VROEDSCHAP.

VERANDWOORDELIJKHEID van Volks-Representanten, hoe meer in schijn, IV. 7. Van alle Ambtenaren aan den Graaf, in 't doen van Rekening, V. 522.

VERBEURTVERKLARING van goederen gerekend onder 's Graven *Epargnes*, V. 443. Verbeurte van *lijf* en *goed*, IV. 442. Verzacht tot verbeurte van *f* 60:- en *zijn lijf*, IV. 443. Zie CONFISCATIE.

VERBOND der Edelen en vijf Hollandsche groote Steden met Gelderland en Overijssel 1572. I. 52. 396.

VERBORGEN *Schatten* zijn 's Graven Domein, IV. 437.

VERDIEDEN in *Keurmede*, wat? V. 76. V. 96.

VERDIENSTEN van 't Huis van Orange, hoe met geld te beloonen, III. 286, 287.

VERDRAG van 't *Volk* met zijne Regenten, IV. 3. Zie VOLK.

VERKIEZINGS-*recht* van 't *Volk* is geen *Regeerrecht*, IV. 563.

VERLICHTING beneemt niemand zijne Rechten, IV. 626.

VERLOF- *Geleid-* en *Tolgelden* zijn 's Graven Domein, IV. 435.

VEROORDEELDEN ter dood, en hunne nalatenschap, hoe aan de Graven van Holland, IV. 14. 442.

VER-

VERPACHTING van wegens *den Graaf*, en naderhand der *Staten*, of zij met gezonde Staatkunde bestaanbaar zij, V. 391.

VERPANDING van *Domeinen* en *Heerlijke Rechten* en *Goederen* deden in later tijd de Graven van Holland, vooral *Aalbrecht* van Beijeren, IV. 453. 456, 457. Ook de Utrechtsche Bisschoppen, IV. 456. Zie DOMEINEN.

VERPONDING-*Cahieren*, van wat tijd, IV. 481. Onder Keizer Karel vernieuwd, IV. 503. Zijn geene *Beden* maar 't middel van Heffing. IV. 502, 503. Verschillen over de aandeelen, IV. 503.

VERTEGENWOORDIGING der Staten en Steden, met welk bezwaar der Burgers gepaard, IV. 588. Zie REPRESENTATIE.

VERTOOG der Staten van Holland aan *Leicester*. Zie L.

VERVREEMDING (*alienatie*) van *Domeinen*. Deze was geheel Europa door bekend; had zijnen oorsprong uit Vrankrijk, V. 174. Hieruit kwam vermindering der Vorstelijke Goederen, doch waartegen gezorgd werd, 1°. door Privilegien *de non alienando*, of belofte van niet te vervreemden, IV. 409. Die worden veeltijds in verkeerd daglicht voorgesteld, IV. 461. Uit wat oogpunt die te beschouwen, V. 187. Ook die Vervreemding verboden bij 2°. *Wetten* en Ordonnantien, V. 382. 385, 386. Doch dikwils met weinig gevolg, en 't Verbod door nood krachteloos gemaakt, IV. 446.

VERZEGELING van *Renten* aan de Graven verzocht, IV. 495. Dit waren geene *Beden*, IV. 500. Waarin bestonden, IV. 500. Verzegeling der Renversaalbrieven der Graaflijke Macht aan Willem I., I. 467. (37).

VIERSCHAREN voorheen zonder bepaald getal van Rechters, V. 489. Door den *Schout* gespannen. Zie SCHOUT.

VILLE in het Fransch, *Villa* Lat. in de Middeleeuwen, IV. 107. *Villicus* voor *Schout* in de Steden, IV. 107. 133. *Villani*, Fr. *Vilain*, IV. 107.

VISSCHERIJEN, 's Graven Domein, IV. 437. V. 431. De Verpachting als van Domein, V. 405.

VLAGGEN ter Zee, en *Vendels* te Land, hoe eertijds, III. 263, 264.

VLISSINGE (de Stad) verpand in de XVde Eeuw, IV. 457. In de XVIde Eeuw, II. 67.

VOGELARIJ 's Graven Domein, IV. 437. V. 431.
VOLK. Verdrag van 't Volk met zijne Regenten, IV. 3. Bevat vele onkundigen, IV. 3. 't Volk gekend in zijne Representanten, I. 249. 't Volk van Holland hoe 1576. voorkomt, I. 129. Te Utrecht opgeruid, II. 257. De Volksstem is niet gesmoord in 't jaar 1581. I. 276. Volksvergaderingen te voren onbekend, schoon weleens opgeroepen, IV. 377. *Volksregering* in Vrankrijk eertijds niet bekend, V. 132.
VOLSCHULDIGE lieden, welk soort van *eigen* lieden, IV. 70.
VONNISSE en *Vondenisse*, van waar dit woord, IV. 138.
VOOGDIJSCHAP der Edelen door de Graven geoefend, IV. 609.
VOORBETALING van *Beden*, IV. 502.
VOORDA (B.). Verklaring nopens der Graven macht in Holland, I. 369.
VOORDVLUCHTIGEN, hun goed verviel aan den Graaf, IV. 443.
VOORNE (*het Land van*), hoe onder Graaf Aelbrecht, V. 251.
VRANKRIJK. Zie FRANKRIJK.
VREDES-*Voorslag* van den Koning van Spanje in 't jaar 1574. I. 90. Vredehandel met Spanje onder Elisabeth, II. 332. Onder Leicester, II. 343. 350. Tegengewerkt door de Staten, II. 415. 439. 443. 465. 488.
VREEMDELINGEN, wie dus te noemen, II. 201. 212. Hoe uit de Ambten en Regering geweerd, II. 396. 404. IV. 417.
VRIEZEN en *Vriesland*. Zie FRIEZEN, FRIESLAND.
VROEDEN en *Rijken*. Zie VROEDSCHAP.
VROEDSCHAP (*'t woord*), genomen voor enkele *vroede* lieden, even als *Heerschap* voor *Heeren*, IV. 171. 216. In wat zin *de Vroedschappen* kunnen gezegd worden *zoo oud* te zijn als *de Steden*, II. 289. IV. 158. 174. De Vroedschappen in de Hollandsche Steden als *vaste Lighamen* onbekend onder de vroeger Graven, en bij de Instelling der Steden, IV. 183. 283. 335. Zij zijn als vaste Lighamen langs verscheiden trappen opgekomen: hun eerste trap, IV. 159. Tweede trap, IV. 165. Derde trap, IV. 175. Vierde trap, IV. 182. Wanneer aan vast getal van personen verbonden gemaakt, IV. 183. 245. 283. *Vroedschappen*

Schapslighamen ingericht tot benoeming van Magistraten, IV. 200. En om mede te *helpen raadplegen*, IV. 263. Waren niet altijd voordurende, V. 564. Zijn meest voor zekeren tijd, of tot wederzeggen, of tot bepaald getal van jaren gegeven, voor 4 of 5 jaren; IV. 193—200. Zijn door de Graven schoorvoetende gegeven, of noode ingewilligd, II. 542. IV. 205. 346. Zijn op verzoek der burgers ingesteld, I. 266. II. 291. Was geen *usurpatie* der Graven, IV. 346. Hertog Philips I. hierover verkeerd beschuldigd, IV. 205. Philips I. heeft in de XVde Eeuw de vaste Lighamen der *Vroedschappen* ingesteld in de meeste Hollandsche Steden, *Dordrecht*, *Haarlem*, *Leiden* enz. Zie de namen dier *Steden*. Philips II. wordt om *Vroedschappen* algemeen voor alle de Steden verzocht, II. 266, 267. Hij weigert ze, en geeft ze aan enkelen, doch voor korten tijd, IV. 271. Vele moeiten gedaan, om voordurende Vroedschappen te bekomen onder Keizer Karel en zijn Zoon *Philips III.* IV. 277. enz. *Vroedschappen* en *Veertigen*, hoe in lateren tijd te onderscheiden, IV. 283, 284. Hoe van de Stedelijke *Magistraten* te onderscheiden, II. 538. IV. 628. In wat zin *Vroedschap* en *Gemeente* 't zelfde, in wat zin onderscheiden, II. 435. 451. Hoe zij raadpleegden met de *Gemeente* of Stedelijke burgers, I. 271. Zij sloten daarna de Stedelingen geheel uit, IV. 247. Vroedschappen zijn geen *Ambtenaren* of Magistraten der Graven, V. 290. Moeten niet verward met *Oudraad* en *oude Raden*, IV. 217. De Privilegien zijn niet gegeven aan de Magistraten, maar aan de *Stedelingen* in 't gemeen; IV. 210. Die Lighamen, en niet de Magistraten, zijn de *ware Representanten* der Burgers of Stedelingen, I. 254. II. 291. 313. IV. 340. 581. V. 290. Hunne Macht, II. 280. 291. In sommige Dorpen zijn ook *Vroedschappen* gekomen in plaats der oude *Burenfsem*, IV. 336. Zie 's HAGE, WORMER, JISP. Zij matigen zich onder Prins Willem I. vele rechten aan, I. 113. IV. 355. V. 573.

VROONEN bij Alkmaar, 's Graven Domein, V. 421. 422.

VROONHOVESCHERIJ bij Leiden was 's Graven Domein en oorspronglijk zijn vrij goed of *Vroon*, IV. 428.

VRIJ *Graafschap*, wat? I. 336. Hoe Zeeland dus genoemd, I. 295.

VRIJ *schip*, *vrij goed*, is een Regel, zoo in Vrankrijk als in Engeland bij de Wetten onbekend; en is bij geen van beiden de Staatsregel; maar wordt bij *Traktaten* bedongen, III. 305.

VRIJEN en *Dienstbaren*, oulings in Holland de twee clasfen van Ingezetenen, IV. 40. *Vrijen* waren *vrij* van *schot* en *lot*, IV. 59. 81. En andere belastingen, IV. 82. V. 327. Werden ook *Welborenen* genoemd, IV. 10. Zie WELBOREN. Zij bekleedden naderhand *Ambten*, IV. 54. Bekwamen allengskens *Leengoederen* en *Heerlijkheden*, IV. 54. 58. Werden hierdoor aanzienlijk, en uit hun sproten de *Edelen*, IV. 55. Woonden oorspronglijk niet in de Steden, IV. 81. Wilden *schotbare* landen bij koop *schotvrij* maken, doch dit wordt hun belet, IV. 81, 82.

VRIJDOM van Beden, kwam oorspronglijk den *vrijen*, en dus ook *den Adel* toe, maar werd eindelijk afgeschaft, IV. 317. Op verzoek der Edelen en Steden zelf, als Staten, IV. 317—319.

VRIJGEBOREN. Bewijzen van *Vrij-geborenschap*, IV. 86. V. 340.

VRIJHEID, gesteld tegen over *Slavernij*, V. 9. Wordt dikwils verward met *Staatkundige* Vrijheid, V. 6. 8. 28.

VRIJHEID in den Burgerstaat, hoe onder *J. de Witt*, III. 266.

VRIJHEEREN in Nederland, wie? V. 256.

W.

WAAG, *Boterwaag*, enz. in de Steden, uit 's Graven Domein, IV. 432.

WAARDGELDERS, hoe in 't jaar 1587. aangemerkt, II. 254. 299. Staan onder de Stadhouders, III. 247. Hoe onder Maurits, II. 265. 267.

WACHTWOORD in 's Hage, III. 229.

WAGENAAR (J.) opgehelderd, en verbeterd, II. 199. 231. IV. 125. 147. 246. 415. 484. 493. 495. 511. 513. 524. Zijn gevoelen over de *Representatie* der Staten, IV. 26.

WARMOND. Wanneer en hoe eene *Hooge Heerlijkheid* geworden, V. 277.

WASSENAAR (Heeren en Graven van), hun oorsprong, IV. 39. V. 258. 280. Wanneer en hoe hunne *Hooge Heerlijkheid* begon, V. 280.

WAS-TIJNSCHE, *Wastinische* lieden, wie? IV. 70.

WEDDEN der *Ambtenaren* werden allen uit 's Graven beurs betaald, IV. 444. Bij 't Edikt van 1495. werden zij allen voor een vierde deel verminderd, V. 480.

WEDUWE-*Gaven* der Frankische Koningen, V. 159. 196. 198. Der Graven van Holland, V. 455.

WEESP. Zijn Privilegien van *Vroedschap*, IV. 213.

WEDERKEERT. Hoe de Staten van Holland na de Afzwering, en dood van Willem I. konden zeggen, dat *de Souvereiniteit* tot hen *wederkeert*, I. 250.

WELBOREN en *welgeboren mannen*. Waren oorspronglijk *vrij* van alle *schot* en *lot* en van de latere vrijwillige *Beden* en *Onderstandgelden*, IV. 59. V. 327. Hoe te onderscheiden van *schotboortigen* of *onvrijen*, V. 339. Werden ook genoemd *vrijgeborenen*, ook daarna *schildboortigen* of *geboren van den schilde*, IV. 60. De bewijzen van dat welborenschap, V. 340. De namen van *welborenen* en *edelen* in de XIIIde en XIVde Eeuwen reeds onverschillig gebruikt, IV. 59, 60. 84. Die naam bleef hun bij, zoolang zij door geene *Ambten* of *hooge Leenen* meer *veraanzienlijkt* of *veredeld* wierden, IV. 60. Hieruit dan ontsproten de *Edelen* en *Adeldom* des Lands, die in hooger rangen allengs verdeeld geraakten, IV. 43. Zie EDELEN. Deze *welborenen* verbleven zonder rang op 't platte Land, vanwaar de naam van *welboren mannen* in Rijnland enz. nog overig is, IV. 88. Of zij versmolten onder de Stedelingen en vrijgemaakte landbewoners, IV. 88.

WERFF, WERVE (PIETER ADRIAANSZ. VAN DE) Leidsch Burgemeester; zijne bedrijven voor 't jaar 1572. I. 487. Bestemd voor *Gecommitteerden Raad*, doch die post door hem geweigerd, III. 432. Gezonden aan Leicester, 1586. II. 500. Wat er zij van de teekening der Acte van 1600. IV. 355. Zijn leven, I. 486.

WERVING van *Soldaten* in Holland, II. 274. 299.

WETGEVENDE *Macht* der Graven niet gehinderd door de Geestelijkheid, IV. 577. De Wetgeving der Staten van Holland na Leicester, III. 23. Wat kracht de oude Wetten hadden, met verbod *op lijf en goed*, IV. 442.

WETHOUDERS der Steden oorspronglijk door de Graven gesteld, IV. 345. Zie MAGISTRATEN.

WETTEN *der Franken*, naar elks verkiezing, gevolgd, zooverre de *Burgerwetten* betrof, en niet de *Capitularia*, die algemeen verbonden, V. 18. 23. Hoe verre de Algemeene Wetten *bij* en *met het Volk* gemaakt werden, V. 21.

WIERINGER Domeinen, V. 421.

WIL. Of de algemeene Wil des *Volks gerepresenteerd* of *verbonden* kan worden, en hoe? IV. 2. 4.

WILDERNISSEN waren 's Graven Domeinen, IV. 428.

WILKES (THOMAS), Vertoog tegen Holland, II. 271.

WILLEBRORD (St.), Bisschop van Utrecht, zijne eerste Grondbezittingen, V. 13.

WILLEM *de Veroveraar* (*Conquestor*), V. 242.

WILLEM III., Graaf van Holland, doet uitspraak tusschen *Vrijen* of *Welborenen*, en *Schotschuldigen* of *Onvrijen*, IV. 84. Hij werd *de goede* genoemd, en waarom? IV. 467.

WILLEM V., Graaf van Holland, geeft Privilegien *de non aliënando*, hoe? IV. 409. Verschil met zijne Moeder *Margareta*, over 't *bezit* en *bewind* van 't Land, IV. 395. Hij wordt krankzinnig, en vervangen door zijn' Broeder *Aalbrecht*, IV. 395. Eerst als *Ruwaard*, daarna als *Erfgenaam* en *Opvolger*, IV. 397. V. 244.

WILLEM I., Prins van Orange-Nassau in Holland en Zeeland: is sedert 1559. Stadhouder des Konings van Spanje, I. 50. 56. Heeft als zoodanig zijne *Commissie*, I. 57. En twee *Instructien*, I. 60. Zijne Commissie werd in 't jaar 1572. gerekend nog voort te duren, IV. 584. Hoe hij daarop de zaken nog later bestuurde, IV. 586. Zijne pogingen tot redding der Ingezetenen reeds voor 1572. I. 374. 486. Geeft voor en met 1572. *Commissien* uit aan Ambtenaren, I. 490. 499. 501. 510. Blijft zich *Stadhouder* schrijven, I. 513. Zijne macht, na de scheuring in Holland in 't jaar 1572. boven die der Staten verheven, I. 68. 73. 76. 85. Hij neemt het *advis* der *Staten* in, I. 70. 79. Geeft den Staten meer invloed en gezag, I. 70. 79. Maakt als Stadhouder vele bestellingen over de Stedelijke Vroedschappen, IV. 349—351. Klaagt over wanorde, en wil den Staten het gebied overgeven, I. 96. Krijgt hierop grooter macht van de Staten, I. 99. 118. Zijne toegevendheid voor de Staten, II. 370. Heeft een Raad van Staat nevens zich, I. 405.

Wordt

Wordt *Souverein* verklaard in Holland 1575. I. 104. Ook in Zeeland 1576. I. 118. Waarin deze zijne macht verschilt van de vroegere, I. 125. Zijn wantrouwen op de Staten, en hoe goedgemaakt, I. 159. Hoe in 't Gentsche Verdrag 1576. door den Koning erkend, I. 140. En hoe door de Staten, I. 161. Hoe bij de *Unie van Utrecht* 1579. aantemerken, I. 176. Zie UNIE. Of hij die Unie uit heerschzucht bewerkte, I. 190. Hij gebruikt *'t Konings naam* nog tot 1581. I. 168. Wordt in 't jaar 1581. in Holland *Souverein* in plaats van *Philips III.* met toestemming van den Hertog van Anjou, I. 262. Zijne inhuldiging, I. 205. Oefening der Wetgevende macht, I. 207, 208. De Ambtenaren allen in zijnen Eed, I. 210. Die Regering, waarin onderscheiden van de vorige, I. 212. En waarin beperkt, I. 239. Is slechts bij tijdelijke voorziening, I. 213. 260. 419. 't Was eene wettige daad, en hoe? I. 251. 275. Wordt in Gelderland, Utrecht, en Overijssel ook 't *Opperhoofd*, I. 146. 240. 422. Had als Souverein nevens zich zijne Raden van *Bewind*, *Finantie*, *Admiraliteit*, I. 239. Hij handhaaft de *Gemeente*, I. 263. 271. Wordt 1582. meer *volstrekt Souverein*, I. 285. Krijgt den titel en waardigheid van *Graaf van Holland*, I. 287. Zie GRAAF WILLEM. Hoe *Admiraal*. Zie ADMIRAAL. Angst en verlegenheid der Staten en van 't Volk bij zijnen dood, II. 1. Zijne Verdiensten nooit ontveinsd, en zijne loflijke Nagedachtenis, II. 182. 268. Bedenking over de gevolgen bij langer leeftijd, I. 366.

WILLEM II., Prins van Orange-Nassau. Krijgt *Acte van Opvolging* (*Survivance*) na 's Vaders dood, in Holland en Zeeland, III. 193. 198. Wordt Stadhouder over Holland en Zeeland, bij afzonderlijke Lastbrieven, III. 199. Met eenige verandering van vroegeren, III. 204. Krijgt na lang beraad van Holland geene *Instructie*, III. 201. Verschil daarna met de Staten van Holland om eene kleinigheid, III. 243. Doch in zijne gevolgen zeergroot, III. 244. De Staten Generaal zijn meer op zijne zijde, III. 243. Schriftelijke Verdediging van zijn Gedrag, III. 252. Eerst na zijnen dood geopend, III. 252. Zijn onvoorzichtig gedrag, III. 245. Vergelijking van zijn

zijn gedrag en dat van *Maurits* in 't gevangennemen van Staatsleden, III. 246. Groote gevolgen van zijn dood in 't Staatsbewind, III. 242.
WILLEM III., Prins van Orange-Nassau. Wordt Kapitein-Generaal met bepaalde macht en Eed, III. 341. Wordt Stadhouder en Kapitein-Generaal van Holland in benaauwde tijden, III. 342. 347. Wordt Kapitein-Generaal der Unie, III. 342. Krijgt het recht van patenten over al 't krijgsvolk tot wederzeggens. III. 343. Onbepaalder bij Holland, III. 343. Oorzaak zijner Aanstelling, III. 357. Erflijkverklaring, III. 382. Of hij bij oproer gekozen zij, III. 343. Zijn lof en laak, en verlegenheid bij zijn' dood, III. 384. 390.
WILLEM LODEWIJK, wordt Stadhouder en Kapitein-Generaal van *Vriesland*, bij *Commissie* der *Algemeene Staten*, III. 120. Ook van Groningen, III. 121. En van Wedde en Drente, III. 124. Doet hun Eed, III. 128.
WILLEM, Vrijheer van Lumei, Graaf van der Mark, hoe Gouverneur van Holland in 1572. I. 67. 390.
WILLOUGBIJ, Lieutenant Generaal van Elisabeth, na Leicesters vertrek, II. 412.
WIND, *Windmolens*, 't recht van den Wind, is 's Graven Domein, IV. 432. Dit recht niet te verwarren met den *Accijs* op 't *Koorn*, IV. 445.
WISSELAARS in de Steden, 's Graven recht, V. 466.
WITT (JOHAN DE). Zijne handelingen voor zijn Raadpensionarisschap, III. 267. 269. Verkrijgt de *Secrete Correspondentie* buiten 's Lands, III. 270. Wordt Raadpensionaris van Holland, III. 270. Zijn groot gezag, aanzien, en werkzaamheid, door voorbeelden getoond, III. 305. Zijn bewind betracht van zijne gelukkige zijde, III. 304. Van zijne ongelukkige zijde, III. 324. Als een groot en eerlijk Staatsman beschouwd, III. 338. Zijn ijver tegen de Stadhouders te sterk, III. 338. 399. Hij wil van Lodewijk XIV. een eerlijk akkoord bedingen, III. 348. Wordt door *Wagenaar* verdedigd, III. 337.
WOERDEN volgt Willem van Orange, I. 54. Hoe die Stad aan de Staatsche zijde gebracht, I. 393. Ter Dagvaart geroepen, I. 254. II. 10. IV. 590. Behoudt de vrije oefening der Luthersche Religie, I. 394.

WOLHANDEL met Engeland, al vroeg, V. 66.
WORMER, *Jisp* en *Graft*, verkrijgen eene *Vroedschap*, in plaatze van de oude Burenstem, IV. 337. V. 569. 570. Op wat grond, IV. 340.
WIJN (H. VAN), Archivarius der Republiek, geprezen, III. 110. IV. 535.
WIJSHEID, *wijsheden*, voor *wijze lieden*, *vroeden*, *vroedschap*, IV. 172.

Y.

YERSEKEROORD, het Veer verpacht, als 's Graven Domein, V. 473.

Z.

ZEE-AANWERPEN, behooren tot 's Graven *Eigendom*, V. 443.
ZEELAND, volgt Holland, onder *Willem I.*, I. 118. Zweert in 1581. Willem niet op nieuws, I. [illegible] In wat zin het *Eigendom* van Willem genoemd, I. 295. Besluit tot de Opdracht van 't Graafschap aan Willem, I. 296. 443. Hoe hij daar als Graaf erkend wierd, I. 328. 351.
ZEE-OORLOGEN. Wanneer en waardoor hunne groote kostbaarheid allengskens verzwaard werd, IV. 508. Zij waren met het gansche Zeewezen reeds vrij kostbaar onder Keizer Karel, IV. 508.
ZEGEL van den *Staatsraad*, of *Raad van Staat*, II. 9. III. 10.
ZEGELBEWAARDER, was 's Graven groot Domein, V. 404.
ZELFSMOORDERS, hoe hun goed nalieten, IV. 442.
ZUIDHARDESHAGE is *Hillegommerbeek*, IV. 46.
ZUIDHOLLAND is 't oorspronglijk Holland, IV. 45.

EINDE.

ZINSTOORENDE

DRUKFOUTEN

EN ANDERE NOODIGE

VERBETERINGEN

DEZER VIJF DEELEN.

D. I. 19. r. 11. *bevestigd.* lees *bevestigd is.*

D. I. 85. not. r. 3. *die groote Steden waren.* l. *enkel die groote Steden.*

D. I. [illegible] not. 49. r. 7. *dictature.* l. *dictatorſchap.*

D. I. 120. r. 19. *maar die laten.* l. *maar zal die laten.*

D. I. [illegible]. r. 3. ond. *behoudens echter bij hem —* l. *behoudens echter dat bij hem bleef —.*

D. I. 156. r. 12. *wankelaar.* l. *wankelbaar.*

D. I. 175. r. 4. ond. *dat zij.* l. *dat de Ingezetenen.*

D. I. 189. r. 1. ond. *bij de Unie.* l. *bij de Unie; door de omhelzing der Gentſche Vrede.*

D. I. 252. r. 5. ond. *niet om te heerſchen.* Tot meerdere duidlijkheid leze men, *niet om te heerſchen over anderen, of over zijns gelijken.*

D. II. 3. (8) *zie ze opgeſteld.* l. *zie ze opgeteld.*

D. II. 118. r. 5. ond. *in dat jaar ſchreef hij.* l. *in dat jaar beſchreef hij.*

D. II. 120. r. 1. *waar bij.* l. *Maar bij.*

D. II. 202. r. 4. ond. *van van Holland.* l. *van die van Holland.*

D. II. 275. (35) *voorgeſteld.* l. *vastgeſteld.*

D. II. 279. r. 10. en r. 9. voor 1°.) en 2°.) leze men 11°. en 12°.

D. II. 296. r. 8. *meest gewichtigſte.* l. *gewichtigſte.*

D. II. 313. r. 14. *dat de Souvereiniteit beſtond.* l. *dat de Souvereiniteit berustte.*

D. II. 325. not. r. 8. ond. *in de Bijlage op den 24 Junij 1587. geplaatst.* l. *zie deze Bijlage in 't IIIde Deel, bl. 441.*

D. II. 354. r. 11. ond. *ſtellen.* l. *ſtellende.*

D. III. 49. (71) *waaronder ook de Staten — — lag.* l. *waaronder — — lagen.*

D. III. 60. r. 4. ond. *zijn beslag.* l. *haar beslag.*

D. III. 122. not. 83. r. 2. ond. *eenzins klaarder* l. *eenigzins klaarder.*

D. III. 254. r. 16. *voordeelen.* l. *vooroordeelen.*

D. III. 316. r. 16. *de Lionne.* l. *de Lionne.*

D. III. 354. not. r. 4. *men verhinnere.* l. *men herinnere.*

D. III. 369. r. 13. *exprorratien.* l. *exprobratie.*

D. III. 402. r. 2. ond. *Bleisweik.* l. *Bleiswijk.*

D. III. 405. r. 6. *Stadhouderlijken tijd.* l. *Stadhouderloozen tijd.*

D. III. 500. r. 15. *verbetering.* l. *verbittering.*

D. III. 502. r. 10. *mannen.* l. *maximen.*

D. IV. 29. r. 8. ond. *in den eersten zin.* l. *in den eersten Burgerlijken zin.*

D. IV. 45. r. 15. *Graafschaffen.* l. *Graafschappen.*

D. IV. 57. r. 3. ond. *vrijdom.* l. *Rijkdom.*

D. IV. 71. (66) *de Heer Dumbar — — — zegt rond uit, dat alle de Goeden en Erven van ouds der Landschap* HOORIG *geweest zijn met alle de bouwlanden.* lees: *De Heer Dumbar spreekt van „ alle de Goeden „ en Erven, die van ouds der Landschap* HOORIG *ge„ weest zijn met alle de Bouwlanden, Weylanden, „ Boschen, enz.*"

D. IV. 75. r. 8. ond. *bij oude Holl.* l. *bij onze Holl.*

D. IV. 84. r. 9. ond. *en denklijk Hem.* l. *en Hem.*

D. IV. 93. r. 1, 2. *die hem zijne onderzaten — — hem schuldig waren.* l. *die zijne onderzaten — hem schuldig waren.*

D. IV. 106. not. (27). voeg hier bij: IDSINGA, *Staatsrecht*, D. II. bl. 180. enz.

D. IV. 112. r. 2. *privilegixque.* l. *privilegiaque.*

D. IV. 131. (88) D. I. l. MIERIS, D. I.

D. IV. 132. r. 4. *Landen.* l. *Landen, waardoor zij werden* VRIJE *Steden, in dien zin, zoo als vrije Heerlijkheden, dat zij van den rechtsdwang der Landbaljuwen ontslagen raakten.*

D. IV. 138. r. 4. *ook was geen aanklager.* l. *ook was geen aangeklaagde.*

D. IV. 140. not. 4. r. 10. *Principii.* l. *Principi.*

D. IV. 143. r. 2. *de vooroordeelden.* l. *de veroordeelden.*

D. IV. 160. r. 16. *iets afsnijden.* l. *iets uit- of aftesnijden.*

D. IV.

D. IV. 194. r. 1. ond. *ende er die zij toe roepen.* l. *en de die zij er toe roepen.*
D. IV. 195. not. r. 7. *wel achter wegen gelaten zouden zijn.* l. *men die stellingen en gezegden wel achtergelaten zoude hebben.*
D. IV. 213. r. 1. ond. *voor dat zelve.* l. *voor dezelve.*
D. IV. 242. r. 5. *benoemingen.* l. *beroeringen.*
D. IV. 270. r. 8. *derhalve Maximiliaan — niet kan —* l. *derhalve kan Maximiliaan — niet —*
D. IV. 282. r. 2. *wiens man.* l. *wier man.*
D. IV. 349. r. 17. *Stadhouders.* l. *Stadhouder.*
D. IV. 360. r. 12. *Brabant.* l. *Beijeren.*
D. IV. 387. r. 17. *advisen gevraagd.* l. *advisen gevraagd hadden.*
D. IV. 436. not. (53) *'t Roomsche Recht van Justiniaan.* l. *'t Roomsche Wetboek.*
D. IV. 509. r. 6. *Geldboete.* l. *Geldbede.*
D. IV. 544. r. 4. *wat de Munt.* l. *wat de Munt betreft.*
D. IV. 556. r. 2. ond. *de Lade* 16. l. *Lade* 17.
D. V. 31. r. 19. *gewone Giftbrief.* l. *gewaande Giftbrief.*
D. V. 46. r. 10. *Henricus Dux Austrie.* voeg er bij: *Otto Dux Suevie.*
D. V. 52. r. 3. *die Privilegie.* l. *dit Privilegie.*
D. V. 79. r. 15. *geene bewijzen — voor 't jaar* 1300. voeg er bij: *dan van Florens* 1274. *Accijs op bier te Haarlem*, D. V. 376.
D. V. 125. *President Hotomannus.* l. *de geleerde Fr. Hotomannus.*
D. V. 129. r. 7. ond. *beschonken.* l. *beschonk.*
D. V. 130. *Franzoicishen.* l. *Franzocischen.*
D. V. 136. r. 14. *bleek dat.* l. *bleek, dat.*
D. V. 136. r. 21. *verkocht zijn.* l. *verkocht zijn naar den loop van dien tijd.*
D. V. 144. (99) *T. II.* l. *L. II.*
D. V. 160. r. 9. ond. *Systema.* l. *Systema te brengen.*
D. V. 196. r. 19. *Herwerde in 't Bommelsche*, voeg er bij: *of wel Hervorden in Duitschland.*
D. V. 241. not. 83, 84, 85. VERTOT. l. M. LE VASSOR.
D. V. 246. r. 8. *overkomst.* l. *overeenkomst.*
D. V. 379. r. 9. *Oud-Secretaris.* l. *Secretaris.*
D. V. 399. r. 3. ond. *drie Zondagen....* l. *drie Zondagen bij openlijk bod.*
D. V. 400. r. 1. in 't Fransch: *à coy et renthiere.* l. *à cry et renchiere.*
D. V. 596. r. 16. ond. V. l. V. 486.

